

การพัฒนากระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

นายอภิสิทธิ์ พึ่งพร

ศูนย์วิทยพัทยากร

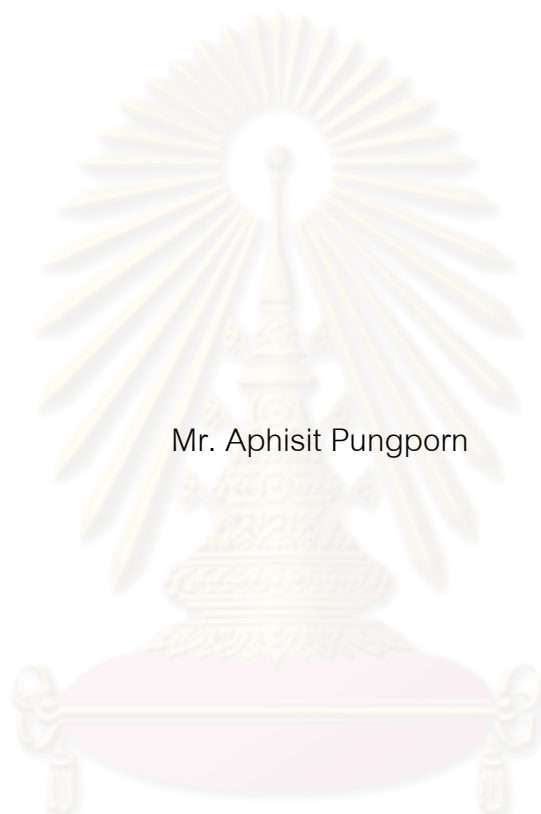
วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชานโยบาย การจัดการ และความเป็นผู้นำทางการศึกษา

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2553

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

DEVELOPMENT OF A TRANSFORMATIVE PROCESS
TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF HIGHLAND KAREN COMMUNITIES

Mr. Aphisit Pungporn

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Development Education

Department of Educational Policy, Management and Leadership

Faculty of Education

Chulalongkorn University

Academic Year 2010

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การพัฒนากระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของ
ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

โดย

นายอุภิสสิทธิ์ พึ่งพร

สาขาวิชา

พัฒนศึกษา

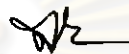
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

รองศาสตราจารย์ ดร.กวรรณิการ์ สัจกุล

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

อาจารย์ ดร.อุบลวรรณ หงษ์วิทยากร

คณะกรรมการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาตรีบัณฑิต

.....คณบดีคณะครุศาสตร์

(ศาสตราจารย์ ดร.ศิริชัย กาญจนวาสี)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

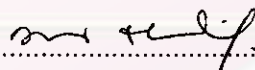
.....ประธานกรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชื่นชนก โควินท์)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(รองศาสตราจารย์ ดร.กวรรณิการ์ สัจกุล)

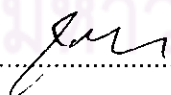
.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

(อาจารย์ ดร.อุบลวรรณ หงษ์วิทยากร)

.....กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.ชนิตา รัชชพลเมือง)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย

(อาจารย์ ดร. ม.ร.ว.รุจยา อากาศกร)

อภิสิทธิ์ พึ่งพร: การพัฒนากระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของ
ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง (DEVELOPMENT OF A TRANSFORMATIVE
PROCESS TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF HIGHLAND KAREN
COMMUNITIES) อ. ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: รศ.ดร.กรรณิการ์ สัจกุล,
อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม: อ.ดร.อุบลวรรณ หงษ์วิทยากร, 348 หน้า

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) พัฒนาตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชน
กะเหรี่ยงในพื้นที่สูง 2) วิเคราะห์กระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชน
กะเหรี่ยงในพื้นที่สูง และ3) เสนอแนะแนวทางในการจัดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนผ่านไปสู่การ
พัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

ผลการศึกษาพบว่า ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมี 4
ตัว คือ การรักษาความเชื่อและค่านิยมของคนกะเหรี่ยงที่มีต่อธรรมชาติ การรักษาวิถีการปลูกข้าว
เชิงประเพณี การรักษาภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการรักษาจริยธรรมของ
ชุมชน ตัวชี้วัดมีลักษณะเป็นองค์รวมและความหลากหลายของความเชื่อ ซึ่งจะตอบสนองความ
ต้องการจำเป็นของชุมชน 6 ประการ ได้แก่ การมีข้าวเพียงพอต่อการบริโภค การมีน้ำเพียงพอ การ
มีพื้นที่ป่าที่สมบูรณ์ ความเป็นธรรม การมีรายได้สมดุลกับรายจ่าย และการมีสุขภาพดี ชุมชน
กะเหรี่ยงในพื้นที่สูงปัจจุบันได้รับผลกระทบจากการพัฒนาประเทศที่เน้นการเจริญเติบโตทาง
เศรษฐกิจ มีการเปลี่ยนแปลงวิธีการเรียนรู้ตามประเพณีมาเป็นการเรียนรู้สมัยใหม่ ทำให้ชุมชน
กะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีความเชื่อและค่านิยมเปลี่ยนไปจากเดิม ให้ความสำคัญต่อวัฒนธรรมและภูมิ
ปัญญาดั้งเดิมของชุมชนน้อยลง มีการผลิตเชิงเดี่ยวเพื่อการค้ามากขึ้น ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติ
เสื่อมโทรม การพัฒนาให้ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงให้มีความยั่งยืนได้ จำเป็นต้องฟื้นฟูภูมิปัญญา
ของชุมชน ซึ่งประกอบด้วยคุณธรรม 7 ประการ คือ การไม่ครอบครอง การสำนึกในบุญคุณ ความ
พอเพียง ความเป็นธรรม การช่วยเหลือกัน การเคารพผู้อาวุโสและคนดี และการมีส่วนร่วมของ
ชุมชน และความรู้ 12 เรื่องที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในพื้นที่สูง รวมทั้งการประยุกต์ความรู้ใหม่
ด้านการดูแลสุขภาพอนามัยและการบริหารจัดการชุมชน ส่วนวิธีจัดการเรียนรู้นั้นต้องผสมผสาน
การเรียนรู้เชิงประเพณีของชุมชน 4 รูปแบบไว้ควบคู่ไปกับการศึกษาสมัยใหม่ ซึ่งใช้ชุมชนเป็น
ศูนย์กลาง มีการประสานบทบาทของผู้นำทางการและผู้นำตามธรรมชาติให้สอดคล้องกันในการ
ขับเคลื่อนการพัฒนาและรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชน

ภาควิชา นโยบาย การจัดการ และความเป็นผู้นำทางการศึกษา ลายมือชื่อนิสิต.....

สาขาวิชา พัฒนศึกษา

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....

ปีการศึกษา 2553

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม.....

4984757227: MAJOR DEVELOPMENT EDUCATION

KEYWORDS: SUSTAINABLE DEVELOPMENT / HIGHLAND KAREN COMMUNITIES

APHISIT PUNGPORN: DEVELOPMENT OF A TRANSFORMATIVE
PROCESS TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF HIGHLAND KAREN
COMMUNITIES. ADVISOR: ASSOC. PROF.KANNIGA SACHAKUL, Ph.D.,
CO-ADVISOR: UBONWAN HONGWITYAKORN, Ph.D., 348 pp.

The research aimed to 1) develop sustainable development indicators of highland Karen communities 2) analyze a transformative process to sustainable development of highland Karen communities and 3) provide a guideline for the learning process for transformation to sustainable development of highland Karen communities.

The results showed that there were 4 sustainable development indicators. These included conserving beliefs and values in relation to nature, conserving traditional rice growing process, conserving local wisdom in natural resources management and conserving community ethics. These indicators were holistic in nature and responded to the six needs of the communities, i.e. adequate rice for consumption, adequate water, fertile forest, fairness, balancing of income and expenses and being in good health. The highland Karen communities were affected by the national development policy that emphasized economic growth. Traditional learning was replaced by modern learning methods. As a consequence, highland Karen communities have changed in their beliefs and attitudes and have paid less attention to local traditions and wisdom. Rice growing in the traditional way decreased while economic crops increased and natural resources were destroyed. In order to sustainably develop highland Karen communities, it would be necessary to restore the 7 moral values of the community. These measures included upholding natural resources, gratitude, sufficiency, fairness, helping and caring for each other, paying respect to the elder and good people, and participating in community work. In addition, 12 types of local wisdom should be preserved. Two types of modern knowledge including health care and community management should be applied. For the learning process, 4 methods of community traditional learning should be combined with modern education by placing the community at the center. Official leaders and natural leaders should coordinate their roles in order to drive the community development and at the same time to preserve community culture.

Department Education Policy, Management, and Leadership

Field of Study Development Education

Academic Year: 2010

Student's Signature

Advisor's Signature

Co-advisor's Signature

Aphisit Pungporn

Kanniga S.

Ubonwan H.

กิตติกรรมประกาศ

นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้ที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีพระราชทานโอกาสให้ผู้วิจัยได้ทำงานพัฒนาในถิ่นทุรกันดาร ทำให้มีชั้นแนวพระราชดำริในการทรงงานพัฒนา อันเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้วิจัยศึกษาต่อ พร้อมทั้งพระราชทานทุนการศึกษาตลอดระยะเวลาของการศึกษาในหลักสูตรครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยความเมตตาของรองศาสตราจารย์ ดร. กวรรณิการ์ สัจกุล และ อาจารย์ ดร.อุบลวรรณ หงษ์วิทยากร อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ให้แนวคิด คำแนะนำ ตลอดจนโอกาสและประสบการณ์ต่าง ๆ ที่มีคุณค่ายิ่ง

ขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชื่นชนก โควินท์ รองศาสตราจารย์ ดร. ชนิตา รักษ์พลเมือง และอาจารย์ ดร. ม.ร.ว. รุจยา อาภากร คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่ให้คำแนะนำจนทำให้วิทยานิพนธ์สำเร็จได้อย่างสมบูรณ์ ขอขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้แก่ผู้วิจัย จนกระทั่งสำเร็จการศึกษา ขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญทุกท่านที่ได้สละเวลาให้คำแนะนำ และชุมชนกะเหรี่ยงที่อยู่ในพื้นที่สูงทั้ง 8 ชุมชน ที่ให้ความช่วยเหลือในการให้ข้อมูล ความรู้ คำแนะนำต่าง ๆ ด้วยมุ่งหวังที่จะให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีความสมบูรณ์และเกิดประโยชน์สูงสุด

ขอขอบคุณพี่น้องชาวพัฒนศึกษาทุกท่านและผู้มีพระคุณที่มีได้เอื้อนามซึ่งได้ให้ความอนุเคราะห์ ห่วงใย กำลังใจ และสนับสนุนทางด้านวิชาการด้วยดีเสมอมาจนสำเร็จการศึกษา เหนือสิ่งอื่นใดขอขอบพระคุณ คุณพ่อคุณแม่ที่ให้การสนับสนุนในการศึกษาตลอดมา รวมทั้ง ว่าที่ ร.ต.กิตติ ชันธมิตร นายเอกสิทธิ์ วัฒนปรีชานนท์ คุณหญิงอารยา พิบูลนครินทร์ คุณฐาปนา รักติประกร พล.ต.ต. ดร ปิ่นเฉลียว พ.อ.หญิง นันทพร วีรวัฒน์ และเพื่อนร่วมสำนักงานโครงการตามพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทุกท่านที่เป็นกำลังใจช่วยเหลือจนสามารถทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จนแล้วเสร็จ

สุดท้ายขอขอบคุณจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่สนับสนุน “ทุน 90 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กองทุนรัชดาภิเษกสมโภช” ในการทำวิจัยนี้

ผู้วิจัยจะนำความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับจากการศึกษาในครั้งนี้ไปใช้ในการปฏิบัติงาน เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชนและประเทศชาติสืบไป

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฌ
สารบัญภาพ.....	ญ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	4
ขอบเขตของการวิจัย.....	4
คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย.....	5
วิธีการวิจัย.....	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	9
ตอนที่ 1 การพัฒนาที่ยั่งยืน.....	9
ตอนที่ 2 การเรียนรู้.....	22
ตอนที่ 3 กระบวนการเปลี่ยนผ่าน.....	34
ตอนที่ 4 กลุ่มชาติพันธุ์.....	39
ตอนที่ 5 ชุมชนพื้นที่สูง.....	45
ตอนที่ 6 กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง.....	64
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	102
ตอนที่ 1 การสร้างตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง.....	102
ตอนที่ 2 การวิเคราะห์กระบวนการเปลี่ยนผ่าน.....	109
ตอนที่ 3 การสังเคราะห์การเรียนรู้ของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง.....	114
บทที่ 4 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง.....	116
ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนที่ศึกษาตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืน.....	118
ตอนที่ 2 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนที่ศึกษากระบวนการเปลี่ยนผ่าน.....	130
ตอนที่ 3 การวิเคราะห์สภาพพื้นฐานของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง.....	151

บทที่ 5	ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง.....	164
	ตอนที่ 1 ผลการวิเคราะห์ความต้องการจำเป็นของชุมชน.....	164
	ตอนที่ 2 ผลการวิเคราะห์ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืน.....	189
บทที่ 6	กระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง.....	210
	ตอนที่ 1 การพัฒนาในปัจจุบันของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง.....	210
	ตอนที่ 2 การวิเคราะห์การเปลี่ยนผ่านชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง ไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน.....	251
	ตอนที่ 3 การจัดทำโครงการพัฒนาชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง.....	256
บทที่ 7	การเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนผ่านชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน.....	269
	ตอนที่ 1 ภูมิปัญญาของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงที่สอดคล้องกับการ พัฒนาที่ยั่งยืน.....	269
	ตอนที่ 2 การเรียนรู้ของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง.....	289
	ตอนที่ 3 การเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน.....	298
บทที่ 8	สรุปผลการวิจัย การอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ.....	308
	สรุปผลการวิจัย.....	309
	การอภิปรายผล.....	321
	ข้อเสนอแนะ.....	327
	รายการอ้างอิง.....	330
	ภาคผนวก.....	341
	ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	348

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1	จำนวนหมู่บ้าน กลุ่มบ้าน และประชากรบนพื้นที่สูง จำแนกรายจังหวัด.....46
2	ข้อมูลชุมชนบนพื้นที่สูง ในประเทศไทย จำแนกตามกลุ่มชาติพันธุ์.....47
3	การกระจายตัวของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง จำแนกตามพื้นที่จังหวัด.....66
4	ปฏิทินกิจกรรมการผลิตของชาวกะเหรี่ยง.....82
5	รอบการทำไร่หมุนเวียนของชาวกะเหรี่ยง.....84
6	ชนิดพืชที่ปลูกในไร่ในแต่ละฤดูกาล.....86
7	ประเด็นคำถามต่อปัญหาอุปสรรคและความต้องการของชุมชน.....107
8	ปฏิทินวิถีชีวิตของคนในชุมชน.....155
9	กิจวัตรประจำวันของชุมชน.....158
10	สรุปความต้องการของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง.....166
11	สรุปกิจกรรมของชุมชนที่สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนจำแนกตามเผ่า.....186
12	สรุปการพัฒนาในปัจจุบันของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง.....245
13	สรุปการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง.....251
14	แผนการปฏิบัติงานของชุมชนบ้านห้วยปลูหลวง.....259
15	แผนการปฏิบัติงานของชุมชนบ้านพลังแห.....260
16	ภูมิปัญญาของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง.....289
17	การเรียนรู้ในการดำรงชีวิตประจำวัน.....290
18	การเรียนรู้ผ่านการรักษาหรือของชุมชน.....291
19	การเรียนรู้ผ่านพิธีกรรม.....291
20	การเรียนรู้ผ่านบทเพลงและนิทาน.....294
21	เปรียบเทียบการเรียนรู้เชิงประเพณีและการเรียนรู้แบบใหม่.....302

สารบัญญภาพ

แผนภาพที่	หน้า
1 กรอบการวิจัยการพัฒนาระบบการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชน กะเหรี่ยงในพื้นที่สูง.....	8
2 ขั้นตอนการเปลี่ยนผ่านบทบาทของผู้เกี่ยวข้องในการสร้างโอกาสการเรียนรู้.....	37
3 กลุ่มย่อยภาษากะเหรี่ยง.....	69
4 วงจรการทำไร่หมุนเวียน.....	83
5 ที่ตั้งชุมชนกะเหรี่ยงที่ศึกษา.....	117
6 พื้นที่ชุมชนบ้านเรกะติ.....	120
7 พื้นที่ชุมชนบ้านหนองอิ่งใต้.....	123
8 พื้นที่ชุมชนบ้านแก่งปลาเลา.....	126
9 พื้นที่ชุมชนบ้านห้วยเสือเฒ่า.....	129
10 พื้นที่ชุมชนบ้านโปกกะโหล้ง.....	131
11 พื้นที่ชุมชนบ้านทุ่งจำเริง.....	137
12 พื้นที่ชุมชนบ้านห้วยปูลวง.....	146
13 พื้นที่ชุมชนบ้านพลั้งแท.....	149
14 สรุปที่มาของตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง.....	209
15 ปัจจัยการเปลี่ยนผ่านการพัฒนาของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง.....	250
16.กระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน.....	255
17 กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง.....	297
18 โครงสร้างการบริหารจัดการของชุมชน.....	307
19 สรุปผลการศึกษา.....	320
20 ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง.....	323

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นหลัง พ.ศ. 2523 เนื่องจากแนวคิดการพัฒนาที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นกระแสหลักของโลกไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์บางอย่างได้ เช่น ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการกระตุ้นให้มีการบริโภคมากเกินไป ปัญหาความยากจนที่ยังคงอยู่ การพัฒนาที่มองข้ามความแตกต่างทางวัฒนธรรม ตลอดจนปัญหาเชิงโครงสร้าง เช่น ความขัดแย้งทางชนชั้น ความไม่เท่าเทียมกันในการเป็นเจ้าของทรัพย์สิน การสร้างค่านิยมอย่างมีอคติ โดยให้คุณค่าความเป็นเมืองเหนือความเป็นชนบท การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเป็นการให้ความหมายในการพัฒนาใหม่ โดยเป็นทั้งการสร้างความทันสมัยร่วมไปกับการสร้างความเป็นธรรมในสังคม รวมทั้งการให้คุณค่าทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม (ซินตา รัชพลเมือง, 2532: 65-88) ซึ่งต่อมาใน พ.ศ.2530 คณะกรรมาธิการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาได้นิยามการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า เป็นการพัฒนาที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบัน โดยไม่กระทบกระเทือนต่อศักยภาพในการตอบสนองต่อความต้องการของคนในอนาคต ในส่วนขององค์การสหประชาชาติเองได้มีความพยายามที่จะผลักดันแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อให้ประเทศสมาชิกต่าง ๆ นำไปปฏิบัติ เช่น ใน พ.ศ. 2535 ได้ออกปฏิญญาริโอว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา หรือแผนปฏิบัติการ 21 ต่อมาใน พ.ศ. 2545 ได้จัดการประชุมสุดยอดว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน (World Summit on Sustainable Development) ณ กรุงโจฮันเนสเบิร์ก นอกจากนี้ยังกำหนดให้ พ.ศ. 2548-2557 เป็นทศวรรษแห่งการศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (United Nations Decade of Education for Sustainable Development – DESD)

สำหรับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทของประเทศไทยนั้น สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้กำหนดไว้ว่า “เป็นการพัฒนาที่ทำให้เกิดดุลยภาพของมิติทางเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของประชาชนตลอดไป” (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2546) ซึ่งสอดคล้องกับทิศทางในกระแสโลกที่ยังคงยึดมั่นในปรัชญาของความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยเน้นเรื่อง “คุณภาพของความเจริญเติบโต” ที่จะต้องมีการปรับปรุงความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสร้างความเป็นธรรมขึ้นในสังคม (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2543: 4-25) ในการพัฒนาที่ยั่งยืนนี้ จำเป็นจะต้องมีการพัฒนามนุษย์ (Human Development) ให้มี

ปัญญา สามารถคิดวิเคราะห์ รู้เท่าทันโลกาภิวัตน์ที่แพร่เข้ามา พัฒนาจิตให้มีอิสรภาพ ไม่เป็นทาสวัตถุ ไม่บริโภคมามากเกินไป สันโดษ พอเพียง รวมทั้งการพัฒนาพฤติกรรมในการดำรงชีวิตและการทำมาหากิน ให้มีชีวิตห่างไกลจากการเบียดเบียนทั้งต่อเพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดล้อม (พระธรรมปิฎก, 2549: 66-179) ซึ่งสอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่ให้มีการพัฒนาคน จนมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ก้าวทันต่อยุคโลกาภิวัตน์ สามารถรับผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ดังนั้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) และฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) จึงได้ปรับแนวคิดในการพัฒนาประเทศมาเป็น “การพัฒนาอย่างยั่งยืน” สำหรับวิธีการ “พัฒนาอย่างยั่งยืน” นั้นไม่มีสูตรสำเร็จในการดำเนินงานที่ตายตัว มีเพียงกลยุทธ์อย่างกว้าง ๆ การนำไปใช้ต้องมีการปรับอย่างเหมาะสม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน (จามรี เชียงทอง, 2549: 115)

พื้นที่สูงของประเทศไทยมีเนื้อที่ประมาณ 67.22 ล้านไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 22 ของพื้นที่ประเทศ อยู่ใน 20 จังหวัดบริเวณภาคเหนือและภาคตะวันตก ประกอบไปด้วยจังหวัด เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน พะเยา ลำพูน แพร่ น่าน ลำปาง ตาก เพชรบูรณ์ พิษณุโลก เลย สุโขทัย กำแพงเพชร กาญจนบุรี อุทัยธานี สุพรรณบุรี ราชบุรี ประจวบคีรีขันธ์ และเพชรบุรี บริเวณพื้นที่สูงนั้นนอกจากจะเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญของประเทศแล้ว ชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่สูงยังมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ประกอบไปด้วยกลุ่มชาวเขา ชนกลุ่มน้อย และชาวไทยพื้นราบรวม 21 กลุ่มชาติพันธุ์ มีประชากรประมาณ 1,203,149 คน โดยกลุ่มชาติพันธุ์ “กะเหรี่ยง” จัดเป็นชาวเขาที่มีจำนวนประชากรมากที่สุดประมาณ 438,131 คน หรือร้อยละ 47.45 ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเขาทั้งหมด (กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ, 2545: หน้า 9-10) คนกะเหรี่ยงมีภาษา ประเพณี และวัฒนธรรมของตนเองโดยเฉพาะ มักจะตั้งชุมชนอยู่ในพื้นที่สูง โดยในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน และตากมีคนกะเหรี่ยงอาศัยอยู่มากที่สุดตามลำดับหรือประมาณร้อยละ 76.20 ของประชากรกะเหรี่ยงที่อยู่ในประเทศไทยทั้งหมด คนกะเหรี่ยงในประเทศไทยแบ่งออกตามกลุ่มภาษาได้ 2 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มคะยา สะกอ และกลุ่มตองสู ไป ส่วนใหญ่นับถือผี นอกจากนั้นก็นับถือศาสนาพุทธและคริสต์ ชาวกะเหรี่ยงมักจะตั้งถิ่นฐานอยู่ตามบริเวณภูเขาสูง ดำรงชีวิตด้วยระบบการผลิตแบบยังชีพ ด้วยการปลูกข้าวและพืชผักต่าง ๆ ทำไร่แบบหมุนเวียน ชาวกะเหรี่ยงได้ชื่อว่าเป็นกลุ่มที่มีความโดดเด่นในการดำรงชีวิตที่เรียบง่าย สมถะ พอเพียง ให้คุณค่ากับจริยธรรม และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มีวัฒนธรรมประเพณีของตนเองที่สืบทอดมาเป็นระยะเวลายาวนาน ในอดีตรัฐมีทัศนคติต่อชาวเขาซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ที่อยู่บนพื้นที่สูงว่า มีวิธีการทำเกษตรที่เป็นต้นเหตุของการทำลายป่าไม้และต้นน้ำลำธาร มีการปลูกฝิ่น ทำให้ต้องตกอยู่ในวงจร จนเจ็บใจ จึงก่อให้เกิดปัญหาสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง รวมทั้งจะเป็นภัยต่อความมั่นคงของประเทศ

ด้วย ดังนั้นรัฐจึงกำหนดนโยบายการพัฒนาต่าง ๆ ต่อชุมชนที่อยู่บนพื้นที่สูง ให้เกิดการผสมกลมกลืน (Assimilation) กับชาวไทยพื้นราบ เพื่อให้ชาวเขาที่มีความรู้สึกรักชาติ สามารถสื่อสารภาษาไทยได้ มีความสัมพันธ์อยู่ในกรอบของวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีอันเป็นที่ยอมรับซึ่งกันและกันได้ โดย “พัฒนา” ให้ชุมชนพื้นที่สูงมีความ “ทันสมัย” พ้นจากความยากจน การเจ็บป่วย และการไม่รู้หนังสือ ด้วยกระบวนการพัฒนาที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และอุดมการณ์ประชาธิปไตยตามแบบประเทศตะวันตก (เพ็ญศิริ จีระเดชากุล, 2541: 13) ถึงแม้ผลของการพัฒนาดังกล่าวจะทำให้ชุมชนที่อยู่บนพื้นที่สูงมีความสะดวกสบาย สามารถติดต่อกับชุมชนภายนอกมากขึ้นกว่าเดิม แต่วิถีชีวิตของคนบนพื้นที่สูงได้เปลี่ยนแปลงไป เช่น เปลี่ยนวิธีการผลิตไปปลูกพืชเศรษฐกิจ (Cash Crops) ในระบบพืชเดี่ยว (Single Cropping System) เข้าแทนที่ระบบการเพาะปลูกแบบเดิมที่เป็นระบบการปลูกพืชผสม (Mixed Cropping System) ถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการปลูกพืชแบบยังชีพ มาเป็นการปลูกเพื่อขาย ทำให้มีการใช้สารเคมีประเภทปุ๋ย และยาฆ่าแมลง (วิลาสินี อะโนมะศิริและคนอื่นๆ, 2541: 30) ให้ความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา (Money Economy) ที่คล้ายกับเศรษฐกิจของชาวไทยพื้นราบ ส่งผลให้ชาวเขาต้องพึ่งพาระบบตลาดภายนอก ทำให้มีความเสี่ยงมากขึ้น ได้รับอิทธิพลจากการโฆษณา ทำให้มีการบริโภคสินค้าที่ไม่จำเป็นมากขึ้น ส่งผลให้ชุมชนกะเหรี่ยงมีความอ่อนแอลง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม การทำมาหากินฝืดเคือง มีปัญหาสังคมเกิดขึ้น จึงสามารถกล่าวได้ว่าการพัฒนาชุมชนกะเหรี่ยงที่อยู่ในพื้นที่สูงที่ผ่านมาส่วนใหญ่เป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน

การศึกษาเพื่อการพัฒนา หรือพัฒนาศึกษา (Development Education) นี้ Shute และ Reimer (อ้างถึงใน วิศนี ศิลตระกูล, 2541: 47-49) ได้อธิบายว่ามีลักษณะเป็นการศึกษาเพื่อการเปลี่ยนแปลง โดยมองว่าการพัฒนาต้องเป็นองค์รวม ประชาชนที่เกี่ยวข้องต้องร่วมกันรับผิดชอบ แนวคิดการศึกษาและการพัฒนาตามกระบวนการขั้นนี้ เป็นเรื่องที่มีมองออกไปจากภายใน ก่อให้เกิดวิธีการพัฒนาซึ่งจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change) ด้วยการเปลี่ยนแปลงในตัวคน วิธีการพัฒนาต้องดำเนินการในลักษณะของปัจเจกและภาพรวม โดยประชาชนทุกกลุ่มในสังคมต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา เทคนิคที่สำคัญที่ใช้คือ การเสริมพลัง (Empowerment) ของชุมชนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ สามารถนำไปบูรณาการเข้ากับวิถีชีวิต และวัฒนธรรมของชุมชนได้อย่างยั่งยืน ดังนั้นในการพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนของแต่ละชุมชนกะเหรี่ยงซึ่งมีความแตกต่างทางวัฒนธรรมและภาษา ควรจะมีวิธีการหรือขั้นตอนในการเปลี่ยนผ่าน (Transformative) เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนตนเองที่แตกต่างกับชุมชนอื่น ๆ ด้วย ซึ่งองค์ความรู้ดังกล่าวจะมีประโยชน์ทั้งต่อชุมชนกะเหรี่ยงเอง และชุมชนในพื้นที่

สูงอื่น ๆ ตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาชุมชนในพื้นที่สูง ที่จะนำไปพัฒนาและจัดการเรียนรู้สร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน เพื่อการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนภายใต้บริบททางวัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่สูงเอง

การศึกษาเรื่อง การพัฒนากระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงนี้ มุ่งที่จะศึกษาตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับชุมชนของชุมชนกะเหรี่ยงโดยใช้วิธีการวิจัยแบบมีส่วนร่วมของชุมชนกะเหรี่ยงเอง เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายและแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนของตนเอง นอกจากนี้ยังมีเป้าหมายที่จะพัฒนากระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยง โดยมีการถอดบทเรียนการดำเนินงานจากชุมชนซึ่งจะทำให้ทราบว่า ในท่ามกลางอิทธิพลของการพัฒนาแบบใหม่นั้น ชุมชนกะเหรี่ยงมีกระบวนการเปลี่ยนผ่านอย่างไร มีวิธีการเรียนรู้และปรับตัวอย่างไร ที่จะยอมรับวัฒนธรรมที่ดีของสังคมภายนอก และนำไปปฏิบัติในวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับบริบทของชุมชนตนเอง และในขณะเดียวกันยังสามารถรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ดั้งเดิมของตนเองไว้ได้ โดยจะทำให้ชุมชนกะเหรี่ยง สามารถอยู่ร่วมกับคนในสังคมส่วนใหญ่ของประเทศอย่างสันติ มีคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างยั่งยืนตลอดไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อพัฒนาตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง
2. เพื่อวิเคราะห์กระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง
3. เพื่อเสนอแนะแนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตของการวิจัยในครั้งนี้กำหนดเป็น 2 ลักษณะ คือ ขอบเขตด้านเนื้อหาและขอบเขตด้านพื้นที่ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

1.1 การศึกษาตัวชี้วัดการพัฒนาของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง ตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการศึกษาเพื่อให้สามารถบ่งชี้ถึงองค์ประกอบ ระดับความแตกต่าง

และผลที่เกิดขึ้นในระดับชุมชน โดยแบ่งประเด็นเนื้อหาที่ต้องการวัดออกเป็น 3 กลุ่มหลัก ประกอบด้วย มิติทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

1.2 การศึกษาเรื่องกระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในชุมชนกะเหรี่ยง มุ่งศึกษา 3 ประเด็นสำคัญ คือ การเปลี่ยนผ่านการพัฒนาของชุมชน ความรู้ที่เป็นปัจจัยต่อการเปลี่ยนผ่าน และวิธีการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชน

1.3 การศึกษาเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์ในครั้งนี ใช้แนวคิดเกี่ยวกับการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเป็นหลัก ซึ่งมีสมมติฐานว่าลักษณะทางวัฒนธรรมและสังคมในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นภาพสะท้อนของการปรับตัวของมนุษย์ต่อสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน ดังนั้นเมื่อเกิดการแพร่กระจายวัฒนธรรม การรับหรือการปฏิเสธวัฒนธรรมใหม่ย่อมมีผลต่อโครงสร้างของสังคมและวัฒนธรรมเดิม ถ้าวัฒนธรรมที่แพร่กระจายมีลักษณะสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมมากกว่าวัฒนธรรมเดิมก็ต้องปรับตัว

2. ขอบเขตด้านพื้นที่

ในการศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษากรณีเฉพาะชุมชนกะเหรี่ยงที่อยู่บนพื้นที่สูง ในจังหวัดเชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน และตาก เนื่องจากมีประชากรกะเหรี่ยงร้อยละ 76.20 ของประชากรกะเหรี่ยงทั้งหมด และมีชุมชนกะเหรี่ยงครบทั้ง 4 กลุ่ม คือ ตองสู ไป บเวหรือคะยา และสะกอ

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

ตัวชี้วัด (Indicator) หมายถึง ตัวแปรที่สะท้อนกิจกรรมของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงที่มีผลกระทบต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชน

กระบวนการเปลี่ยนผ่าน (Transformative Process) หมายถึง กระบวนการที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง (Process of Change) ในสังคมที่กำลังมีการเปลี่ยนผ่าน จะมีลักษณะสำคัญ 2 ประการ คือ ความสัมพันธ์ในสังคมมีลักษณะไม่คงรูป และมีความหลากหลายของวิถีการยังชีพ

การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) หมายถึง การพัฒนาที่ทำให้เกิดความสมดุลทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ภายใต้บริบททางวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ ทำให้เกิดความอยู่ดีมีสุขตลอดไป

ชุมชนพื้นที่สูง (Highland Community) หมายถึง ชุมชนที่ประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเขา ชนกลุ่มน้อย และชาวไทยพื้นราบ รวม 21 กลุ่มชาติพันธุ์ ที่ตั้งบ้านเรือนและทำมาหากินอยู่บนพื้นที่ที่มีความลาดชันโดยเฉลี่ยมากกว่าร้อยละ 35 หรือมีความสูงมากกว่า 500 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง ชุมชนตั้งอยู่ในพื้นที่ 20 จังหวัด ตามประกาศของกรมการปกครอง โดยที่พื้นที่ดังกล่าวส่วนใหญ่เป็นภูเขาอยู่ห่างไกล เป็นแหล่งของทรัพยากรธรรมชาติและต้นน้ำลำธาร แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์จะมีภาษาและวัฒนธรรมของตนเอง

กะเหรี่ยง (Karen) หมายถึง กลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งซึ่งตั้งถิ่นฐานในบริเวณตอนเหนือของประเทศพม่าและไทย ซึ่งมีภาษาอยู่ในตระกูลภาษาจีน-ทิเบต (Sino-Tibetan language Family) ตระกูลภาษาย่อยทิเบต-พม่า (Tibeto-Burman) สาขากะเหรี่ยง (Karenic Branch) ที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยประกอบด้วย 4 กลุ่มคือ ตองสู ไป คะยา และสะกอ

การเรียนรู้ (Learning) หมายถึง การที่ชุมชนนำประสบการณ์ในบริบทและสภาพแวดล้อมของชุมชนมาประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตของตนเองและชุมชน

วิธีการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยต้องการให้อยู่บนพื้นฐานของชุมชน ซึ่งมีการผสมผสานเทคนิคการวิจัยหลายวิธีเพื่อรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล สำหรับตอบคำถามในประเด็นที่แตกต่างกัน การวิจัยแบ่งเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 การพัฒนาตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับชุมชน (Community - based Indicators) โดยใช้วิธีการประเมินสถานะชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal)

ตอนที่ 2 การวิเคราะห์กระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์การเปลี่ยนผ่าน โดยอาศัยแนวคิดเชิงระบบและการปรับตัวในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ (อมรา พงศาพิชญ์, 2541: 167-172) เพื่อศึกษากระบวนการและปัจจัยในการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชน สำหรับเทคนิคการวิจัยที่ใช้ในขั้นตอนนี้คือ การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographic Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research)

ตอนที่ 3 การสังเคราะห์การเรียนรู้ของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง เพื่อศึกษาวิธีการเรียนรู้ของชุมชนกะเหรี่ยง นำไปเป็นข้อเสนอแนะในการจัดการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนผ่านชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลชุมชนในตอนที่ 1 และ 2

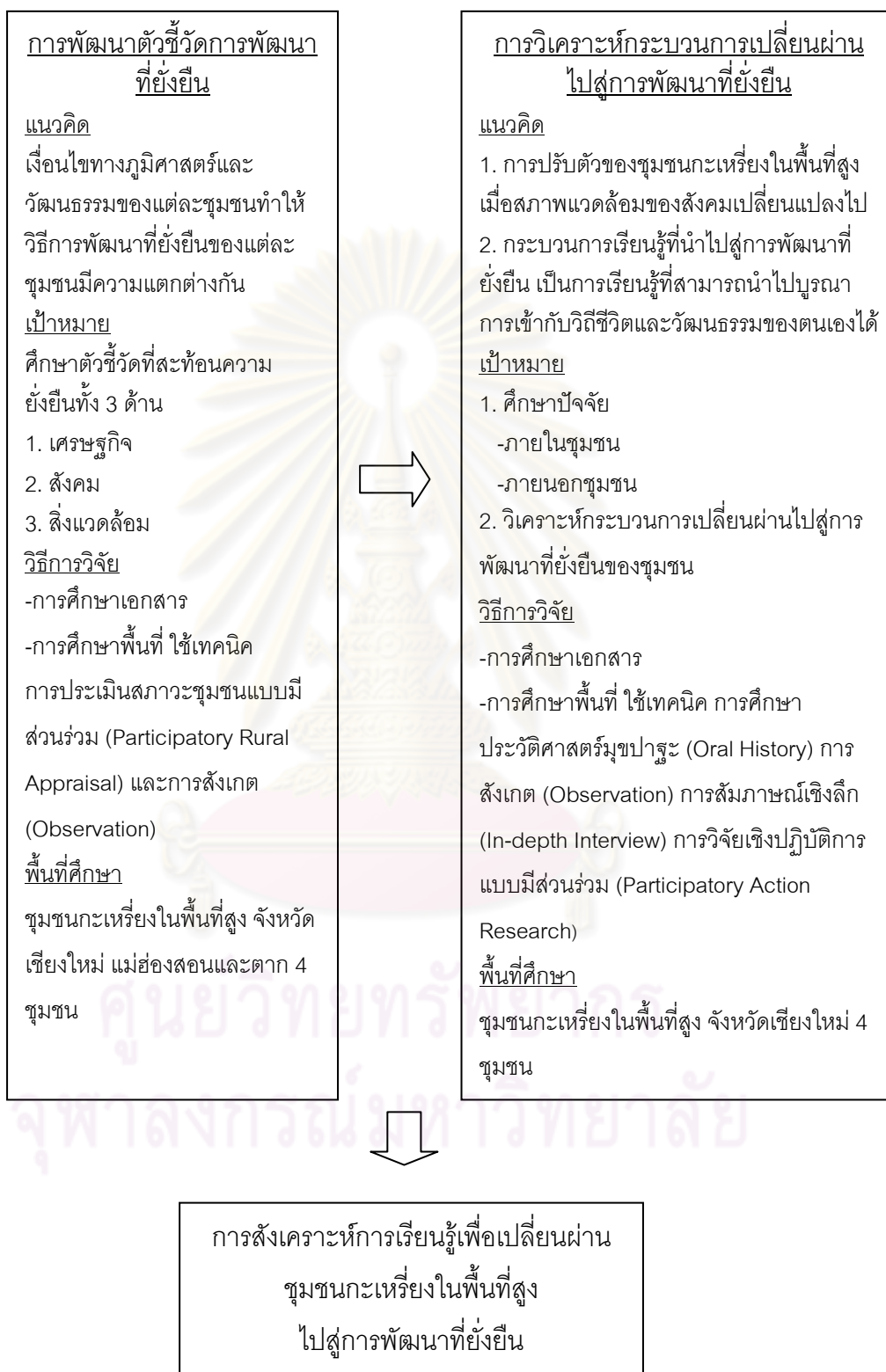
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลของการวิจัยจะทำให้ได้ ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนที่เหมาะสมกับชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง กระบวนการเปลี่ยนผ่านการพัฒนาของชุมชน และวิธีการเรียนรู้ของชุมชนซึ่งสามารถเปลี่ยนผ่านชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน นอกจากนี้องค์ความรู้ที่ได้รับสามารถนำไปเป็นข้อเสนอแนะต่อการจัดการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับชุมชนในพื้นที่สูงอื่น ๆ ต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภาพที่ 1 กรอบการวิจัยการพัฒนากระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเอกสารและงานวิจัยในฉบับนี้ เป็นการศึกษาเพื่อสร้างกรอบความคิด การวิจัยโดยครอบคลุมเนื้อหาในประเด็นดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 การพัฒนาที่ยั่งยืน

ตอนที่ 2 การเรียนรู้

ตอนที่ 3 กระบวนการเปลี่ยนผ่าน

ตอนที่ 4 กลุ่มชาติพันธุ์

ตอนที่ 5 ชุมชนพื้นที่สูง

ตอนที่ 6 กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง

โดยแต่ละตอนมีรายละเอียดดังนี้

ตอนที่ 1 การพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ได้เข้ามามีบทบาทในกระแส การพัฒนาของสังคมโลกตั้งแต่ พ.ศ. 2515 เมื่อองค์การสหประชาชาติได้จัดประชุมสุดยอดว่าด้วย สิ่งแวดล้อมของมนุษย์ และมีอิทธิพลมากขึ้นเมื่อประเทศสมาชิกองค์การสหประชาชาติรวมทั้ง ประเทศไทย ได้ร่วมลงนามรับรองแผนแม่บทโลกเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนหรือแผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) หลังจากนั้นประเทศไทยได้ปรับเปลี่ยนทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของ ประเทศไปสู่ความยั่งยืน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน

“ความยั่งยืน” (Sustainable) เป็นคำมาจากภาษาละติน “sus-tenere” หมายความว่า การส่งเสริมหรือสนับสนุน (Uphold) หรือการปกป้อง (Defend) ความสามารถในการ ดำรงอยู่ ซึ่งในช่วงทศวรรษ 1980 แนวความคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ก่อรูปขึ้น และมีผู้ให้ ความหมายไว้หลายคน ดังนี้

คณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาให้นิยามว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการในปัจจุบัน โดยปราศจากการประนีประนอมในความสามารถของชนรุ่นต่อไปที่จะบรรลุถึงความต้องการของพวกเขา” (WCED, 1990: 43)

Redclift กล่าวว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนมีข้อควรพิจารณา 2 ประเด็น คือ การพัฒนาที่ยั่งยืนควรได้รับการพิสูจน์ว่าเป็นแนวคิดอย่างหนึ่งที่เป็นประโยชน์ และการพัฒนาที่ยั่งยืนก่อให้เกิดความจำเป็นที่ต้องใช้สติปัญญามากพอๆ กับความจำเป็นที่ต้องใช้ความเห็นด้านนโยบายทางการเมือง เพราะความคิดเรื่องความยั่งยืนสะท้อนถึงความกังวลในเรื่องเงื่อนไขหรือความจำกัดที่เกี่ยวกับมนุษย์ อันเนื่องมาจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งนำไปสู่ความไม่พอใจของบรรดามวลมนุษย์ทั้งหลาย (Redclift, 1994:17-18)

Brown กล่าวถึง ความยั่งยืนเป็นความคิดเชิงนิเวศวิทยาพร้อมกับนัยทางเศรษฐกิจ นั่นคือ ความเจริญเติบโตและการกินดีอยู่ดีของมนุษย์ขึ้นอยู่กับพื้นฐานด้านทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งส่งเสริมสนับสนุนระบบการดำรงชีวิตของมนุษย์และสังคมที่ยั่งยืน (Sustainable Society) ก็จะเป็นส่วนหนึ่งที่กำหนดระบบเศรษฐกิจและระบบสังคมที่ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและระบบการส่งเสริมสนับสนุนชีวิตได้รับการดูแลรักษาไว้ (Brown, 1984: 1-2 อ้างถึงใน Yomi Noibai, 1991: 3)

องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ยังเสนอเพิ่มเติมว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนควรตั้งอยู่บนรากฐานทางวัฒนธรรมที่ยึดถือคุณค่าของความเป็นมนุษย์ด้วย (UNESCO, 2005: 14)

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนคือการพัฒนาที่มีคุณภาพครบทั้งสามด้าน ประกอบด้วย ชีวิตมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยมีหลักการสำคัญอยู่ที่เพื่อประโยชน์สุขของคนส่วนใหญ่ ลดการเบียดเบียนกัน และเกื้อกูลต่อกันให้มากขึ้น (พระธรรมปิฎก, 2539: 106)

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาที่ยั่งยืนหมายถึงการพัฒนาที่ต้องคำนึงความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมให้เกิดสมดุล โดยหวังผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นทั้งคนในรุ่นปัจจุบันและอนาคต โดยตั้งอยู่บนรากฐานของจริยธรรมและวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน

2. แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1980 กระบวนทัศน์ในการพัฒนาได้เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากทฤษฎีภาวะทันสมัยซึ่งเป็นกระแสหลักในการพัฒนาไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์บางอย่างได้ จึงได้เกิดกระบวนทัศน์การพัฒนาใหม่ ๆ หลายกระบวนทัศน์ เช่น การพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งบางครั้งเรียกว่าเป็นกลุ่ม Neo-Structuralism เพราะต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้าง โดยพยายามประมวลกระบวนทัศน์อันหลากหลายเข้าไว้ด้วยกัน โดยแก้ไขจุดบกพร่อง อาทิ ข้อวิจารณ์การพัฒนาตามแนวทฤษฎีภาวะทันสมัยว่า มองข้ามความแตกต่างทางวัฒนธรรม ปัญหาสภาพแวดล้อม ตลอดจนปัญหาเชิงโครงสร้าง เช่น ความขัดแย้งทางชนชั้น ความไม่เท่าเทียมกันในการเป็นเจ้าของทรัพย์สิน หรือการสร้างค่านิยมอย่างมีอคติ โดยให้คุณค่าความเป็นเมืองเหนือความเป็นชนบท การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงสร้างความหมายใหม่ในการสร้างความทันสมัยร่วมไปกับการสร้างความเป็นธรรมในสังคม กับการให้คุณค่าทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม อีกนัยหนึ่งขณะที่รัฐดำเนินนโยบายการค้าเสรีและตลาดเสรี ต้องมีโครงการพัฒนาเพื่อช่วยเหลือกลุ่มผู้ยากจนโดยตรงด้วย อาทิ โครงการพัฒนา “คุณภาพชีวิต” ของหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งรวมถึงการจัด การไม่รู้หนังสือ นอกจากนี้ยังเน้นบทบาทองค์กรเอกชน (NGO) และการสร้างความเข้มแข็ง (Empowerment) ให้แก่ประชาคม (Civil Society) ให้มีศักยภาพที่จะเป็นภาคีของการพัฒนา ตามแนวทางการพัฒนาจากรากฐาน (Grassroots Development) (ชนิตา รัชพลเมือง, 2532: 65-88)

อย่างไรก็ตาม แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนนี้ ยังคงยึดมั่นในปรัชญาของความเจริญเติบโตต่อไป โดยเชื่อว่าเศรษฐกิจต้องขยายตัวเพื่อเป็นพื้นฐานสำคัญในการแก้ไขปัญหาความยากจน เศรษฐกิจที่มีประสิทธิภาพจะสามารถสนองต่อความต้องการของผู้ยากไร้ อย่างไรก็ตาม ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจทางด้านปริมาณยังไม่พอเพียง ความยั่งยืนนานจะปรากฏได้ก็ต่อเมื่อเน้นเรื่อง “คุณภาพของความเจริญเติบโต” ด้วย ทั้งนี้การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องมีองค์ประกอบว่า การขยายตัวทางเศรษฐกิจจะต้องควบคู่ไปกับการปรับปรุงความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ หรือไม่ทำให้ทรัพยากรเสื่อมโทรมเกินไป การขยายตัวทางเศรษฐกิจถึงแม้จะเป็นในอัตราที่ช้า แต่มีการกระจายรายได้ไปยังผู้ยากไร้ ย่อมดีกว่าการขยายตัวที่ไม่ก่อให้เกิดความเป็นธรรมขึ้นในสังคม นอกจากนี้การขยายตัวทางเศรษฐกิจแบบยั่งยืนจะต้องรวมเรื่องการพัฒนาสังคมไว้ด้วย ได้แก่ การศึกษา สาธารณสุข และการพัฒนาท้องถิ่น ความเสื่อมโทรมทางทรัพยากรธรรมชาติจะเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างปัญหาความยากจนในสังคม (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2543: 4-25)

แนวทางสำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืนมี 2 แนวทาง โดยแนวทางแรกเป็นแนวคิดของคณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ที่ให้ความสำคัญแก่สิ่งแวดล้อมเป็นหลักในการพัฒนา เนื่องจากการพัฒนาที่ผ่านมามุ่งพัฒนาเศรษฐกิจจนเกิดผลร้ายต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นการพัฒนาที่ไม่สมดุล ดังนั้นจึงมองว่าการพัฒนาแบบใหม่จะต้องให้เกิดความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจกับธรรมชาติอย่างยั่งยืน คือการสร้างความสำเร็จเติบโตทางเศรษฐกิจและการรักษาธรรมชาติสิ่งแวดล้อมไว้ด้วย การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวคิดกระแสนี้ จึงเน้นการพัฒนาควบคู่กับสิ่งแวดล้อม ส่วนแนวทางที่สอง เป็นแนวคิดขององค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ซึ่งให้ความสำคัญแก่วัฒนธรรมเป็นหลักในการพัฒนา เนื่องจากการพัฒนาที่ผ่านมามุ่งความสำเร็จทางวัตถุจนละเลยคุณค่าของมนุษย์และวัฒนธรรม ดังนั้นหลักการพัฒนาแบบใหม่จะต้องพัฒนาให้เกิดความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจกับวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน คือการสร้างความสำเร็จเติบโตทางเศรษฐกิจและรักษาคุณค่าของมนุษย์ไว้ การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวคิดนี้จึงเป็นการพัฒนาควบคู่กับวัฒนธรรม (พฤทธิ ศิริบรรณพิทักษ์, 2546: 2-6)

สำหรับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในประเทศไทยนั้น พระธรรมปิฎกได้อธิบายแนวคิดของการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ว่า เป็นการพัฒนาที่บูรณาการ (Integration) เพื่อทำให้เกิดองค์รวม (Holistic) หมายความว่าองค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องต้องมาประสานกันครบองค์ และมีลักษณะอีกอย่างหนึ่งคือมีดุลยภาพ (Balanced) ได้แก่ ชีวิตมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยมองว่าชีวิตมนุษย์ประกอบไปด้วยร่างกายและจิตใจ สำหรับร่างกายเปรียบเหมือนการเจริญเติบโตทางวัตถุ ซึ่งก็คือเศรษฐกิจนั่นเอง ดังนั้นการพัฒนาจึงต้องบูรณาการกิจกรรมทางชีวิตของมนุษย์ให้เข้ากับสังคมและสิ่งแวดล้อมไว้ด้วยกันมีลักษณะเป็นองค์รวม จนกระทั่งเกิดความสมดุล จึงเรียกว่าการพัฒนาที่ยั่งยืน และการพัฒนาดังกล่าวต้องอยู่ร่วมกันด้วยดี จะต้องเบียดเบียนกันน้อยลงและเกื้อกูลกันให้มากขึ้น ไม่มุ่งเอาชนะธรรมชาติ โดยใช้หลักมัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งเป็นทางสายกลาง เป็นวิถีแห่งความพอดี ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในระบบความสัมพันธ์เจริญงอกงามขึ้นอย่างมีดุลยภาพและเกื้อกูลกัน (พระธรรมปิฎก, 2539: 106-109)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจแบบพอเพียง ซึ่งเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนมาตั้งแต่พ.ศ. 2518 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้สรุปเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า เป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อก้าวทันต่อยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียงหมายถึง ความพอประมาณ ความมี

เหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี พอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาความรู้ต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน ขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีจิตสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุล และพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549: ฐ)

จากแนวคิดการพัฒนายั่งยืนดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า แนวคิดของการพัฒนายั่งยืนจะต้องประกอบไปด้วย การพัฒนายั่งยืนที่มีความสมดุลทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ให้ความสำคัญต่อคุณธรรม จริยธรรม ตั้งอยู่บนพื้นฐานบริบททางวัฒนธรรมของชุมชนแต่ละแห่ง และยังให้ความสำคัญต่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ มุ่งให้ประชาชนมีความรู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกาภิวัตน์ เป็นการพัฒนายั่งยืนที่มีลักษณะเป็นองค์รวม โดยบูรณาการองค์ประกอบต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ยึดหลักทางสายกลาง เน้นความพอเพียง เป็นการพัฒนาเพื่อประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ ทั้งในปัจจุบันและในอนาคต เอื้ออาทร และไม่มุ่งเอาชนะธรรมชาติ

3. ปรัชญาการณเกี่ยวกับการพัฒนายั่งยืนในบริบทสากล

การพัฒนายั่งยืนเริ่มมีบทบาทในการพัฒนาของสังคมโลกตั้งแต่ พ.ศ. 2515 เมื่อองค์การสหประชาชาติได้จัดประชุมสุดยอดว่าด้วยสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ ณ กรุงสต็อกโฮล์ม ประเทศสวีเดน ซึ่งทำให้ทุกประเทศทั่วโลกสนใจสิ่งแวดล้อมกันอย่างกว้างขวาง โดยมีพัฒนาการเกี่ยวกับการพัฒนายั่งยืนตามลำดับเวลาดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2546: 26-30)

พ.ศ. 2514 UNESCO จัดตั้งโครงการมนุษย์และชีวาลัย (The Man and the Biosphere) เพื่อพิจารณาถึงผลกระทบของมนุษย์ที่มีต่อระบบนิเวศทางธรรมชาติ เป็นการเตือนให้ใส่ใจต่อผลกระทบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

พ.ศ. 2515 องค์การสหประชาชาติจัดประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ (The United Nations Conference on the Human Environment) ขึ้น โดยมีประเทศสมาชิกเข้าร่วมประชุมจำนวน 113 ประเทศ ณ กรุงสต็อกโฮล์ม ประเทศสวีเดน เพื่อให้เกิดการตระหนักในปัญหาสิ่งแวดล้อมของโลก รวมทั้งอันตรายจากการละเลยไม่ใส่ใจต่อผลกระทบที่เกิดขึ้น

พ.ศ. 2523 มีรายงานเรื่องกลยุทธ์การอนุรักษ์โลก (The World Conservation Strategy) โดย International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN) ซึ่งได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างการปกป้องรักษาระบบนิเวศ และวิธีการพัฒนาเศรษฐกิจ ทำให้ปรากฏค่าว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนขึ้นในการพิจารณาถึงเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป

พ.ศ. 2526 International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN) ได้จัดทำรายงานเรื่อง Global 2000 ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมเช่นกัน และ องค์การสหประชาชาติได้จัดตั้งสมัชชาโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development) เพื่อทำการศึกษาเรื่องการสร้างสมดุลระหว่างสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาขึ้น

พ.ศ. 2527 ได้มีการประชุมสมัชชาโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development - WCED) หรือที่รู้จักในชื่อ Brundtland Commission หลังจากนั้นคณะกรรมการดังกล่าวได้มีการเผยแพร่เอกสารชื่อ Our Common Future หรืออนาคตร่วมกันของเรา ไปยังประเทศสมาชิก ในเอกสารฉบับนี้เรียกร้องให้ชาวโลกเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตที่ฟุ่มเฟือย และเปลี่ยนแปลงวิธีการพัฒนาเสียใหม่ในลักษณะที่ปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อม และสอดคล้องกับข้อจำกัดของธรรมชาติ

พ.ศ. 2535 มีการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (The United Nations Conference on Environment and Development - UNCED) หรือการประชุมสุดยอดที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล มีประเทศต่าง ๆ เข้าร่วมประชุมและมีการลงนามรับรองเอกสารสำคัญ 5 ฉบับ ประกอบด้วย ปฏิญญาริโอว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา แผนปฏิบัติการ 21 หรือ Agenda 21 คำแถลงเกี่ยวกับหลักการในเรื่องป่าไม้ กรอบอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ

พ.ศ. 2545 มีการประชุมสุดยอดว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน (World Summit on Sustainable Development - WSSD) ณ กรุงโจฮันเนสเบิร์ก ซึ่งเป็นการประชุมที่ต่อเนื่องจากการประชุมที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร ให้ประเทศสมาชิกรับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นกรอบกำกับการพัฒนาประเทศ

พ.ศ. 2547 สหประชาชาติประกาศให้ พ.ศ. 2548-2557 เป็นทศวรรษแห่งการศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (United Nations Decade of Education for Sustainable Development - DESD) เพื่อกระตุ้นให้ประเทศสมาชิกร่วมมือกันอย่างจริงจัง รวมทั้งมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและนวัตกรรมการพัฒนาซึ่งกันและกัน

4. การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทย

ประเทศไทยได้ลงนามรับรองแผนปฏิบัติการ 21 ร่วมกับ 178 ประเทศสมาชิกที่เข้าร่วมประชุมสุดยอดระดับโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา เมื่อ พ.ศ. 2535 และรับเข้าเป็นพันธกรณีร่วมกับประเทศสมาชิกอีกประมาณ 180 ประเทศที่เข้าร่วมประชุมสุดยอดระดับโลกว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน หลังจากนั้นได้มีการนำแนวความคิดของการพัฒนาที่ยั่งยืนมาดำเนินการโดยหน่วยงานต่าง ๆ ของประเทศไทย ทั้งนี้ งานวิจัยของชัยยศ อิ่มสุวรรณ์ (2543) พบว่า ปัญหาการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชน เป็นปัญหาที่เกิดจากปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้รับผลกระทบจากการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม ทำให้ชุมชนในฐานะระบบสังคมเสียดุลยภาพ โครงการศึกษาชุมชนได้ถูกนำมาใช้เป็นวิถีทางในการแก้ปัญหา โครงการดังกล่าวเสริมสร้างบูรณาการในชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนและจัดการเป้าหมายของโครงการ คือ การแก้ปัญหาชุมชน และมุ่งหมายให้สมาชิกส่วนใหญ่ในชุมชนได้รับประโยชน์จากโครงการ รูปแบบการศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน จำแนกเป็น 2 รูปแบบ คือ รูปแบบอิงชุมชน โดยชุมชนเป็นผู้ริเริ่ม และรูปแบบอิงสถาบัน ซึ่งหน่วยงานภายนอกเป็นผู้ริเริ่ม โดยรูปแบบที่ชุมชนเป็นผู้ริเริ่มเป็นรูปแบบที่เหมาะสมสำหรับชุมชนที่มีผู้นำที่เข้มแข็ง รูปแบบนี้เน้นแนวคิดว่าพึ่งตนเอง การมีส่วนร่วมและการใช้ทรัพยากร ตลอดจนภูมิปัญญาภายในชุมชน โครงการดังกล่าวเกิดขึ้นโดยชุมชนเอง และมีเป้าหมายในการพัฒนาความสามารถของสมาชิกเพื่อแก้ปัญหาการพัฒนาที่ยั่งยืน สำหรับรูปแบบที่หน่วยงานภายนอกเป็นผู้ริเริ่ม เป็นรูปแบบที่เหมาะสมสำหรับชุมชนที่ประสบปัญหาเกินขอบเขตความสามารถของชุมชน การแก้ปัญหาจำเป็นต้องอาศัยความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นต้นว่า องค์การระหว่างประเทศ หน่วยงานรัฐ หรือหน่วยงานในโครงการพระราชดำริช อย่างไรก็ตาม การจัดกิจกรรมการศึกษาโครงการดังกล่าวมีเป้าหมายที่จะสร้างการมีส่วนร่วม การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ และศักยภาพของสมาชิกเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนได้เองเช่นกัน

ต่อมาใน พ.ศ. 2545 ประเทศไทยนำแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและพันธกรณีดังกล่าวมาใช้เป็นกรอบทิศทางกำกับการพัฒนาประเทศ ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2546) ได้เสนอว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทยที่สอดคล้องกับทิศทางในกระแสโลก ควรจะต้องเป็น “การพัฒนาที่ทำให้เกิดดุลยภาพของมิติทางเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อเสริมสร้างความอยู่ดีมีสุขของประชาชนตลอดไป”

ใน พ.ศ. 2549 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ระบุว่าจากการพัฒนาประเทศในระยะเวลา 40 ปีที่ผ่านมา นับตั้งแต่ประเทศไทยได้มีการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ใน พ.ศ. 2504 ยังไม่เคยมีหน่วยงานใดในประเทศไทยที่คำนึงถึงผลการพัฒนาประเทศที่ผ่านมา ว่ามีการพัฒนาอย่างสมดุลใน 3 มิติหรือไม่ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจแห่งชาติ จึงอัญเชิญปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาเป็นปรัชญานำทางการบริหารและพัฒนาประเทศในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) จากจุดเริ่มต้นดังกล่าว ประเทศไทยได้มีการจัดตั้ง “คณะกรรมการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน” ขึ้น ในปลาย พ.ศ. 2545 โดยมีหน้าที่ในการกำหนดนโยบาย กรอบทิศทาง และยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศ เพื่อผลักดันให้มีการนำกรอบ ทิศทาง และยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทยแปลงไปสู่การปฏิบัติ และต่อมาได้มีการจัดตั้งคณะอนุกรรมการพัฒนาตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนที่เหมาะสมกับประเทศไทยขึ้น

5. เป้าประสงค์ของการพัฒนาที่ยั่งยืน แบ่งออกเป็น 4 ประการด้วยกัน คือ

5.1 คุณภาพ หมายถึง สังคมไทยมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เป็นสังคมฐานความรู้ มีการพัฒนาศักยภาพและการศึกษาได้ด้วยตนเอง มีการผลิตสินค้าและบริการที่มีคุณภาพตามศักยภาพการผลิตของประเทศ โดยเน้นความได้เปรียบแข่งขันควบคู่กับผลิตภาพ (Productivity) เพิ่มผลผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และลดมลพิษเชิงป้องกัน

5.2 เสถียรภาพและการปรับตัว หมายถึงเศรษฐกิจเกิดการขยายตัวอย่างมีเสถียรภาพทั้งระดับภายในและภายนอกประเทศ มีการสร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจและสังคมจากปัจจัยสั่นสะทอนภายในประเทศ โดยคำนึงถึงขีดจำกัดและความสามารถในการรองรับของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้วยการพัฒนาและบริหารจัดการเศรษฐกิจระดับรากฐานอย่างครบวงจร โดยมีสินค้าภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลาย มีการรณรงค์ซึ่งศิลปะ วัฒนธรรม และเอกลักษณ์อันเป็นมรดกที่สั่งมาของชาติ

5.3 การกระจายการพัฒนาอย่างเป็นธรรม หมายถึงการที่ประชากรมีความเท่าเทียมกันทั้งด้านเพศ อาชีพ รายได้ การศึกษา ความต้องการพื้นฐานในการดำรงชีวิต และบริการพื้นฐานทางสังคม มีโอกาสในการเข้าถึงตลาดและการจัดสรรฐานทรัพยากรอย่างเหมาะสมและเป็นธรรม โดยคำนึงถึงความต้องการของคนรุ่นปัจจุบันและสงวนรักษาทรัพยากรให้คนรุ่นอนาคต

5.4 การมีระบบบริหารจัดการที่ดี ซึ่งประชากรทุกภาคส่วนของสังคมมีโอกาสและสิทธิในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร กระบวนการตัดสินใจ และนโยบายสาธารณะ โดยผ่านการบริหารจัดการ การส่งเสริมและกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น และสร้างความร่วมมือแบบบูรณาการของสถาบันการเมือง สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง

6. ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 ได้กำหนดวิสัยทัศน์ในการพัฒนาประเทศไทยในปี 2549-2554 ไว้ว่า

“...มุ่งพัฒนาสู่สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน (Green and Happiness Society) คนไทยมีคุณธรรม นำความรอบรู้ รู้เท่าทันโลก ครอบคลุมอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง สังคมสันติสุข เศรษฐกิจมีคุณภาพ เสถียรภาพและเป็นธรรม สิ่งแวดล้อมมีคุณภาพและทรัพยากรยั่งยืน อยู่ภายใต้ระบบบริหารจัดการที่มีธรรมาภิบาล ดำรงไว้ซึ่งระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข และอยู่ในประชาคมโลกอย่างมีศักดิ์ศรี...”

(สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549: ม-ฮ)

โดยมีเป้าหมายในการพัฒนาว่า ต้องเพิ่มศักยภาพของชุมชน เชื่อมโยงเครือข่ายเป็นรากฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจ คุณภาพชีวิต อนุรักษ์และฟื้นฟู การใช้ประโยชน์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน นำไปสู่การพึ่งตนเองและลดปัญหาความยากจนอย่างบูรณาการ มีการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาที่สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ดังนี้

6.1 การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน เป็นการใช้องค์กรทรัพยากรธรรมชาติในปริมาณที่ระบบนิเวศสามารถฟื้นตัวกลับสู่สถานภาพเดิมได้ และปล่อยมลพิษออกสู่สิ่งแวดล้อมในระดับที่ระบบนิเวศสามารถดูดซับและทำลายมลพิษนั้นได้ด้วย มียุทธศาสตร์การพัฒนาระบบนิเวศความหลากหลายทางชีวภาพ และการสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม โดยให้ความสำคัญกับการรักษาฐานทรัพยากรและความสมดุลของระบบนิเวศ การสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืน และการพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น

6.2 การพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศให้เจริญเติบโตอย่างมีคุณภาพ มีเสถียรภาพ มีความสมดุล และกระจายความมั่งคั่ง เอื้อประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ได้อย่างยั่งยืนในระยะยาว มียุทธศาสตร์การปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจให้สมดุลและยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับการสร้างภูมิคุ้มกันของระบบเศรษฐกิจ และการสนับสนุนให้เกิดการแข่งขันที่เป็นธรรมและการกระจายผลประโยชน์จากการพัฒนาอย่างเป็นธรรม

6.3 การพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน เป็นการพัฒนาคนและสังคมให้เชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล โดยการพัฒนาคนให้มีผลิตภาพสูงขึ้น สามารถปรับตัว รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง มีจิตสำนึก พฤติกรรม และวิถีชีวิตที่ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีคุณภาพชีวิตที่ดี สามารถพึ่งตนเองได้อย่างมั่นคง มีระบบการจัดการทางสังคมที่เสริมสร้างการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนของสังคมในกระบวนการพัฒนา มีการนำทุนทางสังคม และทุนทรัพยากรธรรมชาติมาประยุกต์ให้เกิดประโยชน์อย่างเหมาะสม เป็นสังคมที่มีคุณภาพ สังคมเรียนรู้ตลอดชีวิต และสังคมमानชั้นที่เอื้ออาทร มียุทธศาสตร์การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสังคม และยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคนและสังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้

นอกจากนี้ มีผลการศึกษาของสเตฟาน พริสเตอร์ เจ้าหน้าที่โครงการพัฒนาแห่งองค์การสหประชาชาติ (UNDP) ได้วิเคราะห์แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศ ภูฏานว่า ใน พ.ศ. 2523 มีการกำหนดนโยบาย “ความสุขมวลรวมประชาชาติ” ซึ่งมีลักษณะสอดคล้องกับระบบสังคม เศรษฐกิจ ที่อยู่ในกรอบค่านิยมแบบชาวพุทธและศีลคตินา พบว่าการกำหนดนโยบายการพัฒนาประเทศแบบยั่งยืนของภูฏานมีปัจจัยต่าง ๆ ซึ่งประกอบด้วย ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ ซึ่งตั้งอยู่บนภูเขาที่สูงชัน ทำให้อยู่อย่างโดดเดี่ยวในแง่ความรู้ ข่าวสาร และระบบค่านิยมของประเทศมายาวนานหลายศตวรรษ ได้รับอิทธิพลจากภายนอกน้อย ทำให้เกิดการพึ่งพาตนเอง ปัจจัยการสร้างชาติของระบบกษัตริย์ ที่เสริมสร้างความสำนึกในอัตลักษณ์ทางการเมือง

สังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนการปลดจากการครอบงำของต่างชาติ จึงทำให้ศาสนาพุทธกับระบบสังคมและเศรษฐกิจ มีผลต่อด้านนิยามที่ชาวภูฏานยึดถือและปฏิบัติกันมา เป็นจริยธรรมที่สอดคล้องกับแนวคิดความสุขมวลรวม ได้แก่ ความอยู่ดีมีสุขของมนุษย์ที่เกิดจากความกลมกลืนทางจิตวิญญาณและวัตถุ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่มองว่าสรรพสิ่งต้องพึ่งพาอาศัยกัน โดยรัฐออกนโยบายยกเว้นภาษีสำหรับการปลูกต้นไม้ในที่ดินของเอกชน และชาวภูฏานไม่เคยแสวงหาประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติบนพื้นฐานของกำไรเชิงพาณิชย์ โดยพื้นฐานเดิมของชาวภูฏานมีแนวคิดของการพึ่งตนเองอยู่แล้ว เมื่อเริ่มมีการพัฒนาประเทศใน พ.ศ. 2502 ชาวภูฏานไม่สามารถพึ่งตนเองได้ในทศวรรษแรกของการพัฒนา ต่อมาจึงได้มีการออกนโยบายที่จะบรรลุเป้าหมายการพึ่งตนเองอย่างต่อเนื่อง ทั้งการกระจายอำนาจที่ละน้อยๆ การพึ่งตนเองทางด้านอาหาร หลีกเลี้ยงการกู้เงินจากต่างประเทศ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนแบบชาวภูฏาน ถูกท้าทายที่จะทำให้นักคิดนี้มีการเปลี่ยนแปลงไปในอนาคต เนื่องจากแนวคิดการอนุรักษ์วัฒนธรรมเดิมในบริบทของชาวภูฏาน หมายถึงการยับยั้งอิทธิพลเชิงลบจากภายนอก ซึ่งส่วนใหญ่จะต่อต้านการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว เช่น ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต ในขณะที่การศึกษาของชาวภูฏานในปัจจุบันได้รับอิทธิพลของตะวันตก ซึ่งทำให้ความหมายของวัฒนธรรมของคนรุ่นใหม่แตกต่างไปจากคนรุ่นเก่า ความท้าทายด้านสังคมและเศรษฐกิจที่บีบบังคับให้เอกชนแสดงบทบาทหลักในการพัฒนาในระบบเศรษฐกิจเสรีแทนที่บทบาทของภาครัฐ ซึ่งเป็นการขัดแย้งกับระบบดั้งเดิมของภูฏาน (สเตฟาน พริสเตอร์, 2547: 29-60)

7. ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืน

7.1 ตัวชี้วัดหรือเครื่องชี้วัด (Indicator) หมายถึง ตัวแปรที่สามารถสะท้อนหรืออธิบายสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่กำหนดขึ้น เพื่อใช้วัดความเปลี่ยนแปลงหรือบ่งบอกสถานภาพหรือสะท้อนลักษณะการดำเนินงาน ตัวชี้วัดมีความสัมพันธ์กับเกณฑ์มาตรฐาน สามารถใช้วัดความสำเร็จหรือผลการดำเนินงานที่เกิดขึ้น เป็นเครื่องมือช่วยในการระบุปัญหา วางแผนและประเมินผลการพัฒนา ตัวชี้วัดจะใช้วัดสภาวะอย่างหนึ่งออกมาเป็นปริมาณและเปรียบเทียบกับเกณฑ์มาตรฐานอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้ทราบถึง ระดับ ขนาด หรือความรุนแรงของปัญหา หรือสภาพที่ต้องการวัดสำหรับดัชนีรวม (Composite Index) จะเป็นตัวเลขเดี่ยวที่ได้จากการนำเอาค่าจำนวนมากมาผนวกเข้าด้วยกันด้วยกระบวนการที่เป็นมาตรฐาน สำหรับเป็นมาตรวัดทางสถิติเพื่อชี้สถานการณ์ในภาพรวม ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง จะพบว่าในภาคสนามมีข้อมูลอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ข้อมูลเหล่านี้เป็นเพียงข้อมูลระดับย่อย ซึ่งไม่สามารถนำมาใช้ประกอบการตัดสินใจเพื่อกำหนดนโยบายได้ จำเป็นต้องมีการคัดกรองข้อมูลที่มีอยู่ด้วยการจัดลำดับความสำคัญของข้อมูล โดยคำนึงถึงความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และการนำไปใช้ประโยชน์เป็นหลัก ทำให้ได้ตัวชี้วัด

จำนวนหนึ่งที่สามารถใช้บ่งชี้ถึงสถานการณ์ที่ต้องการทราบ อย่างไรก็ตามข้อมูลของชุดตัวชี้วัดดังกล่าวยังประกอบไปด้วยข้อมูลตัวเลขต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ถ้านำข้อมูลของชุดตัวชี้วัดทั้งหมดมารวมเข้าด้วยกันเป็นตัวเลขเดียว (ดัชนี) จะทำให้ผู้บริหารและสาธารณชนเข้าใจได้ง่าย สะท้อนภาพรวม และสามารถใช้ประกอบการกำหนดทิศทางของนโยบายและแผนได้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549: 1-6)

7.2 ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ ใน พ.ศ. 2538 องค์การสหประชาชาติภายใต้การดำเนินงานของ United Nations Commission on Sustainable Development ได้กำหนดดัชนีชี้วัดระดับการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อให้ประเทศสมาชิกใช้เป็นกรอบในการวัดความก้าวหน้าการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศ โดยยึดหลัก Pressure – State - Response Framework (PSR) ประกอบด้วย ดัชนีชี้วัดจำนวน 134 ตัวชี้วัด จัดแบ่งตามประเภทของการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนออกเป็น 4 หมวด คือ หมวดสังคม หมวดเศรษฐกิจ หมวดสิ่งแวดล้อม และหมวดสถาบัน/องค์กร นอกจากนี้ยังแบ่งลักษณะดัชนีออกเป็น 3 ประเภท ที่สอดคล้องกับหลัก PSR คือ ดัชนีประเภทพลังขับเคลื่อน (Driven Force Indication) ได้แก่ ดัชนีเกี่ยวกับกิจกรรมของมนุษย์ กระบวนการและรูปแบบที่มีผลกระทบต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ดัชนีประเภทแสดงสถานภาพ (State Indication) ได้แก่ ดัชนีที่แสดงผลหรือระดับของการพัฒนาที่ยั่งยืน และดัชนีประเภทตอบสนอง (Response Indication) ได้แก่ ดัชนีที่เป็นลักษณะของนโยบายหรือผลตอบสนองที่มีการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของการพัฒนาที่ยั่งยืน ในกรอบดังกล่าวได้มีหลายประเทศนำไปปรับใช้ตามสถานการณ์ของแต่ละประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา ได้หวัน สวีเดน เกาหลี เป็นต้น

7.3 ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย (2549) ได้มีการจัดทำตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อให้เป็นตัวชี้วัดที่สะท้อนผลของการพัฒนาประเทศทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยมีการจัดทำชุดที่หนึ่งแล้วเสร็จใน พ.ศ. 2547 และนำมาปรับปรุงเป็นชุดที่สองใน พ.ศ. 2548 แบ่งออกเป็นตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับประเทศและระดับภาค โดยตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับประเทศมีทั้งสิ้น 39 ตัวชี้วัด ซึ่งในแต่ละด้านจะสะท้อนในประเด็นต่างๆ ดังต่อไปนี้

ด้านเศรษฐกิจ มี 12 ตัวชี้วัด สะท้อนถึงการพัฒนาทางเศรษฐกิจอย่างมีคุณภาพ โดยมีการผลิตที่มีประสิทธิภาพสอดคล้องกับศักยภาพทางการผลิตของประเทศ และตั้งอยู่บนพื้นฐานของการอนุรักษ์ อีกทั้งยังมีการพัฒนาอย่างมีเสถียรภาพ สามารถพึ่งตนเองได้และ

พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ รวมทั้งมีการกระจายความมั่งคั่งโดยการสร้างโอกาสของการเข้าถึงโครงสร้างพื้นฐานของรัฐ

ด้านสังคม มี 13 ตัวชี้วัด มุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพและการปรับตัวบนพื้นฐานความรู้เพื่อเกื้อหนุนต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มีการพัฒนาคุณภาพชีวิตและความมั่นคงในการดำรงชีวิต โดยให้ประชาชนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีสุขภาพแข็งแรง ได้รับความคุ้มครองทางสังคมอย่างเท่าเทียมกัน นอกจากนี้ยังรวมถึงการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งและมีภูมิคุ้มกันด้านวัฒนธรรมและการสร้างความเสมอภาคและการมีส่วนร่วมทั้งในด้านการเมืองและการปกครอง มีสิทธิในการรับรู้ข่าวสาร และร่วมในกระบวนการตัดสินใจต่อนโยบายสาธารณะต่างๆ

ด้านสิ่งแวดล้อม มี 14 ตัวชี้วัด ปังชี้การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ โดยการสงวนรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัดและใช้ประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนการมีคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดี ส่งเสริมการมีส่วนร่วมและการกระจายการใช้ทรัพยากรของประชาชนทุกคน เพื่อให้เกิดประโยชน์และคุณภาพชีวิตที่ดีต่อมวลมนุษยชาติในสังคมโลก

สำหรับตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับภาคนั้น ฐานสำคัญที่ทำให้ประเทศมีการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ มาจากการพัฒนาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน แต่เนื่องจากประเทศไทยในแต่ละภาคมีลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม และทรัพยากรธรรมชาติที่แตกต่างกัน ทำให้มีองค์ประกอบของการพัฒนาที่แตกต่างกันด้วย ดังนั้นเพื่อให้เกิดการบริหารจัดการพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ และเพื่อให้หน่วยงานหรือองค์กรระดับท้องถิ่นสามารถประเมินผลการพัฒนาภาคว่าเป็นไปในทิศทางที่ยั่งยืน จำเป็นต้องมีการจัดทำตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของแต่ละภาคที่สอดคล้องกับทุนเดิมทางธรรมชาติ สังคม และเศรษฐกิจของภาค การจัดทำตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนระดับภาคจึงต้องคำนึงถึงตัวชี้วัดระดับประเทศและทุนในแต่ละภาค เพื่อการวิเคราะห์การพัฒนาของภาคว่ามีการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นในการพัฒนาภูมิภาคนั้นๆ ได้สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนหรือไม่ ทั้งนี้เนื่องจากลักษณะของทุนดั้งเดิม วิถีชีวิต สภาพภูมิศาสตร์ สภาพสังคม สภาพเศรษฐกิจ สภาพแวดล้อม ลักษณะประชากร แนวคิด ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม ประเพณี และวัฒนธรรมของแต่ละภูมิภาคมีความแตกต่างกัน ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนในแต่ละภาคจึงมีความแตกต่างกันด้วย

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยของวิศนี ศิลตระกูล (2541) เรื่องการพัฒนา รูปแบบการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตและสังคมตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน พบว่า เครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่สร้างขึ้นจาก กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดปัญหาและความต้องการ และแนวทางแก้ไข สามารถสร้างเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมได้ 8 ด้าน 47 ตัวชี้วัด เครื่องชี้วัดทั้ง 8 ด้าน ได้แก่ โครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อม อาชีพและเศรษฐกิจ สุขภาพอนามัยและสาธารณสุข ข้อมูล ข่าวสารและการเรียนรู้ การศึกษานอกโรงเรียน วัฒนธรรมและจิตใจ ประชาสังคม ความมั่นคงของ ชีวิต และสิทธิเสรีภาพและครอบครัว

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นการพัฒนาที่ต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้เกิดสมดุล โดยหวังผลประโยชน์ ที่เกิดขึ้นทั้งคนในรุ่นปัจจุบันและอนาคต โดยตั้งอยู่บนรากฐานของจริยธรรมและวัฒนธรรมของแต่ละ ชุมชน ปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนมีหลายปัจจัย เช่น ปัจจัยทางด้าน ภูมิศาสตร์ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดความยากง่ายของการแพร่วัฒนธรรมจากสังคมภายนอก นอกจากนี้ มีปัจจัยภายในของชุมชนเอง ได้แก่วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อต่างๆ ของชุมชน และปัจจัย ทางด้านนโยบายและการดำเนินงานของภาครัฐ และของเอกชน ปัจจัยเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ เพื่อปรับตัวของชุมชนเอง ในส่วนของตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืน จะต้องมีองค์ประกอบทั้ง 3 ด้าน คือ ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม ในส่วนของประเทศไทยได้มีการจัดทำตัวชี้วัดเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับประเทศและภาคแล้ว แต่ยังไม่มีการ จัดทำตัวชี้วัดเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับชุมชนและครัวเรือน

ตอนที่ 2 การเรียนรู้

1. ความหมายของการเรียนรู้

นักวิชาการได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ (Learning) ไว้หลายคน พอสรุปได้ ดังนี้

สุรางค์ ไคว้ตระกูล (2548: 185) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ว่า หมายถึงการ เปลี่ยนพฤติกรรม ซึ่งเป็นผลต่อเนื่องมาจากประสบการณ์ที่คนเรามีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม หรือ จากการฝึกหัด รวมทั้งการเปลี่ยนปริมาณความรู้ของผู้เรียน

จินตนา สุจจันท์ (2549: 12) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ว่า หมายถึง กระบวนการที่ทำให้พฤติกรรมเปลี่ยนไปจากเดิมสืบเนื่องมาจากประสบการณ์ ซึ่ง Bloom ได้กล่าวว่า เมื่อเกิดการเรียนรู้ในแต่ละครั้งจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม 3 ด้าน จึงเป็นการเรียนรู้ที่สมบูรณ์ คือ การเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ ความคิด ความเข้าใจ (Cognitive Domain) ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสมอง เช่นการเรียนรู้ความคิดรวบยอด การเปลี่ยนแปลงด้านอารมณ์หรือความรู้สึก (Affective Domain) ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจ เช่น ความเชื่อ ความสนใจ เจตคติ ค่านิยม และการเปลี่ยนแปลงด้านความเคลื่อนไหวของร่างกาย (Psychomotor Domain) เพื่อให้เกิดความชำนาญหรือทักษะ เช่น การเล่นกีฬา เป็นต้น

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2543: 43) ได้ระบุว่า การเรียนรู้ หมายถึงการกระทำของคนที่ต้องการจะทำความเข้าใจกับประสบการณ์ที่ได้พบ ซึ่งอาจจะเกี่ยวข้องกับการเพิ่มพูนทักษะ ความรู้ ความเข้าใจ ค่านิยม รวมทั้งศักยภาพในการใคร่ครวญ การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ย่อมนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง การพัฒนา และความปรารถนาที่จะได้เรียนรู้ให้มากยิ่งขึ้น

วรรัตน์ อภินันท์กุล (2551: 172) กล่าวว่า การเรียนรู้ หมายถึงการแสวงหาเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูล ความรู้ หรือความเข้าใจ ผ่านกระบวนการเรียนรู้ ที่ความรู้ ความคิด และทักษะต่างๆ ที่เกิดขึ้นในระหว่างการเรียนรู้ด้วยการฟัง ได้ตอบ อ่าน คิด วิเคราะห์ สังเคราะห์ ฝึกฝน ค้นคว้า วิจัย ฯลฯ ซึ่งเป็นสิ่งที่ซับซ้อนมากกว่าการมอง

กล่าวโดยสรุปการเรียนรู้ หมายถึงกระบวนการทางปัญญาของผู้เรียนในการพยายามทำความเข้าใจในประสบการณ์ เหตุการณ์ และสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบๆ ตนเอง รวมทั้งจากการเรียนการสอน โดยผู้เรียนจะต้องดำเนินการสร้างความรู้ให้กับตนเอง เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้”

2. บุคคลเป้าหมาย

บุคคลเป้าหมายในการจัดการเรียนรู้ของประเทศไทยในภาพรวมคือ สมาชิกทุกคนในสังคม แต่เนื่องจากมวลชนเหล่านี้มีจำนวนมากเกินกว่าจะมีองค์กรใดสามารถจัดการเรียนรู้ให้ครบถ้วนครอบคลุมได้ จึงจำเป็นต้องมีการแบ่งกลุ่มประเภทของเป้าหมายออกตามความเหมาะสมในการจัด เช่น แบ่งตามอายุ แบ่งตามสาระเนื้อหา แบ่งตามลักษณะของบุคคล ทั้งนี้เป้าหมายการจัดการศึกษาอาจแบ่งเป็นกลุ่มๆ ดังนี้

2.1 เด็กก่อนวัยเรียน เมื่อแรกคลอดออกจากครรภ์ พ่อแม่ ผู้ปกครอง ปู่ย่า ตายาย ญาติ คนเลี้ยงดู เป็นกลุ่มบุคคลแรกที่ทำหน้าที่เลี้ยงดู ขณะเดียวกันก็ให้การศึกษาอบรม ด้วยการให้การศึกษาลักษณะนี้โดยทั่วไปยังไม่เป็นระบบ แต่เป็นธรรมชาติ จึงยังไม่ถือว่าเป็นการจัดการศึกษา ต่อมาเมื่อทารกเติบโตขึ้นพอช่วยตนเองได้แล้ว พ่อแม่ซึ่งต้องมีภาระในการประกอบอาชีพ ไม่อาจดูแลบุตรได้ก็ปล่อยให้อยู่ในความดูแลของบุคคลอื่นๆ ในเครือญาติ หรือจ้างคนดูแล หรือส่งไปศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ซึ่งเป็นสถานศึกษาเบื้องต้นที่มีการจัดการศึกษา เมื่ออายุถึงประมาณ 3 ขวบ สถานศึกษาสำหรับกลุ่มนี้เป็นระบบและมีรูปแบบมากขึ้น ซึ่งเป็นการจัดกิจกรรมสำหรับเด็กวัยนี้ เป็นการเตรียมความพร้อมในการส่งเสริมพัฒนาทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ด้วยการจัดกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ กิจกรรมเคลื่อนไหวตามจังหวะ กิจกรรมสร้างสรรค์ กิจกรรมเสริมประสบการณ์ และกิจกรรมเกมส์การศึกษา

2.2 บุคคลในวัยเรียน โดยทั่วไปหมายถึงผู้ที่รัฐกำหนดให้ผู้ปกครองต้องนำไปเข้าเรียน คือผู้ที่อยู่ในข่ายการศึกษาภาคบังคับ โดยในแต่ละประเทศกำหนดไว้แตกต่างกัน ตามที่เห็นว่าเหมาะสม สำหรับประเทศไทยกำหนดการศึกษาระดับประถมศึกษาถึงมัธยมศึกษาปีที่สามเป็นการศึกษาภาคบังคับ และหากผู้ปกครองมีความพร้อมก็สามารถส่งให้บุตรหลานของตนเรียนต่อสูงขึ้นไปอีกตามกำลังความสามารถ ระดับการศึกษาของกลุ่มเป้าหมายนี้อาจแบ่งออกเป็นหลายระดับได้แก่

การศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยทั่วไปเป็นการจัดการศึกษาสำหรับบุคคลวัยเรียนในระบบการเรียนในโรงเรียน ในครอบครัว หรือในสถานศึกษารูปแบบอื่น ๆ ในประเทศไทย การศึกษาขั้นพื้นฐานไล่เรียงกันไปตั้งแต่ระดับประถมศึกษาปีที่ 1 ไปจนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 การศึกษาขั้นพื้นฐานจะใช้เวลา 12 ปี ในช่วงปลายของการศึกษาในระบบนี้เยาวชนที่สนใจศึกษาสายอาชีพแทนสายสามัญก็สามารถเลือกเข้าเรียนในสถานศึกษาสายอาชีพ ซึ่งได้แก่โรงเรียนอาชีวศึกษาระดับต่างๆ ได้

การศึกษาระดับอุดมศึกษา เมื่อสำเร็จการศึกษาขั้นพื้นฐาน ผู้ที่มุ่งศึกษาต่อ สามารถเข้าศึกษาต่อในสถาบันอุดมศึกษา (ซึ่งรวมถึงสถาบันอุดมศึกษาสายอาชีพต่ำกว่าปริญญาด้วย) ในกรณีที่ศึกษาระดับปริญญาอีกอาจศึกษาต่อเนื่องไปตั้งแต่ระดับปริญญาตรี โท เอก หรือศึกษาเฉพาะด้านหลังจากสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี โท เอก แล้ว

2.3 ผู้ด้อยโอกาส หรือบุคคลลักษณะพิเศษ กลุ่มเป้าหมายนี้เป็นคนกลุ่มพิเศษ ที่มีลักษณะแตกต่างไปจากกลุ่มบุคคลปกติทั่วไป สิ่งที่ทำให้แตกต่างนั้นอาจเกิดจากฐานะทางเศรษฐกิจ คือคนจนที่ด้อยโอกาสในการศึกษาเล่าเรียนตามปกติ เช่น เด็กที่ผู้ปกครองไม่

ส่งเสริมให้ศึกษาเล่าเรียน เด็กไร้อุปการะ หรือความแตกต่างอาจเกิดจากลักษณะทางร่างกาย จิตใจและสมอง เช่น เด็กพิการ เด็กปัญญาอ่อน เด็กที่มีปัญหาทางจิตใจและอารมณ์ เด็กอัจฉริยะ เป็นต้น ผู้ด้อยโอกาสหรือบุคคลลักษณะพิเศษเฉพาะเหล่านี้ จำเป็นต้องได้รับการดูแลเป็นพิเศษ เพื่อให้มีโอกาสได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพเช่นเดียวกับเด็กอื่นๆ แต่การจัดการศึกษาสำหรับกลุ่มเป้าหมายนี้จำเป็นต้องจัดให้ได้ตามรูปแบบที่เหมาะสมกับลักษณะและความจำเป็นของกลุ่มด้วย โดยอาจมีครูที่ได้รับการอบรมมาเป็นการเฉพาะ ในกรณีที่ผู้ด้อยโอกาสร่วมชั้นเรียนปกติ ครูจำเป็นต้องใช้ความอดทน ความเมตตา ความเข้าใจ และความละเอียดละไมในการปฏิบัติต่อพวกเขา สำหรับผู้บริหารที่จัดการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาสต้องมีความเข้าใจ มีทักษะ และได้รับการอบรมมาโดยเฉพาะอย่างพอเพียงในการปฏิบัติหน้าที่ของตน

2.4 ผู้มีงานทำ ผู้ที่ประกอบอาชีพทำงานแล้ว เป็นกลุ่มเป้าหมายอีกกลุ่มหนึ่ง บุคคลเหล่านี้ได้รับการศึกษามาแตกต่างกัน และมุ่งศึกษาเพิ่มเติมโดยมีเหตุผลต่างกันไป ส่วนหนึ่งเข้าศึกษาในระดับสูงขึ้นไปในสถาบันการศึกษาปกติ หรือเข้าศึกษาตามโครงการพิเศษ เช่น โครงการศึกษาเฉพาะที่มีผู้จัดบริการให้ในสถานที่ทำงาน โครงการฝึกอบรมเฉพาะด้าน เป็นต้น นอกจากนี้ หน่วยงานทางการศึกษาอาจจัดการศึกษานอกระบบและตามอัธยาศัยในรูปแบบต่างๆ กัน เช่น การศึกษาสัจจวัชร์ที่ผู้สอนตระเวนให้ความรู้ การศึกษาผ่านสื่อโทรคมนาคม การศึกษาโดยเอกสารหรือสื่อการเรียนรู้อย่างอิสระ การจัดการศึกษาในลักษณะนี้อาจมีการรับรองคุณวุฒิให้หรืออาจไม่มีการเทียบวุฒಿಯ่างเป็นทางการก็ได้ การจัดการศึกษาสำหรับผู้มีงานทำนั้น รวมถึงครูซึ่งต้องมีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องด้วย กลุ่มเป้าหมายนี้ นับวันจะยิ่งมีความสำคัญมากขึ้น เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงวิทยาการและเทคโนโลยีต่างๆ เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว จึงจำเป็นที่ผู้ที่ทำงานแล้วควรได้รับเนื้อหาสาระใหม่ๆ เพื่อยกระดับความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพของตนเองตลอดเวลา

2.5 ประชาชนทั่วไป ถือว่าเป็นกลุ่มเป้าหมายสำคัญของการจัดการเรียนรู้ด้วย ทั้งนี้เพื่อให้สมาชิกของสังคมได้มีโอกาสเรียนรู้สิ่งแปลกใหม่ที่เป็นประโยชน์สำหรับการเป็นพลเมืองที่ดี และการเพิ่มพูนความคิดอ่านของตนเองอย่างต่อเนื่อง การจัดการศึกษาลักษณะนี้ถือเป็นส่วนเสริมจากการที่ประชาชนได้เรียนรู้จากสื่อมวลชน จากคนใกล้ชิด การจัดการศึกษาเพื่อปวงชนอาจทำโดยผ่านสื่อต่างๆ ได้หลากหลาย เพื่อพัฒนาคุณภาพของประชาชนให้รู้เท่าทันสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป และปรับตัวเองกับความเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม การจัดการศึกษาสำหรับกลุ่มเป้าหมายกลุ่มนี้มักเป็นการจัดการศึกษาเสริมในรูปแบบการศึกษาตามอัธยาศัยเป็นหลัก

3. รูปแบบของการเรียนรู้

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้กำหนดรูปแบบการศึกษาออกเป็น 3 รูปแบบใหญ่ๆ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ดังรายละเอียดดังนี้

3.1 การศึกษาในระบบ (Formal Education) เป็นการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน การศึกษาในระบบเช่นนี้ หมายถึงการศึกษาที่จัดรูปแบบไว้แน่นอนเป็นเกณฑ์มาตรฐานเดียวกัน ส่วนใหญ่จัดในโรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย หรือสถาบันการศึกษาที่มีชื่อเรียกอย่างอื่น การศึกษาในระบบอาจจัดในชั้นเรียนหรือเป็นการศึกษาทางไกลก็ได้ มีรายละเอียดประกอบด้วย

1) สถานศึกษา การจัดการศึกษาในระบบถือว่าเป็นการจัดการศึกษาหลักของประเทศ มีนักเรียนและบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในระบบเป็นจำนวนมาก การจัดการศึกษาในระบบ ส่วนใหญ่จะเป็นหน่วยงานที่อยู่ในกระทรวงศึกษาธิการ ได้แก่ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งรับผิดชอบสถานศึกษาในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา ซึ่งรับผิดชอบสถานศึกษาในระดับอาชีวศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา รับผิดชอบการศึกษาในระดับอุดมศึกษา นอกจากนี้ยังมีสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานบริหารงานการศึกษาเอกชน รับผิดชอบโรงเรียนเอกชนต่างๆ อีกทั้งยังมีหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในระบบอีกหลายหน่วยงาน เช่น กรุงเทพมหานคร เทศบาลต่างๆ องค์การบริหารส่วนจังหวัด และองค์การบริหารส่วนตำบล เมืองพัทยา กระทรวงกลาโหม กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงคมนาคม กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา สถาบันการศึกษาของสงฆ์ สำนักงานตำรวจแห่งชาติ เป็นต้น

2) หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งเป็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับทุกคน ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 กำหนดให้มีการจัดโครงสร้างหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานไว้ซึ่ง ษนัท ธาตุทอง (2550: 14-22) สรุปไว้ดังนี้

- ระดับช่วงชั้น กำหนดเป็นหลักสูตร 4 ช่วงชั้นตามระดับพัฒนาการของผู้เรียน ประกอบด้วย ช่วงชั้นที่ 1 ประกอบไปด้วยระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3 ช่วงชั้นที่ 2 ประกอบไปด้วยระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 ช่วงชั้นที่ 3 ประกอบไปด้วยระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 และช่วงชั้นที่ 4 ประกอบไปด้วยระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6

- สาระการเรียนรู้ จะประกอบด้วย องค์ความรู้ ทักษะ กระบวนการเรียนรู้ และคุณลักษณะ ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรมของผู้เรียน 8 กลุ่มสาระ คือ ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สุขศึกษาและพลศึกษา ศิลปะ การงานอาชีพและเทคโนโลยีและภาษาต่างประเทศ โดยสาระการเรียนรู้ทั้ง 8 กลุ่มนี้ เป็นพื้นฐานสำคัญที่ผู้เรียนทุกคนต้องเรียน โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มแรกเป็นสาระการเรียนรู้ที่สถานศึกษาต้องใช้เป็นหลักในการจัดการเรียนการสอน เพื่อสร้างพื้นฐานการคิดและเป็นกลยุทธในการแก้ปัญหาของชาติ ได้แก่ วิชาภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม กลุ่มที่สอง เป็นสาระการเรียนรู้ที่เสริมสร้างพื้นฐานความเป็นมนุษย์และสร้างศักยภาพในการคิดและการทำงานอย่างสร้างสรรค์ ได้แก่ วิชาสุขศึกษาและพลศึกษา ศิลปะ การงานอาชีพและเทคโนโลยีและภาษาต่างประเทศ

- กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน เป็นกิจกรรมที่จัดให้ผู้เรียนได้พัฒนาความสามารถของตนเองตามศักยภาพ มุ่งเน้นเพิ่มเติมจากกิจกรรมที่ได้จัดให้เรียนรู้ตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ทั้ง 8 กลุ่มแล้ว กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนจะเป็นการพัฒนาองค์รวมของความเป็นมนุษย์ให้ครบทุกด้าน ทั้งทางร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคม แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ กิจกรรมแนะแนว และกิจกรรมนักเรียน

- มาตรฐานการเรียนรู้ ได้มีการกำหนดมาตรฐานไว้เป็น 2 ลักษณะ คือ มาตรฐานการเรียนรู้การศึกษาขั้นพื้นฐาน และมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น เพื่อกำหนดไว้เป็นมาตรฐานการเรียนรู้ที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนทุกคน สอดคล้องกับสภาพปัญหาในชุมชนสังคม ภูมิปัญญา วัฒนธรรมท้องถิ่น และสถานศึกษาสามารถจัดทำมาตรฐานการเรียนรู้ที่เข้มข้นขึ้นตามความสามารถ ความถนัด และความสนใจของผู้เรียนได้

- เวลาเรียนในช่วงชั้นที่ 1-2 ปีละประมาณ 800-1,000 ชั่วโมง สำหรับช่วงชั้นที่ 3-4 มีเวลาเรียนปีละประมาณ 1,000-1,200 ชั่วโมง

- ในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา ให้สถานศึกษาจัดทำเป็นสภาระการ เรียนรู้ประมาณร้อยละ 30 ที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาชุมชน สังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้เกิด คุณลักษณะที่พึงประสงค์แก่นักเรียนในการเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และ ประเทศชาติ

3.2 การศึกษานอกระบบ (Non-formal Education) เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตร จะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของแต่ละกลุ่ม ตัวอย่างของการจัดการศึกษานอกระบบได้แก่ การศึกษานอกโรงเรียน การฝึกอบรมหลักสูตรต่างๆ เป็นต้น ความมุ่งหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน คือการให้บริการและช่วยให้ประชาชนสามารถ ปรับชีวิตให้เข้ากันได้ หรือผสมกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม โดยบริการในรูปแบบต่างๆ กันตาม ลักษณะของกลุ่มเป้าหมายตามสภาพท้องถิ่นหรือตามสถานการณ์ ทั้งนี้เนื่องจากเมื่อ สภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป การเรียนรู้ในสิ่งต่างๆ ก็ย่อมเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงให้ทันต่อ สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงนั้นๆ ด้วย อาศัยัญญา รัตนอุบล (2550) ได้จำแนกประเภทของการจัด การศึกษานอกระบบโรงเรียนตามหน่วยงานและสถาบันที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษานอกระบบ โรงเรียน เช่น กรมการพัฒนาชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร กรมอนามัย กรมการศึกษานอก โรงเรียน ตลอดจนจนสมาคม องค์การเอกชนต่างๆ เป็นต้น มีรายละเอียดดังนี้

หน่วยงานที่มีบทบาทในการจัดการศึกษานอกระบบ

1) หน่วยงานของรัฐ ต่างก็มีส่วนร่วมในการให้บริการการศึกษานอก ระบบโรงเรียนในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งด้วยวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน ซึ่งอย่างน้อยก็มีลักษณะ ของการเผยแพร่ความรู้ ประชาสัมพันธ์งานของตน เพื่อให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจและให้ ความร่วมมือกับกิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้น หน่วยงานของรัฐบาลที่มีบทบาทสำคัญในการจัด การศึกษานอกระบบโรงเรียน ได้แก่ กระทรวงศึกษาธิการ เช่น กรมการศึกษานอกโรงเรียน กรม อาชีวศึกษา กระทรวงมหาดไทย เช่น กรมแรงงาน กรมการพัฒนาชุมชน กรมส่งเสริมการปกครอง ส่วนท้องถิ่น กระทรวงยุติธรรม เช่น กรมราชทัณฑ์ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของ มนุษย์ เช่น กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงวัฒนธรรม เช่น กรมการศาสนา กระทรวงเกษตรและ สหกรณ์ เช่น กรมส่งเสริมการเกษตร กรมส่งเสริมสหกรณ์ กรมประมง กรมปศุสัตว์ สำนักงาน ปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น กรมส่งเสริม คุณภาพสิ่งแวดล้อม กรมอุทยานธรรมชาติสัตว์ป่าและพืชพรรณ กระทรวงอุตสาหกรรม เช่น กรม

ส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงกลาโหม เช่น กองทัพบก กองทัพเรือ กองทัพอากาศ นอกจากนี้ยังมีองค์กร รัฐวิสาหกิจ หน่วยงานในกำกับของรัฐ อีกเป็นจำนวนมาก

2) หน่วยงานของเอกชน ในปัจจุบันมีหน่วยงานภาคเอกชนเข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนมากขึ้น ในรูปแบบสมาคม กลุ่มองค์กรต่างๆ เช่น มูลนิธิดวงประทีป สมาคมส่งเสริมสตรีแห่งประเทศไทย สมาคมมวย ซี เอ มูลนิธิพัฒนาชนบท มูลนิธิเด็ก มูลนิธิบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ มูลนิธิรักประเทศไทย สมาคมวางแผนครอบครัวแห่งประเทศไทย ฯลฯ

เนื้อหาสาระในการจัดการศึกษานอกระบบ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้มีการแบ่งประเภทของเนื้อหาวิชาที่จัดออกเป็น 5 ประเภท โดยคำนึงถึงกลุ่มเป้าหมาย ดังนี้

1) การศึกษาแม่และเด็กหรือการศึกษาครอบครัว (Maternal and Child Education or Family Education) เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อมุ่งเน้นแม่และเด็ก

2) กิจกรรมองค์กรเยาวชน (Youth Organization Activities) เป็นการจัดการศึกษาให้แก่เด็กและเยาวชนที่จะเป็นกำลังสำคัญของชาติต่อไปในอนาคต

3) การศึกษาผู้ใหญ่ (Adult Education) เป็นการจัดการศึกษาให้กับผู้ใหญ่ที่มีอายุ 15 ปีขึ้นไป เพื่อให้มีโอกาสเสริมความรู้ ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์และสามารถนำความรู้มาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

4) การศึกษาชุมชน (Community Education) เป็นการจัดการศึกษาให้แก่ชุมชนเพื่อให้เป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการพัฒนาในทุกๆ ด้าน เช่น ด้านการเกษตร พัฒนาชุมชน สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

5) การศึกษาพิเศษและการศึกษาต่อเนื่อง (Special Education Program and Continuing Education) เป็นการจัดการศึกษาให้กลุ่มชนในสภาพแวดล้อมแตกต่างกันในสังคม เช่น กลุ่มชนในพื้นที่ห่างไกล

3.3 การศึกษาตามอัธยาศัย (Informal Education) เป็นการศึกษามีมาแต่ดึกดำบรรพ์ควบคู่ไปกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ การศึกษาตามอัธยาศัยเป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ซึ่งกรมการศึกษานอกโรงเรียน (2538: 112) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “เป็นการศึกษา

ที่เกิดขึ้นตามวิถีชีวิตที่เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์การทำงาน จากบุคคล ครอบครัว สื่อ ชุมชน ตลอดจนแหล่งความรู้ต่างๆ เพื่อเพิ่มพูนความรู้และทักษะ ความบันเทิง และการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยมีลักษณะที่สำคัญคือ ไม่มีหลักสูตร ไม่มีเวลาเรียนที่แน่นอน ไม่จำกัดอายุ ไม่มีการลงทะเบียนและไม่มีการสอบ ไม่มีการรับประกาศนียบัตร ไม่มีสถานที่เรียนที่แน่นอน เรียนที่ไหนก็ได้ ไม่จำกัดเวลาเรียน สามารถเรียนได้ตลอดเวลาและเกิดขึ้นทุกช่วงวัยตลอดชีวิต

สมบัติ สุวรรณพิทักษ์ (2551: 203-205) ได้สรุปแหล่งเรียนรู้ และบุคคลองค์กรที่จะมีบทบาทสำคัญต่อการเรียนรู้ตามอรรถศาสตร์ที่สำคัญๆ ได้แก่ ครอบครัว พ่อแม่ และสมาชิกในครอบครัว ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการเรียนรู้ของบุตรหลาน ครอบครัวจะทำหน้าที่ในการปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยม ประสบการณ์และความรู้ต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิต สถาบันการศึกษา เป็นแหล่งให้บริการด้านความรู้ต่างๆ แก่เด็กเยาวชนและผู้ใหญ่ที่สนใจต้องการแสวงหาความรู้ โดยการจัดแหล่งเรียนรู้ อุทยานการเรียนรู้ ห้องสมุดและสื่อต่างๆ เพื่อการเรียนรู้ โดยมุ่งหวังให้ผู้เรียนได้ศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง ซึ่งในปัจจุบันได้มีการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้อย่างกว้างขวาง สถานที่ทำงานเป็นแหล่งเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมของการทำงาน เป็นการเรียนรู้จากบุคคลต่างๆรอบข้าง ไม่ว่าจะเป็นเพื่อนร่วมงาน ผู้บังคับบัญชาหรือผู้ใต้บังคับบัญชา ซึ่งเป็นการเรียนรู้จากการปฏิสัมพันธ์ทั้งในด้านหน้าที่ ตามภารกิจและหน้าที่ทางสังคม องค์กร หน่วยงาน มูลนิธิและสถาบันต่างๆ เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ให้โอกาสเด็ก เยาวชน ผู้ใหญ่ และประชาชนทั่วไปให้เกิดการเรียนรู้ตามอรรถศาสตร์ในเรื่องต่างๆ ตามบทบาทภารกิจของหน่วยงาน นั้นๆทั้งในรูปของการให้ความรู้ การสร้างเจตคติและค่านิยมที่ดีของสังคม เป็นต้น สื่อมวลชนเป็นแหล่งเรียนรู้ตามอรรถศาสตร์ที่มีความสำคัญเกือบจะเรียกได้ว่ามากที่สุดในปัจจุบัน ได้แก่ โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์และสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆได้เข้ามามีบทบาทในการดำเนินชีวิตประจำวันอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มเป้าหมายเด็กและเยาวชน เนื่องจากสื่อมวลชนได้บริการความรู้ข้อมูลข่าวสารที่มีอิทธิพลต่อการสร้างเจตคติและการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของเด็กและเยาวชน แหล่งทรัพยากรธรรมชาติเป็นแหล่งเรียนรู้ตามอรรถศาสตร์ที่เพิ่มบทบาทและความสำคัญมากยิ่งขึ้นโดยลำดับ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านทรัพยากรธรรมชาติที่นับวันจะถูกทำลายมากยิ่งขึ้น ประชาชนจึงได้ให้ความสนใจเข้ามาใช้บริการแหล่งทรัพยากรธรรมชาติมากยิ่งขึ้นตามลำดับ เช่น วนอุทยาน สวนสาธารณะ สวนสัตว์ สวนสมุนไพร เพื่อเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจและเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องธรรมชาติไปในขณะเดียวกัน แหล่งนันทนาการและพิพิธภัณฑ์ ศาสนสถาน และสถาบันบันเทิง เช่น สถานออกกำลังกาย สนามกีฬา สถานเยาวชน โรงละคร วัด มัสยิด โบสถ์ เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ประชาชนได้ให้ความสนใจ ซึ่งนอกจากจะได้พักผ่อนแล้วยังเป็นสถานที่ฝึกใจให้สงบร่มเย็น เป็นการเรียนรู้ทางด้านจิตใจ สร้างค่านิยมที่ดีให้กับตนเอง รวมทั้งการสร้างร่างกายให้

แข็งแรงด้วย แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นแหล่งเรียนรู้ตามอศยาศัยที่มีมาในอดีต ที่ภูมิปัญญาเป็น ผู้รู้ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ต่างๆที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้แก่เด็กและเยาวชน รวมทั้งผู้สนใจ เป็น การเรียนรู้ที่นำไปสู่การปฏิบัติ ห้องสมุดเป็นแหล่งเรียนรู้ตามอศยาศัยที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อน ไปกว่าแหล่งเรียนรู้อื่นๆทั้งห้องสมุดโรงเรียน ห้องสมุดประชาชน ห้องสมุดเหล่านี้ทำหน้าที่เป็น แหล่งการรวบรวมสื่อต่างๆ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ โดยการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง

4. การเรียนรู้กับการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนเป็นบทบาทของรัฐที่จะเข้าไปแก้ปัญหาต่างๆที่ชุมชนประสบอยู่ ในบางครั้งการพัฒนาอาจจะก่อให้เกิดปัญหาใหม่ๆซึ่งเกิดจากการที่บุคคลภายนอกชุมชนเข้าไป เสนอแนวทางแก้ปัญหาให้แก่เจ้าของชุมชน โดยที่ชุมชนมิได้มีโอกาสในการเรียนรู้ ไตร่ตรอง ลอง ผิดลองถูก และตัดสินใจอย่างรอบคอบ ในส่วนของหน่วยงานภายนอกมักจะถือว่าเป็นหน้าที่ของ หน่วยงานตนเองที่จะต้องแก้ไขปัญหามุมชนแห่งนั้น เพราะอาชีพของความเป็นเจ้าหน้าที่รัฐหรือ องค์กรพัฒนาเอกชน นอกจากนี้ความสับสนในการแก้ปัญหาชุมชนยังมาจากต่างคนต่างกลุ่มต่าง พยายามประยุกต์แนวคิดที่แตกต่างกัน ทั้งแนวคิดทางประเทศตะวันตก แนวคิดแบบภูมิปัญญา ท้องถิ่นและแนวคิดแบบอนุรักษ์นิยมที่ปราศจากการบูรณาการที่เหมาะสม ประชาชนที่มีส่วนได้ ส่วนเสียกับการพัฒนามักขาดโอกาสในการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหา การแก้ปัญหา สังคมนั้นไม่มีหลักสูตรสำเร็จรูปสอนอยู่ที่ใดในโลก ปัญหาอย่างเดียวกันที่แก้ได้สำเร็จในชุมชนหนึ่ง อาจไม่สามารถแก้ไขได้ในอีกชุมชนหนึ่ง เพราะแต่ละชุมชนย่อมมีบริบทที่แตกต่างกันรวมทั้งปัจจัย ที่เป็นตัวแปรสำคัญของกระบวนการแก้ปัญหานั้นก็มีความแตกต่างไปด้วย

ดังนั้นการเรียนรู้เพื่อการปรับตัวอย่างเหมาะสมโดยใช้เนื้อหาที่ได้มาจาก ภูมิปัญญาท้องถิ่น บูรณาการกับเนื้อหาที่เป็นภูมิปัญญาใหม่จากภายนอกชุมชนหรือที่ทันสมัยกว่า มาปรับปรุงให้เหมาะสมภายใต้การมีส่วนร่วมอย่างมีเหตุผล การเรียนรู้แบบนี้จะช่วยทำให้ชุมชน สามารถปรับตัวและเลือกแนวทางแก้ไขปัญหาได้อย่างเหมาะสม และการเรียนรู้นั้นจะเป็นส่วน หนึ่งของการพัฒนาชุมชน ที่ไม่จำเป็นต้องอยู่ในระบบโรงเรียน หรือนอกโรงเรียน แต่มีอยู่จริงในวิถี ชีวิตประจำวันของบุคคลในสังคม ดังนั้นการพัฒนาชุมชนจึงมีความสัมพันธ์กับการเรียนรู้อย่าง หลีกเลียงไม่ได้ ซึ่งอนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2548: 34-69) ระบุว่าหลักการสำคัญ 3 ประการ คือ การมีส่วนร่วม การพัฒนาในมิติแห่งวิถีชีวิตจริง และการเรียนรู้ตลอดชีวิต ดังนี้

4.1 หลักการมีส่วนร่วมของชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็น องค์ประกอบที่สำคัญของการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งพิจารณาได้จากปรากฏการณ์ที่ผู้แทนชุมชน และภาคประชาชนที่เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับกิจกรรมพัฒนา ได้มีโอกาสมีส่วนร่วมในการ

ตัดสินใจ ทั้งการคิดริเริ่ม วางแผนและมีส่วนร่วมในการดำเนินการ การแบ่งปันผลประโยชน์และ การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล อันแสดงถึงพลังการขับเคลื่อนของภาคประชาชนเป็น สำคัญ ที่มีการใช้กระบวนการทางสังคมที่ให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีส่วนร่วมในการกำกับ ดูแล ผลประโยชน์ของชุมชน โดยหลักการมีส่วนร่วมมีลักษณะสำคัญอยู่ 5 ประการคือ

1) ลักษณะการเข้าร่วมกิจกรรมของประชาชน เป็นสถานการณ์ที่ ประชาชนเอาตัวเองเข้าร่วมกิจกรรมเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งสามารถดูได้จากการตรวจสอบเวลา การ สังเกตการณ์ การสื่อความหมายในกิจกรรมตามประเด็นและเป้าหมายของกิจกรรมนั้นๆ ระดับ ความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมกิจกรรม เป็นต้น

2) ลักษณะการสนับสนุนและควบคุมสถานการณ์ของประชาชนในชุมชน ต่อกระบวนการตัดสินใจในประเด็นต่างๆ ของกิจกรรมพัฒนาชุมชนนั้นๆ ซึ่งมีองค์ประกอบที่ พิจารณาได้ในลักษณะของการใช้กระบวนการกลุ่มด้วยความเต็มใจและพึงพอใจที่มีต่อระดับการ ตัดสินใจ

3) ลักษณะการใช้กระบวนการประชาธิปไตย ที่สามารถพิจารณาได้จาก การอภิปรายโต้แย้งกันได้ มีอิสระในการตัดสินใจและแสดงข้อคิดเห็น การตัดสินใจของคน que เข้าร่วมกิจกรรมได้รับการยอมรับและแสดงความรับผิดชอบโดยสมาชิกผู้เข้าร่วมกิจกรรม และการ ยอมรับในวัตถุประสงค์เป้าหมายตลอดจนกิจกรรมที่ผ่านการพิจารณาของกลุ่มอย่างรอบคอบแล้ว

4) ลักษณะการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นประกอบการจัดกิจกรรมพัฒนาของ ชุมชน จะเป็นการนำผู้เชี่ยวชาญหรือปราชญ์ชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนวัสดุอุปกรณ์ ต่างๆ มาเป็นแหล่งข้อมูลและที่ปรึกษา โดยปราศจากการแทรกแซง เป็นการตัดสินใจของชาวบ้าน

5) ลักษณะการยอมรับผูกพัน เป็นเงื่อนไขที่ประชาชนผู้มีส่วนร่วมใน กิจกรรมรู้สึกยอมรับเป้าหมาย กระบวนการและผลลัพธ์ที่ได้จากกิจกรรมการพัฒนานั้นๆ ซึ่ง สามารถดูได้จาก การยอมรับในเป้าหมายที่จะได้ผลตอบแทนในระยะสั้นและระยะยาว การยอมรับ ในกระบวนการที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ร่วมงานในลักษณะของ แรงงาน ความคิด ทรัพยากร การสนับสนุนด้านกำลังใจและเวลา และการยอมรับถึงผลลัพธ์ที่ได้ จากการทำงานกิจกรรมด้วยความพอใจ

4.2 สาระของการพัฒนาชุมชนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตจริง โดยทั่วไป กระบวนการพัฒนาชุมชนกับการส่งเสริมการเรียนรู้ที่เป็นลักษณะของการศึกษานอกโรงเรียนมักมี เป้าหมายหลักใกล้เคียงกัน โดยต่างก็มุ่งไปที่กระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างต่อเนื่อง และผสมผสานกัน แต่สำหรับการปฏิบัติในประเทศไทยแล้วหน่วยงานต่างๆ มักจะมองกิจกรรมทั้ง

สองประเภทแยกออกจากกันต่างหาก แม้ในสถานการณ์จริงในงานภาคสนามแล้วจะเกี่ยวข้องกัน อย่างแยกไม่ออกก็ตาม โดยที่การพัฒนาชุมชนมีความหมายที่กว้างกว่ากิจกรรมของหน่วยงาน ราชการหรือองค์กรเอกชนแห่งหนึ่งแห่งใด เพราะการพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการที่มุ่งปรับปรุง คุณภาพชีวิตของประชาชนและชุมชนให้ดีขึ้น ทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม โดยเน้น การพึ่งตนเอง การตอบสนองของความจำเป็นพื้นฐานและการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของประชาชน ในการพัฒนาจำเป็นต้องมีกิจกรรมที่กระตุ้นให้ประชาชนตระหนักถึงปัญหาและความต้องการของ ตนเอง ร่วมคิด ร่วมวางแผนและวางโครงการ ในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของชุมชนด้วยตนเอง และถ้าหากไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้เพราะขาดศักยภาพบางประการ ก็จะเป็นหน้าที่ของ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้าไปเสริมและสนับสนุน ดังนั้นการพัฒนาชุมชนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตจริง ของประชาชนเองจะทำให้ประชาชนเห็นความสำคัญ ประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาสามารถที่ ต่อยอดความรู้หรือศักยภาพเดิมของตนเองได้ ก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้

4.3 หลักการของการเรียนรู้ตลอดชีวิต ในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้ง ทางด้านเศรษฐกิจสังคมและเทคโนโลยีอย่างรวดเร็วในปัจจุบันนี้ การศึกษาจึงเป็นเครื่องมือสำคัญ ที่จะช่วยให้คนมีการเรียนรู้ มีความสามารถในการปรับตัวอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในแต่ละสังคมนั้นๆ แนวคิดของการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นกระบวนการ หนึ่งที่ครอบคลุมการศึกษาทุกรูปแบบ ทุกระบบ ประชาชนจะต้องอยู่บนรากฐานของการเรียนรู้ ตลอดชีวิต สามารถที่จะเลือกเรียนรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง รวมทั้งมีโอกาสอย่างเท่าเทียมกัน และตอบสนองต่อความต้องการของบุคคล ประชาชนสามารถที่จะวางแผนที่จะเรียนรู้สิ่งต่างๆ ที่ต้องการ เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงชีวิตทั้งของตนเองครอบครัวและชุมชนให้มีสภาพที่ดีกว่าหรือ สามารถแก้ปัญหาที่ตนเองหรือชุมชนประสบอยู่ได้

กล่าวโดยสรุปการเรียนรู้เป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนที่ต้อง อาศัยรูปแบบการเรียนรู้ทั้งในระบบโรงเรียน นอกกระบบโรงเรียนและตามอัธยาศัย ปัจจัยที่ เกี่ยวข้องกับความสำเร็จคือ ตัวผู้เรียนรู้ จุดมุ่งหมาย เนื้อหาและหลักสูตร รูปแบบวิธีการจัดการ เรียนรู้ ระยะเวลา การวัดและประเมินผล ในส่วนของการเรียนรู้เพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนต้อง อาศัยหลักสำคัญ 3 ประการคือ การมีส่วนร่วมของประชาชน การพัฒนาในมิติแห่งวิถีชีวิตจริง และ การเรียนรู้ตลอดชีวิต

ตอนที่ 3 กระบวนการเปลี่ยนผ่าน

1. ความหมายของกระบวนการเปลี่ยนผ่าน

กระบวนการเปลี่ยนผ่าน (Transformative Process) หมายถึงกระบวนการที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง (Process of Change) โดยในสังคมที่กำลังมีการเปลี่ยนผ่านจะมีลักษณะสำคัญ 2 ประการคือ ความสัมพันธ์ของคนในสังคมมีลักษณะไม่คงรูปโดยกำลังมีการเปลี่ยนแปลงและความหลากหลายของวิถีการยังชีพ (Diversity of Livelihoods) ขั้นตอนของการเปลี่ยนผ่านเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของสังคมมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมและปัจจัยที่เกี่ยวข้อง (บัวพันธ์ พรหมพักพิง, 2545: 8) ลักษณะของการเปลี่ยนผ่านมักพิจารณาตามช่วงเวลาในรูปของการปรับตัว ปรับปรุงสิ่งที่เกิดจากปัญหาบางประการที่เกิดขึ้นในชุมชน หรือมีสิ่งแปลกปลอมเข้ามาในชุมชน ทำให้คนชุมชนต้องมีการตอบสนองต่อสิ่งใหม่ที่เข้ามาหรือจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น ทำให้ชุมชนต้องมีการจัดระบบพฤติกรรมเสียใหม่ เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคมเศรษฐกิจการเมืองหรือความเชื่อต่างๆ ในการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนผ่านต้องอาศัยแนวคิด “การปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรม” (อุทัย ดุลยเกษม, 2537: 139)

2. ขั้นตอนของการเปลี่ยนผ่าน

ในกระบวนการเปลี่ยนผ่าน (Transformative Process) ที่นำไปสู่การเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น นักการศึกษาผู้ใหญ่ชื่อ Jack D. Mezirow มีความเชื่อว่าการศึกษาที่เหมาะสมสำหรับผู้ใหญ่ควรจะเป็นการศึกษาที่ช่วยทำให้ผู้ใหญ่เปลี่ยนแปลงได้ด้วยตนเอง เกิดขึ้นจากภายในตัวของผู้ใหญ่เองโดยมีการปรับเปลี่ยนค่านิยม การให้ความหมายต่อสิ่งต่างๆ และการกำหนดเป้าหมายของตนเองมากกว่าจะปฏิบัติตามสิ่งที่คนอื่นกำหนดให้ Jack D. Mezirow ได้เสนอทฤษฎีการเรียนรู้จากการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ (Transformative Learning) ขึ้นในปี 1978 โดยมองว่าการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์เป็นทั้งกระบวนการ (Process) และผลลัพธ์ (Outcome) ของผู้ใหญ่ ดังนั้นการเรียนรู้ในการพัฒนาชุมชนส่วนมากจะเกี่ยวข้องกับประชาชนที่เป็นผู้ใหญ่ จึงสามารถประยุกต์แนวคิดของ Jack D. Mezirow มาใช้ในการเปลี่ยนผ่าน ซึ่งการเรียนรู้จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง 3 ประการคือ การเปลี่ยนแปลงสมมติฐานที่เคยเชื่อ การเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์ของตน และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนเองและสังคมในที่สุด โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้ (ซีตซงค์ ส.นันทนาเนตร, 2551: 131-137)

2.1 ขั้นการเปลี่ยนแปลงสมมติฐานเดิมที่เคยเชื่อ

เริ่มจากความรู้สึกไม่พอใจต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่ (Disorienting Dilemma) เป็นขั้นตอนแรกของการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ซึ่ง Mezirow มีแนวคิดว่าการเรียนรู้ของผู้ใหญ่เริ่มต้นได้อย่างดีเมื่อต้องเผชิญความยุ่งยากของชีวิต เมื่อได้เริ่มขึ้นแล้วกระบวนการเรียนรู้จะติดตามมาจนทำให้สามารถพิชิตปัญหาอุปสรรคได้ง่าย การศึกษาวิเคราะห์ตนเอง (Self-Examination) เป็นการตรวจสอบกรอบความเชื่อและการยึดถือปฏิบัติของตนเองเพื่อสร้างความเข้าใจและเห็นความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคมรอบข้าง การกำหนดมุมมองตนเองที่มีต่อโลกเป็นกระบวนการทบทวนชีวิตทำให้เห็นภาพระบบความคิดของตนเองซึ่งเป็นระบบภายในที่แสดงสู่ภายนอก การประเมินสมมติฐานเบื้องต้นหลังสถานการณ์ต่างๆ อย่างมีเหตุมีผล (Critical Assessment of Assumption) จะเป็นการประเมินความเชื่อเบื้องต้นของตนเองภายหลังจากการตรวจสอบตนเองโดยอาศัยการวิพากษ์วิจารณ์ ซึ่งกรอบความเชื่อเบื้องต้นจะเป็นตัวกำหนดมโนทัศน์ที่มีต่อโลกและทัศนคติส่วนบุคคล

2.2 ขั้นการเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์เพื่อหาแนวทางการพัฒนาใหม่

การวิพากษ์วิจารณ์ร่วมกันในประสบการณ์ที่คล้ายกัน (Recognition that others have shared similar transformations) เป็นการสร้างความตระหนักว่าคนอื่นๆ มีการปรับเปลี่ยนความคิดได้เช่นเดียวกัน ซึ่งเกิดจากการสนทนาวิพากษ์วิจารณ์กับผู้ที่มีประสบการณ์คล้ายกัน โดยใช้ประสบการณ์เดิมของบุคคลเพื่อให้ได้ประสบการณ์ใหม่ การสำรวจค้นคว้าเพื่อกำหนดบทบาทใหม่หรือแนวทางปฏิบัติใหม่ (Exploration of new roles or actions) ขั้นตอนนี้เกิดจากความเข้าใจว่า การยึดถือปฏิบัติของตนเองและกลุ่มตลอดจนสถานการณ์ที่เป็นปัญหา จะส่งผลให้เกิดการค้นหาทางเลือกใหม่ สร้างความสัมพันธ์ใหม่รวมถึงการกระทำใหม่ๆ เพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนแนวทางการดำเนินชีวิตที่เคยยึดถือให้มีความเหมาะสมมากยิ่งขึ้น และการวางแผนปฏิบัติงาน (Development of a plan for action) เป็นขั้นตอนของการวางแผนหลังจากการประเมินสถานการณ์และจุดมุ่งหมายต่างๆ ที่ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เพื่อนำไปสู่แนวทางการปฏิบัติเพื่อการเปลี่ยนแปลงต่อไป

2.3 ขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

การศึกษาค้นคว้าความรู้และทักษะที่ใช้ในการดำเนินงานตามแผนที่วางไว้ (Acquisition of knowledge and skills for implementing the plan) เป็นขั้นตอนของการเตรียมความพร้อมในด้านองค์ความรู้เพื่อการปฏิบัติงาน ซึ่งบุคคลหรือกลุ่มจะศึกษาค้นคว้าและพัฒนาทักษะที่จำเป็นในการดำเนินการตามแผนที่ได้วางไว้ มีการปฏิบัติตามแผน (Try out of the plan) เป็นการดำเนินงานตามแผนที่ได้วางไว้ ซึ่งในระหว่างและหลังการปฏิบัติตามการควรมีการติดตามประเมินผลควบคู่กันไปด้วยจะส่งผลให้เกิดการแก้ไขปรับเปลี่ยนได้ทันเมื่อเกิดปัญหาหรือข้อผิดพลาดต่างๆ รวมทั้งเพื่อแสวงหาองค์ความรู้เพิ่มเติมให้เหมาะสม สำหรับการดำเนินงานตามแผนที่วางไว้ นั้น การสร้างสมรรถนะและความเชื่อมั่นให้กับตนเองเพื่อปฏิบัติตามบทบาทใหม่ (Development of competence and self-confidence in new roles) ขั้นตอนนี้จะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลหรือกลุ่มสามารถปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ได้สำเร็จ โดยมีความเชื่อมั่นต่อความคิด ความเชื่อใหม่ๆ รวมทั้งความสัมพันธ์กับสังคมรอบข้างหรือผู้เกี่ยวข้องในแนวทางใหม่ ซึ่งทำให้เกิดการปฏิบัติตามแนวทางใหม่ที่เหมาะสมมากยิ่งขึ้น และการบูรณาการมโนทัศน์ใหม่เข้ากับวิถีการดำเนินชีวิต (Reintegration into life on the basis of new perspectives) เมื่อความเชื่อมั่นได้เกิดขึ้นบุคคลหรือกลุ่มจะผสมผสานสิ่งใหม่เข้าสู่วิถีชีวิตบนพื้นฐานของแนวความคิดใหม่ ซึ่งเมื่อถึงขั้นตอนนี้ ความยั่งยืนของกระบวนการเรียนรู้จะเกิดขึ้นเมื่อการกระทำใดๆ ในวิถีชีวิตไม่ว่าจะเป็นการแก้ปัญหาหรือการพัฒนาตนเองและสังคม จะมีการทบทวนอย่างรอบคอบอย่างเป็นขั้นตอนนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในที่สุด

งานวิจัยของไพฑูรย์ สีนลาร์ตันและคณะ (2550) เรื่องการเปลี่ยนผ่านการศึกษาเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจฐานความรู้พบว่า กระบวนการเปลี่ยนผ่านทางการศึกษาเข้าสู่สังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ มี 5 ขั้นตอนคือ การสร้างวิสัยทัศน์ให้กับโรงเรียนเครือข่ายและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องก่อนลงสู่การปฏิบัติเพื่อสร้างความตระหนัก เห็นถึงความสำคัญและสร้างแนวร่วมเพื่อนำนวัตกรรมทางการศึกษาลงสู่การปฏิบัติ โดยการใช่วิธีการจัดประชุม (Meeting) การพัฒนาความรู้และทักษะของครูและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาเพื่อเป็นการเตรียมความพร้อม นำแนวคิดไปสู่การปฏิบัติจริงโดยการใช้วิธีการฝึกอบรม (Training) การสนับสนุนงบประมาณและวิชาการ (Budget and Academic Supporting) ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความราบรื่นเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน มีการนิเทศและติดตาม (Supervising) เพื่อให้เกิดการลงมือปฏิบัติงานตามแผน และการประเมินผลการปฏิบัติงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย และการกำหนดหลักเทียบ (Benchmarking) เพื่อเป็นการสรุปบทเรียนทำให้เกิด

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรค หรือแนวทางเพื่อแก้ไขปัญหาาร่วมกันของผู้เกี่ยวข้องรายละเอียดตามแผนภาพที่ 2

แผนภาพที่ 2 ขั้นตอนการเปลี่ยนผ่านบทบาทของผู้เกี่ยวข้องในการสร้างโอกาสการเรียนรู้

(ไพฑูริย์ สีนลาร์ตน์และคนอื่นๆ, 2550: 144)

3. การเปลี่ยนผ่านไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน

การเสริมสร้างความเข้มแข็งภายในชุมชนเป็นกระบวนการที่นำไปสู่ความอยู่ดี มีสุขของคนในสังคม จะต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้เป็นหลัก ซึ่งอนุรักษ์ ปัญญานูวัฒน์ (2548 : 112-130) ได้เสนอแนวทางเปลี่ยนผ่านเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไว้ดังนี้

3.1 การกำหนดมุมมอง ขึ้นอยู่กับบริบทของคนที่ทำงานพัฒนาชุมชน ที่จะมีการวัดความเข้มแข็งของชุมชนในมิติต่างๆหลายประการ เช่น ความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ความเข้มแข็งในการบริหารจัดการบริหารธุรกิจชุมชน กระบวนการกลุ่ม การจัดการเรียนรู้ การใช้ภูมิปัญญาเพื่อการพึ่งและพัฒนาตนเอง เป็นต้น ซึ่งในทางปฏิบัติงานจริงแล้วไม่ควรกำหนดมุมมองเฉพาะด้านหนึ่งด้านใด แต่ควรที่จะมองในลักษณะที่เป็นองค์รวม ให้เกิดความเชื่อมโยงกัน และทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องควรจะมีมุมมองเห็นภาพรวมในลักษณะเดียวกัน

3.2 ความหมายและขอบเขตองค์ความรู้ เป็นการนำความรู้มาใช้ในการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม โดยการพัฒนาชุมชนนั้นต้องเป็นการผสมผสานระหว่างองค์ความรู้ทั้งสาขาวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์สุขภาพกับสาขาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ซึ่งมีลักษณะเป็นองค์รวม

3.3 การกำหนดวิธีการดำเนินการ มีความสำคัญมากในฐานะคนนอกชุมชน ที่จะทำให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ที่เป็นคนในชุมชนเกิดความไว้วางใจและยินดีให้ความร่วมมือที่จะเป็นกระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่การกิจกรรมต่างๆต่อไป โดยอาศัยหลักการมีส่วนร่วมของชุมชนในรูปแบบต่างๆ ซึ่งต้องอาศัยการกำหนดกรอบคิดการสร้างกระบวนการตัดสินใจของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (Community-based Natural Resource Management) เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการจัดการทรัพยากรในเชิงจิตวิทยาสังคม การเมือง เศรษฐกิจ ประชากร เทคโนโลยี นิเวศวิทยา และการบูรณาการแนวคิดแบบองค์รวม โดยดูบริบททั้งภายในและภายนอกชุมชนเป็นกรอบสำคัญ การกำหนดวิธีการและเป้าหมายการเข้าถึงบุคคลหลักในชุมชนหรือที่เกี่ยวข้องกับชุมชน โดยผ่านกลุ่มบุคคลหรือบุคคลที่คาดว่าจะเป็นตัวกลางนำการเปลี่ยนแปลงได้ (Change Agents) โดยอาจเป็นครูอาสาสมัคร พัฒนาการ ผู้แทนชนเผ่า เป็นต้น การศึกษาสภาพปัจจุบันและสภาพความคาดหวังของชุมชนทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและนิเวศวิทยา แล้วนำมาเปรียบเทียบกันเพื่อหาช่องว่างระหว่างสองสภาพนั้น การวิเคราะห์ความต้องการด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และนิเวศวิทยา การกระตุ้นและการร่วมกับชุมชนทำการสร้างภาพที่คาดหวัง (Scenario) ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วมโดยยึดผลประโยชน์ของแผ่นดินและชุมชน การใช้และแบ่งปันผลประโยชน์ การจัดระบบการจัดการ การติดตามและประเมินผลและการร่วมกันกำหนดแผนงาน โครงการ กิจกรรม แบบรูปธรรมขึ้น ซึ่งเริ่มตั้งแต่การสำรวจข้อมูล การสร้างภาพที่คาดหวัง การตัดสินใจของชุมชน การดำเนินงานในกิจกรรมต่างๆ รวมทั้งการศึกษาผลกระทบและฟื้นฟูสภาพแวดล้อมในภายหลังด้วย

3.4 การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เป็นกระบวนการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการพัฒนาชุมชน โดยเป็นผู้ตัดสินใจในเรื่องต่างๆที่สำคัญ การมีส่วนร่วมของประชาชนอาจพิจารณาได้สามมิติคือ มิติแรกมองได้จากการให้อย่างเดียวยของประชาชน ซึ่งอาจจะเป็นการให้ทรัพย์สิน ที่ดิน เงิน ภูมิปัญญา ความคิดเห็น แรงกาย เป็นต้น ในมิติที่สองเป็นการเริ่มรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อทำงานร่วมกัน โดยอาจจะมีการจัดองค์ประกอบไม่เป็นทางการหรือเป็นทางการก็ได้แต่มีการมองผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง และในมิติที่สามซึ่งมีความซับซ้อนมากที่สุดที่ต้องอาศัยตัวชีวิตหลายตัว เช่น การที่ประชาชนตระหนักว่าเขาต้องเป็นผู้ควบคุมสถานการณ์ที่มีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของเขาได้โดยมีกระบวนการเรียนรู้ การถ่ายทอด การปรับเปลี่ยนทั้งความรู้ ความเข้าใจ พฤติกรรม การใช้กระบวนการกลุ่มและความเป็นประชาธิปไตยเข้าไปจัดการและตัดสินใจ

กล่าวโดยสรุปกระบวนการเปลี่ยนผ่านของบุคคลและชุมชนไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น ขึ้นอยู่กับบริบททางวัฒนธรรมของบุคคลและชุมชนที่แตกต่างกันออกไป นักพัฒนาสามารถที่จะนำปัจจัยทั้งที่เป็นปัจจัยภายในและภายนอกชุมชนมาเป็นกลไกสู่กระบวนการเปลี่ยนผ่านในชุมชนนั้นๆ โดยการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกให้เกิดการเรียนรู้ การรับรู้ข้อมูล การคิด การสร้างความตระหนักในผลประโยชน์ของชาติและชุมชน โดยอาศัยการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของประชาชน การสร้างเงื่อนไขแวดล้อมที่จะเอื้อให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ที่จะสามารถเข้าใจสถานการณ์ สามารถปรับตัว และควบคุมปัจจัยต่างๆได้ สำหรับการเรียนรู้ที่จะเปลี่ยนผ่านนั้นจะประกอบไปด้วย 3 ขั้นตอนคือ การเปลี่ยนแปลงสมมติฐานที่เคยเชื่อของประชาชน การแสวงหาแนวทางการพัฒนาและความรู้ใหม่ และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของประชาชนและชุมชนในที่สุด

ตอนที่ 4. กลุ่มชาติพันธุ์

1. ความหมายของกลุ่มชาติพันธุ์

กลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic Group) คือกลุ่มคนที่มีขนบธรรมเนียม ประเพณี ภาษาพูด และวิถีชีวิตเหมือนกัน อาจอาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกันหรือแยกกันอยู่ แต่เป็นกลุ่มคนที่มีจิตสำนึกของความเป็นสมาชิกของเผ่าพันธุ์เดียวกัน ตัวอย่างของกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น คนไทย คนพม่า คนจีน คนอินเดีย คนกะเหรี่ยง เป็นต้น คำว่า “กลุ่มชาติพันธุ์” นักมานุษยวิทยาใช้เพื่อแยกข้อแตกต่างทางวัฒนธรรมระหว่างสังคมมนุษย์ที่มีวัฒนธรรมแตกต่างกัน โดยไม่พิจารณาเรื่องเชื้อชาติ สำหรับปัจจัยทางวัฒนธรรมที่ใช้อธิบายความแตกต่างมีหลายองค์ประกอบ เช่น ภาษาพูด ระบบความเชื่อหรือศาสนา เครื่องมือเครื่องใช้ ในการศึกษาเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์มีสมมติฐานว่าลักษณะทางวัฒนธรรมและสังคมในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ คือภาพสะท้อนของการปรับตัวของมนุษย์ต่อสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน ฉะนั้นสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งๆ จึงเป็นพัฒนาการของมนุษยชาติแต่ละกลุ่มเมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงด้วย เมื่อเกิดการแพร่กระจายวัฒนธรรมการรับ หรือการปฏิเสธรวัฒนธรรมใหม่ย่อมมีผลต่อโครงสร้างของสังคมและวัฒนธรรมเดิม ถ้าวัฒนธรรมที่แพร่กระจายมีลักษณะสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมมากกว่า วัฒนธรรมเดิมต้องปรับและท้ายที่สุดวัฒนธรรมเดิมอาจไม่หลงเหลือให้เห็นอยู่ต่อไป นอกจากนี้การวิเคราะห์เรื่องกลุ่มชาติพันธุ์ยังจะต้องคำนึงถึงเขตแดนทางภูมิศาสตร์สมัยใหม่ ซึ่งเป็นการแบ่งผืนแผ่นดินออกเป็นประเทศต่างๆ และคนที่อยู่ในอาณาเขตของประเทศใดก็มีสัญชาติของประเทศนั้น มนุษย์เราแต่ละคนจึงมีทั้งชาติพันธุ์และสัญชาติเป็นส่วนหนึ่งของลักษณะส่วนตัว (อมรา พงศาพิชญ์, 2541 : 130-131)

2. การแบ่งกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

สามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิม และกลุ่มชาติพันธุ์ที่อพยพเข้ามาใหม่ ดังนี้

2.1 กลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิม แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มได้แก่ กลุ่มเร่ร่อน กลุ่มตั้งถิ่นฐานกึ่งถาวร และกลุ่มรัฐประเทศ มีรายละเอียดดังนี้

กลุ่มชาติพันธุ์เร่ร่อน ซึ่งใช้ชีวิตแบบเร่ร่อน เก็บของป่า ล่าสัตว์ หาผลไม้ และผักเป็นอาหาร ในปัจจุบันมีอยู่ 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ ผีตองเหลือง ซึ่งอยู่บนเทือกเขาในประเทศไทยและประเทศลาว และพวกซามังซาโก อยู่ในประเทศไทยตอนใต้ พม่าตอนใต้ มาเลเซีย อินโดนีเซียและฟิลิปปินส์

กลุ่มชาติพันธุ์ตั้งถิ่นฐานกึ่งถาวร กลุ่มนี้จะตั้งถิ่นฐานอยู่บนเทือกเขาในบริเวณตอนเหนือของประเทศพม่า ไทย ลาว เวียดนาม และเชื่อมโยงกับตอนใต้ของประเทศจีน ชาวเขาเหล่านี้จะมีการอพยพโยกย้ายบ่อยจากเทือกเขาหนึ่งไปเทือกเขาหนึ่ง สำหรับบนผืนแผ่นดินใหญ่ ในประเทศพม่ามีกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่พูดภาษา ทิเบต-พม่า เช่น ฉานหรือไทยใหญ่ หรือเงี้ยว ซึ่งส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ที่ราบบริเวณหุบเขาในภาคเหนือของประเทศพม่า คะฉิ่น เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ทางเหนือสุดของประเทศพม่า กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงอาศัยอยู่บริเวณชายแดนพม่าและไทยทางตอนใต้ของรัฐฉาน ในประเทศไทย นอกจากกลุ่มกะเหรี่ยง และลัวะ (ละว้า) แล้ว ยังมีชาวเขากลุ่มต่างๆ ที่พูดภาษาในกลุ่มจีน ได้แก่ ฮ่อ แม้ว (ม้ง) เย้า (เมี่ยน) พูดภาษาในกลุ่มทิเบต-พม่า ได้แก่ ลีซอ มูเซอร์ และอีก้อ นอกจากสองกลุ่มนี้แล้วบริเวณภาคเหนือของไทย ลาว และเวียดนาม ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ เช่น พวกข่า ไทยดำ (ลาวโห่ง) ไทขาว ไทแดง และคะไต ในบริเวณประเทศกัมพูชาและไทย จะพบกลุ่มชาติพันธุ์ของ กูย ซ่วย และจระไร สำหรับชาวเขบบนเกาะ กลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งถิ่นฐานกึ่งถาวร โดยทั่วไปมีลักษณะคล้ายคลึงกับกลุ่มชาวเขบบนแผ่นดินใหญ่ ได้แก่กลุ่มอีบาน (Iban) และ ดายัค (Dayak) ในเขตซาลาวัค ของประเทศมาเลเซีย กลุ่มคาคาซาน (Kadazan) หรือ ดุนซุน (Dunsun) ในเขตซาบาของประเทศไทยมาเลเซีย และบอร์เนียว ของอินโดนีเซีย

กลุ่มชาติพันธุ์รัฐประเทศ จากข้อมูลทางประวัติศาสตร์ชี้ให้เห็นว่าบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นที่ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ ที่ได้ตั้งเป็นรัฐต่างๆ มากมากกว่า 1,800 ปี โดยกลุ่มชาติพันธุ์รัฐประเทศบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เกิดจากการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิม โดยการเปลี่ยนวิถีการผลิต การปฏิวัติเกษตรกรรมทำให้เกิดชนชั้น เกิดเมือง และ

กลายเป็นอาณาจักร การแพร่กระจายของวัฒนธรรมหลักมีผลทำให้อาณาจักรต่างๆ ขยายอำนาจ ขยายอิทธิพลและมีการช่วงชิงอำนาจกัน กลุ่มชาติพันธุ์ไทย พม่า ถือว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

2.2 กลุ่มชาติพันธุ์ที่อพยพมาอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลังจากการแพร่กระจายของวัฒนธรรมกระแสหลัก ซึ่งได้แก่ คนจีนและอินเดีย

3 แนวคิดเกี่ยวกับชนกลุ่มน้อยและกลุ่มใหญ่

ในสมัยปัจจุบันเมื่อมีรัฐประเทศเกิดขึ้นแล้ว การวิเคราะห์เรื่องกลุ่มชาติพันธุ์อาจวิเคราะห์ในลักษณะของชนกลุ่มน้อยกลุ่มใหญ่ได้ สำหรับความหมาย ชนกลุ่มน้อย คือ กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในประเทศใดประเทศหนึ่ง แต่มีเชื้อชาติพันธุ์เดียวกันกับสมาชิกส่วนใหญ่ของประเทศ และมีเชื้อชาติพันธุ์ที่มีอำนาจทางการเมือง การปกครองและเศรษฐกิจสังคมในประเทศนั้น ในขณะที่เดียวกันชนกลุ่มใหญ่คือ กลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นสมาชิกส่วนใหญ่ของประเทศ และมีอำนาจทางการเมืองการปกครองรวมทั้งเศรษฐกิจสังคมของประเทศนั้น ทั้งนี้ลักษณะของความแตกต่างทางชาติพันธุ์ซึ่งเป็นสาเหตุของการเกิดความแบ่งแยกระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในลักษณะชนกลุ่มน้อยและชนกลุ่มใหญ่สรุปได้ 5 ลักษณะดังนี้

3.1 เกิดจากการแบ่งแยกโดยวัฒนธรรม

3.2 เกิดจากการแบ่งแยกจากลักษณะภูมิศาสตร์ เนื่องจากกลุ่มชาติพันธุ์ต่างจากคนส่วนใหญ่และตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณที่ห่างไกล เช่น ชาวเขา จึงถูกตัดขาดจากสังคมส่วนใหญ่ทำให้ไม่ได้รับข่าวสารจากส่วนกลางอย่างสม่ำเสมอ การขาดการสื่อสารที่ดีมีผลทำให้เกิดความเข้าใจผิดและอาจทำให้ชนกลุ่มน้อยมีปฏิกิริยาเกิดการต่อต้านชนกลุ่มใหญ่ได้

3.3 เกิดจากการผนวกดินแดน ซึ่งอาจได้จากการชนะจากการสู้รบ หรือตกลงตามสนธิสัญญาที่ดี ถ้าดินแดนที่ได้มาประกอบด้วยกลุ่มที่ชาติพันธุ์ที่แตกต่างไปจากคนส่วนใหญ่แล้ว ปัญหาเรื่องชนกลุ่มน้อยและชนกลุ่มใหญ่ก็ย่อมจะเกิดขึ้นได้ถึงแม้ว่าลักษณะโดยทั่วไปของคนสองกลุ่มนี้อาจจะไม่แตกต่างกันมากนักก็ตาม

3.4 เกิดจากการย้ายถิ่นฐาน ซึ่งการเกิดชนกลุ่มน้อยในลักษณะนี้มาจากการที่คนจำนวนหนึ่งอพยพย้ายถิ่นเข้าไปอยู่ในสังคมอื่น โดยที่คนกลุ่มนี้มีลักษณะทางวัฒนธรรมแตกต่างจากคนในสังคมที่ตนย้ายไปอยู่

3.5 เกิดจากการตกเป็นประเทศอาณานิคม

4. แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการวิเคราะห์เรื่องความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์

แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการวิเคราะห์เรื่องความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ อมรา พงศาพิชญ์ (2541: 167-172) ได้สรุปว่า แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่คือ กลุ่มแนวคิดระบบรวม และ กลุ่มแนวคิดเรื่องลักษณะชีวภาพหรือผิวสีดังนี้

4.1 กลุ่มแนวคิดระบบรวม (System Approach) ใช้การวิเคราะห์โครงสร้างหน้าที่ และการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

แนวคิดระบบรวม (System Approach) มีความคิดพื้นฐานของทฤษฎีนี้คือ ระบบประกอบไปด้วยส่วนย่อยต่างๆ และระบบย่อยต่างๆ กันนั้นประสานกัน และมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในลักษณะที่สมดุล เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงในส่วนใดส่วนหนึ่งขององค์ประกอบหรือโครงสร้าง จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงในส่วนอื่นๆ ด้วย เพื่อคงไว้ซึ่งความสมดุลของสังคม การวิเคราะห์สังคมในแง่ระบบรวมนี้เป็นการมองว่าสังคมทั้งระบบเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด และองค์ประกอบย่อยต่างๆ มีความสัมพันธ์ในระดับรอง ดังนั้นระบบย่อยส่วนหนึ่งเปลี่ยนแปลงไป ส่วนย่อยอื่นจะต้องเปลี่ยนแปลงไป เพื่อสร้างความสมดุลของระบบรวม

การวิเคราะห์โครงสร้างหน้าที่ การวิเคราะห์นี้เป็นการมองสังคมในลักษณะที่เน้นโครงสร้างหน้าที่ ยอมรับว่าโครงสร้างประกอบด้วยส่วนย่อยที่มีฐานะและคุณค่าต่างกัน โครงสร้างทางสังคมอาจเป็นชนชั้น ซึ่งประกอบด้วยคนรวย คนจน เจ้านาย บ่าว นายทุน กรรมกร เป็นต้น การมองเชิงโครงสร้างนี้ ระบบรวมมีความสำคัญเหนือระบบย่อย เช่นการศึกษาเรื่องชนกลุ่มน้อย กลุ่มใหญ่โดยทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่จึงให้ความสำคัญต่อชนกลุ่มใหญ่เพื่อเน้นเสถียรภาพทางสังคม

แนวคิดเรื่องการปรับตัว การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์มีหลายรูปแบบ เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป ความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์จำเป็นต้องเปลี่ยน ทำให้เกิดการประนีประนอมสถานการณ์และประเมินตนเอง อาจจะได้จากบุคคลสร้างเอกลักษณ์ใหม่ๆ หรือปรับความหมายของเอกลักษณ์เดิม ไม่ว่าจะป็นรูปแบบใดการปรับเปลี่ยนที่เกิดขึ้นจะถึงจุดสมดุลและทำให้เกิดเสถียรภาพได้พอสมควร ตัวอย่างของการปรับตัวคือ การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม การบูรณาการทางวัฒนธรรม โดยมีลักษณะของการปรับตัวให้สามารถอยู่ร่วมกันในสังคม ไม่ให้เกิดการขัดแย้งที่รุนแรง และเกิดบูรณาการทางวัฒนธรรมได้

4.2 กลุ่มแนวคิดเรื่องลักษณะชีวภาพหรือผิวสี สามารถนำทฤษฎีความขัดแย้งมาใช้ในการพิจารณาเรื่องความแตกต่างของสีผิวซึ่งมีลักษณะทางชีวภาพที่แตกต่างกัน และเป็นต้นเหตุของการกีดกัน ความลำเอียงและการเลือกปฏิบัติ การมองภายใต้แนวคิดนี้มองว่าผู้มีอำนาจต้องการรักษาอำนาจของตนเองไว้ และความขัดแย้งของผิวสีที่เกิดขึ้น เป็นเพราะกลุ่มผู้ได้ปกครองถูกกีดกันไม่ให้มีอำนาจ และปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ มักเกิดขึ้นโดยกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งถูกกีดกันและไม่ได้ได้รับความยุติธรรม บางครั้งกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นกลุ่มใหญ่ไม่รู้ตัวว่าได้กระทำการในลักษณะที่ลำเอียงต่อชนกลุ่มน้อย นอกจากนี้ในบางครั้งชนกลุ่มใหญ่มักจะถูกเหยียดหยามชนกลุ่มน้อยว่าด้อยกว่าทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมและการที่ชนกลุ่มน้อยรู้สึกว่ามีปมด้อย ไม่ได้ได้รับความยุติธรรม

5. การปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์

ลักษณะการปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์มี 2 ลักษณะ คือ ความสัมพันธ์ที่มีลักษณะที่เข้ากันได้ และความสัมพันธ์ที่มีลักษณะที่เข้ากันไม่ได้ มีรายละเอียดคือ

5.1 ความสัมพันธ์ที่กลุ่มชาติพันธุ์ที่ต่างกันพอจะเข้ากันได้ จะเกิดขึ้นเมื่อชนกลุ่มน้อยมีความรู้สึกว่าคุณเป็นส่วนหนึ่งของสังคมใหญ่ มีลักษณะความสัมพันธ์กันหลายแบบ ได้แก่ การปรับตัว (Adaptation) สามารถศึกษาได้ทั้งจากการปรับตัวทางชีวภาพและการปรับตัวทางวัฒนธรรม ผู้ที่ใช้คำปรับตัวมักจะใช้ในความหมายของความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่ศึกษาซึ่งอาจเป็นมนุษย์และสัตว์กับสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่รอบตัวและแหล่งที่อยู่ การศึกษาในลักษณะนี้มักจะเป็นการพิจารณาในเชิงประวัติศาสตร์ว่า ได้มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อจัดระบบความสัมพันธ์ให้สอดคล้องกัน การปรับเปลี่ยนตัวมนุษย์หรือสัตว์เพื่อให้ความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมเป็นความสัมพันธ์ที่เหมาะสม การปรับสภาพแวดล้อมเพื่อให้อสอดคล้องกับสภาพมนุษย์หรือสัตว์ การใช้คำว่าปรับตัวจึงมักใช้ในความหมายของการปรับเปลี่ยนส่วนใดส่วนหนึ่งหรือหลายส่วนเพื่อให้ความสัมพันธ์ลงตัว การปรับตัวทางวัฒนธรรมหมายความว่ารวมถึงวัฒนธรรมในรูปวัตถุ และวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ ซึ่งรวมถึงระบบความคิด ความเชื่อ วิถีชีวิต และพฤติกรรมของสมาชิก การสังสรรค์ทางวัฒนธรรมหรือการผสมผสานทางวัฒนธรรม (Acculturation) และการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม (Assimilation) โดยที่การสังสรรค์ทางวัฒนธรรมหรือการผสมผสานทางวัฒนธรรมนี้ใช้เมื่อมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรมระหว่าง 2 กลุ่มที่มีสังคมวัฒนธรรมต่างกันและมีการรับวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน แต่ในกรณีที่สังคมวัฒนธรรมที่มีปฏิสัมพันธ์กันที่มีพลังไม่เท่ากัน คนกลุ่มหนึ่งจะมีแนวโน้มที่จะยอมรับวัฒนธรรมของอีกกลุ่มหนึ่ง กลุ่มที่วัฒนธรรมมีพลังน้อยจะถูกผสมกลมกลืนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มที่วัฒนธรรมมีพลังมากกว่า ในขณะที่เดียวกันอาจจะมีการ

แลกเปลี่ยนกันก็ได้ สุดท้ายถ้าวัฒนธรรมสองชุดถูกผสมรวมกันเป็นชุดเดียวกันไม่ว่าจะมีส่วนของชุดใดมากกว่ากันก็เป็นการผลิตผสมกลืนทางวัฒนธรรมที่เกิดการยอมรับซึ่งกันและกัน การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมอาจเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือเกิดขึ้นด้วยความตั้งใจของฝ่ายที่มีอำนาจก็ได้ การบูรณาการทางวัฒนธรรม (Cultural Integration) และทวิลักษณ์ทางวัฒนธรรม (Double Ethnic Identity) นั้น แนวความคิดเรื่องการบูรณาการทางวัฒนธรรมคือการยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของแต่ละวัฒนธรรมด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมเป็นการมีวัฒนธรรมที่หลากหลายร่วมกันและไม่ได้มีความพยายามครอบงำซึ่งกันและกัน ในสังคมปัจจุบันเมื่อเกิดรัฐประเทศและพบว่ามียุทธศาสตร์หลายกลุ่มตั้งถิ่นฐานอยู่ในอาณาเขตของรัฐประเทศ ถ้าปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมสมัยใหม่มีลักษณะที่ยอมรับซึ่งกันและกันย่อมหมายความว่าเกิดการบูรณาการทางวัฒนธรรม บางครั้งอาจใช้คำว่าพหุวัฒนธรรม (Cultural Pluralism) ซึ่งกฎหมายและกฎระเบียบที่ใช้ในการบริหารจัดการ มีลักษณะไม่เคร่งครัดเปิดโอกาสให้มีทางเลือกในการปฏิบัติ โดยไม่มีวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งครอบงำ ในขณะที่วัฒนธรรมที่รัฐพยายามสนับสนุนให้เกิดการผลิตผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมนั้น การผสมกลมกลืนอาจมีหลายลักษณะ คนบางกลุ่มรับวัฒนธรรมหลักของรัฐ (Dominant Culture) และการผสมกลมกลืนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมหลัก คนกลุ่มนี้มักจะอยู่ใกล้ศูนย์กลางอำนาจและยินดีถูกกลืนโดยกลุ่มอำนาจ ในขณะที่กลุ่มอยู่ห่างไกลอำนาจรัฐมักจะมีความต้องการธำรงวัฒนธรรมเดิมของตนเองไว้แต่ก็ยอมรับวัฒนธรรมหลักในบางเรื่อง ในประเทศไทยในช่วงเปลี่ยนผ่านจะพบเห็นคนหลายกลุ่มมีวัฒนธรรมที่ผสมผสานในลักษณะทวิลักษณ์ (Double Identity) เช่น กลุ่มคนจีน กลุ่มไทยมุสลิม ไทยลาว ไทยเขมร เป็นต้น

5.2 ความสัมพันธ์ที่กลุ่มชาติพันธุ์เข้ากันไม่ได้ เกิดขึ้นเมื่อชนกลุ่มน้อยมีความรู้สึกว่าคุณคนกลุ่มใหญ่กีดกันและดูถูก ทำให้ไม่มีความสำคัญว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมใหญ่ เช่น ในกรณีของกลุ่มแบ่งแยกดินแดน หรือกลุ่มก่อการร้าย ที่ต้องการแยกตัวเองออกจากอาณัติของคนกลุ่มใหญ่ จัดเป็นความขัดแย้งทางวัฒนธรรม (Cultural Conflict) โดยปกติมักเกิดกับกลุ่มที่มีวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน การปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรมนี้เกิดจากการอพยพย้ายถิ่นของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเข้ามาสู่อาณาเขตที่มีกลุ่มชาติพันธุ์หรือวัฒนธรรมอื่นอยู่แล้ว ถ้าการอพยพย้ายถิ่นนี้ไม่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการก็จะเป็นมิตรก็จะเกิดความขัดแย้งได้ การขยายดินแดนของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในถิ่นฐานของกลุ่มอื่นที่ตั้งอยู่ก่อนแล้ว การล่าอาณานิคมของสังคมตะวันตก โดยกลุ่มอำนาจสามารถเข้าครอบครองและเผยแพร่วัฒนธรรมของตนด้วย การขัดแย้งอาจเกิดจาก การแพร่กระจายวัฒนธรรมโดยการสื่อสาร ระบบการศึกษา และเทคโนโลยีต่าง ๆ

กล่าวโดยสรุปลักษณะความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเขาที่อยู่ในประเทศไทย มีลักษณะเป็นพหุสังคม ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างชนกลุ่มน้อยและชนกลุ่มใหญ่มีลักษณะที่พอเข้ากันได้ เกิดการประสานประโยชน์ ไม่มีความต้องการที่จะแบ่งแยกดินแดนหรือปฏิบัติโค่นล้มแนวคิดทฤษฎีที่สามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทยสามารถใช้นแนวคิดแนวคิดเชิงระบบ (System Approach) เรื่องการปรับตัวได้

ตอนที่ 5 ชุมชนพื้นที่สูง

1. ความหมายของชุมชนพื้นที่สูง

ชุมชนพื้นที่สูงหมายถึงชุมชนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่บนพื้นที่ภูเขาที่มีความสูงมากกว่า 500 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้วิถีชีวิตและการทำมาหากินของชุมชนบนพื้นที่สูงมีความแตกต่างจากชุมชนอื่นๆ ของประเทศ กระจายอยู่ในพื้นที่ 16 จังหวัด ในภาคกลางและภาคเหนือ ส่วนใหญ่ประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเขา เช่น กะเหรี่ยง แม้วหรือม้ง เย้าหรือเมี่ยน อี้อหรืออาข่า มูเซอหรือลาหู่ ลีซอหรือลีซู่ ลัวะ ขมุ และมลาบริหรือตองเหลือง เป็นต้น ชนกลุ่มน้อย เช่น ปะหล่อง ตองลู้ ไทยลื้อ จีนฮ่อ ไทยใหญ่ เขมร มอญ พม่า ลาว จีน เป็นต้น และคนไทยพื้นราบ

2. ประชากรพื้นที่สูง

จากข้อมูลของกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ ใน พ.ศ.2545 มีหมู่บ้านที่ตั้งอยู่บนพื้นที่สูงทั้งหมด 3,881 หมู่บ้าน (กลุ่มบ้าน) แยกเป็นหมู่บ้านที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่ พ.ศ.2457 จำนวน 1,750 หมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 45 และกลุ่มบ้าน (หย่อมบ้าน, ป๊อกบ้าน) จำนวน 2,131 กลุ่มบ้าน หรือร้อยละ 55 มีหลังคาเรือนทั้งหมด 222,696 หลังคาเรือน 252,588 ครอบครัว มีประชากรรวม 1,203,149 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 2 ของประชากรทั้งประเทศ สำหรับจังหวัด ที่มีประชากรบนพื้นที่สูงมากที่สุด 4 ลำดับแรกมีดังนี้ เชียงใหม่ เชียงราย ตาก แม่ฮ่องสอน รายละเอียดตามตารางที่ 1

ตารางที่ 1 จำนวนหมู่บ้าน กลุ่มบ้าน และประชากรบนพื้นที่สูง จำแนกรายจังหวัด

จังหวัด	จำนวนบ้าน			จำนวน หลังคา เรือน	จำนวน ครอบครัว	ประชากร (คน)
	หมู่บ้าน	กลุ่มบ้าน	รวม			
1. กาญจนบุรี	116	61	177	18,437	20,076	84,933
2. ประจวบคีรีขันธ์	8	9	17	1,717	1,717	7,781
3. เพชรบุรี	21	14	35	2,364	2,380	9,551
4. ราชบุรี	24	36	60	5,670	6,174	24,587
5. สุพรรณบุรี	9	2	11	914	931	3,722
6. กำแพงเพชร	11	22	33	1,473	1,844	8,594
7. เชียงราย	232	274	506	36,597	42,097	221,196
8. เชียงใหม่	408	902	1,310	62,986	69,718	322,709
9. ตาก	199	281	480	25,280	26,244	145,079
10. น่าน	172	84	256	15,706	31,287	90,787
11. พิษณุโลก	60	-	60	6,283	10,398	28,671
12. เพชรบูรณ์	41	25	66	4,211	7,312	24,938
13. แพร่	39	7	46	4,418	7,520	18,877
14. แม่ฮ่องสอน	275	297	572	23,506	44,452	127,503
15. ลำปาง	26	54	80	3,401	5,850	16,674
16. ลำพูน	45	19	64	6,818	10,791	29,124

(กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ , 2545: 12)

การกระจายตัวของประชากรจำแนกตามกลุ่มชาติพันธุ์ พบว่า กลุ่มชาวเขา มีกะเหรี่ยง แม้วหรือม้ง เย้าหรือเมี่ยน อีเก้อหรืออาข่า มูเซอหรือลาหู่ ลีซอหรือลีซอ ลัวะ ขมุ และมลาปรีหรือตองเหลือง มีการกระจายตัวในพื้นที่ 3,429 กลุ่มบ้าน 186,413 ครอบครั้ว ประชากรทั้งหมด 923,257 คน โดยกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มที่มีจำนวนมากที่สุด จำนวน 438,131 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 36.4 ของประชากรบนพื้นที่สูงทั้งหมด นอกนั้นเป็นม้ง จำนวน 153,955 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 12.8 ลาหู่ จำนวน 102,876 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 8.5 คน นอกจากนี้ มีชนกลุ่มน้อย ประกอบไปด้วย กลุ่มชาติพันธุ์ปะหล่อง ตองสู้ ไทยลื้อ จีนฮ่อ ไทยใหญ่ เขมร มอญ พม่า ลาว และจีน มีการกระจายตัวอยู่ในพื้นที่ 210 กลุ่มบ้าน 13,221 ครอบครั้ว ประชากร 67,112 คน และมีคนไทยพื้นราบ ขึ้นไปทำมาหากินบนที่สูง อยู่ในพื้นที่ 847 กลุ่มบ้าน 52,945 ครอบครั้ว ประชากร 212,720 คน รายละเอียดตามตารางที่ 2 นอกจากนี้ ประชากรบนพื้นที่สูงที่ได้รับสัญชาติไทยแล้วจำนวน 956,204 คน และมีบัตรประชาชนแล้วจำนวน 634,465 คน รายละเอียดตามตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ข้อมูลชุมชนบนพื้นที่สูงในประเทศไทย จำแนกตามกลุ่มชาติพันธุ์

กลุ่มชาติพันธุ์	จำนวน กลุ่มบ้าน	จำนวน หลังคาเรือน	จำนวน ครอบครั้ว	จำนวน ประชากร (คน)
1. กะเหรี่ยง	1,912	87,628	95,088	438,131
2. ม้ง (แม้ว)	253	19,287	24,551	153,955
3. เมี่ยน (เย้า)	178	6,758	8,022	45,571
4. อาข่า (อีเก้อ)	271	11,178	12,909	68,653
5. ลาหู่ (มูเซอ)	385	18,057	20,347	102,876
6. ลีซอ (ลีซอ)	155	6,553	7,338	38,299
7. ลัวะ	69	4,361	5,098	22,260
8. ถิ่น	159	8,496	10,474	42,657
9. ขมุ	38	2,256	2,523	10,573
10. มลาปรี (ตองเหลือง)	2	63	63	282
รวมชาวเขา	-	164,637	186,413	923,257
11. ปะหล่อง	7	459	500	2,324
12. ตองสู้	4	42	43	226
13. ไทยลื้อ	16	857	998	3,780
14. จีนฮ่อ	55	3,773	4,109	26,325

ตารางที่ 2 (ต่อ)

กลุ่มชาติพันธุ์	จำนวน กลุ่มบ้าน	จำนวน หลังคาเรือน	จำนวน ครอบครัว	จำนวน ประชากร (คน)
15. ไทยใหญ่	71	4,059	4,658	21,411
16. เขมร	1	1	1	1
17. จีน	8	599	700	4,376
18. พม่า	12	285	287	1,237
19. มอญ	31	1,616	1,815	6,825
20. ลาว	2	18	23	104
21. อื่น ๆ	3	93	96	263
รวมชนกลุ่มน้อย	-	11,802	13,221	67,172
22. ไทยพื้นราบ	847	50,257	52,945	212,720
รวมทั้งหมด	-	226,696	252,579	1,203,149

ที่มา: กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ, 2545: 13

3. กระบวนทัศน์ในการพัฒนาชุมชนพื้นที่สูงของรัฐ

ชาวเขาหลายเผ่าได้เข้ามาตั้งหลักแหล่งอย่างถาวรในพื้นที่สูงของประเทศไทย มาเป็นเวลาหลายร้อยปีมาแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวเขาเผ่าลัวะ กะเหรี่ยง ในอดีตชาวเขาเหล่านี้มีบทบาทต่อการสร้างชาติและสังคมไทยมาโดยตลอด เช่น ลัวะทำหน้าที่ผลิตเกลือเพื่อแลกเปลี่ยนกับสินค้ากับชาวไทยล้านนา กะเหรี่ยงทำหน้าที่เป็นเมืองหน้าด่านคอยสอดแนมกำลังข้าศึก กษัตริย์ไทยในอดีตทรงสนับสนุนให้ชนกลุ่มน้อยเหล่านี้เป็นกำลังสำคัญในกิจกรรมต่างๆ โดยพระราชทานทรัพย์สิน ที่ดินทำมาหากินและทรงชุบเลี้ยงให้ช่วยราชการ จนคนบางกลุ่มถูกผสมกลมกลืนให้กลายเป็นคนไทย

รัฐไทยสมัยใหม่ได้เริ่มเข้าไปดำเนินการพัฒนากับกลุ่มชาวเขาเมื่อประมาณ 50 ปีที่ผ่านมา หลังจากสงครามโลกครั้งที่สองสหรัฐอเมริกาในฐานะผู้นำฝ่ายโลกเสรีมีนโยบายต่อต้านการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ พร้อม ๆ กับการเผยแพร่แนวคิดการพัฒนาไปสู่ภาวะทันสมัย ไปยังประเทศกำลังพัฒนา สนับสนุนการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์โดยให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศไทยหลายๆ ด้าน เช่น การพัฒนาระบบการศึกษาแบบสมัยใหม่ การพัฒนาสาธารณูปโภคของประเทศ เป็นต้น ด้วยนโยบายความมั่นคงของประเทศด้วยการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์และการพัฒนาชนบท ทำให้รัฐเริ่มมองว่าชาวเขาซึ่งอาศัยอยู่ตามชายแดนที่ห่างไกล อยู่บนพื้นที่สูง

ทुरกันดารยากต่อการติดต่อสื่อสาร ในขณะที่เดียวกันพื้นที่ดังกล่าวอยู่ใกล้กับเขตการขยายตัวของคอมมิวนิสต์ นอกจากนี้ชาวเขายังมีภาษา วัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากคนไทยทั่วไป อีกทั้งคุณภาพชีวิตของชาวเขาเอง ไม่ว่าจะ เป็นทางการศึกษา สาธารณสุข และการทำมาหากิน ก็มีสภาพที่ด้อยกว่าคนไทยพื้นที่ราบ ทำให้รัฐสรุปว่าชาวเขาเป็นกลุ่มที่เป็นปัญหาทั้งต่อความมั่นคงและการพัฒนาของประเทศ

ขจัตถัย บุรุษพัฒน์ (2528: 137-142) ได้สรุปถึงมุมมองของทางราชการต่อชาวเขา ซึ่งมีปัญหาที่ต้องแก้ไขอยู่หลายประการ สรุปได้ดังนี้ การปลุกผีของชาวเขาเป็นต้นตอของปัญหายาเสพติด วิธีการเพาะปลูกของชาวเขาเป็นต้นเหตุของการทำลายป่าไม้และต้นน้ำลำธาร ชาวเขามีวัฒนธรรมและภาษาที่แตกต่างจากคนไทยจึงเป็นภัยต่อความมั่นคงของประเทศไทย ชาวเขาตกอยู่ในวงจรแห่งความชั่วร้าย คือ จน เจ็บ ใจ จึงก่อให้เกิดปัญหาสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ให้แก่ประเทศ รวมทั้งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา ดังนั้น นโยบายในการแก้ปัญหาของรัฐตั้งแต่แรกมาจนถึงปัจจุบัน ครอบคลุมเรื่องหลัก ๆ คือ ให้ชาวเขามีความสำนึกในความเป็นไทย มีความจงรักภักดีต่อประเทศไทย ให้ชาวเขาเลิกปลุกผี ให้ชาวเขาอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ยกย่องความเป็นอยู่ของชาวเขาให้มีมาตรฐานเดียวกันกับคนพื้นราบ และให้ชาวเขาตั้งถิ่นฐานถาวรได้รับสถานะตามกฎหมาย ในการดำเนินงานให้เป็นไปตามนโยบายดังกล่าว ได้มีการเพิ่มกลไกของรัฐตั้งแต่ระดับชาติ ลงมาจนถึงระดับอำเภอ โดยมีการจัดตั้ง คณะกรรมการเพื่อกำหนดนโยบายและมาตรการเพื่อการแก้ไขปัญหาความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับชุมชนบนพื้นที่สูง ซึ่งมีสภาความมั่นคงแห่งชาติ เป็นหน่วยงานเลขานุการ และใช้นโยบายรวมพวก มาตั้งแต่ พ.ศ. 2519 เพื่อให้ชาวเขาเกิดการผสมกลมกลืน (Assimilation) กับชาวไทยพื้นราบ (เพ็ญศิริ จีระเดชากุล, 2541 :13)

รัฐใช้การศึกษาสำหรับเป็นเครื่องมือเพื่อให้ชาวเขาเกิดการผสมกลมกลืน เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย เพราะการศึกษามีความหมายกว้างขวาง ครอบคลุมถึงการศึกษอบรมในโรงเรียน และการเรียนรู้สิ่งต่างๆนอกโรงเรียนในชีวิตประจำวัน ทำหน้าที่ต่อสังคมหลายประการ โดยเฉพาะการทำหน้าที่ขัดเกลากายทางสังคมหรือสังคมประกิต (Socialization) ทำหน้าที่ถ่ายทอดวัฒนธรรม (Cultural Transmission) ทำหน้าที่บูรณาการหรือสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคม (Social Integration) รวมทั้งการอบรมสมาชิกในสังคมให้รู้จักวิถีการดำเนินชีวิตในสังคม เตรียมผู้เยาว์ให้เป็นผู้ใหญ่ที่ดีของสังคม มีทัศนคติและมีบุคลิกภาพเหมาะสมกับสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง อีกทั้งยังเป็นกระบวนการที่ปลูกฝังให้บุคคลมีความภาคภูมิใจ ผูกพันและมีความรู้สึกรักชาติ จึงเป็นการช่วยส่งเสริมสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เนื่องจากสามารถ

สื่อสาร สัมพันธ์กัน อยู่ในกรอบของวัฒนธรรมขนบธรรมเนียม ประเพณี อันเป็นที่ยอมรับซึ่งกันและกัน ทำให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีสันติสุข (ชนิตา รัชทรัพย์เมืองและคนอื่นๆ, 2531: 9)

4. นโยบายและการดำเนินงานของรัฐในการแก้ปัญหาชุมชนพื้นที่สูง

รัฐได้เข้าไปดำเนินงานเกี่ยวกับชาวเขาที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูง ตั้งแต่ พ.ศ. 2494 มาจนถึงปัจจุบัน โดยในระยะแรกเน้นการช่วยเหลือสงเคราะห์ เพื่อแก้ปัญหาความเดือดร้อน เฉพาะหน้าเป็นหลัก ต่อมาได้เน้นการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาเรื่องความมั่นคงจากการขยายตัวของ ลัทธิคอมมิวนิสต์และยาเสพติด ในปัจจุบันได้ให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น โดยสรุปได้ดังนี้

พ.ศ. 2494 รัฐบาลได้เริ่มไปช่วยเหลือชาวเขาในรูปแบบของการสงเคราะห์เครื่องอุปโภค บริโภค ที่จำเป็นเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า โดยความร่วมมือของตำรวจตระเวนชายแดน และกรมประชาสงเคราะห์

พ.ศ. 2502 ภายหลังจากรัฐบาลได้มีคำสั่งยกเลิกการเสพและจำหน่ายฝิ่นทั่วราชอาณาจักร คณะรัฐมนตรีได้อนุมัติให้จัดตั้ง คณะกรรมการสงเคราะห์ชาวเขาซึ่งเป็นองค์กรระดับชาติ ในการกำหนดนโยบายเกี่ยวกับชาวเขา

พ.ศ. 2519 ได้มีการกำหนดให้ใช้ “นโยบายรวมพวก” (Integration Policy) ในการดำเนินงานกับชาวเขา โดยเร่งรัดให้ชาวเขาที่มีความสำคัญในการเป็นพลเมืองไทย เป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย และมีความจงรักภักดีต่อประเทศชาติ และให้สิทธิที่จะนับถือศาสนาและปฏิบัติตนตามขนบธรรมเนียมประเพณีเดิมของตน ได้ตามความปรารถนา

พ.ศ. 2524 เป็นต้นมา ได้มีการกำหนดแนวนโยบายการพัฒนาชาวเขา ไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยเริ่มจากฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) เพื่อใช้เป็นแผนแม่บทสำหรับทุกหน่วยที่เกี่ยวข้อง โดยกำหนดรายละเอียดไว้ 6 ประการ คือ

- เร่งดำเนินการลดอัตราการเพิ่มประชากรชาวเขากับคนไทยบนพื้นที่สูง และสนับสนุนให้ประชากรทั้งสองกลุ่มตั้งถิ่นฐานถาวรให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ โดยเฉพาะชุมชนที่มีประชากรหนาแน่นและมีอัตราเพิ่มประชากรสูง

- เร่งปรับปรุงพื้นที่ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม และป้องกันการทำลายทรัพยากรธรรมชาติบนที่สูงจากการกระทำของประชากรกลุ่มดังกล่าว

- เร่งปรับปรุงองค์กรที่ดำเนินงานพัฒนาชาวเขาร่วมกันระหว่างหน่วยงาน และกำหนดขั้นตอนการพัฒนาและผู้รับผิดชอบให้ชัดเจน โดยจัดทำแผนพัฒนาชาวเขาเป็นแผนแม่บท และเป็นแกนกลางประสานงานการพัฒนาของหน่วยงาน รวมตลอดถึงโครงการหลวง โครงการพระราชดำริ และมูลนิธิที่เกี่ยวข้อง

- เร่งพัฒนาเศรษฐกิจหลักด้านเกษตรกรรมควบคู่ไปกับสาขาอื่นๆ เพื่อให้มีอาชีพที่ถาวร มีรายได้เพียงพอในการยังชีพ และลดการปลูกฝิ่น โดยให้เพิ่มผลผลิตของพืชส่งเสริมให้สูงขึ้น และกระจายแรงงานจากภาคเกษตรไปสู่อาชีพอื่นๆโดยเน้นอุตสาหกรรมครัวเรือน

- พัฒนาชาวเขาเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพและสามารถช่วยตนเองได้โดยเน้นการเสริมสร้างความรู้ และบริการพัฒนานาอมัยขั้นพื้นฐาน รวมถึงการลดอัตราการติดยาเสพติด

- เร่งพัฒนาด้านต่างๆเพื่อให้ชาวเขาเข้ามามีส่วนร่วม โดยเฉพาะในหมู่บ้านที่ไม่มีหน่วยราชการใดเข้าถึง เร่งสร้างความสัมพันธ์เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจ และเป็นการผูกพันทางจิตใจของชาวเขา ให้มีความนิยมในชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

พ.ศ. 2532 คณะรัฐมนตรีได้อนุมัตินโยบายการแก้ไขปัญหาความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับชาวเขาและการปลูกพืชเสพติด ซึ่งใช้เป็นนโยบายของรัฐบาลในการแก้ไขปัญหาชาวเขามาจนถึงปัจจุบัน สาระสำคัญของนโยบายความมั่นคงฯ แบ่งออกเป็น 3 ด้าน คือ

- ด้านการเมืองการปกครอง โดยมุ่งจัดระเบียบการปกครองชุมชนบนพื้นที่สูง ให้ถูกต้องตามกฎหมาย ผลักดันชาวเขาจากนอกประเทศ สร้างความผูกพันทางจิตใจของชาวเขาต่อประเทศไทย

- ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเพื่อลดและเลิกการปลูกฝิ่นและพืชเสพติดโดยจัดให้มีโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมเพิ่มรายได้โดยการพัฒนาการผลิต พัฒนาการตลาด ส่งเสริมอาชีพอื่นนอกภาคเกษตร กระจายบริการขั้นพื้นฐานด้านการศึกษาและสาธารณสุข วางแผนครอบครัวให้เกิดผล

- ด้านการอนุรักษ์ การใช้ และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติโดยการวางแผนและกำกับดูแลการใช้ที่ดินอย่างเคร่งครัดและบังคับใช้กฎหมายและระเบียบในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างจริงจัง

พ.ศ. 2535 มีการกำหนดแผนแม่บท เพื่อการพัฒนาชุมชนสิ่งแวดล้อมและการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูงขึ้นเป็นฉบับแรก (พ.ศ.2535-2539) โดยมีสำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติรับผิดชอบอำนวยการและประสานงานการปฏิบัติระหว่างส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง

พ.ศ. 2540 มีการกำหนดแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชน สิ่งแวดล้อมและการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2540-2544) ให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 มีสาระสำคัญคือ เร่งรัดให้ชาวเขาได้รับสัญชาติไทย ตามระเบียบหรือได้รับสถานะบุคคลที่เหมาะสมตามกฎหมาย ให้มีการตั้งถิ่นฐานถาวรและได้รับการจัดระเบียบการปกครองตามหลักเกณฑ์ของทางราชการ พัฒนา อนุรักษ์ ป่าชุมชน บริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพ ให้ชุมชนบนพื้นที่สูงได้รับการพัฒนาตามศักยภาพและโอกาสที่เหมาะสมเพื่อดำรงชีพและประกอบอาชีพได้อย่างยั่งยืน พัฒนาปรับปรุงระบบการบริหารจัดการ กลไก และกระบวนการดำเนินงานให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพและส่งเสริมให้ประชาชน องค์กรชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาชุมชนบนพื้นที่สูง สำหรับองค์กรบริหาร ตามแผนแม่บทฉบับที่ 2 นี้มี 5 ระดับ คือ ระดับชาติ ระดับกระทรวง ระดับภาค ระดับจังหวัด และระดับอำเภอ โดยในองค์กรระดับชาตินั้นมีสำนักงานเลขานุการคณะกรรมการนโยบายและอำนวยการแก้ไขปัญหาความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับชุมชนสิ่งแวดล้อมและการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง (สส.นอส.) อำนวยการประสานงาน กำกับดูแลให้มีการดำเนินงานตามกรอบการพัฒนาข้างต้น ได้แก่ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม กระทรวงกลาโหม กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม และกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน (สำนักงานเลขานุการคณะกรรมการนโยบายและอำนวยการแก้ไขปัญหาความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับชุมชนสิ่งแวดล้อมและการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง, 2540 : 11-12)

ในปัจจุบันการพัฒนาชุมชนพื้นที่สูงยังใช้แผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชน สิ่งแวดล้อมและการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง เป็นแผนหลักในการพัฒนา ขณะนี้อยู่ในแผนฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2550-2554) นอกจากการดำเนินงานตามแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชน สิ่งแวดล้อม และการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูงแล้ว ยังมีโครงการต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ในพื้นที่สูงหลายโครงการ เช่น โครงการปกป้องป่าไม้เมืองไทย เร่งรัดฟื้นฟูต้นน้ำลำธาร (รฟต.) 2535-2539 เพื่อแก้ไขต้นน้ำลำธารบริเวณภาคเหนือ โดยการป้องกันป่าต้นน้ำลำธารที่เหลืออยู่ และปลูกป่าฟื้นฟูต้นน้ำลำธารที่ถูกบุกรุกทำลายให้กลับสู่สภาพเดิม โครงการนี้เปิดโอกาสให้ชาวไทยบนพื้นที่สูงเข้ามามีส่วนร่วมในการใช้ที่ดินป่าไม้ และฟื้นฟูรักษาป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์ โครงการหลวง ที่เริ่มมาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2512 จากแนวพระราชดำริน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อกองอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีแนวทาง 2 ประการ คือ การลดการทำลายทรัพยากรป่าไม้และแหล่งต้นน้ำลำธาร และการรักษาดินเพื่อให้การใช้พื้นที่เป็นไปโดยถูกต้อง ให้ป่าอยู่ส่วนที่เป็นป่า ทำไร่ในสวนที่ควรเพาะปลูก อย่าให้สองส่วนนี้รูก้ำกักัน มีหน่วยราชการหลายหน่วยร่วมดำเนินการ มีการจัดสรรที่ดินทำกินให้แก่ราษฎรและชาวไทยพื้นที่สูง ดำเนินการพัฒนาที่ดิน อนุรักษ์ดินและน้ำ การปรับปรุงดิน การพัฒนาแหล่งน้ำ การจัดระบบชลประทานบนภูเขา กำหนดชนิดพืช และการจัดระบบการปลูกพืช ใช้ประโยชน์ที่ดินให้ถูกต้อง รวมทั้งการส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจเมืองหนาวทดแทนการปลูกฝิ่น โครงการพัฒนา ดอยตุง เป็นโครงการที่เข้าไปดำเนินการเพื่อป้องกันการตัดไม้ทำลายป่า การแก้ไขปัญหาเสพติด รวมทั้งปัญหาประชากร ตลอดจนความมั่นคงตามแนวชายแดน โดยการลดการปลูกพืชเสพติด และการส่งเสริมการพัฒนาการเกษตรในพื้นที่ป่าอย่างเป็นระบบ สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์แก่ ประชาชน พัฒนาประชากรให้มีส่วนร่วมกับส่วนราชการในการพัฒนาพื้นที่ และพัฒนา ดอยตุง ให้ เป็นแหล่งท่องเที่ยวระดับประเทศ (วิลาสินี อโนมะศิริ และคนอื่นๆ, 2541: 28-29)

5. มาตรการในการอนุรักษ์ ดิน น้ำ และป่า ของรัฐ

เนื่องจากพื้นที่สูงของประเทศไทย ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณภาคเหนือและภาค ตะวันตก เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ และต้นน้ำ ที่สำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของ ประชาชน ในพื้นที่ภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันตก พื้นที่สูงในประเทศไทยครอบคลุมพื้นที่ ประมาณ 67.22 ล้านไร่ หรือประมาณ ร้อยละ 20 ของพื้นที่ประเทศ พื้นที่ชุมชนบนที่สูงร้อยละ 88 เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร ชุมชนที่อยู่บนพื้นที่สูงจึงได้รับผลกระทบโดยตรงจากมาตรการในการ อนุรักษ์ ดิน น้ำ และป่า ของรัฐ สามารถสรุปไว้ดังนี้ (วิลาสินี อโนมะศิริและคนอื่นๆ, 2541 : 19- 29)

5.1 มาตรการทางกฎหมายและการปฏิบัติต่อชาวไทยบนพื้นที่สูงในการ อนุรักษ์ และจัดการทรัพยากรป่าไม้ ดิน และน้ำ กฎหมายที่อนุรักษ์ป่าไม้ได้กำหนดเขตพื้นที่ คุ่มครองไว้โดยเฉพาะ 4 เขต ได้แก่ เขตป่าสงวนแห่งชาติ เขตอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ ป่า และเขตคุ้มครองสิ่งแวดล้อม (พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507, พระราชบัญญัติ อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 และ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535) โดยมาตรการทาง กฎหมายจะกำหนดข้อห้ามมิให้เข้าไปบุกรุก หรือยึดถือครอบครองพื้นที่คุ้มครองเหล่านี้ หรือเข้าไป ตัดไม้ ทำไม้ เผาป่า ก่อสร้าง หรือเก็บหาของป่าในเขตดังกล่าว เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจาก เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ หรือได้รับสัมปทานให้ปลูกป่า ทำสวนป่า ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งจะอนุมัติ

ให้ราษฎรทำกิน หรือปลูกสวนป่าเสื่อมโทรม การฝ่าฝืนดังกล่าว ผู้กระทำจะมีความผิดทางอาญา ต้องระวางโทษจำคุก และจะได้รับโทษสูงขึ้นถ้าได้กระทำต่อไม้สัก ไม้ยาง หรือไม้ที่มีจำนวนมากกว่า 20 ท่อน หรือต่อพื้นที่ตั้งแต่ 25 ไร่ขึ้นไป หรือต่อแหล่งต้นน้ำลำธาร

เพื่อให้มีการปฏิบัติตามกฎหมายนี้ กรมป่าไม้ สำนักงานตำรวจแห่งชาติ และกรมการปกครอง ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักที่ทำหน้าที่ป้องกันและปราบปรามการตัดไม้ทำลายป่า นอกจากนี้รัฐบาลได้จัดตั้งคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าระดับจังหวัดขึ้นโดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน มีหน้าที่ตรวจตราและจับกุมการกระทำผิดเกี่ยวกับการตัดไม้ทำลายป่าในเขตจังหวัดที่มีป่าไม้อยู่ ซึ่งแสดงให้เห็นว่ารัฐบาลพยายามเน้นการควบคุมป้องกันการทำลายป่าไม้และสัตว์ป่าอย่างเข้มงวด และลงโทษอย่างหนักเพราะเห็นว่าการทำลายสภาพแวดล้อมจะมีผลเสียหายต่อประเทศอย่างมาก อย่างไรก็ตามมีปัจจัยหลายอย่างทั้งในด้านข้อจำกัดของบุคลากร การรับสินบน การฝ่าฝืนของผู้มีอิทธิพลและสภาพพื้นที่ที่กว้างขวาง ทำให้การตัดไม้ทำลายป่าลดลงไม่มากนัก ทำให้รัฐบาลหันมาสนใจกับการป้องกันการทำลายทรัพยากร และการใช้มาตรการในการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มาตรการนี้ได้มีการบัญญัติให้เป็นสิทธิและหน้าที่ของประชาชนและของชุมชนตามรัฐธรรมนูญฉบับพุทธศักราช 2540 และ 2550

5.2 มาตรการในการปลูกป่าทดแทน โดยมีการสนับสนุนให้เอกชนเข้ามาปลูกป่าเศรษฐกิจในเขตป่าสงวนแห่งชาติที่มีสภาพเสื่อมโทรม ให้เอกชนเข้ามาปลูกป่าโดยการปลูกไม้โตเร็ว เช่น ยูคาลิปตัส การทำสวนป่าไม้สัก โดยให้สามารถทำไม้ที่ได้มาจากการปลูกป่าหรือสวนป่านี้ได้

5.3 มาตรการเรื่องป่าชุมชน เป็นการให้บทบาทแก่ชุมชนในการป้องกันการทำลายป่า ทั้งนี้ได้มีความพยายามในการตรากฎหมายเพื่อรองรับสิทธิของชุมชน เป็นร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน แนวคิดเรื่องให้ชุมชนเป็นผู้รักษาป่านั้น ไม่ใช่เรื่องใหม่เพราะในสังคมดั้งเดิมคนกับป่าอยู่ด้วยกัน มีการพึ่งพาอาศัยกัน ระหว่างคนกับธรรมชาติ จึงมีความสมดุลสอดคล้องตามธรรมชาติ แต่เมื่อสังคมเมืองขยายเข้ามาสู่สังคมชนบท วัฒนธรรมเมืองและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสิ้นเปลือง และแนวคิดในการจัดการโดยรัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐนี้เอง ทำให้หน้าที่การดูแลและอนุรักษ์ป่าโอนไปสู่การดำเนินงานของรัฐแต่ผู้เดียว ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว รัฐไม่อาจควบคุมและคุ้มครองสภาพธรรมชาติทั้งหมดได้ หากไม่ได้รับความช่วยเหลือจากประชาชนและชุมชนท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญของราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 และ 2550 มาตราที่ 46 และ 56 ซึ่งให้สิทธิของชุมชนที่จะร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น และ

ร่วมกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งรวมถึงการเข้ามามีส่วนร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ การคุ้มครองสภาพแวดล้อมที่ดี

5.4 มาตรการอพยพชาวเขาบนที่สูงออกจากป่าอนุรักษ์และจัดที่ทำกินใหม่ โดยในแง่กฎหมายมิได้อนุญาตให้ราษฎรคนใดเข้าไปในเขตป่าอนุรักษ์หรือแหล่งต้นน้ำลำธาร เพราะในเขตเหล่านี้เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญ ที่จะต้องรักษาไว้เพื่อประโยชน์ของของระบบนิเวศ และการที่จะยอมให้ประชาชนเข้าไปตั้งถิ่นฐานหรือทำกินในเขตเหล่านี้จะก่อให้เกิดการเสื่อมสภาพของป่า ดิน น้ำ อันมีผลกระทบต่อการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน จึงได้มีแผนงานในการอพยพราษฎรในเขตป่าอนุรักษ์ให้ออกมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ที่ทางราชการเตรียมไว้ให้ สำหรับชุมชนที่อยู่บนพื้นที่สูงที่ได้รับผลกระทบจากโครงการดังกล่าว ได้แก่ การเคลื่อนย้ายจากเขตทุ่งใหญ่นเรศวร มาที่อำเภอพบพระ จังหวัดตาก เป็นต้น นอกจากมาตรการดังกล่าวข้างต้นแล้ว คณะรัฐมนตรียังมีมติเมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม 2528 และวันที่ 21 ตุลาคม 2529 ว่าด้วยการใช้ที่ดินในเขตลุ่มน้ำ ปิง วัง ยม น่าน เพื่อให้มีการอนุรักษ์และการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และควบคุมการใช้ที่ดิน ซึ่งรัฐถือเป็นแนวทางในการดำเนินงานดังนี้

1) การอยู่อาศัยและทำกินบนพื้นที่สูง ให้เป็นไปตามแผนการใช้ที่ดินในมาตรการกำหนดชั้นคุณภาพน้ำ

- พื้นที่คุณภาพลุ่มน้ำชั้น 1 เอ เป็นพื้นที่ที่ยังมีสภาพป่าสมบูรณ์ ซึ่งต้องสงวนรักษาไว้เป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธารของประเทศ หลักเกณฑ์การใช้ที่ดินคือ ห้ามมิให้มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะป่าไม้รูปแบบอื่นๆโดยเด็ดขาด ห้ามอนุญาตการทำไม้ และให้ป้องกันการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าอย่างเข้มงวด และในพื้นที่ลุ่มน้ำ ปิง วัง ยม น่าน ห้ามมิให้มีการอยู่อาศัยในบริเวณลุ่มน้ำนี้โดยเด็ดขาด

- พื้นที่คุณภาพลุ่มน้ำชั้น 1 บี เป็นพื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1 ซึ่งสภาพป่าส่วนใหญ่ในพื้นที่ถูกทำลาย หรือเปลี่ยนแปลงไปเพื่อการใช้ที่ดินรูปแบบอื่นก่อนหน้าปี 2525 และการใช้ที่ดินที่ดำเนินการไปแล้วต้องมีมาตรการควบคุมเป็นพิเศษ หลักเกณฑ์การใช้ที่ดิน คือ พื้นที่ที่ได้ประกอบภารกิจเสร็จสิ้นไปแล้ว ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกันพิจารณากำหนดการใช้ที่ดินให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม

- พื้นที่คุณภาพลุ่มน้ำชั้น 2 หมายถึง พื้นที่ที่มีการอนุญาตให้มีการทำเหมืองแร่หรือกิจการป่าไม้ การอนุญาตต้องมีการควบคุมมิให้เกิดความเสียหายแก่แหล่งต้นน้ำลำธาร ควรหลีกเลี่ยงการใช้ที่ดินเพื่อเกษตรกรรม และให้กรมป่าไม้ดำเนินการปลูกป่าบริเวณที่ถูกล่าลายโดยด่วน

- พื้นที่คุณภาพลุ่มน้ำชั้น 3 หมายถึง พื้นที่ที่อนุญาตให้มีการใช้พื้นที่ด้านกิจการป่าไม้ เหมืองแร่ กสิกรรมหรือกิจการอื่นๆ แต่ต้องมีการควบคุมให้เป็นไปตามหลักการอนุรักษ์ดินและน้ำอย่างเข้มงวด

- พื้นที่คุณภาพลุ่มน้ำชั้น 4 และชั้น 5 หมายถึงพื้นที่ที่มีการขออนุญาตได้ตามปกติ แต่มีข้อเสนอแนะในการใช้พื้นที่ว่าควรปลูกพืชประเภทใดในพื้นที่ลาดชันต่างกัน

2) การอยู่อาศัยและการทำมาหากินของชาวเขบนพื้นที่สูงในเขตป่าสงวนแห่งชาติ เขตอุทยานแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เพื่อให้เป็นไปเหมาะสมและสอดคล้องกับกฎระเบียบของทางราชการ ในกรณีที่มีการอพยพโยกย้ายชุมชนบนพื้นที่สูงให้คำนึงถึงปัจจัยต่างๆตามความเหมาะสม ส่วนในกรณีที่มีความจำเป็นให้ชาวเขาอยู่ที่เดิมซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีกฎระเบียบห้ามไว้ สำนักงานรักษาความมั่นคงแห่งชาติ (สมช.) จะพิจารณาเสนอให้คณะอนุกรรมการแก้ไขพืชเสพติดและคณะรัฐมนตรีพิจารณาทางนโยบายต่อไป โดยกำหนดลักษณะของชุมชนออกเป็น 4 กลุ่ม คือ

- กลุ่มที่ 1 เป็นชุมชนที่มีการจัดตั้งหมู่บ้านและทำกินอย่างถูกต้องตามระเบียบของทางราชการแล้ว

- กลุ่มที่ 2 เป็นชุมชนที่จัดตั้งในเขตที่ยังไม่ได้รับอนุญาตจากทางราชการ แต่มีศักยภาพที่จะจัดตั้งเป็นหมู่บ้านถาวร โดยมีคุณสมบัติอื่นๆประกอบ เช่น ชุมชนที่จัดตั้งต้องไม่เกิดผลเสียต่อความมั่นคงแห่งชาติ และการป้องกันประเทศ เป็นชุมชนที่มีหน่วยงานของรัฐเข้ามาดำเนินงานในลักษณะถาวรหรืออย่างต่อเนื่องและชุมชนนั้นยอมรับการพัฒนาและสามารถช่วยเหลือตนเองได้ตามแนวทางรัฐ เป็นชุมชนที่อยู่ในบริเวณที่เหมาะสมสอดคล้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นชุมชนขนาดใหญ่ประมาณ 50 หลังคาเรือนและมีการตั้งบ้านเรือนมั่นคงถาวร ไม่อพยพเคลื่อนย้ายมาไม่ต่ำกว่า 1 ปีแล้วและสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 และพระราชบัญญัติหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง พ.ศ.

- กลุ่มที่ 3 เป็นชุมชนที่จัดตั้งในเขตที่ยังไม่ได้รับอนุญาตจากทางราชการ และยังมีศักยภาพที่จะจัดตั้งเป็นหมู่บ้านถาวร

- กลุ่มที่ 4 เป็นชุมชนที่จัดตั้งขึ้นเป็นพิเศษตามนโยบายของทางราชการ โดยได้รับอนุญาตจากคณะรัฐมนตรี

6. การจัดการศึกษาในชุมชนพื้นที่สูง

รัฐเริ่มเข้าไปให้การศึกษแก่ชาวเขาอย่างเป็นทางการทั้งในระบบและนอกระบบ โรงเรียนมาตั้งแต่ พ.ศ.2478 มาจนถึงปัจจุบัน แม้การศึกษาจะถูกกำกับโดยนโยบายด้านความมั่นคงของรัฐเป็นหลัก แต่ก็ได้มีความพยายามที่จะปรับเปลี่ยนรูปแบบและวิธีการจัดการศึกษาอยู่บ้าง พัฒนาการการจัดการศึกษาให้แก่วชนเขา แบ่งเป็น 2 ช่วง คือ

6.1 ช่วงแรก (พ.ศ. 2478-2522) ชาวเขาได้รับการศึกษาของรัฐเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. 2478 เมื่อมีการจัดตั้งโรงเรียนบ้านนายเลาตา ที่หมู่บ้านชาวเขาเผ่าม้งในเขตอำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก แต่การศึกษาที่จัดให้ในครั้งนั้น ไม่ได้จำแนกว่าเป็นการจัดการศึกษาให้แก่วชนเขา เป็นเพียงการขยายการศึกษาภาคบังคับตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2478 ในรูปของโรงเรียนประชาบาลแบบของชาวพื้นราบทั่วไป ซึ่งขณะนั้นสังกัดกรมสามัญศึกษา ได้ครอบคลุมมาถึงหมู่บ้านชาวเขาซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ หลังจากนั้นได้มีการเปิดโรงเรียนในลักษณะดังกล่าวเพิ่มขึ้นใน พ.ศ.2509 ได้มีการโอนโรงเรียนประชาบาลไปสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด ใน พ.ศ. 2523 มีโรงเรียนประชาบาลสำหรับชาวเขาทั้งสิ้น 109 โรงเรียน แต่ได้ถูกยุบไป 18 โรงเรียน เนื่องจากถูกผู้ก่อการร้ายคุกคาม ต่อมาโรงเรียนดังกล่าวได้โอนไปเป็นโรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ แต่การจัดการศึกษาก็ดำเนินตามแบบโรงเรียนในพื้นที่ราบ (ประจวบ และคณะ, 2539: 8-9) สำหรับกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน ได้จัดตั้งโรงเรียนชาวเขาและประชาชนไกลคมนาคมขึ้นเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. 2499 เนื่องจากไม่สามารถสื่อสารกันได้ เพราะภาษาและวัฒนธรรมที่แตกต่าง กองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดนจึงใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือสอนภาษาไทยและปฏิบัติภารกิจทางจิตวิทยา เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้ปกครองของเด็กกับตำรวจตระเวนชายแดนและเจ้าหน้าที่รัฐ ตลอดจนใช้เป็นช่องทางหาข่าว ต่อมาได้มีการจัดตั้งโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ โดยการจัดตั้งโรงเรียนทำในลักษณะบุกเบิกคือเข้าไปตั้งโรงเรียนในท้องที่ห่างไกลทุรกันดารและอันตราย เมื่อท้องถื่นเจริญขึ้นแล้วจึงจะโอนโรงเรียนให้แก่ส่วนราชการที่รับผิดชอบโดยตรง นอกเหนือจากการจัดการศึกษาของโรงเรียนประชาบาลและโรงเรียนในสังกัดกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดนแล้ว การจัดการศึกษาในช่วงแรกนี้ยังมีโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ในสังกัดกรมสามัญ

ศึกษา ที่รับนักเรียนเข้ามาอยู่ประจำตั้งแต่ พ.ศ. 2496 และมีกรมประชาสงเคราะห์เข้าร่วมการจัดการศึกษาด้วย โดยเริ่มจัดโรงเรียนชั่วคราวในเขตพื้นที่ปฏิบัติการของศูนย์สงเคราะห์ชาวเขาตั้งแต่ พ.ศ. 2508 มาจนถึงปัจจุบัน ในระยะแรกก่อนที่จะมีครูเป็นของตนเองได้ใช้เจ้าหน้าที่อนามัยและเจ้าหน้าที่เกษตรทำการสอน ส่วนการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้นกองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษาได้จัดการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จสำหรับชาวไทยภูเขาขึ้นใน พ.ศ. 2517 เพื่อสอนผู้ใหญ่ให้รู้ภาษาไทยรวมถึงให้รู้ปัญหาและวิธีการแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันโดยใช้ครูอาสาสมัครเดินทางไปพบผู้เรียนในแต่ละหมู่บ้าน ใช้เวลาเรียน 250 ชั่วโมง เมื่อเรียนจบแล้วผู้เรียนได้รับประกาศนียบัตรความรู้เทียบเท่าระดับประถมศึกษาปีที่ 4

กล่าวโดยสรุปแล้วการศึกษาในระบบโรงเรียนของรัฐที่จัดให้แก่ชาวเขาในช่วงแรก ยังเป็นการจัดการศึกษาในรูปแบบและแนวทางเดิมเช่นที่เคยปฏิบัติกับคนพื้นที่ราบ รวมถึงหลักสูตร วิธีการเรียนการสอน ไม่ได้มีการสร้างหลักสูตรใหม่หรือคิดค้นวิธีการใหม่ๆ แต่อย่างใด (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2538: 13)

6.2 ช่วงที่สอง (พ.ศ. 2523-ปัจจุบัน) ตั้งแต่ พ.ศ. 2523 เป็นต้นมา การศึกษาของชาวเขาได้รับความสนใจเพิ่มมากขึ้นเพราะรัฐมีนโยบายขยายการศึกษาภาคบังคับของชาวเขาเพื่อสร้างความสำนึกในความเป็นคนไทย มีจิตเจตนิยมชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และพัฒนาเศรษฐกิจสังคมของชาวเขา ในช่วงนี้มีความเคลื่อนไหวทางการศึกษาอยู่ 3 ประการคือ

1) การแสวงหารูปแบบและเทคนิควิธีการต่างๆ ที่จะทำให้การศึกษาแพร่หลายมากขึ้น นโยบายการศึกษาภาคบังคับในระดับประถมศึกษาในหมู่ชาวเขาได้ทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาแก่ชาวเขาแสวงหารูปแบบและเทคนิควิธีการต่างๆ ที่ทำให้ชาวเขามีโอกาสได้เข้าเรียนหนังสือมากขึ้น โดยมีสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติเป็นหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษาสำหรับเด็กชาวเขาในวัยเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2523 โดยใช้รูปแบบการศึกษาหลายรูปแบบ เช่น โรงเรียนปกติ โรงเรียนสาขา ห้องเรียนเคลื่อนที่ โรงเรียนปกติที่จัดหอพักสำหรับนักเรียนที่อยู่ห่างไกล โรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเอง โรงเรียนครูหลังม้า รวมถึงการเปลี่ยนแปลงวิธีการเกณฑ์เด็กเข้าเรียน กล่าวคือ เกณฑ์เด็ก 2 กลุ่มอายุ คืออายุย่างเข้าปีที่ 7 และปีที่ 8 เข้าเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 พร้อมกันโดยเกณฑ์ปีเว้นปีเพื่อลดจำนวนชั้นเรียนให้เหมาะสมกับจำนวนครูและลดค่าใช้จ่ายด้านอาคาร สถานที่ ส่วนกรมประชาสงเคราะห์ กรมสามัญศึกษา และกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดนดำเนินการจัดโรงเรียนในแบบเดิมที่เคยทำมา โดยเพิ่มโครงการต่างๆ เข้าไป เช่น การคัดเลือกเด็กชาวเขาที่เรียนดีให้ได้รับทุนศึกษาต่อและแสวงหาความช่วยเหลือจากแหล่งต่าง ๆ

2) ความเคลื่อนไหวที่จะเปลี่ยนแปลงรูปแบบและการจัดการศึกษาของ
 กรมการศึกษานอกโรงเรียน เป็นการตระหนักถึงความไม่สอดคล้องของการศึกษาที่รัฐจัดให้กับ
 สังคมและวัฒนธรรมของชาวเขา กรมการศึกษานอกโรงเรียนจึงร่วมกับกรมประชาสงเคราะห์ โดย
 การสนับสนุนของกรมวิเทศสหการและองค์การยูเอสนัด (USAID) ให้มีโครงการทดลองเกี่ยวกับการ
 การศึกษาของชาวเขา เรียกว่าโครงการศูนย์การศึกษาเพื่อชุมชนในเขตภูเขา (ศศช.) เป็นโครงการ
 ระยะเวลา 5 ปี ในช่วง พ.ศ. 2523-2528 มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษา
 พัฒนาหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับความต้องการ เหมาะสมกับสภาพสังคม
 และวัฒนธรรมของชาวเขา โดยยึดหลักการกระจายอำนาจและบทบาทให้ชาวไทยภูเขามีโอกาส
 กำหนดการตัดสินใจ และร่วมในการดำเนินงานทางการศึกษาด้วย ผลจากการทดลองทำให้ได้
 รูปแบบของการศึกษาและการดำเนินงานคือ มีศูนย์การศึกษาเพื่อชุมชนหมู่บ้านหรืออาศรม เป็น
 แหล่งกลางของข้อมูลความรู้ และการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในรูปแบบลักษณะต่างๆ เช่น เป็นที่อ่าน
 หนังสือ เป็นที่พบปะพูดคุยกันระหว่างชาวบ้านกับครู เป็นที่ที่ชาวบ้านได้รับบริการอนามัยเบื้องต้น
 จากครู ดังนั้น ครูจึงเป็นเสมือนผู้ประสานงานและเป็นวิทยากรที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ทุกรูปแบบ
 ทั้งในและนอกอาศรม ในบ้านของชาวเขา ในไร่ในนา เมื่อครูมีเวลาว่างไม่มีผู้มาใช้บริการที่ศูนย์ ครูจะ
 ออกไปเยี่ยมและให้บริการทางการศึกษากับชาวบ้านเป็นรายบุคคลหรือรายครอบครัว โดยในแต่ละ
 ละหมู่บ้านจะมีครู 1-2 คน ประจำอยู่เพื่อรับผิดชอบ ประจำอยู่ในศูนย์ ใช้ระบบการทำงาน
 รูปแบบกลุ่ม คือหมู่บ้าน 5-8 หมู่บ้าน จะรวมกันเป็นกลุ่มบ้าน แบ่งเป็นหมู่บ้านหลัก 1 หมู่บ้าน ซึ่ง
 จะมีครูนิเทศก์เพิ่มขึ้นจากครูประจำศูนย์อีกหนึ่งคน ทำหน้าที่ประสานงานและนิเทศการจัด
 กิจกรรมการเรียนการสอนของครูในแต่ละหมู่บ้านภายในกลุ่ม ส่วนหมู่บ้านที่เหลืออีก 4-7 หมู่บ้าน
 เรียกว่าหมู่บ้านบริวาร คณะครูของกลุ่มหมู่บ้านจะทำงานร่วมกันคือ ประชุมวางแผนการทำงาน
 ทำอุปกรณ์การเรียนการสอน และประเมินผลการทำงานของแต่ละคน หลักสูตรที่ใช้เรียกว่า
 หลักสูตรประถมศึกษาเพื่อชุมชนในเขตภูเขาพุทธศักราช 2524 (ซึ่งปรับปรุงมาจากหลักสูตร
 ประถมศึกษา พุทธศักราช 2521) ใช้ได้ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ไม่มีระบบชั้นเรียน ถือจำนวนจุดประสงค์
 ที่ผู้เรียนผ่านเป็นหลัก ใครมีความสามารถมากก็จบเร็ว กำหนดให้ผู้เรียนที่เป็นเด็กต้องมีเวลาเรียน
 6,000 ชั่วโมง ผู้ใหญ่ 1,200 ชั่วโมง ผู้จบหลักสูตรนี้มีศักดิ์และสิทธิ์เทียบเท่าระดับประถมศึกษา (ป.
 6) โครงสร้างหลักสูตรแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มทักษะ ได้แก่คณิตศาสตร์ และภาษาไทย ใน
 อัตราร้อยละ 35 และกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตและสังคมอีกร้อยละ 65 สำหรับในกลุ่ม
 วิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตและสังคมนั้นกำหนดให้เป็นหลักสูตรท้องถิ่นร้อยละ 20 ของกลุ่ม
 วิชานั้น เพื่อให้ครูและนักเรียนร่วมกันสำรวจสภาพปัญหา ความสนใจ และความต้องการของ
 ท้องถิ่น จัดทำเป็นหลักสูตร สื่อการเรียนขึ้นเอง การจัดการเรียนการสอนให้ได้หลากหลายวิธีและ
 ยืดหยุ่นโดยไม่ยึดระบบชั้นเรียนเป็นหลัก แต่คำนึงถึงความแตกต่างของผู้เรียน และให้สอดคล้อง

กับวิธีการเรียนรู้แบบท้องถิ่นและชุมชน เน้นการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของ ศูนย์การเรียนรู้ หรือการจัดกิจกรรมการศึกษาต่างๆ โดยใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนา (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2538 : 28-29)

3) ความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการพัฒนาแผนการสอนและหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งเป็นความเคลื่อนไหวจากหน่วยงานสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ เช่น สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดแม่ฮ่องสอน และเชียงใหม่ ต่างก็พยายามพัฒนาแผนการสอนสำหรับชาวเขาเพื่อให้สอดคล้องกับปัญหาและวัฒนธรรมของชาวเขายิ่งขึ้น โดยบูรณาการวิชาการต่างๆ เข้าด้วยกัน ใช้กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตเป็นแกนกลาง และเพิ่มเติมเนื้อหาเกี่ยวกับชาวเขา เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวเขา การประกอบอาชีพบนพื้นที่สูง ปัญหาของชาวเขา เป็นต้น โดยจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น แต่เมื่อนำหลักสูตรไปใช้สอน ก็ไม่สนองประโยชน์ของชาวเขาเท่าที่ควร อุปสรรคในการดำเนินงานสำหรับจังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ ครูส่วนใหญ่ซึ่งเป็นชาวพื้นราบมักไม่เข้าใจขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของชาวเขา และจะขอย้ายออกจากพื้นที่เมื่อมีโอกาส การเร่งรัดคุณภาพของทั้งจังหวัด อำเภอ กลุ่มโรงเรียน และระดับโรงเรียนมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเป็นหลัก (วาสนา ตุ่นศรี, 2537: 2)

7. การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนพื้นที่สูง

7.1 งานวิจัยของ เพ็ญศิริ จีระเดชากุล (2541) ได้ศึกษาเปรียบเทียบ การศึกษาที่จัดให้โดยรัฐกับวัฒนธรรมการเรียนรู้ดั้งเดิมของชาวเขาไว้ดังนี้

การจัดการศึกษาสมัยใหม่โดยรัฐ ประกอบไปด้วย เป้าหมายทางการศึกษาที่รัฐจัดให้ชาวเขานี้มีเจตนาที่จะกล่อมเกลาชาวเขาให้เป็นคนไทย ด้วยการยึดมั่นในชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และเตรียมชาวเขาให้พร้อมที่จะรับการพัฒนาในระบบปกติต่อไป ทั้งนี้รัฐมีนโยบายความมั่นคงแห่งชาติกำกับให้ทุกหน่วยงานไปปฏิบัติอย่างสอดคล้องในทิศทางเดียวกัน เป้าหมายที่กำหนดโดยรัฐจึงมุ่งประโยชน์เพื่อรัฐเป็นสำคัญ ชาวเขาไม่มีส่วนร่วมใดๆ ในการกำหนดนโยบาย และเป้าหมายของการจัดการศึกษาเพื่อตนเอง แหล่งในการให้การศึกษาของรัฐ ได้แก่ โรงเรียน และห้องเรียน ซึ่งอาจมีรูปแบบแตกต่างกันออกไป เช่น โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ ห้องเรียนเคลื่อนที่ ศูนย์การศึกษาเพื่อชุมชนในเขตภูเขา (ศศช.) ส่วนแหล่งอื่นๆ นอกเหนือจากนี้ไม่มีความจำเป็นมากนัก เนื่องจากความรู้ที่ต้องเรียนส่วนใหญ่มีอยู่ในตำราอยู่แล้ว ในส่วนเนื้อหาของการเรียนรู้ที่ชาวเขาจะต้องเรียนรู้ส่วนใหญ่ปรากฏอยู่ในหลักสูตรประถมศึกษา 2521 (ปรับปรุงใหม่ 2533) สำหรับโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานและโรงเรียนในสังกัดอื่นๆ ส่วนหลักสูตรของศูนย์การศึกษาเพื่อชุมชนในเขตภูเขา (ศศช.) กรมการศึกษานอก

โรงเรียนใช้หลักสูตรประถมศึกษาเพื่อชุมชนในเขตภูเขา พ.ศ. 2524 ซึ่งพัฒนามาจากหลักสูตรประถมศึกษา 2521 ความรู้ที่กำหนดให้เรียน เช่น ภาษาไทย คณิตศาสตร์ ซึ่งกำหนดอยู่ในกลุ่มทักษะ นอกจากนี้ก็มีกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตซึ่งเป็นหลักสูตรแกนกำหนดจากส่วนกลาง ร้อยละ 80 และหลักสูตรท้องถิ่นร้อยละ 20 ดังนั้นเนื้อหาความรู้จึงถูกกำหนดจากส่วนกลาง ซึ่งกำหนดจาก “ผู้รู้” นอกชุมชน เป็นความรู้ที่เรียกว่า “ความรู้วิชาการ” กล่าวคือเป็นที่ยอมรับกันว่าถูกต้องตามหลักวิชาการสมัยใหม่ เป็นวัตถุประสงค์ (Objective) พิสูจน์ได้ มีเหตุผล และเป็นความรู้เชิงทฤษฎีมากกว่าปฏิบัตินอกจากนี้เนื้อหาความรู้ในหลักสูตรแล้วยังมีหลักสูตรแฝง (Hidden Curriculum) ซึ่งสะท้อนทัศนคติของครู ผู้บริหารการศึกษาและชาวไทยพื้นราบทั่วไปสอดแทรกเข้าไปในการสอนในโรงเรียนด้วย เช่น การร้องเพลงชาติ สวดมนต์ ท่องคำขวัญ เป็นต้น โดยการออกคำสั่งทางบริหารให้มีการปฏิบัติ ครูจะเป็นผู้ให้การศึกษาเป็นหลัก เนื่องจากครูเป็นผู้ได้รับการฝึกฝนอบรม มาทั้งในด้านเนื้อหาความรู้ที่จะสอนและวิธีการสอน โดยครูเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่นักเรียน แม้จะมีการแสวงหารูปแบบและเทคนิคการสอนใหม่ๆ แต่วัตถุประสงค์หลักก็เพื่อให้ นักเรียนรับและจดจำความรู้ ถึงจะมีการคิดด้วยการสอนแบบอภิปรายก็เป็นการคิดแบบคิดตามครู ระบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้และผู้รับบริการจึงเป็นแนวดิ่ง ครูพื้นราบที่ขึ้นไปสอนชาวเขาจำนวนมากพยายามหาทางย้ายออกจากพื้นที่เมื่อมีโอกาส และก็มีครูจำนวนหนึ่งเข้าไปสอนชาวเขาด้วยทัศนคติเชิงลบ สำหรับเวลาเรียนมักกำหนดตามปฏิทินของกระทรวงศึกษาธิการ แต่ก็อาจยืดหยุ่นตามฤดูกาลทำการเกษตรของชาวเขาบ้าง แต่ก็ยังมีการกำหนดระยะเวลาในการเรียนตลอดหลักสูตรเอาไว้ชัดเจน เช่น หลักสูตรของ ศศช. กำหนดให้ผู้เรียนที่เป็นเด็กต้องมีเวลาเรียน 6,000 ชั่วโมง ผู้ใหญ่ 1,200 ชั่วโมง สำหรับวิธีการวัดและประเมินผลการศึกษาสำหรับการศึกษาระดับใหม่ ส่วนใหญ่ใช้ข้อสอบเพื่อวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เนื่องจากเป็นวิธีการที่ถือว่าเป็น “มาตรฐาน” และ “ตรวจสอบ” ได้ มีเกณฑ์การประเมินผลชัดเจน การจัดการและการบริหารการศึกษา เป็นการสั่งการและควบคุมจากส่วนบน เริ่มตั้งแต่การกำหนดกรอบนโยบายในการดำเนินงานกับชาวเขาโดยรัฐ แล้วให้แต่ละกระทรวงรับไปดำเนินงาน ในส่วนของกระทรวงศึกษาธิการเองก็มอบอำนาจในการปฏิบัติให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตั้งแต่ระดับกรม จังหวัด อำเภอ กลุ่มโรงเรียน และโรงเรียน ลงไปตามลำดับ แล้วให้รายงานผลการปฏิบัติงานย้อนกลับขึ้นไปตามลำดับเช่นกัน การมีส่วนร่วมของชุมชนมักอยู่ในระดับของโรงเรียนในรูปของคณะกรรมการโรงเรียน แต่บทบาทที่ทำส่วนใหญ่คือ คอยบริการในสิ่งที่ครูต้องการมากกว่าที่จะร่วมคิด ร่วมตัดสินใจและร่วมทำกิจกรรมอย่างเสมอภาค ในขณะที่วัฒนธรรมการเรียนรู้ดั้งเดิมของชาวเขานั้น เป็นการศึกษาตามแบบแผนประเพณีเกิดขึ้นภายใต้วัฒนธรรม และวิถีชีวิตและศักยภาพของชาวเขาเอง จึงเป็นการศึกษาในความหมายที่เป็นกระบวนการที่ทำให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตกับผู้อื่นในชุมชนและธรรมชาติได้อย่างกลมกลืน การศึกษาเช่นนี้จึงเป็นการสืบทอดและ

พัฒนาวัฒนธรรมของชาวเขาไปด้วยในขณะเดียวกัน จึงทำให้ชุมชนชาวเขาสามารถดำรงชาติพันธุ์มาได้อย่างต่อเนื่องเป็นเวลานานจนถึงปัจจุบันโดยไม่ต้องพึ่งการศึกษาแผนใหม่ การศึกษาแบบดั้งเดิมของชาวเขามีเป้าหมายการเรียนรู้ ที่เป็นการเรียนรู้เพื่อดำรงชีวิต ให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมชุมชนและสอดคล้องกับธรรมชาติ อาศัยแหล่งการเรียนรู้ที่มีอยู่รอบตัว ทั้งในครอบครัว ในหมู่บ้าน ในธรรมชาติซึ่งประกอบไปด้วย แผ่นดิน ผืนป่า สายน้ำ ภูเขา สัตว์ คน และชุมชน

7.2 รายงานการประเมินผลการดำเนินงานพัฒนาชาวเขา กองสงเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ ใน พ.ศ. 2538 พบว่าการดำเนินงานยังมีปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ดังนี้

การให้บริการของรัฐยังไม่ทั่วถึงเนื่องจากสภาพการคมนาคม ภูมิประเทศ และข้อจำกัดในด้านบุคคลากร ทำให้ไม่สามารถจัดตั้งถิ่นฐานถาวรให้กับชาวไทยบนพื้นที่สูงอย่างถูกต้องตามกฎหมายตามนโยบายที่วางไว้ ซึ่งเกิดจากปัญหาอุปสรรคในด้านความเหมาะสมในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม การรักษาความมั่นคงปลอดภัยในพื้นที่ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและข้อจำกัดในการใช้พื้นที่สูงตามกฎหมาย ระเบียบและคำสั่งทางราชการทำให้ราษฎรที่ไม่มีถิ่นฐานถาวรตามกฎหมายสามารถย้ายถิ่นอย่างเสรีและยากแก่การปกครองและจัดสรรที่ดินทำกินที่ถูกต้องถาวรในอนาคตและมีการอพยพย้ายถิ่นของชาวไทยบนพื้นที่สูงอยู่ในอัตราสูง โดยเฉพาะในเขตจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดตาก ซึ่งการเคลื่อนย้ายของชาวไทยบนพื้นที่สูงอยู่ในอัตราร้อยละ 23.1 และ 21.9 ในภาคเหนือตอนล่างและภาคกลางส่วนตะวันตก โดยมีสาเหตุสำคัญคือการหาที่ดินทำกินใหม่ที่อุดมสมบูรณ์กว่าเดิม เนื่องจากชาวไทยบนพื้นที่สูงมักจะทำไร่เลื่อนลอย จากสถิติพื้นที่ป่าไม้บนพื้นที่สูงลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว จากข้อมูลของกรมป่าไม้ใน พ.ศ. 2532 พื้นที่ป่าไม้ในภาคเหนือจำนวน 14 จังหวัดลดลงจาก 76,218 ตารางกิโลเมตร ใน พ.ศ. 2533 เป็น 73,365 ตารางกิโลเมตร และ 71,503 ตารางกิโลเมตรใน พ.ศ. 2534 และ 2537 ตามลำดับ นอกจากนี้ยังพบนายทุนหรือผู้มีอิทธิพลจ้างชาวไทยบนพื้นที่สูงในการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าหรือเผาป่า (กองสงเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ 2538: 10)

7.3 งานวิจัยของวิลาลินีและคณะ (2541: 30) พบว่าผลกระทบจากการพัฒนาต่อชาวเขาในประเด็นของด้านทรัพยากรธรรมชาติ การตัดไม้ทำลายป่าเพื่อทำการเกษตรแบบไร่เลื่อนลอย มีน้อยลงจนแทบจะไม่พบเห็นการเกษตรรูปแบบนี้อีกแล้วในปัจจุบัน เนื่องจาก การขาดแคลนพื้นที่ทำกินประเภทป่าดงดิบ การขยายตัวของพื้นที่ปลูกป่าเพื่อการอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร ของกรมป่าไม้ในพื้นที่ภาคเหนือ และโดยเฉพาะในบริเวณที่เป็นแหล่งต้นน้ำ ลำธาร การใช้กฎหมายอย่างเข้มงวด กวดขันจากเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งปัจจุบันชาวเขาที่เดิมปลูกฝิ่นหันมาทำการเกษตรในรูปแบบไร่หมุนเวียนแทน และบางแห่งมีการใช้ที่ดินแบบถาวร การปลูกสวนป่าของ

ทางราชการรुक้าเข้าไปในพื้นที่ทำกินแบบไร่หมุนเวียนของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง ทำให้จำนวนพื้นที่ถือครองของพวกเขาลดลง ส่งผลให้การพักตัวของพื้นที่ล้นลง ความอุดมสมบูรณ์ของดินต่ำลง ส่วนการปลูกสร้างสวนป่าพื้นที่ต้นน้ำ ลำธาร โดยการใช้พันธุ์ไม้เพียงสองชนิด ได้แก่ สนสองใบ และสนสามใบ อันเป็นพันธุ์ไม้ที่ไม่มีประโยชน์โดยตรงต่อคนบนพื้นที่สูง และไม่ใช่อผลดีต่อระบบนิเวศในพื้นที่เลย ด้านเกษตรกรรม มีการสนับสนุนให้ชาวเขาปลูกพืชเศรษฐกิจ (Cash Crops) ในระบบแบบพืชเดี่ยว (Single Cropping System) แทนที่ระบบการเพาะปลูกแบบเดิมที่เป็นระบบการปลูกพืชผสม (Mixed Cropping System) ถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการปลูกพืชของชาวเขารวมถึงการปลูกแบบยังชีพมาเป็นปลูกเพื่อขาย ในการปลูกพืชเศรษฐกิจบนภูเขาบางชนิด เช่น กะหล่ำปลี มะเขือเทศ จะมีการใช้สารเคมีประเภทปุ๋ย และยาฆ่าแมลงมาก เนื่องจากใช้พันธุ์ลูกผสม (Hybrid Germplasms) ที่ให้ผลผลิตสูงแต่มีความอ่อนแอต่อโรค แมลง ก่อให้เกิดมลพิษต่อชาวไทยพื้นราบ และยังเป็นอันตรายต่อชาวเขาเองและในด้านเศรษฐกิจ การส่งเสริมปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว เข้ามาแทนที่ระบบการปลูกพืชแบบดั้งเดิมของชาวเขา เพื่อขายเป็นรายได้และมุ่งหวังที่จะให้ชาวเขานำเอารายได้จากการปลูกพืชเศรษฐกิจไปซื้อหาสิ่งของที่จำเป็นต่างๆในชีวิตประจำวัน อันเป็นระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา (Money Economy) ที่คล้ายกับเศรษฐกิจของชาวไทยพื้นราบ ส่งผลให้ชาวเขาต้องพึ่งพาสังคมภายนอกมากขึ้นโดยเฉพาะระบบตลาด ทำให้มีความเสี่ยงมากขึ้น การได้รับอิทธิพลจากการโฆษณาทำให้มีการบริโภคสินค้าที่ไม่จำเป็นมากขึ้น เช่น รถจักรยานยนต์ เครื่องไฟฟ้า เป็นต้น ทำให้ชาวเขามีความรู้สึกว่ายากจนลง

7.4 งานวิจัยของเรณู ลีสุวรรณ (2535) เกี่ยวกับการนำรูปแบบและวิธีการของศูนย์การศึกษาเพื่อชุมชนในเขตภูเขา เข้ามาจัดการศึกษาในระบบราชการปกติ ให้กับชาวเขาในท้องถิ่นที่โรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติเข้าไม่ถึง พบว่าความพยายามในการเปลี่ยนกระบวนการที่คนนั้นกลับไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากบุคลากรส่วนใหญ่มักตีค่าการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคมเพียงการพัฒนาด้านวัตถุ ครูส่วนใหญ่เคยชินกับระบบโรงเรียน มักมองการศึกษาเป็นการสอนและเรียนจากหนังสือ ครูไม่เห็นความสำคัญของการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น เพราะคิดว่าซ้ำซ้อนกับหลักสูตรแกนกลาง นโยบายของผู้บริหารระดับจังหวัดมักจะเน้นให้ครูสอนหนังสือและให้ความสำคัญกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน การนิเทศภายในโดยครูด้วยกันเองและชาวบ้านนั้นมักไม่ได้รับการปฏิบัติและการยอมรับ ส่วนครูนิเทศก์มักเป็นผู้ตรวจสอบผลการสั่งการ และสนับสนุนวัตถุหรือสิ่งก่อสร้างที่เกิดขึ้นในชุมชน ชาวบ้านมักยอมรับและเชื่อถือการศึกษาในระบบโรงเรียนมากกว่าการศึกษานอกระบบโรงเรียน ครูไม่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการคิด วางแผน ปฏิบัติ และติดตามผลอย่างแท้จริง เพราะครูจะ

บอกให้ทำอะไรมากกว่า ส่วนชาวบ้านเองก็เชื่อว่าคนภายนอกเจริญกว่าตน ดังนั้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้านจึงเป็นเพียงการรับบริการ การร่วมรับทราบการดำเนินงาน

กล่าวโดยสรุป จากรายงานการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผลกระทบของการพัฒนาชุมชนพื้นที่สูงในประเทศไทยของชี้ให้เห็นว่า การศึกษาและการพัฒนาที่รัฐจัดให้แก่ชุมชนพื้นที่สูงตั้งแต่ต้นมาจนถึงปัจจุบันนี้ ได้ส่งผลให้ประสบปัญหาใหม่ๆ ที่ไม่เคยประสบมาก่อน เช่น การเปลี่ยนวิถีการผลิตแบบยังชีพมาเป็นการค้า การให้ความสำคัญต่อระบบเงินตราการใช้กฎหมายเข้าปกครองแทนจารีตเดิมที่ชาวเขายึดถือ เป็นต้น ซึ่งรัฐเองจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนวิถีการจัดการศึกษาและการพัฒนาสำหรับชาวเขาที่เป็นอยู่ขณะนี้ ให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน และนโยบายการพัฒนาประเทศให้ประชาชนได้รู้เท่าทันโลกาภิวัตน์

ตอนที่ 6 กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง

1. ความหมายกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง

กะเหรี่ยง (Karen) เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตประเทศพม่าและประเทศไทย คำว่า “กะเหรี่ยง” เป็นคำเรียกของคนไทยภาคกลางที่เรียกตามอย่างมอญ ที่เรียกกลุ่มชาติพันธุ์นี้ว่า “กะเร็ง” ส่วนคนพื้นเมืองภาคเหนือและไทยใหญ่เรียก “ยาง” ในพม่าเรียกกะเหรี่ยงว่า “คะหยิ่น” ซึ่งหมายถึงกะเหรี่ยงสะกอและโป นอกจากนี้ยังพบมีการใช้คำว่า “กะเหรี่ยงขาว” (White Karen) ซึ่งใช้เรียกทั้งกะเหรี่ยงสะกอและโป ส่วนทางภาคตะวันตกของไทย เช่น เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ จะใช้คำว่า “กะหรง” เรียกกลุ่มชนกะเหรี่ยงที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้น (สุริยา รัตนกุลและสมทรง บุรุษพัฒน์, 2538: 1)

2. ข้อมูลประชากร

ประมาณว่าประชากรกะเหรี่ยงมีจำนวนสี่ล้านคนอาศัยอยู่ในประเทศพม่าสำหรับประเทศไทยใน พ.ศ. 2545 มีคนกะเหรี่ยงจำนวน 438,131 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 47.45 ของประชากรชาวเขาทั้งหมด จัดว่าเป็นกลุ่มชาวเขาที่มีจำนวนมากที่สุด กะเหรี่ยงในประเทศไทยอาศัยอยู่ใน 15 จังหวัด 68 อำเภอ 2,130 หมู่บ้าน บริเวณพื้นที่ ชายแดนไทย-พม่า ได้แก่จังหวัดกาญจนบุรี กำแพงเพชร เชียงราย เชียงใหม่ ตาก ประจวบคีรีขันธ์ เพชรบุรี แม่ฮ่องสอน ราชบุรี ลำปาง ลำพูน สุโขทัย สุพรรณบุรี และอุทัยธานี (กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ, 2545:13-14) รายละเอียดตามตารางที่ 3

จากการศึกษาของสุริยา รัตนกุลและสมทรง บุรุษพัฒน์ (2538: 4-5) พบว่า คนกะเหรี่ยงโดยทั่วไปมีความสูงปานกลางเฉลี่ยประมาณ 5 ฟุต 4 นิ้ว ผู้หญิงมีร่างกายเล็กกว่าผู้ชายเล็กน้อย ผิวดำแดง หน้าแบน มีโหนกแก้ม ตาหยีเล็กน้อย จมูกแบนกว้าง ไม่มีสัน ผมหงอก หยาบคายตรง ไม่นิยมไว้หนวดเครา ส่วนใหญ่มีลักษณะทางกายภาพคล้าย กะเหรี่ยงที่พบในประเทศไทย แบ่งออกเป็นกลุ่มย่อยๆ ตามลักษณะภาษาและความเป็นอยู่ที่แตกต่างกัน แบ่งออกเป็น 4 กลุ่มใหญ่ๆ ดังนี้ คือ

2.1 กะเหรี่ยงสะกอ (Sgaw Karen) มักจะเรียกตนเองว่า “ปกากะญอ” ส่วนคนไทยภาคเหนือเรียกกะเหรี่ยงสะกอว่า “ยางขาว” นอกจากนี้ยังมีคำอื่นที่ใช้เรียกกะเหรี่ยงสะกออีกเช่น “ยางกะเลอ ยางป่า ยางเปียง” กะเหรี่ยงสะกอจะเรียกตัวเองว่า “จกอ” สะกอจัดเป็นกลุ่มกะเหรี่ยงที่มีมากที่สุด กระจายอยู่ทั่วไป ในพื้นที่จังหวัดตาก เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน กาญจนบุรี ราชบุรี

2.2 กะเหรี่ยงโป (Pwo Karen) มักจะเรียกตนเองว่า “โพ่ง” หรือ “พล่อ” ส่วนคนไทยภาคเหนือเรียกว่า ยางदैะदै ยางบ้าน” กะเหรี่ยงโปมีจำนวนประชากรมากเป็นลำดับสองรองจากกะเหรี่ยงสะกอ ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน เชียงราย เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ ตาก อุทัยธานี ราชบุรี เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์และกาญจนบุรี การอยู่อาศัยของกะเหรี่ยงทั้งสองกลุ่มถึงแม้จะอยู่ในพื้นที่เดียวกัน แต่การตั้งหมู่บ้านจะแยกไม่ปะปนกัน

2.3 กะเหรี่ยงคะยา (Kayah แบริ (Bre) หรือ บเว (Bwe Karen) คนไทยภาคเหนือและไทยใหญ่เรียกกะเหรี่ยงคะยาว่า “ยางแดง” ตามการแต่งกายของหญิงที่แต่งงานแล้ว ซึ่งนิยมใส่เสื้อและนุ่งซิ่นซึ่งทอแซมด้วยสีแดง (กะเหรี่ยงโปก็มีการแต่งกายด้วยสีแดงเช่นกัน) ใน พ.ศ.2529 มีกะเหรี่ยงคะยาจำนวน 1,500 คน ทั้งหมดอาศัยอยู่แต่ในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน พบในหมู่บ้านห้วยเสือเฒ่า ห้วยเดื่อ และขุนห้วยเดื่อ

2.4 กะเหรี่ยงตองสู (Thongsu) หรือปะโอ (Pa-O) พม่าและไทยใหญ่เรียกชนกลุ่มนี้ว่า “ตองสู” ซึ่งหมายถึงชาวเขา ผู้หญิงกะเหรี่ยงตองสูใส่ชุดสีดำโพกผ้าสีขาวหรือดำ ผู้ชายนุ่งกางเกงขาวสีดำและสีขาว เสื้อแขนยาวผ่าอกกลางใช้กระดุมผ้า จึงมีชื่อเรียกในภาษาอังกฤษว่า “Black Karen” หรือ “กะเหรี่ยงดำ” มีจำนวนน้อยมากใน พ.ศ.2529 มีจำนวน 600 คน จะอาศัยอยู่เฉพาะในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอนเท่านั้น

นอกเหนือจากกะเหรี่ยงทั้ง 4 กลุ่มแล้วยังมีกะเหรี่ยงกลุ่มเล็กๆที่เพิ่งเข้ามาอยู่ในประเทศไทย เช่น กะเหรี่ยงคอยาว (ป่าดอง) กะเหรี่ยงห้วยาว (กะยอ)

ตารางที่ 3 การกระจายตัวของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง จำแนกตามพื้นที่จังหวัด

จังหวัด	จำนวนกลุ่มบ้าน	จำนวนหลังคาเรือน	จำนวนครอบครัว	ประชากร(คน)
1. กาญจนบุรี	108	6,329	6,921	30,976
2. ประจวบคีรีขันธ์	4	326	326	1,339
3. เพชรบุรี	19	895	900	4,011
4. ราชบุรี	53	2,954	3,327	13,577
5. สุพรรณบุรี	8	241	252	1,159
6. กำแพงเพชร	7	279	329	1,335
7. เชียงราย	32	1,448	1,547	6,456
8. เชียงใหม่	670	27,607	30,496	138,447
9. ตาก	403	18,238	18,794	94,334
10. แพร่	16	2,059	2,181	8,298
11. แม่ฮ่องสอน	481	18,747	20,830	100,983
12. ลำปาง	21	875	974	3,969
13. ลำพูน	64	6,818	7,354	29,124
14. สุโขทัย	2	137	141	741
15. อุทัยธานี	24	675	716	3,382
รวมทั้งหมด	1,912	87,628	95,088	438,131

ที่มา: กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ, 2545:14

3. ความเป็นมาของกะเหรี่ยงในประเทศไทย

นักประวัติศาสตร์สันนิษฐานว่าชนชาติกะเหรี่ยง มีถิ่นเดิมอยู่ในดินแดนมองโกเลีย เมื่อกว่า 2,000 ปีมาแล้ว ต่อมาได้หนีภัยสงครามมาอยู่ทางตะวันออกของทิเบต ชาวจีนเรียกชนกลุ่มนี้ว่า ชนชาติโจว ภายหลังจากกษัตริย์จีนรุกรานเมื่อ พ.ศ. 207 จึงพากันแตกพ่ายหนีลงมาอยู่บริเวณลุ่มน้ำแยงซีเกียง ต่อมาเกิดปะทะกับชนชาติไทจึงถอยร่นลงมาอยู่ตาม ลุ่มแม่น้ำโขงและลุ่มแม่น้ำสาละวินในเขตพม่า ในพม่ากะเหรี่ยงจะมีรัฐของตนเองอยู่ 2 รัฐ ซึ่งติดกับชายแดนประเทศ

ไทย คือ รัฐคะยา (Kayah) เป็นดินแดนของกะเหรี่ยงแดง และรัฐกอดูเล (Karen) อันเป็นที่อยู่ของกะเหรี่ยงขาว นอกจากนี้ยังกระจายอยู่ไปในเขตรัฐฉาน ตอนกลางและตอนใต้ของพม่าด้วย กะเหรี่ยงอพยพเข้ามาในประเทศไทยในสมัยพระเจ้าอลองพญา กษัตริย์พม่าทำสงครามกับมอญ พวกกะเหรี่ยงซึ่งมีความสัมพันธ์อันดีกับมอญก็ช่วยเหลือให้ที่หลบภัยกับมอญ เมื่อพม่ายกทัพติดตามมา พวกกะเหรี่ยงหวั่นเกรงภัยที่จะเกิดขึ้นจึงอพยพเข้าสู่เขตไทย

กะเหรี่ยงที่อยู่ทางด้านตะวันตกของเชียงใหม่ เชื่อว่าได้อพยพเข้ามาอยู่เมื่อ 200 ปี จากแม่น้ำสาละวินบริเวณเขตแดนไทยพม่า มาอยู่ตามหุบเขาบริเวณสาขาของแม่น้ำปิง และได้ซื้อแม่น้ำไว้ใช้จากตัวแทนของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ซึ่งต่อมาภายหลังยังได้ส่งส่วยบรรณาการให้กับเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ทุกปี ส่วนคนกะเหรี่ยงที่เข้าไปอาศัยอยู่ในเขตของลัวะก็ต้องส่งส่วยเครื่องบรรณาการให้แก่ลัวะที่อยู่ทางตอนใต้ของเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอน เป็นการชดเชยที่ใช้แผ่นดินของลัวะ ระบบนี้ได้ยกเลิกไปเมื่อประมาณ 70-80 ปีที่ผ่านมาแล้ว ส่วนกะเหรี่ยงที่อยู่ในเขตจังหวัดกาญจนบุรี มีประวัติว่าเดิมอยู่ในบ้านเมกะวะ เมืองมะละแหม่งเขตพม่า ได้เข้ามาอยู่ในประเทศไทยที่ห้วยของกะเลีย อำเภอลำปางบุรี เมื่อประมาณ 200 ปีมาแล้ว และได้มีการอพยพตามกันเข้ามาเป็นจำนวนมาก จนเจ้าเมืองกาญจนบุรีแต่งตั้งให้หัวหน้ากะเหรี่ยงเป็นเจ้าเมืองลำปางบุรี ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาศรีสุวรรณคีรี (ภาวะโพ) บรรดาบุตรหลานหลานได้เป็นเจ้าเมืองสืบแทนต่อมาอีกสามคน จนกระทั่งมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองมีนายอำเภอกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในร.ศ. 120 พระยาศรีสุวรรณคีรี (ทะเลียงโปรย) ผู้สืบตระกูลคนที่สี่ ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนายอำเภอ จนถึง พ.ศ. 2467 จึงได้ลาออกจากราชการรับบำนาญ ในปี พ.ศ. 2428 กะเหรี่ยงเข้ามาอยู่ในเขตไทยเป็นจำนวนมากอีกครั้งหนึ่ง เมื่ออังกฤษยึดพม่าได้ จ่อละผ่อ ซึ่งเป็นหัวหน้ากะเหรี่ยงไม่ยอมอ่อนน้อมต่ออังกฤษ อังกฤษจึงส่งกองทัพมาปราบ ทำให้กะเหรี่ยงได้อพยพข้ามมาอยู่ในประเทศไทยอีกครั้ง (สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการปฏิรูปการจิตวิทยาแห่งชาติ, 2518: 1-3) ภายหลังจากที่รัฐบาลพม่าได้รับเอกราชจากอังกฤษในปีพ.ศ. 2491 ในพื้นที่ๆ มีคนกะเหรี่ยงอาศัยอยู่ได้มีการจัดตั้งเป็นรัฐคะยา และรัฐกะเหรี่ยง ซึ่งอยู่ติดกับชายแดนไทย รัฐทั้งสองต้องขึ้นกับรัฐบาลกลางของพม่า ทำให้คนกะเหรี่ยงไม่พอใจที่ไม่ได้แยกเป็นอิสระตามข้อตกลงปางโหลง จึงได้จัดตั้งกองกำลังขึ้นต่อสู้กับกองทัพของพม่า ทำให้เกิดสงครามสู้รบระหว่างกองกำลังกะเหรี่ยงและรัฐบาลพม่ามาจนถึงทุกวันนี้ ผลของสงครามทำให้มีผู้อพยพชาวกะเหรี่ยงเข้ามาในประเทศไทยจำนวนมาก และนอกจากนี้ยังมีการอพยพเนื่องจากการทำมาหากินทางเขตพม่าฝืดเคือง (สังคีต จันทนะโพธิ, 2542: 16-17)

4. ภาษา

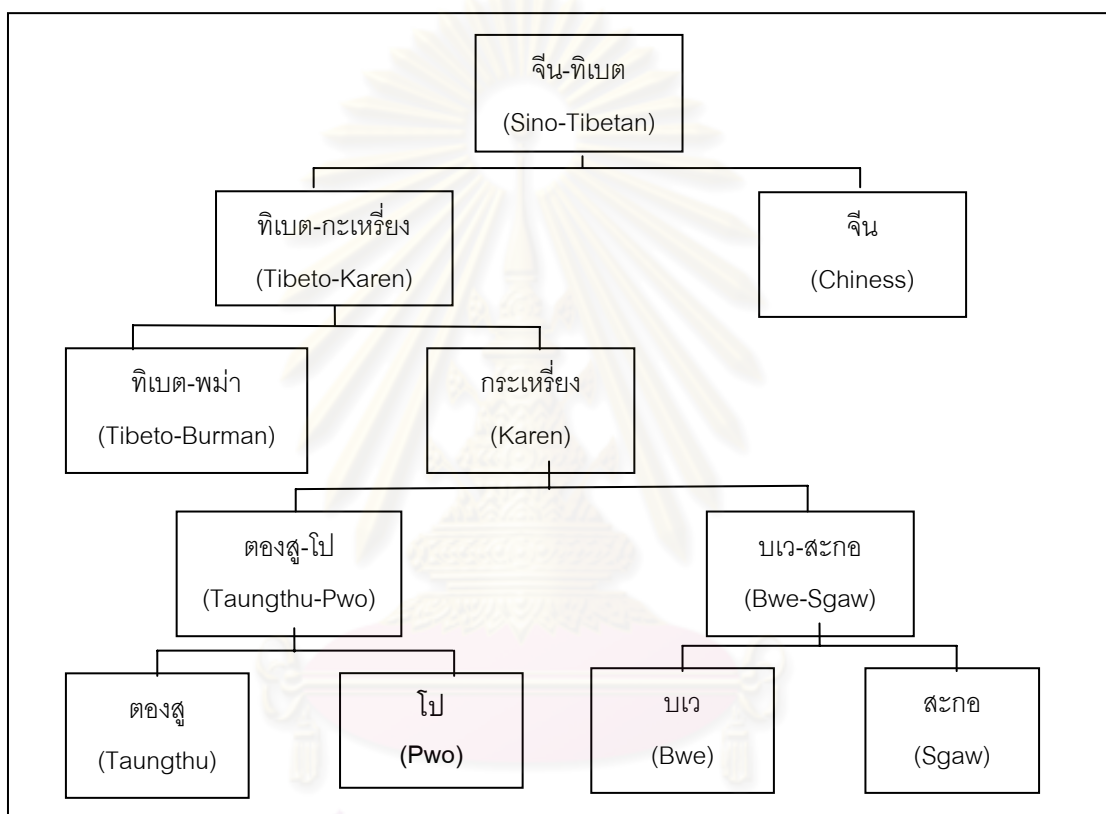
กะเหรี่ยงจัดเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ในตระกูลภาษาจีน-ทิเบต (Sino-Tibetan language Family) ตระกูลภาษาย่อยทิเบต-พม่า (Tibeto-Burman) สาขากะเหรี่ยง (Karenic Branch) ทั้งกะเหรี่ยงสะกอและกะเหรี่ยงโป ซึ่งเป็นกะเหรี่ยงที่มีอยู่มากที่สุดในประเทศไทย ถึงแม้ว่าภาษาของทั้งสองกลุ่ม จะอยู่ในตระกูลภาษาจีน-ทิเบต เหมือนกัน แต่คนทั้งสองกลุ่มจะพูดจากันไม่เข้าใจเนื่องจากระบบการออกเสียงและคำศัพท์แตกต่างกัน ในขณะที่เดียวกันกลุ่มภาษากะเหรี่ยงด้วยกัน ก็ยังสามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มด้วยกัน คือกลุ่มตองสู-โป และกลุ่มมเว-สะกอ มีรายละเอียดดังนี้

4.1 กลุ่มภาษากะเหรี่ยงมเว-สะกอ มีลักษณะที่แตกต่างจากภาษาไทย ได้แก่โครงสร้าง เสียงพยัญชนะ และสระบางเสียง รวมทั้งเสียงวรรณยุกต์ซึ่งในบางถิ่นจะมีลักษณะน้ำเสียงเป็นส่วนประกอบอยู่ด้วย สำหรับโครงสร้างพยางค์นั้น ภาษากะเหรี่ยงในกลุ่มมเว-สะกอ ไม่มีพยัญชนะสะกด ในบางถิ่นอาจจะมีพยัญชนะสะกดบ้างแต่ก็มีน้อยมาก ด้วยเหตุนี้ชาวกะเหรี่ยงเมื่อเรียนภาษาไทย จะพบว่ามีปัญหาในเรื่องการออกเสียงและการได้ยินพยัญชนะสะกดของภาษาไทย โดยเสียงพยัญชนะที่แตกต่างจากภาษาไทยอย่างเด่นชัด คือ เสียงกลุ่มเสียดแทรก ได้แก่ เสียงเสียดแทรกระหว่างฟัน เส้นเสียงไม่สั่น ออกเสียงเหมือนเสียงต้นในคำภาษาอังกฤษว่า “think” นอกจากนี้ยังมีพยัญชนะเสียงควบกล้ำที่ภาษาไทยกรุงเทพฯไม่มี ได้แก่เสียง ย ตัวอย่างคำว่า แพยะ แปลว่าเรียนเก่ง และเสียงเสียดที่โคนลิ้น เส้นเสียงสั่น ฟ ในคำที่ออกเสียงว่า เฟ แปลว่าดีสวย ลักษณะเด่นอีกประการของเสียงสระที่แตกต่างจากภาษาไทยคือ ไม่มีการแตกต่างของสระสั้นยาวที่มีนัยสำคัญทำให้มีความหมายเปลี่ยนไปและไม่มีสระประสม สำหรับเสียงวรรณยุกต์ มีลักษณะน้ำเสียง 3 ลักษณะปรากฏร่วมกับเสียงวรรณยุกต์ คือ เสียงลมแทรก (breathy) เสียงต่ำลึก (creaky) และเสียงบีบเส้นเสียง (glottalized) ลักษณะน้ำเสียงเหล่านี้เมื่อเกิดร่วมกับระดับเสียงสูงต่ำทำให้เกิดวรรณยุกต์ 6 วรรณยุกต์ (สุริยา รัตนกุลและสมทรง บุรุษพัฒน์, 2538: 7)

4.2 กลุ่มภาษากะเหรี่ยงตองสู-โป ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือกลุ่มที่อยู่ในจังหวัดเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอน กลุ่มที่อยู่ในจังหวัดลำพูนและลำปาง และกลุ่มที่อยู่ในจังหวัดเชียงราย แพร่ ตาก และกาญจนบุรี ภาษากะเหรี่ยงในกลุ่มนี้มีพยัญชนะต้นเดี่ยว จำนวน 23 หน่วยเสียง และมีพยัญชนะควบกล้ำจำนวนมาก ทั้งที่ควบกับ ล (l) ร (r) และ ว (w) เหมือนภาษาไทย และควบกับ ย (j) ส่วนเสียงสระเดี่ยวในภาษากะเหรี่ยงโปจะมีจำนวนเท่ากับเสียงสระเดี่ยวในภาษาไทย แต่ความสั้นยาวของเสียงสระในภาษากะเหรี่ยงโปจะไม่มีนัยสำคัญทางภาษาศาสตร์ คือไม่ทำให้ความหมายเปลี่ยนแปลงไป สระในภาษากะเหรี่ยงโปมี 9 หน่วยเสียง

คือ อี อี้, เอะ เอ, แอะ แอ, อะ อา, เอาะ ออ, โอะ โอ, อู อู, อี้ อี้ และ เออะ เออ นอกจากเสียงสระเดี่ยวแล้วยังมีสระประสมอีก 5 หน่วยเสียง คือ อี้ย, เอย, เอะว, อัย และเอา สระในภาษากะเหรี่ยงไปทั้งสระเดี่ยวและสระประสม จะมีลักษณะพิเศษที่ออกเสียงปกติเหมือนกับสระในภาษาไทยแล้ว ยังมีเสียงสระที่เป็นเสียงขึ้นจมูก และยังมีเสียงสระที่เป็นเสียงบีบเส้นเสียง มีเสียงวรรณยุกต์ 5 หน่วยเสียง (สุจริตลักษณ์ ดิผดุงและสรินยา คำเมือง, 2539 : 16-17)

แผนภาพที่ 3 กลุ่มย่อยภาษากะเหรี่ยง

ที่มา: สุริยา รัตนกุลและสมทรง บุรุษพัฒน์ , 2538 : 6

สำหรับภาษาเขียนนั้น กะเหรี่ยงไม่มีภาษาเขียนของตนเองโดยเฉพาะ เนื่องจากกลุ่มกะเหรี่ยงอยู่ตามป่าลึกมากชุมชนที่ทำกินแบบพอเลี้ยงชีพไม่ได้มีการติดต่อด้านค้าขาย ความจำเป็นในการสื่อสารด้วยภาษาเขียนมีน้อย แต่สำหรับกลุ่มกะเหรี่ยงที่อยู่ใกล้เมืองจะมีการนำภาษาเขียนที่อยู่ใกล้ๆมาประยุกต์ เช่น กะเหรี่ยงสะกอ จะปรับภาษาพม่ามาเป็นภาษาเขียนเพื่อการสื่อสาร มีการบันทึกไม่ว่าจะเป็นตำรายา คำสอน ส่วนอีกกลุ่มคือกะเหรี่ยงโปซึ่งส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธมีความใกล้ชิดกับมอญ จึงมีกะเหรี่ยงโปบางกลุ่มเขียนหนังสือด้วยอักษรมอญ ต่อมาในระยะหลังมีกลุ่มมิชชันนารีเผยแพร่ศาสนาคริสต์เข้ามา และเห็นว่ากะเหรี่ยงบางกลุ่มยังไม่มีภาษาเขียน หรือที่มีก็เขียนได้ไม่มากจึงนำภาษาอังกฤษ หรือโรมันเข้ามาให้กะเหรี่ยงเขียนสื่อสาร

แต่ก็ไม่นิยม ซึ่งจะใช้ในวงจำกัดเฉพาะในงานเผยแพร่ศาสนาคริสต์ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และการเปลี่ยนแปลงศาสนาของกลุ่มชนกะเหรี่ยงในประเทศไทย และพบว่า มีการพัฒนาภาษาเขียนของคนกะเหรี่ยง โดยคณะมิชชันนารีที่ทำการเผยแพร่ศาสนาในประเทศพม่า ได้มีการพัฒนาภาษาเขียนของคนกะเหรี่ยงโดยเริ่มตั้งแต่ ค.ศ. 1830 Dr. Wade ซึ่งเป็นแบ็บติสท์อเมริกันได้เปลี่ยนภาษากะเหรี่ยงสะกอให้เป็นภาษาเขียนโดยประดิษฐ์ขึ้นจากอักษรพม่า ใน ค.ศ. 1841 Dr. Mason ซึ่งเป็นมิชชันนารีอีกคนหนึ่งได้เริ่มออกหนังสือพิมพ์ภาษากะเหรี่ยงที่ Tavoy ชื่อหนังสือพิมพ์ The Morning Star มีโรงเรียนสอนศาสนาเกิดขึ้นหลายแห่งในตอนล่างของพม่า ชาวกะเหรี่ยงจำนวนมากได้ย้ายจากหมู่บ้านที่ห่างไกลเข้าไปอยู่ในเมือง ใน ค.ศ. 1875 มีการตั้งวิทยาลัยแบ็บติสท์ (ตอนหลังชื่อ Judson) ที่ย่างกุ้ง มีชื่อเรียกโดยทั่วไปว่าวิทยาลัยกะเหรี่ยง ซึ่งตอนหลังได้กลายเป็นศูนย์กลางที่สำคัญในการเผยแพร่ความคิดชาตินิยมกะเหรี่ยง (ขวัญชีวัน บัวแดง, 2546: 88)

สำหรับประเทศไทย การใช้ภาษาเขียนของคนกะเหรี่ยงยังไม่เป็นที่แพร่หลายมากนัก ในหมู่กะเหรี่ยงเนื่องจากคณะมิชชันนารีจากพม่าเข้ามาทำงานในประเทศไทยในระยะเวลาใกล้เคียงกับการจัดตั้งโรงเรียนบนพื้นที่สูงของรัฐบาลไทย และการดำเนินงานโครงการพัฒนาต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหาสุขภาพเสถียรและความมั่นคงของรัฐ ทำให้ชาวกะเหรี่ยงส่วนหนึ่งเรียนภาษาไทย ตามระบบโรงเรียนของรัฐบาลไทย และถูกพัฒนาเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจและสังคมของไทย

“...คณะมิชชันนารีแบ็บติสท์กะเหรี่ยงจากพม่ามาทำงานในเขตประเทศไทย ตั้งแต่ ค.ศ. 1882 แต่ก็ถูกตัดขาดไปในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และได้มีการตั้งกะเหรี่ยงแบ็บติสท์ไทยขึ้นในภายหลัง ในขณะที่นิกายคาทอลิกเริ่มทำงานกับกะเหรี่ยงที่จอมทองและแม่แจ่ม เชียงใหม่ ค.ศ. 1954 ทำให้ต้องแข่งขันกับรัฐชาติที่พยายามทำให้ชาวเขากลายเป็นคนไทย ซึ่งมีการตั้งโรงเรียนสอนภาษาไทย ในพื้นที่สูงโดยตำรวจตระเวนชายแดนใน ค.ศ. 1955 มีการตั้งกรรมการเพื่อสงเคราะห์ชาวเขาในปีเดียวกัน การตั้งศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตั้งแต่ ค.ศ. 1962 การเผยแพร่ศาสนาพุทธโดยโครงการพระธรรมจาริกตั้งแต่ ค.ศ. 1965 และการจัดตั้งโครงการหลวงในปี ค.ศ. 1969 เพราะฉะนั้น ภาษาเขียนของคนกะเหรี่ยงในพม่าจึงมีบทบาทต่อการสร้างจิตสำนึกความเป็นคนกะเหรี่ยงในประเทศไทย แต่ก็มีกะเหรี่ยงจำนวนน้อยที่รู้และสามารถใช้ภาษาเขียนดังกล่าว โดยที่การใช้ภาษาเขียนดังกล่าวมีขึ้นไม่กี่สิบปีที่ผ่านมา แต่จำกัดอยู่ในกลุ่มเยาวชนที่เรียนเพื่อใช้คัมภีร์และหนังสือศาสนา...”

(ขวัญชีวัน บัวแดง, 2546: 96)

5. การแต่งกาย

การแต่งกายเป็นเอกลักษณ์ของกะเหรี่ยง โดยทั่วไปกะเหรี่ยงกลุ่มต่างๆ มีการแต่งตัวคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ชายใส่เสื้อสีแดง สมัยก่อนเด็กผู้ชายกะเหรี่ยงจะใส่เสื้อสีแดงตัวเดี่ยวยาวถึงเข่า โดยเสื้อสีแดงของชายกะเหรี่ยง เป็นเสื้อทรงกระสอบ คอเสื้อเป็นรูปตัววี ตรงชายเสื้อจะติดพู่ห้อยลงมา สมัยก่อนเสื้อของชายโสดจะมีพู่ห้อยยาวมาเลยชายเสื้อ ส่วนชายที่แต่งงานแล้วจะติดพู่ห้อยลงมาเสมอชายเสื้อ ผู้ชายกะเหรี่ยงจะสวมกางเกงแบบคนไทยหรือสวมโสร่งแบบพม่า นอกจากนี้ยังมีผ้าโพกศีรษะที่ปักลวดลายสีแดง สำหรับผู้หญิงจะมีความแตกต่างระหว่างการแต่งกายของสาวโสดและหญิงที่แต่งงานแล้ว โดยผู้หญิงที่ยังไม่แต่งงาน จะใส่ชุดที่ทอด้วยมือทรงกระสอบสีขาว ยาวกรอมเท้า เพื่อแสดงถึงความบริสุทธิ์ ผู้หญิงกะเหรี่ยงที่แต่งงานแล้ว จะแต่งกายโดยใส่เสื้อทรงกระสอบ ตัวสั้นเลยเอว คอเป็นรูปตัววี แขนในตัวสั้นเลยไหล่มาเล็กน้อย เสื้อของหญิงที่แต่งงานแล้ว จะต้องมียาลูกประดับด้วยลูกเดือยและผ้าฝ้ายที่ใช้ทำเสื้อ จะมีพื้นสีเข้ม เช่น สีดำ สีคราม สีน้ำเงิน โดยเสื้อของกะเหรี่ยงไปจะมีลวดลายประดับบนบ่าลงไปจนถึงใต้อก ซึ่งจะกลับกันกับกะเหรี่ยงสะกอที่ทอลวดลายจากใต้อกลงไปถึงชายเสื้อ สำหรับการสวมผ้าซิ่น ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผ้าฝ้ายพื้นสีแดง หรือสีชมพูเข้ม สำหรับหญิงที่มีอายุไม่มากนัก ส่วนหญิงที่มีอายุมาก สีของซิ่นมักเป็นสีแดงคล้ำ ส่วนลวดลายจะมีทั้งที่มีมัดหมี่ ทอสอดแทรกหรือทอลายรอบลำตัวตลอดทั้งผืน

เสื้อผ้าของชาวกะเหรี่ยงไม่ว่าจะเป็นกลุ่มใด จะมีโครงสร้างเหมือนกัน คือนำผ้าที่ได้จากการทอแบบเข็มขัดคาดหลัง (Back-trap loom) เดิมมีการปลูกฝ้ายและย้อมสีเอง แต่ปัจจุบันส่วนใหญ่จะใช้ด้ายที่ย้อมสำเร็จรูปจากโรงงาน ผ้าที่ทอได้ 2 ชั้นมาพับครึ่งแล้วเย็บประกอปกัน เว้นช่องสำหรับสวมหัวและแขนไว้ ส่วนชุดยาวทรงกระสอบของสาวกะเหรี่ยงที่ยังไม่แต่งงานก็มีการเย็บประกอปกเหมือนเสื้อแต่ต่างกันที่ความยาวเท่านั้น นอกจากนี้ผู้หญิงกะเหรี่ยงยังนิยมใส่เครื่องประดับ เช่น สายสร้อยที่ทำจากลูกปัดเล็กๆ พร้อมกันที่เดียวหลายเส้น และนิยมสวมกำไลเกือบจะเต็มทั้งแขน ทั้งที่เป็นกำไลเงิน กำไลโลหะ กำไลทองแดง กำไลทองเหลือง ส่วนต่างหูก็มีทั้งเป็นเงินและโลหะอื่นๆตามแต่จะหาได้ ต่างหูจะทำเป็นรูปกรวยก้านยาวเสียบที่ติ่งหู และแต่งด้วยไหมพรมสีต่างๆที่ต่างหู (สุจริตลักษณ์ ติณดุจ และสรินยา คำเมือง, 2539: 10-14)

6. การตั้งถิ่นฐานและบ้านเรือน

6.1 การตั้งถิ่นฐาน ชุมชนกะเหรี่ยงมักจะตั้งถิ่นฐานอยู่ตามหุบเขาที่มีลำธารเล็ก ๆ ไหลผ่าน เพราะเป็นกลุ่มชนที่เสาะแสวงหาที่ดินเพื่อปลูกข้าวไร่ มีการผันน้ำจากบนเขาโดยใช้ลำไม้ไผ่หรือท่อพลาสติก เข้าไปใช้ในชุมชน มีการตั้งถิ่นฐานอย่างถาวรในหุบเขา ชาว

กะเหรี่ยงชอบอยู่ประจำที่ เป็นหลักแหล่ง ไม่ชอบเคลื่อนย้ายดังเช่น ม้งและมูเซอ กะเหรี่ยงมีความสามารถในการอนุรักษ์ดิน (สุริยา รัตนกุลและสมทรง บุรุษพัฒน์, 2538 : 13) หมู่บ้านในภาษากะเหรี่ยงเรียกว่า เก็ง (Chene) ใช้เรียกหมู่บ้านทุกหมู่บ้าน แม้ว่าหมู่บ้านนั้นจะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนอื่น หลักสำคัญในการกำหนดหมู่บ้านคือ หมู่บ้านต้องเป็นหน่วยอิสระในการประกอบพิธีกรรมของตนเพื่อการเช่นสำรวจผีเจ้าที่ มีหัวหน้าเรียกว่า “เซี้ยเก็งคู” ต่างหมู่บ้านต้องมี “เซี้ยเก็งคู” ของตนเอง ชาวกะเหรี่ยงในหมู่บ้านหนึ่งๆ จะมีอิสระที่จะแยกตัวจากหมู่บ้านแม่ไปตั้งหมู่บ้านใหม่ แต่กลุ่มที่แยกตัวไปจะต้องมีบุคคลที่เกี่ยวข้องทางฝ่ายบิดา กับ “เซี้ยเก็งคู” คนเดิม ร่วมไปด้วย เพื่อให้มีคุณสมบัติครบถ้วนที่จะไปเป็นหัวหน้าทางศาสนาของหมู่บ้านใหม่ ในขณะเดียวกันหมู่บ้านจะต้องย้ายเมื่อ “เซี้ยเก็งคู” ตายลง ที่ใหม่นี้อาจจะตั้งอยู่ห่างหรือใกล้กับที่ตั้งหมู่บ้านเดิมก็ได้ บ้านเรือนของกะเหรี่ยง อาศัยรวมกันเป็นหมู่บ้าน ประกอบด้วยครัวเรือนและยุ้งฉาง บ้านของกะเหรี่ยงสร้างด้วยไม้ไผ่ และแฝก เรียกว่า โชน ยกพื้น ด้วยเสาไม้สูง 5-6 ฟุต บริเวณบ้านไม่มีรั้วสัตว์เลี้ยงต่างๆ จะ ปล่อยให้หากินในหมู่บ้าน กะเหรี่ยงสะกอและโป มีแบบแผนบ้านเรือนคล้ายกัน ส่วนพวกตองสูงจะตั้งบ้านเรือนอยู่เนินเขาสูงกว่าระดับน้ำทะเล 3,000-3,500 ฟุต แบบบ้านคล้ายชาวไทยใหญ่ หมู่บ้านของกะเหรี่ยงไม่มีวัด ไม่มีที่สำหรับประชุมหรือลานเต้นรำ ลักษณะของหมู่บ้านกะเหรี่ยงพอจะจำแนกได้เป็น 3 ประเภท คือ

1) หมู่บ้านถาวรตั้งอยู่ตามหุบเขา เป็นหมู่บ้านค่อนข้างใหญ่มีบ้านประมาณ 16-72 หลังคาเรือน ส่วนใหญ่ตั้งมานานกว่า 50 ปีขึ้นไป

2) หมู่บ้านค่อนข้างถาวร ตั้งอยู่ตามหุบเขาสูงขนาดปานกลาง มีบ้านประมาณ 11-15 หลังคาเรือน ทั้ง 2 ประเภทนี้ ชาวบ้านจะดำรงชีพด้วยการทำนาเป็นหลัก

3) หมู่บ้านบนภูเขา ชาวบ้านมักทำไร่เลื่อนลอย เป็นหมู่บ้านมีขนาดเล็ก

6.2 ลักษณะบ้านเรือนของกะเหรี่ยง บ้านของกะเหรี่ยงจะสร้างด้วยวัสดุที่หาได้จากท้องถิ่น ส่วนมากใช้เสาไม้จริงซึ่งเป็นไม้เนื้อแข็งทำโครงบ้านและใช้ไม้ไผ่ซึ่งสับและตีแผ่เป็นฟากมาทำพื้นบ้านและฝาบ้าน หลังคามุงด้วยหญ้าคาแห้งเย็บเป็นตับหรือมุงด้วยใบตองตั้งบ้านกะเหรี่ยงสร้างแบบยกพื้น มีห้องเดียวเป็นห้องอเนกประสงค์ ใช้เป็นห้องรับแขก ห้องครัวและห้องประกอบพิธีกรรม ครอบครัวยุคใหม่บุตรสาวโตแล้ว อาจกันห้องด้วยฉากให้แยกห้องนอนต่างหาก กลางห้องมีเตาไฟซึ่งสร้างอยู่บนกระเบะดิน บนกระเบะดินใช้ก้อนหิน 3 ก้อนวางไว้สำหรับเป็นเตารับหม้อข้าวหรือกาน้ำ บางบ้านใช้เหล็กสามขา เหนือกระเบะดิน จะสร้างชั้นวางของ ชั้นล่างสุดวางกระดังข้าวเปลือก เพื่อให้ข้าวเปลือกได้รับความร้อนจากเตาไฟจะแห้งมากขึ้น ทำให้ต่างง่าย ชั้นที่อยู่เหนือขึ้นไปใช้วางเครื่องปรุงอาหาร เช่น พริกแห้ง เกลือ ถั่วเน่า กะปิ หอม กระเทียม เป็นต้น

หรืออาจจะวางหม้อข้าวหม้อแกงที่ใช้ทำอาหาร บริเวณข้างเตาไฟนี้ ใช้เป็นที่รับประทานอาหารใน หมู่สมาชิกของครอบครัว หรือญาติสนิท

ห้องเอนกประสงค์ มีประตูบานซึ่งทำด้วยฟาก ขอบประตูเป็นลำไม้ไผ่ เวลาเปิดจะเปิดเข้าภายในบ้าน ออกจากประตูมาจะเป็นชานบ้านด้านใน แต่ก็ยังอยู่ภายในชายคา บ้าน พื้นชานในปูด้วยฟาก มีระดับเดียวกับพื้นห้องนอน ชานในจะมีแสงสว่างส่องถึง ใช้เป็นที่ทอผ้า เย็บผ้า สานกระบุง เป็นที่นั่งเล่นพักผ่อน และต้อนรับแขกในเวลากลางวัน เป็นที่เตรียมอาหาร และรับประทานอาหารในบางครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเวลารับแขก นอกจากนี้ยังใช้เป็นที่นั่งนอนของ ลูกชายที่โตแล้ว ซึ่งไม่อาจนอนร่วมห้องกับลูกสาวที่โตแล้ว บางครั้งอาจใช้เป็นที่นั่งนอนของแขกผู้ชาย ชานในมีบันไดเล็กๆอยู่ในทิศทางตรงกันข้ามกับบันไดหลัก ถัดจากชานในเป็นชานนอก ซึ่งมีระดับต่ำกว่าชานในประมาณ 1 คืบ บันไดหลักของบ้านจะอยู่ที่ชานนอก ทำจากไม้จริงหรือลำไม้ไผ่ ที่ชานนอกมีเรือนน้ำ ซึ่งอาจสร้างไว้ตรงส่วนใดของชานนอกก็ได้ เรือนน้ำเป็นที่วางภาชนะใส่น้ำ ซึ่งส่วนใหญ่มักจะทำด้วย ไม้ไผ่ลำใหญ่ เป็นบริเวณล้างข้าวของ ภาชนะเครื่องใช้ทั้งหมด รวมทั้งเป็นที่ ล้างหน้า ล้างมือ สระผม ฯลฯ อีกด้วย

ใต้ถุนบ้านกะเหรี่ยง ใช้เป็นที่เก็บฟืนและเป็นลำไม้ไผ่ คอกหมู วัว ควาย จะผูกไว้กับเสาใต้ถุนบ้าน ด้านข้างบ้านที่มีหลังคาคลุมถึงจะมีครกกระเดื่องสำหรับตำข้าว บริเวณ ด้านข้างบ้านใช้เป็นที่ปลูกผักสวนครัว เช่น พริก มะเขือ มะแว้ง ตะไคร้ ส้มเกลี้ยง หรือปลูกพืชที่ ให้ผล เช่น ก้อย มะขาม มะละกอ ฯลฯ นอกจากนี้กะเหรี่ยงยังนิยมปลูกยาสูบสำหรับทำบุหรี่ยีก ด้วย

หลังคาบ้านกะเหรี่ยง จะสร้างให้หลุบต่ำเพื่อป้องกันลมหนาวและเพื่อไม่ให้ลมพัดเข้าบ้านมากเกินไป เพราะหากลมพัดเข้าบ้านมากจะทำให้ลูกไฟจากเตาไฟในบ้าน ปลิวไปติดหลังคาบ้านทำให้เกิดไฟไหม้ได้ง่าย นอกจากนี้บ้านกะเหรี่ยงไม่มีหน้าต่าง หรือช่องลมจึง ค่อนข้างมืด (สุริยา รัตนกุลและสมทรง บุรุษพัฒน์, 2538: 12-15)

7. โครงสร้างทางสังคม

7.1 ครอบครัว ระบบครอบครัวของกะเหรี่ยงเป็นครอบครัวเดี่ยว ซึ่งหมายถึงว่าในบ้านหลังหนึ่งจะประกอบด้วยพ่อแม่และลูกเท่านั้น การแต่งงานเป็นแบบผัวเดียวเมียเดียว ซึ่งเป็นกฎที่เคร่งครัดมาก การหย่าร้างมีน้อยการแต่งงานใหม่ไม่ค่อยปรากฏ คนกะเหรี่ยงไม่นิยมแต่งงานกับคนนอกกลุ่ม ไม่นิยมได้เสียก่อนแต่งงานกันถือเป็นกฎข้อห้าม จะถูกรังเกียจและต้องมีการปรับไหมซึ่งถือกันว่าผีเจ้าที่จะชุนเคือง คำว่าครัวเรือนในสังคมกะเหรี่ยงนอกจากมีความหมายถึงพื้นฐานชั้นแรกในด้านการผลิตและบริโภคแล้ว ยังหมายถึงว่าแต่ละครัวเรือนมีไร่ของตนเองทำพิธีกรรมทางการเกษตรและการรักษาพยาบาลเป็นหน้าที่ของหัวหน้าครัวเรือน ยกเว้นพิธีการเลี้ยงผีตามประเพณีของผีฝ่ายมารดา สังคมกะเหรี่ยงนับถือญาติฝ่ายมารดา เมื่อแต่งงานแล้วฝ่ายชายจะต้องมาอยู่บ้านของฝ่ายหญิง นับถือญาติฝ่ายหญิง ในครอบครัวจึงมีครอบครัวของลูกสาวและลูกเขย อยู่อีกครอบครัวหนึ่งด้วย จนกระทั่งเวลาผ่านไป 1 ปี ตามฤดูกาลเกษตร (คือเริ่มจากการถางไร่ ปลูกข้าวและเก็บเกี่ยวข้าวประมาณ 7-8 เดือน) หากน้องสาวแต่งงาน ครอบครัวพี่สาวจึงจะแยกออกไปสร้างบ้านใหม่หลังเล็กๆอยู่ใกล้กับพ่อแม่ฝ่ายภรรยา แต่สำหรับบุตรสาวคนสุดท้ายจะต้องอยู่กับพ่อแม่ไปตลอดแม้จะแต่งงานแล้วก็ตาม เพราะมีหน้าที่เลี้ยงดูตอบแทนบุญคุณพ่อแม่ ดังนั้นลูกคนสุดท้ายจึงได้รับมรดกที่นาและวัวควายมากกว่าพี่ๆ ครอบครัวใดไม่มีลูกสาว ลูกชายจะทำหน้าที่แทน บ้านใดที่แม่บ้านเสียชีวิตลงต้องรื้อบ้านทิ้งแล้วสร้างใหม่ เพื่อลูกสาวที่แต่งงานแล้วจะได้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีบรรพบุรุษได้ การสืบเชื้อสายของคนกะเหรี่ยงเป็นการสืบเชื้อสายทางฝ่ายมารดา แต่ยังให้ความสำคัญต่อบิดาและมารดาของฝ่ายชาย เดิมคนกะเหรี่ยงไม่มีนามสกุลแต่ในปัจจุบันเริ่มใช้นามสกุลตามแบบคนไทยพื้นราบและบุตรจะใช้นามสกุลของบิดา ส่วนชื่อของเด็ก พ่อแม่หรือผู้อาวุโสฝ่ายมารดาจะเป็นคนตั้งให้ หากเป็นหญิงมักจะมีคำว่า “หน่อ” และชายจะมีคำว่า “พะ” หรือ “จ่อ” ซึ่งเป็นคำแสดงความเป็นเพศชายหญิง สำหรับผู้อาวุโสในบ้านมักจะเป็นบิดา มารดาของฝ่ายหญิง มีบทบาทในการอบรมสมาชิกในครอบครัว ผู้อาวุโสจะได้รับการเคารพยกย่อง ในการตัดสินใจต่างๆของครอบครัว จะต้องมีการปรึกษาหารือและเชื่อฟังความคิดเห็นของผู้อาวุโสในบ้าน (สุริยา รัตนกุลและสมทรง บุรุษพัฒน์, 2538: 25)

7.2 หมู่บ้านกะเหรี่ยง จัดระบบการปกครองเป็นแต่ละหมู่บ้าน หลักสำคัญคือเป็นหน่วยอิสระในการประกอบพิธีกรรมของตนเอง ในหมู่บ้านหนึ่ง ๆ จะมีหัวหน้าฝ่ายชายซึ่งเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมของหมู่บ้านเป็นเสมือนหัวหน้าหมู่บ้าน แต่ปัจจุบันบางหมู่บ้านได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านจากทางราชการ แต่อย่างไรก็ตาม ผู้อาวุโสผู้เฒ่า

ผู้แกในหมู่บ้านก็ยังมีบทบาทและมีความสำคัญอยู่ในสังคมกะเหรี่ยง การกำหนดอาณาเขตของหมู่บ้านนั้นคนในหมู่บ้านหนึ่งจะไปทำไว้ในเขตของอีกหมู่บ้านหนึ่งไม่ได้ นอกจากการทำนาเท่านั้นที่สามารถทำที่หมู่บ้านอื่นได้ เพราะที่นั่นซื้อขายกันได้แต่การทำไร่ถือเป็นการถือกรรมสิทธิ์ของหมู่บ้าน ในหมู่บ้านกะเหรี่ยงไปจะมีหัวหน้าหมู่บ้าน เรียกว่า “เซียงเก็งคู” หรือ “ชะปฺรา เปอฮี่” ได้ตำแหน่งมาโดยได้มาจากการสืบช่วงตามสายบิดา สำหรับกะเหรี่ยงสะกอจะเรียกว่า “ฮี่โซ” ได้มาโดยการสืบช่วงตามสายบิดาเช่นกัน หน้าที่ของหัวหน้าคือเป็นผู้นำทางพิธีกรรม เป็นผู้รักษาจารีตประเพณี พิจารณาตัดสินกรณีพิพาทตัดสินคดีเกี่ยวกับความประพฤติผิดทางเพศ ลักขโมย เป็นต้น โดยบทลงโทษขึ้นอยู่กับความหนักเบาอาจแค่ตักเตือนหรือปรับไหมเป็นเงินหรือสุราและสัตว์เลี้ยงสำหรับทำพิธีกรรมขอสมาลาโทษหรือไล่ออกจากหมู่บ้านแต่ไม่มีการใช้กำลัง เมื่อหัวหน้าหมู่บ้านตายลงลูกชายต้องรับตำแหน่งสืบต่อ จะมีการย้ายหมู่บ้านทั้งหมดตามแต่หัวหน้าใหม่กำหนด การย้ายจะมีพิธีเลี้ยงตายตามประเพณี (สุริยา รัตนกุลและสมทรง บุรุษพัฒน์, 2538 : 26)

8. ความเชื่อ ประเพณี และข้อห้าม

8.1 ด้านความเชื่อ ชาวกะเหรี่ยงในปัจจุบันส่วนใหญ่จะนับถือศาสนาตามที่มีผู้เข้าไปเผยแพร่ ทั้งศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ แต่ในขณะเดียวกันชาวกะเหรี่ยงเกือบทั้งหมดยังนับถือผี จากการศึกษากะเหรี่ยงไปในทุ่งใหญ่นเรศวรของปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2539) พบว่าส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธ ซึ่งเป็นพุทธที่มีการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อแบบดั้งเดิมในเรื่องผีและธรรมชาติ ความเชื่อในคำสั่งสอนของฤๅษีและความเชื่อในพุทธศาสนา” กะเหรี่ยงไปได้รับอิทธิพลศาสนาพุทธมาจากพวกมอญเป็นเวลาหลายศตวรรษแล้ว ส่วนบริเวณภาคเหนือกะเหรี่ยงจะได้รับอิทธิพลของครุบาศรีวิชัย ชาวกะเหรี่ยงเชื่อว่าแทบทุกหนทุกแห่งจะมีผีสิงสถิตอยู่ เช่น ในป่า ในไร่ หรือในหมู่บ้าน ผีที่กะเหรี่ยงนับถือ คือ ผีเรือนและผีบ้าน ซึ่งผีเรือนเป็นผีประจำบ้านเรือน คือ วิญญาณของบรรพบุรุษ ปู่ย่าตายายที่วนเวียนอยู่ภายในบ้านเรือนคอยป้องกันรักษาบุตรหลานให้อยู่อย่างสงบสุข ส่วนผีบ้านเป็นผีหรือเทพารักษ์รักษาหมู่บ้านบางที่เรียกว่า ผีเจ้าเมืองหรือผีเจ้าที่ซึ่งมีความสำคัญมาก โดยเฉพาะในพิธีเกี่ยวกับการเกษตรและพิธีกรรมเกี่ยวกับความอยู่ดีมีสุขของคนทั้งหมู่บ้าน การเลี้ยงผีเจ้าที่นั้นจะทำปีละสองครั้ง ครั้งแรกทำก่อนที่จะปลูกข้าวหรือพืชไร่ และครั้งที่สองจะทำเมื่อมีการเก็บเกี่ยวเรียบร้อยแล้ว ชาวกะเหรี่ยงถือว่าการเจ็บไข้ได้ป่วยเกิดจากการกระทำของผีร้ายต่างๆ ซึ่งสิงสถิตตามป่า เขา แม่น้ำ ลำธาร เมื่อมีผู้เจ็บป่วยจะต้องจัดพิธีเลี้ยงผีโดยหมอผีในหมู่บ้านเป็นผู้ดำเนินการ การเลี้ยงผีก็เพื่อเป็นการขอขมาผีๆ จะได้หายโกรธแค้นผู้ที่ไปลบหลู่โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ผู้ที่ประกอบพิธีเช่นสังเวณี ผีได้แก่ หมอผี ซึ่งมีสองคน คือ ตัวจริง และตัวสำรอง ทั้งสองคนต้องเป็นญาติกัน โดยเมื่อมีการเจ็บป่วยเกิดขึ้น จะมีการเสี่ยงทายถึงสาเหตุโดยให้หมอมือปีกกระดุกไก่ หรือจับข้าวสารเสี่ยงทายดู เช่น เมื่อ

เดินปากลับมาบ้านและเกิดอาการเจ็บป่วย จะทำพิธีปักกระดูกไก่และถามดูว่า ไปถูกผีที่ไหนทำร้ายมา เมื่อกระดูกไก่แจ้งตรงกับตำราว่าไปถูกผีประเภทไหนมา ก็จะตามไปเลี้ยงผีตรงนั้น ถ้าอาการป่วยยังไม่ทุเลาลง ก็ปักกระดูกไก่ได้ถามอีกว่าถูกผีป่าหรือผีน้ำทำร้ายเอา และถามว่าเป็นผีกินไก่ กินหมู กินเป็ดคู่ หรือเป็ดเดี่ยว เมื่อกระดูกไก่บอกอย่างไรก็ไปเลี้ยงผีตรงนั้นอีก สำหรับการเลี้ยงผีมีหลายพิธีต่างวาระกัน เช่น การเลี้ยงผีเพื่อฉลองโชคชัยในโอกาสย้ายหมู่บ้านไปตั้งอยู่ในที่ใหม่ การเลี้ยงผีเพื่อขอขมาลาโทษต่อเจ้าบ้านเจ้าเมือง ซึ่งเป็นผีป่า ผีหลวง ผีฟ้า และการเลี้ยงผีเพื่อบำบัดโรคภัยไข้เจ็บ การเลี้ยงผีที่สำคัญได้แก่การเลี้ยงผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษ ผีบ้านหรือผีเจ้าที่ และผีน้ำ (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2539: 42)

นอกจากมีความเชื่อในเรื่องผีต่างๆ แล้ว กะเหรี่ยงยังเชื่อในเรื่องขวัญ ซึ่งมีประจำตัวของแต่ละคน กะเหรี่ยงเชื่อว่าขวัญในร่างกายคนเรามีอยู่ทั้งหมด 32 ขวัญ แต่เขาไม่สามารถนับได้หมดว่าอยู่ในส่วนไหนของร่างกาย เพียงแต่บอกได้ว่าอยู่ในส่วนสำคัญๆ ของร่างกายส่วนใดบ้าง เช่น ขวัญที่ศีรษะ ขวัญสองขวัญที่ใบหูทั้งสองข้าง ขวัญต่างๆ นั้นจะละทิ้งไปก็ต่อเมื่อคนนั้นได้ตายไป นอกจากนั้นเชื่อกันว่าขวัญชอบที่จะหนีไปท่องเที่ยวตามความต้องการของมันเอง และก็จะถูกผีร้ายต่างๆ ทำร้าย หรือกักตัวไว้แล้วจะทำให้ผู้นั้นล้มป่วย การรักษาพยาบาลหรือวิธีที่จะช่วยเหลือนคนเจ็บป่วยได้ก็คือ การล่อและเรียกขวัญให้กลับมาสู่คนป่วยนั้นพร้อมกับทำพิธีผูกข้อมือรับขวัญด้วย ในสังคมของกะเหรี่ยงนั้นถือเป็นปกติธรรมดา เมื่อแต่ละวันในหมู่บ้านจะพิธีเลี้ยงผีและการเรียกขวัญของคนเจ็บป่วยแทนการรักษาด้วยยาสมัยใหม่ บางครั้งถึงแม้จะมีเจ้าหน้าที่สาธารณสุขเข้าไปช่วยรักษาให้ตามแบบทันสมัย แต่เผชิญที่บ้านคนป่วยได้รับการเลี้ยงผีแล้วเขาจะปฏิเสธที่จะรักษาทันที ต้องรออย่างน้อย 3 วัน นอกจากความเชื่อในเรื่องผีเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลในสังคมกะเหรี่ยงแล้ว ยังมีการใช้สมุนไพรต่างๆ ด้วย เมื่อสมาชิกในครอบครัวเจ็บป่วย คนที่มีความรู้เรื่องยาในครอบครัวเก็บหาสมุนไพรมารักษากันเองแล้ว ในแต่ละหมู่บ้านยังมีหมอยาสมุนไพรประจำหมู่บ้านหรือที่เรียกว่า “ตะลิสะหล่า” ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้เรื่องยาสมุนไพรสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยตะลิสะหล่าในหมู่บ้านมีการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษของตน ลูกสืบภูมิความรู้มาจากพ่อ พ่อก็ได้รับความรู้มาจากปู่หรือตา ซึ่งตระกูลใดเป็นหมอยาลูกหลานที่เป็นผู้ชายก็จะสืบตำรายา เป็นมรดกตกทอดกันเรื่อยมา เมื่อมีคนในหมู่บ้านเจ็บไข้ได้ป่วยญาติพี่น้องก็จะไปขอความช่วยเหลือจากตะลิสะหล่า การช่วยเหลือกันนี้มีได้มีสินจ้างรางวัลถือว่าทุกคนในหมู่บ้านเป็นญาติพี่น้องกัน ชาวบ้านจะให้ความเคารพนับถือตะลิสะหล่าเป็นพิเศษและถือว่ามีบุญคุณต่อชาวบ้าน การออกเก็บสมุนไพรมาทำยาจะมีการบอกกล่าวเจ้าที่เจ้าทางก่อนเก็บ หมอยาจะเตรียมหมากพลู ยาสูบ ไปวางไว้ใต้ต้นไม้ที่จะเก็บมาทำยา แล้วบอกกล่าวขอกับ

เจ้าที่เจ้าทาง เมื่อบอกกล่าวเสร็จก็สามารถเก็บมาทำยาได้ซึ่งเป็นการแสดงความเคารพแก่ป่าและธรรมชาติที่ให้น้ำกินดื่ยาสมนไพร (เพียรพร ดีเทศน์, 2548: 97-107)

8.2 ด้านประเพณี กระเหรี่ยงมีประเพณีและพิธีกรรมที่เชื่อมโยงกับความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณ ชาวกระเหรี่ยงมีการทำพิธีเลี้ยงผี หมายถึง การต้มเหล้า ฆ่าไก่ - แกง เอาส่วนหนึ่งของเหล้าและแกงไก่มาทำพิธีกรรม และมัดมือทุกคนผู้ร่วมพิธีนั้นด้วยฝ้ายดิบ ประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญมีดังนี้

1) ประเพณีปีใหม่ ซึ่งมีขึ้นในราวเดือนกุมภาพันธ์โดยหัวหน้าหมู่บ้านตามประเพณีจะระบุวันที่ทราบล่วงหน้า แต่ปีไม่ตรงกันและแต่ละหมู่บ้านก็อาจมีวันปีใหม่ไม่ตรงกัน เพราะเป็นพิธีที่หมายถึงการเริ่มต้นของฤดูกาลการเกษตรนั่นเอง หลังจากพิธีปีใหม่ผ่านพ้นคือการเริ่มต้น พัน - ไร่ข้าวบนภูเขา พิธีปีใหม่ ทุกหลังคาเรือนจะหมักเหล้าต้มเหล้าจากข้าวสุก ฆ่าไก่หรือหมูแกงเป็นอาหารและเตรียมฝ้ายดิบไว้ผูกข้อมือทุกคน หัวหน้าหมู่บ้านตามประเพณีจะเริ่มทำพิธีในบ้านของตนเป็นหลังแรกแล้วจึงจะไปทำพิธีในทุกหลังในหมู่บ้าน ซึ่งกว่าจะครบอาจกินเวลาถึง 3 วัน 3 คืน พิธีคือ การรินเหล้าและนำเนื้อไก่มาบวงสรวงต่อผีและวิญญาณ จากนั้นมีการต้มเหล้าตามประเพณีแล้วจึงมีการมัดข้อมือด้วยฝ้ายดิบพร้อมกับคาถาอวยพรให้อยู่เย็นเป็นสุข

2) ประเพณีการขึ้นบ้านใหม่ ชาวกระเหรี่ยงถือว่าเป็นงานสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งบ้านเรือนใดไม่ทำพิธีขึ้นบ้านใหม่ ถือว่าผู้อยู่ไม่มีความสุข เจ้าบ้านจะต้องเตรียมต้มสุรา หุงข้าว ฆ่าหมู ไก่ ทำอาหารเลี้ยงกัน นอกจากนี้ยังมีข้าวต้มมัด ข้าวปุก หรือข้าวเหนียวดำคลุกงา แขกที่ได้รับเชิญจะร้องเพลงอวยพรให้แก่เจ้าบ้าน

3) พิธีการแต่งงาน โดยพิธีแต่งงานจะเริ่มด้วยการให้ผู้เฒ่าผู้แก่มาทาบตามเพื่อความสมัครใจก่อน จากนั้นเป็นการสู่ขอโดยให้ผู้อาวุโสชาย 2 คน และชายหนุ่มโสดที่ไม่ใช่พี่น้องของเจ้าบ่าว 1 คน ไปสู่ขอเพื่อนัดหมายวันแต่งงานชายหนุ่มโสดคนนี้จะเป็นตัวประกันในการแต่งงาน หากเจ้าบ่าวตัวจริงเกิดขัดข้องด้วยเหตุใดก็ตาม ชายหนุ่มคนนี้จะต้องแต่งงานแทนเจ้าบ่าวตัวจริง เมื่อฝ่ายหญิงเต็มใจรับการสู่ขอ ก็จะมีการฆ่าไก่ เพื่อต้มหรือแกงและเตรียมเหล้าเลี้ยงพวกที่มาสู่ขอ เพื่อยืนยันว่าจะไม่มีฝ่ายใดผิดสัญญา หากฝ่ายใดบิดพลิ้วฝายนั้นจะหาคู่ครองได้ยากเพราะไม่มีสัจจะ การกำหนดวันแต่งงานจะมีขึ้นภายใน 9 วัน หลังจากวันที่ไปสู่ขอ และต้องเป็นวันดี ในวันแต่งงาน ฝ่ายชายจัดขบวนแห่ซึ่งมีการร้องรำทำเพลง ตีฆ้องกลองอย่างสนุกสนานเดินไปบ้านเจ้าสาว ทุกคนแต่งกายแบบกระเหรี่ยง เจ้าบ่าวแต่งด้วยเสื้อผ้าเก่าๆ ในขบวนแห่เจ้าบ่าวต้องเตรียมสิ่งของใส่ตะกร้า แล้วให้หญิงอาวุโสพาไป ในตะกร้าจะมีของ เช่น มีด พรำ จอบ เสียม เงินก้อนโบราณ เงินเหรียญ ผ้าโพกศีรษะ เสื้อและผ้าถุงใหม่ของแม่บ้าน ฝ่ายเจ้าสาวจัดขบวนที่มี

แต่ผู้ชายไปรับ เมื่อเจ้าบ่าวไปถึงลานบ้านเจ้าสาวแล้ว จะมีพิธีตีหม้อที่เรียกว่า “หัวสุรา” หลังจากนั้นจึงขึ้นไปบนบ้าน มีการนำน้ำเย็นมาราดเท้าของคู่บ่าวสาว มีพิธีป้อนข้าว แล้วจึงลงมือรับประทานอาหาร เมื่อเสร็จแล้วเจ้าสาวจะเปลี่ยนเครื่องแต่งกายให้เจ้าบ่าวใหม่ จากนั้นหัวหน้าฝ่ายเจ้าบ่าวแจกของที่อยู่ในตะกร้าที่นำมาให้ญาติอาวุโสซึ่งเป็นหัวหน้าครอบครัวของเจ้าสาว ส่วนเงินจะให้เจ้าสาวเก็บไว้เป็นสมบัติประจำตระกูล ชาวกะเหรี่ยงนิยมจัดงานแต่งงาน 2 วัน วันที่สองจะทำพิธีที่บ้านเจ้าบ่าว วันแรกเจ้าสาวยังไม่เปลี่ยนเครื่องแต่งกายชุดขาว แต่จะไปเปลี่ยนเป็นนุ่งผ้าถุงและสวมเสื้อสำหรับหญิงมีเรือนในวันรุ่งขึ้น พิธีวันที่สอง ดำเนินไปในลักษณะเดียวกับวันแรก (สุริยา รัตนกุลและสมทรง บุรุษพัฒน์, 2538: 33-34)

4) พิธีการงานศพ เป็นงานที่ทุกคนต้องไปร่วมในพิธี กะเหรี่ยงที่มีฐานะดีอาจจะเก็บศพไว้นาน ศพจะบรรจุไว้ในโลงและประดับประดาอย่างดี และมีการทำบุญกันอย่างเต็มที่ ถ้าฐานะไม่ดีก็ใช้เสื่อห่มห่อศพ แล้วเอาเส้นด้ายดิบพันรอบ แล้วจึงนำไปฝังหรือไปเผา ตามความประสงค์ของญาติผู้ใหญ่ ถ้าผู้ตายเป็นแม่บ้าน จะต้องฆ่าสัตว์เลี้ยงทั้งหลาย เช่น หมู ไก่ และ ร้อยบ้านทั้งหลาย เพราะของเหล่านี้เป็นของแม่บ้าน ถ้าเก็บไว้จะไม่เป็นมงคล ในงานศพจะมีการฉีกทำลายเครื่องนุ่งห่มและเครื่องใช้สอยของผู้ตายทั้งหมด แล้วนำไปป่าช้า บางครั้งก็มีการฉีกธนบัตรชนิดต่างๆทิ้งไว้บนหลุมฝังศพ ในตอนกลางคืนพวกหนุ่มสาวจะเดินเป็นแถวเรียงหนึ่งรอบๆศพ พร้อมกับร้องรำทำเพลงรำพันถึงผู้ตาย ไว้แก่ผู้ตายตลอดคืน และผลัดเปลี่ยนกันเผาศพ พอตกตีพวกผู้ชายจะตีฆ้องกลองประโคม (สุริยา รัตนกุลและสมทรง บุรุษพัฒน์, 2538: 35)

5) ประเพณีการกินข้าวใหม่ เริ่มเมื่อได้ข้าวจากไร่หรือจากท้องนามาแล้ว จะนำมาทำพิธีเลี้ยงกันในระหว่างเพื่อนบ้าน โดยต้องฆ่าไก่ หมู เป็นอาหารอย่างเดียวกับการเลี้ยงขึ้นบ้านใหม่ พวกที่นับถือศาสนาพุทธและมีวัดอยู่ในหมู่บ้าน ก็นำอาหารไปถวายพระที่วัด

8.3 ข้อห้ามสำคัญ ชาวกะเหรี่ยงมีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์มากพอสมควร ซึ่งคนไทยพื้นราบมักเรียกว่า "ผี" ในความเชื่อของชาวกะเหรี่ยงนี้ สิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ จะปกป้องคุ้มครองชีวิตของทุกคน คุ้มครองทุกคนในหมู่บ้านให้สมบูรณ์พูนสุขทำไร่ ทำนาได้ผลดีเลี้ยงสัตว์ได้ผลดี ปราศจากภัยอันตรายใดๆ วิญญาณบรรพบุรุษ คุ้มครองสมาชิกทุกคนในครัวเรือนให้สุขสบาย ไม่เจ็บไข้ผู้ที่ทำความดีมีคุณธรรมย่อมได้รับความคุ้มครองจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ ผู้ที่ทำความชั่ว ความผิด ย่อมถูกลงโทษจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้เช่นกัน ชาวกะเหรี่ยงมีความเชื่อในบาปบุญและถ่ายทอดความเชื่อนี้สืบต่อกันมา ชาวกะเหรี่ยงทุกคนจะสอนลูกหลานให้ทำความดี โดยมีเจ้าของหมู่บ้านและวิญญาณบรรพบุรุษคุ้มครองอยู่ตลอดเวลา จะทำสิ่งใดนั้นแม้จะไม่มีใครเห็นแต่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็เห็น ดังความคิดความเชื่อของคนไทยในชนบทที่ว่า ทำอะไร

ไม่มีใครเห็น แต่ผีเห็น หากมีคนทำผิดในหมู่บ้านต้องมีการเลี้ยงผีเพื่อเป็นการขอขมาลาโทษต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยมีข้อห้ามสำคัญ เรื่องขู่สาว ห้ามมีพฤติกรรมเชิงขู่สาวไม่ว่าจะเจตนาหรือไม่ก็ตาม การเยี่ยมบ้าน จะห้ามขึ้นบ้านหลังที่มีการปัก"เฉลว"บอกว่ากำลังอยู่ในระหว่างพิธีกรรม การนอนค้างอ้างแรมในหมู่บ้านอื่นนั้น หญิงและชายต้องนอนคนละแห่งแม้ว่าจะเป็นสามีภรรยาทั้งคู่ก็ตาม

9. ความเป็นอยู่และอาชีพ

9.1 อาหารของคนกะเหรี่ยง อาหารในชีวิตประจำวันของชาวกะเหรี่ยงคือ ข้าวกับพริกเกลือ คนกะเหรี่ยงนิยมบริโภคอาหารเผ็ด กับข้าวทุกชนิดต้องใส่พริก ส่วนพืชผักและเนื้อสัตว์ที่นำมาบริโภคจะขึ้นอยู่กับฤดูกาลเป็นส่วนใหญ่ เพราะได้มาจากการผลิตและหาจากธรรมชาติรอบตัวเอง คนกะเหรี่ยงบริโภคข้าวเจ้าเป็นหลักใช้วิธีตำเอง การหุงข้าวจะทำแบบไม่เติมน้ำ กับข้าวกะเหรี่ยงมีเกลือและพริกเป็นเครื่องปรุงสำคัญ ส่วนเครื่องปรุงอื่นๆได้แก่ เครื่องปรุงที่ให้ ความหอม เช่น หอม กระเทียม สะระแหน่ ผักชีฝรั่ง ส่วนเครื่องปรุงที่ให้ความขื่นและความเค็มได้แก่ ถั่วหมักหรือถั่วเน่า กะปิและปลาร้า กับข้าวของกะเหรี่ยงคือน้ำพริกและแกง โดยน้ำพริกมีรสเผ็ดจัดและเค็มมาก มีกลิ่นหอม นิยมกินกับผักหนึ่งและผักต้ม สำหรับแกงกะเหรี่ยงไม่ว่าจะเป็นประเภทใด จะใส่น้ำพริกแกงละลายกับน้ำ ส่วนประกอบของแกงอีกอย่างคือเนื้อสัตว์ ชนิดของเนื้อสัตว์จะเป็นเครื่องกำหนดว่าควรใส่เครื่องปรุงอะไรเป็นน้ำพริกแกง นอกจากนี้แล้วอาหารที่นิยมทำกัน มีทั้งประเภทผัด ต้มเค็ม หมก หลาม และยำ อาหารผัดกะเหรี่ยงไม่ค่อยนิยมเพราะไม่ชอบกินน้ำมัน กะเหรี่ยงสามารถหาอาหารจากธรรมชาติได้ เช่น เห็ด สาหร่าย ตะไคร่น้ำ แมงดา ตัวอ่อนของแมลง คนกะเหรี่ยงไม่ชอบกินของหวานหลังอาหาร แต่มีขนมที่ทำกินในงานเลี้ยงหรือพิธีกรรม เช่น ข้าวปุก ซึ่งทำกันในพิธีขึ้นปีใหม่ พิธีขึ้นบ้านใหม่ ข้าวต้มมัด ซึ่งทำในพิธีทำขวัญประจำปี พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษ เมื่อดูสัดส่วนของอาหารกะเหรี่ยงแล้วจะเห็นได้ว่ากะเหรี่ยงกินอาหารประเภทแป้งเป็นส่วนใหญ่ วิตามินได้มาจากผักแต่มีโปรตีนและไขมันน้อย อย่างไรก็ตามมีการเพิ่มโปรตีนจากอาหารประเภทถั่ว เช่น นำถั่วเหลือง ถั่วแดง ถั่วเขียว มาทำกับข้าว มีการนำถั่วเหลืองมาทำถั่วเน่าเป็นส่วนผสมสำคัญของอาหารกะเหรี่ยง สำหรับการรับประทานอาหาร คนกะเหรี่ยงจะนำข้าวที่หุงสุกร้อนๆ มาเทลงขันโตกไม้ เกลี่ยข้าวให้กระจาย นำถั่วแระหรือกับข้าวอื่นๆ เช่นน้ำพริก มาวางบนที่วางในโตก ในถั่วแระจะมีช้อนกลาง 2-3 คัน การกินข้าวจะกินด้วยมือโดยเปิบข้าวจากโตกไม้จำเป็นต้องมีจานข้าวแยกของแต่ละคน ในการกินอาหารสมาชิกทุกคนในบ้านจะกินพร้อมกัน แต่ถ้ามีแขกจะตั้งสำหรับให้แขกกินก่อน เมื่อแขกกินอิ่มแล้วเจ้าของบ้านและบุตรถึงจะกินได้ แต่ถ้าเป็นแขกที่สนิทกันมากๆเจ้าของบ้านฝ่ายชายจะกินข้าวพร้อมกับแขกหลังจากอิ่มแล้วภรรยาและบุตรถึงจะกิน นอกจากนี้เหล่าถือว่าเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการทำพิธีกรรมและงานเลี้ยงต่างๆ เป็นเหล่าที่ต้มกลั่นเอง โดยมีเหล่า 3 ชนิด ได้แก่ เหล้าข้าวเจ้า เหล้า

ข้าวเหนียวและเหล้าข้าวโพด โดยเหล้าที่นิยมมากที่สุดคือเหล้าข้าวเจ้า คนกะเหรี่ยงจะดื่มน้ำจากแหล่งน้ำตามธรรมชาติ เช่น ลำห้วย ลำธาร แอ่งน้ำและบ่อน้ำซับโดยไม่ได้อัดมกก่อน (สุริยา รัตนกุล และสมทรง บุรุษพัฒน์, 2538 : 16-21)

9.2 อาชีพ อาชีพของกะเหรี่ยงขึ้นอยู่กับการเกษตรเป็นหลัก จัดเป็นเศรษฐกิจแบบยังชีพ พืชหลักที่ปลูกคือข้าวเพื่อการบริโภค การปลูกข้าวมีสองประเภทคือ การปลูกข้าวไร่ส่วนตามที่ราบหุบเขาจะปลูกข้าวในนาแบบขั้นบันได นอกจากข้าวแล้วยังมีการปลูกพืชไร่ เช่น ข้าวโพด ผัก พักทอง พริก มะเขือ เป็นต้น กะเหรี่ยงแต่ละครอบครัวจะโค่นถาง ทำไร่ของตนเองและอยู่ในเขตหมู่บ้านของตนเท่านั้น สัตว์เลี้ยงของกะเหรี่ยงได้แก่หมูและไก่ จะเลี้ยงไว้ใช้ในพิธีบวงสรวง วัว ควายและช้างเลี้ยงไว้ใช้งาน สำหรับช้างจะเลี้ยงในครอบครัวที่มีฐานะ รายได้ของกะเหรี่ยงจะมาจากการขายปศุสัตว์ รับจ้างทำงานกับคนพื้นที่ราบ ชายของป่า อุตสาหกรรมในครัวเรือน เช่น ตะกร้า มีด เครื่องครัวที่ทำจากไม้ เป็นต้น การทำไร่ของชาวกะเหรี่ยงจัดเป็นการทำไร่แบบหมุนเวียน คือทำไร่ครั้งหนึ่งแล้วทิ้งพื้นที่พักไว้ให้ดินฟื้นตัวประมาณ 5-7 ปี แล้วจึงกลับมาทำในที่เดิมอีกครั้งหนึ่ง

9.3 วิถีชีวิตของชาวกะเหรี่ยง วิถีชีวิตของกะเหรี่ยงในแต่ละปีจะอยู่ภายใต้อิทธิพลของการเริ่มต้นและสิ้นสุดของมรสุมเป็นสำคัญ กะเหรี่ยงจะเริ่มพิจารณาพื้นที่ที่จะใช้ในการทำไร่ประมาณเดือนกุมภาพันธ์ ต่อจากนั้นจะเริ่มทำการถากถางป่า ต้นไม้ที่ถูกโค่นจะถูกจัดวางเรียงไว้เพื่อตากแห้งในเดือนมีนาคมเพื่อที่จะเตรียมการเผาไร่ ชาวกะเหรี่ยงเชื่อว่าขี้เถ้าจะเป็นปัจจัยของความอุดมสมบูรณ์ของไร่ การเผาไร่จะเริ่มประมาณเดือนเมษายน หลังจากนั้นจะมีการปลูกกระท่อมขึ้นในไร่ของตนเพื่อใช้เป็นที่พักและที่ประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำการเกษตร หลังจากนั้นจะทำรั้วล้อมไร่ก่อนลงมือเพาะปลูกเพื่อป้องกันสัตว์เลี้ยงโดยเฉพาะ วัว ควาย ซึ่งเลี้ยงแบบปล่อยอาจเข้าไปทำความเสียหายแก่พืชผลได้ หลังจากเตรียมการต่างๆเสร็จแล้วประมาณ สัปดาห์ที่สามของเดือนเมษายนจนถึงต้นเดือนพฤษภาคมจะเริ่มปลูกข้าว โดยผู้ชายทำหน้าที่ขุดหลุมส่วนผู้หญิงเดินตามแล้วหยอดเมล็ดข้าวลงในหลุมแต่ละหลุม

พืชที่ปลูกแซมในไร่ข้าวของกะเหรี่ยงมีตั้งแต่สมุนไพรไปถึงมันแกว แตง และฝ้าย ซึ่งปลูกพร้อมกับการปลูกข้าว เมื่อการปลูกเสร็จสิ้นลงแล้วกลุ่มผู้ทำงานจะได้การเลี้ยงตอบแทนจากเจ้าของไร่ ส่วนข้าวโพดจะมีการปลูกภายหลังจากการปลูกข้าวในระหว่างเดือนมิถุนายนจนถึงเดือนกันยายนซึ่งเป็นช่วงที่มีฝนตกหนัก คนกะเหรี่ยงจะใช้เวลาในการกำจัดวัชพืชในไร่ ส่วนพืชผักแซมดินชนิดแรกๆจะเก็บเกี่ยวได้ในเดือนมิถุนายน ในช่วงกลางเดือนกรกฎาคมข้าวโพดจะให้ฝัก ส่วนแตงและพักทองจะเก็บได้ในเดือนตุลาคม หลังจากนั้นในช่วงปลายเดือน

ตุลาคมจะเริ่มเกี่ยวข้าว โดยจะเริ่มเกี่ยวข้าวเหนียวก่อนซึ่งข้าวเหนียวนี้จะปลูกไว้สำหรับใช้ในพิธีกรรม หลังจากนั้นจึงเกี่ยวข้าวเจ้าที่สุกแล้วโดยแบ่งเป็นกลุ่มเล็กๆเดินเกี่ยวข้าวเป็นตอนๆจนตลอดไร่ รวงข้าวจะมัดเป็นพ่อนด้วยฟางข้าวแล้ววางทำมุมกับกอข้าวที่ถูกตัดสูงจากพื้นดินประมาณ 6 นิ้ว การนวดข้าวจะเริ่มประมาณเดือนพฤศจิกายนจนถึงกลางเดือนธันวาคม เป็นงานที่ทำเฉพาะในครัวเรือน มีข้อห้ามมิให้บุคคลภายนอกครัวเรือนผ่านเข้าไป หลังจากนั้นก็จะขนไปยังหมู่บ้านและเก็บไว้ในยุ้งฉางถาวรของแต่ละครัวเรือน ต่อจากนั้นก็เหลืองานเก็บเกี่ยวพืชรวงๆ ได้แก่ งาม ข้าวฟ่าง ลูกเดือยและแตงชนิดต่างๆ สรุปแล้วงานด้านการเกษตรของชาวกะเหรี่ยงจะผูกพันเวลาส่วนใหญ่ของพวกเขาไว้เกือบตลอดปี (สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการปฏิบัติการจิตวิทยาแห่งชาติ, 2518: 56)

9.4 การถือครองที่ดิน การกำหนดอาณาเขตของแต่ละหมู่บ้านมักจะใช้ลำธาร ยอดสนเขา หุบเขา หรือเครื่องหมายทางภูมิศาสตร์ที่เด่นชัดอื่นๆ ในสมัยที่มีที่ดินมากตามปกติกะเหรี่ยงจะไม่กังวลกับการตกลงเรื่องเส้นอาณาเขต แต่เมื่อเกิดภาวะกดดันเพิ่มขึ้นและเกิดความสับสนระหว่างหมู่บ้านเรื่องสิทธิการใช้ไร่ที่ถูกปล่อยให้พื้นตัวขึ้น ครัวเรือนอื่นที่ต้องการใช้ไร่ที่ปล่อยให้พื้นตัวของอีกครอบครัวหนึ่งต้องขออนุญาตจากเจ้าของก่อน ถ้าเจ้าของอนุญาตให้ครอบครัวอื่นใช้ที่ของตนแล้วเจ้าของแรกก็จะหมดสิทธิ์ในไร่ที่แปลงนั้นทันที ถ้าครอบครัวใดต้องการจะกลับไปใช้ที่แปลงนั้นต้องไปขออนุญาตจากเจ้าของรายใหม่ก่อน ถึงจะทำประโยชน์ในไร่ที่แปลงนั้นได้ บางครั้งสิทธิในไร่ที่ปล่อยให้พื้นตัวสามารถสืบทอดกันได้ แต่อาจหมดสิทธิไปถ้าครอบครัวที่ได้รับมรดกมานั้นไม่ทำประโยชน์ในผืนดินนั้นโดยเร็วภายหลังจากเจ้าของตาย การซื้อขายไร่เลื่อนลอยไม่สามารถทำได้ แต่ให้สามารถทำได้สำหรับนาขั้นบันได อย่างไรก็ตาม ผู้ซื้อนาขั้นบันไดนั้นไม่ได้ซื้อนาโดยตรง แต่เป็นการซื้อสิ่งที่ผู้ขายได้ลงทุนไปในการปรับปรุงเกี่ยวกับผืนดินผืนนั้น เช่น การสร้างร่องน้ำ คลองส่งน้ำ และฝาย เป็นต้น หลักการเลือกพื้นที่ที่จะทำไร่ของชาวกะเหรี่ยงเขาจะดูจากจำนวนข้าวที่คาดว่าจะต้องใช้บริโภคในรอบ 1 ปี ความสามารถในการผลิตข้าวของครอบครัว ถ้าเป็นครอบครัวที่มีคนมากก็สามารถทำไร่ในพื้นที่ได้มากกว่าครอบครัวที่มีคนน้อยคุณภาพของที่ดินที่เลือก ที่ดินที่ทำประโยชน์ในรอบปีการเกษตรทุกแห่งไม่เคยมีคุณภาพบริบูรณ์เนื้อดิน ความลาดชัน และชนิดพันธุ์ไม้ อาจมีผลต่อการผลิต ถ้าไร่ของครอบครัวหนึ่งอยู่ชิดกับไร่ของอีกครอบครัวหนึ่ง การขยายไร่ก็ไม่สามารถทำได้ ถึงแม้ว่าต้องการจะทำเช่นนั้น ในกรณีที่มีข้อพิพาทเกี่ยวกับสิทธิการใช้ประโยชน์ที่ดินจะถูกเสนอให้สภาประจำหมู่บ้านพิจารณาชี้ขาด “เซี่ย เก็งคู” เป็นผู้มีความชำนาญในเรื่องเช่นนี้มากกว่าในเรื่องอื่นๆ เขาสามารถปฏิเสธสิทธิแก่ผู้ขอมาอยู่ในหมู่บ้านได้ในกรณีที่เห็นว่ามีที่ดินไม่พออยู่แล้ว (สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการปฏิบัติการจิตวิทยาแห่งชาติ, 2518: 57-58)

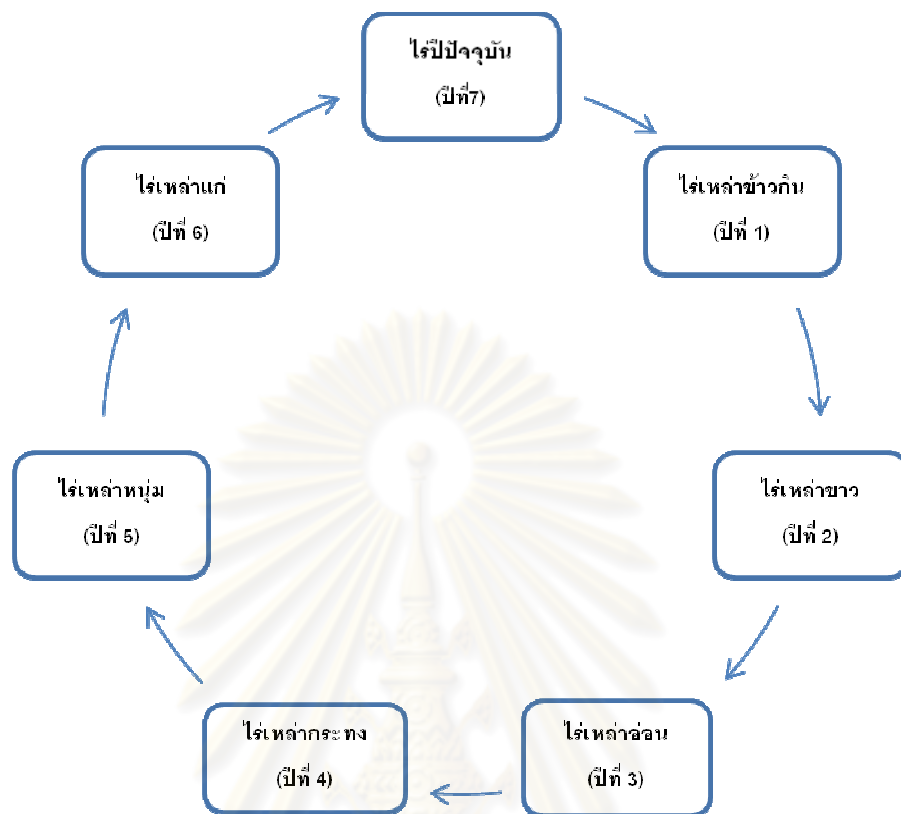
ตารางที่ 4 ปฏิทินกิจกรรมการผลิตของชาวกะเหรี่ยง

เดือน	กิจกรรม
กุมภาพันธ์	ปีใหม่ เลือกที่ถางไร่ และทำการถางไร่
มีนาคม	ตากไร่
เมษายน	จัดทำแนวกันไฟ เผาไร่ เก็บกวาดไร่ ล้อมรั้ว สร้างกระต๊อบ เก็บอาหารป่า ไร่กินช่วงปักไร่
พฤษภาคม	ปักไร่ ดายหญ้ารอบแรก
มิถุนายน	ดายหญ้า ตรวจตราไร่ ทำพิธีรักษาไร่(นั่งไร่และสะเดาะเคราะห์ไร่)
กรกฎาคม	ดายหญ้า ตรวจตราไร่
สิงหาคม	ทำพิธีสิงหาคม ทำพิธีเลี้ยงไร่ ดายหญ้า ตรวจตราไร่
กันยายน	ดายหญ้า ตรวจตราไร่
ตุลาคม	ตรวจตราไร่ กินข้าวเม่า
พฤศจิกายน	ทำพิธีกินหัวข้าว เกี่ยวข้าว ตีข้าว แยกข้าว ทำพิธีเรียกกนกวัวข้าว ทำพิธีรินเหล้ากันลานตีข้าว
ธันวาคม – มกราคม	เป็นช่วงหมดยางไร่ ดอกไม้บาน เก็บผลผลิตในไร่ เก็บฟืนจากรั้ว ท่อนไม้ เศษไม้ในไร่ หาของป่า สร้างหรือซ่อมแซมบ้าน เก็บใบคา ใบกก ใบตึง นำมาทำหลังคา ทอผ้า ย้อมผ้า บั่นด้าย ขดด้าย จักสาน ฟันเชือก ปักผ่อน เยี่ยมญาติต่างหมู่บ้าน

ที่มา: ถาวร กัมพลกุล, 2547: 205-206

9.5 ลักษณะของไร่หมุนเวียน โดยปกติชาวกะเหรี่ยงครอบครัวหนึ่ง ๆ จะมีไร่ประมาณ 7 ไร่ สำหรับหมุนเวียนในแต่ละปี มีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน ประกอบด้วย ไร่ปัจจุบัน ไร่เหล่าข้าวกิน ไร่เหล่าขาว ไร่เหล่าอ่อน ไร่เหล่ากระทง ไร่เหล่าหนุ่มและไร่เหล่าแก่ ทั้งนี้มีความเชื่อว่า หากทำไร่ในพื้นที่เดิมจะทำให้ดินจืดลง ข้าวและพืชผักไม่งาม โรคและแมลงจะมากขึ้น ไร่จะทำให้ต้องทำงานหนักและจะเป็นการทำลายป่าอย่างถาวร แต่ถ้ามีระยะให้พื้นที่ไร่ฟื้นตัว จะทำให้ดินเกิดความสมบูรณ์ขึ้นตามธรรมชาติ ไม่ต้องใส่ปุ๋ยและยากำจัดวัชพืช รายละเอียดตามแผนภาพที่ 4

แผนภาพที่ 4 วงจรการทำไร่หมุนเวียน

ที่มา : ถาวร กัมพลกุล, 2547 : 21

ทั้งนี้ ลักษณะทางธรรมชาติของไร่แต่ละช่วงเวลา จะมีความแตกต่างกัน มีความหลากหลายชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์ได้ โดยมีรายละเอียดตามตารางที่ 5 ดังนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 5 รอบการทำไร่หมุนเวียนของชาวกะเหรี่ยง

ระยะของพื้นที่ทำไร่	ลักษณะทางธรรมชาติของไร่แต่ละช่วง
ไร่ทำกินปีปัจจุบัน (ฮมี)	<p>-เป็นกระบวนกรเกษตรผสมผสานที่ผลิตข้าวเป็นหลัก แต่มีพืชพันธุ์อื่นๆ ที่หลากหลายราว 30-40 ชนิด ทำให้มีแหล่งอาหารที่สมบูรณ์และมั่นคง</p> <p>-มีข้อห้าม และระเบียบกฎเกณฑ์ตามวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่นการกำหนดป่าต้องห้ามประเภทต่างๆ การจัดทำแนวกันไฟก่อนเผาไร่</p> <p>-มีองค์ความรู้ที่ให้คุณค่าแก่ธรรมชาติและสิ่งสูงสุดโดยผ่านทางพิธีกรรมและความเชื่อ และการลงแขกช่วยเหลือกันและกัน</p>
ไร่เหล่าพักฟื้น 1 ปี (ฮก็ เออะ เม)	<p>ในระยะนี้ไร่จะมีลักษณะดังนี้</p> <p>-ยังมีพืชเก็บกินต่อไปอีกหลายชนิด เช่น เผือก มัน ถั่ว</p> <p>-เป็นที่หากินของสัตว์เลี้ยงประเภทวัวและควาย เนื่องจากมีต้นหญ้าและยอดอ่อนของต้นไม้ ต้นไผ่มาก</p> <p>-ตอไม้ ตอไผ่ถูกตัดครั้งเมื่อถางไร่แตกหน่อแตกกอ เป็นอาหาร</p> <p>-เป็นที่หากินของสัตว์ป่าขนาดเล็ก เช่นหนู ตุ่น อ้น ซึ่งจะเป็อาหารของชาวบ้านต่อไป</p>
ไร่เหล่าพักฟื้น 2 ปี (ฮก็ วา)	<p>ตามภาษาท้องถิ่นจะหมายความว่า “ไร่เหล่าขาว” ในระยะนี้ไร่จะเต็มไปด้วยต้นสาบเสือและต้นหนาด ซึ่งในช่วงหน้าหนาวและหน้าร้อนจะออกดอกเป็นสีขาวทั่วไร่</p> <p>-ตอไม้และตอไผ่แตกกอขึ้นมาใหม่</p> <p>-ต้นไม้ที่รดกิ่งไว้จะแตกกิ่งใหม่เกือบเหมือนต้นเดิม</p> <p>-เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าขนาดเล็ก</p> <p>-เป็นที่หากินของสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย</p> <p>-ยังมีพืชผลเก็บกินต่อไปได้ เช่น พริก มะเขือ มัน กระจี้บ</p>

ตารางที่ 5 (ต่อ)

ระยะของพื้นที่ทำไร่	ลักษณะทางธรรมชาติของไร่แต่ละช่วง
ไร่เหล่าพักฟื้น 3 ปี (จกึ เบาะ)	<p>ตามภาษาท้องถิ่นมีความหมายว่า “ไร่เหล่าอ่อน” หมายความว่าต้นไม้ต้นไฟที่งอกงามขึ้นใหม่ ยังเป็นต้นอ่อน มีลักษณะสำคัญดังนี้</p> <ul style="list-style-type: none"> - ต้นไม้ที่งอกขึ้นมาใหม่ขนาดท่อนแขนต้นขา - ต้นไม้ลิดกิ่งแตกกิ่งใหม่กลับมาเป็นต้นเดิม - ต้นสาบเสื่อ ต้นหนาด ต้นหญ้าเริ่มเขียวแห้ง เนื่องจากบดบังด้วยต้นไม้ที่ใหญ่กว่า - เป็นแหล่งที่หากิน หลบภัย ของ เก้ง หมูป่า เม่น - ยังมีพืชเก็บกินต่อ เช่น กล้วย มะละกอ มันแกว เป็นต้น
ไร่เหล่าพักฟื้น 4 ปี (ดู หลุ ถ่อ)	<p>ตามภาษาท้องถิ่นมีความหมายตรงกับคำว่า “ไร่กระทง” คือไร่ที่กำลังจะเข้าสู่วัยหนุ่มสาว มีลักษณะสำคัญดังนี้</p> <ul style="list-style-type: none"> - ต้นสาบเสื่อ ต้นหนาด และต้นหญ้าชนิดต่างๆตายไปหมด - ต้นไม้ขนาดโคนแขนขา บางชนิดได้อายุออกดอก ออกผล เช่น มะขามป้อม - เป็นที่อาศัยและหากินขนาดใหญ่ เช่น เก้ง กวาง และนก หนู
ไร่เหล่าพักฟื้น 5 ปี (ดู เยาะ โปล)	<p>ตามภาษาท้องถิ่นมีความหมายตรงกับคำว่า “ไร่เหล่าหนุ่ม” คือไร่ที่เป็นหนุ่มสาวแล้ว มีลักษณะดังนี้</p> <ul style="list-style-type: none"> - ต้นไม้ขนาดพอทำเสาเรือนได้ สามารถนำไปใช้สอยได้ - มีสัตว์ป่าหลายชนิดมาอาศัยและหากิน เช่น ไก่ป่า ไก่ฟ้า เป็นต้น - เป็นที่อยู่อาศัยและหากินของแมลงหลายชนิด
ไร่เหล่าพักฟื้น 6 ปี (ดู หละ)	<p>ตามภาษาท้องถิ่นมีความหมายตรงกับคำว่า “พื้นที่ๆเหมาะสมที่จะถางไร่อีกครั้ง” เนื่องจากเป็นพื้นที่ๆ สมบูรณ์มาก มีลักษณะดังนี้</p> <ul style="list-style-type: none"> - ขนาดต้นไม้ทำเสาเรือนได้ - ต้นไม้ริดกิ่งผสมกลมกลืนกับต้นไม้งอกใหม่ - ต้นสาบเสื่อ ต้นหนาด ต้นหญ้าชนิดต่างๆเน่าเปื่อย และถูกย่อยสลายกลายเป็นสารอาหารในดิน - เป็นที่หากินของสัตว์ป่า เช่น อีเห็น เก้ง กวาง หมูป่า เป็นต้น

9.6 ความหลากหลายของอาหารตามฤดูกาลในชุมชนกะเหรี่ยง การจัดการกิจกรรมการผลิตของชุมชน ตั้งแต่การถางไร่และเผาไร่เรียบร้อยแล้วในเดือนมีนาคม-เมษายนของแต่ละปี ชาวกะเหรี่ยงจะเริ่มลงมือปลูกพืชผักและพืชไร่ต่างๆรวมทั้งข้าว ตั้งแต่เดือนเมษายนจะเริ่มลงมือปลูกพืชไร่ เช่น อ้อย หลังจากนั้นจะมีการปลูกพืชผักสำหรับเก็บไว้บริโภค จะทำให้มีความหลากหลายของอาหารตามฤดูกาล โดยจะมีการปลูกตามช่วงเวลาและลักษณะการปลูกตามตารางที่ 6

ตารางที่ 6 ชนิดพืชที่ปลูกในไร่ในแต่ละฤดูกาล

เดือน	ชนิดพืช	บริเวณและลักษณะที่ปลูก
ม.ค.-มี.ค.	-	-
เม.ย.	อ้อย - ม่วงทะนะ	ปลูกแยกจากพืชชนิดอื่นในที่ริมไร่ที่ราบริมน้ำ
พ.ค.	ฝ้าย พริก ตะไคร้ พักทอง ข้าวโพด บวบ-ตะกุ่มชา บวบ-เด่เลซา ถั่วแปบ ตะไคร้ ผักชีอ่อน ผักเสี้ยน หอม ถั่วฝักยาว ผักกาด แมงลัก มันเสา มันเทศ มันสำปะหลัง เผือก เผือกเขา กระชายแดง กระชายขาว	พริก ตะไคร้ ปลูกใกล้ซากกอไผ่ บวบ ปลูกริมซากกอไผ่ พักทอง หวานริมไร่ ข้าวโพด ผักกาด ผักชีอ่อน ผักเสี้ยน หอม ถั่วแปบ ถั่วฝักยาว หวานทั่วไร่ มันและเผือก ไร่หัวปลูกทั่วไร่
มิ.ย.	ข้าวเหนียว ข้าวเจ้า มะเขือเทศ แตง แตงกวา แตงโม แตงเปรี้ยว ดาวเรือง หงอนไก่แดง และเหลือง	ข้าวเหนียวหยอดก่อนไว้ที่สูง ข้าวเจ้าพันธุ์เดียวกันหยอดไว้ด้วยกัน พันธุ์ที่สุกก่อนหยอดไว้ใกล้ที่พักในไร่ ผักและดอกไม้อื่นๆปลูกทั่วไร่
ก.ค.	ยาสูบ งาดำ งาขาว	ยาสูบ ปลูกรอบๆ ซากกอไผ่ งา หวานไว้ริมไร่
ส.ค.-ธ.ค.	-	-

ที่มา: ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี ,2539 : 87

10. งานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนกะเหรี่ยง

ในช่วง 10 ปี ที่ผ่านมา มีงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับกะเหรี่ยงจำนวนมาก สามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ดังนี้

10.1 งานวิจัยเกี่ยวกับเศรษฐกิจของชุมชนกะเหรี่ยง สำหรับขอบเขตทางด้านเศรษฐกิจของชุมชนครอบคลุมปัญหาเกี่ยวกับปากท้อง การหาอาหาร เครื่องมือเครื่องใช้ที่จำเป็นสำหรับชีวิต รวมทั้งระบบความเชื่อและการปฏิบัติเกี่ยวกับอาชีพ ทรัพย์สินสมบัติ และการทำมาหากิน งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจชุมชนของกะเหรี่ยงมีหลายงาน เช่น

ประเสริฐ ตระการศุภกร (2540) ศึกษาเรื่องการสืบทอดความรู้เกี่ยวกับระบบการทำไร่หมุนเวียนของชุมชนเผ่ากะเหรี่ยง พบว่ามีรูปแบบการสืบทอดประเพณีการทำไร่หมุนเวียนของชาวกะเหรี่ยงมีลักษณะการสืบทอดแบบพื้นบ้านเป็นการสืบทอดองค์ความรู้ระดับจิตวิญญาณ ในเรื่องระบบความเชื่อ ศรัทธา ปรัชญา ค่านิยม ทศนคติ และพฤติกรรม อย่างสอดคล้องประสานกัน นับเป็นการสืบทอดอย่างองค์รวม ขณะที่การสืบทอดของการพัฒนาในปัจจุบัน มุ่งเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม โดยไม่วิเคราะห์ไปถึงระบบโลกทัศน์ ความเชื่อของชุมชน กระบวนการสืบทอดพื้นบ้าน เป็นการสืบทอดที่เป็นรูปแบบชีวิตประจำวัน รอบปีการผลิต รวมชีวิตคนหรือวัฏจักรชีวิต โดยผ่านกิจกรรมต่างๆ ในชีวิต และพิธีกรรมที่ทำหน้าที่ในการสืบทอดโลกทัศน์ ระบบความเชื่อ ระบบค่านิยม ระบบทศนคติ และระบบพฤติกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน กระบวนการนี้สามารถเสริมแรงต่อยอดได้โดยอาศัยหลักการ การมีส่วนร่วม และการเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกในชุมชน สำหรับโครงสร้างกลไกในการสืบทอดแบบพื้นบ้าน ได้แก่ ผู้เฒ่า ผู้แก่ และผู้รู้ ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทและตำแหน่งในการทำพิธีกรรม หรือปกครองชุมชน ที่สืบทอดที่ยั่งยืนตลอดมา ในประวัติศาสตร์ ในขณะที่กระบวนการพัฒนาใหม่เพียงแต่ต่อยอดรูปแบบการสืบทอดแบบพื้นบ้านให้มีชีวิตใหม่และมั่นคงถาวร ถ้ากระบวนการพัฒนานั้นอยู่บนหลักที่ทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ นอกจากนี้ เนื้อหาในการสืบทอด เป็นทั้งภูมิปัญญา และภูมิธรรม พร้อมทั้งอยู่ในกระบวนการดำเนินชีวิต ที่มีกลไกของสังคมคอยตรวจสอบอยู่ตลอดเวลา กลไกดังกล่าวมีพลังในการรักษาความสมดุลของระบบสังคม ซึ่งไม่ได้หมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนเท่านั้น แต่ยังหมายถึงคนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งที่อยู่เหนือกว่าธรรมชาติอีกด้วย

เฉลิมศักดิ์ ชัดตียะ (2541) ได้ศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตด้านการเกษตรของชุมชนกะเหรี่ยง พบว่าการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของชาวกะเหรี่ยงจากการปลูกเพื่อยังชีพมาเป็นการปลูกเพื่อการค้า เกิดจากปัจจัยด้านความอุดมสมบูรณ์ของสภาพพื้นดิน น้ำและอากาศ ทำให้นายทุนสนใจที่จะลงทุนในหมู่บ้าน เข้ามาปลูกพืชเศรษฐกิจทดแทนการปลูกพืชแบบยังชีพ ด้วยพันธุ์พืชใหม่ๆที่นายทุนนำเข้ามา ปัจจัยด้านรายได้ เนื่องจากพืชเศรษฐกิจ(สตรอเบอร์รี่) เป็นพืชที่มีราคาแพง ทำให้อาชีพกะเหรี่ยงทำการผลิตทุกวิถีทางเพื่อที่จะให้ได้ผลผลิตจำนวนมากขึ้น มีการนำสารเคมีชนิดต่างๆมาใช้ในการผลิต โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้น ปัจจัยทางด้านการตลาดที่ต้องการผลผลิต(สตรอเบอร์รี่) จำนวนมากเพื่อการส่งออกและแปรรูป ทำให้อาชีพกะเหรี่ยงมีความมั่นใจต่อระบบการตลาด ทำให้มีการผลิตเพิ่มปัจจัยด้านเงินทุนสนับสนุนการผลิต ทั้งนี้มีเงินทุนสนับสนุนทั้งของรัฐและเอกชน ตลอดจนนายทุนทำให้เกษตรกรมีเงินทุนเพียงพอที่จะผลิตได้ และปัจจัยทางด้านสาธารณูปโภค เนื่องจากมีการสร้างถนน การคมนาคมสะดวกขึ้น ทำให้มีการขนส่งปัจจัยการผลิตและนำผลผลิตออกไปได้สะดวกยิ่งขึ้น ผลของการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตแบบยังชีพมาสู่การค้าดังกล่าวของชาวกะเหรี่ยง ทำให้ระบบเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเองของชุมชนต้องเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจโลก ด้วยระบบการส่งออก ต้องพึ่งพาดตลาดจากภายนอก เสี่ยงกับความผันผวนในด้านราคาสินค้า มีการขยายพื้นที่การผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาด ผู้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตเป็นผู้ผูกขาดการผลิต ชาวกะเหรี่ยงต้องตกอยู่ภายใต้การครอบงำทางเศรษฐกิจของนายทุน เนื่องจากชาวกะเหรี่ยงส่วนใหญ่มีฐานะยากจนต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากนายทุน เป็นการผลิตแบบมีพันธะสัญญา ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขของนายทุน จากการเปลี่ยนวิถีการผลิตโดยมีการนำเทคโนโลยีการเกษตรมาใช้ ทำให้ระบบเครือข่ายเพื่อนบ้าน การเอาแรงการผลิตร่วมกันของสังคมกะเหรี่ยงลดความสำคัญลง ถูกแทนที่ด้วยความสัมพันธ์ที่หลากหลายซับซ้อนกับนายทุน นายทุนเป็นผู้กำหนดเงื่อนไขการผลิตทั้งหมด เกิดการเอาเปรียบเรื่องรายได้ การแบ่งปันผลประโยชน์ พื้นที่ปลูกข้าวลดลง ผลผลิตข้าวไม่เพียงพอต่อการบริโภค นอกจากนี้ยังส่งผลต่อรูปแบบการเรียนรู้ต่อการผลิตแบบใหม่ของชาวกะเหรี่ยง โดย “นายทุน” ซึ่งเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนวิถีชีวิตวิถีปฏิบัติของชาวกะเหรี่ยง เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ขั้นตอนของการผลิตและนำไปปฏิบัติ นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของตนเอง

อภิณพ ธนะสาร (2539) ได้ศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง พบว่างานหัตถกรรมของชาวกะเหรี่ยงที่ผลิตขึ้นมาใช้ในครัวเรือน เช่น งานจักสานของผู้ชาย การทอผ้าของผู้หญิง ซึ่งได้รับการถ่ายทอดสืบเนื่องกันมา เมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนไป มีสินค้าจากภายนอกเข้ามาในหมู่บ้านมากขึ้น ชาวกะเหรี่ยงหันมาสนใจ

วัสดุเหล่านี้ไปเป็นวัตถุดิบในการผลิต ส่งผลให้กระบวนการผลิตเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ทั้งนี้เป็นความพยายามขายสินค้าตามความต้องการของตลาดด้วย การเปลี่ยนแปลงมีปัจจัยหลายอย่าง นอกจากความอุดมสมบูรณ์ของสภาพนิเวศแล้ว บทบาทของผู้นำแบบทางการในหมู่บ้านมีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงความคิด การปฏิบัติของลูกบ้าน ทั้งเป็นผู้ประสานงาน ในการให้เจ้าหน้าที่ของรัฐและนายทุนจากภายนอก เข้ามาแนะนำเทคนิควิธีการเพาะปลูก ตลอดจนการให้ความรู้ในด้านต่างๆ รวมทั้งผู้นำที่ไม่เป็นทางการที่เป็นตัวแทนของนายทุนในระดับหมู่บ้าน เช่น หัวหน้าชุดจะมีบทบาทในการให้คำแนะนำในการใช้ยา สารเคมี ปุ๋ย รวมถึงการแนะนำพืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ๆ ให้แก่สมาชิกเลือกปลูกด้วย ประกอบกับลักษณะนิสัยของชาวกะเหรี่ยงที่มีความซื่อสัตย์ เป็นคนอ่อนน้อม ถ่อมตน ส่งผลทำให้ยอมรับสิ่งใหม่ๆ เข้ามาในชีวิตตนเองได้ง่าย

สิริสิน สายเกิด (2542) ศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงสภาพการผลิตข้าวไร่ของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าการใช้ทรัพยากรที่ดิน ป่าไม้ เพื่อการเพาะปลูกของชุมชน บ้านแม่ลานคำมีการจำแนกที่ดินออกเป็น พื้นที่ป่าอนุรักษ์ ป่าชุมชน ป่าหวงห้ามตามประเพณี พื้นที่ป่าใช้สอยทางเศรษฐกิจ (พื้นที่ทำกิน) สิ่งเหล่านี้อาศัยกฎระเบียบภายในชุมชน ที่ชุมชนกะเหรี่ยงสร้างขึ้น เพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง สร้างความชัดเจนในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ ระบบกรรมสิทธิ์ในพื้นที่ อาศัยการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ไม่มีระบบซื้อขาย กรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของชุมชน การถือครองผู้ทำกินสามารถถ่ายโอนกันได้และสืบทอดทางมรดก สิทธิเหนือพื้นที่ทำกินจะหมดไปถ้าผู้ครอบครองที่ดินไม่ได้ใช้ประโยชน์ในระยะเวลาหนึ่ง รูปแบบการผลิตเดิมของกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ ประกอบไปด้วยการทำไร่ข้าวหมุนเวียนและการปลูกข้าวนาดำ ต่อมาได้มีการนำพืชเศรษฐกิจมาปลูกภายในไร่หมุนเวียนควบคู่ไปกับการปลูกข้าวไร่ นอกจากนี้มีการทำสวนผลไม้และการเลี้ยงสัตว์ ทำให้พื้นที่ทำไร่หมุนเวียนลดลงจากเดิม จากเดิมมีพื้นที่ 5 ส่วนปัจจุบันเหลือพื้นที่ทำไร่หมุนเวียนเพียง 2-3 ส่วน ในแต่ละครัวเรือนมีการใช้พื้นที่เพาะปลูกซ้ำกันหลายปี ผลผลิตข้าวลดลงจากเดิมทำให้บางครอบครัวมีข้าวไม่พอบริโภค

Bartsch (2000) ได้ทำการวิจัยเรื่อง The Impact of Trekking Tourism in a Changing Society: A Karen Village in Northern Thailand ผลการวิจัยสรุปว่าการท่องเที่ยวในบ้านใจดีซึ่งเป็นหมู่บ้านของกะเหรี่ยงเป็นสิ่งเพิ่มเติมจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจในครัวเรือน ไม่ใช่สิ่งที่จะมาแทนที่กิจกรรมการเกษตรซึ่งยังได้รับความสำคัญจากชาวบ้าน ชาวบ้านในบ้านใจดีมีเพียงไม่กี่ครัวเรือนที่ได้รับรายได้จากกิจกรรมการท่องเที่ยวประเภทนี้ ในความเป็นจริงแล้วชาวบ้านในบ้านใจดีนี้ไม่ต้องการเลิกการดำเนินชีวิตและการผลิตแบบดั้งเดิม แต่พวกเขายังต้องการจะดำรงการปลูกพืชแบบหมุนเวียนอยู่เพราะเป็นสิ่งที่ใกล้เคียงกับความเชื่อเรื่องจิต

วิญญูญาณที่นับถือ การท่องเที่ยวถึงแม้จะเพิ่มรายได้แต่ยังก่อให้เกิดผลกระทบที่ไม่ต้องการคือ มลภาวะที่เกิดจากการทิ้งสิ่งปฏิกูลโดยนักท่องเที่ยว มลภาวะทางเสียงในตอนกลางคืน การรุกร้า บรรทัดฐานและค่านิยมของชาวบ้าน การท่องเที่ยวได้นำชาวบ้านไปติดต่อกับตลาดเศรษฐกิจซึ่งมีความสัมพันธ์อย่างยิ่งกับอำนาจและการพึ่งพาผู้อื่น การท่องเที่ยวแบบเดินป่านี้ก่อตั้งและควบคุมโดยบริษัทเดินป่าที่ดำเนินการในเชียงใหม่และคนพื้นราบในพื้นที่รอบบ้านใจดี โดยที่ชาวบ้านเป็นผู้ที่มีอำนาจน้อยที่สุด ถ้าไรที่ได้จากการท่องเที่ยวแบบเดินป่านี้จะติดอยู่กับบริษัทและคนกลางชาวไทยเป็นส่วนใหญ่ และมีเพียงเล็กน้อยเท่านั้นที่ไปสู่ชาวบ้าน ชาวบ้านพยายามที่จะรักษาสถานะของพวกเขาให้มีอำนาจมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพราะอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่มีความหมายกับชาวบ้าน เป็นการยากสำหรับชาวบ้านที่จะเปลี่ยนสถานการณ์ของอำนาจที่ไม่เท่ากันและต้องพึ่งพาผู้อื่น อีกทางหนึ่งเป็นการยากที่พวกเขาจะยกเลิกธุรกิจการท่องเที่ยวเพราะพวกเขาต้องการรายได้ สิ่งนี้เองที่ต้องการการเปลี่ยนแปลงจากการที่พวกเขาเป็นผู้ที่ถูกครอบงำขณะนี้

Mckerron (2003) ได้ศึกษาเรื่อง Neo-Tribes and Traditional Tribes: Identity Construction and Interaction of Tourists and Highland People in a Village in Northern Thailand มีเนื้อหาครอบคลุมเกี่ยวกับกลุ่มนักท่องเที่ยวที่นิยมเดินป่า เพื่อไปดูชาวเขา โดยศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวและกะเหรี่ยงสะกอ พบว่าในขณะที่ชาวเขาต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป แต่นักท่องเที่ยวก็คาดหวังที่จะเห็นวิถีชีวิตดั้งเดิม ความเป็นประวัติศาสตร์ ดังนั้นจึงกลายเป็นการเติมความต้องการของทั้งสองฝ่ายคือ ชาวเขาจะได้รายได้จากการท่องเที่ยว ส่วนนักท่องเที่ยวก็อยากเห็นวิถีชีวิตของพวกเขา ซึ่งเป็นการได้ประโยชน์กันทั้งสองฝ่าย

Walker (2003) ได้ศึกษาเรื่อง Agricultural Transformation and the Politics of Hydrology in Northern Thailand พบว่าข้อขัดแย้งเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำในพื้นที่สูงทางภาคเหนือของประเทศไทย มักจะมีการกล่าวถึงบ่อยครั้งถึงการลดลงของน้ำในแหล่งน้ำ อันเนื่องมาจากการตัดไม้ทำลายป่าไม้ การศึกษาเรื่องนี้เสนอข้อโต้แย้งโดยอาศัยหลักฐานการศึกษาทรัพยากรน้ำหลายด้านว่าอาจจะเป็นผลกระทบมาจากการที่มีการใช้น้ำเพิ่มขึ้นมาก ในขณะที่มีปริมาณน้ำลดลง ผู้วิจัยเสนอว่าการเปลี่ยนมุมมองจากอุปทานน้ำ (Water Supply) ไปยังความต้องการใช้น้ำ (Water Demand) จะช่วยให้เห็นแนวทางปัญหาการจัดการทรัพยากรน้ำได้ชัดเจนขึ้น ถ้าข้อโต้แย้งสาธารณะยังคงมุ่งประเด็นเรื่องอุปทานน้ำ ก็จะมีประเด็นทั่วไปที่กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในป่าบนพื้นที่สูง แต่ถ้าการจัดการน้ำเปลี่ยนไปมุ่งประเด็นไปที่ความต้องการใช้น้ำหรืออุปสงค์ ความสนใจจะเปลี่ยนไปที่ความต้องการใช้น้ำซึ่งมีที่หลากหลาย

10.2 งานวิจัยเกี่ยวกับสังคมของชุมชนกะเหรี่ยง

Renard (1980) ได้ทำการวิจัยเรื่อง Kariang: History of Karen - Tai Relations from the Beginnings to 1923 พบว่า กะเหรี่ยงเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งที่มีความสำคัญในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประวัติความเป็นมาของกะเหรี่ยงนั้นยังไม่สามารถกล่าวได้อย่างชัดเจน เพราะไม่มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร มีเพียงการบอกเล่ากันเท่านั้น กะเหรี่ยงเชื่อว่าพวกเขาถูกเอาเปรียบจากกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใหญ่กว่าเสมอ โดยเฉพาะกลุ่มคนไทย ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใหญ่ที่กระจัดกระจายอยู่ตามแผ่นดินใหญ่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ของทั้งสองกลุ่มบอกเล่าความสัมพันธ์ทั้งเป็นมิตรและแย่งชิง ไม่ว่าจะอย่างไรกะเหรี่ยงก็มักจะถูกดูถูกและถูกกีดกันอยู่เสมอ เรื่องราวของกะเหรี่ยงปรากฏอยู่ในหลักฐานของทั้งพม่า ฉาน มอญ และไทย หลักฐานต่าง ๆ แสดงให้เห็นถึงการที่กะเหรี่ยงต้องตกอยู่ใต้อำนาจของผู้อื่น พวกเขาเป็นกลุ่มคนที่ทำหน้าที่สอดส่องดูแลพรมแดนไทยมาตั้งแต่สมัยอดีต มีฐานะเช่นไพร่พลไทย ส่งส่วยแก่รัฐมาตลอดหน้าที่ดังกล่าวน่าจะเป็นตัวผลักดันให้กะเหรี่ยงเข้ามามีบทบาทในสังคมไทย เป็นแหล่งสินค้าป่าที่สำคัญ เป็นเมืองหน้าด่าน ความสำคัญดังกล่าวทำให้พวกเขากลายมาเป็นคนไทยได้ไม่ยากนัก ขณะเดียวกันความสำคัญนั้นก็ทำให้พม่าและอังกฤษต้องการกะเหรี่ยงเช่นกัน กะเหรี่ยงจึงเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกโอบล้อมด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ที่จงใจจะครอบครอง คนกะเหรี่ยงได้รับการปฏิบัติจากคนไทยพื้นที่ราบต่างกัน คนไทยที่ราบลุ่มพยายามที่จะครอบครองและหาประโยชน์จากกะเหรี่ยงขณะที่คนไทยที่ราบภาคกลางให้บทบาทหน้าที่แก่กะเหรี่ยงเพื่อช่วยเหลือประเทศ

Ashcraft (1986) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับปัญหาในการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ ซึ่งเป็นความเชื่อใหม่เข้าไปในหมู่บ้านกะเหรี่ยงเหมาต้า ในเขตชายแดน อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก พบว่าการนับถือผีอันเนื่องมาจากความกลัวต่อปรากฏการณ์ต่างๆ ที่ไม่สามารถอธิบายได้ โดยเฉพาะอาการป่วยไข้ของสมาชิกในชุมชน การมีวัฒนธรรมประเพณีความเชื่อแต่โบราณ เช่น การถือว่าผู้หญิงนั้นเกิดมาพร้อมกับอัปมงคล การดำเนินการทางพิธีกรรม หรือบทบาทต่างๆ ในสังคมชนเผ่าจะต้องมีผู้ชายเป็นผู้นำ ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อหมอสอนศาสนาที่เป็นเพศหญิง กระทั่งมีผู้ที่หันมานับถือศาสนาคริสต์มากขึ้นในหมู่บ้าน แต่การให้ผู้หญิงเป็นผู้นำประกอบพิธีกรรมทางศาสนาก็ยังไม่เป็นที่ยอมรับในบรรดาคนสูงอายุ นอกจากนี้อำนาจเก่า หรือการได้รับความยอมรับนับถือของผู้สูงอายุในหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องโดยตรงต่อความเชื่อของภูตผี อาจถือเป็นการเมืองที่คานต่อความเชื่อใหม่ที่มาลิดรอนอำนาจที่เคยมีอยู่ของตนไป จึงได้รับปฏิกริยาต่อต้านทันที และความเป็นอยู่อันห่างไกลความเจริญ และยากแค้น การเดินทางไม่สะดวก เป็นสิ่งกีดขวางชนเผ่าจากการควบคุมของรัฐและแรงปะทะภายนอกของวัฒนธรรมหลักของประเทศไทย

Yamamoto (1991) ซึ่งได้ทำการศึกษาเรื่อง Religion and Religion Change in a Hill Karen Community of Northwestern Chiang Mai Province พบว่าพื้นที่ชุมชนบ้านแม่ชะปู้ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของจังหวัดเชียงใหม่ ศาสนาของกะเหรี่ยงอยู่ในรูปแบบของการนับถือผี หรือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ โดยให้ความสำคัญต่อการทำพิธีกรรมเพื่อแสดงความเคารพบูชา และอธิษฐานบนบานต่อผี ซึ่งมีอยู่ 2 ประเภท คือ ผีผู้คุ้มครองเผ่าพันธุ์ และผีผู้ดูแลดินแดน ทั้งนี้ผีผู้คุ้มครองเผ่าพันธุ์ (The Guardian Deity) ถือเป็นผู้ดูแลทุกข์สุขของทุกชีวิต ทั้งในเรื่องสุขภาพความเจ็บป่วย ฆะตการเกิดการตาย ชีวิตหลังความตาย ฯลฯ โดยเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงบ้านเรือน สัตว์เลี้ยง หรือมีเด็กเกิดใหม่ จะต้องทำพิธีบอกกล่าวให้ผีได้รับรู้ ขณะที่ผีผู้ดูแลดินแดน (The Territorial Deity) ถือเป็นเจ้าของอาณาเขต และทรัพยากรของชุมชน ซึ่งแต่ละครอบครัวต้องทำพิธีที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร เพื่อวิงวอนให้ผีช่วยปกป้องคุ้มครองเพื่อความปลอดภัยของชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดี

ทิพวรรณ คำมา (2546) ศึกษาเรื่องการดำรงอยู่ของความเชื่อเรื่องผีของกะเหรี่ยงคริสต์ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ พบว่า ทั้งๆที่ความเชื่อเรื่องผีขัดกับความเชื่อทางศาสนาคริสต์ แต่กะเหรี่ยงที่นับถือศาสนาคริสต์ยังมีความเชื่อเรื่องผี ซึ่งเป็นกลไกควบคุมความประพฤติทางสังคมของคนในชุมชน ได้ถูกถ่ายทอด ประพฤติปฏิบัติต่อเนื่องกันมาอย่างยาวนาน ถึงแม้ว่าจะนับถือศาสนาอื่นๆแล้วก็ตาม กะเหรี่ยงที่นับถือศาสนาคริสต์ มีความเชื่อเรื่อง ผี ใน 3 ด้าน คือ ด้านการเกษตร ด้านสุขภาพอนามัย และด้านการจัดการทรัพยากร (ดิน น้ำ ป่า) โดยในด้านการเกษตร เชื่อว่าผีมีความสำคัญต่อปริมาณผลผลิตทางการเกษตรที่จะได้รับในแต่ละปี โดยจะจัดพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีในแต่ละขั้นตอนของการเพาะปลูก คือ ช่วงการปลูกข้าวไร่ ช่วงการดูแลผลผลิต และช่วงเก็บเกี่ยวผลผลิต ด้านการสุขภาพอนามัย เชื่อว่าผีมีอำนาจที่จะทำให้เกิดการเจ็บป่วยโดยหาสาเหตุของการเจ็บป่วยไม่ได้ โดยชาวกะเหรี่ยงจะเสี่ยงทายเพื่อหาสาเหตุ ซึ่งจะใช้คนที่เป็นมอผี หรือผู้มีความรู้ในเรื่องการรักษาพยาบาลมาเสี่ยงทาย คนที่นับถือศาสนาคริสต์จะเลือกทำการรักษาตามความเชื่อเรื่องผีต่อเมื่อไม่มีคนนับถือศาสนาคริสต์แบบเคร่งครัดอยู่ในที่นั้นด้วย หรือแน่ใจว่าตนเองถูกผีกระทำให้เจ็บป่วย หรือในขณะที่เจ็บป่วยอยู่กับคนที่นับถือผี นอกจากนี้เมื่อเกิดการเจ็บป่วยสมาชิกู้กันเองในครอบครัว บางครั้งผู้ป่วยอาจจะขอพรจากพระเจ้าร่วมกับผีช่วยให้หายป่วยได้ และความเชื่อเรื่องผีในด้านการจัดการทรัพยากร(ดิน น้ำ ป่า) เชื่อในเรื่องผีเกี่ยวกับที่ดิน น้ำ ป่า ต้นไม้ สัตว์ ซึ่งบรรพบุรุษได้ส่งสอนมา ให้ชาวกะเหรี่ยงได้ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าที่สุด ให้รำลึกในบุญคุณของผีที่ให้ที่อยู่ ที่ทำกิน แหล่งอาหาร ที่พัก ถ้าใครละเมิดก็จะถูกผีน้ำ ผีป่า และผีต้นไม้ทำร้ายต้องไปกราบไหว้ขอขมาจึงจะหาย

ทัศนีย์ ฉิมสุต (2542) ได้ศึกษาแบบแผนการดูแลรักษาสุขภาพตนเอง ด้วยวิธีการแพทย์พื้นบ้านของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง บ้านมอเกอริยาง อำเภอบพพระ จังหวัดตาก พบว่า ในชุมชนกะเหรี่ยงที่มีการติดต่อกับโลกภายนอกน้อย ไม่มีสถานอนามัยของรัฐอยู่ในหมู่บ้าน หรือใกล้เคียง ชาวบ้านมีความเชื่อว่าการรักษาโรคแบบพื้นบ้านว่าได้ผลดี ทำให้มีขวัญและกำลังใจมากขึ้น โดยชาวบ้านมีความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุของการเจ็บป่วย 3 ประเภท คือ สาเหตุจากธรรมชาติ ได้แก่ความผิดปกติของอวัยวะในร่างกายผู้ป่วย จากอุบัติเหตุ จากการรับประทาน อาหารผิดและความเสียหายความสมดุลของร่างกาย ซึ่งเป็นอาการที่ไม่ซับซ้อนมากนักสามารถหาสาเหตุได้ชัดเจน สาเหตุที่เชื่อจากอำนาจเหนือธรรมชาติ ได้แก่ ภูตผี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เชื่อว่ามีสาเหตุจากการกระทำที่ผิดต่อผี ไม่ประพฤติตามประเพณีจึงทำให้ผีเหล่านี้ไม่พอใจ จึงลงโทษให้เกิดการเจ็บป่วยหรือถูกผีสิง และทำให้เสียขวัญ ทำให้กะเหรี่ยงต้องมีพิธีกรรมและการเลี้ยงผีต่างๆ อยู่เสมอและสาเหตุจากเคราะห์กรรมที่ทำไว้แต่ชาติก่อน คนกะเหรี่ยงจะไม่ทำอะไรในสิ่งที่ไม่ดีในชาติปัจจุบัน เพราะคิดว่าจะส่งผลต่อเขาในชาติหน้า แบบแผนการดูแลรักษาด้วยวิธีแพทย์พื้นบ้านมี 3 แบบ แบบแรกดูแลกันเองในสมาชิกของครอบครัว ส่วนใหญ่จะใช้สมุนไพรที่ได้รับการถ่ายทอด มา ก่อนที่จะไปพึ่งบริการของรัฐ แบบที่สองจะเป็นการดูแลรักษาสุขภาพโดยถือปฏิบัติในเฉพาะกรณี เช่น ช่วงตั้งครรภ์ จะห้ามรับประทานยาที่มีฤทธิ์ร้อนเพราะเชื่อว่าจะเป็นอันตรายต่อทารก ส่วนช่วงหลังคลอดมีข้อห้ามหลายอย่าง โดยเฉพาะการงดอาหารที่มีกลิ่นแรง เช่น ผักชะอม ยอด ผัก ชะพลู งดอาหารปลาที่มีเกล็ด เป็นต้น และแบบที่สามจะเป็นการรักษากับหมอพื้นบ้าน โดยหมอจะทำพิธี “การดูแล” เพื่อหาสาเหตุของการเจ็บป่วยแล้วก็รักษาโรคตามสาเหตุ มีการรักษาโดยมัดมือเรียกขวัญ เพื่อให้กำลังใจแก่ผู้ป่วย การรักษาโดยวิธีเป่ามนต์คาถาซึ่งอาจจะใช้ร่วมกับสมุนไพร

พฤษเมษา หมั่นคำแสน (2542) ได้ศึกษาเรื่องความสามารถในการดูแลตนเองและภาวะสุขภาพของผู้สูงอายุชาวกะเหรี่ยง ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงปริมาณ ผลการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ จะมีดัชนีมวลกายต่ำกว่าเกณฑ์ มักจะมีอาการเจ็บป่วยจากโรคระบบกล้ามเนื้อและกระดูก มีพฤติกรรมสูบบุหรี่ ผู้สูงอายุมีความสามารถในการดูแลตนเองอยู่ในระดับสูง มีสุขภาพอยู่ในระดับปานกลาง

ปิ่นแก้ว ยานะจิตร (2544) ศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบบริโภคอาหารของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง อำเภอสบเมย จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่า เดิมแหล่งอาหารของกะเหรี่ยงส่วนใหญ่มาจากธรรมชาติ เช่น ผัก เห็ดต่างๆ หน่อไม้ และสัตว์ป่า อาหารผลไม้ส่วนใหญ่ได้มาจากที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ เช่น กกล้วย มะม่วงป่า มะขามป้อม อาหารประเภทวิตามินเกลือแร่ได้จากธรรมชาติและซื้อ โดยเฉพาะเกลือมีความจำเป็นมาก เพราะต้องใช้

ประกอบอาหารและถนอมอาหาร ผู้ใหญ่จะกินข้าวและกับข้าวที่มีเพียงอย่างเดียว คือน้ำพริกที่ประกอบด้วยพริกกับเกลือโขลกเข้าด้วยกันและผสมน้ำกินกับผักต้ม อาหารที่รับประทานส่วนใหญ่ไม่ค่อยมีโปรตีน อาหารโปรตีนจะได้รับเมื่อมีงานประเพณีหรือเทศกาลที่สำคัญ เด็กที่โตพอช่วยตนเองได้จะรับประทานอาหารเช้าเดียวกับผู้ใหญ่ ส่วนเด็กเล็กคือนมแม่และข้าวเปล่าที่แม่เคี้ยวผสมเกลือ (ข้าวย่ำ) ซึ่งเป็นความเชื่อและวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา ชาวกะเหรี่ยงไม่ค่อยให้ความสำคัญกับอาหารมื้อเช้าและกลางวันเท่ากับมื้อเย็น สำหรับมื้อเย็นจะเป็นมื้อที่สำคัญเนื่องจากทุกคนกลับจากการทำงานมาพร้อมกัน จะนั่งรับประทานอาหารร่วมกันโดยข้าวจะใส่ถาดไม้รูปทรงกลมขนาดเท่ากระดิ่ง มีถ้วยแกงหรือน้ำพริกวางอยู่ตรงกลาง มีช้อนประมาณ 1-2 คันสำหรับตักแกง นิยมรับประทานอาหารด้วยมือ เนื่องจากง่ายและเป็นพฤติกรรมที่ปฏิบัติกันมานานทางด้านโภชนาการกะเหรี่ยงจะให้ความสำคัญของข้าวเป็นหลัก คือให้อิ่มท้อง ดังนั้นสารอาหารที่ได้รับส่วนใหญ่จะเป็นประเภทคาร์โบไฮเดรต ส่วนอาหารประเภทโปรตีนมีน้อย สำหรับปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริโภคอาหารมาจากการเรียนรู้รูปแบบการบริโภคอาหารจากโรงเรียน รายได้ของครอบครัวซึ่งจะนำไปซื้ออาหารโปรตีนเป็นหลักได้แก่ หมูยอ ปลากระป๋อง กุ้งแห้งซึ่งมาจากร้านค้า สำหรับปลากระป๋องเป็นแหล่งอาหารโปรตีนที่ชาวกะเหรี่ยงนิยมซื้อมาประกอบของอาหารมากที่สุดเนื่องจากสะดวกในการเก็บรักษา ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมและความเจริญของชุมชน พบว่าชาวกะเหรี่ยงจะปรับเปลี่ยนแบบแผนในการจัดหาวัตถุดิบมาเป็นอาหารจากธรรมชาติมาเป็นการเพาะปลูกและจัดซื้อมากขึ้น สื่อที่มีผลต่อการรับรู้เรื่องอาหารบริโภคของคนกะเหรี่ยงมากที่สุด คือสื่อประเภทมีเสียง (วิทยุ) ภาพ (โทรทัศน์) ของจริง (พ่อค้าเร่และร้านค้า) มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงอาหารสำหรับการบริโภคของกะเหรี่ยงมากที่สุด ทำให้ชาวกะเหรี่ยงต้องพึ่งพาอาหารสำเร็จรูปจากภายนอกมากยิ่งขึ้น เช่น ปลากระป๋อง บะหมี่สำเร็จรูป เครื่องปรุงรส ซอส ซีอิ๊วขาว ผงชูรส เพราะมีความสะดวกเก็บได้นาน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีทั้งผลดีและผลเสียเกิดขึ้นพร้อมกัน ในแง่ผลดีคือ มีอาหารเก็บไว้รับประทานตลอดเวลา มีอาหารหลากหลายขึ้นมีสารอาหารทดแทนโปรตีนมากขึ้น ในขณะที่มีผลเสีย เช่น การเพิ่มขยะ ที่ยากต่อการทำลาย นอกจากนี้อาหารดังกล่าวอาจจะปนเปื้อน ไม่ปลอดภัยได้

สิริวรรณค์ ปัญญาแก้ว (2548) ได้ศึกษาเรื่องกระบวนการเรียนรู้ในการดูแลสุขภาพของชาวกะเหรี่ยง พบว่าบริบทของชุมชนมีส่วนเกี่ยวข้องกับการเกิดกระบวนการเรียนรู้ในการดูแลสุขภาพ จากการที่สภาพหมู่บ้านกะเหรี่ยงเป็นพื้นที่สูง มีป่าไม้ ภูเขา ทำให้คนในหมู่บ้านต้องพึ่งพิงธรรมชาติ ทั้งด้านอาหาร ยารักษาโรค จึงทำให้ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงเกิดการเรียนรู้จากธรรมชาติเกี่ยวกับพืชสมุนไพร ที่สามารถนำมารักษาโรค และการที่อยู่ห่างไกลจากเมืองทำให้ชาวกะเหรี่ยงต้องช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันในการรักษาสุขภาพ โดยเฉพาะผู้อาวุโสภายใน

ครอบครัวหรือของหมู่บ้านจะเป็นผู้ให้คำแนะนำในการรักษาโรค ที่ได้รับประสบการณ์ หรือถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ นอกจากนี้ความรู้ในการดูแลรักษาสุขภาพ มักสอดแทรกในพิธีกรรม ประเพณี วัฒนธรรมต่างๆ ปัจจุบันการคมนาคมสื่อสารเจริญขึ้น ทำให้การติดต่อกับชุมชนเมือง สะดวก มีการติดต่อค้าขายกับสังคมภายนอก ฐานะทางเศรษฐกิจของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงดีขึ้น สามารถที่จะซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ ทำให้ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงได้ เรียนรู้เกี่ยวกับสุขภาพมากยิ่งขึ้น โดยผ่านทางสื่อที่แทรกมาพร้อมกับรายการวิทยุ โทรทัศน์ ประกอบกับการได้รับโอกาสทางการศึกษามากขึ้น ทำให้ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงเกิดความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับแพทย์แผนปัจจุบันยิ่งขึ้น ในปัจจุบันกระบวนการเรียนรู้ในการดูแลสุขภาพนั้นการเรียนรู้ใน ครอบครัวยังมีบทบาทสำคัญโดยผู้อาวุโสของครอบครัวจะมีบทบาทชี้แนะแนวทางการปฏิบัติ พ่อ และแม่จะมีบทบาทในการกระตุ้นให้เกิดการปฏิบัติ เช่น การรับประทานอาหาร การรักษาความ สะอาด และลูกยังมีบทบาทในการดูแลสุขภาพสมาชิกในครอบครัวโดยนำความรู้ทางด้านสุขภาพ ที่ได้รับจากโรงเรียนมาปฏิบัติ กระบวนการเรียนรู้ในระบบแพทย์พื้นบ้าน ถึงแม้ในปัจจุบันได้รับความนิยมน้อยลง แต่ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงก็ยังนิยมไปรับการรักษาที่หมอพื้นเมืองควบคู่ไปกับการรักษา ด้วยแพทย์แผนปัจจุบัน การรักษาโดยแพทย์พื้นเมืองจะใช้สมุนไพร ควบคู่ไปกับเวทมนต์คาถา ซึ่ง ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ กระบวนการเรียนรู้ในโรงเรียน ในหลักสูตรการเรียนการสอน มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพอนามัย เช่น ในกลุ่มสาระสุขศึกษาและพลศึกษา วิทยาศาสตร์มีส่วนช่วยเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจของนักเรียนในการดูแลรักษาโรค รวมทั้งการปฏิบัติตนที่ เหมาะสม นอกจากนี้ยังได้รับความรู้จากเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในการเข้ามาจัดกิจกรรมสุขภาพ และตรวจภาวะสุขภาพเบื้องต้น ทำให้นักเรียนเกิดความรู้และประสบการณ์ สามารถนำไปปฏิบัติ และถ่ายทอดให้แก่สมาชิกในครอบครัวได้ นอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้ยังเกิดจากคนในหมู่บ้าน ไปศึกษาต่อหรือไปทำงานในเมือง เมื่อกลับมาได้นำความรู้ในการดูแลสุขภาพแผนใหม่มาถ่ายทอด ให้กับสมาชิกในครอบครัวและคนในหมู่บ้านมากขึ้น และการเรียนรู้ผ่านสื่อสารมวลชนในรูปแบบ ต่างๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ เสียงตามสาย หนังสือพิมพ์ โปสเตอร์ มีมากขึ้น ทำให้เกิดการเรียนรู้และ เลียนแบบ สำหรับปัจจัยที่เกื้อหนุนให้เกิดการเรียนรู้ในการดูแลสุขภาพแผนใหม่มากขึ้น คือการ เปลี่ยนวิธีการผลิตจากการผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อค้าขาย ทำให้ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงมีโอกาส พบปะแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกับคนภายนอกยิ่งขึ้น ทำให้มีความจำเป็นต้องเดินทางไปเมือง รวมทั้งความสะดวกของถนน และยานพาหนะ ทำให้มีโอกาสเข้าถึงการรักษาพยาบาลของ โรงพยาบาลได้ รวมทั้งการมีโอกาสศึกษาต่อมากขึ้น การขยายสถานีอนามัยเข้าไปใกล้ชุมชน การ จัดตั้งอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน การเลือกสมาชิกสภาตำบลของสมาชิกในหมู่บ้าน ที่ จะเลือกคนที่มีความสามารถในการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ภายนอกชุมชน ทำให้มี โอกาสที่จะเกิดการเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชนและนอกชุมชนมากขึ้น

นริรัตน์ เรื่องการเงิน (2547) ได้ศึกษาเรื่องพฤติกรรมสุขภาพส่วนบุคคลของสตรีวัยเจริญพันธุ์ชาวปกาเกอะญอ พบว่าปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมสุขภาพของสตรีวัยเจริญพันธุ์ชาวกะเหรี่ยง มีหลายประเด็นคือ แนวโน้มรูปแบบของการบริโภคอาหาร มีพฤติกรรมการบริโภคอาหารคล้ายคนไทยพื้นราบมากขึ้น อาหารบางอย่างไม่ถูกสุขลักษณะและมีคุณค่าทางโภชนาการน้อย บทบาทการทำงานของสตรีชาวกะเหรี่ยงได้รับเปลี่ยนวิถีการผลิตจากการผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อการค้า ทำให้สตรีต้องทำงานมากขึ้นโดยเฉพาะสตรีที่มีระดับการศึกษาต่ำหรือมีฐานะยากจน สตรีต้องทำงานในภาคเกษตรที่เป็นงานหนักเสี่ยงต่อสุขภาพอันเนื่องมาจากการไม่มีเวลาพักผ่อน แล้วยังขาดความรู้เรื่องการปฏิบัติตนในการใช้สารเคมีเพาะปลูกเป็นจำนวนมากและต่อเนื่องตลอดทั้งปี การเปลี่ยนแปลงบริบทและวัฒนธรรมของชุมชนส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงความเชื่อและพฤติกรรมสุขภาพของสตรีกะเหรี่ยงจากวัฒนธรรมเดิมมาเป็นวัฒนธรรมที่มีลักษณะผสมผสาน เช่น สตรีที่อายุมากส่วนใหญ่ไม่ได้เรียนหนังสือจะปฏิบัติตนตามความเชื่อแบบเก่าอย่างเคร่งครัด เช่น การรับประทานอาหาร การทำงาน การดูแลตนเองในระหว่างตั้งครรภ์และหลังคลอด ในขณะที่สตรีรุ่นใหม่มีอายุน้อยส่วนมากได้รับการศึกษาแบบใหม่จะมีความรู้ความเข้าใจในแพทย์แผนใหม่มากและมีความเชื่อแบบเก่าน้อยลง การศึกษาจะมีผลต่อการรับรู้ข่าวสารข้อมูลของสตรีมากที่สุด สตรีกะเหรี่ยงที่ไม่มีการศึกษาจะทำงานหนักในภาคเกษตรและจะมีความเสี่ยงต่อโรคภัยต่างๆ มากกว่าสตรีที่มีการศึกษาซึ่งสามารถรับรู้ข้อมูลข่าวสารได้มากกว่าและสามารถเลือกงานที่เบากว่า เช่น รับจ้าง ค้าขาย ทำให้มีรายได้ที่มากกว่าและสุขภาพอนามัยที่ดีกว่าด้วย

เปรมพร ชันติแก้ว (2544) ได้ทำการวิจัยเรื่องการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกระบวนการกลายเป็นคนไทยของชาวกะเหรี่ยงในหมู่บ้านแพะ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่า คนไทยทั่วไปมองกะเหรี่ยงเป็นคนชายขอบ อยู่ในสถานภาพของชาวเขา แสดงถึงว่าเป็นกลุ่มที่ด้อยการศึกษา ล้าหลัง ฐานะยากจน แต่กลุ่มคนดังกล่าวมีอัตลักษณ์ของตนเอง เช่น ภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิต และพยายามดำรงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเองไว้ ในขณะที่เดียวกันกระบวนการกลายเป็นคนไทยเพื่อเข้าถึงทรัพยากรที่มีอยู่ในสังคม เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 ที่มีการพัฒนาในรูปแบบต่างๆ เข้าไปยังพื้นที่สูงของประเทศ ทำให้ชุมชนเข้าสู่กระบวนการกลายเป็นคนไทยหลากหลายรูปแบบ เช่น การเข้าศึกษาในโรงเรียนของรัฐ การได้รับเอกสารรับรองความเป็นพลเมืองจากทางราชการ การแต่งงานข้ามกลุ่มชาติพันธุ์รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงความคิดและโลกทัศน์ของคนกะเหรี่ยงเอง นอกจากนี้ กระบวนการกลายเป็นคนไทยยังมีความเข้มข้นแตกต่างกันไปในสถานการณ์ต่างๆ ได้แก่ คนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีจะกลายเป็นคนไทยได้ง่ายกว่าคนจน ผู้นำทางการและกลุ่มวัยกลางคนจะกลายเป็นคนไทยได้ง่ายกว่าผู้นำตาม

ธรรมชาติและผู้อาวุโสในหมู่บ้าน กลุ่มสตรีและกลุ่มหนุ่มสาวที่ได้รับการศึกษาในระบบสมัยใหม่จะกลายเป็นคนไทยเร็วกว่าคนที่ไม่มีการศึกษา ชาวกะเหรี่ยงสามารถที่จะเลือกแสดงอัตลักษณ์ของตนอย่างไร ขึ้นอยู่กับการประเมินผลประโยชน์ที่จะได้รับ เช่น ในกรณีที่ต้องการพื้นที่ในสังคมไทย การปรับตัวเข้าสู่กระบวนการกลายเป็นคนไทยจะให้ประโยชน์มากกว่าการอยู่รอดของพวกเขา เช่น การไปติดต่อราชการ ความเป็นไทยที่คนกะเหรี่ยงชายขอบต้องปรับตัว คือ การใช้ภาษาไทย การแต่งกายแบบไทย การมีชื่อและนามสกุลแบบไทย ซึ่งการเข้าสู่ความเป็นไทยดังกล่าวจะทำให้ง่ายต่อการติดต่อประสานงาน หรือในบางกรณีความเป็นคนชายขอบของสังคมก็เป็นที่มาของผลประโยชน์ต่างๆ เช่นการได้รับการสนับสนุน การพัฒนาในด้านต่างๆ กล่าวได้ว่าอัตลักษณ์ใดอัตลักษณ์หนึ่งจะได้ประโยชน์แก่บุคคล ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของเวลาและสถานที่ ชาวกะเหรี่ยงพยายามที่จะเป็นคนไทยในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งหรือหลากหลายรูปแบบเพื่อให้ได้มาเพื่อประโยชน์ต่างๆ ในขณะเดียวกันสำนึกความเป็นกะเหรี่ยงหรือการดำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ก็มีความเข้มข้นเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะในปัจจุบันเราจะพบว่าชาวกะเหรี่ยงต้องการให้สังคมไทยบริโภคาภาพลักษณ์ของคนกะเหรี่ยงว่าเป็น ภาพลักษณ์ของการเป็นกลุ่มคนที่มีภูมิปัญญาและศักยภาพในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ถือว่าเป็นการนำเอาอัตลักษณ์เข้าสู่สังคมใหญ่ ซึ่งเปิดกว้างสำหรับกลุ่มต่างวัฒนธรรมเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมใหญ่มากขึ้น

ชิตชยางค์ ยมาภัย (2549) วิจัยเรื่องยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อการพัฒนาชาวไทยภูเขาตามแนวทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ ซึ่งเป็นวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งศึกษากระบวนการศึกษาและการพัฒนาของชาวไทยภูเขากลุ่มละว้าและกะเหรี่ยง ตำบลปางหินฝน อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ โดยผู้วิจัยใช้ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์เป็นกรอบในการวิเคราะห์ข้อมูลผลการวิจัยพบว่าครูและนักพัฒนาให้ความหมายการพัฒนาของรัฐซึ่งเน้นการทำให้ชาวไทยภูเขาสามารถสื่อสารด้วยภาษาไทย มีความเป็นพลเมืองไทย มีพฤติกรรมอนุรักษ์ทรัพยากร ธรรมชาติ ในขณะที่ชาวไทยภูเขาให้ความหมายของการพัฒนา เป็นการช่วยกันทำงานและปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น กระบวนการทางการศึกษาในการถ่ายทอดความหมายของคำว่า “การพัฒนา” ที่ใช้ในระบบโรงเรียน พบว่าครูมีอำนาจเต็มในการควบคุมจัดการเรียนการสอน และมีการแบ่งแยกชัดเจนระหว่างความรู้ทางการกับความรู้ท้องถิ่น ส่วนการศึกษานอกระบบโรงเรียนพบว่าผู้สอนและนักพัฒนามีการผสมผสานความรู้ทางการกับความรู้ท้องถิ่น สำหรับการศึกษิตตามอัธยาศัยส่วนใหญ่เป็นการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตประจำวัน การรับรู้ความหมายด้านการพัฒนาช่วยให้ชาวไทยภูเขาสามารถยกระดับสถานะทางเศรษฐกิจ สังคม และทำให้นักเรียนชาวไทยภูเขาสามารถกลมกลืนเข้ากับสังคมไทยได้ดีขึ้น แต่อาจทำให้แปลกแยกจากเอกลักษณ์ของชาติพันธุ์ ยุทธศาสตร์การจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาจึงควรเน้นการทำให้ชาวเขามี

ความเป็นพหุเอกลักษณ์เพื่อที่จะได้อยู่ร่วมกับคนในสังคมไทยโดยไม่แปลกแยกจากกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเอง สำหรับยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อการพัฒนาชาวไทยภูเขาให้มี “พหุเอกลักษณ์” ซึ่งประกอบด้วย ยุทธศาสตร์ คือ การธำรงรักษาความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีภารกิจ 3 ประการ คือ ปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ความรู้ทางการควบคุมความรู้ท้องถิ่น และเน้นท้องถิ่นเป็นฐาน ใช้กลยุทธ์ของการทำงานต้องเพิ่มความสำคัญของการใช้ทรัพยากรท้องถิ่น ทั้งในด้านความรู้ท้องถิ่น การใช้ภาษาถิ่นประกอบในการจัดการศึกษา การเชื่อมโยงเครือข่ายแหล่งเรียนรู้ระดับพื้นที่ และการใช้บุคลากรด้านการพัฒนาในท้องถิ่นให้มากขึ้น

10.3 งานวิจัยเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมของชุมชนกะเหรี่ยง

ทัศนีย์ หิรัญวงศ์ (2546) ได้ศึกษาเรื่องการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านนิเวศวิทยาของชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ซึ่งเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ที่ศึกษาเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านนิเวศของชาวกะเหรี่ยง พบว่า บริบทการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านนิเวศวิทยาดั้งเดิมอยู่ภายใต้สภาพสังคมที่มีความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว เข้มแข็ง การผลิตเป็นแบบยังชีพ มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย องค์ความรู้เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ ผู้ที่มีอายุมากกว่าจะมีความรู้มากกว่าผู้ที่อายุน้อย ภูมิปัญญาด้านนิเวศวิทยาจะแฝงอยู่ในตำนาน นิทาน พิธีกรรม และกิจกรรมต่างๆ ในรอบการผลิต สภาพปัญหาและอุปสรรคของการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านนิเวศวิทยา เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างครอบครัว การศึกษาสมัยใหม่ แนวคิดทางศาสนาและความเชื่อ รูปแบบการพัฒนาประเทศ การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต ค่านิยม และวัฒนธรรมใหม่ และความก้าวหน้าทางสาธารณสุข และวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญานิเวศวิทยา ในปัจจุบัน ส่วนใหญ่ยังคงเป็นการถ่ายทอดแบบดั้งเดิมคือการถ่ายทอดทักษะด้วยการปฏิบัติจริง หรือการเลียนแบบ

อดิสรณ์ กองเพิ่มพูล (2543) ศึกษาทัศนคติของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอมก๋อย เป็นการศึกษาเชิงปริมาณ พบว่าชาวกะเหรี่ยงมีทัศนคติเห็นด้วยต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า มีความเห็นต่อปัญหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ที่สำคัญที่สุดคือ ไฟป่าในฤดูแล้ง การแผ้วถางเพื่อทำไร่เหนือต้นน้ำ การล่าสัตว์เพื่อจำหน่าย การลักลอบตัดไม้เพื่อนำไปใช้และปัญหาระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐและราษฎรที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

ทรงพล รัตนวิไลลักษณ์ (2546) ได้ทำการศึกษาเรื่องการสร้างตัวตนผ่านการปฏิบัติเกี่ยวกับป่าของชุมชนปกากะญอ ซึ่งเป็นงานวิจัยเกี่ยวกับการสร้างตัวตนของคนกะเหรี่ยงผ่านการปฏิบัติเกี่ยวกับป่า พบว่ากะเหรี่ยงที่บ้านขุนแม่วิน เดิมดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่า

พึงพาธรรมชาติโดยตรง มีการพึ่งพาตนเองสูง และมีอำนาจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ พิธีกรรมทางศาสนา การปกครอง ต่อมาได้ถูกคุกคามจากอำนาจรัฐให้ออกจากป่า ทำให้ชาวกะเหรี่ยงที่ขุนแม้วิน สร้างตัวตนเด่นชัดมากขึ้น โดยการให้ความหมาย การต่อรอง และตอบโต้เกี่ยวกับป่า เป็นความพยายามต่อรองที่จะอยู่กับป่า กระบวนการให้ความหมายเกี่ยวกับป่า ผ่านกลไกของนักพัฒนาเอกชน และนักวิชาการอื่นๆ ชาวขุนแม้วินได้ต่อรองทุกระดับตั้งแต่ระดับชุมชน ชุมชนใกล้เคียง กับชาวพื้นราบ ต่อกับรัฐ ผลของการต่อรองทำให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ของชุมชนกับฝ่ายต่างๆ ก่อให้เกิดประโยชน์ มีความร่วมมือกับเครือข่ายต่างๆ ชุมชนสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้ การให้ความหมายเกี่ยวกับป่าของคนกะเหรี่ยง มีหลายความหมาย ประกอบด้วย มิติที่หนึ่ง “ป่า” หมายถึง ชีวิต หรือ “ชะ เสด มู” นั่นคือเป็นแหล่งน้ำ อาหาร ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย เป็นเลือดเนื้อ เป็นที่พึ่งพาของสิ่งมีชีวิต และระบบนิเวศทั้งระบบ เพราะฉะนั้นการใช้ การดูแลรักษาป่า คือการดำรงความคงอยู่ของชีวิต การดูแลรักษาป่าเหมือนกับการดูแลรักษาพ่อแม่ มิติที่สอง “ป่า” หมายถึง ที่อยู่ของเจ้าป่า เจ้าเขา หรือ “ที เก้อ จ่า ก่อ เก้อะ จ่า” ที่คอยปกป้องรักษา และควบคุมดูแลผืนป่าที่มีพลังอำนาจมาก อำนาจเหล่านี้นอกจากจะครอบคลุมผืนป่าแล้ว ยังมีอำนาจเฉพาะอย่างด้วย ผีที่ดูแลสายน้ำ ต้นไม้ เพราะฉะนั้นจึงเป็นความหมายแฝงไปด้วยอุดมการณ์ความคิดที่ควบคุม การปฏิบัติเกี่ยวกับป่าของชาวกะเหรี่ยง และมิติที่สาม “ป่า” หมายถึงที่อยู่ของขวัญคน และขวัญของสัตว์ ขวัญคนจะอยู่ติดต้นไม้ ถ้าป่าอยู่ดีไม่ถูกรบกวนขวัญคนก็จะอยู่เป็นสุข เมื่อขวัญมีความสุขคนที่ เป็นเจ้าของขวัญก็มีความสุขไปด้วย การให้ความหมายกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับป่า ประกอบด้วย การให้ความหมายที่เกี่ยวกับอาหาร ซึ่งเป็นสิ่งหล่อเลี้ยงชีวิตของสิ่งมีชีวิต ระบบนิเวศทุกระบบอาหารเป็นการแสดงถึงความสามัคคีกลมเกลียวกันของคนในชุมชน อาหารจึงเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมต่างๆ นอกจากนี้อาหารยังเกี่ยวข้องกับกระบวนการทางวัฒนธรรม การประดิษฐ์ การใช้ การบริโภค การทิ้ง การให้ความหมายเกี่ยวกับการตาย ชาวกะเหรี่ยงถือว่าการตายเป็นการเปลี่ยนสภาพจากการเป็นคนกลายเป็นผี ถือเป็นกระบวนการขั้นสุดท้ายของการกลับคืนสู่ธรรมชาติ ตรงกับความเชื่อที่ว่า “การที่เกิดมาเป็นคนขวัญได้ผ่านต้นไม้ เมื่อตอนตายเผาศพมีการส่งวิญญาณไปเมืองผี ใช้ต้นไม้ที่ตาย การส่งวิญญาณดังกล่าวเรียกว่า “เฮ้อะ ปกา โล” หรือการส่งข้าว ส่งน้ำ ให้กับดวงวิญญาณที่ล่องลับไปแล้ว โดยส่งผ่านต้นไม้

สรุปประเด็นสำคัญจากรายงานการวิจัยเกี่ยวกับกะเหรี่ยง ที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนกะเหรี่ยง ได้ข้อสรุปสอดคล้องกับรายงานการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาในชุมชนพื้นที่สูง ซึ่งกล่าวถึงสถานภาพดั้งเดิมของกะเหรี่ยงที่เป็นชุมชนที่พึ่งพิงอยู่

กับธรรมชาติ ทั้งอาหาร ยารักษาโรคและที่อยู่อาศัย เมื่อมีการพัฒนาเข้ามาทำให้สภาพสังคมของชุมชนกะเหรี่ยงเปลี่ยนแปลงไป หลายประการกล่าวคือ

การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตแบบยังชีพ มาสู่การค้าของชาวกะเหรี่ยง เนื่องจากปัจจัยด้านความอุดมสมบูรณ์ของสภาพพื้นดิน รวมทั้งน้ำและอากาศ ความต้องการผลผลิตตลาดและราคาที่สูง การสนับสนุนเงินทุนของพ่อค้าสำหรับเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับการผลิต และการพัฒนาด้านสาธารณูปโภค โดยเฉพาะอย่างยิ่งการคมนาคมสื่อสาร ทำให้มีการติดต่อและขนส่งที่สะดวกขึ้น

การครอบงำทางเศรษฐกิจของนายทุน มีการผลิตแบบมีพันธะสัญญา ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขของนายทุน มีการนำเทคโนโลยีการเกษตรมาใช้ เช่น ปุ๋ยเคมี ยากำจัดศัตรูพืช เป็นต้น

พื้นที่ปลูกข้าวไร่ลดลง ผลผลิตข้าวไม่เพียงพอต่อการบริโภค เพราะต้องนำพื้นที่ส่วนหนึ่งไปปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว ในขณะที่เดียวกันทำให้ระยะเวลาหมุนเวียนของการใช้พื้นที่ปลูกข้าวสั้นลงมีผลเสียต่อระบบนิเวศ

มีแนวโน้มว่าประชาชนกะเหรี่ยงต้องทำงานมากขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มที่ไม่มีการศึกษาหรือมีฐานะยากจนโดยเฉพาะกลุ่มสตรีต้องทำงานในภาคเกษตรที่เป็นงานหนัก เสียสุขภาพอันเนื่องมาจากไม่มีเวลาพักผ่อน แล้วยังขาดความรู้เรื่องการปฏิบัติตนในการใช้สารเคมี

ชุมชนต้องพึ่งพาจากภายนอกมากขึ้น เช่น ปัจจัยการผลิต วัสดุ อุปกรณ์เครื่องมือเงินทุน ตลาดรองรับผลผลิต รวมทั้งของใช้ส่วนตัวและอาหารที่ต้องซื้อมาจากภายนอกมากยิ่งขึ้น ซึ่งบางอย่างอาจมีผลเสียด้วย เช่น การเพิ่มขยะ ที่ยากต่อการทำลาย นอกจากนี้อาหารดังกล่าวอาจจะปนเปื้อน ไม่ปลอดภัยได้

ระบบเครือญาติและความสัมพันธ์ในชุมชนลดความสำคัญลง ถูกแทนที่ด้วยความสัมพันธ์ที่หลากหลายซับซ้อนกับนายทุน นายทุนเป็นผู้กำหนดเงื่อนไขการผลิตทั้งหมดเกิดการเอาเปรียบเรื่องรายได้ การแบ่งปันผลประโยชน์

การถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านนิเวศวิทยาที่เป็นลักษณะเด่นของชุมชนกะเหรี่ยงน้อยลงไป เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของโครงสร้างครอบครัว การศึกษาสมัยใหม่ ค่านิยมและวัฒนธรรมใหม่

การพัฒนาชุมชนให้ทันสมัยขึ้น ทำให้คนกะเหรี่ยงได้เรียนรู้เกี่ยวกับการรักษาสุขภาพแบบสมัยใหม่มากยิ่งขึ้น การเปลี่ยนวิถีการผลิตจากการผลิตเพื่อยังชีพ มาเป็นการผลิตเพื่อค้าขายทำให้ชาวกะเหรี่ยงมีโอกาสพบปะแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกับคนภายนอกยิ่งขึ้น มีการเปลี่ยนแปลงในการเรียนรู้ในรูปแบบที่หลากหลายขึ้น จากกระบวนการเรียนรู้ในครอบครัวและชุมชน มาเป็นกระบวนการเรียนรู้ในโรงเรียน จากคนที่ไม่เรียนต่อหรือทำงานนอกชุมชนแล้ว กลับมาถ่ายทอดให้กับสมาชิกในครอบครัวและคนในชุมชนมากขึ้น การเรียนรู้ผ่านสื่อสารมวลชนในรูปแบบต่างๆ ของคนกะเหรี่ยง ที่สำคัญมากที่สุด คือ สื่อประเภทมีเสียง (วิทยุ) ภาพ (โทรทัศน์) และของจริง (พ่อค้าเร่และร้านค้า) โดยมีรูปแบบการเรียนรู้เรื่องการผลิตแบบใหม่ ผ่าน “นายทุน” และผู้นำแบบทางการ ที่เป็นตัวเชื่อมผ่านระหว่างนายทุนและเจ้าหน้าที่ราชการที่อยู่ภายนอกชุมชน กับชาวบ้านที่อยู่ในชุมชน ภายใต้พื้นฐานผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นหลัก

อย่างไรก็ตามถึงแม้การพัฒนาจะทำให้ชุมชนกะเหรี่ยงเปลี่ยนแปลงไปหลายประการ แต่ผลจากการวิจัยที่ผ่านมาได้แสดงให้เห็นว่าคนกะเหรี่ยงยังยึดความเชื่อเดิมของตนอย่างเหนียวแน่น ได้แก่ ความเชื่อเรื่องผี (ซึ่งเป็นกลไกในการควบคุมสังคม) ถึงแม้ว่าจะนับถือศาสนาอื่นแล้วก็ตาม มีความเชื่อเรื่อง ผี ใน 3 ด้าน คือ ด้านการเกษตร ด้านสุขภาพอนามัย และด้านการจัดการทรัพยากร (ดิน น้ำ ป่า) การให้ความสำคัญต่อป่า ว่าเป็นแหล่งน้ำ อาหาร ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย เป็นที่อยู่ของเจ้าป่า เจ้าเขา ที่คอยปกป้องรักษาและควบคุมดูแลผืนป่าและเป็นศูนย์รวมของขวัญ ซึ่งเป็นจิตวิญญาณของคนกะเหรี่ยง นอกจากนี้การสืบทอดองค์ความรู้ของคนกะเหรี่ยงเป็นการสืบทอดองค์ความรู้ใน “ระดับจิตวิญญาณ” ซึ่งรวมเรื่องระบบความเชื่อ ศรัทธา ปรัชญา ค่านิยม ทัศนคติ และพฤติกรรม อย่างสอดคล้องประสานกันซึ่งต่างจากการเรียนรู้สมัยใหม่ที่มุ่งปรับเปลี่ยนแค่พฤติกรรม

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ 1) เพื่อพัฒนาตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง 2) เพื่อวิเคราะห์กระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงพื้นที่สูง และ 3) เพื่อเสนอแนะแนวทางในการจัดการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนผ่านชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยผู้วิจัยให้ความสำคัญกับการเก็บข้อมูลบนพื้นฐานของชุมชน ซึ่งมีการผสมผสานเทคนิคการวิจัยที่หลากหลายในการเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ผล แบ่งออกเป็น 3 ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่ 1 การสร้างตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 1 ในการพัฒนาตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

ตอนที่ 2 การวิเคราะห์กระบวนการเปลี่ยนผ่าน เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 2 ที่ต้องการสะท้อนกระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงพื้นที่สูง

ตอนที่ 3 การสังเคราะห์การเรียนรู้ของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 3 ในการเสนอแนะแนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนผ่านชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

ในแต่ละขั้นตอนมีรายละเอียดในการดำเนินงานดังนี้

ตอนที่ 1 การสร้างตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

การสร้างตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของกะเหรี่ยงในชุมชนพื้นที่สูง มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับชุมชน (Community - based Indicators) โดยต้องการให้ตัวชี้วัดดังกล่าวสอดคล้องกับบริบทและความต้องการของชุมชน สำหรับวิธีการที่ใช้ในการวิจัยสำหรับขั้นตอนนี้เป็นการศึกษาแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) มีรายละเอียดดังนี้

1. ชุมชนในการศึกษา

ชุมชนที่ใช้ในการศึกษาคั้งนี้ เป็นชุมชนกะเหรี่ยงที่อยู่ในพื้นที่สูงของ 3 จังหวัดที่มีประชากรกะเหรี่ยงมากที่สุด คือจังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดแม่ฮ่องสอน และจังหวัดตาก ประกอบไปด้วยกลุ่มกะเหรี่ยง 4 กลุ่ม คือ สะกอ ไป ตองสูงและคะยา

2. การเลือกพื้นที่ศึกษา

การเลือกพื้นที่เพื่อทำการวิจัยในชั้นตอนนี้ ผู้วิจัยเลือกชุมชนกะเหรี่ยงที่อยู่ในพื้นที่สูง 4 ชุมชน จาก 4 กลุ่ม ประกอบด้วยชุมชนกะเหรี่ยง ไป ตองสูง สะกอ และคะยา กลุ่มละ 1 ชุมชน โดยมีครูอาสาสมัครในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา ที่มีความเชี่ยวชาญพื้นที่สูงในจังหวัดเชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน และตากเป็นผู้เสนอพื้นที่ให้ผู้วิจัยคัดเลือก ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดเกณฑ์ในการคัดเลือกพื้นที่ไว้ดังนี้

1) เป็นชุมชนที่ประชาชนส่วนใหญ่ได้รับสัญชาติไทยแล้ว

2) เป็นชุมชนที่ผ่านกระบวนการพัฒนาและมีผลการพัฒนาสอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างน้อย 1 ใน 3 ด้าน คือ (1) ด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ ชุมชนที่มีการพัฒนาทางเศรษฐกิจให้พึ่งตนเองได้ มีแบบแผนการผลิตไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม (2) ด้านสังคม ได้แก่ ชุมชนที่ประชาชนส่วนหนึ่งได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ชุมชนมีความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน สามารถรักษาวัฒนธรรม ประเพณี ศิลปะ วัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ไว้ได้ และมีส่วนร่วมในการพัฒนา และ (3) ด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ชุมชนที่มีการรักษาทรัพยากรธรรมชาติไว้ได้ เช่น ป่าไม้ น้ำ เป็นต้น

ผลการคัดเลือกได้ชุมชนจำนวน 4 ชุมชน คือ

1) บ้านเรกะติ หมู่ที่ 5 ตำบลแม่อุสุ อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก

2) บ้านหนองอึ่งใต้ หมู่ที่ 7 ตำบลนาเกียน อำเภอ อมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่

3) บ้านแก่งปลาเลา หมู่ที่ 10 ตำบล นาปู่ป้อม อำเภอปางมะผ้า
จังหวัดแม่ฮ่องสอน

4) บ้านห้วยเสือเฒ่า หมู่ที่ 4 ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

3. วิธีการวิจัย

3.1 การศึกษาเอกสาร

การศึกษาเอกสารเป็นขั้นตอนแรกก่อนที่จะทำการศึกษาในพื้นที่ การศึกษาเอกสารประกอบไปด้วย เอกสารปฐมภูมิ และเอกสารทุติยภูมิ ดังนี้

1) เอกสารปฐมภูมิ เป็นการศึกษจากเอกสารการพัฒนาของชุมชนกะเหรี่ยง ซึ่งเป็นผลการศึกษาประสบการณ์และแนวคิดของคนกะเหรี่ยงโดยตรง ได้แก่

- ไร่หมุนเวียนในวงจรชีวิตชนเผ่าปกากะญอ
- วิถีแม่น้ำ วิถีป่า ของปกากะญอสาละวิน

2) เอกสารทุติยภูมิ ศึกษาจากเอกสาร บทความทางวิชาการ งานวิจัยทั้งในและต่างประเทศ วิทยานิพนธ์ในระดับมหาบัณฑิตและดุษฎีบัณฑิต รายงานการประชุมเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ คู่มือการปฏิบัติงานของหน่วยงานพัฒนาชุมชนในพื้นที่สูง เช่น แผนและนโยบายประจำปีของศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขาในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ แม่ฮ่องสอนและตาก สำนักงานบริหารการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นต้น

การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของเอกสารต่างๆ ใช้เกณฑ์ด้านประสบการณ์และบทบาทผู้นำทางวิชาการของผู้เขียน แหล่งผลิตที่เป็นหน่วยงานเปิดเผย จำนวนครั้งที่พิมพ์ และการอ้างอิงแหล่งข้อมูล

3.2 การศึกษาในพื้นที่ (Field Research)

ภายหลังจากเลือกชุมชนทั้ง 4 ชุมชนแล้วผู้วิจัยได้แบ่งการดำเนินงานออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนแรก เป็นขั้นตอนในการเตรียมการ โดยประสานงานกับสำนักงานบริหารการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยของจังหวัดเชียงใหม่ ตาก และแม่ฮ่องสอน โดยมีนายเศกศิลป์ สังขบุรณ นางยุพิน บัวคอม และว่าที่ รต.ธนิต แห่งทองคำ เป็นผู้ประสานงานอำนวยความสะดวกสำหรับการวิจัยในพื้นที่จังหวัดตาก เชียงใหม่ และแม่ฮ่องสอนตามลำดับ จากนั้น ผู้วิจัยได้เข้าชุมชนโดยการแนะนำของครูอาสาสมัครศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่แนะนำให้รู้จักกับผู้นำของชุมชน รวมทั้งสถานที่สำคัญในชุมชนด้วย พร้อมทั้งนี้ผู้วิจัยยังแจ้งวัตถุประสงค์ปรึกษาหารือและกำหนดแผนการปฏิบัติงานกับชุมชน รวมทั้งนัดหมายการดำเนินงานครั้งต่อไป

ขั้นตอนที่สอง เป็นการเข้าพื้นที่เพื่อทำการเก็บรวบรวมข้อมูล มีการใช้เทคนิคการวิจัย 2 วิธี คือ

1) การประเมินสถานะชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal) โดยการให้ครูอาสาสมัครของศูนย์การเรียนรู้และผู้นำชุมชนเลือกคนที่อยู่ในชุมชน ให้มีความหลากหลายทั้งอายุ เพศ หน้าที่ความรับผิดชอบในชุมชน ประกอบไปด้วย ผู้นำทางการ (กรรมการหมู่บ้าน) ผู้นำไม่เป็นทางการ (ผู้อาวุโส) กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชนและชาวบ้านทั่วไป เข้าร่วมกับผู้วิจัยในการประเมินสถานะของชุมชน โดยบ้านเรกะติ มีผู้เข้าร่วม 16 คน บ้านหนองอึ่งใต้ มีผู้เข้าร่วม 15 คน บ้านแก่งปลาเลา มีผู้เข้าร่วม 8 คน และบ้านห้วยเสือเฒ่า มีผู้เข้าร่วม 8 คน (รายชื่อในภาคผนวก) สำหรับการประเมินสถานะชุมชนทำในประเด็นต่อไปนี้

- สถานการณ์ของชุมชน เช่น ประชากร สภาพพื้นที่ การใช้ที่ดิน สภาพทางสังคม ประเพณี ความเชื่อ ภูมิทัศน์ชีวิต การทำมาหากิน ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับภายนอก

- ปัญหาอุปสรรคและความต้องการพัฒนาของชุมชน ซึ่งมีประเด็นคำถามตามตารางที่ 7

2) การสังเกต (Observation) เป็นการสังเกตทั้งอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Observation) และไม่มีส่วนร่วม (Non participatory Observation) โดยการสังเกตและการพูดคุย ทั้งจากชาวบ้านทั่วไปและผู้นำของชุมชน เพื่อทำความเข้าใจวัฒนธรรมของชุมชนได้แก่

- กิจวัตรประจำวัน การทำมาหากิน วิถีชีวิต แบบแผนในการหาอาหาร

- การรักษาสุขภาพอนามัย

- การศึกษา

- ประเพณีและพิธีกรรม

- ความสัมพันธ์ของครอบครัว ชุมชน การปกครอง

การตรวจสอบข้อมูล ผู้วิจัยใช้การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) ได้แก่การตรวจสอบข้อมูลด้านเวลา สถานที่ และบุคคล และการตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการ (Methodology Triangulation) ซึ่งเป็นการรวบรวมข้อมูลที่หลากหลายวิธี เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกัน รวมทั้งการตรวจสอบกับเอกสารที่มีผู้เคยศึกษามาก่อน

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่น่ามาเป็นข้อสรุปเบื้องต้นนั้น ผู้วิจัยจะรวบรวมจากข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารและการศึกษาในพื้นที่ ได้แก่ การประเมินสภาวะชุมชนแบบมีส่วนร่วมและการสังเกต โดยให้ความสำคัญกับข้อมูลที่ชาวบ้านแสดงความคิดเห็นจำนวนมาก เพื่อวิเคราะห์เป็นตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง หลังจากนั้นจึงได้นำผลการวิเคราะห์กลับไปเสนอให้ชุมชนได้เห็นชอบผลการวิเคราะห์

5. ระยะเวลาในการศึกษา

ในการศึกษาในขั้นตอนที่ 1 เพื่อสร้างตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง ใช้เวลาประมาณ 3 เดือน คือระหว่างเดือนมีนาคม – พฤษภาคม 2552 ดังนี้

- แนะนำตนเองให้ชุมชนรู้จักและการสังเกตเพื่อทำความรู้จักชุมชน ดำเนินการในช่วงต้นเดือนมีนาคม 2552

- การประเมินสภาวะชุมชนแบบมีส่วนร่วม ดำเนินการในช่วงกลางเดือนมีนาคม 2552 ถึงต้นเดือนเมษายน 2552

- การวิเคราะห์ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืน ดำเนินการในช่วงปลายเดือนเมษายน 2552

- การชี้แจงผลการวิเคราะห์ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนให้แก่ชุมชนได้รับทราบและอภิปรายผล ดำเนินการในช่วงต้นเดือนพฤษภาคม 2552

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 7 ประเด็นคำถามต่อปัญหาอุปสรรคและความต้องการของชุมชน

ด้าน	ความหมาย/แนวคิด	ประเด็นปัญหา	ความต้องการของชุมชน
เศรษฐกิจ	<p>หมายถึง การที่ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีเศรษฐกิจของชุมชน มีคุณภาพ เสถียรภาพ ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม อำนวยประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ มีประเด็นคำถามต่อไปนี้</p> <ul style="list-style-type: none"> -มีการผลิตที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน - มีแบบแผนการผลิตที่เหมาะสมไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม -มีผลผลิตพอเพียงกับความต้องการของตนเอง -มีการผลิตที่พึ่งตนเองได้ -มีรายได้เพียงพอกับการดำรงชีวิต ... 		
สังคม	<p>หมายถึง การที่ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงอยู่ดีมีสุข มีจิตสำนึก พฤติกรรม และวิถีชีวิตที่ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รักษาวัฒนธรรมประเพณี และมีสังคมที่เข้มแข็ง มีประเด็นคำถามต่อไปนี้</p> <ul style="list-style-type: none"> -มีสุขภาพอนามัยที่ดี -มีแบบการดำเนินชีวิตที่ประหยัด เรียบง่าย -มีการนำภูมิปัญญามาใช้ในการดำรงชีวิต -มีการรักษาวัฒนธรรม ประเพณี ศิลปะ วัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ไว้ได้ -มีความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน -มีความเป็นธรรม -มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมือง การปกครอง -มีการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของทางราชการ 		

ตารางที่ 7 (ต่อ)

ด้าน	ความหมาย/แนวคิด	ประเด็นปัญหา	ความต้องการของชุมชน
ด้าน สิ่งแวดล้อม	<p>หมายถึงการที่ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ เกิดความสมดุลระหว่างประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สังคม และความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ เพื่อประโยชน์ของคนรุ่นปัจจุบันและอนาคต อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม มีประเด็นคำถามดังนี้</p> <ul style="list-style-type: none"> -มีการรักษาต้นทุนธรรมชาติและระบบนิเวศไว้ -มีแนวทางหรือแผนการจัดการ (ป้องกัน ใช้ฟื้นฟู) ทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็นของชุมชน เช่น ที่ดิน น้ำ ป่าไม้ อย่างถูกหลักวิชาการ -คนในชุมชนได้รับการจัดสรรผลประโยชน์จากทรัพยากร ธรรมชาติอย่างเป็นธรรม -คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ กำหนดนโยบายและแผนงานเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับตนเองและชุมชน <p>...</p>		

ตอนที่ 2 การวิเคราะห์กระบวนการเปลี่ยนแปลงผ่าน

การวิเคราะห์กระบวนการเปลี่ยนแปลงผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง ในการศึกษาตอนที่สองนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์กระบวนการเปลี่ยนแปลงผ่าน โดยอาศัยแนวคิดเชิงระบบและการปรับตัว ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ (อมรา พงศาพิชญ์, 2541: 167-172) เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงผ่านการพัฒนาของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงในปัจจุบัน กระบวนการเปลี่ยนแปลงผ่านชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน และการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงผ่านชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน วิธีการที่ใช้ในการวิจัยสำหรับขั้นตอนนี้คือ การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographic Research) โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ชุมชนที่ศึกษา

ชุมชนที่ใช้ในการศึกษา เป็นชุมชนกะเหรี่ยงพื้นที่สูงในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีประชากรกะเหรี่ยงมากที่สุด มีความหลากหลายของชุมชนกะเหรี่ยง และมีความเป็นไปได้ในการเดินทางเข้าไปปฏิบัติงานวิจัยในชุมชน

2. การเลือกพื้นที่ศึกษา

การเลือกพื้นที่วิจัยในขั้นตอนนี้ กลุ่มครุอาสาสมัครในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่เป็นผู้เสนอพื้นที่ให้ผู้วิจัยคัดเลือก จำนวน 4 ชุมชน ทั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดเกณฑ์ในการคัดเลือกพื้นที่ไว้ดังนี้

- 1) เป็นชุมชนที่ประชาชนส่วนใหญ่ได้รับสัญชาติไทยแล้ว
- 2) คนในชุมชนร้อยละ 30-50 สามารถสื่อสารภาษาไทยได้
- 3) ชุมชนทั้ง 4 แห่งควรมีความหลากหลายแตกต่างกัน เช่น ความสะดวกในการคมนาคมขนส่ง การอยู่ร่วมกันของคนต่างเผ่าพันธุ์ ศาสนาและความเชื่อ ระดับการพัฒนา เป็นต้น

ผลการคัดเลือกได้ชุมชนจำนวน 4 ชุมชน ประกอบไปด้วย

- 1) บ้านเป็กกะโหล้ง หมู่ที่ 1 ตำบลแม่แดด อำเภอ แม่แจ่ม
จังหวัดเชียงใหม่
- 2) บ้านทุ่งจำเริง หมู่ที่ 3 ตำบลอมก๋อย อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่
- 3) บ้านห้วยปูลหวง หมู่ที่ 4 ตำบลยางเปียง อำเภออมก๋อย
จังหวัดเชียงใหม่
- 4) บ้านพลังแท หมู่ที่ 12 ตำบลนาเกียน อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่

3. วิธีการวิจัย

3.1 การศึกษาเอกสาร

การศึกษาเอกสารเป็นขั้นตอนแรกก่อนที่จะทำการศึกษาในพื้นที่ การศึกษาเอกสารประกอบไปด้วย เอกสารปฐมภูมิ และเอกสารทุติยภูมิ ดังนี้

1) เอกสารปฐมภูมิ เป็นการศึกษจากเอกสารเกี่ยวกับการพัฒนาของชุมชนกะเหรี่ยง ซึ่งเป็นการนำเสนอประสบการณ์ เรื่องเล่าและแนวคิดที่คนกะเหรี่ยงเขียนเอง ได้แก่

- ไร่หมุนเวียนในวงจรชีวิตชนเผ่าปกากะญอ
- แม่เป็นปลาพ่อเป็นน้ำ

2) เอกสารทุติยภูมิ ศึกษาจากเอกสาร บทความทางวิชาการ งานวิจัยทั้งในและต่างประเทศ วิทยานิพนธ์ในระดับมหาบัณฑิตและดุษฎีบัณฑิต รายงานการประชุมเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ คู่มือการปฏิบัติงานของหน่วยงานพัฒนาชุมชนในพื้นที่สูง สำนักงานบริหารการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นต้น

การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของเอกสารต่างๆ ใช้เกณฑ์ด้านประสบการณ์และบทบาทผู้นำทางวิชาการของผู้เขียน แหล่งผลิตที่เป็นหน่วยงานเปิดเผย จำนวนครั้งที่พิมพ์ และการอ้างอิงแหล่งข้อมูล

3.2 การศึกษาในพื้นที่ (Field Research)

ภายหลังจากเลือกชุมชนทั้ง 4 ชุมชนได้แล้วผู้วิจัยได้แบ่งการดำเนินงานออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนแรก เป็นขั้นตอนในการเตรียมการโดยได้ประสานงานกับสำนักงานบริหารการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยของจังหวัดเชียงใหม่ มีนางยุพิน บัวคอม และนางวิไลลักษณ์ สุขสาย เป็นผู้ประสานงาน อำนวยความสะดวกในพื้นที่อำเภออมก๋อย และอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ตามลำดับ หลังจากนั้นผู้วิจัยได้เข้าชุมชนโดยการแนะนำของครูอาสาสมัครศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ให้รู้จักกับผู้นำของชุมชนรวมทั้งสถานที่สำคัญในชุมชนด้วย พร้อมทั้งผู้วิจัยได้แจ้งวัตถุประสงค์ ปรัชญาและร่วมกำหนดแผนการปฏิบัติงานกับชุมชน รวมทั้งนัดหมายการดำเนินงานครั้งต่อไป

ขั้นตอนที่สอง เป็นขั้นตอนในการเข้าพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล มีการใช้เทคนิคการวิจัย 4 วิธี คือ

1) การศึกษาประวัติศาสตร์มุขปาฐะ (Oral History) ของชุมชน ได้แก่ ตำนาน ประวัติความเป็นมา พัฒนาการของชุมชน ข้อห้าม ความเชื่อ

2) การสังเกต (Observation) เป็นการสังเกตทั้งอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Observation) และไม่มีส่วนร่วม (Non participatory Observation) โดยการสังเกตด้วยตาและการพูดคุย ทั้งจากชาวบ้านทั่วไปและผู้นำของชุมชน เพื่อทำความเข้าใจวัฒนธรรมของชุมชนได้แก่

- กิจวัตรประจำวัน การทำมาหากิน วิถีชีวิต
- แบบแผนในการหาอาหาร
- การรักษาสุขภาพอนามัย
- การศึกษา
- ประเพณีและพิธีกรรม
- ความสัมพันธ์ของครอบครัว ชุมชน การปกครอง

3) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เป็นการสัมภาษณ์บุคคล ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักเกี่ยวกับกระบวนการเปลี่ยนผ่านการพัฒนาของชุมชน สำหรับบุคคลที่เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญในแต่ละชุมชน มีจำนวนประมาณ 15-20 คน ดังนี้ ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต. กรรมการหมู่บ้าน ผู้นำตามธรรมชาติ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน กลุ่มแม่บ้าน และชาวบ้านทั่วไปและครู ในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน (รายชื่อในภาคผนวก) ในการเก็บข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึกมีประเด็นสำคัญที่จะเป็นหัวข้อสำหรับการสัมภาษณ์ดังนี้

- การเปลี่ยนผ่านการพัฒนาของชุมชน
- ปัจจัยการเปลี่ยนผ่านการพัฒนาของชุมชน ทั้งปัจจัยภายในชุมชน เช่น ศาสนา ความเชื่อ ค่านิยม ระบบครอบครัว ระบบสังคม การหาอาหาร การรักษาสุขภาพ ที่อยู่อาศัย อาชีพ ประเพณี พิธีกรรม และปัจจัยภายนอกชุมชน เช่น นโยบายและการดำเนินงานของรัฐ ความรู้และเทคโนโลยี การตลาด
- ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาของชุมชน
- การเรียนรู้ของชุมชน

4) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) มีจุดมุ่งหมายที่จะนำผลการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนผ่านการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชน มาร่วมกับชุมชนในการจัดทำโครงการพัฒนาจริงในชุมชน เพื่อศึกษาถึงวิธีการจัดการเรียนรู้ของชุมชนกะเหรี่ยงที่อยู่บนพื้นที่สูง โดยเลือกดำเนินการที่ชุมชนบ้านห้วยปูลวง หมู่ที่ 4 ตำบลยางเปียง อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ และชุมชนบ้านพลังแห หมู่ที่ 12 ตำบลนาเกียน อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่

โดยเลือกผู้แทนชุมชนเข้าร่วมในการวิจัยเชิงปฏิบัติการในแต่ละชุมชน ประกอบด้วย ผู้นำทางการ ผู้นำทางความเชื่อ สมาชิก อบต.ประจำหมู่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุข และกลุ่มชาวบ้านทั่วไป โดยบ้านห้วยปูลวงมีผู้เข้าร่วม 9 คน และบ้านพลังแหมีผู้เข้าร่วม 8 คน (รายชื่อในภาคผนวก) หลังจากนั้นร่วมกันจัดทำแนวทางการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนโดยเป็นการสนทนากลุ่มในประเด็น ดังนี้

- ทำความเข้าใจร่วมกันในประเด็นของการพัฒนาที่ยั่งยืน
- วิเคราะห์ปัญหาสำคัญของชุมชน กำหนดเป้าหมายและความต้องการในการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชน
- การเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชน

- การทำแผนปฏิบัติการ
- การติดตามประเมินผลและสรุปทเรียน

การตรวจสอบความถูกต้อง ผู้วิจัยใช้การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) ได้แก่การตรวจสอบข้อมูลด้านเวลา สถานที่ และบุคคล และการตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการ (Methodology Triangulation) ซึ่งเป็นการรวบรวมข้อมูลที่หลากหลายวิธี เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกัน รวมทั้งการตรวจสอบกับเอกสารที่มีผู้เคยศึกษามาก่อน

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่น่ามาวิเคราะห์นั้นผู้วิจัยนำผลการศึกษาที่ได้จากการศึกษาเอกสาร และการศึกษาพื้นที่ ทั้ง 4 ชุมชน ซึ่งประกอบไปด้วยการวิจัยชุมชน การสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยจะวิเคราะห์

4.1 การเปลี่ยนแปลงการพัฒนาของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงปัจจุบัน

4.2 ปัจจัยและกระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

5. ระยะเวลาในการศึกษา

การศึกษาในขั้นตอนที่ 2 นี้ ใช้เวลาประมาณ 13 เดือน คือ ตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2552 – มิถุนายน 2553 ดังนี้

- การแนะนำตนเองให้แก่ชุมชนและการสังเกต วัฒนธรรมและสภาพโดยทั่วไปของชุมชน ดำเนินการในช่วงต้นเดือนมิถุนายน 2552

- การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนและสัมภาษณ์เชิงลึก ดำเนินการในช่วงเดือนมิถุนายน - สิงหาคม 2552

- การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดำเนินการในช่วงเดือนกันยายน 2552 – มิถุนายน 2553

- การวิเคราะห์และสรุปผล ดำเนินการในช่วงเดือนมิถุนายน 2553

ตอนที่ 3 การสังเคราะห์การเรียนรู้ของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

การสังเคราะห์การเรียนรู้ของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิธีการเรียนรู้ของชุมชนกะเหรี่ยงและเสนอแนะแนวทางในการจัดการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนผ่านชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการนำผลการศึกษาศชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงทั้ง 8 ชุมชน ที่ได้จากการวิจัยในตอนต้นที่ 1 จำนวน 4 ชุมชน และตอนที่ 2 อีก 4 ชุมชน มาสังเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) มีรายละเอียดดังนี้

1. พื้นที่ศึกษา มีทั้งหมด 8 ชุมชน คือ

- 1) บ้านเรกะติ หมู่ที่ 5 ตำบลแม่อุสุ อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก
- 2) บ้านหนองอิงใต้ หมู่ที่ 7 ตำบลนาเกียน อำเภออมก๋อย
จังหวัดเชียงใหม่
- 3) บ้านแก่งปลาเลา หมู่ที่ 10 ตำบลนาปู่ป้อม อำเภอปางมะผ้า
จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- 4) บ้านห้วยเสือเฒ่า หมู่ที่ 4 ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง
จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- 5) บ้านทุ่งจำเริง หมู่ที่ 3 ตำบลอมก๋อย อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่
- 6) บ้านโป๊กกะโหล้ง หมู่ที่ 1 ตำบลแม่แดด อำเภอแม่แจ่ม
จังหวัดเชียงใหม่
- 7) บ้านห้วยปูลวง หมู่ที่ 4 ตำบลยางเปียง อำเภออมก๋อย
จังหวัดเชียงใหม่
- 8) บ้านพลั้งแท หมู่ที่ 12 ตำบลนาเกียน อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่

2. วิธีการวิจัย

เป็นการนำผลการศึกษาในพื้นที่ (Field Research) ที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสังเกต (Observation) และการประเมินสถานะชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal) ในตอนที่ 1 การศึกษาประวัติศาสตร์มุขปาฐะ (Oral History) ของชุมชน การ

สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ในตอนที่ 2 มาวิเคราะห์เนื้อหาการเรียนรู้ของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง ในประเด็นของ

- ความรู้ที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนในพื้นที่สูง
- ภูมิปัญญาของชุมชนที่สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน
- การเรียนรู้ของชุมชนในอดีต
- การเรียนรู้ของชุมชนในปัจจุบัน
- การเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนผ่านชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

ยั่งยืน

3. การตรวจสอบความถูกต้อง

ผู้วิจัยนำผลการสังเคราะห์ข้อมูลการเรียนรู้ของชุมชนที่ได้ให้ครูอาสาสมัครศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาที่เป็นคนกะเหรี่ยงตรวจสอบความถูกต้อง ได้แก่ นายนิติพงศ์ ธนภัทรศักดิ์กุล ซึ่งเป็นคนกะเหรี่ยงไป และนายนิติ รักษาไพร ซึ่งเป็นกะเหรี่ยงสะกอ

4. ระยะเวลาในการศึกษา

ดำเนินการในช่วงเดือนกันยายน-ธันวาคม 2553 โดย

- นำข้อมูลการเรียนรู้ของทั้ง 8 ชุมชนมาวิเคราะห์ ดำเนินการในเดือนกันยายน-ตุลาคม 2553
- สังเคราะห์ สรุปผลการศึกษา ดำเนินการในเดือนพฤศจิกายน 2553
- ส่งผลการศึกษาให้ตรวจสอบ ดำเนินการในเดือนธันวาคม 2553

บทที่ 4

ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาเรื่องการพัฒนากระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง ผลการศึกษาแบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 เป็นข้อมูลพื้นฐานของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงที่ใช้ในการศึกษาตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืน มี 4 ชุมชน ประกอบด้วย 1) บ้านเรกะติ หมู่ที่ 5 ตำบลแม่อุสุ อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก 2) บ้านหนองอึ่งใต้ หมู่ที่ 7 ตำบลนาเกียน อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ 3) บ้านแก่งปลาเลาหมู่ที่ 10 ตำบลนาปู่ป้อม อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน และ 4) บ้านห้วยเสือเฒ่า หมู่ 4 ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

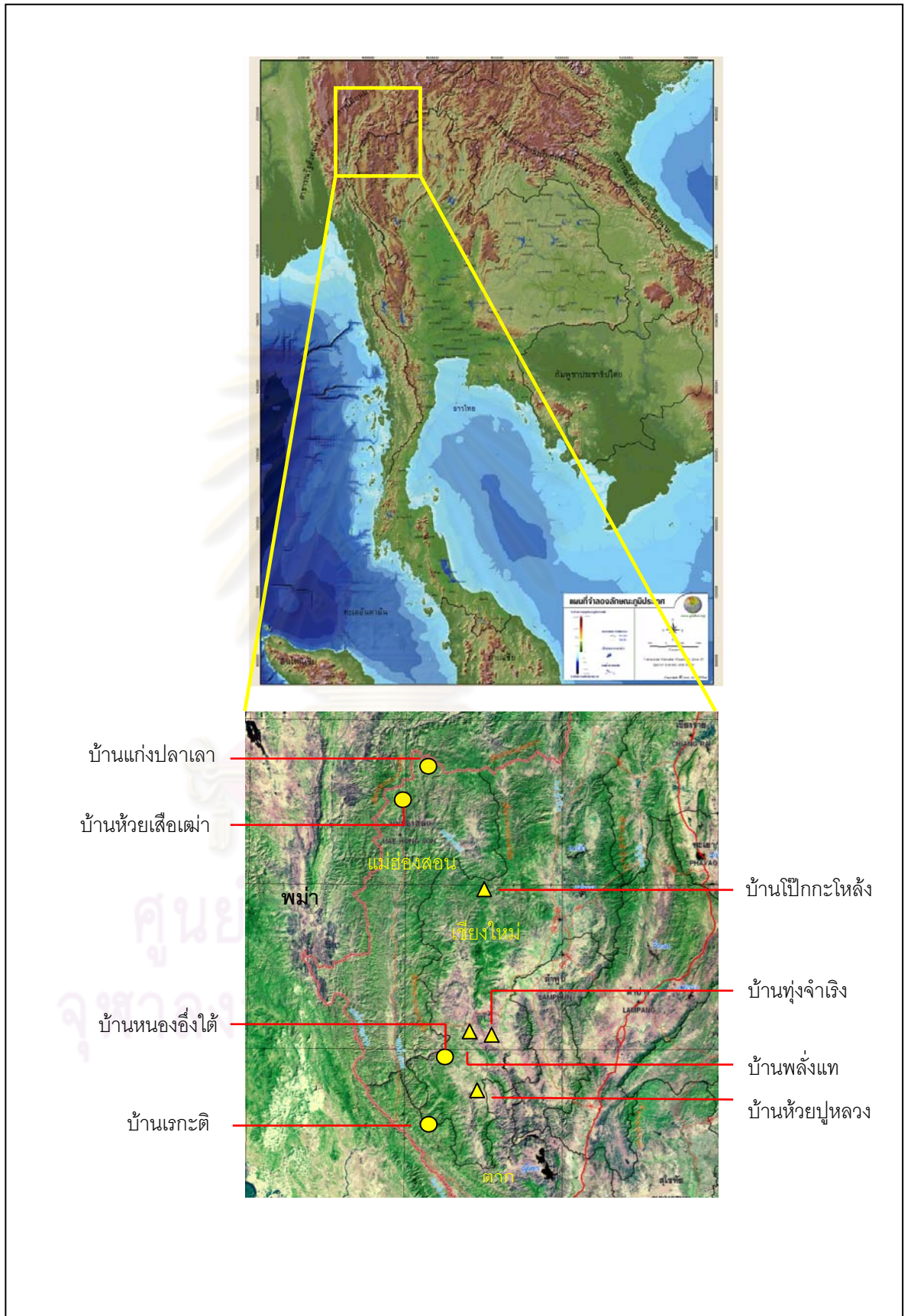
ตอนที่ 2 เป็นข้อมูลพื้นฐานของชุมชนที่ศึกษากระบวนการเปลี่ยนผ่าน มี 4 ชุมชน ประกอบด้วย 1) บ้านเป็กกะโหล้ง หมู่ที่ 1 ตำบลแม่แดด อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ 2) บ้านทุ่งจำเริง หมู่ที่ 3 ตำบลอมก๋อย อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ 3) บ้านห้วยปูลวง หมู่ที่ 4 ตำบลยางเปียง อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ 4) บ้านพลังแห หมู่ที่ 12 ตำบลนาเกียน อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่

ตอนที่ 3 การวิเคราะห์สภาพพื้นฐานของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง เป็นการนำข้อมูลพื้นฐานชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงในตอนที่ 1 และ 2 ทั้ง 8 ชุมชนมาวิเคราะห์ความเหมือนและความแตกต่างกัน

โดยตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนกะเหรี่ยงทั้ง 8 ชุมชน สามารถนำเสนอรายละเอียดในแผนภาพที่ 5

ศูนย์วิจัยเพื่อการพัฒนา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภาพที่ 5 แผนที่ชุมชนกะเหรี่ยงที่ใช้ในการศึกษา

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนที่ศึกษาตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืน

1. บ้านเรกะติ

บ้านเรกะติ ตั้งอยู่หมู่ที่ 5 ตำบลแม่อุสุ อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก มีประชากร 305 คน หรือ 70 หลังคาเรือน ทั้งหมดเป็นกะเหรี่ยงสะกอ เดิมชุมชนอยู่ที่บ้านกุยพาราตอซึ่งตั้งอยู่บริเวณใกล้กับหมู่บ้านในปัจจุบันแต่อยู่คนละฝั่งลำห้วยแม่อุสุ

เมื่อประมาณ 100 ปีที่ผ่านมา ชุมชนได้ย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่ปัจจุบัน คำว่า “เรกะติ” แปลว่าหน้าผาที่แคบ เดินผ่านไปได้นคนเดียว ประชากร 66 ครั้วเรือนนับถือศาสนาพุทธ และมี 4 ครั้วเรือนนับถือศาสนาคริสต์

ภูมิประเทศของบ้านเรกะติ ตั้งอยู่บนพื้นที่ภูเขาสูง เฉลี่ยประมาณ 1,000 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง รอบ ๆ หมู่บ้านมีลำห้วยไหลผ่าน 5 สาย คือ ห้วยแม่อุสุ ห้วยที่ชวยโกร ห้วยหมี่คีโกร ห้วยมุกโกร และห้วยปะกูโกร ทำให้เกิดเป็นพื้นที่ราบแคบ ๆ ชาวบ้านสามารถทำนาและปลูกพืชไร่หลังฤดูการทำนาได้ ชาวบ้านตั้งบ้านเรือนบริเวณไหล่เขา อยู่สูงจากลำห้วยประมาณ 200 เมตร มีถนนสายหลักเป็นลูกรังอยู่กลางหมู่บ้าน และถนนดินซอยแยกเข้า รอบ ๆ หมู่บ้านเป็นภูเขาสูง พื้นที่ป่าไม้และพื้นที่ทำกิน ระยะทางระหว่างหมู่บ้านถึงที่ทำการอำเภอ 14 กิโลเมตร เป็นถนนลาดยาง 10 กิโลเมตร ถนนลูกรังและดินอีก 4 กิโลเมตร ใช้เวลาในการเดินทางโดยรถยนต์ 40-60 นาที สามารถเดินทางเข้าออกได้สะดวกในฤดูแล้ง แต่ในฤดูฝนจะมีความยากลำบาก

อาชีพหลักของชุมชน คือ การปลูกข้าวไร่ โดยจะทำกันทั้ง 70 ครั้วเรือน และยังมี การทำนาอีก 30 ครั้วเรือน นอกจากนี้สมาชิกส่วนหนึ่งในชุมชนออกไปรับจ้างทำงานในเมือง เช่น ในตลาดอำเภอแม่สอด และกรุงเทพฯ นอกจากนี้ในชุมชนยังมีการปลูกข้าวโพด ถั่วเหลือง เลี้ยงหมู ไก่ วัว ควาย เป็นต้น ข้าวไร่จะปลูกไว้บริโภค สมาชิกในชุมชนจะมีที่ทำไร่ 3-4 แปลงสำหรับ หมุนเวียนในแต่ละปี ครั้วเรือนที่มีนาจะปลูกข้าวหอมมะลิไว้ขาย มีระบบเหมืองฝาย 3 แห่ง รายได้ของชาวบ้านจะมาจากการรับจ้าง ขายข้าวโพด ขายหมู ขายวัว ในแต่ละปีมีรายได้เฉลี่ยประมาณ 8,000-20,000 ต่อครอบครัว ชาวบ้านไม่นิยมนำเงินไปฝากธนาคาร มักจะเก็บเงินสดไว้ที่บ้าน ในชุมชนเคยมีโครงการออมทรัพย์แต่ไม่สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง สมาชิกไม่นิยมนำเงินมาฝาก เพราะไม่มั่นใจว่าจะมีความปลอดภัยและได้รับเงินคืน ชาวบ้านมีหนี้สินจากกองทุนหมู่บ้าน 14 ราย ๆ ละ 20,000 บาท นอกจากนี้ยังมีหนี้สินเล็กน้อยยืมกันเองในหมู่บ้าน ชุมชนได้รับปุ๋ย ยา ฆ่าแมลงและเมล็ดพันธุ์จากนายทุนจากอำเภอท่าสองยางนำมาให้ ภายหลังเมื่อจำหน่ายผลผลิต

แล้วนายทุนจะหักค่าใช้จ่ายซึ่งสูงกว่าราคาปกติแล้วจ่ายเป็นเงินสดที่เหลือให้ชาวบ้าน อย่างไรก็ตามชาวบ้านพอใจกับเงินที่ได้รับถึงแม้ว่าต้นทุนอาจจะสูงเกินความเป็นจริง

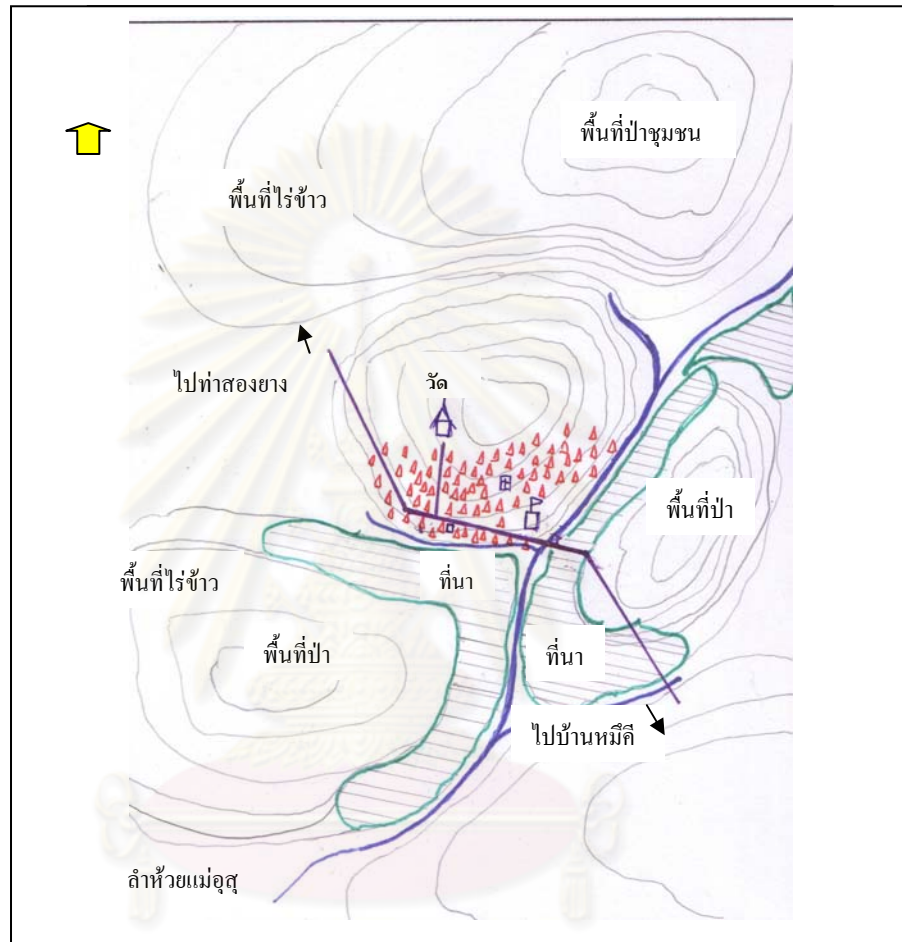
วิถีชีวิตของชุมชนมีความสัมพันธ์กันระหว่างการปลูกข้าวไร่และพิธีกรรมต่าง ๆ สำหรับครัวเรือนที่นับถือศาสนาพุทธและผียังมีการทำพิธีกรรมต่าง ๆ เหมือนในอดีต โดยช่วงเดือน มกราคม - มีนาคมมีการเก็บเกี่ยวข้าวเหลืองและข้าวโพด หลังจากนั้นจะถางไร่สำหรับปลูกข้าว นอกจากนี้ยังมีพิธีเกี่ยวกับงานมงคลต่าง ๆ เช่น แต่งงานและขึ้นบ้านใหม่ ในเดือนเมษายน เป็นช่วงเผาไร่และมิงานปีใหม่ ในเดือนพฤษภาคมจะเริ่มหยุดข้าวไร่ หลังจากนั้นในเดือน มิถุนายนเมื่อข้าวเริ่มออกจะมีการตายหูกำจัดวัชพืชในไร่ ในเดือนกรกฎาคมจะมีพิธีการเลี้ยง ผีไร่ เป็นการเลี้ยงใหญ่มีทั้งเหล้าและไก่เป็นเครื่องเซ่นไหว้ หลังจากนั้นจะเป็นการดูแลรักษาข้าวไร่ โดยจะมีการเลี้ยงผีเป็นระยะ ๆ ในช่วงเดือนตุลาคมหลังจากเกี่ยวข้าวและนวดข้าวแล้วจะมีการ เลี้ยงผีใหญ่อีกครั้ง ในช่วงเดือนพฤศจิกายน - ธันวาคมจะเป็นการเตรียมพื้นที่และปลูกข้าวโพด และถั่วเหลืองตามลำดับ อย่างไรก็ตามครอบครัวที่นับถือศาสนาคริสต์จะไม่มีกรอบพิธีกรรมใดๆ

ประชาชนบ้านเรกะติส่วนใหญ่ฟังภาษาไทยพอรู้เรื่อง คนที่สามารถพูดได้มีบ้าง ส่วนคนที่สามารถอ่านและเขียนได้มีจำนวนน้อย ในชุมชนมีศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ ฟ้าหลวงบ้านเรกะติซึ่งตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2528 สังกัดศูนย์บริการการศึกษานอกกระบวนและการศึกษา ตามอัครยาศัยอำเภอท่าสองยาง จัดการศึกษาในระดับชั้นเตรียมความพร้อมและการศึกษาขั้น พื้นฐาน (ป.1-ป.6) ปัจจุบันมีนักเรียน 76 คน ครู 2 คน นักเรียนที่เรียนจบแล้วไปศึกษาต่อใน ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ร้อยละ 95 นอกจากนี้ในศูนย์การเรียนรู้ฯ ยังมีการจัดการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ โดยสอนในช่วงเวลา 18.00-21.00 น. รูปแบบกิจกรรมประกอบด้วย การสอนหนังสือผู้ไม่รู้ หนังสือ การประชุมพูดคุยกับชุมชนเพื่อการเรียนรู้แก้ไขปัญหาและการพัฒนาชุมชน ความบันเทิง โดยใช้สื่อโทรทัศน์และวีดีโอ ปัจจุบันมีนักศึกษาผู้ใหญ่หลักสูตรประถมศึกษา 7 คน หลักสูตรผู้ไม่รู้ หนังสือ 10 คน นอกจากนี้ในชุมชนยังมีวัดบ้านเรกะติซึ่งอยู่บริเวณด้านบนของชุมชนด้วย

โรคที่พบบ่อยในชุมชนคือ โรคมาลาเรีย โรคเกี่ยวกับระบบทางเดินอาหารและโรค ผิวหนัง สถานีอนามัยที่ใกล้ที่สุดอยู่ที่บ้านปะน้อยปูซึ่งอยู่ห่างออกไปประมาณ 4 กิโลเมตร ครัวเรือนร้อยละ 70 มีส้วมใช้ แบบแผนในการดูแลสุขภาพและรักษาโรคของคนในชุมชนมี 2 แบบ คือ คนรุ่นเก่าเมื่อเจ็บป่วยจะรักษาตนเองด้วยสมุนไพรตามที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ หลังจากนั้นถ้าไม่หายจะไปหาหมอพื้นบ้าน เจ้าหน้าที่สถานีอนามัย และโรงพยาบาลท่าสองยาง

ตามลำดับ สำหรับคนรุ่นใหม่เมื่อเจ็บป่วยจะรักษาตนเองด้วยยาแผนปัจจุบันที่หาซื้อได้จากร้านขายยา หลังจากนั้นถ้าไม่หายจะไปที่สถานเอนามัย และโรงพยาบาลท่าสองยางตามลำดับ

แผนภาพที่ 6 พื้นที่ชุมชนบ้านเรกะติ

ที่มา: ปรับปรุงจากคำบอกเล่าและการตรวจสอบของนายไชยวัฒน์ สายธารอิสระ

ชุมชนบ้านเรกะติมีป่าชุมชนของตนเอง เกิดจากชาวบ้านได้ปล่อยให้ป่าที่เสื่อมโทรมฟื้นตัวมา 10 ปีเศษแล้ว โดยมีพื้นที่ป่าขนาดกว้าง 5 กิโลเมตร ยาว 6 กิโลเมตร ปัจจุบันมีการจัดตั้งกรรมการดูแลรักษา มีกิจกรรมการอนุรักษ์สัตว์ป่าและปลาในลำห้วย มีการลาดตระเวนปีละ 5-6 ครั้ง นอกจากนี้ยังช่วยกันทำแนวกันไฟทำให้ป่าฟื้นตัวดีขึ้น ชุมชนได้ประโยชน์จากป่าในการหาเห็ด มีแหล่งน้ำเล็ก ๆ สำหรับแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคของชุมชนมาจากระบบประปาภูเขา ซึ่งมีต้นน้ำในเขตป่าของหมู่บ้านอื่นระยะทาง 6-8 กิโลเมตร ในฤดูแล้งปริมาณน้ำมีไม่สม่ำเสมอ ทำให้ชาวบ้านต้องวางแผนหาต้นน้ำแห่งใหม่

ในชุมชนมีผู้นำชื่อนายประภัทร ประเสริฐศิริ ในอดีตเคยเป็นผู้ใหญ่บ้านมาก่อน ปัจจุบันเกษียณอายุแล้ว ในชุมชนไม่มีผู้นำที่เป็นทางการเนื่องจากเป็นบ้านบริวารของหมู่บ้านอื่น มีการตั้งกรรมการของหมู่บ้านจำนวน 8 คนขึ้นมาช่วยกันดูแลชุมชน นอกจากนี้ในกลุ่มคนที่ยังนับถือผีอยู่จะมีผู้นำทางธรรมชาติชื่อนายตะวา รัชเน บุญมากุล ซึ่งเป็นทั้งฮีโร่ของหมู่บ้าน ในช่วง 4-5 ปีที่ผ่านมาชุมชนมีความขัดแย้งกับหมู่บ้านหลักในเรื่องพื้นที่ทำกิน ทำให้สมาชิกในชุมชนรู้สึกที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม เนื่องจากในชุมชนไม่มีตัวแทนของตนเองไปเป็นทั้ง ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ทั้ง ๆ ที่ในอดีตเคยมีสมาชิกของชุมชนเป็นผู้ใหญ่บ้านมาก่อน ชุมชนเกิดความไม่มั่นใจว่าจะได้รับข้อมูลข่าวสาร ตลอดจนผลประโยชน์ต่าง ๆ ของรัฐอย่างเท่าเทียมกับชุมชนอื่น ๆ หรือไม่ ทำให้ชุมชนรวมตัวกันค่อนข้างเหนียวแน่น มีกรรมการหมู่บ้านขึ้นมาดูแลรักษาผลประโยชน์ของชุมชน เช่น การอนุรักษ์ป่าชุมชน การควบคุมยาเสพติด ให้โทษ การศึกษา การรักษาความสงบเรียบร้อยภายในชุมชน เป็นต้น ในชุมชนไม่มีไฟฟ้า ชาวบ้านใช้ Solar Home หลังคาเรือนละ 1 แผง มีรถยนต์ 4 คัน วิทย์ 4 เครื่อง โทรทัศน์ 12 เครื่อง และมีหอกระจายข่าวของหมู่บ้าน

2. บ้านหนองอิ่งใต้

บ้านหนองอิ่งใต้ ตั้งอยู่หมู่ที่ 7 ตำบลนาเกียน อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ประชากรทั้งหมดเป็นกะเหรี่ยงไป มีจำนวน 296 คน หรือ 70 ครัวเรือน โดยตั้งหมู่บ้านอยู่ในบริเวณพื้นที่ปัจจุบันมาประมาณ 150 ปี ในชุมชนมีคนนับถือศาสนาพุทธและผี 60 ครัวเรือน นับถือศาสนาคริสต์ 10 ครัวเรือน

สภาพภูมิประเทศของบ้านหนองอิ่งใต้ตั้งอยู่บนพื้นที่ภูเขาสูงเฉลี่ย 1,100 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง มีลำห้วยเล็ก ๆ อยู่ห่างออกไปประมาณ 100 เมตร มีน้ำไม่ตลอดปี บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านไม่ลาดชันนัก การตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกันหนาแน่นบริเวณกลางหมู่บ้าน มีถนนดินเข้าไปในหมู่บ้าน และมีทางเดินเล็ก ๆ ระหว่างบ้านแต่ละหลัง สุขภาพสิ่งแวดล้อมไม่ดี มีฝุ่นละอองมากในหน้าแล้งและเปียกแฉะในหน้าฝน รอบ ๆ หมู่บ้านเป็นภูเขาสูง พื้นที่ป่าไม้และที่ทำกิน จากหมู่บ้านไปปากทางเป็นถนนดินระยะทาง 10 กิโลเมตร หลังจากนั้นเป็นถนนลูกรังประมาณ 30 กิโลเมตรถึงที่ทำการอำเภออมก๋อย การเดินทางไม่สะดวกโดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูฝน ใช้เวลาเดินทางประมาณ 3 ชั่วโมงเศษ

ชุมชนบ้านหนองอิ่งใต้มีอาชีพหลักคือการทำนาและทำไร่ข้าว ปริมาณข้าวที่ผลิตได้มีเพียงพอต่อการบริโภคภายในชุมชน สำหรับอาชีพอื่น ๆ ได้แก่ การออกไปรับจ้างตามฤดูกาล ภายหลังจากการปักดำเรียบร้อยแล้ว ครัวเรือนส่วนใหญ่มีทั้งพื้นที่ทำไร่และพื้นที่ทำนา นอกจากนี้

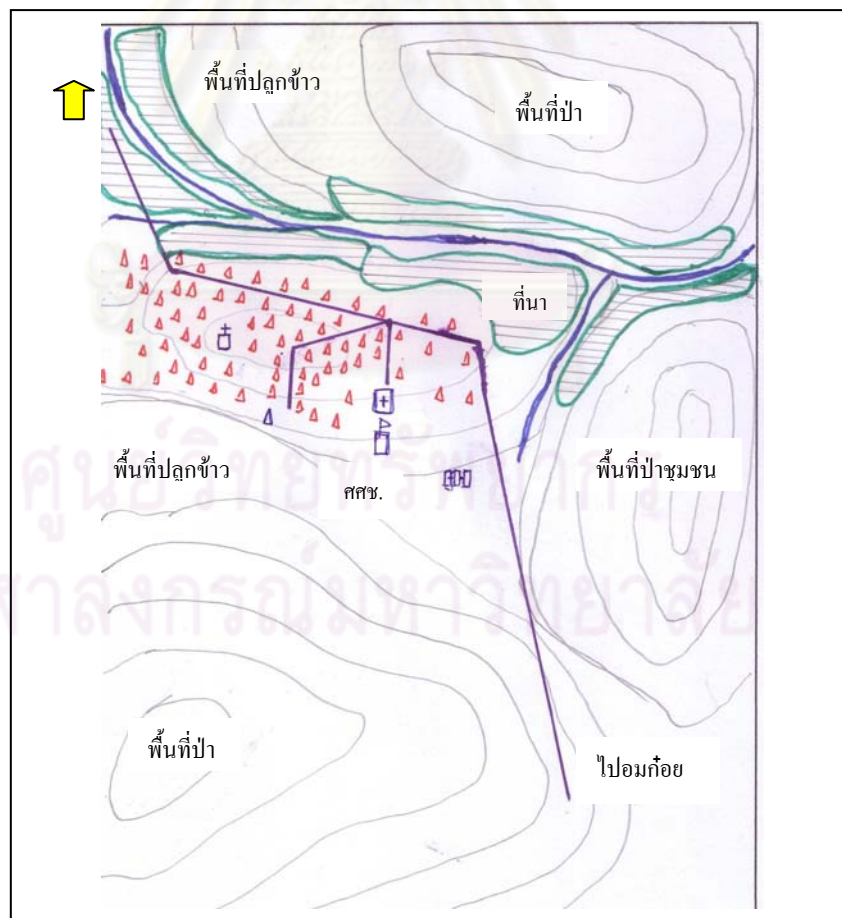
ในชุมชนยังมีการเลี้ยงหมู ไก่ วัว โดยการเลี้ยงวัวจะเป็นแหล่งรายได้ที่เป็นตัวเงิน แต่ละครอบครัวมีวัวไม่เท่ากันตั้งแต่ 5-50 ตัว/ครอบครัว เป็นการเลี้ยงปล่อยในป่า สำหรับหมูและไก่นั้นนอกจากจะเลี้ยงไว้ใช้ในการไหว้ผีแล้ว ยังจำหน่ายด้วย แต่ละครอบครัวไม่นิยมนำเงินไปฝากธนาคารแต่จะเก็บเป็นเงินสดไว้เพียงพอใช้ นอกจากนั้นจะเก็บในรูปแบบของทรัพย์สิน เช่น วัวและควาย เมื่อต้องการใช้เงินด่วนจะใช้วิธีการยืมเงินเพื่อนบ้านก่อนแล้วขายวัวใช้คืนในภายหลัง ในแต่ละครอบครัวมีที่ทำไร่ข้าว 6 แปลง มีที่ทำนาอย่างเดียว 20 ครอบครัวยุ มีที่ทำไร่อย่างเดียว 14 ครอบครัวยุ มีทั้งที่ทำนาและทำไร่ 33 ครอบครัวยุ ที่เหลือประมาณ 5 ครอบครัวยุไม่ทำไร่ทำนามีอาชีพรับจ้าง มีระบบเหมืองฝาย 6 แห่ง ชุมชนมีหนี้สินน้อย ส่วนใหญ่เป็นการยืมกันเองในหมู่ญาติพี่น้อง ไม่ไปกู้ยืมเงินจากธนาคาร ในชุมชนไม่รับเงินกองทุนหมู่บ้านเพราะเกรงว่าจะไม่มีใช้คืน หมู่บ้านเคยยืมเงินกองทุนของกรมประชาสัมพันธ์จำนวน 120,000 บาท ในปัจจุบันใช้คืนหมดแล้ว ขณะนี้ยังมีเงินโครงการ กขคจ. มีคนกู้ยืมอีก 10 คนๆละ 5,000-10,000 บาท นอกจากนี้ยังมีคนที่เป็นหนี้ร้านค้าสำหรับเป็นเงินผ่อนค่ามอเตอร์ไซด์ 3 คน

วิถีชีวิตของคนในชุมชนจะคล้ายกับชุมชนอื่น ๆ กล่าวคือในเดือนมกราคม เป็นระยะเวลาของการซ่อมแซมและสร้างบ้านใหม่ มีปลูกพืชผักหลังฤดูการทำนา ทุก ๆ 3 ปีจะมีงานปีใหม่หนึ่งครั้ง หลังจากนั้นในเดือนกุมภาพันธ์ถึงมีนาคมจะเริ่มถางและเผาไร่ ในเดือนเมษายนจะเป็นช่วงหยอดข้าว ปลูกข้าวโพด พืชไร่และผักต่าง ๆ รวมทั้งการเพาะกล้าสำหรับปักดำในนาข้าวด้วย หลังจากนั้นเดือนพฤษภาคมเมื่อข้าวเริ่มงอก 1 คืบ มีการดายหญ้า กำจัดวัชพืช และเลี้ยงผีใหญ่ โดยใช้ไก่ 4 ตัวหรือไก่ 1 ตัวและหมู 1 ตัวร่วมกับเหล้า ในเดือนกรกฎาคมมีการถางหญ้าในไร่เลี้ยงผี และเมื่อปักดำข้าวในนาเสร็จจะออกไปรับจ้างในเมือง เดือนสิงหาคมมีงานปีใหม่ตลอดทั้งเดือน มีการเฉลิมฉลอง มัดมือ เลี้ยงผีใหญ่ ในช่วงเดือนตุลาคมถึงพฤศจิกายนเป็นช่วงเกี่ยวข้าวไร่และข้าวในนา เมื่อเสร็จแล้วบางส่วนจะออกไปรับจ้างต่อ ในเดือนธันวาคมคนที่อยู่ในชุมชนจะปลูกพืชผักและซ่อมแซมบ้าน

คนในชุมชนส่วนใหญ่ฟังภาษาไทยพอเข้าใจ ยกเว้นคนสูงอายุที่ไม่สามารถพูดและฟังภาษาไทยได้ คนส่วนน้อยสามารถอ่านและเขียนภาษาไทยได้ ในหมู่บ้านมีศูนย์การเรียนชุมชนแม่ฟ้าหลวงบ้านหนองอิงใต้ สังกัดศูนย์บริการการศึกษาอกระบบและตามอัธยาศัย อำเภออมก๋อย ตั้งเมื่อ พ.ศ.2536 ปัจจุบันมีครู 2 คน ให้บริการจัดการศึกษา 2 รูปแบบ คือ การศึกษาขั้นพื้นฐานสำหรับเด็กวัยเรียน มีจำนวน 85 คน ประกอบไปด้วยชั้นเตรียมความพร้อม และชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 นอกจากนี้มีการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ 9 คน หลักสูตรสำหรับผู้ไม่รู้หนังสือ การศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลาย ในชุมชนไม่มีวัดแต่มีโบสถ์ศาสนาคริสต์ 1 แห่ง

สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่เป็นโรคที่เกิดจากการทำงานหนัก เช่น ปวดกล้ามเนื้อ และโรคระบบทางเดินอาหาร ในชุมชนมีศูนย์สาธารณสุขชุมชนซึ่งจะมีเจ้าหน้าที่จากสถานีอนามัย อุดมเข้ามาให้บริการเดือนละ 1 ครั้ง โดยจะมีการนัดหมายกันล่วงหน้า ส่วนใหญ่เป็นการให้วัคซีน ตามวงรอบ และการแจกจ่ายยาตามอาการ ในชุมชนไม่มีรายงานการพบเชื้อมาลาเรียมาเป็นเวลา 2 ปีแล้ว ทั้งนี้ในปัจจุบันมีเจ้าหน้าที่หน่วยมาลาเรียเข้ามาในชุมชนทุกสองเดือน เพื่อตรวจเลือดหาเชื้อ ฟันยาและแจกจ่ายยา สำหรับชาวบ้านเมื่อเจ็บป่วยจะดูแลรักษาตนเองก่อนด้วยสมุนไพรบ้าง และยาแผนปัจจุบันที่หาซื้อได้ง่าย เช่น ยาแก้ปวด ถ้าไม่หายจะไปหาหมอประจำหมู่บ้าน ซึ่งหมอมือจะแนะนำว่าอาการเจ็บป่วยเกิดจากผีตัวไหน แล้วจึงแนะนำให้ไปเลี้ยงผี หลังจากขั้นตอนนี้แล้ว ถ้ายังไม่หาย ชาวบ้านส่วนใหญ่จะไปที่โรงพยาบาลอ้อมก้อย ชุมชนบ้านหนองอึ่งได้ทั่ว ๆ ไปมีระบบสุขภาพไม่ดี สภาพแวดล้อมไม่เหมาะสมเนื่องจากมีคอกสัตว์ เช่น วัว หมู อยู่ปะปนกับบ้านเรือน ของประชาชน มีมูลสัตว์ ฝุ่นละอองมาก และน้ำเสียกระจายอยู่ทั่วชุมชน ครวเรือนส่วนน้อยที่มีสวมใส่

แผนภาพที่ 7 พื้นที่ชุมชนบ้านหนองอึ่งใต้

ที่มา: ปรับปรุงจากคำบอกเล่าและการตรวจสอบของนายโหมะใจ ระพีเจ็ดสวรรค์

ชุมชนในปัจจุบันเห็นว่า พื้นที่ชุมชนยังมีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ โดยมีที่ทำไร่หมุนเวียน 6-7 แปลง การผลิตข้าวได้เพียงพอหรือไม่ขึ้นกับความขยันของครัวเรือนเป็นหลัก นอกจากนั้นชุมชนยังมั่นใจว่า พื้นที่ชุมชนในปัจจุบันยังสามารถขยายที่ทำกินได้ โดยมีขนาดพื้นที่ป่าของชุมชนกว้าง 0.5 กิโลเมตร ยาว 1.0 กิโลเมตร เป็นป่าต้นน้ำของชุมชน ซึ่งเมื่อเทียบกับชุมชนอื่น ๆ ถือว่ามีขนาดเล็กมาก ชุมชนมีลำห้วยทางทิศเหนือของหมู่บ้าน แต่ในหน้าแล้งน้ำแห้งสามารถใช้ได้เฉพาะให้วัวควายเท่านั้น ในส่วนของประปาภูเขาต่อมาจากต้นน้ำ 3 กิโลเมตร ใช้มาเป็นระยะเวลา 10 ปีแล้ว ปัจจุบันปริมาณน้ำไม่สม่ำเสมอ ชุมชนวางแผนหาแหล่งน้ำใหม่ของตนเอง เนื่องจากมีการขยายพื้นที่ทำไร่ สภาพแวดล้อมรอบ ๆ แหล่งน้ำในปัจจุบันจึงเสื่อมโทรมลงมาก

การปกครองในหมู่ที่ 7 นี้จะมีหย่อมบ้านย่อย ๆ จำนวน 4 หย่อมบ้าน โดยมีบ้านหนองอึ่งใต้เป็นหมู่บ้านหลัก เนื่องจากมีประชากรมากที่สุด มีผู้ใหญ่บ้านชื่อนายและจั่ง ราศีสโรช ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านชื่อนายโหมะใจ ระพีเจ็ดสวัสดิ์ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลของหมู่บ้านชื่อนายดำรง ราศีสโรช ชุมชนมีความมั่นใจในอำนาจรัฐ และเชื่อมั่นว่าชุมชนจะได้รับการดูแล ได้รับการบริการจากรัฐอย่างทั่วถึง ในการเลือกตั้งแต่ละครั้งมีการมาใช้สิทธิประมาณร้อยละ 60-70 นอกจากผู้นำอย่างเป็นทางการแล้ว ในชุมชนยังมีผู้อาวุโสของหมู่บ้าน ซึ่งมีบทบาทในพิธีกรรมของชุมชน และยังให้คำแนะนำการปกครองแก่ผู้นำรุ่นใหม่ นอกจากนี้ในชุมชนหนองอึ่งใต้มีการตกลงกันว่าจะให้สมาชิกผลัดกันเป็นผู้ใหญ่บ้านคนละ 1 วาระ โดยมีการคัดเลือกกันเองในชุมชนก่อนแล้วให้คนที่ชุมชนคัดเลือกแล้วไปสมัครเป็นผู้ใหญ่บ้าน ทำให้ไม่มีผู้แข่งขันรายอื่น ๆ ลงสมัครมาหลายรุ่นแล้ว

ในชุมชนใช้พลังงานแสงอาทิตย์เป็นหลัก มี Solar Home หลังคาเรือนละ 1 แผง มีระบบโทรศัพท์ผ่านดาวเทียมบริการอยู่ 2 จุดคือ ที่ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน โดยต้องใช้การ์ดสำหรับการโทรออก นอกจากนี้ยังมีร้านค้าชุมชน 1 แห่ง และศูนย์สุขภาพชุมชนอีก 1 แห่ง มีการส่งเสริมการตีมีดซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชุมชน วิทยาลัยสารพัดช่างได้เข้ามาก่อสร้างอาคารและอุปกรณ์ในการตีมีดให้ มีการก่อสร้างถนนลูกรังเข้าหมู่บ้าน โดยองค์การบริหารส่วนตำบลนาเกียน เป็นระยะทางประมาณ 10 กิโลเมตร ซึ่งชาวบ้านคิดว่าจะทำให้การเดินทางเข้าออกหมู่บ้านสะดวกมากขึ้น

3. บ้านแก่งปลาเลา

บ้านแก่งปลาเลา ตั้งอยู่หมู่ที่ 10 ตำบลนาปู่ป้อม อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ประชากรทั้งหมดของหมู่บ้านมีจำนวน 176 คนหรือ 44 หลังคาเรือน ประกอบไปด้วย

คนไทยใหญ่ประมาณ 90 คนหรือ 24 หลังคาเรือน และคนตองสูประมาณ 86 คนหรือ 20 หลังคาเรือน บ้านแก่งปลาเลาเดิมเป็นหมู่บ้านของคนไทยใหญ่ กลุ่มตองสูได้ย้ายมาจากบ้านคอยคุดมาอยู่บ้านแก่งปลาเลาเมื่อ พ.ศ.2526 เนื่องจากบ้านคอยคุดอยู่ห่างไกลและทุรกันดาร ในคราวแรกชักชวนกันมา 8 ครอบครัวโดยผู้นำตามธรรมชาติชื่อนายหย่นนะ หลังจากนั้นจึงอพยพตามกันมาอีกหลายครอบครัว คนตองสูทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธตามคนไทยใหญ่ ขณะเดียวกันก็ยังมีความเชื่อในเรื่องผีอยู่

สภาพภูมิประเทศของบ้านแก่งปลาเลาตั้งอยู่บนพื้นที่ภูเขาสูงเฉลี่ย 950 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง มีลำห้วยของไหลผ่านหมู่บ้าน มีน้ำตลอดปี ทำให้เกิดเป็นที่ราบแคบ ๆ ชาวบ้านใช้ในการทำนาและทำไร่ ชาวบ้านตั้งบ้านเรือนบริเวณพื้นที่สูง โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือกลุ่มไทยใหญ่ที่มาอยู่ก่อนจะตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ราบใกล้กับลำห้วยของ ส่วนกลุ่มกะเหรี่ยงตองสูซึ่งมาทีหลังจะตั้งบ้านเรือนอยู่บนที่สูงกว่าเรียงรายไปตามระดับของความลาดชัน รอบหมู่บ้านเป็นภูเขาสูงสลับกับพื้นที่ทำกิน บ้านแก่งปลาเลาสามารถเดินทางเข้าออกสะดวกตลอดปี มีถนนคอนกรีตสลับกับถนนลูกรังเป็นระยะทาง 20 กิโลเมตร ถึงปากทางเชื่อมกับถนนสายแม่ฮ่องสอนเชียงใหม่ หลังจากนั้นอีก 10 กิโลเมตรจะถึงอำเภอปางมะผ้า

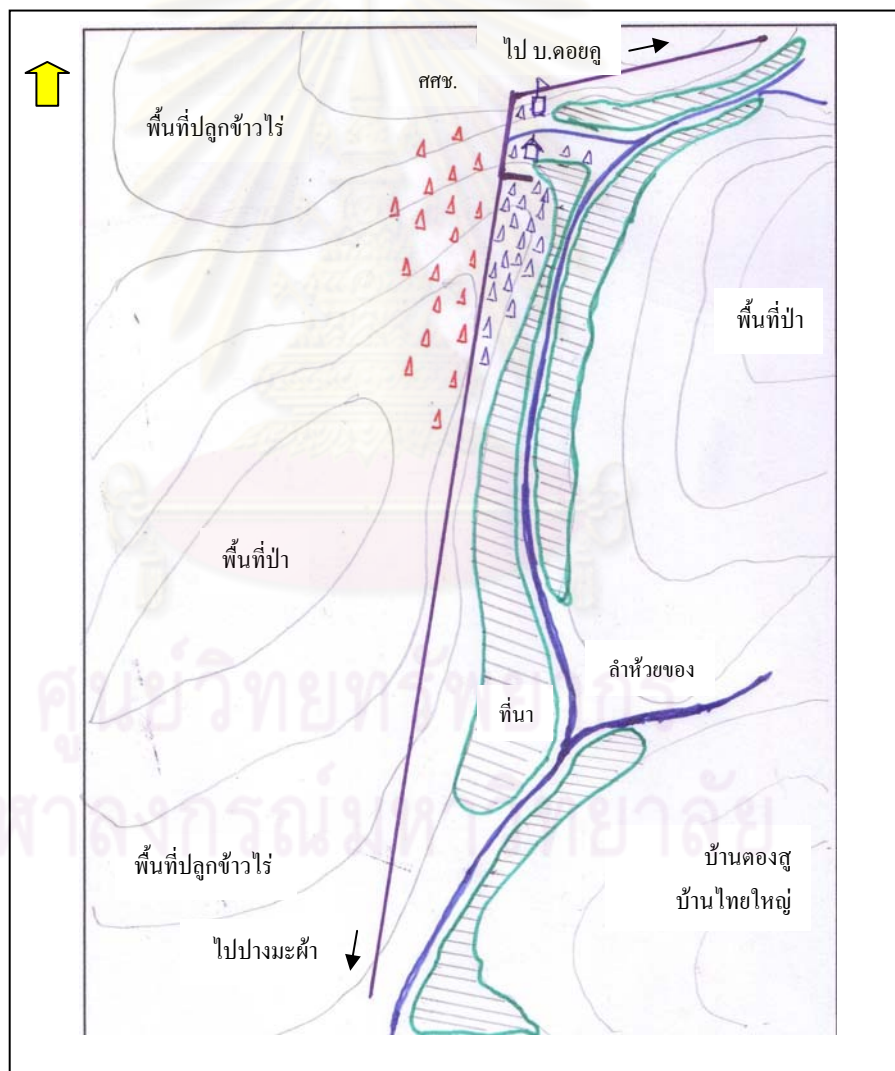
ชาวกะเหรี่ยงตองสูมีที่ทำไร่หมุนเวียน 3 แปลง โดยปลูกข้าวไร่และงาหรือถั่วเหลืองสลับกันไป ชุมชนสามารถผลิตข้าวเพียงพอต่อการบริโภค ในขณะที่บางครอบครัวมีเหลือขาย การปลูกข้าวนิยมใส่ปุ๋ยเคมีและยาฉีดฆ่าหญ้า ชาวบ้าน 1 ใน 3 ออกไปรับจ้างเมื่อทำไร่เสร็จแล้ว โดยไปรับจ้างปลูกหอมที่เมืองปาย มีรายได้ 150 บาทต่อคนต่อวัน ชาวบ้านไม่ได้เลี้ยงวัวควายเนื่องจากไม่มีพื้นที่ เลี้ยงแต่ไก่และหมู การปลูกงาในแต่ละปีจะมีรายได้ 10,000-20,000 บาท โดยงาขายได้กิโลกรัมละ 12-15 บาท สำหรับถั่วเหลืองจะขายได้กิโลกรัมละ 10-15 บาท การปลูกงาไม่ต้องใส่ปุ๋ยเคมีและฉีดยาฆ่าแมลง ส่วนการปลูกถั่วเหลืองต้องฉีดยาฆ่าแมลงแต่ไม่ต้องใส่ปุ๋ย มีระบบเหมืองฝาย 4 แห่ง ที่นา 25 ครัวเรือน

วิถีชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยงตองสูจะคล้ายกับวิถีชีวิตของคนไทยใหญ่ โดยในช่วงเดือนมกราคมจะออกไปรับจ้างนอกหมู่บ้าน ในเดือนนี้มีงานดับไฟเทียนซึ่งเป็นประเพณีขึ้นปีใหม่ของคนไทยใหญ่ หลังจากนั้นในเดือนกุมภาพันธ์ถึงมีนาคมจะมีการถางพื้นที่ปลูกข้าวไร่และงานวันมาฆบูชา ในเดือนเมษายนมีการเผาไร่ ปลูกงาและงานวันสงกรานต์ ต่อมาในเดือนพฤษภาคมจะมีการหยุดข้าวไร่ เพาะต้นกล้าในนาข้าว ปลูกถั่วเหลือง งานวันวิสาขบูชาและพิธีมัดมือ หลังจากนั้นในเดือนมิถุนายนถึงเดือนกรกฎาคมจะเป็นช่วงดำนา คายหญ้าในแปลงข้าวไร่และมีงานวันอาสาฬหบูชา ในเดือนสิงหาคมจะมีการเลี้ยงผีไร่และผีนาเมื่อข้าวตั้งท้อง ต่อมาในเดือนตุลาคมจะ

มีการเลี้ยงผีอีกครั้งก่อนเก็บเกี่ยว ในช่วงนี้จะมีการออกพรรษา เดือนพฤศจิกายนจะเป็นการเกี่ยวข้าว เมื่อเสร็จแล้วจะออกไปรับจ้างนอกหมู่บ้าน

คนหนุ่มสาวเกือบทั้งหมดสามารถพูดฟังภาษาไทยได้ ส่วนคนที่สามารถอ่านเขียนได้มีประมาณร้อยละ 70 สำหรับคนแก่ร้อยละ 50 สามารถพูดและฟังภาษาไทยรู้เรื่อง ส่วนที่อ่านเขียนได้มีเพียงเล็กน้อย เด็กวัยเรียนจะไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนบ้านโห่งกองเต้าที่อยู่ห่างไป 3 กิโลเมตร ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ทุกคน สำหรับในหมู่บ้านมีศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวง เปิดสอนผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือ นอกจากนี้ในหมู่บ้านยังมีวัด 1 แห่ง

แผนภาพที่ 8 พื้นที่ชุมชนบ้านแก่งปลาเลา

ที่มา: ปรับปรุงจากคำบอกเล่าและการตรวจสอบของนายไพฑูญ วิริยะอาทร

ชาวบ้านเมื่อเจ็บป่วยส่วนใหญ่จะหาซื้อยาแผนปัจจุบันมากิน ถ้าไม่หายจะไปหาหมอที่สถานีนามยานาปูป้อม หรือไม่ก็ไปโรงพยาบาลปางมะผ้า ถ้ายังไม่หายอีกจะมารักษากับหมอผี สำหรับคนท้องส่วนใหญ่จะคลอดที่บ้านโดยมีหมอต้าแย หรือไม่ก็ตามเจ้าหน้าที่จากสถานีนามยานาปูป้อมมาทำคลอด ชาวบ้านส่วนใหญ่มีส้วมใช้ ระบบสุขภาพสิ่งแวดล้อมของชุมชนค่อนข้างดีและสะอาดคล้ายบ้านของคนไทยใหญ่

เนื่องจากพื้นที่มีจำกัดชาวบ้านต้องการที่ดินสำหรับทำการเกษตรมากขึ้น ปัจจุบันมีพื้นที่ทำไร่หมุนเวียน 3 แปลง ทำให้ดินเสื่อมลดความอุดมสมบูรณ์ลง ดังนั้นการปลูกข้าวไร่ชาวบ้านจึงนิยมใส่ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าหญ้ามากขึ้น มิฉะนั้นผลผลิตจะไม่ดี ทำให้ต้นทุนการเพาะปลูกสูงขึ้น แต่ไม่สามารถขยายพื้นที่ไปได้เนื่องจากทิศเหนือติดกับสหภาพพม่าและพื้นที่ของชุมชนอื่น ๆ ชุมชนมีน้ำเพียงพอตลอดปี โดยพื้นที่ต้นน้ำอยู่ในเขตป่าที่อุดมสมบูรณ์

เนื่องจากในชุมชนบ้านแก่งปลาเลามี 2 เผ่า โดยคนไทยใหญ่มีมากกว่าจึงได้รับเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันชื่อ นายอู ธรรมชาติพิพัฒน์ สำหรับกรรมการหมู่บ้านมีทั้งที่เป็นคนไทยใหญ่และตองสู กรรมการจะมีการประชุมกันทุกเดือน ชุมชนไม่มีปัญหาทะเลาะกัน สามารถอยู่ร่วมกันได้ระหว่างคนไทยใหญ่และคนตองสู การปฏิบัติพิธีกรรมในการทำไร่จะแยกไป ส่วนประเพณีทางพุทธศาสนาจะไปร่วมกันที่วัดบ้านแก่งปลาเลา คนกะเหรี่ยงตองสูจะมีผู้นำชื่อ นายไพฑูญ วิริยะอาทร ในชุมชนไม่มีไฟฟ้ากระแสใช้ คริวเรือน 1 ใน 3 ใช้ระบบพลังงานแสงอาทิตย์ ส่วนที่เหลือใช้เทียนหรือตะเกียง มีโทรทัศน์ 5 เครื่อง ส่วนใหญ่ใช้การฟังวิทยุ มีระบบประปาภูเขา มีน้ำไหลสม่ำเสมอตลอดปี ต้นน้ำอยู่ห่างจากหมู่บ้าน 1 กิโลเมตร

4. บ้านห้วยเสือเผ่า

บ้านห้วยเสือเผ่า ตั้งอยู่หมู่ที่ 4 ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ประชากร มีทั้งหมด 669 คน หรือ 132 คริวเรือน เป็นกะเหรี่ยงคะยา 80 ครอบครัว ไทยใหญ่ 20 ครอบครัว คนเมือง 5 ครอบครัว ปะด่อง 22 ครอบครัว และคายอ 5 ครอบครัว โดยร้อยละ 80 นับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 20 นับถือศาสนาคริสต์ สำหรับกลุ่มที่นับถือศาสนาพุทธนับถือผีด้วยหมู่บ้านนี้เดิมไทยใหญ่อาศัยอยู่ คนกะเหรี่ยงคะยาเดิมอยู่ที่บ้านส่วยอู ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านห้วยเสือเผ่า 12 กิโลเมตร อยู่ติดเขตพม่า หลังจากนั้นได้ย้ายมาที่บ้านหมากกาวยอนและบ้านขุนเตื่อตามลำดับ เนื่องจากต้องการหาที่เพาะปลูกสำหรับการทำไร่หมุนเวียน ต่อมาใน พ.ศ.2520 เจ้าหน้าที่ทหารจัดให้คนกะเหรี่ยงคะยา ย้ายลงมาอยู่บ้านห้วยเสือเผ่าเพื่อความมั่นคงของประเทศ มีรายได้เฉลี่ย 8,000-150,000 บาท ต่อคริวเรือนต่อปี

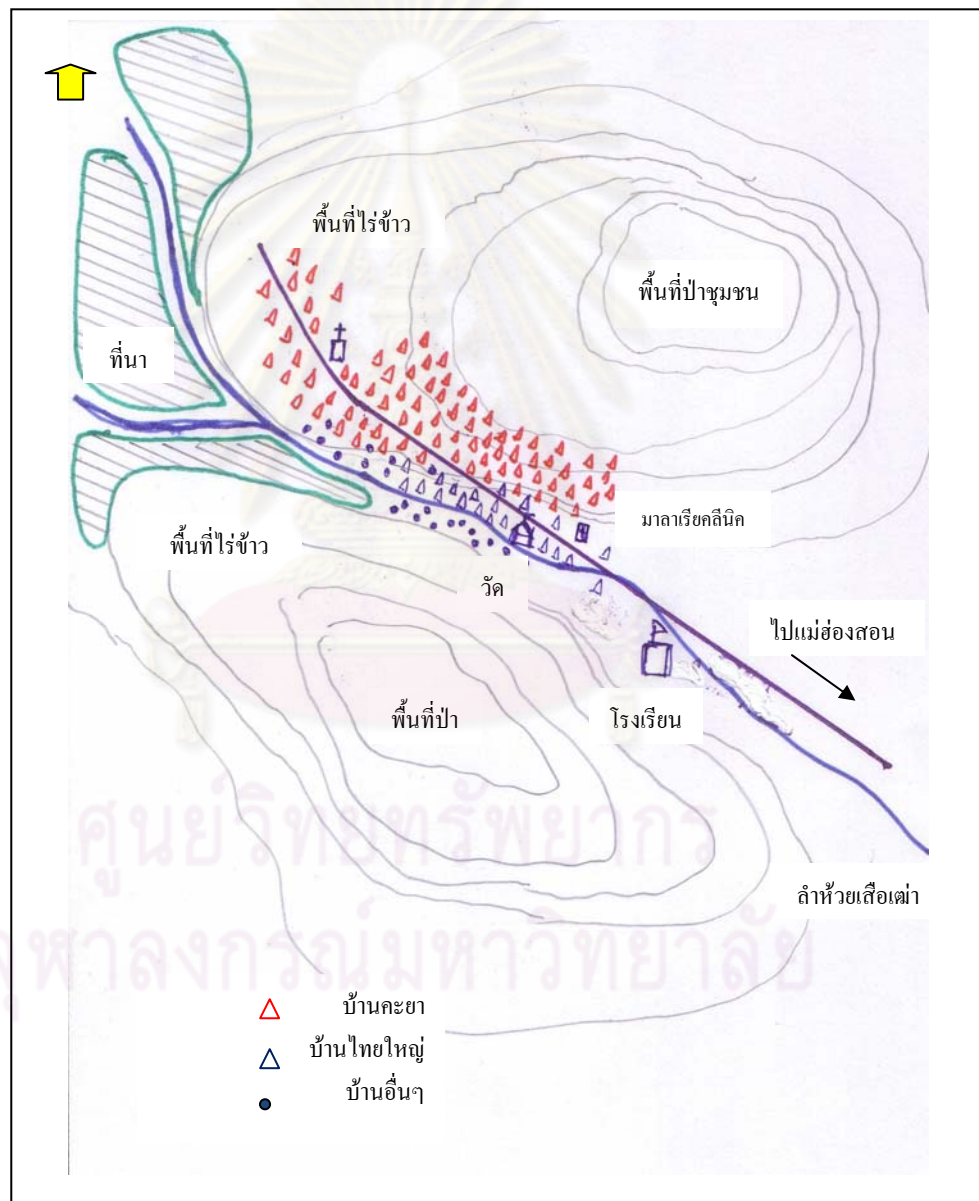
สภาพภูมิประเทศของบ้านห้วยเสือเฒ่า ตั้งอยู่บริเวณที่ราบแคบ ๆ ของลำห้วยเสือเฒ่า บริเวณโดยรอบเป็นภูเขาและป่าไม้ มีความสูงเฉลี่ย 850 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง ทิศเหนือติดกับบ้านสบบ่อง ทิศใต้ติดกับบ้านห้วยปู่แดง ทิศตะวันออกติดกับศูนย์ทำโปงแดง ทิศตะวันตกติดกับสหภาพพม่า การเดินทางมีความสะดวกตลอดปี ถนนเป็นคอนกรีต ลัดเลาะไปตามลำห้วยเสือเฒ่า อยู่ห่างจากตัวเมืองแม่ฮ่องสอน 11 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางน้อยกว่า 30 นาที

การทำมาหากิน ส่วนใหญ่มีอาชีพทำไร่ข้าว เมื่อหมดฤดูทำไร่จะออกไปรับจ้างก่อสร้าง และปลูกหอมกระเทียมในพื้นที่ใกล้ ๆ กับเมือง นอกจากนี้ส่วนหนึ่งในชุมชนก็มีอาชีพค้าขายด้วยเนื่องจากเป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยเฉพาะในช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนมกราคมจะมีนักท่องเที่ยวจำนวนมาก นอกจากการปลูกข้าวไร่แล้วยังมีการปลูกแตงและถั่วเหลืองด้วย ครอบครัวจะทำไร่ 3 แปลงหมุนเวียนกันไป ผลผลิตข้าวในหมู่บ้านมีไม่เพียงพอ ชาวไร่ประมาณ 3 เดือน ดังนั้นจำเป็นต้องออกไปรับจ้างปลูกหอมและกระเทียมในเมืองแม่ฮ่องสอนเพื่อหารายได้มาซื้อข้าวกิน ชุมชนบ้านห้วยเสือเฒ่ามีระบบเหมืองฝาย 3 แห่ง ที่นา 22 ครัวเรือน คนในหมู่บ้านห้วยเสือเฒ่ามีความสามารถในการจักสานเครื่องใช้ไม้สอยในครัวเรือน เช่น กระบุง ตะกร้า ที่ใส่ขยะ นอกจากนี้ยังมีการทอผ้าใช้เอง ทั้งเครื่องนุ่งห่มและของใช้ เช่น ยาม ผ้าถุง เสื้อ เป็นต้น เนื่องจากอยู่ใกล้เมืองจึงมีพื้นที่ทำกินจำกัด พื้นที่ป่าโดยรอบถูกบุกรุกทำลาย ทั้งเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน โดยมีทั้งคนพื้นราบและคนกะเหรี่ยง เมื่อป่าไม้เสื่อมโทรมทำให้มีปัญหาขาดน้ำตามมา ชาวบ้านส่วนหนึ่งประมาณ 10 ครัวเรือนต้องเข้าไปทำไร่ข้าวในพื้นที่สหภาพพม่า

วิถีชีวิตของคนกะเหรี่ยงคะยาบ้านห้วยเสือเฒ่า ช่วงเดือนมกราคมถึงกุมภาพันธ์เป็นช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวชาวบ้านจะหาของมาขายนักท่องเที่ยว ขณะที่ชาวบ้านบางส่วนจะเริ่มถางไร่ โดยเฉพาะในช่วงเดือนมีนาคมถึงเมษายนเป็นช่วงถางไร่และเผาไร่ มีการเลี้ยงผีต้นที่ ซึ่งใช้เวลา 5 วันในการจัดการละเล่นต่าง ๆ เช่น การเต้นรำ การเลี้ยงเหล้า เดือนพฤษภาคมจะเริ่มหยุดข้าวไร่ ในช่วงนี้จะมีการเลี้ยงผีไร่ผีนาก่อนที่จะมีการลงมือปลูกข้าว นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงผีเจ้าที่ (ดอยหลวง) บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านเก่า เป็นการเลี้ยงร่วมกันทั้งหมู่บ้าน ทุก 3 ปีจะจัดให้มีการเลี้ยงครั้งหนึ่ง มีหมู ไก่ เหล้า ขนม บุหรี่ เป็นของเซ่นไหว้ หลังจากนั้นเป็นการดูแลรักษาข้าวทั้งในไร่และในนา มีการตายหญ้ากำจัดวัชพืช ในเดือนกรกฎาคมมีงานวันเข้าพรรษา ต่อมาในเดือนตุลาคมถึงพฤศจิกายนจะเริ่มเกี่ยวข้าว มีการเลี้ยงผีปอยข้าวต้ม ในเดือนธันวาคมจะออกไปรับจ้างนอกชุมชนและขายของแก่นักท่องเที่ยว บ้านห้วยเสือเฒ่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดแม่ฮ่องสอนเนื่องจากมีคนหลายเผ่าพันธุ์อยู่ในชุมชนด้วยกัน ช่วงเทศกาลจะมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมหมู่บ้านหลายร้อยคนในแต่ละวัน

ประชาชนทั่วไปประมาณร้อยละ 70 สามารถพูดและฟังภาษาไทยได้ ส่วนน้อยสามารถอ่านและเขียนได้ สำหรับเด็กและเยาวชนทั้งหมดสามารถพูดฟังอ่านและเขียนได้ ส่วนกลุ่มปะด่องและคายอที่เข้ามาอยู่ใหม่ยังไม่สามารถพูดฟังอ่านและเขียนได้ ในชุมชนมีโรงเรียนบ้านห้วยเสือเฒ่า สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาแม่ฮ่องสอน เปิดสอนในระดับประถมศึกษา มีนักเรียน 130 คน ครู 10 คน นอกจากนี้ยังมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 1 แห่ง รับผิดชอบโดยองค์การบริหารส่วนตำบลผาบ่อง มีเด็ก 32 คน ผู้ดูแลเด็ก 2 คน มีวัด 1 แห่ง และโบสถ์คริสต์ 1 แห่ง

แผนภาพที่ 9 พื้นที่ชุมชนบ้านห้วยเสือเฒ่า

ที่มา: ปรับปรุงจากคำบอกเล่าและการตรวจสอบของนายประชา สิงขรศิริเดช

ด้านสุขภาพอนามัย ชาวบ้านเมื่อเจ็บป่วยส่วนใหญ่มักจะซื้อยามากินเอง ถ้ายังไม่หายก็จะไปหาหมอที่ในเมืองแม่ฮ่องสอน หลังจากนั้นจึงจะไปหาหมอผี เพื่อเลี้ยงผีต่อไปเป็นวิธีการสุดท้าย ในชุมชนชาวบ้านร้อยละ 70 มีส่วนใช้ ระบบสุขภาพบาลีสิ่งแวดล้อมยังไม่ดีนัก เนื่องจากอยู่กันอย่างหนาแน่น ในชุมชนยังมีปัญหาโรคมาลาเรียอยู่ จึงมีการจัดตั้งมาลาเรียคลินิกขึ้นให้บริการรักษาแก่ประชาชน

การปกครอง ชุมชนบ้านห้วยเสือเฒ่าแบ่งออกเป็น 8 บล็อก มีกรรมการหมู่บ้าน 18 คน มีนายอุทิศ ตยาดีทาน คนไทยใหญ่เป็นผู้ใหญ่บ้าน นายประชา สิงขรศิริเดช เป็นกะเหรี่ยงคะยาเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน มีสมาชิก อบต. 2 คน คือนายจงพัศกร พิทักษ์จันทรา และนายชัยสิทธิ์ไพโรพนาศิริเลิศ ในหมู่บ้านมีหมอผีของคนกะเหรี่ยงคะยา 5 คนสำหรับประกอบพิธีกรรม นอกจากนี้ในหมู่บ้านมีไฟฟ้ากระแสใช้ มีสัญญาณโทรศัพท์เคลื่อนที่ ใช้น้ำประปาภูเขาแต่มีไม่เพียงพอตลอดปี มีรถรับส่งผู้โดยสารสำหรับเข้าออกเมืองวันละหลายรอบ มีร้านค้าขายของที่ระลึกอาหารบริการแก่นักท่องเที่ยว ชุมชนบ้านห้วยเสือเฒ่าได้วิเคราะห์จุดแข็งของชุมชนตนเองว่าเป็นหมู่บ้านปลอดภัยเสพติด มีกฎระเบียบของหมู่บ้านที่เข้มแข็ง เป็นแหล่งท่องเที่ยว มีวัฒนธรรมที่โดดเด่นเฉพาะของตนเอง สำหรับจุดอ่อน เห็นว่าเป็นหมู่บ้านที่ประชาชนบางส่วนใหญ่มักยังไม่รู้หนังสือ ขาดที่ทำกิน ประชาชนต้องออกไปรับจ้างภายนอกหมู่บ้าน ประชาชนมีฐานะยากจน รายได้น้อย ขาดทางระบายน้ำ ขาดอาชีพเสริม น้ำประปาไม่พอใช้ ทิ้งขยะไม่เป็นที่ ไม่มีโรงสีข้าวตามความต้องการของคนในหมู่บ้าน

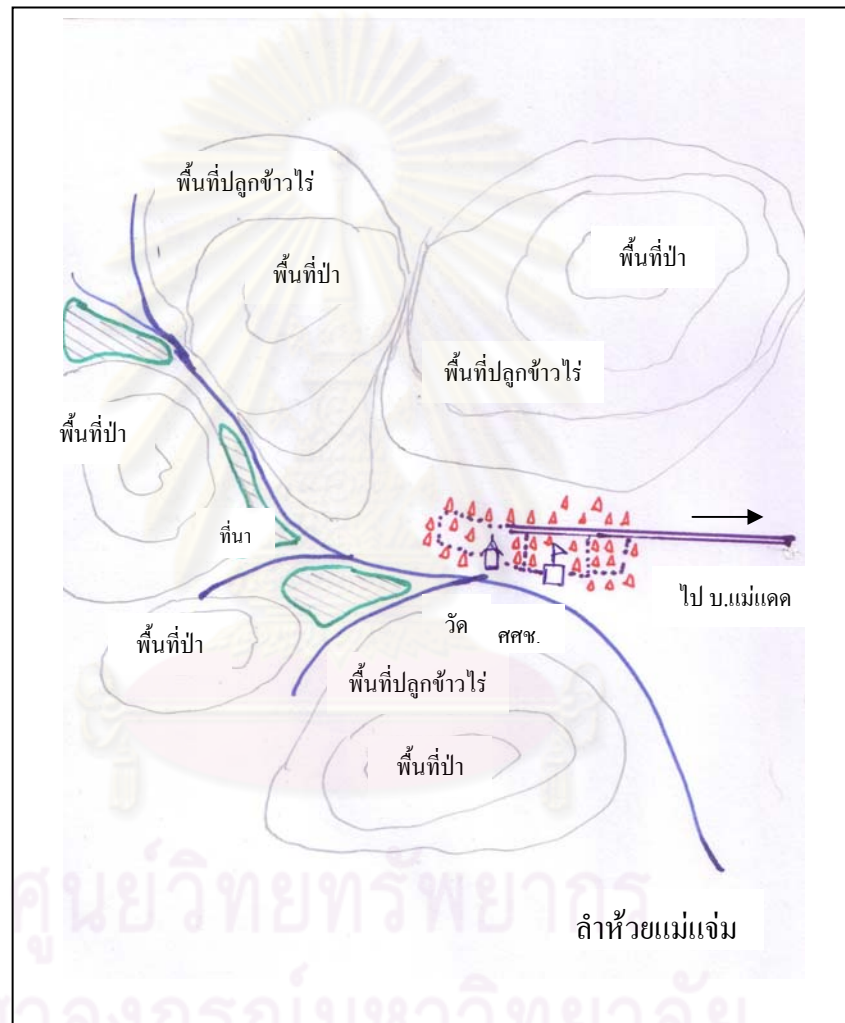
ตอนที่ 2 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนที่ศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลง

1. บ้านโป๊กกะโหล้ง

บ้านโป๊กกะโหล้ง ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 ตำบลแม่แดด อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อประมาณ 80 ปีที่แล้ว นายตะเหมอะและอีก 2 ครอบครัว มาตั้งเป็นหมู่บ้านใหม่ เนื่องจากเป็นสถานที่ที่อุดมสมบูรณ์และมีภูมิประเทศที่เหมาะสม มีแหล่งน้ำ ทำให้มีคนย้ายมาจากหมู่บ้านอื่นมาสมทบมากขึ้น ชาวบ้านมีความเชื่อว่า สมัยก่อนมีพวกเงี้ยวมารบ และมีการล้มตายจำนวนมาก ทำให้เมื่อถึงคืนเดือนมืดจะได้ยินเสียงภูตผีจากทหารที่ล้มตายไป บ้านนี้จึงตั้งชื่อตามเสียงผีร้องภาษากะเหรี่ยงว่า “บ่อสะค่า” ซึ่งแปลเป็นภาษาไทยว่า บ้านผี และคำอ่านที่เป็นภาษาไทยว่า “โป๊กกะโหล้ง” ตามคำพื้นเมืองทางเหนือเป็นชื่อผีชนิดหนึ่ง คนในรุ่นปัจจุบันถือว่าเป็นรุ่นที่ 4 สมาชิกทั้งหมดในชุมชนเป็นกะเหรี่ยงสะกอ มีจำนวนหลังคาเรือน 32 หลังคาเรือน ประชากร 156 คน เป็น

ผู้ชาย 78 คน หญิง 78 คน นับถือศาสนาคริสต์ 11 หลังคาเรือน พุทธ 21 หลังคาเรือน นายพงษ์เดช ศรีสกุลคีรี อายุ 41 ปี เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน จบ มัธยมศึกษาปีที่ 6 (กศน.) นายมีโพ คุณเลิศวารี เป็นฮีโร่ของหมู่บ้าน นายพะดี กิตติธรรยาน อายุ 71 ปี และนาย เหมาะะคาเลอ ชุนเลิศวารี อายุ 80 ปี เป็นผู้อาวุโสของหมู่บ้าน

แผนภาพที่ 10 พื้นที่ชุมชนบ้านโป๊กกะโหล้ง

ที่มา: ปรับปรุงจากคำบอกเล่าและการตรวจสอบของพงศ์เดช ศรีสกุลคีรี

บ้านโป๊กกะโหล้ง เป็นหมู่บ้านบริวารของบ้านแม่ผาปู่ หมู่ที่ 1 ตำบลแม่แดด บริเวณหมู่บ้านอยู่บนพื้นที่ภูเขาสูงเฉลี่ย 850 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง การเดินทางเข้าหมู่บ้านมี 2 ทางคือ ทางรถยนต์จากถนนสายเชียงใหม่ บ้านจันทร์ แยกเข้าหมู่บ้านที่บ้านแม่แดด น้อย ระยะทาง 20 กิโลเมตร เส้นทางนี้อยู่ห่างจากอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 136 กิโลเมตร ใช้เวลาในการเดินทาง 5 ชั่วโมง เส้นทางที่สอง จากที่ทำการอำเภอแม่แจ่ม ไปบ้านสบแม่รวม ตำบล

แม่น้ำจร ห่างจากที่ทำการอำเภอแม่แจ่ม 87 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทาง 4 ชั่วโมง สามารถเดินทางได้ทุกฤดู แต่ในฤดูฝนจะเดินทางยากลำบากต้องใช้รถยนต์ขับเคลื่อนสี่ล้อ

ชุมชนใช้ภาษากะเหรี่ยงสะกอเป็นภาษาหลักในการสื่อสารในชีวิตประจำวัน ภาษาไทยถิ่นเหนือเป็นภาษาที่สองสำหรับพูดกับคนต่างถิ่นหรือในราชการ ชุมชนมีคนที่พูดและฟังภาษาไทยได้ประมาณร้อยละ 50 ส่วนที่อ่านเขียนได้มีประมาณร้อยละ 30 ศูนย์การเรียนชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” ไบ่ก๊ะโหล่ง ซึ่งตั้งมาตั้งแต่ปี 2537 จัดการเรียนการสอนแก่เด็กและเยาวชนวัยเรียน ระดับเตรียมความพร้อมจนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปัจจุบันมีนักเรียนจำนวน 40 คน นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมการรู้หนังสือ มีการจัดการศึกษาให้กับผู้ใหญ่ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย มีการฝึกอบรมวิชาชีพพระยะสันให้แก่ชุมชน เช่น การแปรรูปอาหาร การทอผ้า เป็นต้น เด็กนักเรียนเมื่อเรียนจบจากศูนย์การเรียนฯ แล้วไปเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 1 ทุกคน ผู้นำชุมชนคิดว่าการพัฒนาของชุมชนเริ่มต้นเมื่อมีศูนย์การเรียนฯ เกิดขึ้นในชุมชน ทำให้เกิดการเรียนรู้ติดต่อสื่อสารกับคนภายนอกมากขึ้น คนรุ่นใหม่ส่วนใหญ่สามารถสื่อสารภาษาไทยได้ นอกจากนี้การดูโทรทัศน์ ฟังวิทยุ ก็เป็นปัจจัยหนึ่งในการรับทราบข้อมูลข่าวสารและฝึกทักษะการฟัง ทั้งนี้ในชุมชนมีโทรทัศน์ทั้งหมด 3 เครื่อง ซึ่ง 1 ใน 3 เครื่องนั้นอยู่ที่ศูนย์การเรียนฯ ที่เปิดให้บริการในเวลา 19.00-22.00 น. จะมีเด็กและผู้ใหญ่มาดูเป็นประจำวันละ 15-20 คน

ชุมชนตั้งอยู่ริมห้วยซึ่งเป็นต้นน้ำแม่แจ่ม มีน้ำไหลตลอดปี มีความอุดมสมบูรณ์มากทั้งป่าไม้ แหล่งน้ำ ลำห้วยอยู่ติดทางทิศเหนือของหมู่บ้าน ชุมชนใช้น้ำสำหรับอาบและหาปลา หมู่บ้านมีป่าชุมชนของตนเอง เป็นพื้นที่ต้นน้ำซึ่งใช้เป็นแหล่งประปาภูเขา มีการจัดตั้งกรรมการช่วยกันดูแลรักษา กำหนดกฎระเบียบการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชุมชน รวมทั้งการเก็บมูลค่าความที่มีอยู่ตามถ้ำสำหรับมาใช้เฉพาะการเพิ่มผลผลิตในชุมชนเท่านั้น นอกจากนี้ชาวบ้านยังสามารถเข้าไปหาอาหารที่มีอยู่ในป่าชุมชนได้ตลอดปี เช่น เห็ด หน่อไม้ ผักและผลไม้ป่า

ชุมชนบ้านไบก๊ะโหล่งมีอาชีพปลูกข้าวไร่เป็นหลัก มี 4-5 ครอบครัวที่มีที่นา นอกจากนี้ยังมีการปลูกพืชผักเอาไว้กินในครัวเรือน พื้นที่ปลูกข้าวไร่ของชุมชนมีทั้งหมด 6 แปลง ชาวบ้านรู้จักการปรับปรุงบำรุงดิน โดยการนำปุ๋ยมูลค่างควาไปใส่ในไร่ข้าว มีการนวดกันไปเก็บปีละ 4-5 ครั้ง ๆ ละ 2-3 ปีบ จะใส่ 2 ครั้ง ครั้งแรกในเดือนกรกฎาคมหลังจากข้าวออก และในเดือนสิงหาคมเมื่อข้าวตั้งท้อง ส่วนมูลวัว มูลควายไปใส่ในสวน ครัวเรือนเกือบทั้งหมดมีข้าวพอเพียงกับการบริโภค แต่มีอยู่ 3-4 หลังที่อาจมีข้าวไม่พอเพียงเนื่องจากเป็นคนแก่ ชุมชนแก้ปัญหาโดยการมอบพื้นที่ใกล้หมู่บ้านให้ทำนา และช่วยเหลือข้าวกันบ้างในหมู่บ้าน สำหรับในปีที่แล้งมาก หรือฝนตกหนัก ผลผลิตเสียหายอาจจะทำให้ข้าวไม่พอกิน แก้ไขได้โดยยืมจากธนาคารข้าวของชุมชน

ชุมชนมีรายได้จากการขายข้าว หมู วัว ควาย ไก่ สำหรับวัวควาย 2-3 ปีจะขายได้ครั้ง ส่วนหมูและไก่จะขายได้เรื่อย ๆ มีรายได้เฉลี่ย 4,000-6,000 บาทต่อครอบครัวต่อปี (ไม่รวมการขาย วัว ควาย) นอกจากนี้ยังออกไปรับจ้างในจังหวัดจำนวน 4 คน ชุมชนมีรายจ่ายไม่มากนัก ส่วนใหญ่อาหารสามารถผลิตได้เองในชุมชน ชาวบ้านออกไปซื้อของใช้นอกหมู่บ้านประมาณเดือนละ 1 ครั้ง ส่วนในชุมชนเองก็มีร้านค้าสหกรณ์ของชุมชนที่จัดตั้งร่วมกันระหว่างศูนย์การเรียนรู้ฯ และชุมชน พ่อค้ารถเร็วจะมานาน ๆ ครั้งในหน้าแล้ง ส่วนฤดูฝนรถเข้าไม่ได้

หนี้สินในชุมชน มีการยืมเงินกองทุนหมู่บ้าน (เงินล้าน) 4 คน คนละ 10,000 บาท กำลังทยอยจ่ายคืน นอกจากนี้ยังมีการยืม เงินโครงการ ก.ข.ค.จ. คนละ 5,000 บาท จำนวน 10 ครอบครัว ปัจจุบันใช้คืนหมดแล้ว นอกจากนี้ชุมชนยังมีการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านของตนเอง ซึ่งได้รับการสนับสนุนจาก มูลนิธิรักประเทศไทย 15,000 บาท โดยสมาชิกสามารถยืมเงินดังกล่าวสำหรับใช้ฉุกเฉินได้ครอบครัวละ 1,000-2,000 บาท คิดดอกเบี้ยร้อยละ 10 ต่อปี มีการรักษาระเบียบกำหนดเวลาคืน ทุกคนต้องคืนให้ครบพร้อมกัน หลังจากนั้นถึงจะให้ยืมใหม่ได้ ผ่านไป 7 ปี ในปัจจุบันมีกองทุนเพิ่มเป็น 40,000 บาท

สภาพบ้านเรือนของบ้านโป๊กกะโหล้งส่วนใหญ่เป็นบ้านถาวร มีการใช้วัสดุและกระเบื้องในการมุงหลังคา บ้านเรือนส่วนน้อยที่ยังเป็นแบบเก่าที่ใช้ใบตองตึง หญ้าคา กระเบื้องไม้ในการมุงหลังคา ปูพื้นและฝาผนังด้วยไม้ไผ่ สภาพโดยทั่วไปของชุมชนเป็นระเบียบ มีทั้งที่เลี้ยงสัตว์ไว้ได้ถุนบ้าน และทำคอกไว้ต่างหาก เกือบทุกหลังคาเรือนมีที่เก็บขยะไว้หน้าบ้าน ในบริเวณรั้วบ้านมักมีมุมปลูกพืชผักสวนครัว เช่น ขิง ข่า พริก ต้นหอม ผักกินใบต่างๆ ซึ่งจะมีการทำรั้วกันอีกชั้นหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีไม้ผลต่าง ๆ เช่น มะม่วง ขนุน มะพร้าว ซึ่งปลูกมาเป็นเวลาหลายปีแล้ว สภาพโดยทั่วไปของชุมชน สะอาด มีการจัดระเบียบชุมชน มีส่วนร่วมและการใช้ส่วนร่วมในชุมชนประมาณร้อยละ 70 เนื่องจากในปี 2536 เกิดปัญหาหิวอดโรค จึงมีการส่งเสริมให้มีการใช้ส่วนร่วมและก่อสร้างระบบประปาภูเขาของหมู่บ้านมาตั้งแต่ พ.ศ.2536 โรคที่เป็นปัญหาสำหรับคนในชุมชนอย่างมาก ได้แก่ โรคระบบทางเดินอาหารและทางเดินหายใจ เมื่อชาวบ้านเจ็บป่วยหรือมีอุบัติเหตุเป็นบาดแผลที่ชัดเจนจะไปรักษาที่สถานีนอนามัยตำบล ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านแม่แดดน้อย ห่างออกไปอีกประมาณ 18 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางประมาณ 1 ชั่วโมงในฤดูแล้ง ส่วนในฤดูฝนเป็นไปด้วยความยากลำบาก การเจ็บป่วยทั่วไปจะมีการรักษาทั้งแผนปัจจุบันและแผนโบราณตลอดจนพิธีกรรมควบคู่กันไป สำหรับการคลอดลูกเกือบทั้งหมดทำคลอดโดยหมอด่าแยที่อยู่ในชุมชน

สมาชิกในชุมชนเกือบทั้งหมดยังมีวิถีชีวิตในแบบเดิม ตั้งแต่เช้ามีด หุงหาอาหาร ทั้งของคนและสัตว์เลี้ยง ถ้ามีลูกที่ยังอยู่ในวัยเรียนก็จะส่งไปศูนย์การเรียนรู้ ส่วนที่เป็นเด็กเล็ก มากก็จะไปทำไร่กับแม่ ภายหลังจากเสร็จภารกิจจากไร่แล้วในตอนบ่าย ๆ จะเดินทางกลับบ้าน พร้อมกับพืชผักที่ปลูกที่ไร่หรือสามารถหาได้ในระหว่างทาง เมื่อถึงบ้านจะมีการตำข้าวสำหรับไว้ใช้ในมือเย็นและมือเช้า หลังจากหุงข้าว ให้อาหารสัตว์และนำสัตว์เลี้ยงเก็บเข้าเล้าแล้ว จะทำความสะอาดบ้าน ตักน้ำเก็บไว้ใช้ คนส่วนใหญ่สามารถดำรงชีวิตแบบพึ่งตนเองได้ ในวันไหนเวลาประมาณ 18.00 น.จะไปสวดมนต์และฟังเทศน์ ส่วนในวันพระตอนเช้าจะไปทำบุญตักบาตรที่อาศรมพระธรรมจาริก

ชุมชนยังมีการรักษาประเพณีอยู่ มีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ คล้ายกับในอดีตที่ผ่านมา มีการประยุกต์ปรับให้เข้ากับเงื่อนไขของวิถีชีวิตสมัยใหม่บ้าง นอกจากนี้ชุมชนยังให้ความสำคัญกับผู้อาวุโส และมีผู้นำทางธรรมชาติ หรือที่เรียกว่า ฮีโซ่ ทำหน้าที่ตัดสิน แนวทางต่าง ๆ และข้อขัดแย้งของชุมชน ผู้นำชุมชนมีความเชื่อว่า ประเพณีทำให้ชุมชนมีความสามัคคี เกิดการพึ่งพาอาศัยกัน แบ่งปันกัน ประเพณีที่ชุมชนให้ความสำคัญ คือประเพณีการแต่งงาน การเลี้ยงผี โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่สำคัญ 2 ครั้ง คือ เดือนมีนาคม (ก่อนเผาไร่) โดยเริ่มจากบ้านฮีโซ่ก่อน และเดือนสิงหาคม (ข้าวตั้งท้อง) มัดมือวันเดียวกัน ซึ่งทั้งสองช่วงนี้ลูกหลานที่อยู่อื่นต้องมา ถ้ามาไม่ได้ ต้องทำอีกครั้งหลังจากลูกหลานกลับมา การมัดมือเพื่อเรียกขวัญจะทำได้เป็นประจำ นอกจากนี้ยังมีประเพณีกินข้าวใหม่

เนื่องจากชุมชนบ้านโป๊กกะโหล้งเป็นหมู่บ้านบริวารของหมู่บ้านแม่ผาญ หมู่บ้านจึงมีแต่ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน แต่ทำหน้าที่เหมือนผู้ใหญ่บ้าน นอกจากนี้ยังมีกรรมการหมู่บ้านอีก 7 คน แต่ไม่มีสมาชิก อบต.เป็นของหมู่บ้านตนเอง ตามปกติภายหลังจากผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านไปประชุมประจำเดือนที่อำเภอแล้วเมื่อกลับมาที่หมู่บ้านในวันถัดไปจะมีการประชุมหมู่บ้านด้วยทุกเดือน เพื่อเป็นการแจ้งข้อมูลข่าวสาร ส่วนใหญ่มาประชุมกันครบทุกครัวเรือน ในการทำกิจกรรมของชุมชนมีข้อกำหนดร่วมกันว่าทุกหลังคาเรือนจะต้องส่งสมาชิกมาเข้าร่วมอย่างน้อยหนึ่งคน อาจจะเป็นพ่อบ้านหรือแม่บ้านก็ได้ นอกจากนี้ยังมีการประชุมหารือเฉพาะกิจเป็นครั้งคราวในกรณีของมีโครงการใหม่ ๆ หรือปัญหาเกิดขึ้นในชุมชน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านจะเรียกประชุมกรรมการหมู่บ้านและผู้เกี่ยวข้อง ถ้าหากว่าเกิดปัญหาแล้วยังไม่มีแนวทางแก้ไข จะขอคำปรึกษากับผู้อาวุโสของหมู่บ้าน ชุมชนบ้านโป๊กกะโหล้ง ไม่มีปัญหาเรื่องเพศ กลุ่มผู้หญิงมีบทบาทมากในการพัฒนาชุมชน เนื่องจากกิจกรรมส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน กลุ่มผู้หญิงจึงมีประสบการณ์ในการทำงานร่วมกัน ทั้งจากภายในชุมชนและภายนอกชุมชน จึงกล้า

พูดคุยแสดงความคิดเห็น ผลงานที่สำคัญของกลุ่มคือการกำหนดแนวทางการเลิกเหล้าของชุมชน ทำให้ไม่มีการจำหน่ายเหล้าและดื่มเหล้าในชุมชนยกเว้นในงานพิธีเท่านั้น

ในพื้นที่ชุมชนบ้านโป๊กกะโหล้ง ครัวเรือนส่วนใหญ่มีแผงโซลาเซลล์ จำนวน 1 แผง แบตเตอรี่ 1 ลูก หลอดไฟ 1-2 ดวง มีระบบประปาภูเขา ซึ่งมีต้นน้ำอยู่ห่าง 2 กิโลเมตร ชุมชนได้มอบหมายให้ชาวบ้าน 2 คนดูแลโดยจ้างเป็นข้าวปีละ 2 ถึง ทำหน้าที่ ตรวจสอบ แก้ปัญหาของระบบน้ำ ชุมชนมีสัญญาณโทรศัพท์บนดอยห่างจากหมู่บ้านไป 1 กิโลเมตร ถ้าคนจากภายนอกต้องการจะติดต่อกับคนข้างในสามารถทำได้โดยผ่าน สถานีวิทยุภาคภูษากะเหรี่ยง เวลา 18.00-19.00 น. เพราะเกือบทุกครัวเรือนจะฟังรายการดังกล่าว

ชุมชนบ้านโป๊กกะโหล้งมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องมาจกปี 2536 ดังนี้

พ.ศ.2536 เกิดปัญหาหิวขาดโรค สำนักงานสาธารณสุขอำเภอแม่แจ่มเข้ามาส่งเสริมเรื่องส้มและพัฒนาระบบประปาภูเขาของหมู่บ้าน

พ.ศ.2537 จัดตั้งศูนย์การเรียนชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวง (ศศช.) บ้านโป๊กกะโหล้ง โดยศูนย์การศึกษาคนอกโรงเรียนจังหวัดเชียงใหม่ ร่วมกับนักศึกษามหาวิทยาลัยแม่ใจ โครงการพัฒนาที่สูงเฉพาะพื้นที่ และชาวบ้านร่วมกันก่อสร้าง โดยจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้กับเด็กของหมู่บ้าน

พ.ศ.2538 เกิดปัญหาน้ำท่วมใหญ่ในชุมชน ทำให้ข้าวเสียหาย ชาวบ้านมีข้าวไม่พอกิน จึงได้ไปขอความช่วยเหลือจากคนในเมือง นำไปสู่การจัดตั้งธนาคารข้าว

พ.ศ.2539 ศศช.จัดทำโครงการบ้านสะอาด มีการณรงค์การเก็บขยะ กำจัดขยะมูลฝอยต่างๆ

พ.ศ.2542 องค์การแคร์นานาชาติ (ภายหลังเปลี่ยนมาเป็นมูลนิธิรักประเทศไทย) ได้เข้ามาจัดกิจกรรมในชุมชน ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน มีกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าและสิ่งแวดล้อมเดือนละ 1 ครั้ง ปัจจุบันมีการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องการดูแลรักษาป่าและการพัฒนาอาชีพเสริมของชุมชน

พ.ศ. 2542 จัดตั้งอาศรมพระธรรมจาริก 1 แห่งอยู่บริเวณศูนย์การเรียนชุมชนฯ. ในปัจจุบันมีพระสงฆ์ 1 รูปสอนเกี่ยวกับการสวดมนต์และพัฒนาจิตใจ

พ.ศ. 2543 ได้รับเงินโครงการ ก.ช.ค.จ. จำนวน 50,000 บาทสำหรับให้ชาวบ้าน
กู้ยืมไปแก้ปัญหาความยากจน

พ.ศ.2544 ได้รับเงินโครงการกองทุนหมู่บ้าน จำนวน 50,000 บาท

พ.ศ.2547 เริ่มจัดตั้งอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ทำหน้าที่ช่วย
เจ้าหน้าที่อนามัยในการนัดหมายผู้ป่วย และส่งเสริมสุขภาพชุมชน

พ.ศ.2549 องค์การแคร์นานาชาติ ได้สนับสนุนเงินจำนวน 15,000 บาท สำหรับ
จัดตั้งกองทุนให้ชาวบ้านยืมไปลงทุนประกอบอาชีพ เช่น เลี้ยงหมู ไก่และวัว เป็นต้น มีการนำ
ชาวบ้านไปศึกษาดูงานศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้

พ.ศ. 2549 จัดตั้งร้านค้าสหกรณ์ของชุมชน จำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภค

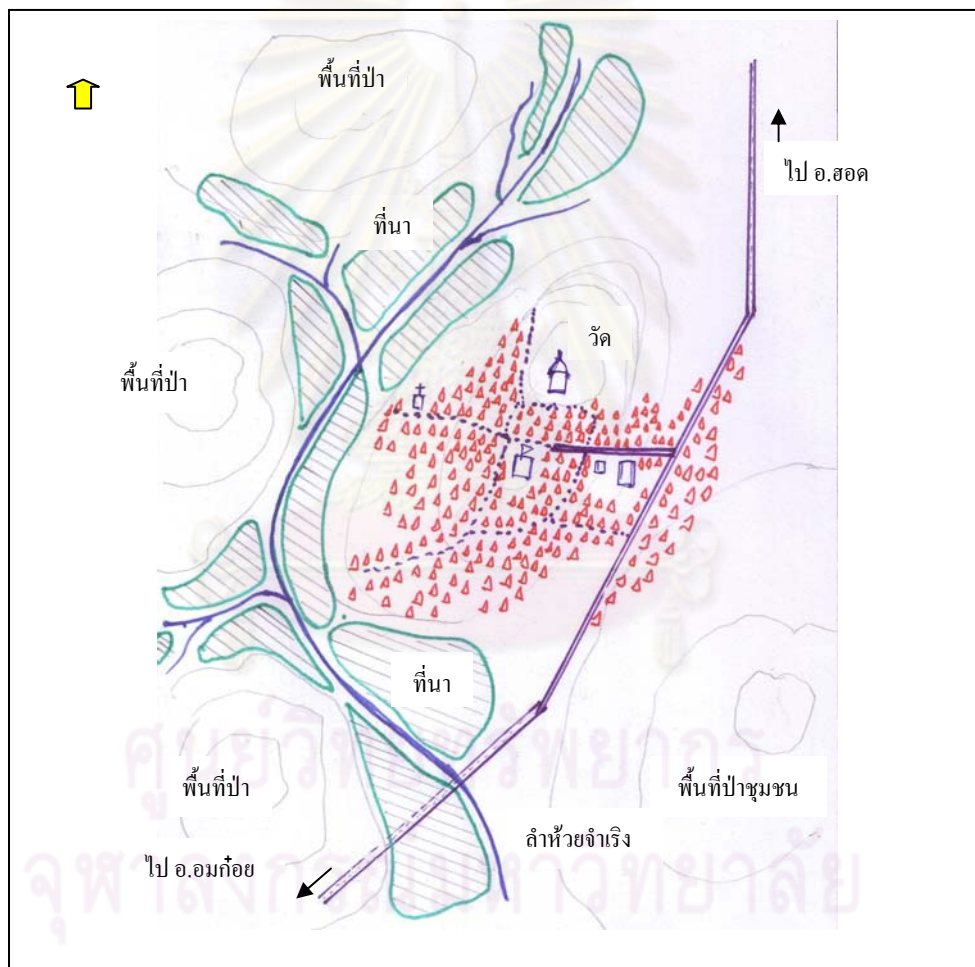
2. ชุมชนบ้านทุ่งจำเริง

บ้านทุ่งจำเริง ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 ตำบลลอมก๋อย อำเภอลอมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ เป็น
ชุมชนที่มีอายุมากกว่า 100 ปี เล่ากันว่าในอดีตมีความสมบูรณ์ทางการเกษตร และมีแหล่งน้ำอุดม
สมบูรณ์ ทำให้มีช้างป่าเข้ามาหากินในบริเวณหมู่บ้าน จึงมีชื่อเรียกว่า “ ทุ่งจำเริง ” หรือ “ ทุ่งเริง ”
ซึ่งหมายถึงช้างป่าที่หากินอย่างมีความสุข ว่าเริง ต่อมาคำได้เพี้ยนเป็น “ ทุ่งจำเริง ” ในปัจจุบัน
หมู่บ้านนี้ตั้งขึ้นครั้งแรกเมื่อก่อนพ.ศ.2447 บริเวณใกล้กับลำห้วยแม่เริง และมีการอพยพหมู่บ้าน
ตามพื้นที่หากินซึ่งอยู่รอบ ๆ ลำห้วยแม่ต่อม ไม่ห่างจากบริเวณเดิมมากนักทั้งหมด 11 ครั้ง จนใน
พ.ศ.2513 ได้มาอยู่ในบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านปัจจุบัน และได้เปลี่ยนการปกครองที่ขึ้นกับอำเภอฮอด
มาเป็นกิ่งอำเภอลอมก๋อย มีนายพุ่ม ศิริวรรณเป็นผู้ใหญ่บ้าน ในปีเดียวกันนี้มีการจัดตั้งโรงเรียน
บ้านทุ่งจำเริงขึ้น โดยจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษา ต่อมาใน พ.ศ.2519 ได้จัดตั้งสำนักสงฆ์
ทุ่งเจริญธรรม และได้กลายเป็นวัดทุ่งเจริญธรรมในเวลาต่อมา

บ้านทุ่งจำเริงเป็นชุมชนกะเหรี่ยงไป มีคนเมืองและคนลัวะอาศัยอยู่บ้างประมาณ
ร้อยละ 10 ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว มีสมาชิกในครัวเรือนประมาณ 4-5 คน มี
จำนวนหลังคาเรือน 246 หลังคาเรือน ประชากร 889 คน ชุมชนร้อยละ 90 นับถือศาสนาพุทธ อีก
ร้อยละ 10 นับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก มีนายกกล้า ศิริวรรณ อายุ 47 ปี เป็นผู้ใหญ่บ้าน
นายต้น ปู่เงินและนายเล็ก จันท์ปวย เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน นายสายทอง ใจตาและนายเวทย์จรูญ
ศรีสกุลเศรษฐ์ เป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้นำทางพิธีกรรมคือนายเหมาะ แก่ อุ่นเรือน
(ไปเรียกว่าแคลงคู สะกอจะเรียกว่าฮีไซ ภาษาเหนือจะเรียกว่าตั้งข้าว)

บ้านทุ่งจำเริงตั้งอยู่บนพื้นที่สูงเฉลี่ย 1,000 เมตร เหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง อยู่ติดกับทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1099 ระหว่างบ้านกิวลมและอำเภอมวกก่อ สามารถเดินทางเข้าออกได้สะดวกตลอดทุกฤดูกาล อยู่ห่างจากที่ทำการอำเภอมวกก่อ 12 กิโลเมตร และตัวอำเภอมืองเชียงใหม่ 160 กิโลเมตร สภาพรอบนอกของหมู่บ้านเป็นทุ่งนาซึ่งอยู่รอบลำห้วยแม่ต๋อม และลำห้วยแม่เริงซึ่งเป็นสาขาของลำห้วยแม่ต๋อม ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ห่างออกไปเป็นพื้นที่ทำไร่ข้าวบริเวณที่ลาดไหล่เขาและมีพื้นที่ป่าไม้รอบหมู่บ้าน มีอาณาเขตติดต่อกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในเขตตำบลเดียวกัน ดังนี้

แผนภาพที่ 11 พื้นที่ชุมชนบ้านทุ่งจำเริง

ที่มา: ปรับปรุงจากคำบอกเล่าและการตรวจสอบของนายสัมฤทธิ์ ศิริวรรณ

ทิศเหนือของชุมชนติดกับบ้านแม่ต๋อม และบ้านตุ่งลอย ตำบลอมก๋อย อำเภออมก๋อย ทิศใต้ติดกับเทศบาลตำบลอมก๋อย อำเภออมก๋อย ทิศตะวันออกติดกับบ้านยางแก้ว ตำบลอมก๋อย อำเภออมก๋อย ทิศตะวันตก ติดกับ บ้านแม่ต๋อมบน บ้านยองกือ บ้านตุ่งตึง ตำบลอมก๋อย อำเภออมก๋อย

คนในชุมชนใช้ภาษากะเหรี่ยงไปเป็นหลัก ในการสื่อสารในชีวิตประจำวัน ใช้ภาษาไทยเหนือ (คำเมือง) เป็นภาษาที่สอง ในชุมชนมีโรงเรียนบ้านทุ่งจำเริง ซึ่งเปิดสอนมาตั้งแต่ปี 2513 ปัจจุบันเปิดสอนในระดับชั้นอนุบาลถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีนักเรียนทั้งหมด 120 คน การที่มีโรงเรียนมาประมาณ 40 ปี ทำให้คนในชุมชนส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาในระดับประถมศึกษา และมีคนจำนวนมากได้รับการศึกษาในระดับปริญญา คนในชุมชนเกือบทั้งหมดจึงสามารถสื่อสารภาษาไทยได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพูดและการฟัง ประชากร ร้อยละ 70 มีทักษะในการอ่านและเขียน มีแต่คนอายุมากกว่า 60 ปี ที่ไม่สามารถอ่านและเขียนได้เหมือนคนรุ่นใหม่ การได้รับการศึกษาแผนใหม่ทำวิถีชีวิตของคนบ้านทุ่งจำเริงมีลักษณะคล้ายกับคนที่อยู่ในเมือง การที่ชุมชนมีไฟฟ้าใช้ทำให้ครัวเรือนส่วนใหญ่มีโทรทัศน์ การคมนาคมสะดวกทำให้มีการสื่อสารกับคนภายนอกมาก เป็นการเพิ่มโอกาสใช้ภาษาไทย นอกจากนี้ในชุมชนยังมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในความรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลอมก๋อย มีเด็กอายุ 3-4 ปี เข้ามารับบริการ จำนวน 23 คน ซึ่งเป็นการเตรียมความพร้อมในเวลา 1- 2 ปี หลังจากนั้นจึงเข้าไปเรียนต่อในชั้นอนุบาลที่โรงเรียนบ้านทุ่งจำเริง และเด็กนักเรียนเมื่อเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 แล้ว เกือบทั้งหมดจะเรียนต่อชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่โรงเรียนอมก๋อยวิทยาคม และโรงเรียนอื่นๆ ซึ่งอยู่ในตัวอำเภออมก๋อย ส่วนน้อยที่ยากจนอาจจะบวชเป็นสามเณรแล้วเรียนต่อ บางคนก็นับถือศาสนาคริสต์ก็ไปเรียนต่อที่โรงเรียนประจำซึ่งเป็นสาขาของศาสนาต่อไป

ในอดีตแต่ละครอบครัวจะตั้งบ้านเรือนตามหัวไร่ปลายนา กระจายอยู่ตามพื้นที่ทำกินของตนเอง แต่หลังจากมีการตัดถนนเข้ามาในหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงนิยมตั้งบ้านเรือนที่มีลักษณะเป็นกลุ่มเรียงตามเส้นทางสัญจรของถนนลาดยาง ลักษณะการตั้งบ้านเรือนจึงเป็นการเกาะตัวตามแนวถนนและขยายไปตามพื้นที่ว่างรอบๆหมู่บ้าน สภาพบ้านส่วนใหญ่เป็นบ้านชั้นเดียว ครึ่งไม้ครึ่งตึก บ้านทุ่งจำเริงมีบริการของรัฐหลายอย่าง เช่น ประปาหมู่บ้าน ระบบไฟฟ้าซึ่งมีมาตั้งแต่ พ.ศ.2533 ถนนสายหลักภายในชุมชนเป็นถนนปูนซีเมนต์ สะอาด เป็นระเบียบ ในปัจจุบันส่วนใหญ่ของชุมชน ร้อยละ 80 จะใช้น้ำประปาของหมู่บ้าน นอกจากนั้นใช้บ่อน้ำตื้นส่วนตัว ค่าใช้จ่ายเสียตามมิเตอร์ ในชุมชนไม่ได้ใช้น้ำประปาภูเขา เนื่องจากต้นน้ำที่สูงกว่าพื้นที่ชุมชนอยู่ไกลมาก ประปาหมู่บ้าน ตั้งอยู่ที่โรงเรียนบ้านทุ่งจำเริง มีถังขนาดบรรจุ 8,000 ลิตร ซึ่งใช้งบประมาณก่อสร้างจากกรมโยธาธิการ ในพื้นที่บ้านทุ่งจำเริงมีสัญญาณโทรศัพท์เคลื่อนที่ครัวเรือนส่วนใหญ่มีโทรศัพท์เคลื่อนที่ใช้ การเดินทางไปอำเภออมก๋อย อำเภอฮอด หรือจังหวัดเชียงใหม่ สะดวกเนื่องจากมีรถโดยสารประจำทางวิ่งผ่าน ส่วนราชการต่างๆ จะเข้ามาจัดกิจกรรมในหมู่บ้านบ่อย ๆ เช่น ฝ่ายปกครอง พัฒนาชุมชน ปศุสัตว์ สาธารณสุข เกษตร เป็นต้น

มีป่าชุมชนอยู่บริเวณทิศใต้ของหมู่บ้านมีเนื้อที่ประมาณ 1,002 ไร่ สภาพป่ามีลักษณะเป็นที่ราบผสมกับพื้นที่ภูเขา ประกอบไปด้วยไม้เต็ง ไม้รัง ป่าแห่งนี้ยังมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านเป็นอย่างมาก ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากการหาพืชและเป็นแหล่งอาหาร ซึ่งมีตามฤดูกาล เช่น สัตว์ป่า แมลง เห็ดต่าง ๆ และพืชผักพื้นเมือง นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ป่าที่หมู่บ้านรักษาขนาดกว้าง 6 กิโลเมตร และยาว 6 กิโลเมตร มีการจัดการรวมการช่วยกันดูแลรักษาป่าชุมชน ผู้นำชุมชนคิดว่าชาวบ้านตระหนักถึงความสำคัญของป่าไม้ เมื่อเกิดอุทกภัยน้ำท่วมใน พ.ศ.2538 เนื่องจากน้ำไหลลงมาจากภูเขาท่วมพื้นที่ทำนาอย่างรวดเร็ว ทำให้ผลผลิตเสียหาย ชุมชนบ้านทุ่งจำเริงไม่ได้ใช้ประโยชน์ของป่าในแง่ของเป็นแหล่งน้ำดื่ม น้ำใช้ของชุมชน เนื่องจากมีการจัดทำระบบประปาหมู่บ้าน ซึ่งได้นำที่สะอาด ไหลลงมาเสมอกว่า ถึงแม้จะมีค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้นก็ตาม บริเวณทิศเหนือของหมู่บ้านมีแม่น้ำแม่ต๋อม เป็นแหล่งน้ำที่มีความสำคัญกับชาวบ้านมาก ชาวบ้านใช้ประโยชน์ ในการเป็นแหล่งอาหาร และเพื่อการเกษตรต่าง ๆ และยังมีอ่างเก็บน้ำซึ่งชาวบ้านได้นำมาใช้สำหรับปลูกพืชผักส่งตลาด ได้แก่ พริก มะเขือเทศ กะหล่ำปลี ถั่วลันเตา พักทอง ญี่ปุ่น เป็นต้น

บ้านทุ่งจำเริงสามารถผลิตข้าวได้เพียงพอต่อการบริโภค ซึ่งแต่เดิมบ้านทุ่งจำเริงดำรงชีวิตด้วยการปลูกข้าวไร่แต่เพียงอย่างเดียว ทำให้ผลผลิตข้าวไม่พอกับความต้องการ การทำไร่ข้าวต้องการพื้นที่หมุนเวียนหลายแห่ง ทำให้ต้องอพยพเคลื่อนย้ายชุมชนอยู่เสมอ ต่อมาเมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้นและสมาชิกในชุมชนเห็นว่าควรที่จะตั้งเป็นชุมชนถาวรขึ้นในพื้นที่ปัจจุบัน ประกอบกับทางราชการห้ามไม่ให้มีการบุกรุกถากถางพื้นที่ป่าเพิ่มเติม ชุมชนจึงได้ค่อย ๆ ปรับพื้นที่ที่เหมาะสมให้เป็นพื้นที่นา ในรูปแบบของนาขั้นบันได จนทำให้ผลผลิตข้าวเกือบทั้งหมดของชุมชนมาจากการทำนา อย่างไรก็ตามบางปีอาจจะมีปัญหาฝนแล้งหรือฝนมากเกินไปจนความต้องการทำให้ผลผลิตเสียหาย ชาวบ้านสามารถไปซื้อหาข้าวมาบริโภคแทนได้ทั้งจากในเมืองหรือร้านค้าในชุมชน เนื่องจากการคมนาคมสะดวก การทำนาของคนที่บ้านทุ่งจำเริงในปัจจุบันใช้วิธีการสมัยใหม่คือใช้รถไถนาแบบเดินตาม ไม่มีการใช้วัวหรือควายเหมือนในอดีต มีการใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ทำให้มีผลผลิตสูงขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็มีค่าใช้จ่ายในการลงทุนที่สูงตามมาด้วยเหมือนกัน ผู้นำชุมชนจึงพยายามผลักดันให้ชาวบ้านปรับเปลี่ยนวิธีการทำนาจากการใช้สารเคมีมาเป็นสารชีวภาพ ซึ่งราคาถูกลงและสามารถผลิตในชุมชนได้

ชาวบ้านทุ่งจำเริงส่วนใหญ่ปลูกข้าวไว้บริโภคและขาย บางส่วนหลังจากฤดูทำนาจะปลูกพืชเศรษฐกิจอื่น ๆ เช่น พริก มะเขือเทศ กะหล่ำปลี พักทอง ญี่ปุ่น ถั่วลันเตา ซึ่งมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อถึงในแปลง นอกจากนี้ยังมีการจัดสรรให้ทุกครัวเรือนมีพื้นที่ทำไร่อีก 1 แปลง ชาวบ้านจะหมุนเวียนปลูกพืชเศรษฐกิจเหล่านี้สลับกับการปลูกข้าวไร่ การที่ชุมชนมีข้าวเพียงพอ

ต่อการบินโคก ทำให้ไม่ต้องนำเข้ามาจากภายนอก จึงประหยัดค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่ของครอบครัว ขณะเดียวกันก็มีรายได้จากการปลูกพืชเศรษฐกิจที่พ่อค้าคนกลางเข้ามาส่งเสริม ถึงแม้ว่าจะมีความเสี่ยงที่เกิดจากความไม่แน่นอนของราคาสินค้าและต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น นอกจากนี้สมาชิกในชุมชนยังมีการหาของป่า เช่น เห็ด น้ำผึ้ง ให้กับพ่อค้า รวมทั้งการรับจ้างตามฤดูกาล เช่น รับจ้างเก็บลำไยในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่และลำพูน อีกทั้งยังนิยมเลี้ยงวัว เพราะเลี้ยงง่าย โดยเลี้ยงปล่อยไว้ในป่า และตามหัวไร่ปลายนา โดยเฉลี่ยเลี้ยงครัวเรือนละประมาณ 5-10 ตัว ซึ่งจะปล่อยรวมกันเป็นฝูง มีเจ้าของไปดูเป็นช่วง ๆ ว่าวัวของตนอยู่ครบหรือไม่ แต่บางฝูงเจ้าของจะไปดูทุกวันเพื่อไม่ให้วัวไปกินข้าวหรือพืชผักอื่น ๆ ที่ชาวบ้านปลูก

บ้านทุ่งจำเริงเป็นชุมชนที่ได้รับการพัฒนาแบบทันสมัย ในชุมชนมีความหลากหลายในเชิงรายได้ บางครอบครัวมีรายได้ปีละหลายแสนบาท แต่บางครอบครัวมีรายได้ปีละไม่กี่พันบาท ชุมชนมีกระแสหมุนเวียนทางการเงินจำนวนมาก มีการกู้ยืมเงินสำหรับไปลงทุนตามการเจริญเติบโตของชุมชนและความต้องการใช้ส่วนตัวของแต่ละครอบครัว ขณะเดียวกันก็มีการออมในหลายรูปแบบ ทั้งคาดหวังว่าจะมีสิทธิในการกู้ยืมเงินและรายได้ที่เกิดจากดอกเบี้ย และระบบสวัสดิการต่างๆที่กลุ่มจัดให้ ปัจจุบันในชุมชนมีกลุ่มสัจจะออมทรัพย์สมาชิก 140 คน ดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ.2537 โดยกำหนดให้ออมเงินอย่างน้อยคนละ 10 บาท ต่อเดือน ปัจจุบันมีเงินออมมากกว่า 2 ล้านบาท คนในชุมชนส่วนหนึ่งยังมีหนี้สินจากเงินกองทุนของหมู่บ้าน ได้แก่ กองทุน กขคจ. คนละ 5,000 บาท กองทุนหมู่บ้าน (เงินล้าน) คนละ 20,000 บาท นอกจากนี้มีการยืมจากกลุ่มสัจจะออมทรัพย์และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ถึงแม้ว่าจะไม่มีความสุขกับการมีหนี้สินแต่สมาชิกในชุมชนส่วนหนึ่งมีการปรับเปลี่ยนทัศนคติที่จะยอมรับความจำเป็นของการมีหนี้สินเพื่อไปลงทุนในการประกอบอาชีพตามแนวทางของการพัฒนาสมัยใหม่ กล่าวโดยสรุปบ้านทุ่งจำเริงมีความหลากหลายแตกต่างกันในเรื่องของความสมดุลของรายรับและรายจ่ายมาก

ครัวเรือนเกือบทั้งหมดของหมู่บ้านทุ่งจำเริงมีส่วนร่วมใช้ ประชาชนร้อยละ 80 มีน้ำประปาใช้ ครัวเรือนที่เหลือร้อยละ 20 ยังใช้น้ำจากบ่อน้ำตื้นอยู่เนื่องจากตั้งอยู่ห่างจากบ้านอื่นๆ หรือบนพื้นที่สูงซึ่งน้ำประปาไหลไม่สะดวก สภาพโดยทั่วไปของชุมชนสะอาดเรียบร้อย อาคารบ้านเรือนจะเป็นแบบสมัยใหม่ มีถนนคอนกรีตและถนนลูกรังในบริเวณหมู่บ้าน สำหรับถนนที่จะเข้าเมืองเป็นถนนลาดยาง แต่บางพื้นที่ของชุมชนจะมีปัญหาการระบายน้ำเสีย การจัดการขยะเนื่องจากอยู่กันอย่างหนาแน่น ในชุมชนยังมีร้านค้าจำนวน 5 แห่ง ขายสินค้าอุปโภคบริโภคทั่วไป รวมทั้งปัจจัยการผลิตทางการเกษตร ครัวเรือนส่วนใหญ่มีการจัดระเบียบสัตว์เลี้ยง มีการปลูกไม้ผลต่างๆ เช่น มะม่วง ลิ้นจี่ มะละกอ ก้อย เป็นต้น สภาพโดยทั่วไปมีความร่มรื่น แต่การขยายตัวของการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อส่งตลาดภายนอกชุมชนทำให้มีการใช้สารเคมีอย่างกว้างขวาง เกิดมี

กลืนสารเคมี โดยเฉพาะอย่างยิ่งยากำจัดแมลงและยาฆ่าหญ้า ปรากฏโดยทั่วไป เมื่อชาวบ้านที่เจ็บป่วย มักจะซื้อยามากินเองถ้าไม่หายจะไปรักษาที่ โรงพยาบาลอำเภออมก๋อย ผู้นำชุมชนได้เชิญแพทย์มาตรวจหาปริมาณโลหะหนักที่ปนเปื้อนอยู่ในกระแสโลหิตของประชาชนในหมู่บ้านพบว่าส่วนใหญ่มีค่าเฉลี่ยสูงกว่าเกณฑ์ หลังจากนั้นจึงได้ส่งเสริมให้มีการทำการเกษตรอินทรีย์ขึ้นในชุมชน

วิถีชีวิตของคนที่อยู่ในชุมชนส่วนใหญ่ยังเหมือนกับในอดีตที่ดำรงชีวิตด้วยการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์แบบพึ่งพาตนเอง มีบางครัวเรือนที่ปรับเปลี่ยนไปตามลักษณะอาชีพของตน เช่น ค้าขาย รับจ้าง หรือทำการเกษตรสมัยใหม่ อย่างไรก็ตามในชุมชนยังให้ความสำคัญต่อวัฒนธรรมประเพณีอยู่ ผู้นำชุมชนเชื่อว่าประเพณีจะนำไปสู่ความรักสามัคคีกัน ทำให้เกิดการเรียนรู้และง่ายต่อการพัฒนา เกิดเอกภาพในการทำงาน สำหรับการแต่งกายจะแต่งชุดประจำเผ่า ในโอกาสมีงานพิธีของชุมชนเท่านั้น โดยทั่วไปคนในชุมชนจะแต่งกายสมัยใหม่ยกเว้นคนรุ่นเก่า การปกครองของชุมชนจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วนได้แก่ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับทางราชการ ผู้นำที่มีบทบาทนำได้แก่ผู้ใหญ่บ้านและกรรมการหมู่บ้าน สำหรับส่วนที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน ผู้มีบทบาทนำได้แก่ผู้อาวุโสในชุมชน ประเพณีที่ชุมชนยังรักษาอยู่ เช่น การแลกเปลี่ยนของระหว่างครัวเรือน การลงแขก (การทำนาไม่มีการจ้าง แต่ทำอย่างอื่นมีการจ้าง) การเคารพนับถือผู้ใหญ่ ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณีที่สำคัญของชุมชนที่ยังรักษาไว้ได้แก่ เลี้ยงผีและมัดมือโดยทั่วไปมี 4 ครั้ง ได้แก่ช่วงเผาไร่ในเดือนมีนาคม ช่วงไถนาในเดือนพฤษภาคม ช่วงปีใหม่ในเดือนสิงหาคม และ ช่วงเกี่ยวข้าวในเดือนตุลาคม

บ้านทุ่งจำเริงนี้จัดเป็นชุมชนเข้มแข็ง ได้รับรางวัลมากที่สุดหมู่บ้านหนึ่งในอำเภออมก๋อย ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการปกครองมาก จะเห็นได้จากการจัดตั้งกลุ่มต่างๆ ขึ้นจำนวนมาก ครัวเรือนของบ้านทุ่งจำเริงเกือบทั้งหมดต้องเป็นสมาชิกกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่ละกลุ่มมีความเข้มแข็งและเป็นผลประโยชน์โดยตรงของสมาชิก กลุ่มทุกกลุ่มจะมีความเชื่อมโยงกันทั้งการบริหารจัดการหรือข้อมูลข่าวสาร โดยทุกวันที่ 4 ของทุกเดือนจะมีการประชุมกรรมการหมู่บ้านซึ่งเกิดจากผู้ใหญ่บ้านไปประชุมที่อำเภอกลับมาในช่วงวันที่ 1-3 ของแต่ละเดือน เพื่อวางแผน กำหนดวิธีการทำงาน หลังจากนั้นต่อมาในวันที่ 5 ของทุกเดือนจะมีการประชุมชาวบ้านทั้งหมู่บ้าน เพื่อแจ้งเรื่องต่างๆ ที่ได้รับจากการประชุมอำเภอและกรรมการหมู่บ้าน รวมทั้งขอมติในการดำเนินการเรื่องต่างๆ ชาวบ้านสามารถกำหนดแนวทาง เป้าหมายการพัฒนาของตนเองได้ โดยการเสนอในที่ประชุมประจำเดือน ขณะที่ข้อมูลข่าวสารจากฝ่ายรัฐจะได้รับสม่ำเสมอจากการประชุมประจำเดือน อย่างไรก็ตามในชุมชนยังมีปัญหาหลายเสพติด ได้แก่ ผื่น อยู่บ้างเล็กน้อยในกลุ่มผู้สูงอายุ มีปัญหาการลักเล็กขโมยน้อยบ้าง ปัญหาความขัดแย้งที่ตกลงกันไม่ได้ไม่มี สำหรับ

ปัญหาสำคัญที่กรรมการหมู่บ้านตระหนัก ได้แก่ ปัญหาหนี้สินจากการยืมเงินกองทุนต่างๆ มาลงทุนการเกษตรแล้วไม่ได้ผล ทำให้ไม่มีเงินใช้คืน โดยกรรมการพยายามเปลี่ยนวิธีการผลิตเป็นชีวภาพ รวมทั้งให้ความรู้เพิ่มเติม

ชุมชนบ้านทุ่งจำเริงเป็นหมู่บ้านที่มีกิจกรรมการพัฒนาหลายอย่างในระยะเวลา ยาวนาน ทั้งในรูปแบบของการจัดตั้งเป็นกองทุนหมุนเวียนเพื่อให้สมาชิกได้ยืมเงินไปพัฒนาอาชีพ ต่าง ๆ รวมทั้งการจัดกลุ่มเพื่อเป็นสวัสดิการสังคม ตลอดจนกลุ่มดูแลป้องกันทรัพยากรธรรมชาติและยาเสพติด มีรายละเอียดสรุปได้ดังนี้

พ.ศ. 2513 จัดตั้งโรงเรียนบ้านทุ่งจำเริง

พ.ศ. 2519 จัดตั้งสำนักสงฆ์ทุ่งเจริญธรรม

พ.ศ. 2526 จัดตั้งกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสงเคราะห์ ช่วยเหลือครอบครัวผู้เสียชีวิต หากครัวเรือนใดมีผู้เสียชีวิตจะมีกรรมการเก็บเงินคนละ 5 บาท ปัจจุบันมีสมาชิกทุกหลังคาเรือน ปัจจุบันมีนายสมศักดิ์ ปลูกัง เป็นประธาน

พ.ศ. 2530 มีการจัดตั้งกลุ่มสตรี เป็นการรวมกลุ่มกันอย่างเป็นทางการ โดยการ สนับสนุนจากสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภออมก๋อย มีบทบาทหน้าที่ในการบริหารและพัฒนา อาชีพในหมู่บ้านปัจจุบันมีสมาชิก จำนวน 89 คน กรรมการ 7 คน มีเงินทุนหมุนเวียน 25,000 บาท ปัจจุบันมี นางบัวดิน เสถียรคง เป็นประธานกลุ่ม กิจกรรมที่ดำเนินการสมาชิกนำไปประกอบอาชีพ เลี้ยงหมู และทำการเกษตร

พ.ศ. 2533 มีการติดตั้งระบบไฟฟ้าเข้ามาในหมู่บ้าน หลังจากนั้นมีการทำระบบ ประปาหมู่บ้าน

พ.ศ. 2537 จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตขึ้น ปัจจุบันมีสมาชิก 310 คน มีเงิน สัจจะทั้งสิ้น 1,501,836 บาท เป็นเงินสัจจะสมาชิก 1,001,836 บาท เป็นเงินกู้จากธนาคารออมสิน 500,000 บาท โดยสมาชิกรับเงินมาฝากกับกลุ่มทุกเดือน โดยปล่อยให้สมาชิกกู้โดยคิดดอกเบี้ย ร้อยละ 10 กิจกรรมที่ดำเนินการ รับฝากเงินจากสมาชิก ให้เงินกู้ให้กับสมาชิก จัดทำศูนย์สาธิต การตลาด ทอผ้าจากกระเชียงข้าวหอมมือ โรงสีข้าว ให้เช่ารถไถ ร้านค้าชุมชน ปัจจุบันมี นางบัวคำ ณ เชียงใหม่ เป็นประธานกลุ่ม

พ.ศ. 2540 จัดตั้งกลุ่มเยาวชน เป็นการรวมกลุ่มกันโดยหนุ่มสาวในหมู่บ้าน จำนวน 160 คนโดยการเก็บเงินค่าสมัครเป็นสมาชิก คนละ 50 บาท สมาชิกรุ่นต่อ ๆ ไปเก็บคนละ 20 บาท ปัจจุบันมีเงินทั้งสิ้น 20,000 บาท กิจกรรมที่ดำเนินการ ร่วมงานสลากภัตต์ งานยี่เป็ง งานขึ้นปีใหม่ของเยาวชน เข้าค่ายเยาวชน สอนเด็กนักเรียนบนดอย ประสานโครงการตรวจสุขภาพหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ สอนธรรมชาติศึกษาให้เด็กในโรงเรียน ช่วยกิจกรรมวัด ขอบทุนจัดกิจกรรม แจกเสื้อผ้าเด็กบนดอย โดยมีการประชุมทุก 2 เดือน หรือตามวาระความจำเป็น ปัจจุบันมีนายชาติรี จันทร์ปวย เป็นประธาน

พ.ศ. 2542 มีการจัดตั้งกลุ่มเลี้ยงสุกร ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลเมื่อเดือน มิถุนายน 2542 เป็นเงิน 50,000 บาท โดยคิดดอกเบี้ยร้อยละ 5 บาท/ปี ปัจจุบันมีเงินทั้งสิ้น 85,000 บาท มีสมาชิก 15 คน ปัจจุบันมีนางศรีหยด อินทะหลุก เป็นประธาน ในปีเดียวกันนี้ได้จัดตั้งกลุ่มเลี้ยงวัว สมาชิกจัดตั้งขึ้นเองโดยใช้เงินส่วนตัว รายละ 25,000 บาท เป็นการรวมตัวเพื่อต่อรองในด้านการตลาด ปัจจุบันมีสมาชิก 50 ครั้วเรือน ทั้งหมดมีวัวประมาณ 2,500 ตัว ทำให้สมาชิกมีรายได้เฉลี่ย 10,000-20,000 บาท/ปี ปัจจุบันมีนายจอดี ปู่เงิน เป็นประธาน

พ.ศ. 2543 ได้รับโครงการแก้ไขปัญหาคความยากจน (กขคจ.) มีเงินกองทุนสนับสนุน จำนวน 280,000 บาท มีคณะกรรมการ 9 คน สมาชิก 224 คน มีนายกกล้า ศิริวรรณ ผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน กิจกรรมโดยนำเงินให้ครัวเรือนยากจนยืมโดยไม่มีดอกเบี้ย ปัจจุบันครัวเรือนยากจนได้ยืมไปประกอบอาชีพ จำนวน 55 คน เป็นเงิน 280,000 บาท นำไปใช้ในการประกอบอาชีพ ทั้งด้านการเกษตร การค้าขายและการเลี้ยงสัตว์

พ.ศ. 2544 ได้รับเงินกองทุนหมู่บ้าน 1 ล้าน มีคณะกรรมการ 15 คน สมาชิก 115 คน กองทุนหมู่บ้านเป็นเงินที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล จำนวน 1,000,000 บาท

พ.ศ. 2545 จัดตั้งกลุ่มข้าวซ้อมมือ โดยกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน จำนวนเงิน 40,000 บาท เพื่อนำมาลงทุนรับซื้อข้าวเปลือก (ข้าวกล้อง) กิจกรรมที่ดำเนินการได้แก่ การรับซื้อข้าวเปลือกเพื่อนำมาทำข้าวซ้อมมือจำหน่าย พร้อมกับได้จัดตั้งโรงสีข้าว โดยได้รับเงินสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลมก้อย.จำนวนเงิน 60,000 บาท และเงินสัจจะสะสมของกลุ่มออมทรัพย์เป็นเงิน 30,000 บาท รวมทั้งสิ้น 90,000 บาท การดำเนินงานของโรงสีข้าว เป็นการให้บริการสีข้าวแก่สมาชิกในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง โดยคิดค่าบริการสีข้าวเปลือกถังละ 20 บาท ผลผลิตส่วนใหญ่จำหน่ายในพื้นที่อำเภออมก๋อย มีคนจากต่างพื้นที่ซื้อไปจำหน่ายที่จังหวัด

เชียงใหม่และจังหวัดใกล้เคียงบ้าง เงินที่ได้จากการสีข้าวนำไปเป็นเงินทุนหมุนเวียน ค่าจ้าง และซ่อมแซมโรงสี ปัจจุบันมีนางบัวคำ ณ เชียงใหม่ เป็นประธาน

ในปีเดียวกันได้จัดตั้งกลุ่มผ้าทอมือ โดยกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านจำนวน 10,000 บาท การดำเนินกิจกรรมเป็นการรับงานจากภายนอกชุมชน แล้วกระจายให้สมาชิกในเป็นผู้ดำเนินการ จำนวน 5 คน นอกจากนี้ยังมีการทอผ้าจกกระเหรียงอีก 15 คน ส่วนใหญ่จัดจำหน่ายในพื้นที่อำเภออมก๋อย ในชุมชนยังมีกิจกรรมอีกหลายกิจกรรม เช่น การป้องกันยาเสพติด โดยได้รับการสนับสนุนเงินจากกองทุนหมู่บ้านจำนวน 20,000 บาท เพื่อใช้ในการอบรมให้ความรู้แก่สมาชิกในหมู่บ้าน เป็นค่าเบี้ยเลี้ยงแก่ชุดดำเนินการป้องกันยาเสพติด และส่งเสริมกิจกรรมการต่อต้านยาเสพติด ทำให้หมู่บ้านทุ่งจำเริงได้คัดเลือกจากอำเภอให้เป็นหมู่บ้านปลอดยาเสพติดเมื่อ พ.ศ. 2545 และกิจกรรมการอนุรักษ์ป่า มีการตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่า โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าลุ่มน้ำปิงตอนบนสาขาแม่ตื่น เป็นเงิน 6,500 บาท และราษฎรในหมู่บ้านสทบเป็นเงิน 2,300 บาท ปัจจุบันมีเงินทั้งสิ้น 8,800 บาท กิจกรรมจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์เพื่อดูแลและตรวจสอบสภาพแวดล้อมป่าชุมชนภายในเขตหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง เป็นการดูแลต้นน้ำลำธาร โดยมี นายกล้า ศิริวรรณ เป็นประธาน

พ.ศ.2546 กองทุนหมู่บ้านบ้านทุ่งจำเริง ได้รับรางวัลดีเด่นในระดับอำเภอโดยสำนักงานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติร่วมกับกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ทำให้ได้รับเงินเพิ่มอีก จำนวนเงิน 100,000 บาท

พ.ศ.2547 ได้กู้เงินจากธนาคารออมสินอีกเป็นจำนวนเงิน 500,000 บาท เพื่อมาขยายกิจการ ปัจจุบันกองทุนฯ มีเงินรวมทั้งสิ้น 1,178,000 บาท กิจกรรมของกลุ่ม จะให้สมาชิกกู้เงินเพื่อนำไปประกอบอาชีพ โดยคิดดอกเบี้ยร้อยละ 5 บาทต่อปี ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นอาชีพด้านการเกษตรและการค้าขาย ในปีเดียวกันนี้ได้จัดตั้งศูนย์สาธิตการตลาด โดยการรวมหุ้นของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์จำนวน 35 คน เริ่มก่อตั้งครั้งแรกมีเงินทุน 39,500 บาท ปัจจุบันมีสมาชิก 310 คน เงินทุนเพิ่มขึ้นเป็น 641,905 บาท กิจกรรมที่ดำเนินการประกอบด้วย การจำหน่ายปัจจัยการผลิตทางการเกษตรทุกประเภท อุปกรณ์ก่อสร้าง สินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ได้แก่ข้าวซ้อมมือ ฯลฯ โดยมี นางบัวคำ ณ เชียงใหม่ เป็นประธาน ในปี 2547 นี้ยังได้จัดตั้งกลุ่มรถไถขึ้น โดยกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านจำนวน 500,000 บาท และธนาคารออมสินอีก 500,000 บาท รวมเป็นเงิน 1,000,000 บาท สำหรับดำเนินการบริการไถไร่ ไถสวนให้แก่สมาชิกและคนอื่นๆ โดยคิดค่าบริการไร่ละ 400 บาท เงินที่ได้นำมาบริหารจัดการดังนี้ ค่าคนขับและบริหาร ค่าระเงินกู้ธนาคาร ค่าเชื้อเพลิงรถไถ ค่าซ่อมรถไถเมื่อชำรุด กองทุนรถไถ มีนางบัวคำ ณ เชียงใหม่ เป็นประธาน

พ.ศ.2549 จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงเฉลิมพระเกียรติ บ้านทุ่งจำเริง เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน และรับฝึกอบรมให้แก่หน่วยราชการหรือผู้สนใจโดยทั่วไป นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมสวัสดิการผู้สูงอายุ โดยกลุ่มผู้สูงอายุมีสมาชิกทั้งหมด 89 คน นายตะศิรวรรณ เป็นประธานผู้สูงอายุ ในปัจจุบันผู้สูงอายุได้รับเบี้ยยังชีพจากองค์การบริหารส่วนตำบล 6 คน และอยู่ในระหว่างการพิจารณาจำนวน 12 คน โดยผู้สูงอายุได้ร่วมทำกิจกรรมทุกวันพระ

ชุมชนบ้านทุ่งจำเริงได้รับรางวัลเกี่ยวกับการพัฒนาหลายครั้ง

ปี 2543 ได้รับรางวัลชมเชยหมู่บ้านเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองดีเด่น ของกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย

ปี 2543 ได้รับรางวัลชมเชยกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตที่มีผลการพัฒนาดีเด่น ประจำปี 2543 ของกรมการพัฒนาชุมชน

ปี 2547 ได้รับให้เป็นกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษา ราชนี ประจำปี 2547 ของจังหวัดเชียงใหม่

3. บ้านห้วยปลูหลวง

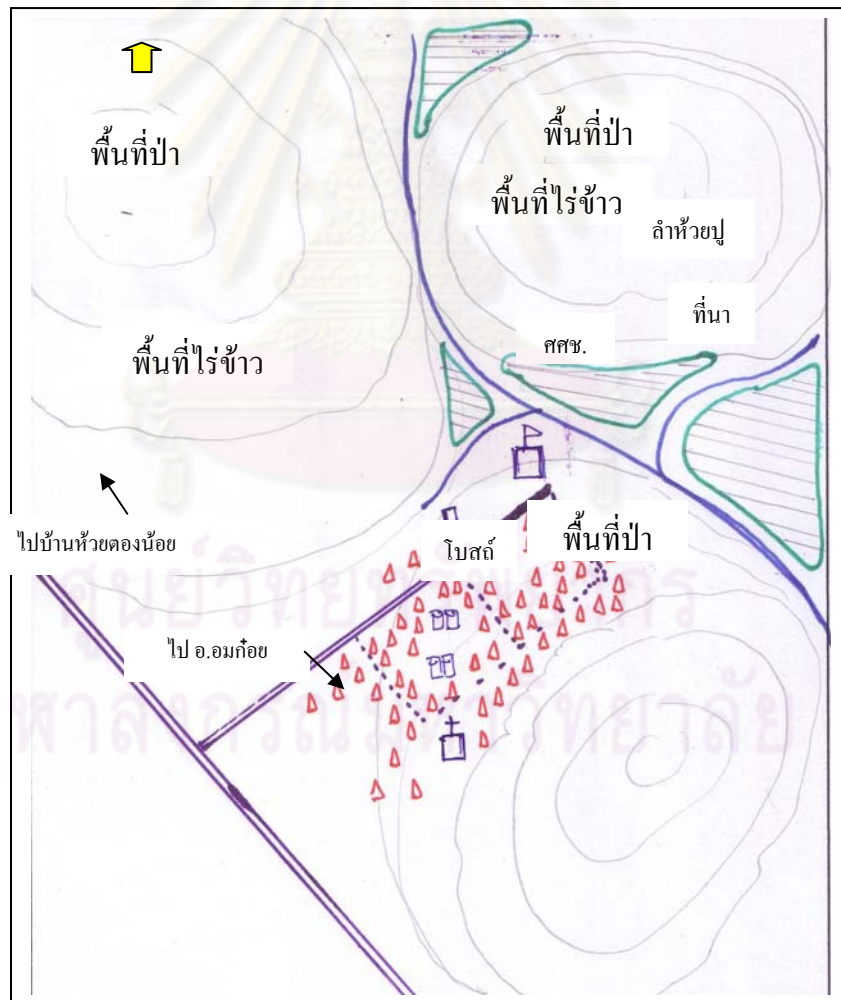
บ้านห้วยปลูหลวง ตั้งอยู่ที่หมู่ 4 ตำบลยางเปียง อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ เป็นชุมชนกะเหรี่ยงสะกอ มีประชากรทั้งหมด 319 คน เป็นชาย 172 คนและหญิง 147 คน หรือจำนวนหลังคาเรือน 61 หลังคาเรือนหรือ 70 ครอบครัว ชุมชนตั้งขึ้นมาได้ประมาณ 170 ปี โดยชาวบ้านอพยพมาจากหมู่บ้านใกล้เคียง เนื่องจากต้องการพื้นที่ในการทำไร่ข้าว ต่อมาชุมชนได้เปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา

คนในชุมชนสามารถพูดภาษาไทยได้ร้อยละ 60 อ่านเขียนได้ร้อยละ 10 มีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาบ้านห้วยปลูหลวงมาตั้งแต่ พ.ศ.2537 ปัจจุบันมีนายพิทักษ์ อุดธิ และนายสงกรานต์ เชื้อนวัง เป็นครูอาสาสมัครประจำศูนย์การเรียนรู้ นายประเสริฐ เชื้อสะอาด เป็นครูนิเทศก์ ศูนย์การเรียนรู้ฯ จัดการสอนในระดับเตรียมความพร้อม มีนักเรียน 22 คน และการศึกษาขั้นพื้นฐาน (ป.1 – ป. 4) มีนักเรียน 17 คน นอกจากนี้ยังจัดการศึกษาให้ผู้ใหญ่อีก 6 คน ในหลักสูตรผู้ไม่รู้หนังสือ

ทุกครัวเรือนมีอาชีพปลูกไร่ข้าว มีไร่สำหรับหมุนเวียน 9 แปลง โดยปีที่ 3 จะมีการเปลี่ยนที่ครั้ง มีระเบียบชุมชนให้ทำไร่ซ้ำได้ไม่เกิน 2 ปีติดต่อกัน มีที่ทำนา 8 ครัวเรือน ในปีที่ผ่านมา มีข้าวไม่พอกินจำนวน 10 ครัวเรือน เนื่องจากฝนตกไม่สม่ำเสมอและฝนตกเร็วจนทำให้ไม้ที่ตัด

ไร่ไม่แห้ง การเผาไหม้ไม่สมบูรณ์ ชุมชนแก้ปัญหาโดยการให้นำสัตว์เลี้ยงไปแลกข้าว คนส่วนใหญ่มีข้าวเพียงพอต่อการบริโภค ในขณะที่เดียวกันมีครัวเรือน 35 ครัวเรือนมีการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ได้แก่ มะเขือเทศ กะหล่ำปลี นอกจากนี้ยังมีการรับจ้างกรมป่าไม้อีก 30 คน ได้ค่าแรงวันละ 100 บาท มีการปลูกกาแฟเป็นรายได้เสริม 5 ครัวเรือน มีรายได้ประมาณ 2,000-3,000 บาทต่อปี มีการเลี้ยงวัว 5-10 ตัวต่อครัวเรือน รวมมีวัวประมาณ 400 ตัวเป็นการเลี้ยงแบบปล่อยในป่าของชุมชน มีคนเป็นหนี้ 48 ครัวเรือน ๆ ละ 20,000 บาท เป็นเงิน เนื่องจากขาดทุนจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยว กองทุนหมู่บ้าน คิดดอกเบี้ยร้อยละ 3 ต่อปี นอกจากนี้ยังมีเงินโครงการ กขคจ. ให้ยืมคนละ 10,000 บาท อีก 20 ครัวเรือน ชาวบ้านเมื่อมีรายได้ไม่ยอมใช้หนี้ แต่ยอมเสียดอกเบี้ยแทน ทุกครัวเรือนมีการเลี้ยงไก่เฉลี่ย 15-20 ตัวต่อครัวเรือน เลี้ยงหมู 1-2 ตัวต่อครัวเรือน เนื้อสัตว์ส่วนใหญ่ซื้อขายอยู่ในชุมชนมากกว่านำมาจากภายนอก

แผนภาพที่ 12 พื้นที่ชุมชนบ้านห้วยปู่หลวง

ที่มา: ปรับปรุงจากคำบอกเล่าและการตรวจสอบของนายวิจิต มูลอย

ชุมชนตั้งอยู่ในพื้นที่ต้นน้ำขุนแม่หาด มีอากาศเย็นตลอดปี มีความสูงเฉลี่ย 1,100 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง อยู่ห่างจากอำเภอ 27 กิโลเมตร ส่วนใหญ่เป็นทางดิน ใช้เวลาเดินทาง 2 ชั่วโมง มีพื้นที่ป่าชุมชนขนาดกว้าง 1 กิโลเมตร ยาว 3 กิโลเมตร ใช้เป็นที่เลี้ยงวัวและหาของป่า มีการจัดตั้งกรรมการรักษาป่าจำนวน 12 คนเป็นผู้ดูแลรักษา มีการกำหนดระเบียบของชุมชน เช่น ห้ามตัดไม้ในเขตป่าอนุรักษ์ ฝ่าฝืนปรับตั้งแต่ 500 บาท ห้ามยิงปืนในเขตป่าอนุรักษ์ และในหมู่บ้าน ฝ่าฝืนปรับ 500 บาท ห้ามปล่อยหมูกายในบริเวณหมู่บ้าน ฝ่าฝืนกรรมการสามารถยิงหมูได้และให้นำเนื้อมาแบ่งคนในหมู่บ้าน เงินค่าปรับที่ได้จะนำมาเป็นเงินกองทุนของชุมชน นอกจากนี้ยังมีระบบประปาภูเขาต่อจากพื้นที่ป่าอนุรักษ์ที่ดูแลโดยหน่วยพัฒนาต้นน้ำ ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์และมีน้ำไหลตลอดปี

วิถีชีวิตชุมชนบ้านห้วยปูหลวง จะมีความแตกต่างจากชุมชนกะเหรี่ยงกลุ่มอื่น ๆ เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่นับถือศาสนาคริสต์ทั้งหมด จึงไม่มีการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการปลูกข้าวและการเลี้ยงผีในโอกาสต่าง ๆ ถ้ามีการเจ็บป่วยจะไปสวดอ้อนวอนพระเจ้าที่โบสถ์แทน ตามปกติทุกวันอาทิตย์สมาชิกในชุมชนจะไปโบสถ์ในช่วงบ่ายทุกคน อย่างไรก็ตามในรอบปีชุมชนบ้านห้วยปูหลวงจะมีกิจกรรมสำคัญ ดังนี้ เดือนมกราคมเป็นวันขึ้นปีใหม่ เดือนกุมภาพันธ์จะเริ่มถางไร่และเตรียมพื้นที่ปลูกกะหล่ำปลีและมะเขือเทศครั้งที่ 1 ต่อมาในเดือนมีนาคมจะเริ่มเผาไร่ เดือนเมษายนจะเก็บเกี่ยวกะหล่ำปลีและมะเขือเทศ ช่วงปลายเดือนจะเริ่มปักไร่ ในเดือนพฤษภาคมถึงมิถุนายนจะปลูกกะหล่ำปลีและมะเขือเทศครั้งที่ 2 นอกจากนี้เป็นการตายหญ้าในไร่ เดือนกรกฎาคมจะปักดำข้าวในนา เก็บเกี่ยวมะเขือเทศและกะหล่ำปลีครั้งที่ 2 ในช่วงเดือนตุลาคมถึงเดือนพฤศจิกายนเป็นช่วงเกี่ยวข้าวและยังมีการปลูกมะเขือเทศและกะหล่ำปลีในรอบที่ 3 ด้วย สำหรับเดือนธันวาคมเป็นเดือนสำคัญของชุมชนหลังจากที่เก็บเกี่ยวมะเขือเทศและกะหล่ำปลีแล้วจะมีงานวันคริสมาสต์และวันอบรมพระคัมภีร์

ลักษณะบ้านเรือนในชุมชนมีการผสมผสานกันระหว่างอาคารแบบใหม่กับแบบดั้งเดิมของกะเหรี่ยง ในชุมชนมีศูนย์สาธารณสุขชุมชน นาน ๆ จะมีเจ้าหน้าที่จากสถานีอนามัยเข้ามาครั้งหนึ่งเพื่อแจกจ่ายยา ฉีดวัคซีน มีอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) 3 คน ชื่อนางมนต์วิเศษ อิศระโอกาส นางปูเฮ นายสุรพล พงษ์สรรเสริญ อสม. มีบทบาทในการต้อนรับดูแลหมอเมื่อเข้ามาในชุมชน แล้วช่วยเหลือหมอในการปฏิบัติงาน และทำหน้าที่ซักรีดผ้าที่ซักรีดที่สถานอนามัยบ้านแม่ลาน ซึ่งอยู่ห่างไปอีก 4 หมอ

สภาพแวดล้อมของชุมชนยังไม่เป็นระเบียบ ไม่มีการจัดระบบสุขภาพีบาลประชาชน เมื่อเจ็บป่วยส่วนใหญ่ไปรักษาพยาบาลที่สถานีอนามัยบ้านแม่ลาน ซึ่งอยู่ห่างไปอีก 4

กิโลเมตร ในชุมชนมีหมอพื้นบ้านในการรักษาด้วยสมุนไพร เช่น ใ้รากของต้นโปทีโค๊ะ ในการต้ม แล้วดื่มแก้ปวดเมื่อยตามลำตัว เปลือกต้นปูลุยต้มแล้วดื่มแก้ปวดท้อง ชุมชนมีส่วนร่วมใช้ประมาณ ร้อยละ 70

การปกครองของบ้านห้วยปูลวงมีผู้ใหญ่บ้านชื่อนายนที คงฐิติไท โดยมีนาย โคะมะโด้ะ มาตุสรวรรค์ เป็นผู้นำทางศาสนา มีการแต่งตั้งกรรมการหมู่บ้านจำนวน 12 คน เข้ามาช่วยในการบริการจัดการชุมชน แต่ผู้เกี่ยวข้องหลายคนเห็นว่าการบริหารจัดการชุมชนยังไม่มีประสิทธิภาพ การบริหารงานในรูปคณะกรรมการยังไม่สามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ นานๆ ถึงจะมีการประชุมครั้งหนึ่ง กรรมการไม่สามารถควบคุมบังคับให้สมาชิกใช้หนี้กองทุนหมู่บ้านได้

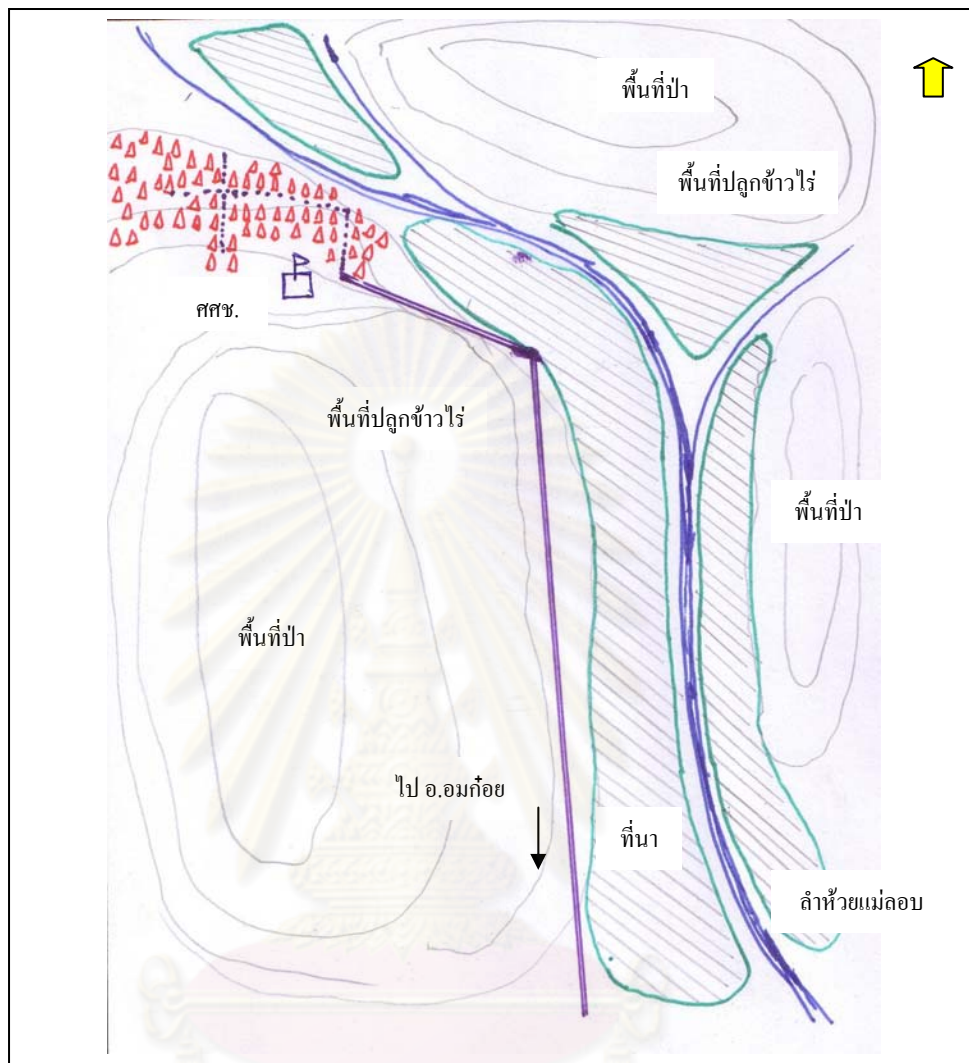
ในชุมชนยังไม่มีไฟฟ้ากระแสใช้ แต่มีการต่อสายไฟไปยังบ้านแม่หลงใต้ ซึ่งสายไฟดังกล่าวอยู่ห่างจากหมู่บ้าน 2 กิโลเมตร คาดว่าอีกไม่นานน่าจะมีการต่อไฟฟ้าดังกล่าวเข้ามาในหมู่บ้าน ในปัจจุบันมีการใช้พลังงานแสงอาทิตย์ โดยตามบ้านเรือนใช้ Solar Home มีศูนย์สาธารณสุขชุมชน 1 แห่ง มีระบบพลังงานแสงอาทิตย์จำนวน 48 แผง สำหรับที่ศูนย์การเรียนชุมชน มีระบบพลังงานแสงอาทิตย์ 4 แผง ในชุมชนมีระบบประปาภูเขา มีน้ำตลอดปี แต่ในฤดูฝนปริมาณน้ำมาก ระบบมักจะเสีย มีโบสถ์คริสต์ 1 แห่ง ในชุมชนมีร้านค้า 2 แห่ง คนส่วนใหญ่จะออกไปซื้อของที่อำเภออมก๋อย โดยเฉลี่ยเดือนละ 2 ครั้ง ในแต่ละสัปดาห์จะมีรถเฒ่าเข้ามาขายของ 1 ครั้ง คนส่วนใหญ่นิยมซื้อปลาทุเค็มไว้กิน มีธนาคารข้าว แต่ปัจจุบันไม่ได้ใช้แล้ว มีรถยนต์ 2 คัน มีมอเตอร์ไซด์ 10 คัน

4. บ้านพลังแท

บ้านพลังแท ตั้งอยู่หมู่ที่ 12 ตำบลนาเกียน อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ เป็นชุมชนกะเหรี่ยงโป มีประชากร 279 คน เป็นชาย 138 คนและหญิง 141 คน หรือ 65 ครัวเรือน 71 ครอบครัว ชุมชนตั้งอยู่ริมห้วยแม่ลอบและย้ายไปมาในบริเวณใกล้เคียงมาได้ประมาณ 100 ปีเศษ ครัวเรือนส่วนใหญ่ จำนวน 55 ครัวเรือนนับถือพุทธและผีและอีก 10 ครัวเรือนนับถือศาสนาคริสต์

บ้านพลังแทอยู่ห่างจากอำเภออมก๋อย 45 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทาง 3 ชั่วโมง บริเวณโดยรอบหมู่บ้านเป็นภูเขาสูง บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านมีความสูงเฉลี่ย 1,000 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง มีลำห้วยแม่ลอบอยู่ตรงกลาง ชุมชนได้ใช้พื้นที่ดังกล่าวสำหรับทำนา ส่วนพื้นที่ทำไร่ข้าวอยู่ห่างไปอีกประมาณ 1 กิโลเมตร ชุมชนไม่มีพื้นที่ป่าชุมชนของตนโดยเฉพาะ รวมทั้งพื้นที่นาด้วย ลำห้วยแม่ลอบต้องเข้าร่วมกับหมู่บ้านอื่น ๆ ได้แก่ บ้านก่องป้อ บ้านทังที่ บ้านห่างหลวง และบ้านทิกะแย

แผนภาพที่ 13 พื้นที่ชุมชนบ้านพลังแห

ที่มา: ปรับปรุงจากคำบอกเล่าและการตรวจสอบของนายสุรัชย์ กันไพฑูรย์

ชุมชนส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา และทำไร่ข้าว โดย 15 ครัวเรือนทำไร่ข้าวอย่างเดียว และ 45 ครัวเรือนมีพื้นที่ทำด้วย การทำไร่ข้าว ชุมชนบ้านพลังแหมีแปลงหมุนเวียน 6 แปลง ผลผลิตข้าวของชุมชนโดยปกติพอเพียงกับการบริโภค นอกจากนี้บางปีที่ประสบกับอุทกภัยน้ำท่วม ทำให้ข้าวซึ่งอยู่ในนาบริเวณห้วยแม่ลอบเสียหาย ชุมชนมีระบบเหมืองฝาย 4 กลุ่ม นอกจากนี้มีการเลี้ยงวัวแบบปล่อย ครัวเรือนละ 5-10 ตัว มีวัวทั้งหมดประมาณ 500 ตัว ทุกครัวเรือนมีการเลี้ยงหมูและไก่สำหรับประกอบพิธีกรรมและจำหน่าย มีการปลูกพืชเชิงเดี่ยว 3 ราย ได้แก่ มะเขือเทศ พริก พักทอง ราคาไม่สม่ำเสมอ บางปีก็ขาดทุน หลังจากฤดูการทำนาแล้วคนในชุมชนร้อยละ 50 ของครัวเรือนจะออกไปรับจ้างภายนอกชุมชนเก็บเกี่ยวพืชผลทางการเกษตร มีรายได้เฉลี่ยวันละ 150-200 บาทต่อคน ในชุมชนไม่มีการนำเงินไปฝากเนื่องจากอยู่ห่างไกลจากอำเภอและ

ชาวบ้านเขียนหนังสือไม่เป็น ในชุมชนมีกองทุนหมู่บ้าน มีคนกู้เงิน 15 ราย ๆ ละ 10,000-40,000 บาท ชุมชนคิดดอกเบี้ยร้อยละ 2

ชุมชนพูดและฟังภาษาไทยได้ร้อยละ 50 ในขณะที่สามารถอ่านและเขียนได้ร้อยละ 10 มีศูนย์การเรียนชุมชนชาวไทยภูเขาบ้านพลังแท ซึ่งตั้งขึ้นในปี 2537 ปัจจุบันมีนางพัชรินทร์ อ้วนชุ่ม และนายมังกร ต้อนรับ เป็นครูอาสาสมัครในศูนย์การเรียนฯ เปิดการสอนให้แก่เด็ก 2 ระดับ คือ หลักสูตรเตรียมความพร้อม มีนักเรียน 33 คน และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน สอนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 มีนักเรียน 42 คน นอกจากนี้ยังมีการสอนผู้ใหญ่หลักสูตรผู้ไม่รู้หนังสือ มีคนเรียน 20 คน และหลักสูตรประถมศึกษา มีคนเรียน 17 คน และมีมัธยมศึกษาตอนต้น มีคนเรียน 2 คน คนในชุมชนอยากให้ลูกหลานเรียนหนังสือต่อ แต่ไม่อยากจะไปอยู่ที่อื่น เพราะโรงเรียนที่อยู่ใกล้คือโรงเรียนบ้านห่างหลวงอยู่ห่างไปอีกประมาณ 6 กิโลเมตร นักเรียนต้องไปค้างที่หอพักของโรงเรียน

วิถีชีวิตของชุมชนบ้านพลังแท เนื่องจากยังนับถือผีอยู่จึงยังประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ควบคู่ไปกับการเพาะปลูก กล่าวคือในช่วงเดือนธันวาคมถึงกุมภาพันธ์ในแต่ละปีหลังจากการเก็บเกี่ยวแล้ว ชาวบ้านส่วนหนึ่งจะออกไปรับจ้างนอกหมู่บ้าน คนที่เหลืออยู่จะซ่อมแซมบ้าน เครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือน ในเดือนมกราคมทุก 3 ปี จะมีวันขึ้นปีใหม่ใหญ่หนึ่งครั้ง หลังจากนั้นในเดือนมีนาคมจะมีการถางไร่ ในช่วงนี้จะมีการนิมนต์พระธรรมจาริกเข้ามาในหมู่บ้าน ในเดือนเมษายนเป็นช่วงเผาไร่ เลี้ยงผีที่ป่าช้า ซ่อมแซมเหมืองฝาย เตรียมพื้นที่ตกกล้า ในเดือนพฤษภาคมจะมีการเลี้ยงผีนา ปักไร่ ซ่อมคันนา ไถนาเตรียมพื้นที่ทำนา ในเดือนมิถุนายนมีการดำนา สำหรับในไร่จะเป็นการตายหญ้า หลังจากนั้นเดือนสิงหาคมจะมีงานปีใหม่ เดือนกันยายนมีการเลี้ยงผีนาอีกครั้ง หลังจากนั้นในเดือนตุลาคมถึงเดือนพฤศจิกายน จะเป็นการเกี่ยวข้าว ตากข้าว ตีข้าวและขนข้าวกลับบ้าน มีรายได้เฉลี่ย 10,000-20,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี

ชาวบ้านส่วนใหญ่เจ็บป่วยจากโรคระบบกล้ามเนื้อ ระบบทางเดินหายใจ และระบบทางเดินอาหาร เมื่อป่วยจะซื้อยาแผนปัจจุบันกิน เพราะสามารถหาซื้อได้จากร้านค้าในหมู่บ้าน หรือไม่ก็มาขอที่โรงเรียน บางคนจะกินสมุนไพรด้วย หลังจากนั้นถ้ายังไม่หายจะไปรักษาที่สถานอนามัยบ้านอุตุ้ม และโรงพยาบาลอมก๋อยเป็นที่สุดท้าย อย่างไรก็ตามชุมชนมีการรักษาโดยใช้หมอผีควบคู่กันไป มีการเสี่ยงทายโรคโดยใช้กระดูกไก่ การเลี้ยงผีเพื่อรักษาโรคตามการทำนายนการผูกข้อมือเพื่อเรียกขวัญกลับคืนมา เป็นต้น ในชุมชนบ้านพลังแทยังมีปัญหาความสะอาดและระบบสุขภาพ ในชุมชนมีส่วนร่วมใช้อยู่ 13 ครัวเรือน

การปกครองมีนายอ่วยลวย กระยาหังน เป็นผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำทางความเชื่อ (แคลงคุ) ชื่อ นายดังทุ พัลลภศิริ หมอผีชื่อ นายปวยซอ มิตรสาธิต และนายดีสุก พัลลภศิริ มีกรรมการหมู่บ้านอีก 6 คน มีการประชุมร่วมกันทุกเดือน หลังจากที่ผู้ใหญ่บ้านกลับมาจากการไปประชุมที่อำเภอ ในชุมชนมีกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มเยาวชนและกลุ่มแม่บ้าน กิจกรรมของกลุ่มมีเป้าหมายเพื่อสร้างรายได้เสริมจากงานประจำ เช่น การทอผ้า นอกจากนี้ทุกปีในช่วงหน้าแล้งจะนิมนต์พระธรรมจาริกเข้ามาเทศนาอบรมชาวบ้านเป็นประจำ ชาวบ้านได้ทำบุญตักบาตร ฟังเทศน์ โดยในแต่ละครั้งจะมีพระมา 6-7 รูป ค้างอยู่ที่หมู่บ้าน 1 คืนแล้วเดินทางไปหมู่บ้านอื่นต่อไป

ตอนที่ 3 การวิเคราะห์สภาพพื้นฐานของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

จากข้อมูลพื้นฐานของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงทั้ง 8 ชุมชน สามารถวิเคราะห์ความเหมือนและความต่างของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงสรุปได้ดังนี้

1. ประชากร

ชุมชนที่ศึกษาเป็นชุมชนที่มีเฉพาะคนกะเหรี่ยงอย่างเดียว 5 ชุมชนคือ ชุมชนบ้านเรกะติ บ้านห้วยปลูหลวงและบ้านโป๊กกะโหล่งซึ่งเป็นกะเหรี่ยงสะกอ ชุมชนบ้านหนองอึ่งใต้และบ้านพลังแพซึ่งเป็นกะเหรี่ยงโป ชุมชนทั้งห้าแห่งตั้งบ้านเรือนมาเป็นระยะเวลายาวนานกว่า 100-200 ปี ส่วนอีก 3 ชุมชนที่เหลือจะอาศัยอยู่ร่วมกับเผ่าอื่น ๆ คือ บ้านทุ่งจำเริง เป็นกะเหรี่ยงโปอาศัยอยู่ร่วมกับคนพื้นราบและคนลาวะ บ้านแก่งปลาเลาซึ่งเป็นกะเหรี่ยงตองสูอยู่ร่วมกับคนไทยใหญ่ที่เป็นเจ้าของพื้นที่เดิม ส่วนชุมชนบ้านห้วยเสือเต่า กะเหรี่ยงคะยาอยู่ร่วมกับคนไทยใหญ่ที่อยู่มาก่อน และมีคนพื้นราบ ปะด่อง และค้ายอ ทั้ง 2 ชุมชนคนกะเหรี่ยงตองสูและกะเหรี่ยงคะยา เพิ่งย้ายเข้ามาอยู่ได้ประมาณ 20-30 ปี ส่วนใหญ่อพยพตามญาติพี่น้องมาจากสภาพพม่า ส่วนน้อยอยู่ในประเทศไทยมาแต่เดิม เนื่องจากทำมาหากินได้สะดวกกว่า ประชากรเกือบทั้งหมดมีบัตรประจำตัวประชาชน ยกเว้นในชุมชนบ้านห้วยเสือเต่าและบ้านแก่งปลาเลา ที่คนกะเหรี่ยงคะยาและตองสูส่วนใหญ่ยังมีแต่บัตรประจำตัวประชาชนบนพื้นที่สูงเนื่องจากอพยพมาจากสภาพพม่าในระยะเวลาไม่นานนัก ขนาดของประชากร ขึ้นอยู่กับขนาดพื้นที่ทำกิน ถ้าชุมชนไหนมีพื้นที่ทำกินมากจะมีประชากรมากด้วย

ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงทั้ง 7 ชุมชน ส่วนใหญ่นับถือทั้งศาสนาพุทธและผีควบคู่ไปด้วยกัน มีการนับถือศาสนาคริสต์เป็นส่วนน้อย ชุมชนที่นับถือศาสนาพุทธยังมีการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติควบคู่กับการทำมาหากิน ในขณะที่ชุมชนที่มีคนนับถือศาสนาคริสต์ทั้งหมดมีเพียงหนึ่งชุมชนคือบ้านห้วยปลูหลวงไม่มีการประกอบพิธีกรรมใดๆ

ตามความเชื่อดั้งเดิม คนที่นับถือศาสนาคริสต์มักจะทำบ้านเรือนอยู่ใกล้ๆกัน ส่วนคนที่นับถือศาสนาพุทธจะตั้งบ้านเรือนกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป โดยมีวัดและโบสถ์เป็นที่ปฏิบัติศาสนกิจของแต่ละศาสนา สำหรับกลุ่มที่นับถือศาสนาคริสต์จะมีเครือข่ายกับชุมชนอื่นที่มีการปฏิบัติศาสนกิจร่วมกัน รวมทั้งมีการส่งเด็กออกไปเรียนหนังสือในระดับที่สูงขึ้นในเมืองหรือชุมชนที่ใหญ่กว่า

2. ภูมิประเทศและสภาพบ้านเรือน

ชุมชนกะเหรี่ยงทั้ง 8 ชุมชน ตั้งบ้านเรือนอยู่พื้นที่ภูเขา มีความสูงเฉลี่ย 1,000 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง ซึ่งบริเวณโดยรอบเป็นพื้นที่เขตป่าสงวน ประชาชนไม่มีการลี้ภัยในที่ดิน คนกะเหรี่ยงจะเลือกตั้งชุมชนในบริเวณที่มีลำห้วยไหลผ่าน มีน้ำไหลตลอดปี แหล่งน้ำดังกล่าวใช้ประโยชน์ในการเป็นน้ำใช้ เลี้ยงวัว ควาย หารปลา มีพื้นที่ทำกินห่างออกไปจากหมู่บ้านประมาณ 1-3 กิโลเมตร อยู่บริเวณรอบ ๆ ของหมู่บ้าน ฤดูหนาวเริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์อากาศหนาวจัด ฝนจะเริ่มตกต้นเดือนพฤษภาคมและจะตกต่อเนื่องมาจนถึงต้นเดือนตุลาคม อุณหภูมิอยู่ระหว่าง 5-25 องศาเซลเซียส ที่ตั้งของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงจะอยู่ตามแนวชายแดน ชุมชนแต่ละแห่งจะอยู่ห่างกันออกไปประมาณ 3-5 กิโลเมตร สามารถเดินทางด้วยเท้าติดต่อกับชุมชนใกล้เคียงได้ ชุมชนที่ศึกษาส่วนใหญ่อยู่ลึกเข้ามาในประเทศไทย ยกเว้นบ้านแก่งปลาแลและบ้านห้วยเสือเฒ่าที่อยู่ติดชายแดนสหภาพพม่า มีคนกะเหรี่ยงส่วนหนึ่งเดินทางเข้าไปทำไร่ข้าวในสหภาพพม่าได้ การเดินทางเข้าออกหมู่บ้านมีความแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับสภาพถนน ถ้าถนนเป็นถนนคอนกรีตหรือลูกรังก็สามารถเดินทางโดยสะดวกตลอดปี แต่ถ้าเป็นถนนดินในฤดูฝนจะมีความยากลำบากในการคมนาคม สำหรับบ้านห้วยเสือเฒ่า บ้านแก่งปลาแลและบ้านทุ่งจำเริงมีความสะดวกสามารถเดินทางเข้าออกได้ตลอดปีเนื่องจากอยู่ใกล้กับถนนราดยาง ในขณะที่ชุมชนอื่น ๆ ซึ่งอยู่ห่างออกไปถึงแม้จะคิดเป็นระยะทางไม่มากนักแต่ใช้เวลาในการเดินทางนานเนื่องจากสภาพถนนไม่ดีโดยเฉพาะในฤดูฝน โดยเฉลี่ยใช้เวลา 2-3 ชั่วโมงในการเดินทางเข้าออก

การตั้งบ้านเรือนใน 8 ชุมชน มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ส่วนใหญ่จะตั้งเรียงรายกันไป ครอบครัวยุคใหม่ที่มาก่อนก็จะอยู่บริเวณกลางหมู่บ้าน ใครที่มาทีหลังหรือแยกครอบครัวก็จะตั้งบ้านเรือนอยู่ห่างออกไป คราวเรือนจะมีพื้นที่สำหรับการเลี้ยงสัตว์ เช่น สุกร ไก่ คอกวัวหรือควาย ปลุกผักสวนครัวเล็กน้อย ยุ้งฉาง บางครัวเรือนจะมีห้องส้วมด้วย ตัวบ้านสร้างจากไม้ เสาจะใช้ไม้เนื้อแข็ง พื้นและฝาบ้านของครอบครัวเก่าส่วนใหญ่จะใช้ไม้เนื้อแข็ง บางหลังที่แยกครอบครัวใหม่จะใช้ไม้ไผ่ก่อน และจะเปลี่ยนเป็นไม้เนื้อแข็งเมื่อมีการสะสมไม้หรือมีฐานะเพียงพอแล้ว ส่วนหลังคาจะมีความหลากหลาย ครอบครัวยุคใหม่ที่ฐานะดีจะใช้กระเบื้อง รองลงมาเป็นสังกะสี คราวเรือน

เก่าๆมักจะใช้ไม้ ส่วนครัวเรือนใหม่ๆมักจะใช้หญ้าคาหรือหญ้าแฝก บ้านเรือนทั้งหมดยกพื้นสูง ชั้นล่างใช้เป็นที่ยืนสัตว์ได้ ตั้มอาหารหมู เก็บฟืน เก็บเครื่องมือการเกษตร ตำข้าว ชั้นบนใช้เป็นครัว โดยครัวเรือนส่วนใหญ่เตาจะตั้งอยู่กลางบ้าน มีบางบ้านที่แยกครัวออกจากส่วนของอาคารบ้านใหญ่ ที่ซักล้าง มีตุ่มน้ำเล็ก ๆ 1-2 ใบ มีห้องนอนเป็นพื้นที่โล่ง แยกนอนคนละมุม บางครอบครัวอาจจะมีห้องเพิ่มเติมสำหรับลูกสาว มีที่เก็บเสื้อผ้า เก็บเมล็ดพันธุ์ที่จะใช้ในการเพาะปลูกฤดูกาลต่อไป บางครัวเรือนใช้เก็บข้าวเปลือกด้วย ความทันสมัยของชุมชนผันแปรตามความสะดวกในการคมนาคมขนส่ง

นอกจากนี้ในบริเวณชุมชนอาจจะมีสถานศึกษา วัด ศูนย์สาธารณสุขมูลฐาน หน่วยมาลาเรีย ศาลากลางบ้าน ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะของชุมชน จะเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน นอกจากนี้ยังมีที่ทำการผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านในกรณีที่มีหมู่บ้านไม่มีผู้ใหญ่บ้าน ในแต่ละชุมชนจะมีร้านค้า 1-2 แห่ง ยกเว้นที่**บ้านห้วยเสือเฒ่า**ที่มีร้านค้าจำนวนมากแต่ส่วนใหญ่ไว้จำหน่ายแก่นักท่องเที่ยว ชุมชนกะเหรี่ยงทั้ง 6 ชุมชน คือ**บ้านเรกะติ บ้านหนองอึ่งใต้ บ้านแก่งปลาเลา บ้านโป๊กกะโหล้ง บ้านห้วยปูหลวง และบ้านพลังแห** ไม่มีไฟฟ้ากระแสใช้ ชาวบ้านส่วนใหญ่จะใช้พลังงานแสงอาทิตย์ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากรัฐใน พ.ศ. 2548-2549 ส่วนครัวเรือนที่เหลือจะใช้ได้ ตะเกียงและเทียน สำหรับ**บ้านห้วยเสือเฒ่าและบ้านทุ่งจำเริง**มีไฟฟ้ากระแสใช้ ชุมชนทั้ง 7 แห่งใช้น้ำประปาภูเขา สำหรับการอุปโภคบริโภคในครัวเรือน การต่อน้ำประปาภูเขาจะต่อมาจากป่าชุมชนหรือป่าอนุรักษ์ โดยใช้ท่อพีวีซีระยะทางประมาณ 2-3 กิโลเมตร ขึ้นอยู่กับสภาพความอุดมสมบูรณ์ของต้นน้ำ ชุมชน**บ้านเรกะติ บ้านหนองอึ่งใต้ และบ้านห้วยเสือเฒ่า**ประสบปัญหาน้ำประปาภูเขาไม่สม่ำเสมอโดยเฉพาะในหน้าแล้ง ส่วน**บ้านแก่งปลาเลา บ้านโป๊กกะโหล้งและบ้านห้วยปูหลวง**นั้น ต้นน้ำที่ต่อประปาภูเขา มีความสมบูรณ์ดีมีน้ำไหลตลอดปี การใช้น้ำส่วนใหญ่จะต่อมาที่ครัวเรือนแต่ละหลังโดยตรง น้ำดื่มส่วนใหญ่จะไม่ต้มาก่อน สำหรับบ้านทุ่งจำเริงส่วนใหญ่ใช้ระบบประปาหมู่บ้านซึ่งมีความทันสมัยกว่าชุมชนอื่น ๆ การสื่อสารในแต่ละชุมชนส่วนใหญ่จะมีบริการโทรศัพท์สาธารณะผ่านดาวเทียม ส่วนชุมชนที่ใกล้เมืองจะมีจุดรับสัญญาณโทรศัพท์แบบเคลื่อนที่ ซึ่งมักอยู่บริเวณจุดสูงสุดของชุมชนได้ แต่ละชุมชนมักจะมีรถยนต์บรรทุกเล็ก 1-2 คัน รถมอเตอร์ไซด์ 5-8 คัน โทรทัศน์ 4 - 6 เครื่อง วิทยุ 6 - 8 เครื่อง ยกเว้นในชุมชนขนาดใหญ่ที่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจสูง ได้แก่**บ้านห้วยเสือเฒ่าและบ้านทุ่งจำเริง** มีการบริการสาธารณูปโภคหลายอย่าง รวมทั้งรถยนต์มอเตอร์ไซด์ โทรทัศน์ มากกว่าหมู่บ้านอื่น ๆ นอกจากนี้หมู่บ้านทั้งหมดจะมีรถไถนาแบบเดินตาม 4-30 คัน สำหรับทำนาข้าวแทนการใช้วัวควาย

3. การทำมาหากิน

ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง 7 ชุมชน มีการปลูกข้าวไร่มากกว่าการทำนา ยกเว้นชุมชนบ้านทุ่งจำเริงที่มีการทำนามากกว่าการปลูกข้าวไร่ การปลูกข้าวไร่ของคนกะเหรี่ยงจะปลูกบนไหล่เขา ในแต่ละปีจะหมุนเวียนไปตามพื้นที่ต่างๆ พื้นที่ปลูกข้าวไร่เป็นสิทธิร่วมกันของชุมชนทุกคนในชุมชนจะมีพื้นที่ปลูกข้าวไร่ ในบริเวณที่เป็นพื้นที่ราบจะมีการทำนาดำ พื้นที่นาเป็นสิทธิส่วนบุคคล คนที่อยู่ในหมู่บ้านมาก่อนมักมีที่นา ส่วนคนที่มาทีหลังหรือไม่มีเงินซื้อจะไม่มีที่นาเป็นของตนเอง คนที่มีที่นาจะมีความมั่นคงทางอาหารสูงกว่าคนอื่น จำนวนแปลงของไร่หมุนเวียนแต่ละชุมชนมีแนวโน้มจะลดน้อยลง โดยชุมชนที่อยู่ใกล้เมืองหรือสะดวกในการคมนาคมซึ่งมีครัวเรือนอยู่หนาแน่น จะมีพื้นที่สำหรับทำไร่เหลืออยู่จำกัด ทำให้มีแปลงสำหรับหมุนเวียนปลูกข้าวไร่เหลือประมาณ 3-4 แปลง พบในชุมชนบ้านแก่งปลาเลา บ้านห้วยเสือเฒ่าและบ้านเรกะติ ส่วนชุมชนซึ่งอยู่ห่างไกลกว่า ครัวเรือนมีความหนาแน่นน้อยกว่า มีแปลงสำหรับหมุนเวียนปลูกข้าวไร่มากถึง 6-7 แปลง ได้แก่ชุมชนบ้านหนองอึ่งใต้ บ้านเป๊กกะโหล่ง บ้านห้วยปูลวงและบ้านพลังแห ในแต่ละชุมชนจะมีคนมีพื้นที่ทำนาประมาณร้อยละ 10 ของครัวเรือนทั้งหมด บ้านหนองอึ่งใต้ บ้านแก่งปลาเลา บ้านเป๊กกะโหล่ง บ้านทุ่งจำเริงและบ้านพลังแห มีผลผลิตข้าวเพียงพอต่อการบริโภคของชุมชนตลอดปี ในขณะที่บ้านห้วยเสือเฒ่า บ้านเรกะติ และบ้านห้วยปูลวงผลผลิตข้าวไม่พอเพียงต้องซื้อจากภายนอกเพิ่มเติม ชุมชนไม่นิยมปลูกไม้ผลพบบ้างเล็กน้อยไว้บริโภคในครัวเรือน เช่น กัลย มะละกอ มะม่วง ส่วนพืชไร่ เช่น งา ถั่วเหลือง แดง ข้าวโพด มีปลูกสลับในพื้นที่ปลูกข้าว ซึ่งมักจะปลูกไว้ขายพบได้ที่บ้านเรกะติ บ้านแก่งปลาเลา และบ้านห้วยเสือเฒ่า ส่วนพืชผักสวนครัวชุมชนทั้งหมดจะมีการปลูกแซมในไร่ข้าวและจะให้ผลผลิตตลอดในระหว่างฤดูทำไร่ข้าว

ชุมชนกะเหรี่ยงทั้งหมดจะมีการเลี้ยงไก่ หมู ในครัวเรือนไว้สำหรับทำพิธีกรรมและบริโภคในครัวเรือน สำหรับส่วนที่เหลือจะขายให้เพื่อนบ้าน ในชุมชนจะมีการเลี้ยงวัวและควายในพื้นที่ป่า การเลี้ยงวัวควายถือเป็นเงินออมของครัวเรือน เฉลี่ย 5-10 ตัวต่อครัวเรือน การเลี้ยงจะปล่อยไว้ในป่า การจะมีปริมาณวัวหรือควายมากน้อย ขึ้นอยู่กับขนาดของพื้นที่ป่าที่สามารถเป็นแหล่งหากินของวัวควายได้ นอกจากนี้สมาชิกของแต่ละครัวเรือนนิยมออกไปรับจ้าง โดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ใกล้เมือง ชาวบ้านจะออกไปรับจ้างภายหลังจากเสร็จจากฤดูกาลปลูกข้าว งานที่ไปทำส่วนใหญ่เป็นงานภาคเกษตร เช่น รับจ้างปลูกหอมและกระเทียม เก็บลิ้นจี่และลำไย เป็นต้น ในชุมชนบ้านห้วยเสือเฒ่าซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยว ชาวบ้านส่วนหนึ่งจะขายของให้กับนักท่องเที่ยว

เช่น ของที่ระลึก อาหาร ขนม เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการปลูกพืชเชิงการค้า เช่น กะหล่ำปลี มะเขือเทศ เป็นต้น พบมากในชุมชนบ้านทุ่งจำเริงและบ้านห้วยปูลวง ซึ่งจะมียาทุนให้ยืมปัจจัยการผลิต เช่น เมล็ดพันธุ์ ยากำจัดแมลงศัตรูพืช ปุ๋ยเคมี เป็นต้น ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะขาดทุน ทำให้เป็นหนี้เงินกองทุนหมู่บ้าน เฉลี่ย 10,000-20,000 บาท

4. วิถีชีวิตของชุมชน

ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงทั้ง 8 ชุมชนมีวิถีชีวิตคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำมาหากิน เพราะอยู่ในภูมิภาคแบบเดียวกัน ภูมิอากาศคล้ายคลึงกัน ดำรงชีวิตการปลูกข้าวไร่และทำนาเป็นอาชีพหลัก ประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญ ๆ ของชุมชนจะสอดคล้องกับช่วงเวลาของการปลูกข้าว อย่างไรก็ตามการมีสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันทำให้วิถีชีวิตและประเพณีของชุมชนแตกต่างกันบ้าง ทำให้สามารถแบ่งชุมชนออกเป็น 5 กลุ่มตามสภาพวิถีชีวิตและประเพณีที่คล้ายคลึงกัน ได้แก่ กลุ่มกะเหรี่ยงไปแบบดั้งเดิม มีชุมชนบ้านหนองอึ่งใต้และบ้านพลึงแท กลุ่มกะเหรี่ยงไปสมัยใหม่คือชุมชนบ้านทุ่งจำเริง กลุ่มกะเหรี่ยงสะกอแบบดั้งเดิมได้แก่ชุมชนบ้านเรกะติและบ้านเป็กกะโหล่ง กลุ่มกะเหรี่ยงที่ผสมผสานกับวัฒนธรรมคนไทยใหญ่ได้แก่ชุมชนบ้านแก่งปลาเถาที่เป็นตองสูงและบ้านห้วยเสือเฒ่าที่เป็นคะยา ส่วนกลุ่มสุดท้ายเป็นชุมชนบ้านห้วยปูลวงที่มีการเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์ทั้งชุมชน รายละเอียดแสดงในตารางที่ 8

ตารางที่ 8 ปฏิทินวิถีชีวิตของคนในชุมชน

เดือน	ชุมชนไปสมัยใหม่ (ทุ่งจำเริง)	ชุมชนไปแบบดั้งเดิม (หนองอึ่งใต้ พลึงแท)	ชุมชนสะกอแบบดั้งเดิม (เป็กกะโหล่ง เรกะติ)	ชุมชนอยู่ร่วมกับไทยใหญ่ (แก่งปลาเถา ห้วยเสือเฒ่า)	ชุมชนนับถือคริสต์ (ห้วยปูลวง)
มกราคม	-งานปีใหม่ -รับจ้าง -ปลูก ขยายผักเมืองหนาว	-ซ่อมสร้างบ้าน -ไปรับจ้าง	-ซ่อมสร้างบ้าน -ไปรับจ้าง	-งานดับไฟเทียน -ไปรับจ้าง	-งานวันปีใหม่ -ปลูกกะหล่ำมะเขือเทศ 1 -ไปรับจ้าง
กุมภาพันธ์	-งานปีใหม่ (3ปีมี 1 ครั้ง) -ปลูก ขยายผักเมืองหนาว	-งานปีใหม่ (3ปีมี 1 ครั้ง) -เลือกพื้นที่ทำไร่	-งานปีใหม่ -งานมงคล -เลือกพื้นที่ทำไร่	-ไปรับจ้าง	-ถางไร่

ตารางที่ 8 (ต่อ)

เดือน	ชุมชนไป สมัยใหม่ (ทุ่งจำเริง)	ชุมชนไปแบบ ดั้งเดิม (หนองอึ่งใต้ พลับเท)	ชุมชนสะกอแบบ ดั้งเดิม (ไปกาะโหล้ง เรกะติ)	ชุมชนอยู่ร่วมกับ ไทยใหญ่ (แก่งปลาเลา ห้วยเสื่อ เฒ่า)	ชุมชนนับถือถือ คริสต์ (ห้วยบุหลวง)
มีนาคม	-วันมาฆบูชา -ปลูก ขายผัก เมืองหนาว	-ถางไร่ -อบรมพระธรรม จาริก	-ถางไร่ -วันมาฆบูชา	-วันมาฆบูชา -ถางไร่	-ถางไร่ -เก็บเกี่ยวกะหล่ำ มะเขือเทศ 1
เมษายน	-งานวัน สงกรานต์ -ปลูก ขายผัก เมืองหนาว	-เลี้ยงผีก่อนเผาไร่ -เผาไร่ ทำรั้ว เก็บ พิน -ปลูกผัก ข้าวโพด เผือก มัน แดง ถั่ว งา	-เลี้ยงผีก่อนเผาไร่ -เผาไร่ ทำรั้ว เก็บ พิน -ปลูกผัก ข้าวโพด เผือก มัน แดง ถั่ว งา	-เลี้ยงผีต้นที่ -เผาไร่ ทำรั้ว เก็บ พิน -งานวันสงกรานต์ -ปลูกผัก ข้าวโพด เผือก มัน แดง ถั่ว งา	-เผาไร่ ทำรั้ว เก็บ พิน -ปลูกผัก ข้าวโพด เผือก มัน แดง ถั่ว งา
พฤษภาคม	-วันวิสาขบูชา -ปรับปรุงเหมือง ฝาย -เพาะกล้า	-ปักไร่ -เลี้ยงผีใหญ่เมื่อ ข้าวออก 1 คืบ -เพาะกล้า -ปรับปรุงเหมือง ฝาย	-ปักไร่ -เพาะกล้า -ปรับปรุงเหมือง ฝาย	-ปักไร่ -เลี้ยงผีนา -วันวิสาขบูชา -เพาะกล้า -ปรับปรุงเหมือง ฝาย -เลี้ยงผีดอยหลวง	-ปักไร่ -เพาะกล้า -ปรับปรุงเหมือง ฝาย -ปลูกกะหล่ำ มะเขือเทศ 2
มิถุนายน	-เลี้ยงผีฝาย	-ถางหญ้าในไร่ -ดำนา -เลี้ยงผีฝาย	-ถางหญ้าในไร่ -ดำนา -เลี้ยงผีฝาย	-ถางหญ้าในไร่ -ดำนา -เลี้ยงผีฝาย	-ถางหญ้าในไร่ -ดำนา
กรกฎาคม	-ดำนา -เลี้ยงผีนา -วันเข้าพรรษา	-ถางหญ้าในไร่/นา -เลี้ยงผีเมื่อข้าวตั้ง ท้อง -ไปรับจ้าง	-ถางหญ้าในไร่/นา -เลี้ยงผีไร่ นา -วันเข้าพรรษา -ไปรับจ้าง	-ถางหญ้าในไร่/นา -วันอาสาฬหบูชา -วันเข้าพรรษา -ไปรับจ้าง	-ถางหญ้าในไร่/นา -เก็บเกี่ยวกะหล่ำ มะเขือเทศ 2 -ไปรับจ้าง
สิงหาคม	-ไปรับจ้าง -ถางหญ้าในนา -งานปีใหม่	-งานปีใหม่ทั้งเดือน (มัดมือ เลี้ยงผี ใหญ่) -ไปรับจ้าง	-เลี้ยงผีไร่ นา เลี้ยง เล็ก มีของไหว้ -ไปรับจ้าง	-เลี้ยงผี เมื่อข้าวตั้ง ท้อง -ไปรับจ้าง	-รับจ้าง

ตารางที่ 8 (ต่อ)

เดือน	ชุมชนโป สมัยใหม่ (ทุ่งจำเริง)	ชุมชนโปแบบ ดั้งเดิม (หนองอึ้งใต้ พลับแพง)	ชุมชนสะกอแบบ ดั้งเดิม (เปือกกะโหล่ง เภาะติ)	ชุมชนอยู่ร่วมกับ ไทยใหญ่ (แก่งปลาเลา ห้วยเสือ เผ่า)	ชุมชนนับถือถือ คริสต์ (ห้วยบุญหลวง)
กันยายน	-เลี้ยงผีนา -ไปรับจ้าง	-เลี้ยงผีนา -ไปรับจ้าง	-ไปรับจ้าง	-ไปรับจ้าง	-ไปรับจ้าง
ตุลาคม	-วันออกพรรษา -เริ่มเกี่ยวข้าว -ปลูก ขายผัก เมืองหนาว	-เริ่มเกี่ยวข้าว -เลี้ยงผี เมื่อเกี่ยว ข้าวเสร็จ	-เริ่มเกี่ยวข้าว -เลี้ยงผีไร่ นา -วันออกพรรษา	-วันออกพรรษา -เลี้ยงผีเจ้าที่ ก่อน เก็บเกี่ยว -เลี้ยงผีปอยข้าวต้ม	-ปลูกกะหล่ำ มะเขือเทศ 3
พฤศจิกายน	-เก็บเกี่ยวข้าว -ปลูก ขายผัก เมืองหนาว	-เกี่ยวข้าวไร่ และ ข้าวนาดำ -ชนข้าว	-เกี่ยวข้าวไร่ และ ข้าวนาดำ -ชนข้าว -งานลอยกระทง	-เก็บเกี่ยวข้าว -ชนข้าว -งานลอยกระทง	-เก็บเกี่ยวข้าว -ชนข้าว
ธันวาคม	-ปลูก ขายผัก เมืองหนาว -ไปรับจ้าง	-ซ่อม สร้างบ้าน -ไปรับจ้าง	-ซ่อม สร้างบ้าน -ไปรับจ้าง	-ปลูกพืชไร่ เช่น ถั่ว เขียว ถั่วเหลือง หลังจากการทำนา -รับจ้างปลูกหอม กระเทียม	-เก็บเกี่ยวกะหล่ำ มะเขือเทศ 3 -วันคริสมาสต์ -อบรมพระคัมภีร์

สำหรับกิจวัตรประจำวันของคนกะเหรี่ยงทั้ง 8 หมู่บ้านจะคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ตื่นนอนก่อนเวลา 05.00 น. เพื่อทำอาหารและเตรียมตัวออกไปไร่ หลังจากนั้นจะทำงานอยู่ในไร่ทั้ง วัน ส่วนใหญ่ถ้าลูกยังเล็กจะนำไปด้วย ถ้าลูกโตอายุประมาณ 2-3 ปี พ่อจะช่วยตนเองได้บ้างจะ ให้ไปโรงเรียนหรือศูนย์การเรียนหรือศูนย์พัฒนาเด็กเล็กขึ้นอยู่กับว่าชุมชนจะมีรูปแบบการให้บริการ แบบไหน ซึ่งเด็กส่วนใหญ่มาถึงโรงเรียนก่อน เวลา 07.00 น. อาหารการกินประจำวันจะเป็นไป อย่างง่าย ๆ โดยมีข้าวเจ้าเป็นอาหารหลัก ส่วนกับข้าวจะเป็นผักสดกินกับพริกตำผสมกับเกลือ ส่วนเนื้อสัตว์มีบ้างจะเป็นพวกปิ้งย่าง ซึ่งหาได้ในระหว่างการทำไร่ เช่น กบ เขียด นก หนู ปลา เป็นต้น สำหรับเนื้อสัตว์ดี ๆ ที่จะได้บริโภคกัน เช่น หมู ไก่ ส่วนใหญ่จะได้ในช่วงของพิธีเลี้ยงผีใน เทศกาลต่าง ๆ ผู้ชายเมื่อเสร็จจากภารกิจในไร่แล้วจะไปดูแลวัวที่ปล่อยไว้ในป่า กะเหรี่ยงจะนอน เร็วเนื่องจากเหนื่อยจากการทำงานมาตลอดวัน ในช่วงเวลาว่างจากการทำไร่ผู้หญิงมักทอผ้า เช่น

ผ่านุง เสื่อ ย่อม สำหรับสมาชิกในครอบครัว ส่วนผู้ชายจะจักสานภาชนะใช้สอยหรือซ่อมแซมบ้าน
หาปลา ล่าสัตว์ รายละเอียดสรุปได้ตามตารางที่ 9 ดังนี้

ตารางที่ 9 กิจวัตรประจำวันของชุมชน

เวลา	กิจวัตร
05.00 น.	-ตื่นนอน บางครอบครัวตำข้าวก่อนหุงข้าว เตรียมอาหารเช้า -ปล่อยไก่ออกจากเล้า ให้อาหารหมู -รับประทานอาหารเช้า เมื่อเสร็จแล้วจะเดินทางไปไร่
06.00 น.	-เด็กนักเรียนรับประทานอาหารเช้าแล้วไปโรงเรียน/ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน/ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก
07.00 -15.00 น.	ถึงไร่ ปฏิบัติภารกิจตามฤดูกาลทำไร่ เช่น -ช่วงเดือนมีนาคม ถึงเมษายน เป็นช่วงถางไร่ และเผาไร่ -ช่วงเดือนพฤษภาคม เป็นช่วงปักไร่ -ช่วงเดือนมิถุนายน ถึง สิงหาคม เป็นช่วงดายหญ้า ดูแลรักษาไร่ -ช่วงเดือนตุลาคมถึงพฤศจิกายน เป็นช่วงเกี่ยวข้าว ในแต่ละวันจะนำข้าวที่หุงมาแล้วห่อไปกินที่นาเป็นอาหารกลางวันและมีเกลือ ด้วย ส่วนกับข้าวจะไปหาที่ในไร่ มักเป็นผักจิ้มกินกับพริกตำกับเกลือ ส่วน เนื้อสัตว์ถ้านานๆครั้ง ซึ่งหาได้ในระหว่างทำไร่
15.00 น.	-เดินทางกลับบ้านจะเก็บผักที่ปลูกไว้ที่ไร่สำหรับไปเป็นอาหารเย็นและอาหาร เช้าวันต่อไป หรือหาผักธรรมชาติในระหว่างทาง -ผู้ชายแวะไปดูแลวัว ควาย ที่ปล่อยไว้ในป่า -เมื่อถึงบ้านผู้หญิงจะตำข้าวสำหรับไว้หุงมือเย็นและมือเช้า หลังจากนั้นจะ เตรียมอาหารเย็น ต้มข้าวหมู ให้อาหารสัตว์ เก็บไก่เข้าเล้า -ทำความสะอาดบ้าน ซักผ้า ตักน้ำ
18.00 น.	รับประทานอาหารเย็น
21.00 น.	เข้านอน

5. ศาสนาและความเชื่อ

ชุมชนทั้ง 7 แห่งยกเว้นบ้านห้วยปูลวง ยังมีความเชื่อในเรื่องผีอยู่โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งในครัวเรือนที่นับถือศาสนาพุทธซึ่งมีอยู่ร้อยละ 90 ของครัวเรือนทั้งหมด ชาวบ้านยังทำ

พิธีกรรมเกี่ยวกับการเลี้ยงผีควบคู่ไปกับความเชื่อทางพุทธศาสนา ในขณะที่มีครัวเรือนที่นับถือศาสนาคริสต์ประมาณร้อยละ 10 ของครัวเรือนทั้งหมด จะไม่ทำพิธีกรรมเกี่ยวกับการเลี้ยงผีแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชน**บ้านห้วยปูลวง**ซึ่งนับถือศาสนาคริสต์ทั้งชุมชน การเลือนับถือศาสนาของชาวกะเหรี่ยงมีสาเหตุที่แตกต่างกัน กะเหรี่ยงตองสูและคะยาของชุมชน**บ้านแก่งปลาเลาและบ้านห้วยเสือเต่า** เลือนับถือศาสนาพุทธตามกลุ่มไทยใหญ่ที่เป็นเจ้าของหมู่บ้านเดิม ในขณะที่**บ้านเรกะติ** ชาวบ้านส่วนหนึ่งเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์ เพราะมีบาทหลวงเข้ามาเผยแพร่ และชาวบ้านได้ประโยชน์จากการส่งบุตรหลานไปเรียนหนังสือในเมือง ในขณะที่**บ้านหนองอึ่งใต้** ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังยึดมั่นต่อการนับถือผี แม้จะมีโบสถ์ศาสนาคริสต์อยู่ในชุมชน และยังทำบุญตักบาตรเมื่อมีพระธรรมจาริกเข้ามาเผยแพร่ในหมู่บ้าน

พิธีกรรมที่ชุมชนยังทำอยู่ ได้แก่ การเซ่นไหว้เลี้ยงผีบ้าน ผีนา ในช่วงก่อนลงมือเพาะปลูกในเดือนเมษายนถึงเดือนพฤษภาคม เพื่อให้ปกป้องรักษาให้ครอบครัวมีความสุข มีฝนตกพอดี มีอาหารเพียงพอ มีความอุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้ในช่วงเก็บเกี่ยวในเดือนตุลาคมถึงพฤศจิกายนจะมีการเซ่นไหว้เหมือนกัน แต่จะเป็นการแสดงความขอบคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ช่วยให้อาหารอุดมสมบูรณ์ พิธีกรรมดังกล่าวในปัจจุบันได้ลดรูปแบบลง นอกจากพิธีกรรมเลี้ยงผีต่าง ๆ ของชุมชนแล้ว ยังมีการมัดมือเรียกขวัญให้คืนให้พรกัน และในชุมชนที่อาศัยอยู่ร่วมกับกลุ่มอื่น ๆ มีการรับเอาวัฒนธรรมของคนกลุ่มอื่นมาปฏิบัติ เช่น บ้านแก่งปลาเลาและบ้านห้วยเสือเต่ามีการรับเอาวัฒนธรรมการเลี้ยงผีปอยตันที การเลี้ยงผีปอยข้าวต้มของคนไทยใหญ่มาปฏิบัติ บ้านเรกะติบ้านทุ่งจำเริงรับเอาประเพณีงานสงกรานต์และงานลอยกระทงของคนพื้นราบมา นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับศาสนา เช่น คนที่นับถือศาสนาพุทธจะมีการทำบุญในวันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษาและวันออกพรรษา ส่วนคนที่นับถือศาสนาคริสต์จะให้ความสำคัญกับวันคริสต์มาส เป็นต้น

6. การศึกษาและการสื่อสาร

ชุมชนทั้งหมดที่ศึกษาในครั้งนี้ จะใช้ภาษาเฒ่าของตนเป็นภาษาหลักในชีวิตประจำวัน คือ **บ้านเรกะติ บ้านโป๊กกะโหล่งและบ้านห้วยปูลวง**ใช้ภาษาสะกอ **บ้านหนองอึ่งใต้ บ้านทุ่งจำเริง และบ้านพลังแห** ใช้ภาษาโป ส่วน**บ้านแก่งปลาเลา**ใช้ภาษาตองสูและไทยใหญ่ และ**บ้านห้วยเสือเต่า**ใช้ภาษาคะยา สำหรับภาษาไทยถิ่นเหนือจะใช้เป็นภาษาที่สอง ส่วนภาษาไทยกลางจะเป็นภาษาที่สาม ดังนั้นคนในหมู่บ้านส่วนใหญ่พอจะ ฟัง พูดภาษาไทยได้บ้าง ส่วนน้อยที่สามารถอ่านเขียนได้ คนที่มีความสามารถในพูดฟังอ่านและเขียนได้ มักจะได้รับเลือกให้เป็นผู้นำที่เป็นทางการของหมู่บ้าน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วน

ตำบล เป็นต้น คนหนุ่มสาวจะพูดภาษาไทยได้มากกว่าคนสูงอายุ ชุมชนยังอยู่ห่างไกลจะพูดภาษาไทยได้น้อยกว่าหมู่บ้านที่มีการติดต่อสื่อสารกับคนภายนอกหมู่บ้าน หรือคนเผ่าอื่น ๆ มากกว่า ได้แก่ **บ้านห้วยเสือเฒ่า**และ**บ้านแก่งปลาเลา**ที่ต้องติดต่อกับคนไทยใหญ่ซึ่งอาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกัน และนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชน ทำให้มีทักษะการสื่อสารภาษาไทยมากกว่า ทั้ง ๆ ที่อยู่อาศัยในประเทศไทยมาไม่กี่ปี ในขณะที่ชุมชนที่อยู่ห่างไกลถึงแม้จะอยู่มากหลายปีจะมีความสามารถในการสื่อสารภาษาไทยได้น้อย

ในหมู่บ้านทั้ง 8 แห่งมีบริการการศึกษาของรัฐทั้งในรูปแบบการศึกษาในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน โดยมีหมู่บ้าน 2 แห่งที่เป็นชุมชนใหญ่ มีความเจริญมากมีโรงเรียนอยู่ในชุมชนคือ **บ้านห้วยเสือเฒ่า**และ**บ้านทุ่งจำเริง** เป็นโรงเรียนในสังกัดของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานเช่นเดียวกันกับโรงเรียนในพื้นที่อื่น ๆ สำหรับหมู่บ้านที่มีประชากรน้อยจะจัดในรูปของศูนย์การเรียนชุมชนชาวไทยภูเขา สังกัดสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งมีจำนวน 6 หมู่บ้าน คือ **บ้านเรกะติ** **บ้านหนองอิ่งใต้** **บ้านพลั้งแท** **บ้านห้วยปูลวง** **บ้านโป๊กกะโหล่ง**และ**บ้านแก่งปลาเลา** โดยจัดการศึกษาทั้งในระดับการเตรียมความพร้อม การศึกษาขั้นพื้นฐาน (ป.1-6) ก่อน พ.ศ.2550 ใช้หลักสูตรชุมชนบนพื้นที่สูง ซึ่งเป็นหลักสูตรเฉพาะของศูนย์การเรียนชุมชนชาวไทยภูเขา มีเป้าหมายให้คนที่อยู่บนพื้นที่สูงสามารถอ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็น และเน้นทักษะชีวิตเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตของตนให้ดีขึ้น ต่อมาเมื่อมีการปฏิรูปการศึกษาของประเทศ นำมาสู่การจัดทำหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2545 ทำให้ศูนย์การเรียนชุมชนชาวไทยภูเขา ต้องปรับหลักสูตรโดยเน้นคุณภาพทางวิชาการของผู้เรียนมากขึ้น เพื่อให้ทัดเทียมกับโรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน นอกจากนี้ศูนย์การเรียนฯ ยังมีการจัดหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่ สำหรับผู้ไม่รู้หนังสือ และผู้ที่ต้องการเรียนต่อในระดับชั้นมัธยมศึกษาด้วย แต่มีคนมาเรียนไม่มากนัก หมู่บ้านละ 4-5 คน ศูนย์การเรียนฯ ทั้งหมดเปิดให้บริการมาเป็นระยะเวลาประมาณ 10 ปี มีครูอาสาสมัครดูแลศูนย์การเรียนฯ ละ 2 คน ในขณะที่**บ้านห้วยเสือเฒ่า**และ**บ้านทุ่งจำเริง**มีโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา และมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลในพื้นที่เป็นผู้รับผิดชอบ โรงเรียนมีการจัดการศึกษาขั้นอนุบาลและการศึกษาขั้นพื้นฐานในระดับประถมศึกษาปีที่ 1-6 เด็กเมื่ออายุครบเกณฑ์จะมาเรียนหนังสือทั้งในรูปแบบศูนย์เด็กเล็กและโรงเรียน ชาวบ้านต้องการให้บุตรหลานเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น เพราะเห็นว่าจะมีโอกาสที่ดีกว่า ส่วนที่ไม่เรียนหนังสือต่อ เนื่องจากต้องช่วยเหลือครอบครัวทำมาหากิน ประกอบกับมีฐานะยากจนไม่มีเงินที่จะเรียนต่อ เด็กนักเรียนของหมู่บ้านทั้ง 8 แห่ง เมื่อเรียนจบจากหมู่บ้านตนเองแล้วส่วนใหญ่จะไปเรียนต่อระดับมัธยมศึกษาที่หมู่บ้านใกล้เคียง

นอกจากนี้ในแต่ละชุมชนยังมีโทรทัศน์ทั้งที่เป็นของส่วนตัวและของศูนย์การเรียนรู้ฯ ซึ่งรับสัญญาณจากดาวเทียม ใช้พลังงานแสงอาทิตย์ โดยในศูนย์การเรียนรู้ฯ ทุกแห่งครูอาสาสมัครที่อยู่ประจำศูนย์การเรียนรู้ฯ จะเปิดโทรทัศน์ในเวลา 19.00 น. และปิดในเวลา 22.00 น. เป็นประจำทุกวัน รายการที่เปิดให้ดูเป็นประจำ ได้แก่ รายการข่าวและละครหลังข่าว ผู้ที่มาใช้บริการเป็นประจำเป็นกลุ่มผู้หญิงและเด็กเฉลี่ย 15-20 คนต่อวัน นอกจากนี้ในชุมชนยังมีหอกระจายข่าว ซึ่งมีสถานีอยู่ที่ศูนย์การเรียนรู้ฯ ครูและผู้ใหญ่บ้านจะใช้ในการประกาศข่าวสาร ข้อมูลให้กับชุมชนได้รับรู้ เช่น การเรียกประชุม ตามบุคคลต่างๆ จัดรายการให้ความรู้ เปิดวิทยุผ่านหอกระจายข่าวให้ชุมชนได้รับฟัง เป็นต้น สำหรับห้องสมุดในโรงเรียนและศูนย์การเรียนรู้ฯ ได้รับการสนใจน้อยกว่า เนื่องจากชาวบ้านอ่านหนังสือไม่ออก ดูได้แต่รูป และไม่มีเวลาเพราะต้องทำงานในไร่ กลางคืนไม่มีไฟ ต้องการพักผ่อนมากกว่า

7. สุขภาพอนามัย

ชุมชนทั้ง 8 แห่งมีแบบแผนในการรักษาตนเองเมื่อเจ็บป่วยคล้ายคลึงกันกล่าวคือเมื่อเจ็บป่วยจะหายาแผนปัจจุบันมาก่อนตามอาการที่เคยปรากฏ หลังจากนั้นถ้าไม่หายก็จะไปหาหมอทั้งที่ในสถานอนามัยหรือโรงพยาบาล ถ้ายังไม่หายอีกก็จะมาให้หมอผีในหมู่บ้านรักษา โรคที่ชุมชนเป็นมากได้แก่ โรคติดต่อมาโดยแมลง เช่น โรคมาลาเรีย โรคไข้เลือดออก โรคเกี่ยวกับระบบทางเดินอาหาร โรคผิวหนัง นอกจากนี้เป็นโรคทั่ว ๆ ไป เช่น ปวดเมื่อย เป็นหวัด ในชุมชนจะมีมาลาเรียคลินิก ศูนย์สาธารณสุขชุมชนซึ่งเจ้าหน้าที่จะเข้ามาเดือนละครั้ง ถ้าชาวบ้านเจ็บป่วยต้องลงไปสถานอนามัยที่ตั้งอยู่มีหมู่บ้านหลักของตำบล ชาวบ้านโดยทั่วไปมีความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรพื้นฐาน เช่น แก้วปวดเมื่อย แก้วไข้ ซึ่งสามารถหาได้จากในป่าของชุมชน หรือปลูกไว้ตามบ้านเรือน สำหรับยาแผนปัจจุบัน เช่น ยาแก้ปวด แก้วไข้ ท้องเสีย สามารถหาซื้อได้ตามร้านค้าในหมู่บ้าน หรือมาขอที่ศูนย์การเรียนรู้ฯ คราวเรือนในแต่ละชุมชนประมาณครึ่งหนึ่งมีการใช้ส้วม สำหรับครัวเรือนที่ไม่มีส้วมก็จะไปขับถ่ายในป่า หรือใช้ร่วมกับครัวเรือนอื่น ๆ ที่มี อย่างไรก็ตามความสะดวกและสุขลักษณะทั้งภายในและรอบ ๆ ส้วมก็ยังมีปัญหาอยู่ นอกจากนี้ในชุมชนยังขาดการจัดระบบสุขภาพที่เหมาะสม เช่น การระบายน้ำเสีย การกำจัดขยะ การจัดการสัตว์เลื้อย เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดนี้นำไปสู่ปัญหาสุขภาพ เช่น โรคทางเดินอาหาร โรคผิวหนัง

8. ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ชุมชนทั้ง 8 แห่งที่ศึกษาต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีความสำคัญต่อชุมชนในแง่ของความมั่นคงทางอาหาร กล่าวคือ ชุมชนที่อยู่ห่างไกลมีคนหนาแน่นน้อย มักจะมีพื้นที่ทำกินมาก พื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ เช่น บ้านหนองอึ่งใต้ บ้านปลั่งแท บ้านห้วยปลูหลวง มีที่ทำกิน 6-

7 แปลงไว้หมื่นเวียน ครัวเรือนเกือบทั้งหมดจึงมีข้าวพอกินพอเพียงตลอดปี โดยไม่ต้องใช้ปุ๋ยและยากำจัดแมลงศัตรูพืช ในขณะที่ชุมชนที่อยู่ใกล้เมืองจะมีพื้นที่ทำกินน้อยกว่า ทำให้ความอุดมสมบูรณ์ต่ำกว่า จำเป็นต้องใช้ปุ๋ยเคมีและยากำจัดศัตรูพืช ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น ในชุมชนบ้านเรกะติ และแก่งปลาเลา บางปีข้าวก็พอกินบางปีก็ไม่พอกิน เกิดความไม่มั่นคงทางด้านอาหาร ในขณะที่บ้านห้วยเสือเฒ่ามีข้าวไม่พอกินทุกปี ในแต่ละชุมชนจะมีพื้นที่ป่าในความรับผิดชอบของตนเอง ป่าชุมชนมีประโยชน์หลายอย่าง เป็นทั้งแหล่งต้นน้ำที่ใช้ในการต่อประปาภูเขามายังหมู่บ้าน เป็นแหล่งอาหาร เช่น ผักป่า ผลไม้ป่า เห็ด สัตว์เล็ก ๆ ขนาดของป่าชุมชนและความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ป่าในแต่ละชุมชนก็มีความแตกต่างกัน เนื่องจากความหนาแน่นของประชากร การขยายพื้นที่ทำกิน ทำให้ปริมาณน้ำในระบบประปาภูเขาของแต่ละชุมชนก็แตกต่างกันด้วย นอกจากนี้ในแต่ละชุมชนยังมีระบบเหมืองฝาย เป็นการทดน้ำจากลำห้วยสำหรับนำมาใช้ในการทำนา จำนวนเหมืองฝายจะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับขนาดของพื้นที่ราบ และความลาดชันของพื้นที่ที่จะทดน้ำเข้านาได้

9. การปกครอง

ชุมชนกะเหรี่ยงทั้ง 8 แห่ง จะมีผู้นำ 2 กลุ่มคือ ผู้นำตามธรรมชาติ เช่น ผู้อาวุโส ผู้นำทางพิธีกรรมต่าง ๆ กะเหรี่ยงสะกอจะเรียกว่าฮีโซ่ กะเหรี่ยงโปจะเรียกว่าแคลงคู เป็นการสืบต่อทางสายโลหิต และผู้นำที่เป็นทางการได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน สมาชิก อบต.ของหมู่บ้าน ผู้นำที่เป็นทางการมักจะสื่อสารภาษาไทยได้ โดยจะมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนมากกว่าผู้นำตามธรรมชาติ ประสานงานกับส่วนราชการต่าง ๆ สำหรับผู้นำตามธรรมชาติจะมีบทบาททางพิธีกรรมตามความเชื่อ ตัดสินข้อขัดแย้ง และคดีความของชุมชน ผู้นำทั้งสองกลุ่มจะแบ่งบทบาทหน้าที่ในการทำงานกันชัดเจน อาจจะมีการปรึกษาหารือกันบ้าง ชุมชนแต่ละแห่งจะมีกรรมการหมู่บ้าน 10-15 คนขึ้นมาดูแล โดยมีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบกัน เช่น ด้านรักษาความปลอดภัย ด้านการศึกษา ด้านสาธารณสุข มีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน แต่ละคนมีหน้าที่ประสานงานกับหน่วยงานที่ทำงานร่วมกับตนเอง กรรมการหมู่บ้านมีการประชุมเดือนละ 1 ครั้ง นอกจากนี้บางชุมชนอาจมีการตั้งกรรมการรับผิดชอบงานขึ้นมาโดยเฉพาะ เช่น ที่บ้านเรกะติ มีการตั้งกรรมการป่าชุมชน ซึ่งจะมีการออกกฎระเบียบของชุมชนขึ้นมาบังคับใช้โดยเฉพาะ

กล่าวโดยสรุปการศึกษาชุมชนทั้ง 8 ชุมชน พบความแตกต่างของชุมชนในแต่ละขั้นตอนมีดังนี้

ชุมชนในตอนที 1 ได้แก่บ้านเรกะติ บ้านหนองอิ่งใต้ บ้านแก่งปลาเลาและบ้านห้วยเสือเฒ่า เป็นชุมชนทั่วไปที่มีความหลากหลายทางเผ่าพันธุ์เป็นไปตามบริบทของชุมชนในพื้นที่สูง กิจกรรมการพัฒนาเป็นไปตามระบบราชการ

ชุมชนในตอนที 2 ได้แก่ บ้านโป๊กกะโหล้งและบ้านทุ่งจำเริง เป็นชุมชนที่มีระดับการพัฒนาตนเองที่สูงกว่าชุมชนอื่น ๆ กล่าวคือชุมชนบ้านทุ่งจำเริงได้รับการพัฒนาในแบบเมือง มีการระดมทรัพยากรทั้งจากภายนอกและภายในชุมชนเข้ามาใช้ในการพัฒนา มุ่งเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นด้านหลัก ในขณะที่ชุมชนบ้านโป๊กกะโหล้งได้รับการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง จึงมีลักษณะค่อยเป็นค่อยไปตามศักยภาพของชุมชน อย่างไรก็ตามการพัฒนาของทั้งสองชุมชนมุ่งเสริมสร้างควมมั่นคงทางเศรษฐกิจ มีการจัดตั้งกองทุนการพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ สำหรับบ้านห้วยปลูหลวงและบ้านพล้งแท เป็นชุมชนที่ยังมีปัญหาพื้นฐานทั้งด้านการศึกษา สุขภาพอนามัย นอกจากนี้ชุมชนบ้านห้วยปลูหลวงยังมีการเปลี่ยนผ่านไปนับถือศาสนาคริสต์ ทำให้มีแนวคิดเชิงวิทยาศาสตร์มากกว่าความเชื่อในแบบเดิม การประกอบพิธีกรรมแบบดั้งเดิมลดลง กิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนมีมากขึ้น ในขณะที่บ้านพล้งแทยังมีวิถีชีวิตในแบบเดิมอยู่

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

การพัฒนาตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง เป็นขั้นตอนแรกของการวิจัยเรื่องการพัฒนากระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง มีวัตถุประสงค์เพื่อหาตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทที่เหมาะสมกับชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง ซึ่งมีลักษณะเป็นตัวชี้วัดการพัฒนาในระดับชุมชน (Community - based Indicators) โดยชุมชนที่เป็นพื้นที่ศึกษานั้น ประกอบไปด้วย

- 1) บ้านเรกะติ หมู่ที่ 5 ตำบลแม่อุสุ อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก เป็นตัวแทนของชุมชนกะเหรี่ยงสะกอ
- 2) บ้านหนองอึ่งใต้ หมู่ที่ 7 ตำบลนาเกียน อำเภอ อมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ เป็นตัวแทนของชุมชนกะเหรี่ยงโป
- 3) บ้านแก่งปลาเลาหมู่ที่ 10 ตำบล นาปู่ป้อม อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นตัวแทนของชุมชนกะเหรี่ยงตองสู
- 4) บ้านห้วยเสือเฒ่า หมู่ 4 ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นตัวแทนของชุมชนกะเหรี่ยงคะยา

ผลการศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ตอน คือ ตอนที่ 1 เป็นผลการวิเคราะห์ความต้องการจำเป็นของชุมชน และตอนที่ 2 เป็นผลการวิเคราะห์ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตอนที่ 1 ผลการวิเคราะห์ความต้องการจำเป็นของชุมชน

1. ความต้องการของชุมชน

ในการศึกษาความต้องการของชุมชน ผู้วิจัยใช้วิธีการประเมินสถานะชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal) เป็นเครื่องมือโดยร่วมกับคนในชุมชนทั้ง 4 ชุมชน ประเมินสถานะการณ์ของชุมชนซึ่งประกอบไปด้วย ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน สภาพพื้นที่ การใช้ที่ดิน ปฏิทินชีวิต วงจรการผลิต ประเพณี ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับภายนอก สภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ความต้องการจำเป็นของชุมชนซึ่งจะนำไปสู่

การอยู่ดีกินดีถึงรุ่นลูกหลานต่อไป อย่างไรก็ตามในเบื้องต้นชุมชนทั้ง 4 แห่งได้เสนอความต้องการของตนเอง สรุปได้ดังนี้

1.1 ชุมชนบ้านเรกะติ

ความต้องการของชุมชนบ้านเรกะติเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชน มี 11 ประการ คือ การมีโฉนดสิทธิที่ทำกิน การขายได้เฉลี่ยพอค่าใช้จ่าย (เฉลี่ยเดือนละ 2,000 บาท) การมีข้าวพอกิน การที่คนในชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการปกครอง การได้รับข้อมูลข่าวสารจากรัฐสม่ำเสมอและทันเวลา การไม่มีการค้าและเสพยาเสพติดในชุมชน เด็กและเยาวชนในชุมชนมีการศึกษา ประชาชนมีสุขภาพแข็งแรง ไม่เป็นโรคติดต่อ การรักษาวัดนธรรมประเพณีของชุมชน การมีน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคอย่างพอเพียงตลอดปี การบำรุงรักษาป่าของชุมชน

1.2 ชุมชนบ้านหนองอึ่งใต้

ความต้องการของชุมชนบ้านหนองอึ่งใต้เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชน มี 7 ประการ คือ การมีน้ำสำหรับอุปโภคบริโภคเพียงพอตลอดปี การมีถนนและการคมนาคมสื่อสารได้สะดวกทุกฤดูกาล ประชาชนมีสุขภาพอนามัยที่สมบูรณ์ ประชาชนมีรายได้เสริม ชุมชนมีความรักสามัคคี การมีประเพณีของชุมชน การไม่มียาเสพติดในชุมชน เด็กและเยาวชนสามารถเรียนต่อในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ได้ทุกคน

1.3 ชุมชนบ้านแก่งปลาเลา

เนื่องจากกะเหรี่ยงตองสูงส่วนใหญ่ยังใช้บัตรประชาชนในพื้นที่สูงอยู่ ทำให้ไม่สะดวกในการเดินทางไปต่าง ๆ ดังนั้นความต้องการของชุมชนบ้านแก่งปลาเลา คือ การมีบัตรประชาชน เพราะต้องการความมั่นคงทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจเพื่อเป็นหลักประกันของตนเอง และสมาชิกในครอบครัว คนที่ได้รับบัตรประชาชนแล้ว จะมีสิทธิเหมือนกับคนไทยโดยทั่ว ๆ ไป เช่น การรักษาพยาบาล การเรียนต่อ การเดินทาง โอกาสของการมีงานทำ นอกจากนี้ยังมีความต้องการข้าวให้พอกิน เพราะข้าวเป็นปัจจัยที่สำคัญในการดำรงชีวิต ปัจจุบันผลผลิตข้าวขึ้นอยู่กับสภาพดินฟ้าอากาศ ที่ทำกินของตองสูงมีไม่มากนัก ความอุดมสมบูรณ์ลดลง ต้องมีการใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงมากขึ้น มีพื้นที่ชุมชนมากขึ้น และความต้องการอีกประการคือ การมีรายได้สูงขึ้น ปัจจุบันชาวบ้านมีรายได้จากการปลูกถั่วและงา เมื่อว่างจากช่วงทำไร่แล้วบางคนลงไปรับจ้างที่ในเมือง

1.4 ชุมชนบ้านห้วยเสือเฒ่า

ความต้องการของชุมชนบ้านห้วยเสือเฒ่าเพื่อให้มีการพัฒนาที่ยั่งยืน ประกอบด้วย การมีข้าวบริโภค การมีน้ำดื่มและน้ำใช้เพียงพอตลอดปี การเพิ่มรายได้ให้กลุ่มชน เพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นแหล่งอาหาร น้ำ ความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน และการบริการสาธารณสุขอย่างทั่วถึง

จากข้อมูลทั้ง 4 ชุมชนสามารถสรุปความต้องการของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง ได้ 14 ประการ ดังแสดงในตารางที่ 10

ตารางที่ 10 สรุปความต้องการของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

ความต้องการของชุมชน	เรกะติ	หนอง อึ่งใต้	แก่งปลา เลา	ห้วยเสือ เฒ่า	รวม
1. มีข้าวพอกิน	/		/	/	3
2. มีโฉนดและสิทธิในที่ทำกิน	/				1
3. มีรายได้เพียงพอค่าใช้จ่าย	/	/	/	/	4
4. มีส่วนร่วมในการปกครอง	/				1
5. ได้รับข้อมูลข่าวสารของรัฐ	/				1
6. ปลอดภัยเสพติด	/	/			2
7. เด็กและเยาวชนมีการศึกษาต่อ	/	/			2
8. มีสุขภาพอนามัยที่สมบูรณ์	/	/	/	/	4
9. มีวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน	/	/			2
10. มีน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค พอเพียงตลอดปี	/	/		/	3
11. มีพื้นที่ป่าของชุมชน	/		/	/	3

ตารางที่ 10 (ต่อ)

ความต้องการของชุมชน	เรกะติ	หนอง อิ่งใต้	แก่งปลา เลา	ห้วยเสือ เฒ่า	รวม
12. มีถนนและการคมนาคมที่สะดวก		/			1
13. มีความรักสามัคคีในชุมชน		/			1
14. มีบัตรประชาชน			/		1

2. ความต้องการจำเป็นของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

จากตารางที่ 10 สามารถวิเคราะห์ความต้องการจำเป็นของชุมชนกะเหรี่ยงที่อยู่ในพื้นที่สูงทั้ง 4 ชุมชนซึ่งมีความสอดคล้องกันได้ 6 ประการ ดังนี้

2.1 การมีข้าวเพียงพอต่อการบริโภค

“ข้าว” เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดสำหรับคนกะเหรี่ยง ทุกคนครอบครัวจะผลิตข้าวเพื่อยังชีพ มีการปฏิบัติต่อข้าวในรูปแบบพิธีกรรมอยู่ทุกขั้นตอนของการผลิต เนื่องจากชุมชนกะเหรี่ยงบนพื้นที่สูงตั้งอยู่ในพื้นที่ห่างไกล มีฐานะยากจนและมีรายได้น้อย ทำให้มีความจำเป็นต้องพึ่งตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลิตอาหาร และอาหารที่สำคัญที่สุดคือข้าวเจ้า ปริมาณความต้องการข้าวของคนโดยทั่วไปเฉลี่ยข้าวเปลือกที่ 370 กิโลกรัม/ คน/ ปี ถ้าชุมชนกะเหรี่ยงไม่สามารถผลิตข้าวได้เพียงพอต่อการบริโภค จะมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมของชุมชน จากการศึกษาชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงทั้ง 4 ชุมชน ต่างเห็นว่าข้าวเป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็นที่สุดในความอยู่รอดของชุมชน การมีข้าวบริโภคจะทำให้ชุมชนมีความมั่นคง ความสุข ความรัก และความสามัคคี

สำหรับการมีข้าวเพียงพอต่อการบริโภคนั้น จากการศึกษาในชุมชนทั้ง 4 แห่งพบว่า บ้านหนองอิ่งใต้และบ้านแก่งปลาเลา มีผลผลิตข้าวพอเพียงพอต่อการบริโภคภายในชุมชนเสมอ ส่วนบ้านห้วยเสือเฒ่าพบว่า ผลผลิตข้าวไม่เพียงพอ ต้องซื้อจากภายนอกเป็นประจำ สำหรับชุมชนบ้านเรกะติ คนส่วนใหญ่ที่มีที่นาจะมีข้าวพอกิน แต่บางปีที่ประสบปัญหาฝนตกมากเกินไปข้าวไม่งาม การที่ชุมชนสามารถผลิตข้าวได้เพียงพอ ทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ มีความมั่นคงสามารถดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมประเพณีของตนเอง ในกรณีของบ้านห้วยเสือเฒ่า ต้องออกไปรับจ้างนอกหมู่บ้าน เพื่อซื้อข้าวจากภายนอก ส่วนคนที่มีเงินไม่เพียงพอจะข้ามเขตไปปลูกข้าวในประเทศ

พม่า ซึ่งต้องเสียค่าคุ้มครองและมีความเสี่ยงสูง ซึ่งนายประชา สิงขรสิริเดช ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4 บ้านห้วยเสือเฒ่า กล่าวว่า

“...มี 10 กว่าหลังที่ออกไปทำไร่ฝั่งนู้น ต้องเสียค่าใช้จ่ายนัก บางปีก็เอาข้าวมาได้ บางปีก็ไม่ได้...ถ้ามีข้าวกินก็สบายแล้ว ไม่ต้องห่วง ถ้าไม่พอต้องออกไปหา ไม่มีใครอยากไป อยากอยู่บ้านกับลูกกับเมีย บางปีไปก็ดี บางทีก็ไม่ดี...”

(ประชา สิงขรสิริเดช, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2552)

ส่วนที่บ้านเรกะติ คนส่วนหนึ่งพยายามที่จะขยายพื้นที่ทำกินในเขตป่าสงวนเพื่อให้สามารถผลิตข้าวได้มากขึ้น แต่ก็เป็นการทำลายป่าขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่ทางราชการ นายประภัทร ประเสริฐศิริ อดีตผู้ใหญ่บ้าน กล่าวว่า

“...ก่อนปี 2527 มีความขัดแย้งกับป่าไม้ ไปทำไร่ก็โดนจับ ไม่ทำก็ไม่มีการกิน หลังจากพอมีโครงการพัฒนาโดยเปเปอร์ ค่อยดีขึ้น...”

(ประภัทร ประเสริฐศิริ, สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2552)

การปลูกข้าวของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงต้องพึ่งพิงธรรมชาติสูง ทั้งภูมิประเทศและภูมิอากาศ การปลูกข้าวให้ได้ผลผลิตที่ดีในแต่ละปีจำเป็นต้องอาศัยความรู้และประสบการณ์ของชุมชนตนเองที่สะสมมา ซึ่งภูมิปัญญาดังกล่าวนอกจากจะช่วยทำให้ผลผลิตข้าวเพียงพอต่อการบริโภคในปัจจุบันแล้ว ยังเป็นหลักประกันถึงความมั่นคงทางอาหารในอนาคตด้วย การปลูกข้าวของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมี 2 รูปแบบ คือการปลูกในรูปแบบของไร่ข้าวและการปลูกในรูปแบบนาข้าว โดยการทำไร่ข้าวถือว่าเป็นรูปแบบที่สำคัญกว่าเพราะว่าบนพื้นที่สูงมีที่ราบน้อยจำเป็นต้องปลูกข้าวบริเวณไหล่เขา พื้นที่ปลูกข้าวไร่ถือเป็นสิทธิร่วมกันของชุมชน ทุกครัวเรือนจะได้รับการจัดสรรพื้นที่สำหรับทำไร่ข้าว ผลผลิตข้าวไร่เฉลี่ย 165-350 กิโลกรัม/ไร่ ซึ่งจะให้ผลผลิตน้อยกว่าการทำนาที่ให้ผลผลิตโดยเฉลี่ย 265-450 กิโลกรัม/ไร่ สำหรับการทำนาถือว่าเป็นรูปแบบรอง ชาวบ้านที่เป็นเจ้าของต้องปรับพื้นที่ของตนเองให้สามารถทำนาได้ พื้นที่ทำนาถือเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล คนที่อยู่ในหมู่บ้านมาก่อนคนอื่นมักจับจองเป็นที่นา ส่วนคนที่มาทีหลังหรือไม่มีเงินซื้อจะไม่มีที่นาเป็นของตนเอง

สำหรับชุมชนที่มีพื้นที่ทำนา ต้องอาศัยระบบเหมืองฝายสำหรับทดน้ำเข้านาของตนเอง ระบบเหมืองฝายเป็นภูมิปัญญาของชุมชนที่มีมานาน เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการปลูกข้าว

โนนา โดยชุมชนบ้านระเกะติมีระบบเหมืองฝาย 3 แห่ง มีที่ทำนา 30 ครัวเรือน ชุมชนบ้านหนองอึ้ง ได้มีระบบเหมืองฝาย 6 แห่ง มีที่ทำนา 50 ครัวเรือน ชุมชนบ้านแก่งปลาเลามีระบบเหมืองฝาย 4 แห่ง มีที่นา 25 ครัวเรือน และชุมชนบ้านห้วยเสือเต๋ามีระบบเหมืองฝาย 3 แห่ง มีที่นา 22 ครัวเรือน

2.2 การมีรายได้สมดุลรายจ่าย

ถึงแม้วิถีชีวิตของคนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงโดยทั่วไปจะดำรงชีวิตอยู่อย่างพอเพียง โดยพยายามใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่รอบตัวทำให้เกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งที่เป็นอาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และเครื่องนุ่งห่ม อย่างไรก็ตามความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอสำหรับการยังชีพ จำเป็นต้องพึ่งพาทรัพยากรหรือสิ่งของจากแหล่งอื่น เช่น เกลือ เหล็ก เป็นต้น ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างกันและกับชุมชนต่าง ๆ ในบางครั้งเกิดการขาดแคลนเนื่องจากอากาศแปรปรวน ผลผลิตในชุมชนมีไม่เพียงพอ จำเป็นต้องมีการหาของป่า เพื่อนำไปแลกเปลี่ยนข้าวกับชุมชนอื่น ๆ หรือภายในชุมชนขาดทักษะบางอย่างอยู่ ทำให้ไม่สามารถประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้ที่มีคุณภาพได้เอง จำเป็นต้องไปแลกเปลี่ยนกับคนอื่นทั้งที่อยู่ใกล้และไกล เช่น มีด เป็นต้น ในระยะแรกของการแลกเปลี่ยน เป็นการแลกเปลี่ยนของต่อของ คนกะเหรี่ยงมักจะนำของป่าและผลิตผลทางการเกษตรที่หามาได้หรือผลิตได้ไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งของที่ไม่อยู่ในชุมชน เช่น เกลือ เครื่องเหล็กสำหรับใช้ทำเครื่องมือทางการเกษตร เสঁนด้าย น้ำตาล เป็นต้น ต่อมาเมื่อชุมชนมีความเจริญขึ้น สินค้าและบริการมีความหลากหลายมากขึ้น การนำสิ่งของมาแลกเปลี่ยนกับสินค้าซึ่งไม่สะดวก จำเป็นต้องใช้ระบบเงินตราเข้าเป็นสื่อกลางในการซื้อขายแทนการใช้สิ่งของ คนกะเหรี่ยงจำเป็นต้องหาเงินโดยการนำของป่าผลิตผลทางการเกษตรมาขาย หรือการออกไปรับจ้างเพื่อหาเงินมาไว้สำหรับการจับจ่ายใช้สอยที่จะมีขึ้นต่อไปในอนาคต เมื่อมีความเจริญมากขึ้น สินค้าถูกผลิตขึ้นมากมาย เพื่อตอบสนองต่อความต้องการบริโภคของคน และมีความพยายามในการจำหน่ายสินค้าให้ได้มากด้วยการโฆษณา ทำให้ประชาชนเกิดต้องการบริโภคสินค้าเพิ่มขึ้นโดยไม่รู้ตัว ทั้ง ๆ ที่ไม่มีความจำเป็น คนกะเหรี่ยงก็เช่นเดียวกันจึงเกิดมีความจำเป็นต้องใช้เงินมากขึ้น สำหรับการอุปโภคบริโภคสินค้าต่าง ๆ รวมทั้งการเข้าถึงบริการสมัยใหม่จากรัฐ เช่น การรักษาพยาบาล การศึกษา เป็นต้น ทำให้มีรายจ่ายเพิ่มมากขึ้น จนทำให้รายรับและรายจ่ายไม่สมดุลกัน ชุมชนที่อยู่ในพื้นที่สูงต้องขวนขวาย แสวงหาเงินตราเพื่อให้ครอบคลุมต่อรายจ่ายที่เกิดขึ้น ทำให้ต้องเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต วัฒนธรรมของชุมชน พัฒนาการดังกล่าวมีทั้งชุมชนที่ประสบความสำเร็จ และชุมชนที่ประสบปัญหาใหม่มากขึ้นกว่าเดิม

เมื่อครัวเรือนมีรายจ่ายมากกว่ารายรับ จำเป็นต้องยืมเงินจากคนอื่น ปกติคนกะเหรี่ยงไม่นิยมการมีหนี้สิน การขอยืมเงินเล็ก ๆ น้อยในหมู่บ้านเมื่อยามที่ขาดเงินสดไม่ถือว่าเป็นปัญหา เพราะเป็นการพึ่งพาอาศัยกันในหมู่พี่น้อง อยู่ในวิสัยที่จะใช้คืนได้ง่าย แต่ถ้าเป็นการยืมเงินคนอื่นในปริมาณมาก ไม่ว่าจะเป็นคนที่อยู่ในชุมชน เงินของรัฐ หรือพ่อค้านายทุนก็ตาม ถือว่าเป็นปัญหาสำคัญ เพราะพื้นฐานของคนกะเหรี่ยงเป็นคนชอบอิสระ ไม่ชอบขัดแย้งหรืออยู่ได้บังคับใคร การเป็นหนี้สินของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงโดยทั่วไปเกิดจากความต้องการเงินอย่างเร่งด่วนในปริมาณมาก สำหรับเป็นค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่มากขึ้น ในชุมชนที่อยู่ห่างไกลจะมีรายจ่ายต่ำกว่าชุมชนที่อยู่ใกล้เมืองเพราะโอกาสของการซื้อสินค้ามีน้อยกว่า รายจ่ายของครัวเรือนกะเหรี่ยงประกอบด้วย

ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับอาหารในชีวิตประจำวัน ได้แก่ ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับอาหารที่ไม่สามารถผลิตเองได้ในครัวเรือน เช่น เกลือ อาหารกระป๋อง อาหารทะเล น้ำตาล เนื้อสัตว์ เป็นต้น เฉลี่ยครัวเรือนละ 4,000 – 6,000 บาท/ปี ขึ้นอยู่กับปริมาณข้าวที่ผลิตได้ ถ้าข้าวไม่เพียงพอต่อการบริโภค ค่าใช้จ่ายจะเพิ่มขึ้นประมาณหนึ่งเท่าตัว ในชุมชนที่อยู่ใกล้เมืองจะพึ่งตนเองทางอาหารได้น้อยกว่า เช่น บ้านห้วยเสือเฒ่าจะมีรายจ่ายในกลุ่มนี้มากกว่า 6,000 บาท/ปี ในขณะที่ชุมชนที่ห่างไกลกว่าจะลดน้อยลงไปตามลำดับ สำหรับการจ่ายเงินเพื่ออาหารนั้น ส่วนใหญ่จะออกไปจ่ายสินค้าในเมืองประมาณ 2 เดือน/ครั้ง หรือตามโอกาสต่าง ๆ ที่เฒ่าอำนายให้ สำหรับร้านค้าในชุมชนนั้นมีประมาณ 1-2 ร้าน ส่วนใหญ่มีราคาแพง ชาวบ้านจะซื้อในคราวที่จำเป็นเท่านั้น ในส่วนของรถเร็นในชุมชนห้วยเสือเฒ่าจะมีเข้ามาขายเกือบทุกวัน ในขณะที่บ้านแก่งปลาเฒ่าจะมีเข้ามาสัปดาห์ละครั้ง คนกะเหรี่ยงมีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับเสื้อผ้าและเครื่องนุ่งห่ม เฉลี่ยประมาณครัวเรือนละ 800-1,000 บาท/ปี รวมทั้งของใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น สบู่ ผงซักฟอก ยาสีฟัน ยาสระผม ยาล้างจาน จาน ชาม ชัน เขือก มีด เป็นต้น อีกประมาณครัวเรือนละ 1,000-1,500 บาท/ปี ค่าใช้จ่ายดังกล่าวขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกในครอบครัว และความทันสมัยของชุมชน กล่าวคือ ถ้ามีมากก็จะมีรายจ่ายมากตามไปด้วย ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ได้แก่ ค่าเดินทาง ค่ารักษาพยาบาล รวมทั้งค่าเล่าเรียนของลูก ขึ้นอยู่กับแต่ละครอบครัว ถ้าครอบครัวใดมีลูกไปเรียนหนังสือในเมือง จะต้องมีค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิตของลูกประมาณ 5,000-8,000 บาท/คน/ปี ซึ่งเกือบเท่ากับค่าใช้จ่ายทั้งหมดของครอบครัว ดังนั้นคนกะเหรี่ยงส่วนหนึ่งจึงเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ เพื่อหวังให้ลูกได้เรียนหนังสือต่อสูง ๆ โดยฝ่ายศาสนาจะเป็นคนจัดการให้ เช่น นายประภัทร ประเสริฐศิริ ผู้อาวุโสของบ้านเรกะติ ซึ่งเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์ ให้ข้อมูลว่า

“...มีลูกหลายคน ส่งไม่ไหว ไม่เรียนลูกก็ลำบาก เลยไปนับถือคริสต์
ลูก 2 คนเลยได้เรียน สบายแล้วมีงานทำทุกคน...”

(ประภัทร ประเสริฐศิริ, สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2552)

นอกจากนี้ยังมีค่าใช้จ่ายเพื่อนำไปลงทุนทำการเกษตร เช่น บ้านห้วยเสือเผ่ามีการปลูกถั่วเหลือง กระเทียม หอม จำเป็นต้องมีการลงทุนเป็นค่าพันธุ์ ค่าปุ๋ย ค่ายาฉีด เพิ่มมากขึ้น ในขณะที่ชุมชนที่อยู่ห่างไกลจะพบค่าใช้จ่ายประเภทนี้น้อยกว่า นอกจากนี้ในครัวเรือนที่มีการทำนา จะมีค่าใช้จ่ายในการว่าจ้างรถไถนาแบบเดินตามของเพื่อนบ้านสำหรับเตรียมพื้นที่ทำนาในแต่ละปี

แหล่งกั๊ยืมเงินมีหลายแหล่ง เช่น ญาติพี่น้อง กองทุนในชุมชน ในระยะเวลา 4-5 ปีที่ผ่านมา รัฐมีโครงการกองทุนหมู่บ้าน ทำให้คนกะเหรี่ยงจำนวนมากยืมเงินโครงการดังกล่าว ประมาณครัวเรือนละ 5,000-20,000 บาท ซึ่งส่วนใหญ่ยังไม่สามารถใช้คืนได้ เงินที่ขอยืมไปส่วนใหญ่นำไปลงทุนทำการเกษตรเช่น การปลูกกะหล่ำปลี มะเขือเทศ ซึ่งไม่ประสบความสำเร็จเนื่องจากผลผลิตราคาตกต่ำ จากการศึกษาในครั้งนี้พบว่าชุมชนบ้านเรกะติมีหนี้สินจากกองทุนหมู่บ้าน 14 ราย ๆ ละ 20,000 บาท หรือร้อยละ 20 ของครัวเรือนทั้งหมด สำหรับบ้านห้วยเสือเผ่าและบ้านแก่งปลามีความคล้ายคลึงกัน คือ ครัวเรือนร้อยละ 30 ยืมเงินกองทุนไปประมาณคนละ 5,000-8,000 บาท สำหรับนำมาใช้ในการดำรงชีวิตและลงทุนทำการเกษตร บางรายก็สามารถใช้คืนได้ ในขณะที่บางรายก็ยังไม่ใช้คืน สำหรับบ้านหนองอึ่งได้นั้นชาวบ้านมีหนี้สินน้อยเนื่องจากไม่ขอขอยืมเงินใคร ในชุมชนไม่รับเงินกองทุนหมู่บ้านเพราะเกรงว่าจะไม่มีใช้คืน แต่เคยขอยืมเงินกองทุนของกรมประมงประมาณจำนวน 120,000 บาท ปัจจุบันได้ใช้คืนหมดแล้ว ในขณะนี้ยังมีเงินโครงการแก้ไขปัญหาคความยากจน (โครงการ กขคจ.) มีคนกู้ไป 10 ราย ๆ ละ 5,000-10,000 บาท นอกจากนี้ยังมีแหล่งเงินทุนจากพ่อค้านายทุน นอกจากการกั๊ยืมเงินโดยตรงแล้ว ชาวบ้านยังมีหนี้สินในรูปแบบของการที่นายทุนนำสินค้าไปให้ชาวบ้านใช้ก่อน เมื่อมีรายได้แล้วชาวบ้านค่อยนำมาใช้คืนในภายหลัง เช่น บั๊ยจัยทำการเกษตร ได้แก่ ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง และเมล็ดพันธุ์ โดยมีนายทุนซึ่งเป็นทั้งผู้ขายบั๊ยจัยการผลิตและผู้ซื้อผลผลิตจะนำมาให้ก่อน หลังจากที่จำหน่ายผลผลิตได้แล้ว นายทุนจะหักเอาไว้ ส่วนที่เหลือจึงจ่ายเป็นเงินสดให้ แม้ชาวบ้านจะทราบว่าราคาบั๊ยจัยการผลิตที่นายทุนคิดมักจะสูงกว่าราคาปกติ แต่ก็พอใจกับเงินที่ได้รับ ถึงแม้ว่าต้นทุนอาจจะสูงเกินไป แต่มีความสะดวกมากกว่า จากการให้สัมภาษณ์ของนายไชยวัฒน์ สายธารอิสระ กรรมการหมู่บ้านเรกะติว่า

“...ปลูกข้าวโพด เขาจะให้ปุ๋ย 4 ถัง ยา 1 แกลลอน พันธุ์ 1 ถัง ส่วนถั่วเหลืองก็เหมือนกันจะให้ ยาฆ่าแมลง ฮอร์โมน ยาฆ่าหญ้า แล้วก็พันธุ์... ราคามันสูงกว่าตลาด 10 บาท 15 บาท ก็รู้อยู่ เป็นธรรมดาที่มันต้องแพงกว่าอยู่แล้ว ไม่ต้องไปขนส่งถึงที่สะดวกกว่า...”

(ไชยวัฒน์ สายธารอิสระ, สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2552)

ในชุมชนมีการซื้อสินค้าสมัยใหม่ที่มีราคาสูง ใช้ระบบการผ่อนชำระ ส่วนใหญ่ มักจะมีในครัวเรือนที่มีลูกเรียนหนังสือ เช่น มอเตอร์ไซด์ โทรทัศน์ โทรทัศน์ จานรับสัญญาณดาวเทียม เป็นต้น จากการศึกษาพบว่าทั้ง 4 ชุมชน มีคนเป็นหนี้สินในลักษณะนี้มาก ยิ่งในชุมชนที่มีความสะดวกในการคมนาคมความต้องการสินค้าสมัยใหม่ก็มากขึ้นไปด้วย เช่น บ้านห้วยเสือเฒ่า ครัวเรือนในชุมชนมากกว่าร้อยละ 30 ต้องมีภาระในการผ่อนอุปกรณ์เครื่องใช้ไฟฟ้า เช่น โทรทัศน์ ตู้เย็น มอเตอร์ไซด์ รถยนต์ เป็นต้น ในขณะที่บ้านหนองอึ่งได้มีคนเป็นหนี้ต้องผ่อนค่ามอเตอร์ไซด์ 3 คน หรือประมาณร้อยละ 4 ของครัวเรือนทั้งหมด ในราคาค้ำละ 30,000 บาท

ครัวเรือนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงโดยทั่วไปมีรายได้จากการใช้ทรัพยากรภายในชุมชนของตน เนื่องจากข้อจำกัดทางภูมิศาสตร์ทำให้การผลิตสินค้าสำหรับการออกไปจำหน่ายภายนอกชุมชนมีต้นทุนสูงกว่าพื้นที่อื่นๆทำให้ไม่สามารถแข่งขันกับชุมชนอื่นๆได้ ดังนั้นเพื่อให้อยู่รอดสามารถแข่งขันได้ ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงจึงผลิตสินค้าที่อาศัยทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนซึ่งถือว่าเป็นต้นทุนทางสังคมที่ชุมชนกะเหรี่ยงมีอยู่แล้ว เช่น การเก็บน้ำผึ้ง การหาเห็ด การเลี้ยงวัว การทอผ้า เป็นต้น ซึ่งมีการใช้ทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรธรรมชาติ ทุนดังกล่าวเป็นข้อได้เปรียบของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงเพราะเป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วไม่ต้องหาใหม่ เพียงแต่ต้องรู้จักดัดแปลงใช้ให้เหมาะสมและไม่ให้เสื่อมสลายไปเพื่อจะมีใช้อย่างต่อเนื่อง ดังนั้นรายได้ของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงที่เกิดจากการนำทรัพยากรภายในชุมชน ถึงจะเป็นรายได้ไม่มากนักแต่เมื่อเทียบกับรายจ่ายที่คนกะเหรี่ยงส่วนใหญ่ดำรงชีวิตอยู่อย่างพอเพียงแล้ว ถือเป็นว่าเป็นแหล่งรายได้เสริมที่สำคัญนอกเหนือจากการปลูกข้าวซึ่งใช้บริโภคภายในครัวเรือนเป็นหลัก รายได้หลักของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงประกอบไปด้วย การเลี้ยงวัวและควายในพื้นที่ป่ารอบๆหมู่บ้าน การเลี้ยงไก่และหมูในครัวเรือนซึ่งนอกจากจะใช้ในการประกอบพิธีกรรมแล้วที่เหลือยังสามารถจำหน่ายได้ด้วย การขายของป่า เช่น เห็ดต่างๆ น้ำผึ้ง ผักป่า ไก่ป่า นก หนู นอกจากนี้ในลำห้วยสามารถหา กบ ปลาและเขียดได้ ของป่าที่หาได้ส่วนใหญ่จะเอาไว้กินในครัวเรือนของตนเอง ถ้ามีมากพอก็แบ่งหรือขายให้กับคนอื่นๆ

นอกจากนี้ในชุมชนพื้นที่สูงยังมีการปลูกพืชเศรษฐกิจหลังการทำนาปี คนที่มีที่นา จะปลูกพืชหลังฤดูทำนา เช่น บ้านเรกะติ บ้านห้วยเสือเฒ่า และบ้านแก่งปลาเลา จะมีการปลูกข้าวโพด ถั่วเหลือง ถั่วเขียว งา มีตัวอย่างที่บ้านแก่งปลาเลา ชาวบ้านมีรายได้จากการปลูกงาและถั่วเหลืองเฉลี่ยปีละ 10,000 บาท โดยงาจะขายได้กิโลกรัมละ 12-15 บาท และถั่วเหลืองขายได้กิโลกรัมละ 10-15 บาท การปลูกงา ไม่ต้องใส่ปุ๋ยเคมี และฉีดยาฆ่าแมลง ส่วนการปลูกถั่วเหลืองต้องฉีดยาฆ่าแมลงแต่ไม่ต้องใส่ปุ๋ย บ้านเรกะติมีรายได้จากการปลูกข้าวโพดต่อปีเฉลี่ย 8,000 บาท หลังจากหักค่าใช้จ่ายแล้วเหลือประมาณ 4,000 บาท ส่วนบ้านหนองอึ่งใต้ไม่มีการเพาะปลูก เนื่องจากทศกัณฐารไม่มีพ่อค้าเข้ามารับซื้อ ซึ่งนายดำรงค์ ราศีโรช สมาชิก อบต.ของหมู่บ้านหนองอึ่งใต้ บอกว่า

“...เสร็จมาแล้ว เคยทำถั่ว แต่ไม่มีคนมาซื้อ เลยแบ่งกันกิน หลังจากนั้นไม่มีใครทำอีก อยากจะมีรายได้ แต่ไม่มีคนซื้อ ขนออกไปก็ไม่ไหว...”

(ดำรงค์ ราศีโรช, สัมภาษณ์, 18 มีนาคม 2552)

ในชุมชนบ้านห้วยเสือเฒ่าชาวบ้านมีรายได้จากการท่องเที่ยวด้วยการขายของให้กับนักท่องเที่ยว เช่น ของที่ระลึก ผ้าทอ อาหาร ขนม เป็นต้น นอกจากนี้รายได้จากการรับจ้างถือว่าเป็นแหล่งรายได้ที่มีความสำคัญสำหรับชุมชนมากโดยเฉพาะชุมชนที่มีการคมนาคมสะดวก อยู่ใกล้กับแหล่งจ้างแรงงาน เช่น บ้านห้วยเสือเฒ่า บ้านแก่งปลาเลา คนในชุมชนจะออกไปรับจ้างทำงานในภาคเกษตรตามฤดูกาล ปีละประมาณ 30 วัน มีรายได้เฉลี่ยวันละ 100-150 บาท/คน เฉลี่ยปีละ 3,000-4,500 บาท นอกจากนี้ในชุมชนบ้านเรกะติ จะมีสมาชิกออกไปรับจ้างนอกภาคเกษตรที่ในอำเภอแม่สอดและที่กรุงเทพฯ แล้วส่งเงินกลับมาเป็นค่าใช้จ่ายของครอบครัว

2.3 การมีพื้นที่ป่าของชุมชน

ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงส่วนใหญ่อาศัยอยู่บริเวณตะวันตกของประเทศไทย เป็นเวลาหลายร้อยปี พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ภูเขาสูงเต็มไปด้วยทรัพยากรป่าไม้ ชุมชนกะเหรี่ยงดำรงชีวิตด้วยการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ ค่านิยมของคนกะเหรี่ยงถือว่าป่าเป็นสมบัติโดยส่วนรวม มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดูแลอยู่ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติจึงมีลักษณะของการขออนุญาตใช้เท่าที่จำเป็น และเมื่อใช้แล้วก็ขอบคุณ โดยผ่านพิธีกรรมต่างๆ การใช้ในรูปแบบนี้จึงมีขอบเขตที่จำกัด ไม่ใช้จนเกินขีดความสามารถของทรัพยากรธรรมชาติที่จะฟื้นตัวขึ้นมาเอง ความผูกพันทางศีลธรรมระหว่างชุมชนกับป่าเป็นพื้นฐานที่ชุมชนใช้ในการกำหนดสิทธิตามประเพณีเพื่อควบคุมจัดการและ

ปกป้องดูแลป่าของตนเอง โดยสมาชิกในชุมชนเท่านั้นที่จะมีสิทธิได้รับประโยชน์จากป่าที่ตนดูแลรักษา ตามหลักการที่ว่า “ผู้ปกป้องเท่านั้นถึงจะมีสิทธิได้รับผลประโยชน์” ถึงแม้สมาชิกของชุมชนจะมีสิทธิใช้ทรัพยากรร่วมกัน แต่สิทธิการใช้ยังขึ้นอยู่กับระบบนิเวศ ดังนั้นการใช้จึงมีความจำกัด ชุมชนไม่สามารถทำตามความพึงพอใจของตนเองได้ จึงทำให้ทรัพยากรธรรมชาติมีความยั่งยืน การที่รัฐเข้ามาจัดการพื้นที่ป่าด้วยนโยบายให้ป่าไม่เป็นที่ “สินค้า” เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และในภายหลังได้ปรับเปลี่ยนแนวคิดการจัดการพื้นที่ป่าไม่ให้เป็น “การอนุรักษ์” ก็ตามได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยงบนพื้นที่สูงทั้งสิ้น พื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกินที่คนกะเหรี่ยงอยู่กันมานานกลายเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ของรัฐ ชุมชนไม่มีสิทธิตามกฎหมาย ทำให้เกิดความขัดแย้งกับรัฐ เนื่องจากสิทธิตามประเพณีของชุมชนไม่ได้รับการยอมรับ ความตระหนักในความรับผิดชอบต่อทรัพยากรของชุมชนจึงลดน้อยลง บางชุมชนปล่อยให้สมาชิกทั้งภายในชุมชนเองและภายนอกชุมชนเข้ามาบุกรุกใช้ทรัพยากรในพื้นที่ตนเองเคยดูแลอยู่โดยปราศจากการปกป้องเหมือนในอดีต ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ป่าได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้พื้นที่ทำกินน้อยลง แหล่งอาหารตามธรรมชาติและน้ำสำหรับการเกษตรและการอุปโภคบริโภคก็ลดน้อยลง มีปริมาณไม่สม่ำเสมอทำให้ชุมชนมีความยากลำบากมากขึ้น นายเน ไพรผ่องแผ้ว กรรมการหมู่บ้านห้วยเสือเฒ่าเล่าว่า

“...พ่อบอกว่าแต่เดิมแถบนี้เป็นป่าดงดิบ หนาที่บ และเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าหลายชนิด ชาวบ้านเจอมีเสือลายพาดกลอนแก่ตัวหนึ่งมานอนที่ลำห้วยนี้เสมอ จึงเรียกว่าห้วยเสือเฒ่า ตอนนี้สัตว์อะไรก็ไม่มีแล้วป่าหมด เพราะมีคนมาสัมปะทานไม้ ตัดไปหมด...”

(เน ไพรผ่องแผ้ว, สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2552)

การจะทำให้ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น มีความจำเป็นที่จะต้องให้พื้นที่ป่ามีความสมบูรณ์ ด้วยการให้ชุมชนสามารถจัดการพื้นที่ป่าที่ตนเองต้องใช้ประโยชน์ได้ มีความตระหนักต่อความรับผิดชอบร่วมกัน ในปัจจุบันชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นหลายๆส่วน โดยอาศัยแนวคิดทางราชการผสมกับความต้องการของชุมชน มีการตกลงร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐ ประชาชนที่อยู่ในชุมชนนั้นๆและชุมชนใกล้เคียง โดยทั่วไปแบ่งพื้นที่ใช้สอยของชุมชนออกเป็น 5 ประเภท ได้แก่

1) พื้นที่อยู่อาศัย โดยอาศัยหลักฐานเชิงประจักษ์ ที่มีการตั้งบ้านเรือนอยู่จริง ในชุมชนที่มีพื้นที่ราบมากก็จะกระจายตัวออกไปในบริเวณที่กว้างกว่าชุมชนที่มีพื้นที่ราบน้อย พื้นที่อยู่อาศัยจะครอบคลุมทั้งที่เป็นสวน คอกสัตว์ วัด ป่าช้า เป็นต้น

2) พื้นที่ทำนา ส่วนใหญ่เป็นพื้นราบแคบๆอยู่บริเวณลำห้วย ถูกพัฒนาให้เป็นพื้นที่ทำนา มีลักษณะเป็นขั้นบันได ที่น่าถือว่าเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลเจ้าของสามารถมอบโอนให้คนอื่นหรือซื้อขายได้

3) พื้นที่ทำไร่ เป็นพื้นที่ที่มีปัญหาในการจัดการมากที่สุด เพราะในอดีตชุมชนสามารถเลือกพื้นที่ได้เองตามความพอใจ แต่ในปัจจุบันรัฐต้องการให้กำหนดขอบเขตให้ชัดเจนว่าจะทำได้ที่ไหนบ้าง ซึ่งความต้องการของรัฐโดยทั่วไปให้กำหนดพื้นที่น้อยที่สุด เพื่อจะรักษาพื้นที่ป่าอนุรักษ์ไว้ให้มากที่สุด ในขณะที่ชุมชนเองต้องการพื้นที่มากที่สุดเพื่อจะได้มีแปลงหมุนเวียนให้การผลิตข้าวเพียงพอต่อการบริโภค นอกจากการกีดกันของรัฐแล้ว แต่ละชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงกันก็ต่างกีดกัน เพราะต่างต้องการพื้นที่ด้วยกันทั้งนั้น ดังนั้นพื้นที่ใดที่มีชุมชนอยู่หนาแน่น พื้นที่ทำไร่ข้าวก็จะน้อยลงไปด้วยเหลือประมาณ 3-4 แปลงไว้หมุนเวียน ในขณะที่ชุมชนห่างไกลมีความหนาแน่นของชุมชนน้อยกว่า จะมีพื้นที่ทำไร่หมุนเวียนประมาณ 6-7 แปลง คำนิยมของชุมชนกะเหรี่ยงพื้นที่ทำไร่ข้าว เป็นพื้นที่ของส่วนรวม ไม่มีเอกสิทธิ์ส่วนบุคคล สามารถสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันใช้ประโยชน์ได้ ชุมชนบ้านเรกะติมีพื้นที่ทำไร่หมุนเวียน 4 แปลง ชุมชนบ้านหนองอึ่งใต้มี 6 แปลง ชุมชนบ้านแก่งปลาเลามี 3 แปลง และชุมชนบ้านห้วยเสือเผ่ามี 3 แปลง

4) พื้นที่ป่าชุมชน เป็นพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้าน ส่วนใหญ่เป็นไร่หมุนเวียนเก่าที่ปล่อยให้ต้นไม้โตมากขึ้นแล้ว พื้นที่ดังกล่าวส่วนใหญ่ถูกกีดกันให้มีขึ้นโดยหน่วยงานราชการ เพื่อเป็นพื้นที่กันชนระหว่างพื้นที่อนุรักษ์กับพื้นที่ทำกินของประชาชนซึ่งจะมักอยู่ใกล้กับหมู่บ้าน ชุมชนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ เช่น ไม้สำหรับสร้างที่อยู่อาศัย แหล่งอาหารจากธรรมชาติ เป็นพื้นที่สำหรับเลี้ยงสัตว์ แหล่งสมุนไพร เป็นต้น ส่วนใหญ่หน่วยงานของรัฐจะเข้าไปร่วมกับผู้นำชุมชนในการกำหนดกฎระเบียบ วิธีการใช้สอย การบำรุงดูแลรักษา และมาตรการลงโทษของชุมชน พื้นที่นี้ส่วนราชการจะมอบอำนาจให้ชุมชนบริหารจัดการ พื้นที่ป่าชุมชนอาจจะมีความอุดมสมบูรณ์มากน้อยแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับพื้นที่ที่ได้รับการจัดสรร

5) พื้นที่ป่าอนุรักษ์ เป็นพื้นที่ๆอยู่ภายใต้การดูแลของส่วนราชการโดยตรง ประชาชนไม่มีอำนาจในการบริหารจัดการ ชุมชนใช้ประโยชน์จากพื้นที่ดังกล่าวในรูปแบบของเป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธาร ระบบประปาภูเขาของชุมชน ระบบเหมืองฝาย เป็นแหล่งอาหาร เช่น หน่อไม้ เห็ด ผักต่างๆ สมุนไพรที่ได้จากป่า รวมทั้งเป็นพื้นที่หากินของ วัว ควาย ด้วย เนื่องจากพื้นที่อนุรักษ์เป็นพื้นที่ขนาดใหญ่ ครอบคลุมหลายหมู่บ้าน ส่วนราชการที่รับผิดชอบมักจะแบ่งพื้นที่ให้ชุมชนแต่ละแห่งช่วยกันดูแลพื้นที่อนุรักษ์ในส่วนที่ติดกับหมู่บ้านของตน โดยทั่วไปชุมชนจะมีบทบาทในการเป็นหูเป็นตาให้กับทางราชการ และช่วยทำแนวกันไฟ

ชุมชนในพื้นที่สูงมีการกำหนดระเบียบ วิธีการบริหารจัดการพื้นที่ป่าของชุมชน โดยตั้งคณะกรรมการขึ้นมาดำเนินการ เช่น บ้านเรกะติมีป่าชุมชนของตนเองซึ่งชาวบ้านได้ปล่อยให้ป่าฟื้นตัวมา 10 ปีเศษแล้ว มีพื้นที่ป่าขนาดกว้าง 5 กิโลเมตร ยาว 6 กิโลเมตร ปัจจุบันมีกรรมการ 10 คน มีนายสุวชัย ดำรงไพโรจน์ดี เป็นประธาน กรรมการมีหน้าที่กำหนดกฎระเบียบ ออกตรวจรักษาป่า สัตว์ป่าและสัตว์น้ำ ตัดสินลงโทษผู้กระทำความผิดประกอบด้วย ห้ามบุคคลภายนอกเข้ามาตัดต้นไม้ทุกชนิด ห้ามผู้ใดแผ้วถางป่าก่อนได้รับอนุญาต ห้ามล่าสัตว์ ห้ามนำสิ่งเสพติดเข้ามาในหมู่บ้าน ห้ามลักทรัพย์ ห้ามจับสัตว์น้ำโดยวิธี ซ้อต ระเบิด นอกจากนี้ยังกำหนดมาตรการลงโทษไว้เมื่อมีการฝ่าฝืน คือ การล่าสัตว์โทษปรับไม่เกินตัวละ 500 บาท การตัดไม้ โทษปรับไม่เกินต้นละ 500 บาท การเผาป่าหรือที่ทำกินโดยไม่ทำแนวกันไฟ 500 บาท การจับปลาโดยวิธีต้องห้าม 1,000 บาทและยึดอุปกรณ์ การยิงปืนในหมู่บ้านยกเว้นป้องกันตัว 500 บาท การแปรรูปไม้และส่งออกนอกหมู่บ้าน จะปรับ 2 เท่าของมูลค่าไม้ ยกเว้นได้รับการอนุญาตจากคณะกรรมการก่อน หลังจากที่ได้มีการกำหนดระเบียบและการปฏิบัติมาตั้งแต่ปี 2543 ไม่มีการกระทำความผิดขนาดใหญ่ มีการละเมิดเพียงเล็กน้อย กรรมการได้ว่ากล่าวตักเตือนเท่านั้น ส่งผลให้พื้นที่ป่าชุมชนได้ฟื้นตัว ต้นไม้ใหญ่ขึ้น มีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้นด้วย ซึ่งสอดคล้องกับข้อคิดเห็นของนางสาวรัศมี ศิริขโลม ครูประจำศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านเรกะติ ซึ่งอยู่ในชุมชนมาตั้งแต่ปี 2537 ว่า

“...ป่าดีมากขึ้นค่ะ ชาวบ้านช่วยกันเป็นหูเป็นตา ไม่ให้คนที่อื่นๆมาบุกรุก คนในบ้านเดียวกันจะทำอะไรก็ได้ไม่ต้องบอกกรรมการก่อน...อาหารก็หาได้ง่ายขึ้นไม่ต้องไปไกล พวกผัก ปลา เห็ด มีที่เลี้ยงวัว...ป่าไม่นานๆมาที่ ชาวบ้านช่วยกันดูแลก็ไม่ต้องห่วง...”

(รัศมี ศิริขโลม, สัมภาษณ์, 16 มีนาคม 2552)

2.4 การมีน้ำใช้ของชุมชน

ชุมชนกะเหรี่ยงที่อยู่ในพื้นที่สูง อาศัยน้ำที่ได้จากธรรมชาติเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะน้ำฝนซึ่งนอกจากจะเป็นต้นกำเนิดของแหล่งน้ำต่างๆแล้ว น้ำฝนยังเป็นน้ำสำหรับการเกษตรที่สำคัญที่สุด ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงไม่นิยมเก็บน้ำฝนไว้บริโภค น้ำฝนเป็นปัจจัยหลักในการทำการเกษตรบนพื้นที่สูง ทั้งการปลูกข้าวไร่ การปลูกพืชผักอื่นๆ ปริมาณน้ำฝนจะต้องสม่ำเสมอพอดี ถ้ามีฝนตกมากเกินไปจะทำให้ผลผลิตเสียหาย หรือถ้าฝนตกเร็วเกินไปก็จะทำให้ไม้ที่ตัดถางไว้เผาไม่ไหม้ผลผลิตก็จะไม่ดีด้วย นอกจากนี้ถ้าฝนน้อยเกินไปข้าวก็จะไม่งาม ปริมาณน้ำฝนในแต่ละปีชุมชนไม่สามารถควบคุมได้ขึ้นอยู่กับสภาพธรรมชาติ สำหรับแหล่งน้ำที่มี

ความสำคัญต่อการอุปโภคบริโภคของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงประกอบไปด้วยน้ำจากลำห้วย ระบบเหมืองฝาย ระบบประปาภูเขา ปริมาณน้ำจากแหล่งเหล่านี้ถึงแม้จะขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำฝน ด้วยแต่ชุมชนยังสามารถใช้วิธีการบริหารจัดการเพื่อให้มีน้ำอุปโภคบริโภคเพียงพออย่างต่อเนื่อง ตลอดปี แหล่งน้ำใช้ของชุมชนมีหลายแหล่ง ดังนี้

1) น้ำจากลำห้วย เป็นแหล่งน้ำที่เกิดจากลำธารสายเล็กๆ หลายสายที่มี ต้นกำเนิดจากป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ไหลมารวมกัน จนเกิดเป็นลำห้วยสายใหญ่ขึ้น ชุมชนกะเหรี่ยงนิยมตั้งบ้านเรือนบริเวณหุบเขาที่มีลำห้วยไหลผ่าน เพื่อจะได้ใช้น้ำสำหรับการอุปโภคและบริโภครวมทั้งน้ำเพื่อการเกษตร โดยชาวบ้านจะนำภาชนะ เช่น กระบอกไม้ไผ่ ถัง เป็นต้น มาตักน้ำจากลำห้วยไปใส่ตุ่มดินหรือถังขนาดใหญ่ที่อยู่ในครัวเรือนไว้สำหรับเป็นน้ำใช้ ถ้าเป็นน้ำดื่มชาวบ้านส่วนหนึ่งจะต้มก่อน แต่ทั่วไปไม่นิยมเพราะเสียเวลาและไม่เคยชินกับรสชาด จะใช้น้ำจากระบบประปาภูเขาซึ่งมีความสะอาดมากกว่าดื่ม บางหมู่บ้านจะขุดหลุมเล็กๆ บริเวณหาดทรายข้างลำห้วย กว้างประมาณ 50 เซนติเมตร ลึก 50 เซนติเมตร แล้วน้ำจะซึมขึ้นมา น้ำที่ได้จะมีความสะอาดมากกว่าตักจากลำห้วยโดยตรงชาวบ้านจะนำมาดื่ม นอกจากนี้น้ำในลำห้วยยังเป็นที่ให้กินอาบน้ำของสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย และใช้เป็นแหล่งอาหาร ชาวบ้านนิยมมาอาบน้ำตลอดจนซักเสื้อผ้าบริเวณลำห้วย ในปัจจุบันบางหมู่บ้านเมื่อมีระบบประปาภูเขาหรือบ่อน้ำตื้นแล้วจะใช้น้ำจากลำห้วยน้อยลง แต่น้ำจากลำห้วยยังมีความจำเป็นสำหรับการเลี้ยงสัตว์และเป็นแหล่งอาหารของชุมชนอยู่

2) น้ำจากระบบเหมืองฝาย เป็นน้ำที่มีความสำคัญที่สุดสำหรับการทำนา ชาวบ้านนิยมเอาวัสดุตามธรรมชาติที่ตนเองมีอยู่ เช่น ไม้ไผ่ หิน ดินไม้ เป็นต้น นำไปกั้นลำธารเล็กๆ ที่อยู่บนพื้นที่สูงกว่าพื้นที่ทำนาของชุมชน เป็นฝายขนาดเล็กให้น้ำในลำธารนั้นๆ ยกระดับสูงขึ้น เพื่อให้ น้ำไหลเข้าลำเหมืองซึ่งมีลักษณะเป็นร่องน้ำเล็กๆที่ชาวบ้านช่วยกันทำขึ้นมา เพื่อให้ น้ำไหลไปเข้าพื้นที่ทำนาจากระดับสูงสุด แล้วค่อยๆ ไหลผ่านที่ลาดหลั่นลงไปตามระดับขั้นบันได แล้วคืนกลับสู่ลำธารหรือลำห้วยสายเดิมหรืออีกสายหนึ่ง น้ำจากระบบเหมืองฝายมีความจำเป็นสำหรับการทำนาเพราะการพึ่งพิงเพียงน้ำฝนอย่างเดียวทำให้เกิดความไม่แน่นอนในการผลิต ในบางชุมชนน้ำจากเหมืองฝายผ่านเข้ามาในพื้นที่ตั้งของบ้านเรือน ครัวเรือนสามารถนำน้ำดังกล่าวมาใช้อุปโภคบริโภคได้โดยตรง

3) น้ำจากระบบประปาภูเขา ถือว่าเป็นแหล่งน้ำสำคัญของชุมชน โดยจะต่อมาจากพื้นที่ต้นน้ำที่ใกล้ชุมชนมากที่สุด โดยชาวบ้านจะไปทำฝายถาวรขนาดเล็กบริเวณต้นน้ำ เพื่อยกระดับน้ำให้สูงกว่าปกติประมาณ 30-50 เซนติเมตร บริเวณที่สร้างมักเป็นที่น้ำซับ ซึ่งน้ำจะ

ผุดออกมาจากพื้นดินอยู่ตลอดเวลา ชาวบ้านจะนำหิน ปูน ทราย ไปก่อขวางทางไหลของน้ำไว้ ทำให้น้ำยกกระดับสูงขึ้นหลังจากนั้นจึงต่อท่อเพื่อทอดน้ำลงมาหมู่บ้าน ในอดีตชาวบ้านใช้กระบอกลไม้ไผ่สำหรับเป็นท่อลำเลียงน้ำ แต่ในปัจจุบันได้เปลี่ยนเป็นท่อพีวีซีแทนเกือบหมดแล้ว ปัจจัยสำคัญสำหรับระบบประปาภูเขาคือพื้นที่ต้นน้ำ ถ้าชุมชนมีต้นน้ำที่อยู่ใกล้และอยู่ในพื้นที่ป่าในความรับผิดชอบของชุมชนเองแล้วจะทำให้มีค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างและบำรุงรักษาต่ำ ระบบประปาภูเขาแรกเริ่มมีลักษณะเหมือนระบบเหมืองฝายที่ในแต่ละชุมชนอาจจะมีหลายสาย สมาชิกที่อยู่ในสายเดียวกันช่วยกันทำขึ้นมาจากต้นน้ำในระยะนี้เป็นต้นน้ำขนาดเล็ก ส่วนท่อลำเลียงน้ำเป็นท่อไม้ไผ่ต่อมาจากต้นน้ำเล็กๆเหล่านั้นมีคนใช้มากขึ้นทำให้ปริมาณน้ำมีไม่เพียงพอกับความ ต้องการ ทำให้ต้องหาต้นน้ำแหล่งใหม่ที่อยู่ไกลออกไป การใช้วัสดุท้องถิ่นอาจจะไม่แข็งแรงเพียงพอ จำเป็นต้องใช้ท่อพีวีซีสำหรับลำเลียงน้ำแทนท่อไม้ไผ่ ทำให้มีค่าใช้จ่ายมากสมาชิกในชุมชนไม่สามารถรับผิดชอบได้ ทางราชการโดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์การบริหารส่วนตำบลในแต่ละพื้นที่จึงได้สนับสนุนค่าใช้จ่ายในการก่อสร้าง นอกจากระบบท่อน้ำแล้วยังได้พัฒนาให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น เช่น ก่อสร้างถังพักน้ำ ก่อสร้างบริเวณจุดบริการน้ำให้สะอาดมีที่ระบายน้ำ จัดระบบสุขาภิบาลที่ดี เป็นต้น บางชุมชนที่มีปริมาณน้ำมากสามารถต่อน้ำเข้าไปถึงครัวเรือนในแต่ละหลังโดยตรง

สำหรับการศึกษาคั้งนี้พบว่า ชุมชนบ้านเรกะติมีลำห้วยไหลผ่าน 5 สาย คือ ห้วยแม่อุสุ ห้วยที่ชวยโกร ห้วยหมีคีโกร ห้วยมูโกร และห้วยปะภูโกร ห้วยแม่อุสุเป็นลำห้วยที่ใหญ่ที่สุด มีน้ำไหลตลอดปี ส่วนลำห้วยอื่นๆเป็นลำห้วยสาขา แต่้ำที่ใช้ในการอุปโภคและบริโภคของชุมชนมาจากประปาภูเขาที่มีต้นน้ำในเขตป่าของหมู่บ้านอื่นอยู่ห่างเป็นระยะทาง 7-8 กิโลเมตร บ้านหนองอึ่งได้มีลำห้วยอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้านมีขนาดเล็กและต้นเขิน ในช่วงฤดูฝนมีน้ำแต่ในฤดูแล้งน้ำจะลดลงจนเกือบแห้งสามารถใช้ได้เฉพาะให้วัวควายเท่านั้น น้ำดื่มน้ำใช้ของชุมชนได้จากระบบประปาภูเขาซึ่งต่อมาจากป่าชุมชนในพื้นที่ของตนเองซึ่งอยู่ห่างออกไป 3 กิโลเมตร สำหรับบ้านแก่งปลาเลามีลำห้วยของไหลผ่านหมู่บ้าน เป็นลำห้วยขนาดใหญ่มีน้ำไหลตลอดปี ใช้ในการเลี้ยงวัวควาย มีลำห้วยสาขาอีก 3-4 สาย ชุมชนใช้ระบบประปาภูเขาสำหรับเป็นน้ำดื่มและน้ำใช้ ระบบประปาภูเขาของชุมชนมีปริมาณน้ำไหลพอเพียงตลอดปี ต้นน้ำอยู่ห่างจากหมู่บ้านไป 1 กิโลเมตร ทั้งนี้ชุมชน 4 แห่ง ระบุตรงกันว่าน้ำเป็นปัจจัยที่สำคัญมากในการดำรงอยู่ของชุมชนในสมัยก่อนน้ำจากลำห้วยถือว่าเป็นแหล่งน้ำสำคัญที่สุด แต่ในปัจจุบันน้ำจากประปาภูเขามีความสำคัญมากกว่า

2.5 ความเป็นธรรมในชุมชน

ความเป็นธรรมของคนกะเหรี่ยงหมายถึง การได้รับการปฏิบัติทั้งด้านการทำมาหากิน การปกครอง การประกอบพิธีกรรมจากชุมชนอย่างถูกต้อง เหมาะสมตามสภาพปัญหาของตนเอง สอดคล้องกับประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน ชุมชนกะเหรี่ยงโดยทั่วไปจะมีข้อกำหนดหลายประการเพื่อเป็นกฎในการควบคุมสังคมให้ดำรงอยู่ตามบรรทัดฐานของชุมชน

ระบบครอบครัวของกะเหรี่ยงเป็นครอบครัวเดี่ยว การแต่งงานเป็นแบบผัวเดียวเมียเดียวเป็นกฎที่เคร่งครัดมาก การหย่าร้างมีน้อยไม่นิยมได้เสียก่อนแต่งงาน สังคมกะเหรี่ยงเป็นสังคมที่อยู่กันอย่างสงบและรักใคร่กลมเกลียวกันสันโดษและสมถะ ชุมชนกะเหรี่ยงในอดีตจัดระบบการปกครองเป็นแต่ละหมู่บ้าน โดยถือเอาความเป็นอิสระในการประกอบพิธีกรรมของตนเอง หมู่บ้านหนึ่งจะมีหัวหน้าหมู่บ้านเป็นทั้งผู้ปกครองและผู้ประกอบพิธีกรรมของหมู่บ้าน กะเหรี่ยงสะกอเรียกว่า “ฮีไซ” กะเหรี่ยงโปเรียกว่า “แคลงคู” หรือ “เซียงเก็งคู” ซึ่งได้มาโดยการสืบช่วงตามสายบิดา ซึ่งนอกจากพิธีกรรมแล้วยังเป็นผู้นำในการรักษาจารีตประเพณี พิจารณาตัดสินกรณีพิพาทด้วย แต่ในปัจจุบันเมื่อมีการปกครองสมัยใหม่ หมู่บ้านหนึ่งอาจขึ้นทางการปกครองกับอีกหมู่บ้านหนึ่ง เมื่อมีกรณีพิพาทต่างๆ หัวหน้าหมู่บ้านและกลุ่มผู้อาวุโสจะร่วมกันพิจารณาตัดสินตามธรรมเนียมของคนกะเหรี่ยงหัวหน้าหมู่บ้านมักยอมรับฟังเสียงส่วนมาก กิจกรรมสำคัญทั้งหมดที่เกี่ยวกับหมู่บ้านจะได้รับการอภิปรายในระหว่างกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้าน ในทางปฏิบัติ ความอาวุโสไม่ใช่สิ่งจำเป็นในการออกความเห็นในที่ประชุมของหมู่บ้าน ผู้ชายคนใดก็ตามที่แต่งงานแล้วก็มีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นได้ การตัดสินจะเป็นไปตามจารีตของชุมชน การลงโทษโดยมากเป็นไปในรูปแบบการปรับใหม่ ถ้าเป็นกรณีร้ายแรงมักขับไล่ออกจากหมู่บ้าน สำหรับข้อพิพาทระหว่างชาวกะเหรี่ยงต่างหมู่บ้านจะตัดสินโดยการหารือกันระหว่างกลุ่มคู่ความทั้งสองกลุ่มหรือกลุ่มผู้อาวุโสของทั้งสองหมู่บ้าน สำหรับครัวเรือนที่ไม่พอใจในการตัดสินข้อพิพาทหรือจัดการหมู่บ้าน อาจจะย้ายไปอยู่หมู่บ้านอื่นหรือไม่ก็รวมกลุ่มกันตั้งเป็นหมู่บ้านขึ้นใหม่ ในการย้ายไปหมู่บ้านอื่นนั้นจะต้องได้รับความยินยอมจากผู้นำของหมู่บ้านนั้นๆ เสียก่อน ซึ่งปกติจะมีการปรึกษาหารือกับสมาชิกผู้อาวุโสในหมู่บ้านนั้นๆ ก่อนที่จะตอบตกลง

กะเหรี่ยงในชุมชนที่ศึกษา เป็นคนที่ไม่ชอบการมีเรื่องกับคนอื่น ๆ ไม่ชอบความขัดแย้ง ดำรงชีวิตตามจารีตของชุมชนโดยเคร่งครัด ถ้าเกิดความขัดแย้งขึ้นมักจะหลีกเลี่ยง ไม่มุ่งเอาชนะ ข้อพิพาทที่เกิดขึ้นสำหรับครัวเรือนในชุมชนที่พบเสมอ มักเกี่ยวกับความประพฤติผิดทางเพศ ซึ่งโดยมากเป็นการลักลอบได้เสียกันก่อนแต่งงาน คดีลักเล็กขโมยน้อย การทำลายทรัพย์สิน

ของผู้อื่น เช่น วัว ควายไปกินพืชผลทางการเกษตรเสียหาย การสับประมาท เป็นต้น นายและจรัลราชโรช ได้เล่าประสบการณ์ของบ้านหนองอึ่งได้ว่า

“...ไม่มีปัญหา มีบ้างก็วัวควายไปเข้าไร่ เข้าสวนคนอื่น ต่อว่ากันบ้าง เจ้าของก็คอยทำรั้วให้แข็งแรง อย่าให้เข้าไปได้ อื่นๆไม่มีอะไร ขโมยไม่มี ถ้ามีอะไรผู้เฒ่าผู้แก่จะว่ากล่าว พ่อหลวงก็ต้องรับผิดชอบด้วย...”

(และจรัล ราชโรช, สัมภาษณ์, 18 มีนาคม 2552)

ในขณะที่บ้านห้วยเสือเฒ่าเป็นบ้านหนึ่งที่มีการติดต่อสื่อสารกับชุมชนอื่นมาก ชุมชนอยู่ร่วมกับคนหลายเผ่า เช่น ไทยใหญ่ซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่เดิม ไทยพื้นราบ ปะดอง ม้ง เป็นต้น มีความขัดแย้งในการค้าขาย มีการแย่งน้กกท่องเที่ยวและแย่งน้ำใช้ ทั้งกับกะเหรี่ยงคะยาด้วยกันและระหว่างเผ่าต่างๆ การแก้ไขปัญหาต้องให้เจ้าหน้าที่ทางการเข้ามาตัดสิน เช่น ผู้ใหญ่บ้านและตำรวจ จากการบอกเล่าของนายประชา สิงขรสิริเดช ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านห้วยเสือเฒ่าว่า

“...มีการทะเลาะกันบ้าง ธรรมดาของคนอยู่ด้วยกัน บางทีก็แย่งค้าขาย บางทีก็แย่งน้ำ ไม่ค่อยพอส ต่อว่ากันแต่ไม่ได้ตีกัน...ทั้งพวกเดียวกันก็มี ต่างพวกก็มีไทยใหญ่ว่าคะยา คะยาว่าคนเมือง ส่วนใหญ่ก็พูดกันรู้เรื่อง ไม่มีปัญหาอะไร บางที่พ่อหลวงต้องตัดสิน บางทีก็ต้องมีตำรวจ เหมือนกัน พวกเฒ่าเฒ่าไม่รู้เรื่อง...”

(ประชา สิงขรสิริเดช, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2552)

ในขณะที่บ้านแก่งปลาเลากะเหรี่ยงตองสูงอยู่กับไทยใหญ่ ไม่พบว่ามีปัญหาอะไร คนกะเหรี่ยงตองสูงรู้ว่าตัวเองมาทีหลังมักจะยอมเมื่อมีการขัดแย้ง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับที่ทำกินและการตั้งบ้านเรือน นายไพรุณ วิริยะอาทร กรรมการหมู่บ้านแก่งปลาเลา กล่าวว่า

“...ปะโอ(ตองสูง)มาทีหลัง อาศัยเป็นอยู่ ไม่ทะเลาะกัน เป็นเอาอย่างไร ปะโอก็ไม่ว่า อย่างที่ไร่ ที่บ้าน ปะโอต้องไปหาไกลๆ งานบุญก็เข้าตามเป็น ไทยใหญ่กับปะโอเหมือนพี่น้องกัน มีปัญหา ก็คุยกัน...”

(ไพรุณ วิริยะอาทร, สัมภาษณ์, 5 เมษายน 2552)

ส่วนปัญหาระหว่างหมู่บ้านจะเป็นปัญหาเกี่ยวกับความไม่แน่นอนในเรื่องที่ตั้งของเส้นเขตแดนระหว่างหมู่บ้านที่อยู่ติดกันด้วย ทำให้พื้นที่ทำกินและแหล่งน้ำของแต่ละหมู่บ้านทับซ้อนกัน กรณีเช่นนี้เกิดที่ชุมชนบ้านเรกะติ มีความรู้สึกว่าการบุกรุกของบ้านเรกะติเปรียบจากหมู่บ้านอื่น เช่น การบุกรุกเข้ามาในพื้นที่ทำกินและพื้นที่ป่าชุมชนของบ้านเรกะติ จนเกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชน จนทำให้ชาวบ้านเรกะติคิดว่าถูกกีดกันไม่ให้คนของชุมชนเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน รวมทั้งการไม่เลือกคนจากบ้านเรกะติไปเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งนายประภัทร ประเสริฐศิริ อดีตผู้ใหญ่บ้านซึ่งอยู่ที่บ้านเรกะติเล่าว่า

“...บ้านเราเล็กกว่า เขาก็เลยแอบเข้ามาเอาของป่าบ้านเรา แล้วก็บุกพื้นที่ทำไร่ ชาวบ้านรวมตัวกันไปหานายอำเภอ จึงยอม...เดี๋ยวนี้ไม่มีผู้ใหญ่ผู้ช่วยของหมู่บ้าน เขาไม่ตั้ง อบต.ก็ไม่ได้ บ้านเราเสียงน้อยสู้บ้านเขาไม่ได้ ชาวกรไม่รู้เขามีก่อน งบประมาณก็ไม่มี อยู่ที่บ้านโน้นหมด ไม่ถึงบ้านเรา...”

(ประภัทร ประเสริฐศิริ, สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2552)

อย่างไรก็ตามลักษณะของปัญหาที่เกิดขึ้นถ้าเป็นประเด็นความประพฤติดส่วนตัวซึ่งเห็นได้ชัดเจนมักจะได้รับการยอมรับได้ง่ายกว่าปัญหาที่เป็นผลประโยชน์ร่วมของครอบครัวอื่นๆ ทำให้การขัดแย้งขยายวงกว้างออกไป เช่น เกี่ยวกับพื้นที่ทำกิน เป็นต้น บ้านเรกะติ เป็นบ้านที่เคยมีข้อพิพาทระหว่างสมาชิกในชุมชนเมื่อ 11 ปีที่ผ่านมา เป็นข้อพิพาทเกี่ยวกับที่ทำกิน ทำให้สมาชิกกลุ่มหนึ่งจำนวน 10 หลังคาเรือน แยกออกไปตั้งหมู่บ้านใหม่ชื่อบ้านหมี่ดีดี อยู่ห่างจากบ้านเรกะติไปประมาณ 4 กิโลเมตร ซึ่งนายประภัทร ประเสริฐศิริ อดีตผู้ใหญ่บ้านเล่าว่า

“...ไม่มีทะเลาะกันมานานแล้ว เคยอยู่เหมือนกันสัก 10-11 ปีที่แล้ว แย่งที่ทำนากันไม่พอใจกัน ก็ย้ายหนีออกไปตั้งบ้านใหม่ ก็ดีอยู่ด้วยกันแล้วไม่พูดกันออกไปที่อื่นดีกว่า...เรื่องเล็กๆน้อยๆนี่ พูดกันรู้เรื่อง เดียวก็ดีกันพี่น้องกัน...”

(ประภัทร ประเสริฐศิริ, สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2552)

ในปัจจุบันการย้ายหนีเป็นหมู่คณะเพื่อไปตั้งหมู่บ้านใหม่มีน้อยลง เพราะมีข้อจำกัดของพื้นที่ แต่การออกไปทีละครอบครัวยังมีอยู่บ้าง ซึ่งนายประชา สิงขรศิริเดช ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านห้วยเสือเฒ่ากล่าวว่

“...หนีออกเป็นกลุ่มไม่มีแล้ว ไม่รู้ไปอยู่ที่ไหน มีเจ้าของหมด ใครไม่พอใจ ก็หนีออกเป็นหลังๆไป หนีไปอยู่กับพี่น้องที่บ้านอื่น...”

(ประชา สิงขรศิริเดช, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2552)

2.6 การมีสุขภาพดี

การมีสุขภาพดีเป็นความต้องการของทุกชุมชน การมีสุขภาพของคนกะเหรี่ยง นอกจากจะหมายถึงการมีร่างกายที่แข็งแรงสมบูรณ์แล้วยังรวมถึงการมีสุขภาพจิตที่ดีด้วย การมีสุขภาพดีมีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติตามกฎจารีตของชุมชนในด้านต่างๆ คนกะเหรี่ยงมีความเชื่อว่าการเจ็บป่วยเกิดขึ้น 3 ทางหลักคือ การที่ขวัญหนีออกจากร่างกาย ผีเป็นผู้กระทำให้เกิดความเจ็บป่วย ความเจ็บป่วยที่เกิดจากธรรมชาติ โดยคนกะเหรี่ยงจะมีวิธีการวินิจฉัยโรคว่าเกิดจากสาเหตุแล้วจึงรักษาไปตามสาเหตุนั้น หากการเจ็บป่วยเกิดจากสิ่งที่เหนือกว่าธรรมชาติ เช่น ขวัญหนีออกจากร่างกาย หรือผีทำร้ายก็จะใช้วิธีการรักษาด้วยการประกอบพิธีกรรม ส่วนการเจ็บป่วยที่เกิดจากธรรมชาติก็จะใช้สมุนไพรในการรักษา หากเกิดทั้งสองส่วนคือจากสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติและธรรมชาติก็ต้องใช้ทั้งพิธีกรรมและสมุนไพรไปพร้อมกัน ก่อนที่จะทำการรักษาจะต้องมีการค้นหาสาเหตุของการเจ็บป่วยก่อน โดยใช้วิธีการเสี่ยงทายซึ่งมีอยู่หลายวิธี เช่น การเสี่ยงทายด้วยกระดูกไก่ การเสี่ยงทายด้วยไม้ไผ่ เป็นต้น จะทำให้ทราบว่าอาการเจ็บป่วยเกิดจากสาเหตุใดซึ่งจะทำให้รักษาได้ตรงตามสาเหตุ วิธีการป้องกันรักษาโรคของคนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงสรุปได้ ดังนี้

1) การที่ขวัญหนีออกจากร่างกายนั้น ตามความเชื่อของคนกะเหรี่ยง “ขวัญ” เปรียบเสมือนพลังอำนาจที่กำกับชีวิตของคนให้เป็นปกติสุขทั้งร่างกายและจิตใจ คนกะเหรี่ยงเชื่อว่าขวัญทั้งหมดอยู่จำนวน 32 ขวัญ เป็นขวัญซึ่งอยู่ในตัวคนโดยประจำอยู่ตามส่วนต่างๆ ของร่างกาย 5 ขวัญ คือที่ ศีรษะ มือขวา มือซ้าย เท้าขวา เท้าซ้าย โดยขวัญที่อยู่ที่ศีรษะ นับว่าสำคัญที่สุด ซึ่งจะละทิ้งที่สถิตไปก็ต่อเมื่อคนถึงแก่กรรมแล้ว ส่วนขวัญอื่น ๆ ไม่มีความแน่นอนมักชอบท่องเที่ยวด้วยความต้องการของมันเอง หรือไม่ก็ตามคำเชิญของผีที่คอยมุงร้ายแล้วปล่อยไว้โดยไม่มีขวัญคอยปกป้องจนอาจทำให้เจ็บป่วยได้ ดังนั้น หากขวัญไม่กลับมายังร่างเดิมจะทำให้เจ้าของร่างนั้นเสียชีวิต แต่ถ้าขวัญสามารถกลับมายังร่างกายของตนได้ทันความเจ็บป่วยนั้นก็จะไม่เกิดขึ้น จากความเชื่อในเรื่องขวัญนี้ การรักษาพยาบาลจึงเกี่ยวกับการเรียกให้ขวัญกลับมาคืนมาอยู่ที่เดิมในร่างกายของคนเจ็บป่วย การเรียกขวัญทำได้โดยการทำพิธีเช่นไหว้ขอขมาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้วจะมีการมัดมือเรียกขวัญคนป่วย

2) ฝิเป็นผู้กระทำให้เกิดความเจ็บป่วยนั้น ความเชื่อของคนกะเหรี่ยง ถ้าคนไปลวงละเมิดฝิหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เข้า ความเจ็บป่วยจะเกิดขึ้นกับคนนั้นหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องด้วยการป้องกันของคนกะเหรี่ยงโดยการพยายามทำตนให้ถูกต้องตามธรรมเนียม จารีตของชุมชน ในวิถีชีวิตประจำวันทั้งในเรื่องของการทำมาหากิน การประพฤติปฏิบัติตน เพราะถ้าทำผิดหรือไม่ถูกต้องตามบรรทัดฐานของสังคมฝิหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในที่ต่างๆ ทั้งฝิบ้าน ฝิไร่ ฝินา ฝิป่า ฯลฯ จะลงโทษ เมื่อผู้ใดเกิดไม่สบายขึ้นก็ต้องจัดพิธีเลี้ยงฝิโดยหอมฝิในหมู่บ้านซึ่งมีอยู่ด้วยกันหนึ่งถึงสองคนเป็นผู้ดำเนินการ การเลี้ยงฝิเพื่อเป็นการขอขมาฝิจะได้หายโกรธแค้นผู้ที่ไปลบหลู่โดยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ซึ่งเครื่องเลี้ยงฝิจะประกอบไปด้วย เหล้า เนื้อสัตว์ ข้าว เป็นหลัก ถ้ารุนแรงมากก็ต้องใช้เนื้อสัตว์ที่มีมูลค่าสูง เช่น หมูแต่ถ้ารุนแรงน้อยก็จะเป็นไก่ เป็นต้น

3) ความเจ็บป่วยที่เกิดโดยธรรมชาตินั้น คนกะเหรี่ยงยอมรับว่ามีโรคภัยที่เกิดโดยมีสาเหตุจากสภาพแวดล้อมหรือธรรมชาติ เช่น โรคมาลาเรีย โรคเกี่ยวกับระบบทางเดินอาหาร โรคผิวหนัง นอกจากนี้เป็นโรค ปวดเมื่อย เป็นหวัด ซึ่งคนกะเหรี่ยงจะมีความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรพื้นฐาน เช่น สมุนไพรแก้ปวดเมื่อย แก้ไข้ ซึ่งสามารถหาได้จากในป่าของชุมชนหรือปลูกไว้ตามบ้านเรือน โดยทั่วไปผู้ชายที่เป็นหัวหน้าครอบครัวจะเป็นผู้รับผิดชอบในการนำสมุนไพรมารักษาสมาชิกโดยได้รับการถ่ายทอดความรู้มาจากพ่อแม่ ทั้งการขอขมาฝิ ในกรณีที่ไมหายจะไปหาหมอยาพื้นบ้าน ซึ่งจะมีความรู้ดีกว่าคนอื่นๆ มักจะได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ การรักษาไม่ถือว่าเป็นค่าจ้างเพราะทุกคนในหมู่บ้านเป็นญาติพี่น้องกัน หมอยาพื้นบ้านจะได้รับความเคารพจากคนอื่นๆ ในหมู่บ้าน

คนในชุมชนกะเหรี่ยงทั้งสี่แห่งที่ศึกษาส่วนใหญ่มีอาการเจ็บป่วยที่คล้ายกัน ได้แก่ การเป็นโรคระบบกล้ามเนื้อ เช่น การปวดเมื่อยตามร่างกายซึ่งมีสาเหตุมาจากการทำงานหนัก โรคระบบทางเดินหายใจ เช่น เป็นหวัด เนื่องมาจากการติดเชื้อในช่วงอากาศหนาวเย็น โรคระบบทางเดินอาหาร เช่น ปวดท้อง ท้องเสีย มักเกิดจากการรับประทานอาหารที่ปนเปื้อน โรคผิวหนังซึ่งเกิดจากการสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมและการรักษาความสะอาดของร่างกาย นอกจากนี้ บ้านเรกะติและบ้านห้วยเสือเฒ่ายังมีประชาชนที่เป็นโรคมาลาเรียด้วย สำหรับบ้านหนองอึ่งใต้ไม่มีรายงานพบเชื้อมาลาเรียมาเป็นเวลา 2 ปีแล้วและบ้านแก่งปลาเลาไม่เคยพบเชื้อมาก่อน คนท้องส่วนใหญ่ทั้งสี่ชุมชนจะคลอดที่บ้านโดยมีหมอต้าแยมาทำคลอดให้ ส่วนน้อยถึงจะไปทำคลอดที่สถานีนอนามัยหรือโรงพยาบาล สภาพแวดล้อมของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงที่ศึกษาทั้ง 4 ชุมชนโดยทั่วไป ยังขาดการจัดสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสม เนื่องจากมีคอกวัว ควายและหมู อยู่ปะปนกับบ้านเรือนของประชาชนทำให้มีมูลสัตว์ ฝุ่นละอองและน้ำเสียกระจายอยู่ทั่วชุมชน นอกจากนี้ชุมชนบ้านเรกะติ บ้านห้วยเสือเฒ่า บ้านแก่งปลาเลาร้อยละ 70 มีส้มใช้ ในขณะที่

ชุมชนบ้านหนองอึ่งใต้ครัวเรือนที่มีส้วมใช้มีอยู่เพียง 4 หลัง หรือคิดเป็นร้อยละ 6 ของครัวเรือนทั้งหมด ครัวเรือนที่ไม่มีส้วมใช้จะใช้ส้วมของเพื่อนบ้านบ้างใช้พื้นที่ป่าที่อยู่บริเวณใกล้บ้านตัวเองบ้าง

แบบแผนในการรักษาการเจ็บป่วยของคนกะเหรี่ยงโดยทั่วไป มีความคล้ายคลึงกันคือ เมื่อเจ็บป่วยจะหายาทิ้งสมุนไพรและยาแผนปัจจุบันมากินก่อนตามอาการที่ปรากฏ หลังจากนั้นถ้าไม่หายก็จะไปหาหมอทั้งที่ในสถานีนอนามัยหรือโรงพยาบาล ถ้ายังไม่หายอีกก็จะมาให้หมอผีในหมู่บ้านรักษาต่อไป อย่างไรก็ตามสำหรับคนรุ่นเก่าก่อนที่จะใช้ยาแผนปัจจุบันนิยมที่จะรักษาตัวเองด้วยสมุนไพรก่อน ในขณะที่คนรุ่นใหม่มักจะรับประทานยาแผนปัจจุบันเลย ตัวอย่างจากการบอกเล่าของนายตะวา รัชนีบุญมากุล ซึ่งเป็นหมอผีของบ้านเรกะติ ว่า

“...คนแก่เมื่อเจ็บป่วยจะรักษาตัวเอง ต้มยากินก่อน ถ้าไม่หายค่อยไปนอนามัย ไปเอาต้นยาในป่ามา แล้วมาต้มบางอย่างใช้เปลือก บางอย่างใช้ราก ใช้ใบ ไม่เหมือนกัน บางทีตากให้แห้งก่อน บางทีต้มได้เลย จำมาจากพ่อแม่ ส่วนเด็กๆเขาไม่กินกันแล้วเขากินยาสมัยใหม่หายเร็วกว่า...”

(ตะวา รัชนีบุญมากุล, สัมภาษณ์, 16 มีนาคม 2552)

การใช้สมุนไพรเป็นภูมิปัญญาของแต่ละบ้านอาจมีความแตกต่างกันไปบ้างตามที่ได้รับกรถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ เช่น ของที่บ้านเรกะติใช้เปลือกของต้น “ตะสินะปะจ่อ” นำมาทุบแช่น้ำ ใช้ต้มแก้ไอ แก้หวัดและรักษาโรคมะลาเรีย ต้น “ตะสิกละอี่” ใช้เปลือกทุบใส่แผลหรือต้มกรองน้ำดื่มช่วยถอนพิษงู บ้านหนองอึ่งใต้ชาวบ้านจะนำผิวของต้นหมากต้มน้ำผสมกับน้ำลายแล้วพอกบริเวณถูกกัดหรือแมลงมีพิษต่อยเพื่อบรรเทาอาการปวด นำเปลือกของต้นเกลอะแง่มมาต้มเพื่อบรรเทาอาการปวดฟัน นำเปลือกของต้นสุกามาต้มรวมกับแก่นไม้เพเพื่อรักษาอาการเป็นไข้ ปวดเมื่อยตามตัว ชาวบ้านห้วยเสือเตมาจะนำใบของต้นยะโตงมาขยี้ผสมกับน้ำและข้าวสารแล้วให้เด็กกินเพื่อรักษาโรคหวัด นำหัวของต้นชูมาทุบแล้วทาบริเวณท้องเด็กเพื่อรักษาอาการท้องอืด ท้องเสีย และที่บ้านแก่งปลาเลาจะนำใบและยอดของต้นสะเดาะโพนมาทุบแล้วพอกบริเวณที่เป็นฝี จะทำให้หัวฝียุบเร็ว นำรากของต้นพินาโคพิมาต้ม แล้วนำมาสระผมจะรักษาอาการไข้ ปวดเมื่อยตามร่างกาย เป็นต้น ส่วนใหญ่ผู้ชายที่เป็นหัวหน้าครอบครัวมักจะมีความรู้อยู่บ้างสามารถที่จะเข้าไปหาสมุนไพรที่มีอยู่ตามธรรมชาติแล้วมารักษาได้เลย แต่ถ้าไม่หายหรืออาการหนักจะไปหาหมอพื้นบ้านซึ่งจะมีความรู้ความชำนาญมากกว่าโดยจะใช้ทั้งสมุนไพรในการรักษาและมดมือเรียกขวัญควบคู่กันไปสำหรับการทำนายสาเหตุของโรคนั้นปัจจุบันทั้งสี่หมู่บ้านมี

ความสำคัญลดน้อยลง เนื่องจากถ้าทราบสาเหตุชัดเจนก็สามารถรักษาตามอาการได้ทันที แต่ในกรณีที่เรื้อรังรักษาไม่หายหรือไม่ทราบสาเหตุที่แน่นอนก็จะมีทางเลือกหายเพื่อหาสาเหตุของโรค

หมู่บ้านทั้งหมดในการศึกษาคั้งนี้จะใช้กระดูกไก่ที่ใช้ในการเลี้ยงผีมาเลี้ยงหาย โดยเป็นหน้าที่ของหมอผีต้องไปเอากระดูกขาไก่ 2 อัน แล้วทำกระดูกไก่ให้สะอาด หารูข้างๆกระดูกไก่ หลังจากนั้นหาเศษไม้เล็กๆแทงเข้าไปในรู พร้อมทั้งอธิษฐานต่อบรรดาผีทั้งหลายว่าการเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นเป็นมากหรือเป็นน้อยสามารถรักษาหายได้หรือไม่ หลังจากนั้นหมอผีตรวจดูถ้ากระดูกไก่ทั้งสองมีรูตรงกันและไม้ที่ปักไว้มีไม้ตั้งตรง 90 องศาแปลว่าไม่ดีร้ายมาก แต่ถ้าไม้ปักเฉียงราว 45 องศาถือว่าดีพอที่จะปิดเป่าการเจ็บป่วยให้หายขาดได้ หลังจากนั้นผู้ป่วยจะต้องเลี้ยงผีด้วย ไก่ หมู วัวหรือควายตามแต่หมอผีจะแจ้งให้ทราบ

สำหรับการรักษาพยาบาลที่สถานบริการนั้นมีความนิยมมากขึ้นโดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ ซึ่งมีรูปแบบคล้ายคลึงกันกล่าวคือ ชุมชนบ้านเรกะติจะไปที่สถานีอนามัยบ้านปะน้อยปู ซึ่งต้องเดินไปอีกประมาณ 4 กิโลเมตร และถ้าไม่หายจะไปโรงพยาบาลท่าสองยาง ส่วนบ้านหนองอึ่งใต้ มีศูนย์สาธารณสุขชุมชนตั้งอยู่ในหมู่บ้านแต่ไม่มีเจ้าหน้าที่ประจำ เจ้าหน้าที่จากสถานีอนามัย อุดม เข้ามาปฏิบัติงานเดือนละ 1 ครั้งส่วนใหญ่เป็นการให้วัคซีนตามวงรอบและการแจกจ่ายยาตามอาการ บ้านแก่งปลาเลา เมื่อชาวบ้านเจ็บป่วยจะหายมากิน และถ้าไม่หายไปหาหมอที่สถานีอนามัยนาปูป้อมซึ่งห่างออกไปประมาณ 3 กิโลเมตร หรือไม่ก็เดินทางไปโรงพยาบาลปางมะผ้าซึ่งจะคล้ายกับบ้านห้วยเสือเผ่าเมื่อเจ็บป่วย ส่วนใหญ่จะซื้อยามากินเอง ถ้ายังไม่หายถึงจะไปหาหมอในเมืองแม่ฮ่องสอน สำหรับหมอผีจะเป็นวิธีการสุดท้ายถ้าหากยังไม่หาย นอกจากนี้บ้านเรกะติและบ้านห้วยเสือเผ่ามีหน่วยมาลาเรียอยู่ในชุมชนแต่เจ้าหน้าที่ไม่ได้อยู่ประจำนานๆจะเข้ามาสักครั้ง ในขณะที่ชุมชนที่เหลือจะมีเจ้าหน้าที่หน่วยมาลาเรียเข้ามาในชุมชนปีละ 1-2 ครั้ง เพื่อทำการตรวจเลือดหาเชื้อ ฟันยาและจ่ายยาให้กับคนที่ป่วยเป็นโรคมาลาเรีย

3. วิถีชีวิตของชุมชนที่สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

วิถีชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงทั้ง 4 กลุ่มไม่มีความแตกต่างกันมากนัก มีความสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ ชุมชนมีภูมิปัญญาเกี่ยวกับการดำรงชีวิตอยู่ในพื้นที่สูงได้โดยมีการสงวนรักษาทรัพยากรธรรมชาติไว้ ทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้มาเป็นเวลานาน ชุมชนส่วนใหญ่ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์และธรรมชาติอยู่รวมทั้งมีการประกอบพิธีกรรมของตนเอง มีการกำหนดข้อห้ามและจารีตของชุมชน มีภูมิปัญญาเกี่ยวกับการรักษาความเจ็บป่วย อย่างไรก็ตามในแต่ละชุมชนอาจมีความแตกต่างอยู่บ้างในประเด็นต่อไปนี้

ชุมชนกะเหรี่ยงสะกอและกะเหรี่ยงโป จะตั้งชุมชนอยู่ของตนเองโดยเฉพาะเป็นกลุ่มใหญ่ มีคนอื่นเข้ามาปะปนอยู่ด้วยน้อย เช่น เข้ามาได้ด้วยการแต่งงาน การขอเข้ามาอาศัยอยู่ของคนพื้นราบ เป็นต้น ทำให้ชุมชนยังสามารถรักษาความเชื่อและปฏิบัติตามพิธีกรรมของตนเองได้ ชุมชนยังคงวิถีชีวิตและจารีตของตนไว้โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับการปลูกข้าวไร่ ซึ่งเป็น การปลูกข้าวเชิงประเพณีของชุมชน ตั้งแต่ขั้นตอนในการเลือกพื้นที่เพาะปลูก การจัดสรรพื้นที่ปลูกข้าวไร่ในแต่ละปีให้แก่สมาชิกในชุมชน การใช้พันธุ์ข้าวที่หลากหลาย การใช้ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้คงความอุดมสมบูรณ์เอาไว้

ในขณะที่ชุมชนกะเหรี่ยงตองสุและคะยาเป็นกลุ่มที่โยกย้ายใหม่มาจากพม่าเข้ามาอาศัยอยู่ร่วมกับชุมชนไทยใหญ่ทำให้มีการรับเอาความเชื่อและพิธีกรรมของศาสนาพุทธเข้ามาไว้ในวิถีชีวิตมากกว่ากลุ่มโปและสะกอ การมาที่หลังทำให้พื้นที่ทำกินของตนเองมีจำกัด ประกอบกับการอยู่ใกล้เมืองและมีการคมนาคมที่สะดวก ทำให้มีการยอมรับระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่รวมทั้งกฎหมายของรัฐมากกว่าที่จะดำรงจารีตเดิมของตนเอง สรุปตามตารางที่ 11 ดังนี้

ตารางที่ 11 สรุปกิจกรรมของชุมชนที่สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนจำแนกตามเผ่า

กิจกรรมของชุมชน	สะกอ	โป	ตองสุ	คะยา
ด้านเศรษฐกิจ				
1. การมีข้าวเพียงพอต่อการบริโภค				
1.1 การมีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และบุญคุณของธรรมชาติ	3	3	3	3
1.2 การประกอบพิธีกรรมเพื่อขออนุญาตใช้ และขอบคุณต่อธรรมชาติในทุกช่วงของการเพาะปลูก	3	3	2	2
1.3 การทำไร่หมุนเวียน	3	3	2	2
1.4 การทำนาขั้นบันได	2	2	3	3
1.5 การเลือกพื้นที่ให้เหมาะสม	2	3	2	2
1.6 การจัดสรรพื้นที่สำหรับปลูกข้าวไร่อย่างเป็นธรรม	2	3	2	2
1.7 การใช้พันธุ์ข้าวที่หลากหลายของชุมชน	3	3	3	3
1.8 การเอา "วันกัน"	3	3	2	2

ตารางที่ 11 (ต่อ)

กิจกรรมของชุมชน	สะกอก	ไป	ตองสูง	คะยา
1.9 การจัดการพื้นที่ดิน เพื่อรักษาความอุดมสมบูรณ์	3	3	3	3
1.10 การจัดการน้ำในระบบเหมืองฝาย	3	3	3	3
2. การมีรายได้สมดุลง่าย				
2.1 การดำรงชีวิตอย่างพอเพียง เรียบง่าย	3	3	3	3
2.2 การเลี้ยงหมูและไก่ในครัวเรือน	3	3	3	3
2.3 การปลูตามไฟ ทำให้มีพืชผักกินตลอดช่วงการทำงาน	3	3	2	2
2.4 การเลี้ยงวัวควายในพื้นที่ป่า	3	3	1	2
2.5 การพึ่งพิงธรรมชาติสำหรับ สร้างบ้าน แหล่งอาหาร ยา รักษาโรค	3	3	2	2
2.6 การผลิตของใช้ในชุมชน เช่น ทอผ้า จักสาน	3	3	2	2
ด้านสิ่งแวดล้อม				
3 การมีพื้นที่ป่าของชุมชน				
3.1 การมีความเชื่อว่า “ทุกสรรพสิ่งล้วนมีเจ้าของ” ทำให้มีการใช้ตามความจำเป็น ไม่ทำลาย	3	3	3	3
3.2 การประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับป่า	3	3	1	2
3.3 การควบคุมจัดการและปกป้องดูแลป่า	3	3	1	2
3.4 การจัดพื้นที่ป่าสำหรับใช้สอยของชุมชน เช่น เขตที่อยู่อาศัย ที่ทำไร่ ที่ทำนา ป่าต้นน้ำ ป่าชุมชน ป่าตามประเพณี (ป่าช้า ป่าสะดือ)	3	3	2	2
4. การมีน้ำใช้				
4.1 การมีความเชื่อ “ได้กินจากป่าต้องรักษาป่า ได้กินจากน้ำต้องรักษาน้ำ”	3	3	3	3
4.2 การมีพิธีกรรมเกี่ยวกับน้ำ	3	3	2	3
4.3 การกำหนดข้อปฏิบัติเกี่ยวกับป่าต้นน้ำ	3	3	2	3

ตารางที่ 11 (ต่อ)

กิจกรรมของชุมชน	สะกอก	ไป	ตองสูง	คะยา
4.4 การจัดระบบประปาภูเขาและการบำรุงดูแลรักษา	3	3	3	3
ด้านสังคม				
5. การมีความเป็นธรรม				
5.1 ความเชื่อที่ว่า “การกระทำใดๆก็ตามถึงแม้ว่าคนไม่เห็นแต่ผีเห็น” และ“ผีบรรพบุรุษซึ่งก็คือผีบ้านผีเรือนจะคอยคุ้มครองดูแลลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข”	3	3	3	3
5.2 การประกอบพิธีกรรมของชุมชนที่แสดงการขอโทษต่อผีเมื่อมีการทำผิดหรือล่วงเกิน	3	3	2	2
5.3 การเคารพผู้อาวุโสและการเลี้ยงดูแลพ่อแม่	3	3	3	3
5.4 มีกฎ ระเบียบของชุมชนให้ถือปฏิบัติ	3	3	2	2
5.5 มีคณะกรรมการในการตัดสินข้อพิพาทหรือความผิด	3	3	2	1
6. การมีสุขภาพดี				
6.1 ความเชื่อในความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติและและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ	3	3	3	3
6.1 การประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวกับสุขภาพอนามัย	3	3	2	1
6.2 การใช้สมุนไพร	3	3	2	2

หมายเหตุ 1 หมายถึงมีกิจกรรมน้อย 2 หมายถึงมีกิจกรรมปานกลาง 3 หมายถึงมีกิจกรรมมาก

จากตารางที่ 11 จะเห็นว่าความต้องการจำเป็นและกิจกรรมของชุมชนกะเหรี่ยงทั้ง 4 กลุ่มมีความคล้ายคลึงกัน ไม่มีความแตกต่างกันมากนัก จะมีเพียงบางชุมชนที่แตกต่างออกไปบ้างเพราะมีการรับเอาวัฒนธรรมของกลุ่มอื่นเข้ามาในกลุ่มตัวเองเนื่องมาจากการอยู่ด้วยกันหรือการคมนาคมสื่อสารที่สะดวกทำให้วัฒนธรรมอื่นแพร่เข้าไปได้ง่าย

ตอนที่ 2 ผลการวิเคราะห์ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืน

ลักษณะความคิดของชุมชนกะเหรี่ยง

ในการศึกษา พบว่าวิธีการคิดและการดำรงชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม มีลักษณะสำคัญ 2 ประการ คือ

1. การมีโลกทัศน์แบบองค์รวม (Holistic World View)

จากการศึกษาพบว่าชุมชนกะเหรี่ยงทั้ง 4 กลุ่มมีวิธีคิดที่มีลักษณะเป็นองค์รวม เชื่อมโยงทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม เช่น การมีความเชื่อว่าทรัพยากรธรรมชาติมีผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นผู้ดูแล ทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนซึ่งมีลักษณะพึ่งพิงธรรมชาติเป็นไปตามความต้องการจำเป็นของชุมชน กระจายผลประโยชน์ให้ทั่วถึงเป็นธรรมแก่ทุกคน ชุมชนจะไม่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติมากเกินไปมิฉะนั้นจะทำให้ผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไม่พอใจ และลงโทษให้ทั้งต่อตนเอง คนในครอบครัวและสมาชิกในชุมชนอื่นๆเจ็บป่วยได้รับภัยพิบัติได้ ลักษณะความเชื่อดังกล่าวก่อให้เกิดประเพณีและพิธีกรรมที่จะอ่อนน้อม ขอความช่วยเหลือ รวมทั้งการขอบคุณเมื่อตนเองได้รับประโยชน์แล้ว นอกจากนี้ชุมชนกะเหรี่ยงยังให้ความสำคัญต่อความเป็นชุมชนมากกว่าความเป็นปัจเจกบุคคล ทำให้สังคมของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงอยู่ได้ด้วยความสุข เอื้ออาทรต่อกัน ไม่เกิดความขัดแย้ง และยังรักษาทรัพยากรธรรมชาติไว้ให้ลูกหลานในรุ่นต่อไปได้ กล่าวโดยสรุปคนกะเหรี่ยงมีความเชื่อว่าการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งจะมีผลกระทบต่อสิ่งอื่นๆด้วย ดังนั้นการจะกระทำสิ่งใดๆของชุมชนกะเหรี่ยงจึงมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงทั้งความคิด จิตใจของตนเอง ของชุมชน รวมทั้งความสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งที่อยู่เหนือกว่าธรรมชาติด้วย

2. ความหลากหลาย (Diversity)

จากการศึกษาพบว่าชุมชนกะเหรี่ยงทั้ง 4 กลุ่ม ถึงแม้จะมีเงื่อนไขในการดำรงชีวิตและวิธีคิด ความเชื่อที่คล้ายคลึงกัน แต่เมื่อพิจารณาลงในรายละเอียดแล้วในแต่ละเรื่องจะมีความหลากหลายทั้งในความคิดตลอดจนวิธีการเพื่อจะดำรงชีวิตอยู่ได้ในพื้นที่สูง ซึ่งมีความจำกัดทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติอันเนื่องมาจากสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศที่มีความเฉพาะของพื้นที่ชุมชนของตนเอง กล่าวคือ

2.1 ความหลากหลายของผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้คนกะเหรี่ยงต้องคำนึงถึงผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตลอดเวลาในการกระทำสิ่งใดๆ ตามความเชื่อมีผีหลายประเภทสรุปได้คือ

-ผีบ้านซึ่งเป็นผีบรรพชนฝ่ายมารดา คนกะเหรี่ยงมีความเชื่อว่าทำหน้าที่ในการปกป้องคุ้มครองชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสายตระกูล คนกะเหรี่ยงจะแสดงความซื่อสัตย์จงรักภักดีทั้งต่อผีบรรพชนและพ่อแม่ญาติพี่น้องของตน

-ผีเจ้าที่ คนกะเหรี่ยงเชื่อว่าเป็นผีที่มีอำนาจกว้างขวางที่คุ้มครอง ปกป้องทรัพยากรธรรมชาติอยู่ ประกอบไปด้วย ผีเจ้าดิน(ฮ่อ โช เกอะจ่า) ผีเจ้าเขา(เก๊ะ เจอ เกอะจ่า) ผีเจ้าป่า(ป่ก่า เกอะจ่า) ผีเจ้าน้ำ(ที่เก อะจ่า) ถ้าคนกะเหรี่ยงมีความประสงค์ใช้ทรัพยากรส่วนใดก็สามารถขอได้เฉพาะเจาะจงต่อผีที่ดูแลทรัพยากรธรรมชาตินั้นๆ

-ผีที่ทำหน้าที่ดูแลเฉพาะเรื่อง เช่น ผีไร่จะดูแลไร่ข้าว ผีนาจะดูแลนาข้าว ผีฝายจะดูแลเหมืองฝายให้แข็งแรงมีน้ำเพียงพอ

2.2 ความหลากหลายของพืชพันธุ์ ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีพืชพันธุ์ที่หลากหลาย ซึ่งมีคุณสมบัติและการใช้ตามจุดประสงค์ที่แตกต่างกัน ทั้งเป็นการสืบทอดพันธุ์จากบรรพบุรุษ ความชอบส่วนตัว หรือใช้ในการประกอบพิธีกรรมตามประเพณี พันธุ์แต่ละชนิดอาจจะไม่ให้ผลผลิตสูงสุด แต่มีความเหมาะสมตามประโยชน์ใช้สอยและภูมิอากาศของชุมชนพื้นที่สูง รวมทั้งวิธีการปลูกร่วมปะปนกันไปถึงแม้จะทำให้เกิดการกลายพันธุ์ แต่ก็เป็นการป้องกันโรคและศัตรูพืชรบกวนตามธรรมชาติ กล่าวคือ

-พันธุ์ข้าวในแต่ละครอบครัวจะมีการปลูกข้าวชนิดต่างๆ ประมาณ 2-5 ชนิด ซึ่งมีความแตกต่างกันทั้งคุณสมบัติ ปริมาณผลผลิต เวลาเก็บเกี่ยว เป็นต้น ทำให้บางชุมชนจะมีพันธุ์ข้าวถึง 20-30 สายพันธุ์

-พันธุ์พืชไร่อื่นๆ เช่น ข้าวโพด ข้าวฟ่าง อ้อย งา เผือก มัน ซึ่งในแต่ละชนิดชุมชนจะมีพันธุ์ที่แตกต่างกันอยู่ 3-5 สายพันธุ์

-พันธุ์ผัก เช่น พริก มะเขือ แตงกวา ฟักทอง บวบ ผักกาด ซึ่งในแต่ละชนิดชุมชนจะมีพันธุ์ที่แตกต่างกันอยู่ 5-8 สายพันธุ์

ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืน

ในการศึกษาตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง นอกจากจะต้องมีลักษณะเป็นองค์รวมและมีความหลากหลายแล้ว ในการพัฒนาชุมชนในพื้นที่สูงให้ยั่งยืนต้องประกอบไปด้วยตัวชี้วัด ทั้งนี้ตัวชี้วัดต้องสะท้อนความต้องการของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงทั้ง 6 ประการ คือ การมีข้าวเพียงพอต่อการบริโภค การมีรายได้สมดุลรายจ่าย การมีพื้นที่ป่าใช้

สอยของชุมชน การมีน้ำใช้เพียงพอ การมีความเป็นธรรมในชุมชน และการมีสุขภาพดี จากการศึกษาพบว่า มีตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงจำนวน 4 ตัว ดังนี้

1. การรักษาความเชื่อและค่านิยมต่อธรรมชาติ

การรักษาความเชื่อและค่านิยมต่อธรรมชาติของคนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง เป็นตัวชี้วัดที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน คนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงยังมีความเชื่อในอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ วิถีชีวิตของคนกะเหรี่ยงมีพื้นฐานมาจากความคิดในด้านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติและสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ จนก่อให้เกิดประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ โดยเฉพาะการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างรอบน้อมยำเกรง คนกะเหรี่ยงเชื่อว่าทุกสรรพสิ่งล้วนมีเจ้าของ เช่น ที่ดิน แม่น้ำ ป่า สัตว์ป่า เป็นต้น ซึ่งสะท้อนจากความเชื่อในเรื่องผี หากต้องการใช้ประโยชน์จะต้องขอจากเจ้าของก่อนเสมอ โดยผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นต่างก็มีอำนาจที่จะบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์และเกื้อหนุนแก่ทุกคนได้ การประพฤติตัวที่ดีจะทำให้ผีหรือเจ้าของที่เหล่านั้นพอใจ บันดาลให้เกิดความสุขและความอุดมสมบูรณ์ได้ แต่หากทำไม่ดีหรือไม่เหมาะสมจะนำมาซึ่งความเจ็บป่วย และภัยพิบัติต่างๆที่สามารถเกิดขึ้นได้ทั้งในระดับบุคคล ครอบครัวและชุมชน การรักษาความเชื่อและค่านิยมของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงเป็นการผูกพันทางศีลธรรมก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในด้านต่างๆ ดังนี้

1.1 ด้านสิ่งแวดล้อม ความเชื่อและค่านิยมของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ ดิน น้ำ เกิดขึ้นจากความคิดคนกะเหรี่ยงที่ว่า “ทุกสรรพสิ่งล้วนมีเจ้าของ” มนุษย์มีสิทธิเพียงแค่การใช้ประโยชน์ แต่ไม่มีสิทธิในการครอบครองเป็นเจ้าของโดยเด็ดขาด ดังนั้นในเมื่อมีความต้องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นในแต่ละครั้งจำเป็นต้องมีการประกอบพิธีกรรมเพื่อขออนุญาตต่อเจ้าของที่หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และเมื่อมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเรียบร้อยแล้วก็ต้องมีพิธีกรรมเพื่อแสดงถึงความขอบคุณ สำนึกในบุญคุณเพื่อหวังให้เจ้าที่ได้พอใจถ้าจะมีการขอใช้ในโอกาสต่อไปเจ้าที่หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะได้อনุญาต และการขอก็เพียงความจำเป็นของตนเอง พิธีกรรมและความเชื่อของคนกะเหรี่ยง เป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาในการออกกฎเกณฑ์มากำกับการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน

นอกจากนี้ยังเสริมสร้างความผูกพันทางศีลธรรมและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันด้วย เช่น ภาษิตของชาวกะเหรี่ยงที่แปลได้ความว่า “ได้กินจากป่าต้องรักษาป่า ได้กินจากน้ำต้องรักษา น้ำ” หรือประเพณีการนำสายสะดือเด็กห่อผ้า นำไปวางที่ต้นไม้ใหญ่ใกล้หมู่บ้านหรือที่เรียกว่าป่าสะดือ โดยมีความเชื่อว่าขวัญของเด็กจะอยู่กับต้นไม้ ไม่อนุญาตให้ผู้ใดตัดฟันต้นไม้เหล่านั้น ความเชื่อเหล่านี้เป็นมาตรการในการรักษาป่ายังเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกในการรักษาป่า

และความผูกพันทางจิตวิญญาณระหว่างคนกับป่าไปยังรุ่นต่อไป ความเชื่อดังกล่าวซึ่งชุมชนนำมาใช้ประกอบกับพื้นฐานทางศีลธรรมเพื่อการจัดการทรัพยากรและการทำการเกษตร ทำให้มีการเลี้ยงผีเพื่อให้ช่วยดูแลรักษาป่า รักษาป่า ซึ่งนายประชา สิงขรศิริเดช ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านห้วยเสือเฒ่า กล่าวว่

“...มีการเลี้ยงผีดอยหลวง เป็นผีเจ้าที่บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านเก่า ให้อยู่เย็นเป็นสุข เลี้ยงตั้งหมู่บ้าน 3 ปี จัดให้มีการเลี้ยงผีครั้งหนึ่ง มีหมู ไก่ เหล้า ขนหม บุหรี่ เป็นของไหว้ เลี้ยงบวชทอดแห ให้นำหมูไปเลี้ยงผีที่ลำห้วยให้มีน้ำเพียงพอ เมื่อเลี้ยงเสร็จจะนำหมูมารับประทานร่วมกันตั้งหมู่บ้าน...”

(ประชา สิงขรศิริเดช, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2552)

พิธีกรรมและความเชื่อเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง และเป็นพื้นฐานของการดูแลการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน และยังเป็นวิธีหนึ่งที่ใช้ในการปลูกจิตสำนึกในการรักษาป่า และความผูกพันทางจิตวิญญาณระหว่างคนกับป่าไปยังรุ่นต่อไป

1.2 ด้านเศรษฐกิจ ความเชื่อและค่านิยมของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง ทำให้ชุมชนสามารถใช้ภูมิปัญญาในการประกอบอาชีพ ทำให้เกิดความมั่นคงทางอาหาร มีรายได้จากการใช้ฐานทรัพยากรภายในชุมชน การผูกพันทางศีลธรรมระหว่างชุมชนกับป่าเป็นพื้นฐานในการควบคุมจัดการและปกป้องดูแลป่าของตน สิทธิในการจัดการป่าของชุมชนไม่ได้หมายถึงการยึดเอาเอกสารสิทธิ์เหนือทรัพยากร แต่หมายถึงการกำจัดการใช้ทรัพยากรซึ่งเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมของชาวบ้านทุกคนให้ขึ้นอยู่กับอำนาจของชุมชนในการวางกฎเกณฑ์เพื่อรักษาและใช้ทรัพยากรเหล่านั้น ทำให้ชุมชนมีพื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่ทำกิน พื้นที่อนุรักษ์ นอกจากนี้ชุมชนยังสามารถที่จะกำหนดพื้นที่ทำกินโดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และยังจัดสรรให้แต่ละครัวเรือนอย่างเหมาะสม เช่น การทำไร่ข้าวของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง มีการใช้ความเชื่อและภูมิปัญญาในการปลูกข้าวซึ่งมีลักษณะเป็นแปลงหมุนเวียน เป็นการทำไร่ในระยะเวลาสั้นแต่ทิ้งป่าให้ฟื้นตัวในระยะยาว (Short cultivation-Long Fallow) มีลักษณะเป็นการปลูกยังชีพ ผลิตข้าวเพื่อการบริโภคในครัวเรือนพร้อมกันนี้ยังมีการปลูกพืชผักอื่นๆทั้งเพื่อการยังชีพและประกอบพิธีกรรม ทำให้ไม่มีความจำเป็นต้องใช้สารเคมีในการเพิ่มผลผลิตและป้องกันกำจัดศัตรูพืช นอกจากนี้ในชุมชนที่มีพื้นที่ทำกินน้อยลงยังสามารถที่จะใช้ภูมิปัญญาในการปรับพื้นที่เป็นนาขั้นบันได รวมทั้งพัฒนาระบบเหมืองฝายเพื่อให้มีน้ำเพียงพอต่อการทำนา สามารถทดแทนการทำไร่ข้าวที่ต้องใช้พื้นที่มากได้ นอกจากนี้ในพื้นที่ป่าของชุมชนยังใช้เป็นที่เลี้ยงสัตว์ เช่น วัว ควาย ถือเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญ

ที่สุดของชุมชน เพราะวัวควายไม่ทำลายความอุดมสมบูรณ์ของป่า ใช้พื้นที่เพียงเป็นแหล่งอาหาร และอยู่อาศัยเท่านั้น ชุมชนสามารถหาของป่า เห็ด ผัก รวมทั้งล่าสัตว์สำหรับใช้ในการยังชีพได้อีกด้วย

1.3 ด้านสังคม ความเชื่อและค่านิยมของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความเสมอภาค ลักษณะความเชื่อของคนกะเหรี่ยงมีพื้นฐานทางศีลธรรม นำไปสู่กฎเกณฑ์การปกครองภายในชุมชน ประเพณี รวมทั้งการจัดการทรัพยากร ความเชื่อที่ว่า “การกระทำใดๆก็ตามถึงแม้ว่าคนไม่เห็นแต่ผีเห็น” ทำให้คนกะเหรี่ยงต้องระมัดระวังตัวให้อยู่ในจารีตของชุมชนไม่ว่าใครจะทราบหรือไม่ ดังนั้นหากมีความผิดพลาดในการใช้ทรัพยากรหรือการประพฤติปฏิบัติตนไม่เหมาะสมก็就会有การขอขมาต่อเจ้าที่และสัจญญาว่าจะไม่ประพฤติปฏิบัติให้ผิดไปจากประเพณีอีก นอกจากนี้ความคิดความเชื่อเกี่ยวกับการเจ็บป่วยของคน ยังเกี่ยวข้องกับวิถีการปฏิบัติของคนในชุมชนในเรื่องต่างๆ ที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนด้วยกัน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติได้แก่ การทำมาหากิน การอยู่ในสังคมและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ถ้าใครประพฤติตนไม่เหมาะสมจะทำให้เกิดความเจ็บป่วยขึ้นได้ คนกะเหรี่ยงจะมีวิธีในการวินิจฉัยความเจ็บป่วยแล้วจึงรักษาไปตามสาเหตุของการเจ็บป่วยนั้น ถึงแม้ว่าความรู้ของคนกะเหรี่ยงจะมีไม่พอต่อการรักษาโรคในปัจจุบัน แต่คนกะเหรี่ยงยังมีภูมิปัญญาเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรรักษาอาการเจ็บป่วย พิธีกรรมต่างๆของคนกะเหรี่ยง นอกจากจะเสริมสร้างความเคารพต่อธรรมชาติแล้ว พิธีกรรมที่ชุมชนทำไปยังเพื่อให้ปกป้องรักษาให้ครอบครัวมีความสุข มีฝนตกพอดี มีอาหารเพียงพอ อุดมสมบูรณ์ ในพิธีเลือกพื้นที่สำหรับทำไร่ เป็นการขอขมาลาโทษธรรมชาติก่อนใช้ ให้ธรรมชาติแวดล้อมที่จะได้รับผลกระทบจากการทำไร่ออกไปชั่วคราวก่อน เมื่อได้ผลผลิตแล้วก็จะมีการเซ่นไหว้แสดงความขอบคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ช่วยให้อาหารอุดมสมบูรณ์ ถึงแม้ในปัจจุบันพิธีกรรมดังกล่าวในปัจจุบันได้ลดรูปแบบลง แต่พิธีกรรมต่างๆทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างคนในครอบครัว ชุมชน เช่น การมัดมือ จะมีการให้ศีลให้พรกัน ทำให้เกิดการเคารพเชื่อฟัง ถ่ายทอดแบบธรรมเนียมของชุมชน

2. การรักษาวิถีการปลูกข้าวเชิงประเพณีของชุมชน

การปลูกข้าวเชิงประเพณีของชุมชนกะเหรี่ยงหมายถึงการปลูกข้าวที่อาศัยภูมิปัญญาตั้งแต่การเลือกพื้นที่ การจัดสรรพื้นที่เพาะปลูก การเอาวันกัน รวมทั้งการใช้พันธุ์ข้าวที่หลากหลายด้วย โดยทั่วไปการผลิตข้าวจัดเป็นตัวชี้วัดทางด้านเศรษฐกิจ ที่มุ่งเน้นประสิทธิภาพการผลิตซึ่งมีเป้าหมายให้ได้ผลผลิตสูงที่สุด การผลิตได้มากย่อมทำให้เกิดความมั่งคั่ง มั่นคงแก่ทั้งครัวเรือนและชุมชนนั้นๆ ในขณะที่ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงผลผลิตข้าวถึงแม้จะเป็นสิ่งที่จำเป็น

สำหรับชุมชน แต่เป้าหมายในการผลิตไม่ได้มุ่งเฉพาะผลผลิตที่สูงเท่านั้น ชุมชนยังต้องคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมและสังคมด้วย ดังนั้นการปลูกข้าวของคนกะเหรี่ยงจึงมีลักษณะผสมกันระหว่างตัวชี้วัดทางด้านเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและสังคม การที่ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงสามารถปลูกข้าวจนเพียงพอต่อการบริโภคได้ ทั้งที่สภาพพื้นที่ไม่เอื้ออำนวย เพราะมีพื้นที่ราบน้อย มีความสูงชัน ภูมิอากาศหนาวเย็น เพราะคนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงสามารถรักษาวิถีการปลูกข้าวเชิงประเพณีของชุมชนเอาไว้ได้ การปลูกข้าวเชิงประเพณีเป็นการใช้ภูมิปัญญาของบรรพชนของคนกะเหรี่ยงที่สะสมมาหลายร้อยปี โดยภูมิปัญญาในการปลูกข้าวที่สำคัญของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง ประกอบไปด้วย

2.1 การเลือกพื้นที่ที่เหมาะสมสอดคล้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มีลักษณะเป็นตัวชี้วัดทางด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งวิธีการเลือกพื้นที่จะไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ทำให้ชุมชนกะเหรี่ยงมีผลผลิตข้าวเพียงพอทั้งในปัจจุบันและในอนาคตด้วย สำหรับชุมชนที่ศึกษาทั้ง 4 แห่ง มีการกำหนดเป็นข้อห้ามต่างๆไปในการเลือกพื้นที่สำหรับทำไร่ข้าว และกำหนดการเลือกพื้นที่ในแต่ละปี คล้ายๆกัน แต่อาจจะมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปบ้างตามภาษาของแต่ละเผ่า การไม่ปฏิบัติตามข้อห้ามและข้อกำหนดของชุมชน จะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ สำหรับข้อห้ามและข้อกำหนดที่ได้จากการศึกษามีดังนี้

1) ข้อห้ามต่างๆไปในการเลือกพื้นที่ทำไร่ข้าวมีหลายประการ เช่น ห้ามทำไร่ในพื้นที่ป่าขุนห้วย หรือป่าต้นน้ำของหมู่บ้าน ห้ามทำไร่ในพื้นที่นูนซึ่งคล้ายเป็นจอมปลวกอยู่กลาง หรือเป็นพื้นที่เว้าลงเป็นแอ่ง ทั้งสองแบบถือว่าเป็นที่ของเจ้าป่าเจ้าเขาห้ามทำไร่ รวมทั้งพื้นที่ที่มีน้ำซึมออกมาแม้ไม่มีลำห้วยและเขตป่าแกตั้นไม้ขึ้นหนาที่บ ซึ่งเป็นการรักษาต้นน้ำลำธารเพื่อไม่ให้ถูกทำลายจะช่วยให้คงความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติไว้ได้ ข้อห้ามดังกล่าวชุมชนที่ศึกษาทั้งหมดปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด

2) ข้อกำหนดในการเลือกพื้นที่ทำไร่ในแต่ละปี เพื่อเป็นการรักษาสมดุลทางธรรมชาติและจัดระบบการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้มีความเหมาะสม สอดคล้องกับระบบนิเวศน์ เช่น “โทะหล่วยเปยลอ” หมายถึง พื้นที่ที่ทำไร่ที่ขุนห้วยแล้วปีต่อไปจะย้ายลงไปทำที่ท้ายน้ำไม่ได้ ทำไร่ที่ติดๆกันเลยก็ไม่ได้ “โทะหล่วยเปยโด๊ะ” หมายถึงปีนี้ทำไร่บนดอยลูกหนึ่ง ปีต่อไปจะทำไร่บนดอยอีกลูกหนึ่งซึ่งอยู่ตรงกันข้าม หรือหันหน้าเข้าหากันไม่ได้ พื้นที่ซึ่งมองเห็นกันทำไม่ได้ แต่ถ้ามีเข้างมองไม่เห็นกันจึงจะทำได้ “เดาะบือเหวควาจุ” หมายถึงถ้าพี่น้องผู้ชาย 2 คนทำไร่ใกล้กัน คนอื่นห้ามมาทำไร่ระหว่างกลาง “หยื่อเต๊ะ” หากทำไร่ฝั่งหนึ่งของดอยแล้ว ปีต่อไปจะข้ามไปทำอีกฟากซึ่งตรงกันไม่ได้ แต่ถ้าหากทำไร่ชนสันดอยปีต่อไปจะข้ามไปอีกฟากดอยให้พื้นที่ไร่

จรดกันเลยได้ ข้อกำหนดนี้มีการปฏิบัติกันน้อยลงโดยเฉพาะในชุมชนที่มีพื้นที่ทำกินน้อย เช่น บ้านห้วยเสือเฒ่า บ้านเรกะติ บ้านแก่งปลาเลา ส่วนที่บ้านหนองอึ่งใต้ซึ่งมีพื้นที่ทำกินมาก จะมีข้อกำหนดที่สอดคล้องกับข้อความข้างต้นเป็นส่วนใหญ่

2.2 การจัดสรรพื้นที่สำหรับปลูกข้าวไร่อย่างเป็นทางการ มีลักษณะเป็นตัวชี้วัดทางด้านสังคม พื้นที่ทำไร่ข้าวถือว่าเป็นพื้นที่กรรมสิทธิส่วนรวม เป็นสิทธิของชุมชน ทุกคนรอบครัวสามารถหมุนเวียนสลับกันได้ทั้งหมดบ้าน ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีการจัดสรรที่ดินตามความจำเป็นในการบริโภคของแต่ละครอบครัว แนวคิดในการจัดสรรพื้นที่เป็นแนวคิดของการเกื้อกูลช่วยเหลือกัน ไม่มุ่งประโยชน์ของตนฝ่ายเดียว การจัดแบ่งพื้นที่เท่าที่จำเป็นในการบริโภคของครัวเรือนในแต่ละปีไม่มีการสะสม โดยในแต่ละปีหลังจากพิธีปีใหม่ ผู้นำชุมชนพร้อมด้วยชาวบ้านจะออกเลือกพื้นที่ที่เหมาะสม แล้วถึงจะกำหนดว่าใครจะอยู่ส่วนไหน มีหลักเกณฑ์ในการกำหนดพื้นที่หลายประการ คือ

1) ครัวเรือนที่มีจำนวนสมาชิกมาก จะได้รับการจัดสรรพื้นที่ทำไร่มากกว่าครัวเรือนที่มีสมาชิกน้อยกว่า โดยใช้หลักครัวเรือนไหนมีความจำเป็นมากก็ได้พื้นที่เพาะปลูกมาก ครัวเรือนไหนมีความจำเป็นน้อยก็ได้พื้นที่น้อย พื้นที่ที่ได้รับจะพอเพียงต่อการบริโภคในแต่ละปี ไม่เหลือสะสมสำหรับปีต่อไป

2) ครัวเรือนที่เป็นคนแก่ก็ได้พื้นที่ใกล้หมู่บ้านกว่าของคนอื่น เพราะสะดวกในการเดินทาง เป็นความเอื้ออาทรของชุมชนที่มีต่อผู้อ่อนแอกว่า

3) พื้นที่ทำไร่ของชุมชนในแต่ละแปลงจะรวมกลุ่มกัน 2-4 ครัวเรือน เพื่อจะได้ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ส่วนใครจะได้ตรงแปลงไหนจะใช้เสี่ยงทายด้วยกระดูกไก่

4) ตามปกติแต่ละครัวเรือนมักจะได้พื้นที่ซ้ำที่เคยทำมาก่อนซึ่ง แต่พื้นที่ในแต่ละแห่งจะมีความอุดมสมบูรณ์ที่แตกต่างกัน จึงมีข้อกำหนดครอบครัวใดทำไร่ในที่ดินเดิมครบ 3 รอบแล้วต้องเปลี่ยนที่ใหม่

บ้านหนองอึ่งใต้เป็นหมู่บ้านเดียวที่ยังมีการจัดสรรพื้นที่โดยอาศัยแนวคิดข้างต้นอยู่มาก ในขณะที่ชุมชนบ้านห้วยเสือเฒ่าและบ้านแก่งปลาเลามีการปฏิบัติที่น้อยลง เพราะข้อจำกัดของพื้นที่ทำกิน ในส่วนของบ้านเรกะติพื้นที่ปลูกข้าวไร่มีแนวโน้มเป็นที่ส่วนบุคคลมากขึ้นกว่าเป็นพื้นที่ส่วนรวม ทำให้ไม่สามารถกระจายพื้นที่ไปยังครัวเรือนที่มีสมาชิกมากได้ ทำให้

สมาชิกส่วนหนึ่งต้องออกไปรับจ้างนอกหมู่บ้าน เพื่อหาเงินมาซื้อข้าว สอดคล้องกับคำกล่าวของ นายประภัทร ประเสริฐศิริ อดีตผู้ใหญ่บ้านว่า

“...ตอนนี้ไม่เหมือนเมื่อก่อนพอแบ่งกันได้ ตอนนี้มีเจ้าของ คนไม่มีต้อง ออกไปรับจ้างเขา ไม่ไปก็อด ไปก็ลำบาก...”

(ประภัทร ประเสริฐศิริ, สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2552)

2.3 การใช้พันธุ์ข้าวที่หลากหลายของชุมชน มีลักษณะเป็นทั้งตัวข้าวที่ผสมกัน ระหว่างด้านเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและสังคมไปในตัว กล่าวคือพันธุ์ข้าวที่ใช้ในพื้นที่สูงถือว่าเป็น ภูมิปัญญาของคนกะเหรี่ยงในการปลูกข้าวไร่ โดยในไร่ของแต่ละครอบครัวจะมีการปลูกข้าวชนิด ต่างๆ ประมาณ 2-5 ชนิด ซึ่งแต่ละชนิดจะเกี่ยวไม่พร้อมกัน ทำให้เบาแรงเมื่อถึงฤดูเกี่ยว การ ปลูกข้าวที่หลากหลายพันธุ์ในไร่ ทำให้มีศัตรูพืชมารบกวนน้อยกว่าการปลูกพันธุ์เดียว หลักการใน การคัดเลือกพันธุ์ข้าวสำหรับคนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงในแต่ละชุมชนมีความคล้ายคลึงกัน คือ

1) ต้องการให้ได้ปริมาณผลผลิตมาก โดยจะเลือกพันธุ์จากต้นข้าวที่มี ขนาดรวงใหญ่ เมล็ดใหญ่ ข้าวเต็มเมล็ด ไม่มีโรค มีรสชาติดี มีความเหนียวนุ่มเมื่อหุงสุก มีสีตาม ความชอบของผู้ปลูก

2) มีความสัมพันธ์กับผู้ปลูกด้วย กล่าวคือเมื่อนำมาปลูกแล้วผู้ปลูกหรือ คนในครอบครัวเกิดเจ็บป่วยขึ้นมาก็จะไม่นำมาปลูกอีก จะหาพันธุ์ใหม่มาแทนการเลือกพันธุ์ เพื่อให้ได้ข้าวที่เหมาะสมกับตนเอง ชาวบ้านที่นับถือผีในชั้นแรกจะมีวิธีการเลือกพันธุ์ข้าวที่ เหมาะสมกับตัวเอง โดยเมื่อแยกครอบครัวใหม่จะใช้พันธุ์ข้าวสืบทอดจากพ่อแม่ฝ่ายหญิง หรือบาง กรณีจะทำการเสี่ยงทายโดยใช้กระดูกไก่เพื่อหาพันธุ์ข้าวที่จะปลูก ส่วนชาวบ้านที่นับถือคริสต์ สามารถเลือกพันธุ์ข้าวได้เอง หากข้าวให้ผลผลิตไม่ดี สามารถทำพิธีขอเปลี่ยนพันธุ์ข้าวต่อพระเจ้า ที่โบสถ์ได้

การมีพิธีกรรมต่าง ๆ ทำให้เกิดความหลากหลาย สามารถรักษาข้าวพันธุ์พื้นเมือง เอาไว้ได้ นอกจากปลูกข้าวเจ้าไว้สำหรับเป็นอาหารประจำวันแล้วชุมชนกะเหรี่ยงบนพื้นที่สูงยัง ปลูกข้าวเหนียวเพื่อไว้ทำพิธีกรรมและขนมด้วย การปลูกข้าวเหนียวจะปลูกอยู่ด้านบนหรือที่สูงกว่า ส่วนที่ต่ำลงมาจะปลูกข้าวเจ้าเพื่อป้องกันข้าวเจ้าปนกับข้าวเหนียว นอกจากนี้ยังมีการปลูกข้าว พันธุ์ที่บรรพบุรุษมอบให้ไว้เป็นประจำทุกปี สำหรับพันธุ์ข้าวที่ชุมชนกะเหรี่ยงบนพื้นที่สูงนิยมปลูกมี หลายพันธุ์ ที่เป็นข้าวเจ้า เช่น “ปือหมื่อว่า” พบที่เรกะติ บ้านหนองอึ่งใต้ มี ลักษณะเปลือกขาว เมล็ดกลม ข้าวเหนียว ตียาก เมล็ดไม่ค่อยหลุดออกจากรวง ใช้เวลาปลูก 7 เดือน “ปือกวา” พบที่

หนองอึ่งใต้ บ้านห้วยเสือเฒ่า และแก่งปลาเลา ให้ผลผลิตมากกว่าข้าวชนิดอื่นๆ ชาวบ้านที่บ้านหนองอึ่งใต้มีความเชื่อว่าหากปลูกติดต่อกัน 3 ปีซ้อนจะตาย หากให้ผลผลิตมากเกินไปคนในครอบครัวจะเสียชีวิต ต้องส่งต่อให้คนอื่นปลูกบ้าง “บือค้อเซะว่า” และ “บือซ้อล้า” เป็นข้าว 3 เดือน ชาวบ้านไว้ปลูกแก้ขัดปลูกเพียงเล็กน้อยเพราะโดนฝนจะเกี่ยวไม่ทัน พบในทุกชุมชน นอกจากนี้ยังมีอีกหลายพันธุ์ ได้แก่ “บือโปะโละ” “บือพอทะ” “บือทอแม” และ “บือซอมี” เป็นต้น สำหรับข้าวเหนียว ก็มีหลายพันธุ์เช่นเดียวกัน เช่น “บืออ้อบ้อ” พบที่บ้านเรกะติ มีลำต้นสูงประมาณเอว เมล็ดแข็ง ไม่อร่อย แต่หุงขึ้นหม้อ “บืออ้อกะซ้อแม่” พบที่บ้านหนองอึ่งใต้ เมล็ดมีลักษณะเรียวยาว หุงแล้วนิ่ม กินอร่อย

2.4 การ “เอาวัน” มีลักษณะเป็นตัวชี้วัดทางด้านเศรษฐกิจที่ผสมผสานกับด้านสังคม การ “เอาวัน” ของคนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีลักษณะคล้ายกับการ “ลงแขก” ในชุมชนพื้นราบ ซึ่งเป็นการช่วยเหลือเอาแรงกันระหว่างสมาชิกในชุมชน เนื่องมาจากปริมาณงานในแต่ละครัวเรือนมีมาก การใช้แรงงานเฉพาะในครัวเรือนของตนไม่เพียงพอที่จะทำงานสำเร็จลงได้ตามเวลา จำเป็นต้องขอแรงงานจากครัวเรือนอื่นๆ มาช่วย โดยทั่วไปสังคมของชุมชนกะเหรี่ยงไม่ซับซ้อนมากนัก สมาชิกมักจะมีกิจกรรมที่คล้ายๆ กัน สามารถช่วยเหลือกันได้ ผู้ที่เป็นเจ้าของงานจะเตรียมข้าวอาหารสำหรับเลี้ยงคนที่มาเอาแรง การหมุนเวียนช่วยเหลือกันในแต่ละครัวเรือน นอกจากจะทำให้ทำงานของแต่ละครัวเรือนสำเร็จบรรลุตามเป้าหมายแล้ว การ “เอาวัน” ก็ยังช่วยทำให้สมาชิกในชุมชนได้มีโอกาสสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกัน เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ของแต่ละคน เข้าใจนิสัยใจคอ ความสามารถ ระบุปัญหา ข้อคิดความเห็นของแต่ละคน การช่วยเหลือกันทำให้เกิดสำนึกในบุญคุณ เมื่อมีความขัดแย้งกันสามารถที่จะทำให้เข้าใจกันได้ง่าย ชุมชนมีความสามัคคีแน่นแฟ้น ลักษณะงานของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงที่นิยม “เอาวัน” คือ

1) การเผาไร่ เป็นขั้นตอนหลังจากที่มีการตัดไม้ถางไร่แล้วปล่อยให้ไม้แห้งเป็นเวลาประมาณ 2-3 สัปดาห์ หลังจากนั้นจะเผาให้สมบูรณ์ที่สุดและให้ขี้เถ้ากระจายทั่วแปลงเพราะเชื่อว่ามีธาตุอาหารทำให้ข้าวเจริญงอกงามดี แต่เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าวฝนมักจะตกทำให้มีเวลาตากไม้ไม่มากนัก ถ้าฝนตกมาก่อนจะทำให้ไม้ที่แห้งดีแล้วเปียก การเผาไหม้ไม่สมบูรณ์ ข้าวจะได้ผลผลิตไม่ดี ก่อนการเผาไร่ต้องช่วยกันทำแนวกันไฟก่อน หลังจากนั้นเจ้าของแปลงที่อยู่หัวไร่จะเผาก่อน คนที่อยู่ท้ายไร่เข้ามาช่วย หลังจากนั้นเมื่อของตนใกล้เสร็จแล้วก็ค่อยไปช่วยคนต่อไปจนครบหมดทุกคนแล้วจึงค่อยเริ่มขั้นตอนต่อไปได้ ในบางแปลงสามารถทำพร้อมกันไปได้เลยแต่เจ้าของแปลงต้องตกลงกันว่าจะเริ่มงานอย่างไร เพื่อไม่ให้ควันไฟและความร้อนของแต่ละแปลงไปรบกวนการทำงานของชาวบ้านที่อยู่ในแปลงข้างเคียง

2) การปักไร่ เป็นขั้นตอนที่เกิดขึ้นหลังจากที่มีการเผาไร่เรียบร้อยแล้ว เป็นขั้นตอนในการขุดหลุมแล้วหยอดเมล็ดข้าวลงในหลุมนั้น ก่อนที่จะปักไร่ผู้ชายจะปลูกกระท่อม และทำรั้ว ผู้หญิงจะเก็บกวาดไร่ หลังจากนั้นจะมีการเตรียมอาหารไว้สำหรับแขกที่จะมาเอาวันกัน ในการปักไร่ การปักรไรมักทำในช่วงเดือนพฤษภาคมก่อนที่ฝนจะตก ถ้าฝนตกก่อนจะทำให้หญ้า งอกก่อนข้าว แต่ถ้าปักไร่ก่อนนานเกินไป ศัตรูพืช เช่น นก หนู มด อาจมากินเมล็ดข้าวจนเสียหาย ดังนั้นในช่วงนี้สมาชิกในชุมชนต้องช่วยกันปักไร่ให้เสร็จเรียบร้อยโดยเร็ว

3) การตายหญ้า เป็นการกำจัดวัชพืชโดยใช้แรงงานเป็นหลัก การใช้ แรงงานเฉพาะในครัวเรือนของตนไม่เร็วพอต่อการเจริญเติบโตของวัชพืช จำเป็นต้องใช้แรงงานของ คนอื่นมาช่วยกันเพื่อให้แล้วเสร็จลงในระยะเวลาสั้นๆ หลังจากนั้นจึงหมุนเวียนไปช่วยเจ้าของใน แปลงอื่นๆต่อไป

4) การเกี่ยวและนวดข้าว เนื่องจากข้าวในแต่ละแปลง จะมีพันธุ์ข้าวที่ แตกต่างกันอย่างบ้าง ทำให้ข้าวแก่ไม่พร้อมกัน จึงเก็บเกี่ยวไม่พร้อมกัน ในช่วงเก็บเกี่ยวนี้ถือว่าเป็น ช่วงที่สำคัญเพราะมีระยะเวลาจำกัด ถ้าหากฝนตกอาจจะทำให้ข้าวมีความชื้นเสียหายได้ รวมทั้ง การปล่อยให้ข้าวเข้าเก็บไปสัตว์พวกหนูและนกก็อาจจะมากัดกินผลผลิตจนเสียหายได้ คน กะเหรี่ยงจะมาเอาวันกันเมื่อเสร็จของคนแรก ก็จะไปช่วยคนต่อไป

การเอาวันกันไม่แต่เพียงการทำปลูกข้าวเท่านั้น ยังรวมไปถึงการซ่อมแซมหรือ ก่อสร้างบ้านใหม่ซึ่งต้องใช้แรงงานมาก คนกะเหรี่ยงนิยมที่จะซ่อมแซมบ้านในช่วงเดือนธันวาคม ถึงเดือนมกราคมในแต่ละปี หลังจากการเก็บเกี่ยวในแต่ละฤดูกาลเสร็จสิ้นลง เมื่อช่วยกันซ่อมแซม หรือปลูกบ้านในแต่ละหลังเรียบร้อยแล้ว ก็จะมีการกินเลี้ยงขึ้นบ้านใหม่กัน เป็นช่วงของความรื่น เริงก่อนที่จะเข้าสู่ฤดูกาลเพาะปลูกใหม่

3. การใช้ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง ได้แก่ ดิน น้ำ ป่าไม้ คนกะเหรี่ยงรู้จักการใช้ทรัพยากรเหล่านี้ให้เกิดประโยชน์โดยไม่ทำให้เกิดความเสื่อมโทรม คนกะเหรี่ยงอาศัยทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิต เป็นทั้งที่อยู่อาศัย อาหาร ยารักษาโรค ความสามารถในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติถือว่าเป็นภูมิปัญญาของชุมชนซึ่งจำเป็นต้องสงวน รักษาไว้ ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง ได้แก่ การ จัดการพื้นที่ดิน การจัดการระบบน้ำ และการจัดการป่า มีรายละเอียดดังนี้

3.1 การจัดการพื้นที่ดิน

การจัดการพื้นที่ดินมีลักษณะเป็นตัวชี้วัดทางด้านสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการปลูกข้าวไร่ข้าวบนพื้นที่สูงชันของชุมชนกะเหรี่ยง เนื่องจากการปลูกข้าวไร่ในพื้นที่สูงชันจะมีการชะล้างพังทลายของดิน ปุ๋ย ธาตุอาหารพืชสูง แต่คนกะเหรี่ยงก็สามารถหาวิธีการในการเพาะปลูก ที่จะรักษาความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่เอาไว้ การปลูกข้าวของคนกะเหรี่ยงไม่ต้องใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ ไม่ต้องใช้ยากำจัดโรคและแมลง ทำให้ผลผลิตที่ได้มีความสะอาดปลอดภัยทั้งต่อผู้เพาะปลูกและผู้บริโภค ไม่เป็นการทำลายสิ่งแวดล้อม วิธีการทำไร่ข้าวของคนกะเหรี่ยงสอดคล้องกับอนุรักษทรัพย์ากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การทำไร่ข้าวชุมชนกะเหรี่ยงทั้ง 4 แห่งในปัจจุบันยังคงถือปฏิบัติตามแบบภูมิปัญญาของชุมชนอยู่ทุกขั้นตอน ได้แก่

1) การตัดพินต้นไม้ในการถางไร่ เช่น การลิดกิ่งต้นไม้ใหญ่แทนการโค่นและเหลือยอดไว้ เป็นการให้ต้นไม้ได้แตกกิ่งใหม่ การตัดต้นไม้มือให้เหลือตอไว้สูงพอประมาณ เป็นการไม่ให้ตอไม้ตายไป แต่ยังสามารถแตกหน่อแตกกอ พืชดินสภาพได้อยู่เมื่อถูกปล่อยให้พักฟื้นแล้ว

2) การเผาไร่ หลังจากตัดพินต้นไม้แล้ว คนกะเหรี่ยงจะทำการตากให้แห้ง โดยการกระจายซากไม้เหล่านั้นให้เต็มพื้นที่ โดยทั่วไปจะใช้เวลาดตากประมาณ 2-3 สัปดาห์ หลังจากนั้นจึงจัดทำแนวกันไฟและการชิงเผาไฟจากหัวไร่ก่อน เพื่อป้องกันไม่ให้ไฟลามออกนอกเขต จากนั้นก็จะจุดไฟท้ายไร่ภายหลัง เนื่องจากโดยธรรมชาติความแรงของกระแสลมจะพัดจากท้ายไร่สู่หัวไร่ การเผาไหม้ที่สมบูรณ์ทั่วถึง ซึ่งจะทำให้เถาถ่านที่ได้จากการเผาไหม้กระจายทั่วบริเวณไร่เป็นการเพิ่มธาตุอาหารพืช รวมทั้งความร้อนจากไฟสามารถทำลายวัชพืชและโรคแมลงบางอย่างที่อยู่ในดินด้วย หลังจากเผาไร่แล้วจำเป็นต้องมีการเก็บกวาดไร่ให้ไร่โล่ง ไม่มีเศษไม้ กะกะ ขวางในเวลาปักไร่และเวลาดายหญ้า นอกจากนี้การกวาดไร่ยังช่วยเกลี่ยซี้เถาไปให้ทั่วๆ แปลง ซึ่งจะช่วยทำให้ข้าวงอกงามดี

3) การปลูกตามไฟ เป็นภูมิปัญญาของคนกะเหรี่ยงที่จะปลูกพืชผักหลังจากที่เผาไร่เสร็จใหม่ๆ คนกะเหรี่ยงจะนำเมล็ดพันธุ์ผักที่เก็บไว้มาปลูกทันที เช่น ข้าวโพด แตงกวา บวบ มะระ มะเขือ พริก พักเขี้ยว ถั่ว เป็นต้น คนกะเหรี่ยงเชื่อว่า การปลูกผักเมื่อเผาไร่เสร็จทันที จะทำให้ผักงาม ศัตรูพืช เช่น มด มอด นก หนู ไม่มากิน เพราะความร้อนได้ไล่ศัตรูพืชไปที่อื่น กว่าศัตรูพวกนี้จะกลับมาใหม่ผักก็เจริญเติบโต แข็งแรงพอที่จะต่อสู้กับศัตรูได้แล้ว พืชผักเหล่านี้จะเป็นอาหารในระหว่างการปักไร่และดายหญ้า

4) การปักไร่ด้วยการใช้เสียมขุดหลุมเพียงหน้าดินแทนการขุดพลิกหน้าดิน และการดายหญ้าด้วยขอดายหญ้า เป็นการรักษาหน้าดิน ไม่ให้เกิดการชะล้างพังทลาย รักษาโครงสร้างของดิน และรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดินเอาไว้

5) การปล่อยให้พื้นที่ไร่พักฟื้นเป็นระยะเวลา 6-10 ปี เป็นการให้พื้นดินฟื้นความอุดมสมบูรณ์ขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่งโดยการทำให้มีการสะสมของอินทรีย์วัตถุ หลังจากนั้นเกิดการย่อยสลายกลายเป็นธาตุอาหารพืช รวมทั้งทำให้เมล็ดหญ้าตลอดจนวัชพืชตาย

3.2 การจั้ดระบบน้ำของชุมชน

การจั้ดระบบน้ำของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงถือว่าเป็นสิ่งสำคัญในการดำรงชีวิต เพราะน้ำนอกจากจะใช้เพื่อการเกษตรในการปลูกข้าวแล้ว น้ำยังใช้สำหรับในครัวเรือนทั้งการดื่ม อาบ ชักล้างต่างๆ ทั้งของคนและสัตว์เลี้ยงด้วย วิธีการจั้ดการน้ำเป็นภูมิปัญญาของคนกะเหรี่ยงที่รู้จักการดัดแปลงธรรมชาติ มาใช้ให้เกิดประโยชน์ มีลักษณะเหมือนการ “ขอยืม” และเมื่อใช้แล้วก็ปล่อยให้คืนต่อธรรมชาติในที่สุด การจั้ดการน้ำดังกล่าวเสียค่าใช้จ่ายน้อย ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้และไม่ทำลายธรรมชาติ ระบบการจั้ดการน้ำของชุมชนกะเหรี่ยงที่สำคัญ มี 2 ระบบ คือ ระบบเหมืองฝาย และระบบประปาภูเขา มีรายละเอียดดังนี้

1) ระบบเหมืองฝายเป็นวิธีการจั้ดการน้ำของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงให้มีข้าวเพียงพอต่อการบริโภค ระบบเหมืองฝายถือว่าเป็นภูมิปัญญาของชุมชนกะเหรี่ยงที่มีการถือปฏิบัติมานาน ในชุมชนที่มีการทำนาจะมีระบบการจั้ดการน้ำขนาดเล็ก โดยชาวบ้านที่มีที่นาอยู่ในพื้นที่ติดกัน จะรวมกลุ่มกันเพื่อหาแหล่งน้ำจากลำห้วยหรือพื้นที่ๆเป็นต้นน้ำ ที่อยู่สูงกว่าพื้นที่นาของตนเอง หลังจากนั้น ชาวบ้านเจ้าของที่นาทำ “ที่ต้อโก๊ะ” หรือฝาย กั้นลำน้ำด้วยท่อนไม้และก้อนหิน เพื่อทดระดับน้ำในลำห้วยให้สูงขึ้น หลังจากนั้นจะขุด “ที่บ้อโก๊ะ” หรือลำเหมือง เพื่อคลองส่งน้ำเล็กๆเข้าไปในพื้นที่นา ส่วนใหญ่ฝาย 1 แห่งสามารถส่งน้ำเข้าที่นาของชาวบ้านได้ 1-6 ราย ขึ้นอยู่กับปริมาณของน้ำที่มาจากพื้นที่ต้นน้ำ และพื้นที่นาซึ่งเป็นที่รับน้ำซึ่งมีความสัมพันธ์สอดคล้องกัน การมีระบบเหมืองฝายทำให้ชุมชนกะเหรี่ยงสามารถทำนาโดยอาศัยน้ำจากลำห้วยซึ่งส่วนใหญ่มีอยู่ตลอดปีได้โดยไม่ต้องใช้น้ำฝน ทำให้มีความเสี่ยงน้อยสามารถพึ่งตนเองได้ หลักคิดของการใช้น้ำจากลำห้วยเพื่อหล่อเลี้ยงต้นข้าวในนาด้วยระบบเหมืองฝาย เป็นเพียงการ “ขอยืมน้ำ” จากลำห้วย กล่าวคือ ฝายทำหน้าที่ทดน้ำเข้าสู่ลำเหมือง น้ำจากลำห้วยไหลลงสู่แปลงข้าวที่ลดหลั่นลงไปเรื่อยๆ คล้ายขั้นบันได และไหลคืนสู่ลำห้วยในที่สุด บางครอบครัวสามารถปลูกพืชอื่นๆ ในนาช่วงฤดูแล้ง เช่น กระเทียม ถั่ว สามารถใช้น้ำจากระบบเหมืองฝายเช่นกัน สำหรับชุมชนที่ศึกษาในครั้งนี้ทุกชุมชนมีพื้นที่ทำนา และมีระบบเหมืองฝายสำหรับทดน้ำเข้าที่นาของตนเอง

โดยชุมชนบ้านเรกะติ มีระบบเหมืองฝาย 3 แห่ง มีที่ทำนา 30 ครัวเรือน ชุมชนบ้านหนองอึ่งใต้ มีระบบเหมืองฝาย 6 แห่ง มีที่ทำนา 50 ครัวเรือน ชุมชนบ้านแก่งปลาเลามีระบบเหมืองฝาย 4 แห่ง มีที่ทำนา 25 ครัวเรือน และชุมชนบ้านห้วยเสือเต่า มีระบบเหมืองฝาย 3 แห่ง มีที่ทำนา 22 ครัวเรือน

ในระบบเหมืองฝายเดียวกัน ต้องรวมกลุ่มกันสมาชิก โดยมีหัวหน้าเหมืองฝายซึ่งเป็นผู้อาวุโสหรือผู้บุกเบิกการทำงานบริเวณนั้นเป็นเจ้าของ สมาชิกที่อยู่ต้องมีความเข้าใจกัน มีความสามัคคีร่วมมือร่วมใจกัน ต้องมีการปรึกษาหารือกัน เพราะเป็นผลประโยชน์ร่วมกันของสมาชิก งานที่สมาชิกจะต้องช่วยกันทำในแต่ละปีประกอบไปด้วย ในช่วงต้นฤดูฝน ประมาณเดือนพฤษภาคมถึงมิถุนายน จะมีการทำฝายหรือซ่อมแซมฝาย ซึ่งสมาชิกต้องไปช่วยกันตัดไม้ หาหิน มาเพื่อทำให้ฝายสามารถยกระดับน้ำให้สูงขึ้นและต้องมีความแข็งแรง ไม่เสียหาย ในช่วงฤดูฝนที่น้ำไหลแรง หลังจากนั้นจะช่วยกันขุดร่องเหมืองเพื่อระบายน้ำจากฝายไปพื้นที่ทำการทำร่องเหมืองเพื่อให้น้ำไหลได้สะดวก ไม่ให้รั่วไหลออกไปก่อนจะถึงที่นา ในแต่ละแปลงจะมีการรับน้ำต่อ ๆ กันไป จากที่แปลงที่อยู่สูงกว่าไปสู่แปลงที่ต่ำกว่า นอกจากนี้คนที่อยู่ในระบบเหมืองฝายเดียวกันยังต้องมีการประกอบพิธีกรรมร่วมกันในการเลี้ยงผีฝาย โดยใช้พื้นที่บริเวณฝายเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม การเลี้ยงผีฝายเป็นความเชื่อของชุมชนว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะช่วยคุ้มครองให้มีน้ำอุดมสมบูรณ์ เหมืองฝายมีความมั่นคงแข็งแรง ชาวงามมีผลผลิตพอเพียงกับความต้องการ

2) ระบบประปาภูเขา เป็นภูมิปัญญาของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงที่จะทอดน้ำจากพื้นที่ต้นน้ำซึ่งอยู่สูงกว่ามายังชุมชน แนวคิดของระบบประปาภูเขาคล้ายกับระบบเหมืองฝาย แต่มีจุดประสงค์และวิธีการที่แตกต่างกัน เพราะน้ำจากระบบประปาภูเขาเพื่อนำไปเป็นน้ำดื่มและน้ำใช้ภายในชุมชนเป็นหลัก ดังนั้นพื้นที่ต้นน้ำต้องมีความสะอาด ส่วนใหญ่คนกะเหรี่ยงจะต่อน้ำจากพื้นที่น้ำซึมออกมาจากใต้ดิน แหล่งน้ำดังกล่าวจะต้องอยู่ในพื้นที่ป่าที่สมบูรณ์ พอที่จะเก็บกักน้ำใต้ดินไว้แล้วค่อยๆปล่อยออกมาได้ตลอดทั้งปี เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวมักจะอยู่ห่างไกลจากชุมชน บางแห่งอาจไกลถึง 3-5 กิโลเมตรการจะนำน้ำมาใช้ให้ถึงชุมชนได้ จำเป็นต้องใช้ท่อน้ำ เพราะนอกจากจะเป็นระบบปิดซึ่งจะป้องกันการปนเปื้อนจากสิ่งสกปรกได้แล้ว ยังสามารถขำมภูเขาที่มีความสูงแตกต่างกันด้วย

เพื่อให้มีน้ำชุมชนจะกำหนดพื้นที่ป่าต้นน้ำไว้ ห้ามไม่ให้มีการตัดไม้ทำลายบริเวณพื้นที่ดังกล่าว หลังจากนั้นจะก่อเป็นฝายเล็กๆด้วยหิน เพื่อยกระดับน้ำให้สูงขึ้น โดยใช้ท่อน้ำไผ่สำหรับลำเลียงน้ำออกจากฝายต้นน้ำไปสู่ชุมชน เมื่อถึงชุมชนจะกำหนดจุดปล่อยน้ำกลางเพื่อให้แต่ละครัวเรือนสามารถมารับน้ำจากระบบประปาภูเขาได้ ถ้าปริมาณน้ำมีมาก

เพียงพอสามารถที่จะกระจายจุดได้มากจนครบทุกคลังคาเรือนได้ ในปัจจุบันชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง ส่วนใหญ่ได้เปลี่ยนท่อส่งน้ำจากไม้ไผ่มาเป็นท่อพีวีซีมากแล้ว เนื่องจากมีความสะดวกทนทานกว่าท่อไม้ไผ่และมีการใช้ระบบถังเก็บน้ำของชุมชนขึ้นให้สามารถกระจายน้ำได้ทั่วถึง อย่างไรก็ตามชุมชนจะต้องมีวิธีการบริหารจัดการระบบประปาภูเขาให้สามารถมีน้ำไหลสม่ำเสมอ ชุมชนต้องกำหนดระเบียบวิธีการใช้น้ำของชุมชน การบำรุงดูแลรักษาร่วมกัน กฎดังกล่าวไม่ได้เป็นกฎหมายของทางราชการแต่เป็นกฎของชุมชนที่ต้องการความร่วมมือกันในการทำงานเพื่อให้ชุมชนมีน้ำอุปโภค บริโภคเพียงพอกับความต้องการ

พื้นที่ที่เป็นแหล่งต้นน้ำจึงมีความสำคัญต่อปริมาณน้ำประปาภูเขามาก ตามปกติชุมชนจะมีการดูแลรักษาบริเวณป่าต้นน้ำเป็นอย่างดี ไม่ให้มีการบุกรุกทำลายให้ทรัพยากรเกิดความเสื่อมโทรมจนทำให้ไม่มีน้ำ อย่างไรก็ตามความต้องการพื้นที่ทำมาหากินเพิ่มขึ้นของชุมชน ถึงแม้จะไม่ได้ทำลายป่าต้นน้ำโดยตรง แต่ก็ทำให้พื้นที่รอบ ๆ ป่าต้นน้ำเสื่อมโทรม มีผลกระทบให้ปริมาณน้ำในพื้นที่ป่าต้นน้ำลดลงด้วย เช่น ที่ชุมชนบ้านเรกะติในฤดูแล้งน้ำจะมาไม่สม่ำเสมอ ชาวบ้านกำลังหาต้นน้ำแห่งใหม่ ในหมู่บ้านของตนเองไม่มีแหล่งต้นน้ำต้องไปใช้พื้นที่ของบ้านอื่น ทำให้เกิดความขัดแย้งได้เพราะทุกบ้านก็ต้องการน้ำเหมือนกัน การที่ต้นน้ำอยู่ในเขตบ้านอื่นทำให้การดูแลรักษาป้องกันเป็นไปด้วยความยากลำบาก นายไชยวัฒน์ สายธาร อิศระ กรรมการหมู่บ้านเรกะติ กล่าวว่า

“...ต้นน้ำอยู่ในเขตป่าของบ้านอื่น ห่างไป 7-8 กิโลเมตร ตอนหน้าแล้งน้ำไม่ค่อยพอแล้ว ต้องหาใหม่ อยู่ในเขตบ้านเราก็ไม่มี ต้องไปหาบ้านอื่นอีกไกลๆ...”

(ไชยวัฒน์ สายธาร อิศระ, สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2552)

เช่นเดียวกันกับของบ้านหนองอึ่งใต้ซึ่งใช้ประปาภูเขาสายนี้มากกว่า 10 ปีแล้ว ในปัจจุบันน้ำมาไม่สม่ำเสมอชุมชนจะต้องไปหาแหล่งน้ำใหม่ สาเหตุที่ปริมาณน้ำลดลงเนื่องจากสภาพแวดล้อมรอบๆ ต้นน้ำเสื่อมโทรมลงมาก ซึ่งนายโหมะใจ ระพีเจ็ดสวัสดี ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหนองอึ่งใต้เล่าว่า

“...ลำบาก เมื่อก่อนน้ำพอ เดี่ยวนี้คนถางป่ากันนัก น้ำเลยขาดๆ หน้าแล้งต้องแบ่งๆกัน กรรมการหาอยู่แต่ไกลกว่าเดิม เขตของบ้านอื่น ยังไม่ได้ไปขอเขา งบประมาณก็ยังไม่ขาดอยู่...”

(โหมะใจ ระพีเจ็ดสวัสดี, สัมภาษณ์, 19 มีนาคม 2552)

สำหรับบ้านแก่งปลาเลาปริมาณน้ำประปาภูเขาามีเพียงพอเนื่องจากป่าอนุรักษ์ที่เป็นพื้นที่ต้นน้ำมีความอุดมสมบูรณ์และอยู่ใกล้กับชุมชนโดยอยู่ห่างไปเพียง 3 กิโลเมตรเท่านั้น ไม่มีชุมชนอื่น ๆ มาแย่งน้ำ และเขตป่าอยู่ติดกับชายแดนทำให้มีการบุกรุกน้อยกว่าพื้นที่ด้านล่าง นอกจากนี้องค์การบริหารส่วนตำบลได้ลงทุนวางระบบประปาภูเขาให้มีมาตรฐาน เช่น สร้างถังพักน้ำเป็นระยะ ๆ เพื่อปรับความดันของน้ำและเป็นถังล้างตะกอนไม่ให้อุดตัน จึงทำให้มีน้ำไหลสม่ำเสมอเพียงตลอดปี ซึ่งปัญหาสำคัญที่พบ เช่น ในฤดูฝนมีน้ำมาก แรงดันน้ำสูงจะมีเศษวัสดุจะเข้ามาติดท่อทำให้ท่ออุดตันแรงดันของน้ำทำให้ท่อหลุดออกจากกัน ส่วนในฤดูแล้งจะพบปัญหาไฟที่เกิดจากการเผาไร่ของชาวบ้าน ทำให้เกิดความเสียหายจนท่อใหม่ ขาดรั่วออกจากกันไม่สามารถลำเลียงให้น้ำผ่านไปได้ เมื่อพบว่าน้ำไม่ไหลกรรมการจะออกไปตรวจสอบตามเส้นทางของท่อแล้วจะแก้ไขตามสาเหตุ นายโหมะใจ ระพีเจ็ดสหัสดี ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหนองอึ่งได้ กล่าวว่า

“...ต้องมีกรรมการคอยดูแล บ้านหนองอึ่งได้มี 6-7 คน ต้องคอยดูว่าจะมีไฟไหม้ ต้องเตือนๆกันกับคนที่เผาใกล้ๆ พอหน้าฝนน้ำน้ก ท่อมันขาด มันตันไปไม่ไปอุดไว้ แรงน้ำดันท่อหลุด กรรมการต้องคอยไปแก้ไข...”

(โหมะใจ ระพีเจ็ดสหัสดี, สัมภาษณ์, 19 มีนาคม 2552)

กรรมการประปาภูเขาของแต่ละหมู่บ้าน ส่วนใหญ่จะมีผู้แทนของแต่ละคุ้มร่วมเป็นกรรมการอย่างน้อยคุ้มละ 1 คน เมื่อพบว่าระบบประปามีปัญหากรรมการจะนัดหมายกันออกไปสำรวจ เมื่อพบว่าส่วนใดมีปัญหา ก็จะช่วยกันแก้ไข กรรมการมีลักษณะเป็นอาสาสมัคร บางชุมชนอาจจะมีกรรมการมอบหมายให้มีผู้รับผิดชอบโดยเฉพาะ 1-2 คน โดยให้ข่าวเปลือกเป็นค่าตอบแทนครัวเรือนละ 1-2 ปีบ นอกจากนี้กรรมการยังมีหน้าที่พัฒนาบริเวณพื้นที่รับน้ำอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง เช่น กำจัดขยะ กิ่งหรือใบไม้แห้ง ล้างตะกอน ตรวจสอบซ่อมแซมท่อหรือส่วนที่ชำรุดอื่น ๆ การแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นจะช้าหรือเร็วขึ้นกับความพร้อมของกรรมการ เพราะต้องใช้เวลาตรวจสอบมากบางครั้งอาจจะถึงวันถึงจะพบสาเหตุและแก้ปัญหาได้ นอกจากนี้ในบางชุมชนกรรมการยังต้องรับผิดชอบในการเลี้ยงฝัดต้นน้ำ เพื่อให้มีน้ำไหลตลอดปีด้วย เช่น ที่บ้านเรกะติจะมีการเลี้ยงฝัดต้นน้ำในช่วงเดือนเมษายนของทุกปี กรรมการต้องเข้าไปทำพิธีบริเวณต้นน้ำของระบบประปาภูเขา ใช้เครื่องไหว เช่น ไก่ เหล้า บุหรี่ เป็นต้น สำหรับบ้านอื่น ๆ จะใช้วิธีไหวสวดอ่อนนวยพรร่วมกับพิธีกรรมอื่น ๆ ที่มีอยู่ตลอดปี ซึ่งนายไชยวัฒน์ สายธารอิสระ กรรมการหมู่บ้านเรกะติ กล่าวว่า

“...เลียงผีต้องทำกันทุกปี จะได้ไม่ขาดน้ำ ต้องไปไกล เกือบครึ่งวันถึงจะถึงที่ ต้องออกแต่เช้ามืด ใช้ทั้งไก่ เหล้า ยาสูบ บ้านอื่นบางที่เขาก็เลียงรวมๆที่บ้าน แต่ของบ้านเราต้องมาถึงที่...กรรมการต้องรับผิดชอบช่วยๆกันหาของเลียง...”

(ไชยวัฒน์ สายธารอิสระ, สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2552)

3.3 การจัดการพื้นที่ป่า

ป่าของคนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีความสำคัญทั้งในแง่ของเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชน คนกะเหรี่ยงจึงมีภูมิปัญญาในการใช้และรักษาป่าให้เกิดประโยชน์อย่างสมดุลกัน ชุมชนกะเหรี่ยงมีการจัดการพื้นที่ป่าประกอบไปด้วย

1) การจัดการป่าตามความเชื่อ คนกะเหรี่ยงได้จัดแบ่งพื้นที่ป่าออกเป็นหลายประเภทประกอบไปด้วย ป่าช้าสำหรับใช้เป็นที่ฝังศพห้ามตัดไม้โดยเด็ดขาด ป่าใช้สอยมักอยู่รอบๆชุมชนใช้เท่าที่จำเป็น ป่าต้นน้ำเป็นพื้นที่ห้ามตัดไม้เด็ดขาด เพื่อรักษาน้ำที่ออกมาจากความสมบูรณ์ตามธรรมชาติ มีกฎเกณฑ์ของชุมชนในการควบคุมอยู่ ป่าพิธีกรรมสำหรับใช้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ มีความเชื่อกฎเกณฑ์ของผีควบคุมอยู่ ป่ากันไฟหรือป่ารอบไร่หมุนเวียนเป็นแหล่งอาหารและยา ป่าเหล่าหรือไร่ที่รอการพักฟื้นเป็นแหล่งเก็บอาหารและยาเป็นพื้นที่หลักที่ใช้ในการทำกินของชุมชน เช่น ทำไร่ข้าว สมาชิกของชุมชนมีสิทธิใช้ทรัพยากรร่วมกันรวมทั้งการปกป้องรักษาด้วย นอกจากนี้ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงยังมีประเพณีการนำสายสะดือเด็กห่อผ้า แล้วนำไปวางที่ต้นไม้ใหญ่บริเวณใกล้หมู่บ้าน มีความเชื่อว่า “ขวัญ” ของเด็กจะอยู่กับต้นไม้จึงไม่อนุญาตให้ผู้ใดตัดฟันต้นไม้ต้นนั้น เท่ากับเป็นการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติไว้โดยปริยาย ตัวอย่างของชุมชนบ้านหนองอึ่งใต้ ตามที่นายและจ้ง ราศีโสโรช ผู้ใหญ่บ้านหนองอึ่งใต้เล่าว่า

“...บ้านหนองอึ่งใต้ มีป่าช้าไม่ให้ใครเข้าไป จะเข้าไปได้ต้องไปร่วมงานเมื่อมีคนตาย ป่าไว้ผูกสะดือเด็กเป็นต้นไม้ใหญ่อยู่ติดกับบ้านไม่มีการตัดห้ามเด็ดขาด แล้วก็ป่าน้ำออกเป็นป่าต้นน้ำสำหรับทำนา แล้วต่อเอามากินกัน ต้องรักษาไว้เดี่ยวไม่มีน้ำ...”

(และจ้ง ราศีโสโรช, สัมภาษณ์, 18 มีนาคม 2552)

เช่นเดียวกับที่ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงบ้านเรกะติ นอกจากจะมีการบริหารจัดการพื้นที่ชุมชนในแบบใหม่แล้วยังรักษาประเพณี ความเชื่อเกี่ยวกับป่าของชุมชนไว้ นายตะวา รัชนีบุญมากุล ผู้อาวุโสซึ่งทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมของหมู่บ้านเรกะติเล่าว่า

“...มีป่าเดปอ ไว้ผูกสะดือ มีป่าเดมือเบลลเอาไว้ให้ผีเจ้าป่าเจ้าเขาอยู่ มีป่าช้าไว้ฝังคนตาย...ห้ามตัดไม้ ถ้าใครผิดผี ต้องทำพิธี ทั้งเลี้ยงหมูเลี้ยงไก่...”

(ตะวา รัชนีบุญมากุล, สัมภาษณ์, 16 มีนาคม 2552)

2) การใช้ประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ ในปัจจุบันชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงใช้ภูมิปัญญาในการการเลี้ยงวัว ควาย ในพื้นที่ป่ารอบๆหมู่บ้าน โดยทั่วไปคนกะเหรี่ยงไม่นิยมนำเงินไปฝากกับธนาคาร เมื่อมีรายได้จะเก็บเงินไว้ในรูปของเงินสดหรือไม่ก็นำไปลงทุนซื้อวัวหรือควายมาเลี้ยง เพื่อให้เกิดลูกและจำหน่ายออกไปในเวลาที่ต้องการเงินสด การเลี้ยงวัวและควายเป็นการเลี้ยงแบบปล่อยไว้ในป่า ให้วัวและควายหาอาหารเอง เจ้าของจะทำสัญญาลักษณะไว้ หลายๆวันเจ้าของถึงจะออกไปตรวจดูสักครั้งหนึ่ง และเมื่อมีจำนวนวัวควายพอกับความต้องการแล้วเจ้าของจึงจะขาย ส่วนใหญ่ประมาณ 2 ปีจะขายได้หนึ่งครั้ง ราคาเฉลี่ยตัวละ 4,000-6,000 บาท ขึ้นอยู่กับขนาด ปริมาณและราคาในแต่ละปี ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านหนองอึ่งใต้ บ้านเรกะติ มีการเลี้ยงวัวควายเฉลี่ยครัวเรือนละ 5-10 ตัว ในขณะที่บ้านห้วยเสือเผ่ามีวัวควายเฉลี่ยครัวเรือนละ 3-5 ตัว บ้านหนองอึ่งใต้มีแต่วัวไม่มีควาย หมู่บ้านอื่น ๆ มีควายบ้างแต่จำนวนวัวมีมากกว่า บ้านแก่งปลาเลาไม่มีการเลี้ยงทั้งวัวและควาย ถึงแม้ว่าการเลี้ยงวัวและควายจะเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญแต่เจ้าของไม่สามารถเพิ่มจำนวนการเลี้ยงวัวควายของตนเองได้ตามความพึงพอใจ เนื่องจากพื้นที่ป่ามีจำกัด การเพิ่มปริมาณอาจจะทำให้วัวควายของตนเองออกจากป่ามาทำลายพืชผลทางการเกษตรคนอื่น ๆ ได้ โดยทั่ว ๆ ไปใครจะมีการซื้อวัวควายเลี้ยงเพิ่มมากขึ้นมักจะมีการบอกกล่าวให้คนอื่น ๆ รับทราบก่อนสอดคล้องกับ นายโหมะใจ ระพีเจ็ดสวัสดิ์ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหนองอึ่งใต้ เล่าว่า

“...มีแต่วัว ไม่เท่ากัน บางบ้านก็มี 5 ตัว บางบ้านก็ 50 ตัว ทั้งไว้ในป่าบ้านเรามีที่กว้างใครอยากจะเลี้ยงก็เลี้ยงไป ไม่ว่า แต่บางบ้านไม่ได้ต้องแย่งกัน เพราะป่าเขามีน้อยกว่า ต้องบอกกันก่อน ให้ทั่วถึงกัน...”

(โหมะใจ ระพีเจ็ดสวัสดิ์, สัมภาษณ์, 19 มีนาคม 2552)

นอกจากนี้ชุมชนที่อยู่ในเขตพื้นที่ป่าที่สมบูรณ์จะมีการหาของป่าได้ ซึ่งจะเป็นไปตามฤดูกาล ในฤดูแล้งมีเห็ดต่าง ๆ น้ำผึ้ง ส่วนฤดูฝนจะมีพวกผักป่า สำหรับสัตว์ป่าที่พบบ้างได้ เช่น หมูป่า ไก่ป่า นก หนู นอกจากนี้ในลำห้วยสามารถหา กบ ปลา เขียดต่างๆได้ ของป่าที่หาได้ส่วนใหญ่จะเอาไว้กินในครัวเรือนของตนเอง ถ้ามีมากพอก็แบ่งหรือขายให้กับคนอื่น ๆ เป็นรายได้ที่ไม่มากนัก แต่ขณะที่ชุมชนที่อยู่ใกล้เมือง มีการคมนาคมที่สะดวก จะมีพ่อค้ามารับซื้อเมื่อถึงฤดูกาลต่าง ๆ เช่น เห็ดโคน น้ำผึ้ง เป็นต้น ในบางปีชาวบ้านมีรายได้มากกว่า 2,000 บาท ตามคำบอกเล่าของนางมือแหละ พันธุ์กลาง ประธานกลุ่มแม่บ้านระกะติว่า

“...บางปีมีรายได้หนัก 2,000-3,000 บาท ขายเห็ดโคนได้ วันหนึ่ง 2-3 กระสอบ วันละหลายร้อย แต่มีไปถึง 10 วัน แย่งกันหา คนนอกเข้ามาบ่ได้ห้าม เป็นของบ้านเรา...น้ำผึ้งก็ขายได้เหมือนกัน ต้องรักษามีเจ้าของจงไว้ ไม่ได้มาก...”

(มือแหละ พันธุ์กลาง, สัมภาษณ์, 16 มีนาคม 2552)

อย่างไรก็ตามการที่จะมีผลผลิตจากป่า จำเป็นที่ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงต้องมีกฎเกณฑ์ในการดูแลรักษาและปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดด้วย

4. การรักษาจริยธรรมของชุมชน

จริยธรรมเป็นพื้นฐานของคนที่อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตลอดจนผีต่างๆ การทำผิดถึงแม้ว่าคนจะไม่เห็นแต่สิ่งศักดิ์สิทธิ์เห็น ดังนั้นคนกะเหรี่ยงจึงกลัวและประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในกรอบของระเบียบและจารีตของชุมชน ทำให้ชุมชนกะเหรี่ยงเป็นสังคมที่อยู่กินกันอย่างสงบ มักไม่ขัดแย้งกัน สมถะ สันโดษ ในการศึกษาชุมชนทั้ง 4 แห่ง พบว่า กฎระเบียบทั่วไปของชุมชนที่ถือปฏิบัติเหมือนกันคือ

4.1 กฎของชุมชนโดยทั่วไป เช่น การแต่งงานเป็นแบบผัวเดียวเมียเดียว ซึ่งเป็นกฎที่เคร่งครัดมาก ไม่นิยมได้เสียก่อนแต่งงาน เมื่อชาวบ้านได้ล่วงประเวณีกันผิดจากขนบประเพณีถือว่าเป็นการผิดผีบ้านผีเมือง ผู้อาวุโสของหมู่บ้านจะสอบสวนและตัดสินความผิด เช่น การปรับไหมแล้วให้รับผิดชอบโดยการแต่งงาน มีการขมาต่อผีบ้านผีเรือน แต่ถ้าไม่ทำพิธีเลี้ยงผีแล้วก็จะทำให้ประสบเหตุภัยอันตรายต่างๆทั้งต่อคนที่ประพฤติผิด ครอบครัวและชุมชนได้ ซึ่งนายและจิง ราศีสโรช ผู้ใหญ่บ้านหนองอึ่งใต้กล่าวว่า

“...ผู้ใหญ่ไม่มี เด็กหนุ่มสาวเคยมีเหมือนกันนานมาแล้ว คนมาฟ้อง ไม่
ยากเลี้ยงผีแล้วก็ให้แต่งกัน...”

(และจั่ง ราศีสโรช, สัมภาษณ์, 18 มีนาคม 2552)

บ้านเรกะติเป็นชุมชนหนึ่งที่มีประสบการณ์ลงโทษสมาชิกในชุมชน นายตะวา
รัชนีบุญมากุล หมอผีประจำหมู่บ้านบอกว่า

“...หลายปีแล้วเคยมีผู้ชายเป็นม่าย แอบมาหาเมียคนอื่นบ่อย ๆ ผู้หญิง
เขาว่า ผัวเขามาฟ้อง กรรมการตัดสินให้ไล่ออกจากหมู่บ้านไป ไม่มาอีก
เลย คงอายุ...”

(ตะวา รัชนีบุญมากุล, สัมภาษณ์, 16 มีนาคม 2552)

การลักขโมยเป็นข้อห้ามของชุมชนกะเหรี่ยง ถ้าอยากจะได้อะไรต้องขอ ส่วนใหญ่
คนกะเหรี่ยงไม่มีทรัพย์สินเงินทองทุกครัวเรือนมีสภาพคล้าย ๆ กันจึงไม่ค่อยมีการลักขโมย ถึงจะมี
บ้างก็เป็นเรื่องเล็กน้อย มีการปรับไหมกัน เช่น การขโมยพืชผลคนอื่น สัตว์เลี้ยงของเพื่อนบ้านไปกิน
โดยไม่ขออนุญาต นายไพโรญ วิริยะอาทร กรรมการหมู่บ้านแก่งปลาเลา กล่าวว่า

“...เคยมีคนเอาไก่ของเป็นไปสองสามครั้ง แรกๆไม่รู้ ครั้งที่สามถึงจับได้
เป็นวัยรุ่น เขาไปดื่มกินกับเพื่อน ...ลงโทษให้เลี้ยงผี หาเงินมาใช้เจ้าของ
เท่าราคาไก่. พ่อแม่ก็อายเหมือนกัน ตอนนี้อยู่ไม่มีแล้ว...”

(ไพโรญ วิริยะอาทร, สัมภาษณ์, 5 เมษายน 2552)

4.2 การตัดสินคดี โดยทั่วไปการตัดสินความผิดในชุมชนจะใช้หลักของ
ประชาธิปไตย มีการฟังข้อคิดความเห็นของคนอื่น ๆ ในชุมชนโดยเฉพาะกรรมการหมู่บ้าน ผู้อาวุโส
และผู้นำทางพิธีกรรมของชุมชน หลังจากนั้นจึงมีการสรุปผลการพิจารณา การตัดสินคดีความส่วน
ใหญ่สามารถจัดการได้ภายในชุมชน ไม่ค่อยปรากฏว่าต้องส่งให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองจัดการ ถ้าเป็น
ชุมชนที่มีความหลากหลายของผู้คน เช่น บ้านห้วยเสือเฒ่าซึ่งเป็นชุมชนเปิด มีนักท่องเที่ยวเข้ามา
ในหมู่บ้านจำนวนมาก คนในหมู่บ้านมีหลายเผ่าพันธุ์ เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นจะใช้วิธีแจ้งความที่
โรงพักเพื่อให้ดำเนินคดีตามกฎหมาย เช่น การลักขโมย เป็นต้น

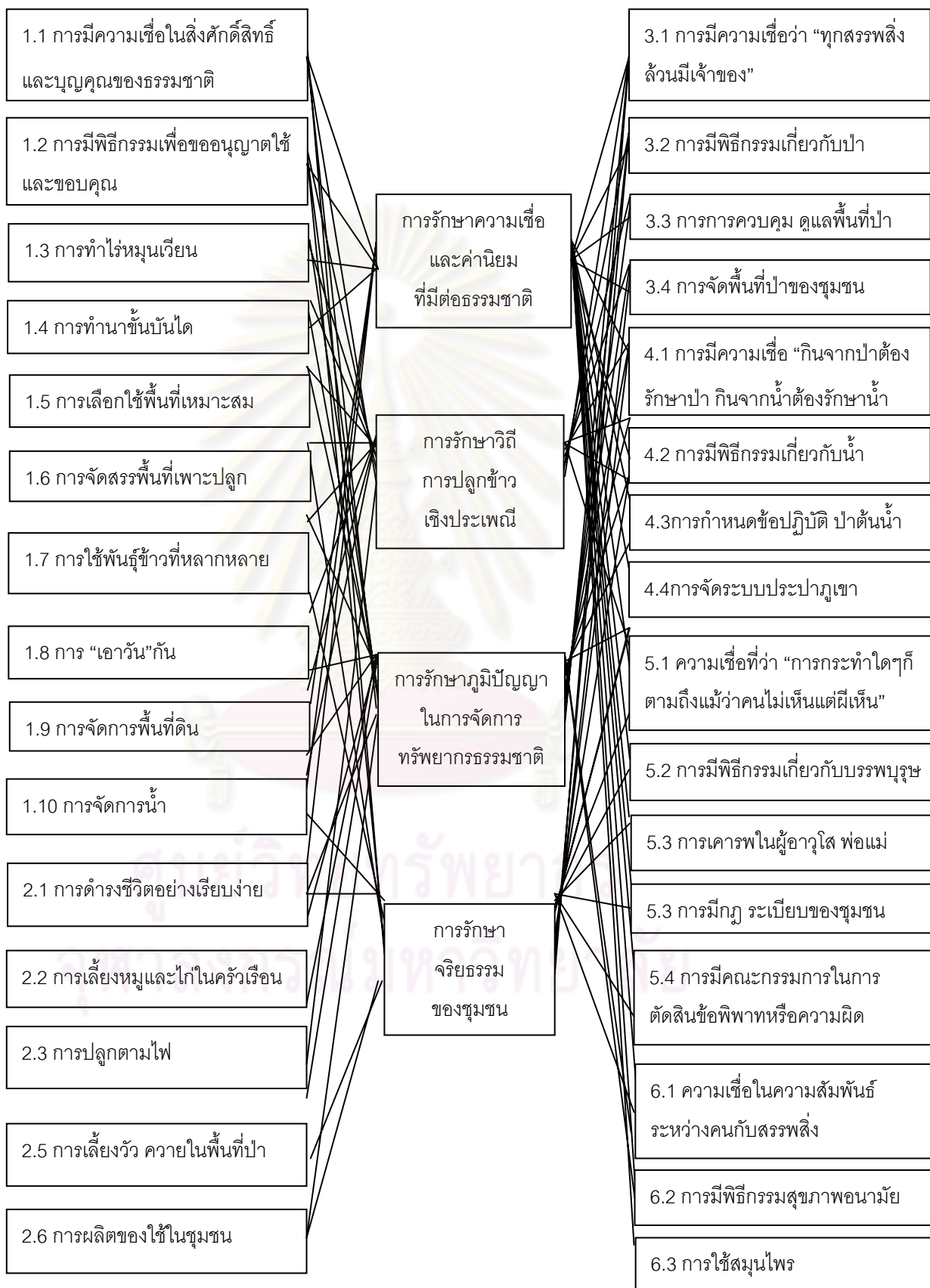
ในชุมชนกะเหรี่ยงทั้งสี่ชุมชนยังมีจารีตเกี่ยวกับการเลี้ยงดูแลพ่อแม่ เนื่องมาจากมี
ความเชื่อว่าผีบรรพบุรุษซึ่งก็คือผีบ้านผีเรือนจะคอยคุ้มครองดูแลลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข โดย

ลูกผู้หญิงจะมีหน้าที่ในการดูแลพ่อแม่ นอกจากนี้ในแต่ละชุมชนอาจจะมีจารีต ภูมิระเบียบที่แตกต่างกันไปบ้าง ส่วนใหญ่เป็นจารีตสมัยใหม่ที่ตั้งขึ้นเพื่อรองรับต่อปัญหาใหม่ๆที่ชุมชนเผชิญอยู่ เช่น บ้านหนองอึ่งใต้ ประสบปัญหาความแตกแยกในชุมชน จึงมีการตกลงกันว่าให้สมาชิกในชุมชนผลัดเปลี่ยนกันเป็นผู้ใหญ่บ้านและสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลคนละ 1 วาระ โดยมีการคัดกันเองในชุมชนก่อนแล้วจึงไปสมัครเป็นผู้ใหญ่บ้าน ทำให้ไม่มีผู้แข่งขันรายอื่นๆลงสมัคร การปฏิบัติตามแบบแผนดังกล่าวเป็นมาหลายรุ่นแล้วทำให้ชุมชนไม่เกิดความแตกแยก บางหมู่บ้านก็ออกระเบียบเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน เพราะมีการจัดตั้งกรรมการป่าชุมชนร่วมกับทางราชการ หลังจากนั้นมีการบังคับการใช้กฎระเบียบต่างๆ ใครละเมิดก็จะมีโทษ เช่น ที่ชุมชนบ้านเรกะติ ซึ่งเป็นการช่วยทำให้ป่าชุมชนฟื้นตัวขึ้นมาได้

กล่าวโดยสรุปชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง มีตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนซึ่งมีความสัมพันธ์กันเป็นองค์รวมทั้งในเรื่องของเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม มีความหลากหลายหลายในวิถีการปฏิบัติ ประกอบไปด้วย การรักษาความเชื่อและค่านิยมต่อธรรมชาติ การรักษาวิถีการปลูกข้าวเชิงประเพณีของชุมชน การใช้ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการรักษาจริยธรรมของชุมชน สามารถสรุปตามแผนภาพที่ 14 ได้ดังนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภาพที่ 14 สรุปที่มาของตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

บทที่ 6

กระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

การศึกษากระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงเป็นขั้นตอนที่สองของการวิจัย มีวัตถุประสงค์เพื่อเพื่อศึกษาการเปลี่ยนผ่านการพัฒนาของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงในปัจจุบัน กระบวนการเปลี่ยนผ่านชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน และการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนผ่านชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีชุมชนที่เป็นพื้นที่ศึกษา 4 ชุมชน ประกอบด้วย

- 1) บ้านโป๊กกะโหล้ง หมู่ที่ 1 ตำบลแม่แดด อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่
- 2) บ้านทุ่งจำเริง หมู่ที่ 3 ตำบลอมก๋อย อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่
- 3) บ้านห้วยปูลวง หมู่ที่ 4 ตำบลยางเปียง อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่
- 4) บ้านพลังแท หมู่ที่ 12 ตำบลนาเกียน อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่

ผลการศึกษาในบทนี้แบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ ตอนที่ 1 การพัฒนาในปัจจุบันของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง ตอนที่ 2 การวิเคราะห์กระบวนการเปลี่ยนผ่านชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน และตอนที่ 3 การจัดทำโครงการพัฒนาชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

ตอนที่ 1 การพัฒนาในปัจจุบันของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงในปัจจุบันมีความแตกต่างจากอดีต ชุมชนไม่ได้อยู่โดยอิสระของตนเองแต่ต้องมีการปฏิสัมพันธ์กับชุมชนอื่นๆและหน่วยงานราชการ ทั้งโดยที่ต้องการและไม่ต้องการ ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงทั้งสี่แห่งมีการปรับตัวต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปหลายประการ ในการวิเคราะห์การเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ผู้วิจัยใช้ตัวชี้วัดที่ได้ในบทที่ 5 เป็นแนวทางในการศึกษา ซึ่งประกอบไปด้วย การรักษาความเชื่อและค่านิยมต่อธรรมชาติ การรักษาวิถีการปลูกข้าวเชิงประเพณีของชุมชน การใช้ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการรักษาจริยธรรมของชุมชน ผลการศึกษาพบว่าการพัฒนาในปัจจุบันของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีดังนี้

1. การรักษาความเชื่อและค่านิยมต่อธรรมชาติ

ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงส่วนใหญ่ยังมีความเชื่อและค่านิยมต่อธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนบ้านเป๊กกะโหล่งเป็นชุมชนที่ยังมีความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผีอยู่ อย่างเหนียวแน่น พบว่าชุมชนยังมีพิธีกรรมเกี่ยวกับป่าสละคืออยู่ โดยเมื่อเวลาเด็กเกิดใหม่จะมีการ นำสายสละคือเด็กไปผูกไว้ที่ต้นไม้ที่อยู่ในป่าสละคือของชุมชนตนเอง คนในชุมชนเองจะมีต้นไม้ประจำของตัวเอง ในการเลือกพื้นที่ทำไร่ข้าวก็เช่นเดียวกัน ชาวบ้านยังมีข้อห้ามและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่า เช่น การห้ามทำไร่บริเวณที่เป็นป่าต้นน้ำ ห้ามทำไร่ในพื้นที่ๆ ภู่นซึ่ง คล้ายเป็นจอมปลวกอยู่กลาง หรือเป็นพื้นที่เว้าลงเป็นแอ่ง เพราะเชื่อว่าเป็นที่อยู่ของผี ตามคำกล่าวของนายพงษ์เดช ศรีสกุลศิริ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านว่า

“...เนื้อป่าเนาะ มันเป็นใหญ่ เขาไม่ให้เข้าไป เขาบอกว่ามันเป็นถนนของผี เขาห้าม ห้ามทำไร่ที่เป็นกิว กิว ที่น้ำเข้าน้ำออก เขาก็ห้าม เพราะมันมีผีเนาะ น้ำซึมน้ำซับ ดอยเป็นต้นน้ำ ห้ามทำนาทำไร่ ถ้าทำก็เจอผีหลอก ผีนา แล้วก็ทำลายแหล่งน้ำ ต้นน้ำ น้ำไม่ค่อยดี ดุตะนี่มันเกิดเหตุไม่สบาย แล้วนะหมาเบอ นี่ก็มันคล้ายๆ กับเกาะใหญ่เกาะหนึ่ง ห้ามไปถางหญ้า...”

(พงษ์เดช ศรีสกุลศิริ, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2552)

นอกจากนี้ยังมีการห้ามทำร้ายชะนีเพราะมีความเชื่อว่าชะนีจะอาศัยอยู่ในป่าที่สมบูรณ์เท่านั้นชาวบ้านต้องการให้ป่าของตนมีความสมบูรณ์ มีการห้ามตัดต้นไม้ไทรซึ่งเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและหากินของนก ซึ่งนายพงษ์เดช ศรีสกุลศิริ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเล่าต่อว่า

“...การอนุรักษ์เนาะ ตะกอนนี้อนุรักษ์ได้หลายวิธี สมัยก่อนนี้ สมัยพ่อสมัยแม่ ชะนีนี้ เขาไม่กิน ไม่ฆ่าเนื้อ สมัยนี้มันคือขึ้นสักหนอย ที่เขาก็มี ตะกอนนี้ พ่อแม่บอกว่าคนที่กินเนื้อชะนีนี้ เวลาจะคลอดหนา จะร้องทรมานทั้งวันทั้งคืนอย่างชะนี ...ไม่ว่าห้ามตัดไม้ ต้นไทร คนก่อนนี้ตัดไม่ได้ไม่ให้ตัด ถ้าตัดนี้ต้องเอาเหล่าไป ไหว้เจ้าที่...”

(พงษ์เดช ศรีสกุลศิริ, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2552)

ในขณะที่ชุมชนบ้านทุ่งจำเริงความเชื่อเกี่ยวกับป่าสละคือลดน้อยลง จะมีบางบ้านที่ยังทำอยู่แต่คนส่วนใหญ่ไม่ให้ความสำคัญแล้ว เนื่องจากส่วนใหญ่มีการศึกษามากขึ้นและไปทำคลอดที่โรงพยาบาล อย่างไรก็ตามในชุมชนบางส่วนยังมีความเชื่อเกี่ยวกับผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่

โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน โดยใช้พื้นที่ป่าช้าของชุมชนเป็นที่ประกอบพิธีกรรมซึ่งนายสัมฤทธิ์ ศิริวรรณ ครูโรงเรียนบ้านทุ่งจำเริงเล่าว่า

“...ยังมีคนที่เอา ไก่ เอาหมูไปเช่นไหว้ก่อนที่จะทำอะไร ทำนา เขาจะเอาไก่ คู่หนึ่ง แล้วก็เหล้า ไปไหว้ในดงหม่อนที่อยู่หลังวัด เหมือนกับจะบอกเจ้าที่ เจ้าทางว่า จะลงประกอบอาชีพการเกษตรแล้วนะ ขอให้ช่วยให้ทำดีๆ หน่อย ให้หัวหน้าหมู่บ้านทำพิธีให้...”

(สัมฤทธิ์ ศิริวรรณ, สัมภาษณ์, 5 มิถุนายน 2552)

การประกอบพิธีกรรมเพื่อขออนุญาตใช้และขอขอบคุณต่อธรรมชาติของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงนั้น ถึงแม้ยังมีการประกอบพิธีกรรมอยู่แต่โดยทั่วไปจะลดรูปแบบลงไปเนื่องจากไม่สะดวกเพราะบุตรหลานไปเรียนหนังสือหรือไปทำงานในพื้นที่อื่นจึงไม่สามารถมาร่วมพิธีได้ นาย เหมาะคาเลอ ขุนเลิศวารี ผู้อาวุโสของบ้านโป๊ะกะโหล้ง เล่าเกี่ยวกับการอ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่า

“...ขอให้เทวดา คຸ້ມครองทุกอย่างทั้ง ในเรื่องการทำไร่ มีฝนตก ข้าวดี อยู่ร่มเย็นเป็นสุข ขอให้มาร่วมกันกิน แล้วช่วยกันดูแลไร่ ถ้าบางคนทำพิธีไม่สมบูรณ์ เช่น หม่าเข้ากินเครื่องไหว้ ก็ต้องทำใหม่ให้สมบูรณ์...ถ้าไม่ทำ ไม่เลี้ยง ข้าวจะไม่พอ ต้องทำทุกปีทุกปี...”

(เหมาะคาเลอ ขุนเลิศวารี, สัมภาษณ์, 15 มิถุนายน 2552)

ในขณะที่ชุมชนบ้านทุ่งจำเริงซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบจากการทำไร่ข้าวมาสู่การทำนาข้าวหมดเกือบทั้งชุมชน พิธีกรรมต่างๆของการปลูกข้าวน้อยลง ประกอบกับความจำเป็นในการทำอาชีพอื่น ๆ มีมากขึ้นและคนในปัจจุบันได้รับการศึกษาศึกษาสมัยใหม่มากขึ้น ทำให้พิธีกรรมเกี่ยวกับการเพาะปลูกข้าวของชุมชนลดความสำคัญลงไปด้วย สอดคล้องกับคำบอกเล่าของ นาย ต๊ะ ศิริวรรณ อดีตผู้ใหญ่บ้านว่า

“...ปัจจุบันยังมีการเลี้ยงผีอยู่ แต่ก็ลดลง ใช้แต่ไก่ไหว้ หมูน้อยลงแล้ว มีเลี้ยงเจ้าที่ ตอนปลูกข้าวแล้วในเดือนมิถุนายน และจะเลี้ยงอีกครั้งก่อนเกี่ยวในเดือนพฤศจิกายน บางบ้านอาจจะเลี้ยง 1 ครั้งก็ได้ เพราะเดี๋ยวนี้งานยุ่งมีงานปลูกผัก ทำให้สำคัญน้อยลง สำหรับคนที่ไปเรียน

หนังสือมามีอาชีพอื่น ส่วนใหญ่จะไม่เลี้ยงผี เลี้ยงเจ้าที่แล้ว ถึงแม้ว่าจะ
ทำนาอยู่...”

(ตีระ ตีรวรรณ, สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2552)

ชุมชนบ้านห้วยปูหลวงมีความเชื่อและค่านิยมของคนกะเหรี่ยงที่มีต่อธรรมชาติมี
แนวโน้มลดน้อยลง มีสาเหตุหลายประการ เช่น ชุมชนได้รับการศึกษาสมัยใหม่มากขึ้นทำให้ความ
เชื่อในแบบเดิมลดลง การเปลี่ยนวิถีชีวิตที่ต้องออกไปอยู่นอกหมู่บ้านเพื่อทำงานหรือศึกษาเล่า
เรียนทำให้ไม่สามารถร่วมกับสมาชิกในครอบครัวประกอบพิธีกรรมได้ รวมทั้งการเปลี่ยนไปนับถือ
ศาสนาคริสต์ทำให้ไม่มีการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อดั้งเดิม แต่จะไปสวดอ้อนวอนพระเจ้า
ทุกวันอาทิตย์ที่โบสถ์แทน ตัวอย่างชุมชนบ้านห้วยปูหลวงซึ่งเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์ จะไม่มี
การประกอบพิธีกรรมต่างๆทั้งที่เกี่ยวข้องกับป่า หรือการปลุกข้าวมาเป็นเวลาหลายปีแล้ว ซึ่งนาย
สมชาย อิศระโอกาส กรรมการหมู่บ้านห้วยปูหลวง กล่าวว่า

“...ไม่ได้เลี้ยงผีมาหลายปีแล้วตั้งแต่ไปโบสถ์ ผลที่ได้ก็เป็นไปตาม
ธรรมดา มากบ้างน้อยบ้างขึ้นกับฟ้ากับฝน แต่คนแก่ๆบางคนก็ยังเชื่ออยู่
ส่วนใหญ่ไม่เลี้ยงกันแล้ว มีอะไรก็ไปสวดกันที่โบสถ์วันอาทิตย์ เด็กรุ่นใหม่
ใหม่เชื่อน้อยแล้ว...”

(สมชาย อิศระโอกาส, สัมภาษณ์, 6 สิงหาคม 2552)

อย่างไรก็ตาม บ้านพลังแทที่ส่วนใหญ่นับถือพุทธและผี ยังมีความเชื่อในสิ่ง
ศักดิ์สิทธิ์อยู่ มีการเลี้ยงผีในช่วงต่างๆของการทำไร่ข้าวตั้งแต่การเลือกพื้นที่ไร่ การปลุก การดูแล
รักษา การเก็บเกี่ยว สำหรับคนที่ทำนายังมีการเลี้ยงผีฝาย ซึ่งนายสุรชัย กันไพฑูรย์ กรรมการ
หมู่บ้านพลังแท กล่าวว่า

“...บ้านนี้ทำนากันนัก...ผีต้องเลี้ยงประจำ ขาดไม่ได้ เป็นกลุ่มๆ ฝายใคร
ฝายมัน ต้องช่วยกันรักษา จะได้มีข้าวพอ...”

(สุรชัย กันไพฑูรย์, สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2552)

การเลิกประกอบพิธีกรรมของชุมชนบ้านห้วยปูหลวงอาจจะไม่สะท้อนต่อความ
อุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติโดยตรง เพราะบ้านห้วยปูหลวงตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำ
ขุนแม่หาด ซึ่งมีการดูแลรักษาเป็นอย่างดีโดยราชการ แต่ความเชื่อดังกล่าวเป็นพื้นฐานทาง
ศีลธรรมของชุมชนที่ผูกพันระหว่างคนกับธรรมชาติและคนกับคน การลดความเชื่อลงเท่ากับเป็น

การลดความเชื่อทางศีลธรรมของคนกะเหรี่ยงลงซึ่งจะมีผลทางด้านอื่นๆดังที่ได้กล่าวในโอกาสต่อไป ในขณะที่บ้านพลังแห่งความเชื่อและประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอยู่ อย่างไรก็ตามบ้านพลังแห่งสามารถผลิตข้าวเพียงพอต่อความต้องการของชุมชน ความเชื่อดังกล่าวเป็นพื้นฐานทางศีลธรรมของชุมชนในการพัฒนาเรื่องอื่นๆต่อไป ซึ่งนายอะล่วย กระจาหวัน ผู้ใหญ่บ้านเล่าว่า

“...ผีก็เชื่อยังเลี้ยงกันอยู่ทุกคน พระก็ไหว้ ทุกปีจะมีพระธรรมจาริกมา ตอนเดือนมีนาคม ชาวบ้านจะมาตักบาตร พอพระฉันเสร็จก็นั่งฟังเทศกันทุกคน พระสอนให้รู้ว่าอะไรทำได้ อะไรทำไม่ได้ อะไรเป็นบาป ออยากให้มีวัด แต่พระท่านต้องไปตามคอยต่างๆ...”

(อะล่วย กระจาหวัน, สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2552)

2. การรักษาวิถีการปลูกข้าวเชิงประเพณี

ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงในปัจจุบันยังถือว่า “ข้าว” เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด ทุกคนครอบครัวจะผลิตข้าวเพื่อยังชีพ คนกะเหรี่ยงมีภูมิปัญญาในการปลูกข้าวซึ่งสะสมมาเป็นเวลาหลายร้อยปีเหมาะสมต่อภูมิประเทศและภูมิอากาศ การมีข้าวเพียงพอต่อการบริโภคถือเป็นหลักประกันถึงความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ชุมชนบ้านโป๊กกะโหล่งและบ้านทุ่งจำเริง ในปัจจุบันสามารถผลิตข้าวได้เพียงพอต่อการบริโภค ทั้งนี้ได้มีการเปลี่ยนผ่านรูปแบบในการปลูกข้าวชุมชนที่ยังคงมีการปลูกข้าวไร่ จะมีการรักษาวิถีการปลูกข้าวเชิงประเพณีมากกว่าในชุมชนที่มีการทำนา การใช้ภูมิปัญญาในการปลูกข้าวประกอบไปด้วย การจัดระบบเหมืองฝาย และการแก้ปัญหาอุปสรรคใหม่ๆเกี่ยวกับการปลูกข้าว มีรายละเอียดดังนี้

2.1. รูปแบบการปลูกข้าว

ทุกชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบในการปลูกข้าวจากการทำไร่มาเป็นการทำนามากขึ้น เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของประชากรทำให้ต้องการพื้นที่ทำกินมากขึ้น ประกอบกับการประกาศพื้นที่ป่าสงวนและป่าอนุรักษ์ของรัฐซึ่งทับซ้อนกับพื้นที่ทำกินของชุมชนในพื้นที่สูงทำให้พื้นที่ๆ เคยเป็นของชุมชนในการปลูกข้าวไร่น้อยลง ชุมชนไม่สามารถเคลื่อนย้ายพื้นที่ทำกินได้อย่างอิสระเหมือนในอดีต ในกรณีของบ้านทุ่งจำเริง เดิมซึ่งมีแปลงปลูกข้าวไร่น้อยหลายแปลง ต้องปรับเปลี่ยนวิถีการทำเกษตรมาเป็นแบบอยู่กับที่ ตามบอกเล่าของนายสัมฤทธิ์ ศิริวรรณ ครูโรงเรียนบ้านทุ่งจำเริงว่า

“...เมื่อก่อนกะเหรี่ยงบ้านทุ่งจำเริงทำไร่หมุนเวียน ทางกรมสำรวจ ทำ ทะเบียนยาก เพราะต้องย้ายไปย้ายมา ไม่ได้อยู่กับที่ หลังปี 2513 หมู่บ้านอยู่กับที่ไม่ย้ายไปไหนแล้ว เพราะว่าทางการเขาสั่งมาว่าถ้าเรา ทำไร่ไปเรื่อยๆ ป่าไม้จะถูกทำลาย ทำให้เกิดน้ำท่วม จะมีปัญหามาถึง ในชุมชน ให้มาทำการเกษตรในที่เดิม...เมื่อผมยังเล็กๆนี่บางคนมีที่ 7 ที่ เปลี่ยนไปเรื่อยๆ เมื่อครบปีที่ 7 กลับมาทำที่เดิม เดียวนี้มีแต่ที่นา...”

(สัมภาษณ์ ศิริวรรณ, สัมภาษณ์, 5 มิถุนายน 2552)

หลังจากนั้นชุมชนบ้านทุ่งจำเริงจึงได้ปรับปรุงพื้นที่บริเวณใกล้กับลำห้วยให้ สามารถใช้เป็นที่นาได้ มีลักษณะเป็นขั้นบันได จนปัจจุบันพื้นที่ส่วนใหญ่รอบๆหมู่บ้านเป็นพื้นที่นา ในขณะที่ชุมชนบ้านโป๊กกะโหล่ง ซึ่งมีประชากรหนาแน่นน้อยกว่าคนส่วนใหญ่ยังใช้วิธีการปลูก ข้าวไร่อยู่ แต่ก็มีครัวเรือนจำนวนหนึ่งได้ปรับพื้นที่บริเวณใกล้ลำห้วยให้สามารถทำนาขั้นบันไดมากขึ้น การปรับพื้นที่เพื่อทำนาของบ้านโป๊กกะโหล่งมีข้อจำกัดเนื่องจากภูมิประเทศเป็นพื้นที่สูงชัน และมีหินมาก ซึ่งนายพงศเดช ศรีสกุลศิริ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเล่าว่า

“...ทำไร่บางทีก็ไม่แน่นอน ทำนาให้ผลดีกว่า แต่มีที่จำกัดเป็นหิน ดินเขา หลายคนก็ขุดดินทำเป็นนาข้าวเพิ่ม อยู่ใกล้ๆลำห้วย แต่ก็ไม่ได้นัก เพราะมันแคบ...”

(พงศเดช ศรีสกุลศิริ, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2552)

2.2 วิธีการปลูกข้าว

ในชุมชนบ้านโป๊กกะโหล่งซึ่งอยู่ห่างไกล ยังรักษาภูมิปัญญาในการปลูกข้าวไร่ของ ชุมชนอยู่ การปลูกข้าวไร่ยังถือปฏิบัติตามจารีตเดิม ข้อกำหนดต่างๆในการเลือกพื้นที่ทำไร่ข้าวยัง ปฏิบัติในรูปแบบเดิมอยู่ โดยแปลงหมุนเวียนปลูกข้าวไร่ยังถือเป็นสิทธิของชุมชน ในแต่ละปียังคงมี การจัดสรรพื้นที่ตามความจำเป็นของแต่ละครัวเรือน มีการตัดฟัน ถางและเผาไร่ ในแปลงปลูกข้าว ไร่ยังมีการใช้พันธุ์ข้าวพื้นเมืองหลายชนิด มีการปลูกพืชผักตามไฟต่างๆ รวมอยู่ในแปลงข้าวไร่ โดย ใช้พันธุ์พื้นเมือง ซึ่งนายซาโนกี อัสววรร กรรมการหมู่บ้านเล่าว่า

“...ผักเราใช้พันธุ์ของเราดีกว่า มีน้ก เก็บเม็ดได้ ปลูกได้ ถ้าเราซื้อแพง ไม่มีเงิน และปลูกได้ครั้งเดียว เม็ดเก็บไม่ได้ ไม่งอก...”

(ซาโนกี อัสววรร, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2552)

นอกจากนี้ยังมีการเอาวันกัน มีการช่วยกันทั้งหมดบ้าน โดยต้องส่งสมาชิกในครัวเรือนอย่างน้อยหนึ่งคนไปเอาแรงเพื่อนบ้านที่อยู่ในกลุ่มพื้นที่ใกล้เคียง สำหรับการประกอบพิธีกรรมส่วนใหญ่ยังรักษาไว้เหมือนในอดีตที่ผ่านมา

ในขณะที่ชุมชนบ้านทุ่งจำเริงซึ่งอยู่ใกล้เมืองได้ปรับเปลี่ยนการปลูกข้าวไรมาเป็น การทำนาทำให้การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อเดิมลดลง การทำนาของบ้านทุ่งจำเริงจะใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่มากขึ้น มีการพึ่งพิงธรรมชาติน้อยลง เช่น การใช้รถไถนาแบบเดินตามแทนการใช้แรงวัว ควาย ถึงแม้ชาวบ้านจะทราบว่าทำให้มีต้นทุนการผลิตเพิ่มขึ้น แต่ก็สามารถใช้เวลาที่เหลือในการไปประกอบอาชีพอื่น ๆ ได้ มีการปรับพื้นที่เพื่อก่อสร้างเหมืองฝาย โดยทศมาจากลำห้วยที่สมบูรณ์ได้แทนที่จะรอเพียงฝนตามธรรมชาติอย่างเดียว สำหรับประเพณีการเอาวันหรือลงแขกของบ้านทุ่งจำเริงยังมีอยู่บ้าง โดยเฉพาะในกลุ่มที่เป็นญาติพี่น้อง ส่วนใหญ่จะใช้ระบบจ้างแรงงานเข้ามาแทนที่ พันธุ์ข้าวที่ใช้ในการทำนาส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ที่ได้รับการพัฒนาจากราชการซึ่งจะให้ผลผลิตต่อไร่สูงกว่าพันธุ์พื้นเมือง ทำให้พันธุ์ดั้งเดิมเหลือน้อยลง การปลูกข้าวในนาจะปลูกพันธุ์เดียวแตกต่างจากการปลูกข้าวในพื้นที่ไร่ซึ่งจะมีพันธุ์ข้าวจำนวนหลายพันธุ์ในพื้นที่เดียวกัน ซึ่งนาย ต๊ะ ศิริวรรณ อดีตผู้ใหญ่บ้านกล่าวว่า

“...เดิมปลูกกันหลายพันธุ์ เป็นของมีมาตั้งแต่พ่อแม่ เดียวนี้มีหนึ่ง ถึงสองพันธุ์ พวกสันป่าตอง ให้ข้าวหนักกว่าของพ่อแม่เดิม คนเลยเปลี่ยนมาเอาของทางการหมด ของเดิมให้น้อยกว่า...”

(ต๊ะ ศิริวรรณ, สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2552)

สำหรับชุมชนบ้านห้วยปลูหลวงการปลูกข้าวเชิงประเพณีลดลง ภายหลังจากที่ชุมชนเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์ ซึ่งห้ามไม่ให้ประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อแบบดั้งเดิม ทำให้ชุมชนเปลี่ยนความเชื่อจากผีไปเป็นพระเจ้าแทน นอกจากนี้ในชุมชนมีการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวซึ่งมีการลงทุนสูง ทำให้มีความเป็นส่วนบุคคลมากขึ้น การช่วยเหลือกันมีแนวโน้มลดลง คนชุมชนส่วนใหญ่มีการปลูกข้าวไร่ การทำนาเป็นส่วนน้อย สำหรับพันธุ์ข้าวที่ใช้ในการปลูกมีความหลากหลายทั้งข้าวจากพ่อแม่ ข้าวประจำตัวของตนเอง ถ้าปลูกแล้วไม่ถูกกับตนเองสามารถไปสวดแล้วเปลี่ยนที่โบสถ์ได้ การเอาแรงกันยังมีอยู่บ้างในการปลูกข้าวไร่ แต่การทำนาข้าวต้องเป็นการจ้างเพราะชาวบ้านแต่ละครัวเรือนต้องรีบไปปลูกพืชเชิงเดี่ยวของตนเอง การทำนาของชุมชนยังมีการใช้ระบบเหมืองฝายอยู่แต่ไม่มีการประกอบพิธีกรรมใดๆ ซึ่งนายวิชิต มุลอย ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านห้วยปลูหลวงเล่าว่า

“...เอาแรงกันก็น้อยลงเนาะ ทำนาต้องจ้าง ต้องปลูกผักให้ทัน ทำไร่ไม่
เป็นไรช่วยกัน พันธุ์ข้าวมีหลายๆนัก ไม่ถูกกันกับอกที่โบสถ์ เปลี่ยนพันธุ์
ได้...”

(วิจิต มุลอย, สัมภาษณ์, 7 สิงหาคม 2552)

ในชุมชนบ้านพลังแสงส่วนใหญ่มีการปลูกทั้งข้าวไร่และข้าวนา มีการรักษาการ
ปลูกข้าวเชิงประเพณีเอาไว้ ส่วนใหญ่เป็นการปลูกข้าวไร่ ซึ่งมีขั้นตอนของการเลือกพื้นที่ การ
จัดสรรพื้นที่ให้แก่คนในชุมชน การใช้พันธุ์ข้าวท้องถิ่นที่หลากหลาย ชุมชนบ้านพลังแสงยังมี
ประเพณีการเอาวันอยู่ นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงผีในทุกขั้นตอนของการทำไร่ข้าว สำหรับการทำนา
มีการใช้รถไถนาแบบเดินตาม มีการใช้ปุ๋ย ยาฆ่าหญ้า ใช้ข้าวพันธุ์ที่ราชการส่งเสริม ซึ่งให้ผลผลิต
ต่อไร่สูงถึงกว่า 400 กิโลกรัม มีการใช้ระบบเหมืองฝาย มีการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีฝายในเดือน
มิถุนายนของทุกปี

2.3 การแก้ปัญหาข้าวไม่พอกิน

ปัญหาความไม่แน่นอนของธรรมชาติทำให้บางปีผลผลิตข้าวมีไม่เพียงพอกับ
ความต้องการ เช่น ชุมชนบ้านห้วยบุหลวงได้มีการจัดตั้งธนาคารข้าวเพื่อแก้ปัญหาขาดแคลนข้าว
ในปี 2542 โดยได้รับความช่วยเหลือจากโครงการตามพระราชดำริ ในขณะที่ชุมชนบ้านเป็ก
กะโหล่งประสบกับปัญหาฝนตกมากจนเกิดน้ำท่วมขึ้นในปี 2538 และปัญหาฝนแล้งเป็นระยะๆ ทำ
ให้ผลผลิตข้าวมีไม่เพียงพอต่อการบริโภค ต้องกินเผือกและมันแทนข้าว ชาวบ้านได้รับความ
เดือดร้อนมาก ครูอาสาสมัครชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวง ได้นำชาวบ้านไปขอบริจาคข้าวจาก
คนในเมืองจนนำมาสู่การจัดตั้งธนาคารข้าวในที่สุด ธนาคารข้าวได้ช่วยแก้ปัญหาการขาดข้าวของ
ชุมชน โดยครัวเรือนที่ขาดข้าวสามารถมายืมข้าวจากธนาคารข้าวไปก่อนได้โดยให้ค่าตอบแทนเป็น
ข้าวหรือเงินเมื่อภายหลังจากที่ตนเองได้รับผลผลิตแล้ว จากคำให้สัมภาษณ์ของนางสาวกวี
กาญจน์ รำไพ ครูประจำศูนย์การเรียนรู้ชุมชนว่า

“...ปี 38 หนัก ไม่มีข้าวกิน ทุกหลังคาไม่มีข้าวค่ะ เขากลับ เขาเคยกิน
ข้าวผสมข้าวโพด เคยกินเผือกกินมันแทนข้าวมาแล้ว ครูจึงนำคณะ
ชาวบ้านไปขอบริจาคจากวัดต่างๆในจังหวัดเชียงใหม่ แล้วมาจัดตั้งเป็น
ธนาคารข้าวในหมู่บ้านขึ้น โดยมีหลักการให้สมาชิกในชุมชนมายืมได้
แล้วปีต่อมาต้องใช้คืน ในอัตราร้อยละ 10...”

(กวีกาญจน์ รำไพ, สัมภาษณ์, 17 มิถุนายน 2552)

สอดคล้องกับนายพงศ์เดช ศรีสกุลศิริ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านว่า

“...เมื่อข้าพชาด มีกองทุนธนาคารข้าว เขามีไว้ทุกปีครับ ให้เขายืม ยืมปี
นี้ ปีหน้าคืน คืนต้องใช้เพิ่มไปอีกหนึ่งถัง ถ้ายืมประมาณ 10 ถัง ใช้ 11
ถัง ในธนาคารข้าวตอนนี้ข้าวหมด เพิ่งเอาออกกันมาให้ยืม...”

(พงศ์เดช ศรีสกุลศิริ, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2552)

3. การใช้ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

3.1 การจัดการดิน

ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงในปัจจุบันส่วนใหญ่ยังคงใช้ภูมิปัญญา ในการจัดการ
ทรัพยากรดินเหมือนเดิมเพื่อรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดินเอาไว้ ทั้งการเลือกพื้นที่ การตัดฟัน
ต้นไม้ การเผาไร่ การปักไร่ การกำจัดวัชพืช เป็นต้น แต่เนื่องจากการที่พื้นที่ทำกินลดลงไม่สามารถ
ขยายพื้นที่ได้เหมือนในอดีต การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตเพื่อให้มีข้าวเพียงพอต่อการบริโภคจึง
เป็นสิ่งที่จำเป็น ทั้งๆที่ในอดีตชุมชนทั้งสองแห่งมีประชากรน้อยกว่าในปัจจุบันและมีพื้นที่ทำกิน
มากกว่านี้ ก็ยังไม่สามารถผลิตข้าวได้เพียงพอ ต่อมาคนกะเหรี่ยงทั้งสองหมู่บ้านได้เรียนรู้ถึงความ
จำเป็นในการเพิ่มความสมบูรณ์ให้กับดินโดยนำปุ๋ยจากมูลสัตว์เลี้ยง ได้แก่ วัว ควาย และจากมูล
ค้างคาวใส่ในพื้นที่ไร่ข้าว ทำให้ผลผลิตต่อไร่เพิ่มขึ้น สอดคล้องกับข้อคิดเห็นของนายสันติ กะพอ
กรรมการบ้านโป๊กกะโหล่งว่า

“...ทำไร่ มีที่อยู่ 6 แปลง เมื่อก่อนไม่ค่อยพอกิน เดียวนี้ชีวิตดีขึ้นข้าวพอ
กินเพราะใส่ปุ๋ย บางครั้งก็ใส่ขี้วัวขี้ควาย แล้วก็ขี้ค้างคาว...”

(สันติ กะพอ, สัมภาษณ์, 18 มิถุนายน 2552)

ชุมชนบ้านโป๊กกะโหล่งยังไม่มีการใช้สารเคมีเข้ามาในการเพาะปลูกของชุมชน
เนื่องจากต้นทุนสูงชาวบ้านไม่มีเงินไปซื้อ ในขณะที่ชุมชนบ้านทุ่งจำเริงซึ่งมีประชากรมากกว่าก็
สามารถผลิตได้มากขึ้นเช่นกัน การคมนาคมขนส่งสะดวกทำให้มีการนำปุ๋ยเคมี ยากำจัดแมลง
ศัตรูพืชเข้ามาในชุมชน สามารถหาซื้อได้โดยง่ายทั้งในตลาดอำเภออมก๋อย และมีนายทุนนำมา
ส่งเสริมให้มีการใช้ถึงในหมู่บ้าน ทำให้ชุมชนมีการใช้ปุ๋ยเคมีรวมทั้งยากำจัดแมลงวัชพืชเพิ่มมาก
ขึ้นด้วย เป็นไปตามคำกล่าวของนายโต๊ะ ศิริวรรณ อดีตผู้ใหญ่บ้านทุ่งจำเริงว่า

“...สมัยก่อนข้าวไม่พอกิน ต้องไปซื้อข้าวสารที่ฮอด เมื่อก่อนปลูกตาม
ธรรมชาติ ปัจจุบันพอกินแล้ว เนื่องจากมีการใช้ปุ๋ยและยาทำให้ผลผลิต
เพิ่มขึ้น แต่เดิมได้ข้าว 100 ถัง ปัจจุบัน ได้ข้าว 400-500 ถัง...”

(ตีระ ศิริวรรณ, สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2552)

นอกจากการใช้ปุ๋ยเพื่อเพิ่มผลผลิตแล้ว ชุมชนยังประสบปัญหาอุปสรรคใหม่ๆที่
เกี่ยวข้อง ทำให้ต้องมีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นตามมา เช่น ชุมชนบ้านโป๊กกะโหล่งซึ่งมีมูล
ค้ำคาว²มากจนคนภายนอกทราบ จึงพยายามที่จะเข้ามาสำรวจถ้ำต่างๆ รวมทั้งการมาติดต่อขอ
ซื้อจากคนบ้านโป๊กกะโหล่งเอง เดิมคนในหมู่บ้านเองยังไม่เข้าใจ ต่อมากรรมการหมู่บ้านประชุม
กันจึงห้ามไม่ให้มีการซื้อขาย ด้วยเกรงว่าจะทำให้มีมูลค้ำคาวไม่เพียงพอต่อการนำไปใช้ในไร่ข้าว
ของตนเอง นอกจากนี้ยังห้ามไม่ให้มีการจับค้ำคาว เพราะเมื่อก่อนบางคนกินค้ำคาว รวมทั้ง
แหล่งอาหารของค้ำคาวมีน้อยลง ทำให้ปริมาณค้ำคาวลดน้อยลงลงตามไปด้วย ชุมชนต้องออก
ระเบียบให้มีการอนุรักษ์ค้ำคาวรวมทั้งป่าไม้เพื่อให้มีมูลค้ำคาวเพียงพอสำหรับชุมชนต่อไป ซึ่ง
นายพงศ์เดช ศรีสกุลศิริ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน เล่าว่า

“...บ้านนี้มีขี้ค้ำคาว มันดีมากๆเลย มีตลอด 3 ถ้ำ ไม่มีย้ายถ้ำ เมื่อก่อน
มี คนกินค้ำคาว แต่เดี๋ยวนี้ไม่แล้ว ต้องอนุรักษ์ไว้ ถ้ำค้ำคาวตายแล้วก็
ไม่มีขี้ค้ำคาว...”

(พงศ์เดช ศรีสกุลศิริ, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2552)

ในขณะที่ชุมชนบ้านทุ่งจำเริง หลังจากที่มีการใช้สารเคมีในการเพิ่มผลผลิตมาก
ขึ้น ผู้นำชุมชนเริ่มมีความตระหนักถึงผลกระทบจากการใช้สารเคมีในการทำเกษตร ซึ่ง
นอกจากจะทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้นแล้ว ยังมีผลต่อสุขภาพของผู้เพาะปลูกและเป็นอันตรายต่อ
ผู้บริโภคด้วย มีการนำแพทย์มาเจาะโลหิตของสมาชิกในชุมชนจนพบว่ามีการปนเปื้อนของโลหะ
หนักในโลหิตสูงกว่าปกติ ต่อมาชุมชนได้จัดตั้งศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงเฉลิมพระเกียรติบ้าน
ทุ่งจำเริงขึ้นใน พ.ศ.2549 เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับการทำมาหากินโดยเฉพาะอย่างยิ่งลดการ
ใช้สารเคมี มีการส่งเสริมให้ชาวบ้านทำปุ๋ยหมักชีวภาพ ทำน้ำส้มควันไม้ เพื่อทดแทนการใช้สารเคมี
ของชุมชน มีการเสนอโครงการขอเงินสนับสนุนไปยังรัฐเพื่อมาทำโครงการปุ๋ยอินทรีย์ ดังที่นายสิงห์
แก้ว ต๊ะสู้ กรรมการหมู่บ้านได้ให้ข้อมูลว่า

² มูลค้ำคาวมีประโยชน์ในการทำปุ๋ย

“...พอมีเงิน SML เข้ามา เสนอเป็น 3 โครงการ คือ ประปาหมู่บ้าน ร้านค้าชุมชน และปุ๋ยอินทรีย์ ปีแรกเราได้โครงการประปาหมู่บ้าน หนึ่ง แส่นห้า แล้วที่ร้านค้าชุมชน ก่อสร้างเป็นอาคารร้าน ส่วนปุ๋ยอินทรีย์ ไม่ได้ SML ปีที่ 2 เราเสนอโครงการปุ๋ย 150,000 บาท ไปใหม่ จึงได้ เงินที่ได้นำมาปรับปรุงสถานที่แล้วก็ซื้อเครื่องผสมปุ๋ย ชาวบ้านที่สนใจ สามารถมาใช้ได้...”

(สิงห์แก้ว ต๊ะสุ, สัมภาษณ์, 7 มิถุนายน 2552)

การส่งเสริมการทำปุ๋ยหมักชีวภาพดังกล่าว เป็นการทดแทนการใช้ปุ๋ยเคมี ถึงแม้ว่าประสิทธิภาพของปุ๋ยหมักจะไม่เท่ากับปุ๋ยเคมีก็ตาม แต่ทำให้ครัวเรือนส่วนใหญ่ลดมูลค่า การใช้สารเคมีลงถึงร้อยละ 20 ผู้นำหมู่บ้านเชื่อว่าในอีก 4-5 ปี จะลดการใช้ปุ๋ยเคมีได้ถึงครึ่งหนึ่ง ตามที่นายกกล้า ศิริวรรณ ผู้ใหญ่บ้านได้กล่าวไว้ว่า

“...เรื่องปุ๋ยเขาคิดว่ามีประโยชน์มาก อีก 4-5 ปี เขาจะสามารถลดการใช้ ปุ๋ยเคมีได้ถึงครึ่งหนึ่ง ทั้งลดค่าใช้จ่ายและสุขภาพหมู่เขาจะดีขึ้นด้วย...”

(กล้า ศิริวรรณ, สัมภาษณ์, 7 มิถุนายน 2552)

3.2 การจัดการน้ำ

ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงในปัจจุบันส่วนใหญ่ยังคงมีการใช้ภูมิปัญญาในการ ทรัพยากรน้ำเหมือนในอดีต ซึ่งประกอบไปด้วยน้ำจากลำห้วย ระบบเหมืองฝาย ระบบประปาภูเขา แต่ปริมาณน้ำในปัจจุบันมีน้อยลงเนื่องมาจากความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ป่าลดลง ทำให้มีน้ำมา ไม่สม่ำเสมอ หรือบางครั้งประสบกับปัญหาน้ำท่วมทำให้ผลผลิตเสียหาย แต่อย่างไรก็ตามมีการ ปรับรูปแบบการจัดการน้ำโดยใช้ความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่มากขึ้น เช่น การใช้ท่อพีวีซีแทนท่อ ไม้ไผ่ในระบบประปาภูเขา หรือมีการก่อสร้างระบบประปาหมู่บ้านโดยการสูบน้ำจากใต้ดินขึ้นมา แทนระบบประปาภูเขาที่มีปริมาณน้ำไม่เพียงพอ

สำหรับน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคของชุมชนนั้น บ้านโป่งกะโหล่งซึ่งยังมีวิถีชีวิต แบบดั้งเดิม ในอดีตชุมชนใช้น้ำจากลำห้วย โดยการตักน้ำมาใช้ที่ครัวเรือนในเวลาเช้าและเย็น สำหรับน้ำเพื่อการบริโภคชาวบ้านจะขุดเป็นบ่อทรายเล็กๆข้างลำห้วยให้น้ำซึมขึ้นมาแล้วจึงตักไป บริโภค ไม่นิยมต้ม ชาวบ้านไม่เคยใช้น้ำฝน ต่อมาได้มีการก่อสร้างระบบประปาภูเขาขึ้นในปี พ.ศ. 2536 หลังจากที่ในหมู่บ้านมีปัญหาโรคติดต่อ สำนักงานสาธารณสุขอำเภอแม่แจ่มเข้ามา

ส่งเสริมเรื่องการใช้ส้วม จึงพบว่าชุมชนยังมีปัญหาเรื่องน้ำไม่เพียงพอและน้ำไม่สะอาด การส่งเสริมการใช้ส้วมจำเป็นต้องมีความสะดวกในการนำน้ำมาชำระล้างให้สะอาด หลังจากนั้นจึงได้พัฒนาระบบประปาภูเขาของชุมชนขึ้น โดยมีพื้นที่ต้นน้ำอยู่ห่างออกไปประมาณ 2 กิโลเมตร ใช้ท่อพีวีซีขนาด 2 นิ้วและ 1 นิ้วต่อมาจากบริเวณต้นน้ำ ในปัจจุบันทุกหลังคาเรือนมีระบบประปาภูเขาอย่างน้อย 1 จุด ปริมาณน้ำในปัจจุบันมีเพียงพอตลอดปี สำหรับการบำรุงรักษาในระยะแรกนั้น สมาชิกช่วยกันดูแลโดยให้มีกรรมการขึ้นมาช่วยกันรับผิดชอบ แต่เมื่อเกิดปัญหากรรมการมักว่างไม่พร้อมกันทำให้การแก้ปัญหาเป็นไปอย่างล่าช้าไม่ทันการ มีเกี่ยวกับบ้าง หลังจากนั้นประมาณปี 2545 จึงได้มอบให้มีคนดูแลโดยเฉพาะ 2 คน โดยจ้างเป็นชั่วคราวปีละ 2 ถึงต่อหลังคาเรือน ทำหน้าที่ ตรวจสอบ แก้ปัญหาของระบบน้ำ ชุมชนใช้น้ำสำหรับการดื่ม ชักผ้า ทำความสะอาด ใช้ในห้องน้ำ เลี้ยงหมู ไก่ เป็นต้น สำหรับการเลี้ยงวัวและควายนั้นนิยมใช้น้ำจากลำห้วยสำหรับชุมชนบ้านทุ่งจำเริงซึ่งเป็นชุมชนขนาดใหญ่ เดิมอาศัยน้ำจากลำห้วยเป็นหลัก แต่ลำห้วยอยู่ห่างจากชุมชนหลายร้อยเมตรไม่สะดวกในการขนส่ง ชุมชนจึงได้ขุดสระน้ำขนาดประมาณกว้าง 5-10 เมตร ยาว 5-10 เมตร ลึก 2-3 เมตร ขึ้นมาใช้ในครัวเรือนของตนเอง แต่ส่วนใหญ่ไม่สามารถเก็บกักน้ำได้ตลอดปี ต่อมาจึงได้มีการขุดบ่อน้ำตื้นซึ่งมีความลึกประมาณ 10-20 เมตร ใช้ทั้งการโยกและถังตก บ่อน้ำดังกล่าวเป็นบ่อสาธารณะ ครัวเรือนที่มีฐานะดีจึงสามารถสร้างเป็นของตัวเองได้ การจัดทำระบบประปาภูเขาของบ้านทุ่งจำเริงไม่สามารถทำได้ เนื่องจากทำเลตั้งอยู่บนพื้นที่สูง บริเวณใกล้เคียงไม่มีพื้นที่ต้นน้ำที่อยู่สูงกว่า พื้นที่ที่ใกล้เคียงที่สุดอยู่ห่างออกไปมากกว่า 10 กิโลเมตร ทำให้มีค่าใช้จ่ายสูง ในปี 2535 กรมโยธาธิการ จึงได้มาก่อตั้งระบบประปาหมู่บ้านขึ้นบ่อและถังพักน้ำตั้งอยู่ที่โรงเรียนบ้านทุ่งจำเริง มีขนาดบรรจุ 8,000 ลิตร สมาชิกของชุมชน ร้อยละ 80 จะใช้น้ำประปา นอกจากนั้นใช้บ่อน้ำตื้นส่วนตัว ค่าใช้จ่ายเสียตามมิเตอร์ การใช้น้ำประปาทำให้มีความสะดวกมากขึ้นแต่ก็มีค่าใช้จ่าย ซึ่งนายโต๊ะ ศิริวรรณ อดีตผู้ใหญ่บ้านเล่าว่า

“...น้ำดีขึ้น ผนดีขึ้น เมื่อก่อนแห้งแล้ง ปัจจุบันใช้น้ำสะดวกขึ้น ก่อนต้องใช้วิธีขุดบ่อน้ำตื้น ใช้กระบอกไม้ไผ่ตักมาใช้ เมื่อ ปี34 ปี35 มีเจาบาดาล ทำน้ำประปา ...อยากได้น้ำประปาภูเขา เพราะไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย เสียค่าน้ำหน่วยละ 6 บาท ปัจจุบันเสียอยู่ 30 กว่าบาท ต่อเดือน...”

(โต๊ะ ศิริวรรณ, สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2552)

สำหรับน้ำในการทำนานั้น ทั้งสี่ชุมชนใช้ระบบเหมืองฝายซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนในการทำนา ทั้งสองชุมชนมีระบบเหมืองฝาย โดยที่บ้านเป็กกะโหล่งมีเหมืองฝาย 3 สาย แต่ละสายมีสมาชิก 3-6 ราย บ้านทุ่งจำเริงมีเหมืองฝาย 16 สาย แต่ละสายมีสมาชิก 20-30

ราย บ้านห้วยปูหลวงมีระบบเหมืองฝาย 4 สาย และชุมชนบ้านพลังแท้มีระบบเหมืองฝาย 4 สาย ลักษณะของเหมืองฝายบ้านทุ่งจำเริงจะยาว เนื่องจากพื้นที่ต้นน้ำมีปริมาณน้ำมากเพราะกั้นฝายมาจากลำห้วยใหญ่ ผ่านแปลงนาขนาดใหญ่ที่มีชาวบ้านเป็นเจ้าของหลายราย ในขณะที่ของบ้านโป๊ปกะโหล่งจะเป็นเหมืองสั้นๆ ผ่านพื้นที่ราบเล็กๆ มีจำนวนเจ้าของน้อยราย ชุมชนทั้งสองแห่งยังใช้ภูมิปัญญาเดิมในการบำรุงรักษาเหมืองฝาย โดยในแต่ละปีในเดือนพฤษภาคมจะมีการซ่อมแซมฝายและเหมือง ต่อจากนั้นจะมีการเลี้ยงผีเหมืองฝาย โดยสมาชิกในแต่ละระบบเหมืองฝายต่างก็ทำของตนเอง ในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกัน ระบบเหมืองฝายถือว่ามีความสำคัญมากต่อการทำนาซึ่งนายกกล้า ศิริวรรณ ผู้ใหญ่บ้านทุ่งจำเริงกล่าวว่า

“...เขายังทำเหมือนเดิมตั้งแต่พ่อแม่มา ฝายเหมืองสำคัญนัก ถ้าไม่มีปลูกข้าวไม่ได้ สมาชิกแต่ละฝายต้องช่วยกันดู ตรงไหนรั่ว ตรงไหนพังใช้บ่อได้ ต้องซ่อมแซม ใช้ไม้ในป่าใกล้ๆช่วยกันออกแรง เลี้ยงผีฝายก็ต้องทำ ราวเดือนเมษา พฤษภาคม มีทั้งเหล้าทั้งไก่ ใครอยู่สายไหนก็เอามาช่วยกัน ไปเลี้ยงที่ต้นฝาย...”

(กล้า ศิริวรรณ, สัมภาษณ์, 7 มิถุนายน 2552)

3.3 การจัดการพื้นที่ป่า

ชุมชนทั้งสี่แห่งยังพึ่งพิงพื้นที่ป่าทั้งสำหรับเป็นแหล่งอาหาร การทำมาหากิน การประกอบพิธีกรรมตามประเพณีอยู่ โดยพื้นที่ของชุมชนบ้านทุ่งจำเริงและชุมชนบ้านโป๊ปกะโหล่งทั้งหมดตั้งอยู่ในเขตป่าไม้ของรัฐ นอกจากนี้การอนุรักษ์ป่าของบ้านทุ่งจำเริงผูกพันกับการบริหารจัดการป่าไม้ของรัฐ เนื่องจากการทำมาหากินของชุมชนอาศัยวิทยาการสมัยใหม่มากขึ้น โดยที่สภาพป่าไม้บริเวณรอบๆบ้านทุ่งจำเริง พื้นที่มีความสมบูรณ์มากขึ้น หลังจากที่รัฐมีนโยบายปิดป่าทำให้ไม่มีการสัมปทานป่าไม้ รวมทั้งการใช้ไม้ของชาวบ้านไม่ได้เป็นปัจจัยสำคัญทำให้ป่าเสื่อมโทรม ตามคำบอกเล่าของนายโต๊ะ ศิริวรรณ อดีตผู้ใหญ่บ้านกล่าวว่า

“...ป่าก็ดีขึ้นมาตั้งแต่เขาปิดป่าปี 2535 สมัยก่อนตัดไม้ไปขายที่ปากน้ำโพ นายทุนทำให้ป่าเสียหาย ชาวบ้านใช้ไม้ 1-2 ต้น ในการแต่งบ้าน นายทุนมาเอาน้ำมันสน เจาะยาง ต้นสนมีมาแต่เดิมต้นขนาดใหญ่ ไร่ เลื่อนลอยไม่มีแล้ว...”

(โต๊ะ ศิริวรรณ, สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2552)

ตามกฎหมายประชาชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ดังกล่าวไม่สามารถที่จะมีกรรมสิทธิ์เหนือพื้นที่ดังกล่าวได้ ซึ่งเป็นไปตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 และพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 โดยมาตรการทางกฎหมายจะกำหนดข้อห้ามมิให้เข้าไปบุกรุก ยึดถือครอบครองพื้นที่คุ้มครองเหล่านี้ หรือเข้าไปตัดไม้ ทำไม้ เผาป่า ก่อสร้าง หรือเก็บหาของป่าในเขตดังกล่าวได้เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ แต่เนื่องจากชุมชนตั้งมาก่อนที่จะมีกฎหมายมาบังคับใช้ จึงมีการประนีประนอมระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐและชุมชน ภายใต้หลักการว่าประชาชนสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้และต้องช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ด้วย เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ผู้นำชุมชนของทั้งสองหมู่บ้านและชุมชนใกล้เคียง ได้มีการตกลงเพื่อแบ่งขอบเขตพื้นที่ หลังจากนั้นจึงมีการแบ่งพื้นที่เป็นหลายๆส่วน โดยอาศัยแนวคิดทางราชการผสมกับความต้องการของชุมชน มี 5 ประเภท ได้แก่

1) พื้นที่อยู่อาศัย เป็นพื้นที่สำหรับการตั้งบ้านเรือน พื้นที่อยู่อาศัยจะครอบคลุมทั้งที่เป็นสวน คอกสัตว์ วัด ป่าช้า ป่าสะดือ เป็นต้น สำหรับบ้านเป็กกะโหล่ง จะมีพื้นที่อยู่อาศัย กว้างประมาณ 100 เมตร ยาวประมาณ 300 เมตร ในขณะที่บ้านทุ่งจำเริงมีขนาดกว้างประมาณ 500 เมตร ยาวประมาณ 1,200 เมตร บ้านห้วยปูหลวงมีขนาดกว้างประมาณ 200 เมตร ยาวประมาณ 300 เมตร และบ้านพลังแทมีขนาดกว้างประมาณ 100 เมตร ยาวประมาณ 200 เมตร

2) พื้นที่ทำนา ส่วนใหญ่เป็นพื้นราบแคบๆที่อยู่บริเวณลำห้วย ถูกพัฒนาให้เป็นที่ทำนา มีลักษณะเป็นขั้นบันได บ้านเป็กกะโหล่งมีพื้นที่นาเล็กน้อย ประมาณ 50 ไร่ ในขณะที่บ้านทุ่งจำเริงมีพื้นที่นาที่กว้างกว่า โดยชุมชนตัดแปลงพื้นที่ทำไร่ข้าวมาเป็นระยะเวลา ยาวนานกว่า 20 ปี มีพื้นที่ประมาณ 800-1,000 ไร่ บ้านห้วยปูหลวงมีพื้นที่นาประมาณ 100 ไร่ และบ้านพลังแทมีพื้นที่นาประมาณ 200-300 ไร่

3) พื้นที่ทำไร่ เป็นพื้นที่สำหรับเป็นแปลงหมุนเวียนปลูกข้าวไร่ ซึ่งการกุดตันจากรัฐและชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงกัน ในชุมชนบ้านเป็กกะโหล่งในปัจจุบันมีแปลงทำไร่หมุนเวียน 6 แปลง ในขณะที่เมื่อ 10 ปีก่อนนี้มีพื้นที่ทำไร่ข้าว 7-8 แปลง ในขณะที่บ้านทุ่งจำเริงชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีพื้นที่ทำไร่ข้าวแล้ว ส่วนน้อยที่ยังพอมีแปลงอยู่บ้างไกลๆ 1-2 แปลง บ้านห้วยปูหลวงมีพื้นที่ ทำไร่ 9 แปลง และบ้านพลังแทมีพื้นที่ 6 แปลง

4) พื้นที่ป่าชุมชน เป็นพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นไร่หมุนเวียนเก่าที่ปล่อยให้ต้นไม้โตมากขึ้นแล้ว เดิมคนกะเหรี่ยงไม่มีคำว่าป่าชุมชน เพราะคิดว่าป่าทุกป่าเป็นของชุมชนอยู่แล้ว ป่าชุมชนเป็นแนวคิดของราชการ เพื่อเป็นพื้นที่กันชนระหว่างพื้นที่

อนุรักษ์กับพื้นที่ทำกินของประชาชนซึ่งจะมักอยู่ใกล้หมู่บ้าน ชุมชนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ เช่น ตัดไม้มาสร้างที่อยู่อาศัย แหล่งอาหารทั้ง เห็ด ผักป่านานาชนิด รวมทั้งสัตว์ป่า ยา เลี้ยงสัตว์ เป็นต้น ส่วนใหญ่หน่วยงานของรัฐจะเข้าไปร่วมกับผู้นำชุมชนในการกำหนดกฎระเบียบ วิธีการใช้สอย การบำรุงดูแลรักษา และมาตรการลงโทษของชุมชน พื้นที่นี้ส่วนราชการจะมอบอำนาจให้ชุมชนบริหารจัดการ ชุมชนบ้านเป๊กกะโหล่งมีพื้นที่ป่าชุมชนประมาณ 400 ไร่ชาวบ้านใช้เป็นที่ดินตัดไม้มาสร้างบ้านเรือน หาดอาหาร บ้านทุ่งจำเริงมีป่าชุมชนอยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้าน มีเนื้อที่ประมาณ 1,000 ไร่ สภาพป่ามีลักษณะเป็นที่ลาดบริเวณไหล่เขาประกอบไปด้วย ไม้เต็ง ไม้รัง พื้นที่ป่าแห่งนี้ชาวบ้านใช้เป็นแหล่งอาหาร เก็บหาของป่า เช่น สัตว์ป่า แมลง เห็ดต่างๆพืชผัก และชาวบ้านยังใช้ประโยชน์จากการหาพื้นด้วย บ้านห้วยปูลงมีป่าชุมชนขนาดกว้าง 1 กิโลเมตร ยาว 3 กิโลเมตร ในขณะที่บ้านพลังแทไม่มีป่าชุมชนเป็นของตนเอง

5) พื้นที่ป่าอนุรักษ์เป็นพื้นที่ที่อยู่ภายใต้การดูแลของส่วนราชการโดยตรง ประชาชนไม่มีอำนาจในการบริหารจัดการ ชุมชนใช้ประโยชน์จากพื้นที่ดังกล่าวในรูปแบบของพื้นที่ต้นน้ำของระบบประปาภูเขา ระบบเหมืองฝาย เป็นแหล่งอาหาร เช่น หน่อไม้ เห็ด ผักต่างๆ สมุนไพรที่ได้จากป่า รวมทั้งเป็นพื้นที่ทำกินของ วัว ควาย ด้วย เนื่องจากพื้นที่อนุรักษ์เป็นพื้นที่ขนาดใหญ่ ครอบคลุมหลายหมู่บ้าน ส่วนราชการที่รับผิดชอบมักจะแบ่งพื้นที่ให้ชุมชนแต่ละแห่งช่วยกันดูแลพื้นที่อนุรักษ์ในส่วนที่ติดกับหมู่บ้านของตน โดยทั่วไปชุมชนจะมีบทบาทในการเป็นหูเป็นตาให้กับทางราชการ และช่วยทำแนวกันไฟ บ้านเป๊กกะโหล่งมีพื้นที่กว้างประมาณ 3 กิโลเมตร ยาว 5 กิโลเมตร ในขณะที่บ้านทุ่งจำเริงได้รับการมอบหมายให้ช่วยดูแลพื้นที่อนุรักษ์ ขนาดกว้าง 6 กิโลเมตรและยาว 6 กิโลเมตร

ชุมชนได้มีการปรับรูปแบบการบริหารจัดการป่าเป็นแบบสมัยใหม่ตามอย่างของทางราชการ โดยมีการตั้งคณะกรรมการของชุมชนเพื่อดูแลป่าโดยเฉพาะขึ้น มีการบัญญัติบทบาทหน้าที่ของกรรมการ บทลงโทษ เป็นไปตามแนวคิดที่ทางราชการให้แนวทางไว้ บ้านทุ่งจำเริงได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าลุ่มน้ำปิงตอนบนสาขาแม่ตื่น ให้เงินจำนวน 6,500 บาท สำหรับจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์เพื่อดูแลและตรวจสอบสภาพแวดล้อมป่าชุมชนภายในเขตหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง และประชาชนในหมู่บ้านสบทบเป็นเงินอีก 2,300 บาท ปัจจุบันมีเงินทั้งสิ้น 8,800 บาท กิจกรรม มีนายกล้า ศิริวรรณ ผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน การดำเนินงานจะจัดเวรออกสำรวจพื้นที่ป่าของชุมชนปีละ 2-3 ครั้ง มีการช่วยกันทำแนวกันไฟ ตรวจสอบตราการใช้พื้นที่ตลอดจนการตัดไม้ทำลายป่า สำหรับบ้านเป๊กกะโหล่งก็เช่นเดียวกัน ซึ่งนายพงษ์เดช ศรีสกุลศรีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านกล่าวว่า

“...หมู่บ้านมีป่าชุมชนของตนเอง เป็นพื้นที่ต้นน้ำซึ่งใช้เป็นแหล่งประปา
ภูเขา มีการจัดตั้งกรรมการช่วยกันดูแลรักษา กำหนดกฎระเบียบการใช้
ประโยชน์ในพื้นที่ป่า ห้ามคนไปตัดไม้ ห้ามคนไปล่าสัตว์ ช่วงแล้งทำ
แนวป้องกันไฟ การเก็บขี้ค้างคาวที่มีอยู่ตามถ้ำต่างๆ เฉพาะใช้ในชุมชน
เท่านั้น ...”

(พงษ์เดช ศรีสกุลศิริ, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2552)

สำหรับชุมชนบ้านห้วยปลูหลวงทรัพยากรธรรมชาติมีแนวโน้มเสื่อมโทรมลง
เนื่องจากคนในชุมชนประมาณร้อยละ 60 มีการเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น มะเขือเทศ กะหล่ำปลี
เป็นต้น การปลูกพืชดังกล่าวต้องมีการเตรียมชุดแปลงเพาะปลูก ทำให้มีการชะล้างพังทลายของ
หน้าดินสูง นอกจากนี้ยังมีการใช้ปุ๋ยและยากำจัดแมลง วัชพืชต่างๆ ซึ่งนอกจากจะเป็นอันตรายต่อ
คนกะเหรี่ยงผู้ปลูกพืชและผู้บริโภคแล้วแล้ว พื้นดินที่ปลูกก็เสื่อมโทรมลง สารเคมีดังกล่าวยังถูกชะ
ล้างไปรวมอยู่ในลำห้วยต่างๆด้วย ชุมชนมักจะเลือกพื้นที่ปลูกใกล้กับแหล่งน้ำ ทำซ้ำๆกันอยู่ 1-2 ปี
ในแต่ละปีจะปลูกประมาณ 2-4 ครั้ง เมื่อดินเสื่อมแล้วย้ายที่ใหม่ การปลูกพืชเชิงเดี่ยวมีต้นทุนสูง
บางครั้งก็ขาดทุนแต่ชาวบ้านยังทำอยู่ ซึ่งนายคะดอ พิไลนพ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลของ
หมู่บ้าน กล่าวว่า

“...ทำสวนกะหล่ำ มะเขือส้ม ทำขาดทุน 3 ปี กำไรสักปีก็พออยู่ได้แล้ว...
ต้องสู้คนอื่นทำได้ เราก็อยากได้เหมือนกัน...”

(คะดอ พิไลนพ, สัมภาษณ์, 8 สิงหาคม 2552)

เมื่อขาดทุนชาวบ้านไปกู้ยืมเงินกองทุนของหมู่บ้านมา แต่เมื่อมีรายได้จากการ
จำหน่ายผลผลิตแล้วส่วนใหญ่ชาวบ้านยังไม่ยอมใช้หนี้ ในขณะที่ชุมชนบ้านปลูหลวง ส่วนใหญ่ยังมี
วิถีชีวิตเหมือนในอดีต ชุมชนมีทั้งการทำไร่และทำนา วิธีการทำไร่เหมือนกับในอดีต ไม่เป็นการ
ทำลายทรัพยากรมากนัก ในขณะที่การทำนาของชุมชนมีผสมผสานเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามา เช่น
มีการใช้สารเคมีมากขึ้นเพื่อให้ได้ผลผลิตสูง ส่วนการจัดการน้ำในรูปแบบเหมืองฝายชุมชนยังมีข้อ
ปฏิบัติเหมือนในอดีต ส่วนการปลูกพืชเชิงเดี่ยวนั้น ในชุมชนเคยมีคนทำ 3 คน แต่ไม่ประสบ
ความสำเร็จในปัจจุบันจึงไม่มีใครทำอีก ซึ่งนายเนตตะ ปราศจากอิทธิพล กรรมการหมู่บ้านบอกว่า

“...ปลูกพออยู่ เคยทำมะเขือส้มเหมือนกัน 3 คน ขาดทุน คนอื่นก็ไม่
กล้า ราคาไม่แน่นอน ไม่มีคนมาซื้อ ยังเป็นหนี้ อายเขา...”

(เนตตะ ปราศจากอิทธิพล, สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2552)

4. การศึกษาจริยธรรมของชุมชน

ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีการปรับโครงสร้างการบริหารจัดการของชุมชนใหม่ จากเดิมที่มีลักษณะเป็นชุมชนที่มีอิสระในการปกครองและการประกอบพิธีกรรม ผู้นำของชุมชนจะเป็นทั้งผู้ปกครองและผู้ประกอบพิธีกรรม ต่อมาเมื่อมีการจัดรูปแบบการปกครองตามแบบของรัฐ ทำให้ต้องมีกำนัน ผู้ใหญ่บ้านเพื่อทำหน้าที่เป็นผู้แทนของรัฐในการนำนโยบาย ข้อมูลข่าวสารไปแจ้งให้กับประชาชนได้ทราบและผลักดันการพัฒนาให้เกิดขึ้นในชุมชน รวมทั้งต้องนำปัญหาความต้องการของประชาชนไปแจ้งให้กับส่วนราชการต่างๆ ได้รับรู้เพื่อกำหนดแผนงานในการพัฒนาต่อไป ผู้นำแบบใหม่นี้มีความจำเป็นต้องอาศัยบุคคลที่มีความสามารถในการสื่อสารภาษาไทย และมีความรู้ความเข้าใจวิธีการพัฒนาสมัยใหม่ ซึ่งผู้นำชุมชนในแบบเก่าไม่สามารถตอบสนองความต้องการของรัฐได้เพราะส่วนใหญ่มีอายุมากและไม่สามารถสื่อสารภาษาไทยได้

ชุมชนบ้านโป๊กกะโหล่งซึ่งเป็นกะเหรี่ยงสะกอ มีผู้นำทางพิธีกรรมหรือที่เรียกว่า “ฮีโซ” ชื่อ นายมีโพ คุณเลิศวาริ มีผู้นำทางการชื่อ นายพงษ์เดช ศรีสกุลศิริ อายุ 41 ปี เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 (กศน.) เนื่องจากเป็นหมู่บ้านบริวารของหมู่บ้านอื่นจึงมีแต่ผู้ช่วยทำหน้าที่เหมือนกับผู้ใหญ่บ้าน นอกจากนี้ยังมีกรรมการหมู่บ้านอีก 7 คน ช่วยกันทำหน้าที่ต่างๆ ไม่มีสมาชิก อบต. เป็นของหมู่บ้านตนเอง ตามปกติภายหลังจากผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านไปประชุมประจำเดือนที่อำเภอแล้วเมื่อกลับมาที่หมู่บ้านในวันถัดไปจะมีการประชุมหมู่บ้านด้วยทุกเดือน เพื่อเป็นการแจ้งข้อมูลข่าวสาร สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่มาประชุมกันครบทุกครัวเรือน ในการทำกิจกรรมของชุมชนมีข้อกำหนดร่วมกันว่าทุกหลังคาเรือนจะต้องส่งสมาชิกมาเข้าร่วมอย่างน้อย 1 คน อาจจะเป็นพ่อบ้านหรือแม่บ้านก็ได้ นอกจากนี้ ยังมีการประชุมหารือเฉพาะกิจเป็นครั้งคราวในกรณีของมีโครงการใหม่ๆ หรือปัญหาเกิดขึ้นในชุมชน โดยผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านจะเรียกประชุมกรรมการหมู่บ้านและผู้เกี่ยวข้อง ถ้าหากว่าเกิดปัญหาแล้วยังไม่มีแนวทางแก้ไข จะขอคำปรึกษากับผู้อาวุโสของหมู่บ้าน เช่น ข้อขัดแย้งในชุมชน ซึ่งนายพงษ์เดช ศรีสกุลศิริ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเล่าว่า

“...ก็ต้องเรียกผู้อาวุโส มาช่วยแก้กัน ต้องมีข้อตกลงนะ อย่าทะเลาะกัน ถ้าทะเลาะกันต้องมีค่าปรับ บางทีให้โอกาส 3 เดือน ให้คิดแล้วกลับมาอีกที อย่างนี้ก็หายกันแล้ว ต้องให้คิด ให้ดูตัวเองด้วย เรื่องทะเลาะกันไม่ค่อยเจอเท่าไร ถ้าเจอก็แก้กันได้...”

(พงษ์เดช ศรีสกุลศิริ, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2552)

นอกจากนี้ชุมชนบ้านเป็กกะโหล่ง กลุ่มผู้หญิงมีบทบาทมากในการพัฒนาชุมชน เนื่องจากกิจกรรมส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับการช่วยเหลือกันในงานต่างๆ รวมทั้งการพัฒนาคุณภาพชีวิตในครัวเรือน กลุ่มผู้หญิงจึงมีประสบการณ์ในการทำงานร่วมกัน ทั้งจากภายในชุมชนและภายนอกชุมชน จึงกล้าพูดคุยกแสดงความคิดเห็น ผลงานที่สำคัญของกลุ่มคือการกำหนดให้ชุมชนเลิกเหล้า ทำให้ไม่มีการจำหน่ายเหล้าและดื่มเหล้าในชุมชนยกเว้นเฉพาะในงานพิธีเท่านั้น เนื่องมาจากผู้หญิงเห็นว่าเหล้าเป็นต้นเหตุของความเกียจคร้าน ทำให้ผู้ชายไม่ทำงาน จึงรณรงค์ไม่ให้มีการดื่มเหล้าและจำหน่ายเหล้าในชุมชน ซึ่งนายพงษ์เดช ศรีสกุลศิริ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเล่าว่า

“...ผู้หญิงเขาดีเนาะ แต่ก่อนหมู่บ้านมีชายเหล้า กินเหล้า ผู้ชายบอกอย่างไรก็ไม่เชื่อไม่ฟัง ผู้หญิงนี่แหละที่พูดเรื่องเหล้า ประชุมเรื่องเหล้า จนตอนนี้ไม่มีการขาย ไม่มีการกิน ความกล้าของผู้หญิงมีเยอะกว่าผู้ชาย กล้าเถียง กล้าพูด ...ผู้หญิงจะตามไปด่าคนที่ไม่ปฏิบัติตาม ใครที่ขาย ใครที่เอามาส่ง ก็จะไม่โดนด่า ไปดักอยู่ปากทางเข้าหมู่บ้านเลย จนคนขายไม่กล้าเข้าหมู่บ้าน...”

(พงษ์เดช ศรีสกุลศิริ, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2552)

ชุมชนบ้านทุ่งจำเริงซึ่งเป็นกะเหรี่ยงไปในปัจจุบันยังมีผู้นำทางพิธีกรรมที่เรียกว่า “แคลงคู” หรือ “เซี้ยเก็งคู” ชื่อ นายเหมาะ แก่ อุ่นเรือน ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากบิดาซึ่งเป็นแคลงคูคนเก่า นายสัมฤทธิ์ ศิริวรรณ กล่าวว่

“...หัวหน้าหมู่บ้านที่ทำพิธีคือ นายเหมาะ แก่ อุ่นเรือน เป็นแคลงคู ถ้าเป็นสะกอจะเรียกว่าฮีไซ่ ถ้าเป็นภาษาพื้นเมืองจะเรียกว่าตั้งข้าว ถ้าสืบนี้ เป็นเชื้อสาย ผู้ชายต่อกันไป ถ้าพ่อเสีย ลูกชายคนแรกที่พื้นนิตินิภาวะแล้ว เขาจะให้มาเป็นฮีไซ่คนต่อไป ถ้าไม่มีและเป็นลูกผู้หญิงหมดก็ต้องเอาลูกของน้องฮีไซ่ที่เป็นผู้ชายมาเป็น หรือเอาน้องมาเป็นเลย เอาสายที่ใกล้ที่สุดมาเป็น...”

(สัมฤทธิ์ ศิริวรรณ, สัมภาษณ์, 5 มิถุนายน 2552)

แคลงคฺมีหน้าที่ในพิธีที่เกี่ยวกับพิธีกรรมในการทำนา ทำไร่ของชุมชน งานแต่งงาน งานปีใหม่ ต้องตัดสินใจขัดแย้งของสมาชิกในชุมชน แคลงคฺต้องทำตัวให้เป็นตัวอย่างของคนอื่นๆ ซึ่งนายสัมฤทธิ์ ศิริวรรณ ครูโรงเรียนบ้านทุ่งจำเริงเล่าต่อว่า

“...บทบาทก็จะเป็นผู้นำทางศาสนา เวลาทำพิธีกรรมต่างๆ เช่น การแต่งงาน พิธีเกี่ยวกับการทำนา ทำไร่ เจ้าของบ้านต้องไปบอกให้เขาไปทำ เช่น พิธีแต่งงาน เมื่อแขกมาเรียบร้อยแล้ว แคลงคฺนี่ก็จะมานั่งเป็นประธานในการทำพิธีต่างๆ อีกอย่างหลังจากดำนาเสร็จแล้ว ภาษาเมืองจะว่ากินปีใหม่ เป็นการฉลองเมื่อเสร็จการทำนาแล้ว ประมาณเดือนกรกฎานี้แหละ จะเริ่มจากบ้านของฮีไซ่แล้วก็ไปป่า กลับมาก็จะมีการเช่นไหว้ มัดมือ มีการเรียกขวัญ แต่ถ้ามีหลายบ้านอาจจะมีการมอบหมายให้ผู้เฒ่าผู้แก่แบ่งกันไป แต่อันดับแรกต้องให้แคลงคฺ เป็นคนนำก่อน...แคลงคฺต้องทำให้เป็นตัวอย่าง ถ้าไม่ดีก็อาจจะโดนขับไล่ได้ ก็ต้องทำมาหากินตามปกติ แต่ต้องทำตัวให้ดี ฮีไซ่คนปัจจุบันมีอายุ 52 - 53 ปี รุ่นราวคราวเดียวกับผม อายุไม่มาก เพราะพ่อแก่เสียไป แกเลยต้องขึ้นมาแทน ลูกแกก็ยังเรียนหนังสืออยู่ที่โรงเรียน เมื่อก่อนก็เป็นเพื่อนเล่นกันกับผม แต่ในพิธีกรรมต้องยกให้เขา แต่อยู่ข้างนอกนี้พูดเล่นกัน ยุแหย่กันได้นิดหน่อยก็ไม่เป็นไร...”

(สัมฤทธิ์ ศิริวรรณ, สัมภาษณ์, 5 มิถุนายน 2552)

สำหรับผู้นำทางการของชุมชนบ้านทุ่งจำเริงในปัจจุบัน ชื่อ นายกล้า ศิริวรรณ เป็นผู้ใหญ่บ้านคนที่ 7 ของชุมชน นายต้น ปู่เงิน และนายเล็ก จันท์ปวย เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน นายสายทอง ใจตา และนายเวทย์จรรยา ศรีสกุลเศรษฐ์ เป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ใหญ่บ้านจะใช้วิธีการเลือกตั้ง คนในตระกูลไหนก็สามารถเป็นผู้ใหญ่บ้านได้ถ้าได้รับการเลือกตั้ง นอกจากนี้บ้านทุ่งจำเริงยังมีการตั้งกรรมการหมู่บ้านอีก 20 คน เข้าช่วยกัน โดยแบ่งออกเป็นฝ่ายๆ เช่น ฝ่ายรักษาความปลอดภัย ฝ่ายพัฒนา (เกษตร ปศุสัตว์ พัฒนาชุมชน) ฝ่ายสาธารณสุข ฝ่ายอนุรักษ์ เป็นต้น บ้านทุ่งจำเริงนี้จัดเป็นชุมชนเข้มแข็ง ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการปกครองมาก จะเห็นได้จากการจัดตั้งกลุ่มต่างๆ ขึ้นจำนวนมาก คราวเรือนของบ้านทุ่งจำเริงเกือบทั้งหมดต้องเป็นสมาชิกกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง กิจกรรมในแต่ละกลุ่มมีความเข้มแข็งและเป็นผลประโยชน์โดยตรงของสมาชิก กลุ่มทุกกลุ่มจะมีความเชื่อมโยงกัน ทั้งการบริหารจัดการหรือข้อมูลข่าวสาร โดยทุกวันที่ 4 ของทุกเดือนจะมีการประชุมกรรมการหมู่บ้านซึ่งเกิดจากผู้ใหญ่บ้านไปประชุมที่อำเภอกลับมา

ในช่วงวันที่ 1-3 ของแต่ละเดือน เพื่อวางแผน กำหนดวิธีการทำงาน หลังจากนั้นต่อมาในวันที่ 5 ของทุกเดือนจะมีการประชุมชาวบ้านทั้งหมดหมู่บ้าน เพื่อแจ้งเรื่องต่างๆที่ได้รับจากการประชุมอำเภอ และกรรมการหมู่บ้าน รวมทั้งขอมติในการดำเนินการเรื่องต่างๆ ชาวบ้านสามารถกำหนดแนวทาง เป้าหมายการพัฒนาของตนเองได้ โดยการเสนอในที่ประชุมประจำเดือน ในขณะที่ข้อมูลข่าวสาร จากฝ่ายรัฐจะได้รับสม่ำเสมอจากการประชุมประจำเดือน ในกรณีที่เกิดข้อขัดแย้งในชุมชน กรรมการหมู่บ้าน ผู้อาวุโสและแคลงคู่จะช่วยกันตัดสินเพื่อลดความขัดแย้งในชุมชน แต่ถ้าหาก เป็นคดีอาญาจะมีการส่งตำรวจให้ดำเนินการตามกฎหมาย อย่างไรก็ตามการบริหารจัดการชุมชน บ้านทุ่งจำเริง มีคนเผ่าอื่นๆที่ย้ายมาอยู่ในหมู่บ้านเช่น แต่งงาน เข้าร่วมเป็นกรรมการด้วย ซึ่งคน เหล่านี้ส่วนใหญ่มีประสบการณ์ และเป็นกำลังสำคัญในการบริหารชุมชน

บ้านห้วยปลูหลวงมีนายบ่ คงฐิติไท เป็นผู้ใหญ่บ้าน นายไค้ะมีะไค้ะ มาตุสร สวรรค์ เป็นผู้นำทางศาสนา ในชุมชนบ้านห้วยปลูหลวงประสบกับปัญหาทางจริยธรรมสูง เนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงความคิดความเชื่อของชุมชน มานับถือศาสนาคริสต์เมื่อประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงความเชื่อและค่านิยมของคนกะเหรี่ยงที่มีต่อธรรมชาติ ซึ่ง ความเชื่อดังกล่าวเป็นพื้นฐานทางศีลธรรมของชุมชน ชุมชนบ้านห้วยปลูหลวงมีปัญหาครัวเรือนร้อยละ 80 ที่ยืมเงินกองทุนหมู่บ้านมาแล้วไม่ยอมใช้หนี้แต่ยอมเสียดอกเบี้ยร้อยละ 3 แทน ซึ่งนายวิชิต มุลอย ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านกล่าวว่า

“...อยากจะทำอย่างไร ให้มาใช้หนี้ คนอื่นอีกสิบปลายอยากยืมก็ยืม ไม่ได้ เงินไปอยู่กับคนเก่ายอมเสียดอกเอา คงจะหวังว่าหลวงจะยกให้ หรือถ้าคืนก็ไม่มี เงินหมดแล้ว ไปลงสวนขาดทุนนัก...”

(วิชิต มุลอย, สัมภาษณ์, 7 สิงหาคม 2552)

สถานการณ์ดังกล่าวไม่เคยปรากฏมาก่อนในชุมชนกะเหรี่ยง นอกจากนี้การบริหารงานในชุมชนบ้านห้วยปลูหลวงก็ประสบปัญหา ในการปกครอง ขาดการประชุมหารือระหว่าง กรรมการหมู่บ้านและชุมชน ซึ่งนายวิชิต มุลอย ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านกล่าวว่า

“...นานๆกรรมการจะประชุมกันครั้งหนึ่ง เป็นเรื่องพัฒนาเนาะ มีใครจะ มาจะทำอะไรก็ประชุมบอกกันเพื่อช่วยกันได้... ปีหนึ่งประชุมชาวบ้าน สักครั้งสองครั้ง บางทีถ้ามีเรื่องเร่งด่วนก็บอกวันอาทิตย์ตอนไปโบสถ์...”

(วิชิต มุลอย, สัมภาษณ์, 7 สิงหาคม 2552)

นายประเสริฐ เชื้อสะอาด ครูอาสาสมัครประจำศูนย์การเรียนรู้ ได้กล่าวถึงปัญหา ดังกล่าวเช่นกัน ที่ว่า

“...ผมมาอยู่ 9 เดือน มีประชุมชาวบ้าน 2 ครั้ง คนมาไม่มาก สัก ครั้งหนึ่ง นัดแล้วค่อยๆมากขึ้น กว่าประชุมได้บางคนก็กลับไปก่อน ไม่อยากรอ ประชุมแล้วไม่ค่อยรู้เรื่อง ใครอยากจะทำอะไรก็พูด ไม่ค่อยฟัง กัน บางทีก็พูดเรื่องอื่น ผู้ใหญ่บ้านก็ไม่รู้จะทำอย่างไร...ประชุมสองครั้งก็ เหมือนกัน...”

(ประเสริฐ เชื้อสะอาด, สัมภาษณ์, 7 สิงหาคม 2552)

สำหรับบ้านพลังแท้ มีนายอวยลวย กระจ่างนัง เป็นผู้ใหญ่บ้าน นายถังทุ พัลลภ ศิริ เป็นผู้นำทางความเชื่อ(แคลงคุ) นายปวยซอ มิตรสาธิต และนายดีสุก พัลลภศิริ เป็นหมอผี มี กรรมการหมู่บ้านอีก 6 คน มีการประชุมร่วมกันทุกเดือน หลังจากที่ผู้ใหญ่บ้านกลับมาจากการไป ประชุมที่อำเภอ บ้านพลังแท้ถึงแม้จะมีการยืมเงินกองทุนหมู่บ้านแต่สมาชิกก็มีการใช้คืน ไม่ ประสบปัญหาเหมือนกรณีบ้านห้วยปูหลวง

5. การเปลี่ยนผ่านอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน

5.1 ภาวะหนี้สิน

คนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีแนวโน้มที่จะมีหนี้สินของครัวเรือนมากขึ้น เนื่องจากมี รายจ่ายสูงขึ้น ในขณะที่รายได้ที่เป็นเงินสดมีความไม่แน่นอน ในชุมชนบ้านโป๊กกะโหล่งถึงแม้จะเป็นชุมชนที่อยู่ห่างไกล มีธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ คนกะเหรี่ยงที่อาศัยอยู่ในชุมชนนี้เดิมสามารถ พึ่งตนเองได้สูง รายจ่ายมีน้อย ชุมชนสามารถเข้าไปหาอาหารที่มีอยู่ตามธรรมชาติได้ ต่อมาเมื่อ ชุมชนมีขนาดใหญ่ขึ้น ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมลง อาหารจากธรรมชาติก็น้อยลงไปด้วย ในขณะที่รายจ่ายเพิ่มขึ้นกว่าแต่เดิมมากแต่ครัวเรือนส่วนใหญ่รายจ่ายยังสมดุลกับรายได้ สอดคล้องกับการบอกเล่าของ นางสาวกวิกาญจน์ รำไพ ครูอาสาสมัคร ศศช.บ้านโป๊กกะโหล่งว่า

“...สมัยนี้ยังจ่ายเยอะขึ้น อาหารก็หายากขึ้น คนมันเยอะขึ้น ตอนหนู มาใหม่ๆ นี้คนแค่ 90 กว่าคน คนน้อย หนูพูดกับที่บ้านหนูว่า ถ้ามาถึง ดอยเนี่ย ไม่ได้ทำอะไร ไม่ได้ซื้ออะไร มันมีหมดแล้ว ชาวบ้านเขาซื้อแต่ เกลือ สมัยก่อนกับผงซุส บ้านไหนก็กินแค่นี้ เพราะว่าลงไปน้ำก็ได้ กิน เข้าไปในป่าก็ได้กิน หน้าฝนนะมีของกินเยอะแยะเลย...”

(กวิกาญจน์ รำไพ, สัมภาษณ์, 17 มิถุนายน 2552)

คนกะเหรี่ยงไม่ชอบเป็นหนี้สินใคร ถ้ามีหนี้สินก็มีเพียงเล็กน้อยเมื่อถึงคราวจำเป็น เช่น เป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปรักษาพยาบาลที่ในเมือง ในปัจจุบันแต่ละชุมชนมีแหล่งให้กู้ยืมในรูปแบบต่างๆมากขึ้น เช่น กองทุนหมู่บ้าน ทำให้ครัวเรือนต่างๆ มีโอกาสที่จะยืมเงินของชุมชนมาใช้มากขึ้น ในบ้านโป่งกะโหล่งมีการยืมเงินกองทุนหมู่บ้าน(เงินล้าน) มี 4 ครัวเรือนๆ ละ 10,000 บาท ปัจจุบันกำลังทยอยจ่ายคืน นอกจากนี้ยังมีการยืม เงินโครงการ ก.ข.ค.จ.³ ครัวเรือนละ 5,000 บาท จำนวน 10 ครัวเรือน ผู้กู้ยืมจะนำเงินไปใช้ในการดำรงชีวิตมากกว่าที่จะไปลงทุนเพื่อให้มีรายได้ที่สูงขึ้น เงินจำนวนดังกล่าวไม่เพียงพอกับความต้องการ ในปี 2545 จึงมีการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านของตนเองเพิ่มเติมโดยได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิรักประเทศไทยเป็นเงิน 15,000 บาท สำหรับให้สมาชิกยืมเงินไปใช้กรณีฉุกเฉิน ได้ครอบครัวละ 1,000-2,000 บาท คิดดอกเบี้ยร้อยละ 10 ต่อปี ทุกคนต้องคืนให้ครบพร้อมกัน หลังจากนั้นถึงจะให้ยืมใหม่ได้ หลังจากผ่านไป 7 ปีปัจจุบันมีกองทุนเพิ่มเป็น 40,000 บาท

สำหรับบ้านทุ่งจำเริงเป็นชุมชนที่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจมากกว่าบ้านโป่งกะโหล่ง สมาชิกในชุมชนมีรายได้แตกต่างกันมาก บ้านทุ่งจำเริงเป็นชุมชนพื้นที่สูงอีกแห่งหนึ่งที่มีการกู้ยืมเงินกันมากกว่าแต่ก่อน เนื่องจากมีจำนวนประชากรมากและมีการติดต่อค้าขายกับชุมชนกับภายนอกมากด้วย รวมทั้งมีสมาชิกในชุมชนส่วนหนึ่งออกไปศึกษาต่อและทำงานนอกหมู่บ้าน และในชุมชนเองก็มีการพัฒนาให้ทันสมัยมากขึ้น ทั้งถนน ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ ในชุมชนเองยังมีรถมอเตอร์ไซด์และรถกระบะบรรทุกมากขึ้น ประกอบกับทำเลที่ตั้งมีสภาพภูมิอากาศเหมาะสมที่จะปลูกพืชเมืองหนาว อยู่ติดกับถนนลาดยางต้นทุนการขนส่งราคาต่ำ จึงมีการส่งเสริมให้มีการปลูกพืชเศรษฐกิจอื่น ๆ ขึ้นในชุมชน ทำให้สมาชิกจำนวนมากของชุมชนมีการปลูกพืชผักเศรษฐกิจตามความต้องการของตลาด เช่น กะหล่ำปลี มะเขือเทศ เป็นต้น การปลูกพืชดังกล่าวจำเป็นต้องใช้เงินทุนสูงในการเตรียมแปลง จัดระบบการให้น้ำ ซึ่อเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ยาฆ่าแมลงและกำจัดวัชพืช ทำให้มีความต้องการใช้เงินทุนมากขึ้นด้วย ก่อนปี 2537 บ้านทุ่งจำเริงยังไม่มีเงินทุน เนื่องจากชาวบ้านไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน จึงไม่สามารถนำหลักทรัพย์ไปค้ำประกันเงินกู้จากธนาคารได้ ชาวบ้านได้รวมตัวกันตั้งเป็นกลุ่มสัจออมทรัพย์ แล้วไปขอกู้เงินจากธนาคารในนามของกลุ่ม มาปล่อยกู้ให้ชาวบ้านอีกทอดหนึ่ง ซึ่งนางบัวคำ ณ เชียงใหม่ ประธานกลุ่มออมทรัพย์บ้านทุ่งจำเริง

“...ตอนนั้น อมก้อย ไม่มีธนาคาร ต้องไปหาธนาคารที่ฮอด ไม่มีแหล่ง
เงินทุน ต้องการให้มีทุนในชุมชน ถ้ามีเงิน 100, 200 แล้วก็ต้องวิ่งไป

³โครงการแก้ไขปัญหาความยากจน

ฝากที่ฮอด คุณกะไร เขาต้องการเงินมาลงทุนในชุมชน ตั้งกรรมการขึ้นมา
ดูแล...”

(บัวคำ ณ เชียงใหม่, สัมภาษณ์, 8 มิถุนายน 2552)

หลังจากที่ตั้งกลุ่มออมทรัพย์ได้แล้วเงินออมของสมาชิกมีไม่เพียงพอกับความ
ต้องการลงทุนของสมาชิกในหมู่บ้าน จำเป็นต้องไปกู้เงินธนาคารมาให้สมาชิกขอยืมเพิ่มเติม

“...ต้องไปใช้บริการธนาคารกรุงเทพ เอาไปเข้าแล้ว เขาต้องการเงินทุน
เงินที่เราเอาไปเข้าไว้แล้วมันก็นิดหน่อย เขาต้องการให้สมาชิกรู้ไป
ลงทุน มีน้อยเดี๋ยวก็ทำอะไรยังไม่ได้ คณะกรรมการก็เข้มแข็งแล้ว ใจป้ำ
แล้ว เท่าไหร่เท่ากัน รับผิดชอบเต็มที่นะเจ้า ก็เอาบัญชีนี้ไปกรันตีแล้ว
เอาเงินธนาคารกรุงเทพออกมา ก็ปีที่มีหนี้เจ้า 2-3 หมื่น บัญชี เป็น
มากู้แล้วส่งรายเดือน แล้วชาวบ้านที่ไปลงทุนมีความสามารถที่จะ
ชำระเป็นรายเดือนได้ เงินก็ไม่สามารถให้ทั่วถึงกันได้ ให้เฉพาะคนที่มี
ความสามารถที่จะส่งเป็นรายเดือนได้...”

(บัวคำ ณ เชียงใหม่, สัมภาษณ์, 8 มิถุนายน 2552)

อย่างไรก็ตามในระยะแรกสมาชิกมีการกู้ยืมเงินจำนวนมาก หลังจากนั้นใน
ปี 2543 มีเงินกองทุนหมู่บ้านเพิ่มเข้ามา ชาวบ้านก็กู้เงินดังกล่าวไปลงทุนปลูกพืชผักเศรษฐกิจ แต่
ต้องประสบปัญหาขาดทุนเนื่องจากราคาผลผลิตไม่แน่นอน จนทำให้คนประมาณครึ่งหนึ่งของ
หมู่บ้านเป็นหนี้สิน ตามคำให้สัมภาษณ์ของนางดาวรุ่ง พงศ์พวง เลขากลุ่มสตรีบ้านทุ่งจำเริงว่า

“...ปี 2538 นำไปลงทุนงวดแรก 4-5 แสน ทุกคนกู้จนหมด ...พอดีปีนั้น
เงินกองทุนหมู่บ้านเข้า บ้านละ 1 ล้าน ในปี 2543 กู้ไปลงทุนเกษตร
ทั้งหมด ทำกะหล่ำกันทั้งหมด เงินอะไรเงินอะไรชาวบ้านก็หมด ปีแรก
กะหล่ำราคาไม่ดี ขาดทุนหมด ทำให้ชาวบ้านเป็นหนี้กันครึ่งหนึ่งของ
หมู่บ้าน...”

(ดาวรุ่ง พงศ์พวง, สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2552)

ต่อมาชาวบ้านเริ่มปรับตัวจะปลูกพืชเชิงเดี่ยวลงน้อยลงเป็นการลดความเสี่ยง
ที่เกิดขึ้น การกู้เงินก็ลดน้อยลงด้วย ชาวบ้านเริ่มเรียนรู้ที่จะใช้เงินให้เกิดประสิทธิภาพมากขึ้น
พบว่าเงินกองทุนหมู่บ้านในปีแรกๆชาวบ้านจะขอยืมออกไปใช้ทั้งหมด แต่ในปีหลังๆมาชาวบ้าน

เริ่มยืมเงินดังกล่าวน้อยลงทำให้ยังมีเงินเหลืออยู่ ซึ่งนายสิงห์แก้ว ต๊ะลู้ กรรมการหมู่บ้านทุ่งจำเริง กล่าวว่

“...ในอดีตเงินล้านในบัญชีไม่เคยเหลือ แ่่งกันกู้ หารกัน ตอนนีเหลือ 200,000 กว่าบาท แสดงว่ากู้้น้อยลง...”

(สิงห์แก้ว ต๊ะลู้, สัมภาษณ์, 7 มิถุนายน 2552)

ชุมชนพื้นที่สูงยังต้องพึ่งพิงรายได้จากทรัพยากรธรรมชาติ การรู้จักนำทรัพยากร เหล่านั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ไม่ใช่มากจนเกินกว่าที่ทรัพยากรฟื้นตัวได้ทัน ทำให้ต้นทุนของสินค้า ต่ำ สามารถแข่งขันกับชุมชนอื่นได้ ในปัจจุบันชุมชนบ้านเป็กกะโหล่งประชาชนมีรายได้ที่เป็นเงิน สดเฉลี่ย 8,000-10,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ทุกครัวเรือนมีวัว ควาย เฉลี่ยครัวเรือนละ 8-10 ตัว ประมาณ 2 ปีจะขายได้ครั้งละ 2-3 ตัว ราคาไม่แน่นอนและขึ้นอยู่กับขนาดของวัวควายด้วย การ เลี้ยงวัวและควายของชุมชนนี้ก็เหมือนกับชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงอื่นๆที่อาศัยพื้นที่ป่าเป็นแหล่ง อาหารและอยู่อาศัย ทำให้มีต้นทุนการเลี้ยงต่ำ ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าซึ่งเป็นของส่วนรวม วัว และควายได้อาศัยกินหญ้า ไม่ทำลายต้นไม้อื่นๆ และพื้นที่ป่ามีขนาดกว้างขวาง วัวควายไม่ สามารถหนีไปพื้นที่อื่นได้ไกล ประมาณ 3-5 วัน เจ้าของถึงจะออกไปดูครั้งหนึ่ง ในแต่ละชุมชน ต่างก็มีวิถีแบบเดียวกันจึงต่างช่วยกันดูแล นอกจากนี้แต่ละครัวเรือนยังมีการเลี้ยงหมูพื้นเมือง ประมาณ 2-3 ตัว และเลี้ยงไก่พื้นเมืองประมาณ 20-30 ตัว ครัวเรือนมีรายได้จากการขายไก่ ขาย หมู ซึ่งเหลือจากการประกอบพิธีกรรมและการบริโภคภายในครอบครัว เฉลี่ย 2,000 บาทต่อ ครอบครัวย่อยๆ อย่างไรก็ตามการเลี้ยงสัตว์ของชุมชนไม่สามารถขยายจำนวนได้มากนัก เนื่องจาก มีพื้นที่ป่าของชุมชนมีอยู่จำกัดหากทุกครัวเรือนเพิ่มจำนวนวัวควายมากขึ้น อาหารในป่าจะไม่พอ วัวควายจะเข้ามาในหมู่บ้านก็จะย่ำพืชผักของชาวบ้านเสียหายหรือออกไปหากินในป่าของหมู่บ้าน อื่นๆ ส่วนสัตว์อื่นๆ เช่น ไก่และหมู ที่พอจะขายได้ในชุมชนก็เช่นเดียวกันเพราะการเลี้ยงทำใน บริเวณบ้านซึ่งมีพื้นที่จำกัดและถ้าหากเพิ่มปริมาณมากขึ้นจะรบกวนบ้านอื่นๆ นอกจากนี้การดูแล ป้องกันโรคยังไม่มี เจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ไม่สามารถเข้าถึง ทำให้ยังไม่มีวัคซีนป้องกันรักษาโรค ในแต่ละปีมีไก่ตายจำนวนมาก ส่วนที่เหลือก็เป็นพ่อแม่พันธุ์ที่ไม่สมบูรณ์ ซึ่งเป็นไปตามคำบอกเล่า ของนายซาโนกี อัครวรว กรรมการหมู่บ้าน

“...ไม่เคยฉีดวัคซีนให้ไก่ครับ ปล่อยให้ตายเลย ตายก็ตาย แต่ไม่เคยจะ ครอบ 2-3 ตัว ถ้าตายหลายตัวต้องแจ้ง อย่างหมู อย่างวัวนี้ ถ้าตาย ต้องแจ้ง...”

(ชาโนเกี อัสววรร, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2552)

นอกจากนี้ยังมีคนในชุมชนออกไปรับจ้างในตัวจังหวัด ชาวบ้านส่วนใหญ่สามารถหาอาหารได้เองในชุมชน ออกไปซื้อของนอกหมู่บ้านประมาณเดือนละ 1 ครั้ง ในชุมชนเองก็มีร้านค้าสหกรณ์ที่จัดตั้งร่วมกันระหว่างศูนย์การเรียนรู้และชุมชน ส่วนพ่อค้ารถเร่จะมาขายสินค้านานๆ ครั้งในฤดูแล้ง ส่วนฤดูฝนรถเข้าไม่ได้

การประกอบอาชีพการเกษตรอื่นๆ นอกเหนือจากการปลูกข้าวนั้น ในชุมชนบ้านโป๊กกะโหล้งมีข้อจำกัดเนื่องจากอยู่ห่างไกลจากตลาด ชาวบ้านจึงทำไว้แต่พอบริโภคในครัวเรือนของตนเอง ตามคำบอกเล่าของ นางสาวกวิกาญจน์ จำไพ ครูอาสาสมัครศูนย์การเรียนรู้ ว่า

“...จริงๆ เขาก็ต้องการอาชีพเสริม ทุกคนต้องการมีรายได้ อยากมีเงินเพิ่มขึ้นแน่นอน แต่ว่ามันติดขัดตรงที่ว่าทำแล้วมันไม่คุ้มกับการลงทุนของเขา กว่าคนจะมาซื้อของเขา มันไกลมาก ขายได้แต่ว่าราคามันไม่คุ้ม เหมือนปีที่แล้วมีคนปลูกถั่วลิสง ปลูกถั่วลิสงนี้ปลูกคนเดียว เจ้าเดียว ถั่วลิสงมันจะเก็บเกี่ยวได้ก็คือช่วงฤดูฝน ช่วงน้ำมันกำลังแพง ค่าขนส่งสูงมาก สุดท้ายเขาไม่ได้อะไรเลย เขาจึงเก็บไว้กินในบ้าน...”

(กวิกาญจน์ จำไพ, สัมภาษณ์, 17 มิถุนายน 2552)

สอดคล้องกับคำอธิบายของนายพงษ์เดช ศรีสกุลศิริ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน เกี่ยวกับพื้นที่ของชุมชนมีจำกัด ถ้ามีการส่งเสริมให้ปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นๆ เช่น ข้าวโพด ที่ขายได้เงินมากๆ จะทำให้ชาวบ้านทะเลาะกันเพื่อต้องการแย่งพื้นที่ปลูก ว่า

“...บ้านนี้ไม่ทำเกษตรแล้ว ไม่ปลูกข้าวโพดอะไรอย่างนี้ ไม่ทำแล้ว เพราะที่มันน้อย แคบด้วย ก็ประชุมกันถ้าทำไร่ข้าวโพดจะทะเลาะกันแน่นอน ไม่ทำแล้ว ทำเฉพาะข้าวอย่างเดียว ไร่ข้าว...”

(พงษ์เดช ศรีสกุลศิริ, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2552)

สำหรับรายได้อื่นๆ ที่พอจะมีบ้าง เช่นการทอผ้าซึ่งส่วนใหญ่จะใช้กันเองภายในชุมชน เดิมชาวบ้านปลูกฝ้ายแล้วนำมาปั่นเป็นเส้นด้าย มีการย้อมสีจากต้นไม้ต่างๆ แล้วจึงมาทอเป็นเสื้อ ผ้าถุง ยาม พอใช้ในครัวเรือน คนละ 1-2 ชุดต่อปี ต่อมาชาวบ้านไปซื้อเส้นด้ายเนื่องจากเห็นว่าสะดวก และคุณภาพดีกว่าสามารถเลือกสีเพราะย้อมมาจากโรงงานเรียบร้อยแล้วได้ตามความต้องการ เมื่อเกินจากเก็บไว้ใช้เมื่อมีคนจากภายนอกเข้ามาในหมู่บ้านก็จะขายให้ โดยทั่วไป

ชาวบ้านอยากจะทอผ้าไว้ขายเพื่อเป็นการเพิ่มรายได้เพราะเห็นว่าตนเองมีภูมิปัญญาและความสามารถที่จะทำได้ แต่ข้อจำกัดเรื่องการคมนาคมไกลจากตลาดทำให้การส่งเสริมการทอผ้าเป็นไปอย่างจำกัด ซึ่งนางอะชะ เลิศธรรมอุดม สมาชิกกลุ่มแม่บ้าน กล่าวว่า

“...มีทอผ้าเก็บไว้ เป็นอาชีพเสริม ไว้ขายในบ้าน ใครต้องการซื้อก็จะ
ได้มาซื้อกันเองในหมู่บ้าน อย่างเสื้อนี้ตัวละ 300 กว่าบาท ทำได้อีกแต่
ไม่มีใครมาซื้อ และมีการเลี้ยงสัตว์ เช่น การเลี้ยงหมูให้มากขึ้น เพื่อไว้
จำหน่ายในหมู่บ้าน...”

(อะชะ เลิศธรรมอุดม, สัมภาษณ์, 19 มิถุนายน 2552)

สำหรับชุมชนบ้านทุ่งจำเริง ครัวเรือนร้อยละ 80 มีรายได้เฉลี่ย 20,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ในขณะที่ครัวเรือนร้อยละ 20 มีรายได้เฉลี่ยมากกว่า 100,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี โดยแหล่งรายได้นอกเหนือจากการทำนาแล้ว ในชุมชนมีครัวเรือนประมาณครึ่งหนึ่งที่มีรายได้จากการปลูกผักเศรษฐกิจ พริก มะเขือเทศ กะหล่ำปลี พักทองญี่ปุ่น ถั่วลิสงเตา ซึ่งมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อ ราคาของพืชผักเหล่านี้ไม่แน่นอน ชุมชนคิดว่าเสี่ยงแล้วคุ้มกับการลงทุน ตามข้อคิดเห็นของนายสิงห์แก้ว ต๊ะสู๊ กรรมการหมู่บ้านว่า

“...ส่วนใหญ่ขาดทุน ราคาไม่แน่นอน แต่พวกเขาคิดว่าสองปีขาดทุน
หนึ่งปีได้กำไรก็คุ้ม แล้วแต่จังหวะการเข้าออก ถ้าเข้าช่วงขาขึ้นก็ดี แต่
ถ้าขาดขาดทุนต่อเนื่องสักสองสามปี ก็แย่แล้ว...”

(สิงห์แก้ว ต๊ะสู๊, สัมภาษณ์, 7 มิถุนายน 2552)

ส่วนรายได้ที่แน่นอนบางปีที่ราคาผลผลิตดีบางครัวเรือนจะมีรายได้ถึง 200,000-300,000 บาท แต่ถ้าขาดทุนก็เป็นเงินจำนวนมาก นอกจากนี้ชุมชนยังมีรายได้จากการหาของป่า เช่น เห็ด น้ำผึ้ง แต่ไม่มากเหมือนในอดีต เนื่องจากมีคนจากพื้นที่อื่นๆเข้ามาหา ในชุมชนบ้านทุ่งจำเริงมีรายได้จากการหาของป่าประมาณ 10 ครัวเรือน นอกนั้นส่วนใหญ่เก็บไว้บริโภคในครัวเรือน มีการรับจ้างตามฤดูกาล โดยออกไปเก็บลำไยที่อำเภอฮอด และที่จังหวัดลำพูน ในแต่ละปีจะมีคนไปรับจ้าง 50-80 ครัวเรือน มีรายได้เฉลี่ยวันละ 150-200 บาท ในแต่ละปีออกไปรับจ้างประมาณ 30 วัน นอกจากนี้ชุมชนบ้านทุ่งจำเริงเป็นอีกชุมชนหนึ่งซึ่งมีการเลี้ยงวัวมาก เกือบทุกครัวเรือนมีการเลี้ยงวัว โดยเลี้ยงไว้ตามหัวไร่ ปลายนา ในป่าของชุมชนซึ่งมีพื้นที่ประมาณ 1,200 ไร่ โดยเลี้ยงครัวเรือนละประมาณ 5-10 ตัว ปัจจุบันมีวัวอยู่ทั้งหมดประมาณ 2,500 ตัว ซึ่ง

จะปล่อยรวมกันเป็นฝูง ประมาณ 2 ปี จะขายครั้งหนึ่ง สำหรับรายได้จะขึ้นอยู่กับปริมาณและขนาดตัวที่ขายได้

5.2 การจัดตั้งกองทุนพัฒนาของชุมชน

ในอดีตชุมชนกะเหรี่ยงดำรงชีวิตอย่างเรียบง่าย การผลิตสินค้าเพื่อเก็บไว้บริโภคภายในชุมชน ถ้ามีกิจกรรมขนาดใหญ่ไม่สามารถทำได้ภายในครัวเรือนก็จะมี การเอาแรงกับครัวเรือนอื่นๆ ส่วนปัจจัยอื่นค้นหาได้ในชุมชน ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาทำให้ชุมชนจำเป็นต้องมีแหล่งเงินทุนสำหรับเป็นค่าใช้จ่ายในการยกระดับคุณภาพชีวิตของตนเองโดยเฉพาะฐานะทางเศรษฐกิจ รัฐพยายามส่งเสริมให้มีการจัดตั้งกองทุนไว้สำหรับเป็นแหล่งเงินทุนให้ชุมชนไว้ใช้ในยามจำเป็น ทั้งในรูปแบบเพื่อการทุนทุนประกอบอาชีพ และการนำไปใช้สอยในครัวเรือนยามที่จำเป็น ชุมชนบ้านโป๊กะโหล้งและชุมชนบ้านทุ่งจำเริงได้มีการจัดตั้งกองทุนกลุ่มต่างๆ เพื่อเพิ่มรายได้ จำนวนหลายกลุ่มดังนี้ บ้านโป๊กะโหล้งมีเงินกองทุนหมู่บ้าน(เงินล้าน) จำนวน 40,000 บาท ให้สมาชิกได้หมุนเวียนกันกู้ยืม มาตั้งแต่ปี 2544 นอกจากนี้ยังมีเงินโครงการ ก.ช.ค.จ. อีก 50,000 บาท เงินทั้งสองกองทุนดังกล่าวรูปแบบและกฎระเบียบไม่เอื้ออำนวยต่อการใช้ของคนในชุมชน ซึ่งไม่ต้องการลงทุนไปประกอบอาชีพ แต่มุ่งไว้สำหรับยามขาดส่นเล็กน้อยเมื่อมีฐานะที่จำเป็นในปี 2545 จึงมีการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านของตนเองเพิ่มเติมโดยได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิวิกรักษ์ไทย ปัจจุบันมีเงินทุน 40,000 บาท สำหรับให้สมาชิกยืมเงินไปใช้กรณีฉุกเฉิน ได้ครบครัวละ 1,000-2,000 บาท คิดดอกเบี้ยร้อยละ 10 ต่อปี ทุกคนต้องคืนให้ครบพร้อมกันก่อนจึงจะสามารถกู้ยืมใหม่ได้ รวมในชุมชนบ้านโป๊กะโหล้งมีเงินกองทุนทั้งหมด 3 กองทุน เป็นเงิน 130,000 บาท

สำหรับบ้านทุ่งจำเริงจัดเป็นชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการจัดตั้งกองทุน ในชุมชนมีกองทุนต่างๆเป็นจำนวนมาก โดยเริ่มตั้งแต่ พ.ศ.2526 มีการจัดตั้งกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสงเคราะห์ช่วยเหลือครอบครัวผู้เสียชีวิต หากครัวเรือนใดมีผู้เสียชีวิตจะมีกรรมการเก็บเงินคนละละ 5 บาท ปัจจุบันมีสมาชิกทุกหลังคาเรือน ต่อมา พ.ศ.2530 มีการจัดตั้งกลุ่มสตรี เป็นการรวมกลุ่มกันอย่างเป็นทางการ โดยการสนับสนุนจากสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภออมก๋อย มีบทบาทหน้าที่ในการบริหารและพัฒนาอาชีพในหมู่บ้านปัจจุบันมีสมาชิก จำนวน 89 คน กรรมการ 7 คน มีเงินทุนหมุนเวียน 25,000.บาท กิจกรรมที่ดำเนินการให้สมาชิกผู้ไปประกอบอาชีพเลี้ยงหมูและทำการเกษตรใน พ.ศ.2537 ได้จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตขึ้น ปัจจุบันมีสมาชิก 310 คน มีเงินสะสม⁴ทั้งสิ้น 1,501,836 บาท เป็นเงินสะสมจะสมาชิก

⁴ หมายถึงเงินออมที่สมาชิกให้สัญญาด้วยวาจาไว้ว่าจะมีการออมเป็นประจำทุกเดือน

1,001,836 บาท เป็นเงินกู้จากธนาคารออมสิน 500,000 บาท โดยสมาชิกนำเงินมาฝากกับกลุ่มทุกเดือน โดยปล่อยให้สมาชิกกู้โดยคิดดอกเบี้ยร้อยละ 10 กิจกรรมที่ดำเนินการ รับฝากเงินจากสมาชิก ให้เงินกู้ให้กับสมาชิก จัดทำศูนย์สาธิตการตลาด ทอผ้าจกกระเหรียง ข้าวซ้อมมือ โรงสีข้าว ให้เช่ารถไถ ร้านค้าชุมชน ใน พ.ศ.2542 มีการจัดตั้งกลุ่มเลี้ยงสุกร ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลอมก๋อย เป็นเงิน 50,000 บาท โดยคิดดอกเบี้ยร้อยละ 5 บาท/ปี ปัจจุบันมีเงินทั้งสิ้น 85,000 บาท มีสมาชิก 15 คน ในปีเดียวกันนี้ได้จัดตั้งกลุ่มเลี้ยงวัวขึ้น ใน พ.ศ.2543 มีโครงการแก้ไขปัญหาความยากจน (กขคจ.) มีเงินกองทุนสนับสนุน จำนวน 280,000 บาท มีคณะกรรมการ 9 คน สมาชิก 224 คน กิจกรรมนำเงินให้ครัวเรือนยากจนกู้ยืมโดยไม่มีดอกเบี้ย ปัจจุบันครัวเรือนยากจนได้กู้ยืมไปประกอบอาชีพ จำนวน 55 คน เป็นเงิน 280,000 บาท นำไปใช้ในการประกอบอาชีพ ทั้งด้านการเกษตร การค้าขายและการเลี้ยงสัตว์ ต่อมาใน พ.ศ.2544 ได้รับเงินกองทุนหมู่บ้าน 1 ล้าน มีคณะกรรมการ 15 คน สมาชิก 115 คน กองทุนหมู่บ้านเป็นเงินที่ได้รับ การสนับสนุนจากรัฐบาล จำนวน 1,000,000 บาท ในปี.2546 กองทุนหมู่บ้าน บ้านทุ่งจำเริง ได้รับรางวัลดีเด่นในระดับอำเภอโดยสำนักงานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ร่วมกับกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ทำให้ได้รับเงินเพิ่มอีก จำนวนเงิน 100,000 บาท ต่อมาใน พ.ศ.2547 ได้กู้เงินจากธนาคารออมสินอีกเป็นจำนวนเงิน 500,000 บาท เพื่อมาขยายกิจการ ปัจจุบันกองทุนฯ มีเงินรวมทั้งสิ้น 1,178,000 บาท กิจกรรมของกลุ่ม จะให้สมาชิกกู้เงินเพื่อนำไปประกอบอาชีพ โดยคิดดอกเบี้ยร้อยละ 5 บาทต่อปีซึ่งส่วนใหญ่จะนำไปลงทุนอาชีพด้านการเกษตรและการค้าขาย ในปีเดียวกันนี้ได้จัดตั้งศูนย์สาธิตการตลาด โดยการรวมหุ้นของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์จำนวน 35 คน เริ่มก่อตั้งครั้งแรกมีเงินทุน 39,500 บาท ปัจจุบันมีสมาชิก 310 คน เงินทุนเพิ่มขึ้นเป็น 641,905บาท กิจกรรมที่ดำเนินการประกอบด้วย การจำหน่ายปัจจัยการผลิตทางการเกษตรทุกประเภท อุปกรณ์ก่อสร้าง ข้าวซ้อมมือ ฯลฯ พร้อมกับได้จัดตั้งโรงสีข้าว โดยได้รับเงินสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลอมก๋อย.จำนวนเงิน 60,000 บาท และเงินสัจจะสะสมของกลุ่มออมทรัพย์เป็นเงิน 30,000บาท รวมทั้งสิ้น 90,000 บาท การดำเนินงานของโรงสีข้าว เป็นการให้บริการสีข้าวแก่สมาชิกในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง โดยคิดค่าบริการสีข้าวเปลือกถังละ 20 บาท ผลผลิตส่วนใหญ่จำหน่ายในพื้นที่อำเภออมก๋อย มีคนจากต่างพื้นที่ซื้อไปจำหน่ายที่จังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดใกล้เคียงบ้าง เงินที่ได้จากการสีข้าวนำไปเป็นเงินทุนหมุนเวียน ค่าจ้างและซ่อมแซมโรงสี นอกจากนี้ พ.ศ.2547 จัดตั้งกลุ่มรถไถขึ้น โดยกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านจำนวน 500,000 บาท และธนาคารออมสินอีก 500,000 บาท รวมเป็นเงิน 1,000,000 บาท สำหรับดำเนินการบริการไถไร่ ไถสวนให้แก่สมาชิกและคนอื่นๆ โดยคิดค่าบริการ ไร่ละ 400 บาท เงินที่ได้นำมาบริหารจัดการดังนี้ ค่าคนขับและบริหาร ชำระเงินกู้ธนาคาร ซื้ออะไหล่รถไถ ค่าซ่อมรถไถเมื่อชำรุด กองทุนรถไถ และจัดตั้งกลุ่มผ้าทอมือ โดยกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านจำนวน 10,000 บาท

การดำเนินกิจกรรมเป็นการรับงานจากภายนอกชุมชน แล้วกระจายให้สมาชิกในชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ จำนวน 5 คน นอกจากนี้ยังมีการทอดผ้ากะเหรียงอีก 15 คน ส่วนใหญ่จัดจำหน่ายในพื้นที่อำเภออมก๋อย และในพ.ศ.2549 จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงเฉลิมพระเกียรติ บ้านทุ่งจำเริงเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน และรับฝึกอบรมให้แก่หน่วยราชการหรือผู้สนใจโดยทั่วไป

บ้านทุ่งจำเริงเป็นชุมชนที่มีลักษณะพิเศษคล้ายคนในเมือง ซึ่งมีทั้งการกู้เงินและการออมเงินในเวลาเดียวกัน ในหมู่บ้านมีกลุ่มต่างๆหลายกลุ่ม แต่ละกลุ่มก็ต่างมีเงินออมเป็นกองทุนของกลุ่ม การที่คนในชุมชนมีการออมกันมาก เนื่องจากมีการเรียนรู้ สังคมประสบความสำเร็จอย่างต่อเนื่องมาเกือบ 20 ปี โดยมีความคิดพื้นฐานในการพึ่งตนเอง กิจกรรมต่างๆของชุมชนจะเริ่มจากการออมในหมู่สมาชิกกันก่อนทั้งสิ้น หลังจากนั้นอาจจะมีการขอความช่วยเหลือไปยังหน่วยงานต่างๆ ทั้งในส่วนของรัฐบาลเองและเอกชน ถึงแม้จะได้รับการช่วยเหลือแล้วชุมชนก็ยังไม่หยุดการออม การออมจะปลูกฝังตั้งแต่เด็กทั้งในระบบโรงเรียนผ่านสหกรณ์ออมทรัพย์ของโรงเรียน กลุ่มออมทรัพย์ของชุมชน กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เงินผู้สูงอายุ เงินออมเฉลิมพระเกียรติ เงินฌาปนกิจศพ เป็นต้น ตัวอย่างจากการสัมภาษณ์นางกาญจนา นินันติ ชาวบ้านทุ่งจำเริง ว่า

“...มีหลายตัว มียอดเงินล้าน มีสัจจะ มีผู้สูงอายุ มีออมเพื่อลูก ของหนู ต้องออกให้ยายเดือนละ 50 เป็นของผู้สูงอายุ เงินออมทรัพย์เดือนละ 250 ออมของหนูของลูก รวมกัน 50 บาท ต่อยอดเงินล้านเดือนละ 50 แรกเข้าปีละ 100 บาท 2 ปี เข้าปีละ 1,000 เงินเฉลิมพระเกียรติเข้า ๓๐๐.ส่งให้ยายอีกปีละ 1,800 บาท ฌาปนกิจศพก็มีอีก...”

(กาญจนา นินันติ, สัมภาษณ์, 8 มิถุนายน 2552)

5.3 การดูแลสุขภาพอนามัยของชุมชน

ชุมชนกะเหรียงในพื้นที่สูงทั้งหมดมีการดูแลสุขภาพอนามัยดีขึ้นกว่าในอดีต กล่าวคือ ชุมชนบ้านโป๊กกะโหล้ง สภาพโดยทั่วไปของชุมชน สะอาด มีการจัดระเบียบชุมชน ในชุมชนมีส้วมใช้ประมาณร้อยละ 70 โรคที่คนในชุมชนเป็นมากได้แก่ โรคระบบทางเดินอาหาร เช่น โรคกระเพาะอาหาร ท้องเสีย และโรคระบบทางเดินหายใจ เช่น โรคหวัด เป็นต้น ส่วนโรคอื่นๆมีบ้างเล็กน้อย เมื่อชาวบ้านเจ็บป่วยหรือมีอุบัติเหตุเป็นบาดแผลจะไปรักษาที่สถานีอนามัยตำบล ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านแม่แตดน้อย ห่างออกไปอีกประมาณ 18 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางประมาณ 1 ชั่วโมงในฤดูแล้ง ส่วนในฤดูฝนจะใช้เวลามากกว่านั้น สำหรับการเจ็บป่วยโดยทั่วไปจะมีการ

รักษาทั้งแผนปัจจุบันและแผนโบราณ ตลอดจนพิธีกรรมควบคู่กันไป สำหรับสมุนไพรที่ยังพอมีใช้ อยู่ เช่น เมื่อรู้ตัวว่าปวดเมื่อยจะเป็นไข้ ชาวบ้านส่วนใหญ่จะนำสมุนไพรมาต้มกินที่นิยมมากได้แก่น้ำต้นตะลิวะตุยมาต้มทั้งต้น กรองเอาน้ำมาดื่มแก้ไข้ ต้นตะลิวะปะจ้อ นำเปลือกมาทุบแช่น้ำดื่มแก้ไข้ ไข้หวัดเป็นต้น ในขณะที่เดียวกันก็จะมาหาครูที่ศูนย์การเรียนรู้เพื่อขอยาแผนปัจจุบันด้วย คราวเรือนส่วนมากผู้ใหญ่จะมีความรู้เรื่องสมุนไพรที่จำเป็น ซึ่งเป็นความรู้ที่ถ่ายทอดมาจากรุ่นพ่อแม่ พี่ชสมุนไพรส่วนใหญ่อยู่ในป่าแต่ละครอบครัวจะรู้ว่าต้นอะไรอยู่ที่ไหน เมื่อมีอาการเจ็บป่วยผู้ใหญ่จะเข้าไปเก็บสมุนไพรนั้นมาทำตามขั้นตอนที่ได้รับการสั่งสอนมา ในกรณีที่เป็นมากจะไปรักษาที่สถานีอนามัยหรือไม่ก็ไปที่โรงพยาบาลแม่จัน ถ้ายังไม่หายจะกลับมาทำพิธีที่ชุมชน

เนื่องจากชุมชนยังมีความเชื่อ ในเรื่องเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับสิ่งที่เหนือธรรมชาติอยู่มาก การทำพิธีกรรมเพื่อรักษาพยาบาลยังทำใน 2 ระดับ ทั้งในระดับบุคคลหรือครัวเรือนและในระดับชุมชน กล่าวคือในระดับครัวเรือนนั้นยังจะมีพิธีกรรมเป็น 2 ประเภท ได้แก่พิธีกรรมเพื่อเยียวยาความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นภายในครอบครัวโดยการไหว้ผีบรรพบุรุษเพื่อให้ดูแลคนในครอบครัว และการเรียกขวัญหรือการขอขมาต่อผีที่คนในครอบครัวไปล่วงเกิน สำหรับในระดับชุมชนจะมีพิธีที่เกี่ยวข้องกับการกระทำของบุคคลเช่นการผิดลูกเมียคนอื่น ซึ่งชุมชนเชื่อว่าจะทำให้ผีเรือนโกรธและอาจทำให้คนอื่นๆในชุมชนป่วยได้ ซึ่งพิธีกรรมจะมีฮีโร่ของหมู่บ้านมาเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม โดยผู้กระทำความผิดจะเป็นผู้เสียค่าปรับ ในระหว่างการทำพิธีทุกคนในชุมชนต้องมาร่วม มีนายเหมาคาเลอ ขุนเลิศวารี เป็นหมอผีประจำหมู่บ้านและเป็นผู้ประกอบพิธี มีการเลี้ยงผีและมัดมือเรียกขวัญ สำหรับการคลอดลูกเกือบทั้งชุมชนทำคลอดโดยหมอดำแย แต่ในระหว่างที่ตั้งครรภ์จะมีเจ้าหน้าที่อนามัยเข้ามาตรวจครรภ์ ให้ยาและวิตามินต่างๆ บางคนสามารถไปตรวจได้ที่สถานีอนามัยบ้านแม่แดด โดยในชุมชนมีการเกิดประมาณปีละ 4-5 คน มีคนตายปีละ 1-2 คน ส่วนใหญ่เป็นโรคชรา ในปี 2536 หลังจากพบว่ามีปัญหาอุบัติเหตุโรคในชุมชน ทำให้มีการพัฒนาทางด้านสุขภาพอนามัยของชุมชนเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ทั้งเรื่องโรคมาลาเรีย การส่งเสริมการใช้ส้วม การส่งเสริมการดื่มน้ำสะอาด การป้องกันโรคหนองพยาธิ และการกำจัดขยะ ทำให้สุขภาพอนามัยของคนในชุมชนดีขึ้นโดยลำดับ ตามคำให้สัมภาษณ์ของ นางสาวกวิกาญจน์ จำไพ ครูอาสาสมัครศูนย์การเรียนรู้ชุมชนฯ ว่า

“...สิบห้าปีที่อยู่ เกี่ยวกับสุขภาพอนามัยก็เห็นชัดว่าเขาเรียนรู้ที่จะดูแลตัวเอง เดิมอยู่แบบธรรมดาๆ ไม่ค่อยมีอะไรมากมาย พอหลังๆ มานี้ก็เรียนรู้เยอะขึ้น เหมือนอย่างเรื่องมาลาเรีย แต่ก่อนก็มีเจ้าหน้าที่มาลาเรียเข้ามาเดือนละครั้ง เลยทำโครงการขอเงินญาติไปซื้อมุ้งที่หน่วย

มาลาเรียเป็นมุ้งที่ซุบ⁵ แล้วขายให้ชาวบ้านราคาถูก หลังละ 50 บาท แต่ถ้าใครไม่มีเงินก็ผ่อนให้ราคา 10 บาท 15 บาท บางคนไม่มีเงิน เขาก็เอาอย่างอื่นมาแลกให้ บางคนก็ได้เงินบ้าง 2-3 ปี บางคนก็ได้ไม่ครบ แต่ถือว่าทุกหลังคามุ้ง เดียวนี้ไม่มีใครเป็นโรคมาลาเรีย...”

“...อย่างเรื่องส้วมเคยมีโครงการพัฒนาที่สูงเฉพาะพื้นที่ แต่จบไปนานแล้ว โครงการนี้มีหลายที่ เขาให้หัวส้วมหนึ่ง ปูนซีเมนต์ถุงหนึ่ง ให้ทุกหลังคานะคะ คนที่ส้วมฝืนไม่ไปทำส้วมแต่เอาไปขายแลกเงิน จึงได้ไปหาดู บ้านที่ยังเหลืออยู่ให้ทำแล้วพยายามฝึกนักเรียนให้ใช้ส้วม ตอนหลังนี้เขาก็เริ่มมีความรู้สึกว่ ถ้าไม่มีส้วมหน้าแล้งไม่มีปัญหาแต่ถ้าหน้าฝนนี้ลำบาก และเริ่มมาใช้ร่วมกับบ้านอื่น ระยะเวลาหลังๆ มากก็เริ่มพอมีเงินก็ทำทำเองแต่ว่าตอนนี้ก็ยังไม่ครบนะคะแต่เกือบจะทุกหลังคา บางทีก็มาใช้ที่โรงเรียนหรือบ้านคนอื่น...”

“...น้ำดื่มก็เปลี่ยนจากธรรมดามาเป็นต้มแล้ว ตอนนี้อยู่ทุกหลังคาต้องต้มน้ำเพราะเขากลัวพยาธิ มันเหมือนเป็นความบกพร่องถ้าตัวเองมีพยาธิ เขาอยากจะทำตัวให้ดีเขาไม่ยอมให้เป็นที่แปลกสำหรับเพื่อน ...”

“...ในหมู่บ้านนี้ เดียวนี้มีตะกร้าขยะบนบ้าน แต่เดิมไม่มี หลุมขยะก็ไม่มี หนูก็ใช้วิธีให้เด็กนักเรียนนี้คะไปช่วยกันขุด วันนี้ไปขุดบ้านเธอฟุ้งนี้ไปขุดบ้านฉัน ไประดมกันขุดจนมีหลุมขยะ บ้านเรือนสะอาดขึ้น...”

(กวิกาญจน์ รำไพ, สัมภาษณ์, 17 มิถุนายน 2552)

นอกจากนี้เจ้าหน้าที่จากสถานีอนามัยตำบลป่าแดด ยังมาจัดตั้งอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) มาตั้งแต่ปี 2547 จำนวน 4 คน ซึ่งจะช่วยกันดูแลสุขภาพอนามัยของคนในชุมชน โดยแบ่งความรับผิดชอบคนละ 9 หลังคาเรือน กลุ่มเป้าหมายที่จะดูแลเป็นพิเศษให้แก่ กลุ่มคนป่วย คนชราและหญิงตั้งครรภ์ นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมเกี่ยวกับการป้องกันโรคติดต่อมาโดยแมลงด้วย มีการให้คำแนะนำแก่ประชาชนในการดูแลรักษาสุขภาพของตนเองซึ่ง นายสันติ กะพอ อาสาสมัครสาธารณสุขของหมู่บ้าน เล่าว่า

⁵ เป็นมุ้งที่ซุบสารเคมี สำหรับป้องกันยุงไม่ให้เข้าไปกัดคนที่นอนอยู่ภายใน

“...ในหมู่บ้านมี อสม. 4 คนครับ ผมดูแล 9 หลังคา ดูแลคนละ 9 หลังคา มีอบรมให้ความรู้ที่สถานีอนามัยแม่แดด เขาอบรมให้เรา 3 วัน เขาบอกให้สังเกตผู้ป่วย อาการเป็นยังไง ถ้าอาการยังนี้ กินยาประจำ บ้านไม่ค่อยมีประโยชน์แล้ว ก็เลยต้องไปหาหมอ ให้ดูแล...คนแก่ คนป่วย เวลาไปเยี่ยมคนแก่ บอกยานี้ต้องกินก่อนนอนนะ ก่อนอาหาร กลางวัน ตามที่หมอบอกเขาจดมาให้ที่ซองยา บางคนก็มีลูกหลานเรียนหนังสือ ให้ลูกหลานอ่านให้ กินยาเม็ดให้ถูกเวลา ...ถ้าเป็นหญิงตั้งครรภ์ ต้องไปให้ตรวจที่อนามัย เมื่อได้ข่าวว่าท้องก็ไปหาเขาเลย บอกเขาว่าไปฝากท้องที่อนามัยครับ..”

“..หน้าที่อีกอย่างในช่วงหน้าฝน มียุ่งเยอะ ต้องเอาทรายอะเบท ใส่ที่น้ำขังในป่าครับ ที่เป็นกระป๋องเป็นอะไรที่น้ำขัง ...ต้องแนะนำชาวบ้าน กวาดบ้าน ฎบ้าน ต้องทำความสะอาดครับ ต้องอธิบายทุกอย่างครับ เวลาทำกับข้าว เช่น ผักเนาะต้องล้าง หน้าบ้านเนาะต้องกวาด ต้องกวาดเวลาเย็น อย่างเสื้อผ้าเมื่อก่อนนี้เขาตากในรั้ว เดี่ยวนี้ต้องแขวนไว้ข้างๆ บ้าน ดูดีขึ้น สวยกว่า เรียบร้อยกว่า...”

(สันติ กะพอ, สัมภาษณ์, 18 มิถุนายน 2552)

นอกจากนี้ในชุมชนยังมีการจัดระเบียบสัตว์เลี้ยง โดยให้มีการทำคอกสัตว์ไม่ให้ออกมาเดินภายนอก เช่น วัว ควาย หมู โดยกำหนดเป็นข้อตกลงของชุมชน เพื่อให้มีสุขภาพดี สิ่งแวดล้อมที่ดี ซึ่งนายพงษ์เดช ศรีสกุลศิริ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเล่าว่า

“...แต่ก่อนนี้มันสกปรก วัวก็เดินไปเดินมา หมูแต่ก่อนนี้ก็ไม่มัด ไม่เอาเข้าคอก เขาปล่อยให้ขี้ตามถนนนะ ดูแล้วไม่สวย คนที่เลี้ยงหมูจะต้องมีคอกถ้าไม่มีคอกจะต้องเอาเชือกมัด เดี่ยวนี้ไม่มีแล้ว ส่วนมากมีแต่ตัวเล็กๆ ถ้าช่วงหน้าฝนอย่างนี้ส่วนมากไม่ต้องปล่อย ถ้าปล่อยนี้มันจะสกปรก เดินไปเดินมาแล้วขี้ไป เรื่องความสะอาดนี้เป็นอันดับหนึ่งของหมู่บ้านเวลาประชุมกันต้องพูดเรื่องนี้ เพราะว่าช่วงนี้มีคนข้างนอกคนที่ไหนผ่านไปผ่านมา...เมื่อก่อนนี้ ผมเคยฆ่าหมูเพื่อน ผมไปบอกให้ขังในบ้าน แต่เขาไม่ขังปล่อยให้หมูออกมา ไม่ขังไว้ ผมก็ยิงของเขาตาย เสรีจแล้วเขาก็ไม่ว่าอะไรที่หลังเขาก็ไม่กล้า...”

(พงษ์เดช ศรีสกุลศิริ, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2552)

สำหรับชุมชนบ้านทุ่งจำเริง สภาพโดยทั่วไปของชุมชนสะอาด เรียบง่าย อาคารบ้านเรือนจะเป็นแบบสมัยใหม่ มีถนนคอนกรีตและถนนลูกรังในบริเวณหมู่บ้าน สำหรับถนนที่จะเข้าเมืองเป็นถนนลาดยาง คราวเรือนเกือบทั้งหมดมีส้วมใช้ ประชาชนร้อยละ 80 มีน้ำประปาใช้ คราวเรือนร้อยละ 20 ยังใช้น้ำจากบ่อน้ำตื้น เนื่องจากตั้งอยู่ห่างจากบ้านอื่นๆ แต่บางพื้นที่ของชุมชนมีปัญหาการระบายน้ำเสีย การจัดการขยะ เนื่องจากอยู่กันอย่างหนาแน่น ในชุมชนยังมีร้านค้าจำนวน 5 แห่ง ขายสินค้าอุปโภคบริโภคทั่วไป รวมทั้งปัจจัยการผลิตทางการเกษตร คราวเรือนส่วนใหญ่มีการจัดระเบียบส้วมดีเยี่ยม มีการปลูกไม้ผลต่างๆ เช่น มะม่วง ลิ้นจี่ มะละกอกล้วย เป็นต้น สภาพโดยทั่วไปมีความร่มรื่น เมื่อเปรียบเทียบกับอดีตการเจ็บป่วยของคนบ้านทุ่งจำเริงมีน้อยลง สมัยก่อนโรคที่เป็นมากคือมาลาเรีย เมื่อมีการคมนาคมดีขึ้นเจ้าหน้าที่เข้ามาให้ความรู้และดูแลรักษาสะดวกขึ้น ทำให้ปัญหาโรคมาลาเรียหมดไป ซึ่งนายโต๊ะ ศิริวรรณ อดีตผู้ใหญ่บ้านกล่าวว่า

“...โรคนัยใช้เจ็บน้อยลง สมัยก่อนมาลาเรียมีมาก เด็กรุ่นผมเหลืออยู่ 3 คน ตายแต่เด็ก พอเขามาพ่นยาประมาณปี 2500 ค่อยดีขึ้น สมัยก่อนรักษาตามบ้านชื่อยาควินินมากินกันเอง ในปัจจุบันเมื่อเจ็บป่วยไปรักษาที่ โรงพยาบาลอมก๋อย หรือไม่ก็ไปที่โรงพยาบาลนครพิงค์ เชียงใหม่ เมียผมคนก่อนตายด้วยโรคมาลาเรียในปี 2518 เนื่องจากไม่มีรถ ปัจจุบันไม่มีมาลาเรียแล้ว...”

(โต๊ะ ศิริวรรณ, สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2552)

ในปัจจุบันโรคที่เป็นมากได้แก่โรคเกี่ยวกับระบบทางเดินหายใจ เช่น หวัด โรคเกี่ยวกับระบบกล้ามเนื้อ การปวดเมื่อยจากการทำงานหนัก หญิงตั้งครรภ์เกือบทั้งหมดไปคลอดที่โรงพยาบาลอมก๋อย ในแต่ละปีจะมีเด็กเกิดใหม่ประมาณ 7-10 คน และมีคนตายประมาณ 4-5 คน โดยมีสาเหตุหลายอย่างทั้งโรคชรา อุบัติเหตุและเป็นโรค ชาวบ้านโดยทั่วไปที่เจ็บป่วยมักจะซื้อยามากินเองซึ่งจะมีขายอยู่ในตลาด สำหรับคนแก่นอกจากจะกินยาและใช้สมุนไพรแล้วมักจะไปเสี้ยงทายแล้วให้หมอผีช่วยรักษาโรคควบคู่ไปด้วย หลังจากนั้นถ้ายังไม่หายจะไปรักษาที่โรงพยาบาลอำเภออมก๋อยสมุนไพรยังมีใช้กันอยู่ในหมู่ของคนรุ่นเก่า ที่นิยมมากได้แก่การนำเปลือกไม้สุกามาต้มกับแก่นไม้แดงใช้ดื่มสำหรับรักษาอาการไข้ ปวดเมื่อยตามตัว ส่วนเด็กรุ่นใหม่มีการใช้สมุนไพรน้อยลง เพราะสามารถใช้ยาแผนปัจจุบันได้ที่บ้านและโรงเรียน บ้านทุ่งจำเริง

เรื่องทุกครัวเรือนมีส่วนร่วมใช้มานานหลายปีแล้ว นอกจากนี้ก็ยังมีการจัดระเบียบสิ่งแวดล้อมของชุมชน ซึ่งนายตี๊ะ ศิริวรรณ อดีตผู้ใหญ่บ้านเล่าต่อว่า

“...ที่บ้านมีห้องส้วมใช้มา 10 กว่าปี แล้ว โดยหมอสาธารณสุขเข้ามา เอาอุปกรณ์ลงทุนให้ก่อน เมื่อมีเงินก็นำมาใช้คืนหมู่บ้าน คนอื่นจึงขอยืม ไปทำต่อไป บางคนลงทุนเอง การใช้ส้วมแรกๆไม่มีปัญหา หมออธิบายให้เข้าใจ ชาวบ้านยอมรับปฏิบัติตาม ปัจจุบันไม่มีใครในหมู่บ้าน ไปเข้าป่าแล้ว...การจับหมูเข้าเล้า หรือผูกไว้ ทำมา 10 กว่าปีแล้ว เนื่องจากหมูไปกินผักคนอื่นชาวบ้านทะเลาะกัน ออกเป็นกฎของหมู่บ้าน ถ้าคนที่ไม่ยอมขัง คนเสียหายสามารถยิงได้ เจ้าของหมูกลัวจึงยอมขังหมู ซึ่งทำมาหลายสมัยไม่สำเร็จ มาสำเร็จเอาในสมัยที่ผมเป็น พ่อหลวง...”

(ตี๊ะ ศิริวรรณ, สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2552)

ชุมชนทั้ง 4 ชุมชน มีการพัฒนาทางด้านสุขภาพอนามัยมากขึ้น จากการคมนาคมที่สะดวกขึ้นทำให้คนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงสามารถออกไปหาแพทย์ในเวลาเจ็บป่วยได้ง่ายขึ้น รวมทั้งประชาชนมีการศึกษาในระดับหนึ่งทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจต่อสาเหตุการเจ็บป่วยและวิธีการรักษาตามการแพทย์แผนใหม่ ในชุมชนยังมีการจัดตั้งอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ทำหน้าที่ในการส่งเสริมสุขภาพของชุมชน และนัดหมายให้เจ้าหน้าที่จากสถานีอนามัยหรือโรงพยาบาลมาให้บริการแก่ชุมชน เช่น การฉีดวัคซีน การป้องกันโรคติดต่อมาโดยแมลง ทั้งใช้เลือดออก มาลาเรีย นอกจากนี้การพัฒนาทางด้านสาธารณสุขมูลฐาน ได้แก่ การใช้ส้วม น้ำดื่ม น้ำใช้ การรักษาความสะอาดของครัวเรือนและชุมชน การจัดระเบียบสิ่งแวดล้อม การจัดการขยะและสิ่งปฏิกูล เป็นปัจจัยในการส่งเสริมให้ชุมชนมีสุขภาพอนามัยดีขึ้น

5.4 การพัฒนาสาธารณูปโภคของชุมชน

การพัฒนาระบบสาธารณูปโภคในชุมชน ชุมชนกะเหรี่ยงที่อยู่ในพื้นที่สูงทั้งสองชุมชนได้รับการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคที่รัฐจัดให้ เช่น ถนน ไฟฟ้า โทรศัพท แล่งน้ำ ระบบประปาหมู่บ้าน เป็นต้น ทำให้ชีวิตของประชาชนมีความสะดวกสบายมากขึ้น สำหรับบ้านทุ่งจำเริง ซึ่งมีไฟฟ้าใช้ทั้งชุมชนแล้วตั้งแต่ พ.ศ.2533 มีการติดตั้งระบบไฟฟ้าเข้ามาในหมู่บ้าน หลังจากนั้นมีการทำระบบประปาหมู่บ้านตามมา ในขณะที่บ้านเป็กกะโหล่ง บ้านห้วยปู่หลวงและบ้านพล่งแทในปัจจุบันถึงแม้จะยังไม่มีไฟฟ้าใช้ แต่ก็ใช้ระบบพลังงานแสงอาทิตย์ในการให้แสงสว่าง ซึ่งได้รับ

การสนับสนุนจากรัฐในปี 2549 นอกจากนี้การมีโทรศัพท์ทำให้ชุมชนสามารถติดต่อสื่อสารกับชุมชนภายนอกได้ง่ายขึ้น โดยเฉพาะกับญาติพี่น้องที่ไปทำงานหรืออยู่ที่อื่นๆ นอกจากนี้การพัฒนาถนนเป็นปัจจัยสำคัญทำให้การติดต่อสื่อสารระหว่างชุมชนสะดวกขึ้น

สามารถแสดงรายละเอียดของการพัฒนาในปัจจุบันของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงได้ตามตารางที่ 12 ดังนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 12 สรุปการพัฒนาในปัจจุบันของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

การเปลี่ยนผ่าน	ชุมชน			
	บ้านโป๊กกะโหล้ง	บ้านทุ่งจำเริง	บ้านห้วยปูลวง	บ้านพล่งแท
ความเชื่อและค่านิยมต่อธรรมชาติ	- ร้อยละ 65 นับถือผีและพุทธ ร้อยละ 35 นับถือคริสต์ - ยังมีความเชื่อในแบบดั้งเดิม - ผลิตเพื่อยังชีพ - มีการทำพิธีกรรม	- ร้อยละ 90 นับถือผีและพุทธ ร้อยละ 10 นับถือคริสต์ - ลดความเชื่อลง - มีการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า - ลดรูปแบบพิธีกรรมลง	- ทั้งชุมชนเปลี่ยนไปนับถือคริสต์ - เปลี่ยนความเชื่อ - มีการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า - ไม่มีการทำพิธีกรรม	- ร้อยละ 85 นับถือผีและพุทธ ร้อยละ 15 นับถือคริสต์ - ยังมีความเชื่อในแบบดั้งเดิม - ผลิตเพื่อยังชีพ - มีการทำพิธีกรรม
การปลูกข้าวเชิงประเพณี	- ยังมีการปลูกข้าวเชิงประเพณี - ส่วนใหญ่ทำไร่ข้าวใช้พันธุ์ข้าวที่หลากหลาย มีการเอาวัน	- ลดการปลูกข้าวเชิงประเพณีลง - ส่วนใหญ่ทำนา - ใช้อรโดนา - ใช้สารเคมี (ปุ๋ยและยากำจัดศัตรูพืช) - มีการจ้างแรงงาน	- ลดการปลูกข้าวเชิงประเพณีลง - มีทั้งการทำไร่ข้าวและทำนา - การทำไร่ข้าวยังใช้พันธุ์ที่หลากหลาย - มีการจ้างแรงงาน	- ยังมีการปลูกข้าวเชิงประเพณี - มีการทำไร่ข้าว ใช้พันธุ์ข้าวที่หลากหลาย มีการเอาวัน - มีการทำนา โดยใช้รถไถนา สารเคมี (ปุ๋ยและยากำจัดศัตรูพืช)
การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ	- ทรัพยากรยังมี ความอุดมสมบูรณ์ - มีการจัดการดิน น้ำ ป่าไม้ในรูปแบบดั้งเดิม - มีการใช้มูลสัตว์ (ค่างควาย วัว ควาย เพิ่มผลผลิต) - มีระบบเหมืองฝาย ประปาภูเขา - ยังมีการเลี้ยงวัวควายในป่า	- ทรัพยากรลดความอุดมสมบูรณ์ลง - มีการจัดการป่าในรูปแบบของราชการ - การเพิ่มผลผลิตใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ - มีระบบเหมืองฝาย - มีระบบน้ำบาดาล เป็นประปาหมู่บ้าน - ยังมีการเลี้ยงวัวควายในป่า	- ทรัพยากรยังมี ความอุดมสมบูรณ์ - มีการจัดการป่าในรูปแบบของราชการ - การเพิ่มผลผลิตใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ - มีระบบเหมืองฝาย ประปาภูเขา - ยังมีการเลี้ยงวัวควายในป่า	- ทรัพยากรลดความอุดมสมบูรณ์ลง - มีการจัดการดิน น้ำ ป่าไม้ในรูปแบบดั้งเดิม - การเพิ่มผลผลิตใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ - มีระบบเหมืองฝาย ประปาภูเขา - ยังมีการเลี้ยงวัวควายในป่า

ตารางที่ 12 (ต่อ)

การเปลี่ยนผ่าน	ชุมชน			
	บ้านโป๊กกะโหล้ง	บ้านทุ่งจำเริง	บ้านห้วยปูลวง	บ้านพลังแห
จริยธรรมของชุมชน	-ยังคงค่านิยมและ วิถีการปฏิบัติใน แบบดั้งเดิม -ผู้นำตามความเชื่อ ยังมีบทบาทสูง ชุมชน -ปัญหาความ ขัดแย้งและหนี้สิน ในชุมชนมีน้อย	-ปรับค่านิยมและ วิถีชีวิตเป็นสังคม เมือง -ผู้นำทางการมี บทบาทสูงในชุมชน -มีปัญหานี้สิน และความขัดแย้งใน ชุมชนมาก	-ปรับเปลี่ยน ค่านิยมไปจากเดิม -ผู้นำทางศาสนา คริสต์มีบทบาทสูง -มีปัญหานี้สิน และความขัดแย้งใน ชุมชนมาก	-ยังคงค่านิยมและ วิถีการปฏิบัติใน แบบดั้งเดิม -ผู้นำตามความเชื่อ ยังมีบทบาทสูง -ปัญหาความ ขัดแย้งและหนี้สิน ในชุมชนมีน้อย
-สุขภาพอนามัย	-สุขภาพอนามัย ของชุมชนดีขึ้น -ยังมีการดูแล รักษา สุขภาพตาม ประเพณี -นำวิธีการดูแล สุขภาพอนามัย สมัยใหม่ -ร้อยละ 70 มีส่วน	-สุขภาพอนามัย ของชุมชนดีขึ้น -ลดพิธีกรรมแบบ ดั้งเดิมลง -นำวิธีการดูแล สุขภาพอนามัย สมัยใหม่ -มีส่วนร่วมทั้งชุมชน	-สุขภาพอนามัย ของชุมชนดีขึ้น -ไม่มีพิธีกรรมแบบ ดั้งเดิม -นำวิธีการดูแล สุขภาพอนามัย สมัยใหม่ -ร้อยละ 70 มีส่วน ใช้	-สุขภาพอนามัย ของชุมชนดีขึ้น -ยังมีการดูแล รักษา สุขภาพตาม ประเพณี -นำวิธีการดูแล สุขภาพอนามัย สมัยใหม่ -ร้อยละ 20 มีส่วน
-การศึกษา	-มีการจัดตั้งศูนย์ การเรียนชุมชนในปี 2537 -คนร้อยละ 50 สามารถฟัง พูด ภาษาไทย -คนร้อยละ 30 อ่าน เขียน ภาษาไทย	-มีการจัดตั้ง โรงเรียนในปี 2513 -คนเกือบทั้งหมด สามารถฟัง พูด ภาษาไทย -คนร้อยละ 70 อ่าน เขียน ภาษาไทย	-มีการจัดตั้งศูนย์ การเรียนชุมชนในปี 2537 -คนร้อยละ 60 สามารถฟัง พูด ภาษาไทย -คนร้อยละ 10 อ่าน เขียน ภาษาไทย	-มีการจัดตั้งศูนย์ การเรียนชุมชนในปี 2537 -คนร้อยละ 50 สามารถฟัง พูด ภาษาไทย -คนร้อยละ 10 อ่าน เขียน ภาษาไทย

ตารางที่ 12 (ต่อ)

การเปลี่ยนผ่าน	ชุมชน			
	บ้านโปกทะเล	บ้านทุ่งจำเริง	บ้านห้วยบุหลวง	บ้านพลังแห
-การพัฒนา โดยทั่วไปของชุมชน	-ยังคงเป็นแบบ พึ่งตนเองค่อยเป็น ค่อยไป -ชุมชนมีบทบาทในการ การพัฒนา	-เปลี่ยนไปเน้นการ เจริญเติบโตทาง เศรษฐกิจ -รัฐและเอกชนมี บทบาทในการ พัฒนา -มีการจัดตั้งกลุ่ม มี เงินกองทุน	-เปลี่ยนไปเน้นการ เจริญเติบโตทาง เศรษฐกิจ -เอกชนมีบทบาทในการ พัฒนา	-ยังคงเป็นแบบ พึ่งตนเอง -รัฐมีบทบาทในการ พัฒนา

จากตารางที่ 12 สรุปได้ว่าชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีการเปลี่ยนผ่านการพัฒนาไปจากเดิมหลายประการทั้งเป็นผลดีและไม่ดีต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ

1. ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงได้มีการเปลี่ยนแปลงการนับถือผีอย่างเดียวมาเป็นการนับถือศาสนาที่เป็นสากลด้วย โดยชุมชนส่วนใหญ่นับถือผีร่วมกับการนับถือศาสนาพุทธ ส่วนน้อยนับถือศาสนาคริสต์ สำหรับครัวเรือนที่นับถือศาสนาคริสต์จะไม่นับถือผีและมีบางชุมชนที่เปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์เพียงศาสนาเดียวในชุมชน การเปลี่ยนแปลงความเชื่อดังกล่าวนำไปสู่การปรับลดพิธีกรรมลง

2. ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงทุกชุมชนยังคงพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิต ทั้งเป็นแหล่งอาหาร ที่อยู่อาศัย ที่ทำมาหากิน ประกอบพิธีกรรม

3. ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงที่ยังคงความเชื่อและค่านิยมที่มีต่อธรรมชาติแบบดั้งเดิมยังคงมีการผลิตแบบยังชีพ โดยการปลูกข้าวตามประเพณี มีการใช้ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้คงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติไว้ได้

4. ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงส่วนใหญ่ได้มีการเปลี่ยนผ่านความเชื่อและค่านิยมที่มีต่อธรรมชาติไป ปรับรูปแบบการเพาะปลูกจากเพื่อยังชีพมาเป็นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า

มีการใช้เทคโนโลยีใหม่ๆมาใช้ในการเพาะปลูก ทำให้มีผลผลิตสูงขึ้น แต่ทรัพยากรธรรมชาติก็เสื่อมโทรมลงด้วย

5. ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงทุกชุมชน ได้มีการเปลี่ยนผ่านการเรียนรู้จากแบบดั้งเดิมมาเป็นการศึกษาศาสน์ใหม่ที่จัดให้โดยรัฐ ทำให้เด็กและเยาวชนรุ่นใหม่สามารถสื่อสารภาษาไทยได้มากขึ้น ทำให้มีการรับรู้ข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อต่างๆ เช่น โทรทัศน์ หนังสือ เป็นไปอย่างกว้างขวาง

6. ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงส่วนใหญ่รับเอาวิธีการพัฒนาสมัยใหม่ที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ทำให้ชุมชนมีสาธารณูปโภคและเกิดความสะดวกสบายมากขึ้น รัฐและเอกชนเข้ามามีบทบาทสูงในการพัฒนา ในขณะที่บางชุมชนที่ยังคงวิถีชีวิตแบบเดิม เน้นการพึ่งพาตนเอง การพัฒนามีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป ปัญหาจริยธรรมและความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนมีน้อย

7. ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงได้รับเอาวิธีการดูแลสุขภาพและการรักษาพยาบาลสมัยใหม่มาใช้ในวิถีชีวิต ทำให้ประชาชนมีสุขภาพอนามัยดีขึ้น

ปัจจัยการเปลี่ยนผ่านการพัฒนาในปัจจุบันของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

จากผลการศึกษาข้างต้นสามารถสรุปได้ว่าการเปลี่ยนผ่านการพัฒนาของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีปัจจัยที่เกิดจากทั้งปัจจัยภายนอกชุมชนและปัจจัยภายในชุมชนเองดังนี้

1. ปัจจัยภายนอกชุมชนประกอบไปด้วย การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวงขึ้นที่บ้านเป็กกะโหล่ง บ้านห้วยปูหลวงและบ้านพลังแท่งขึ้นในปี 2537 ทำให้คนในชุมชนมีโอกาสได้ศึกษา รวมทั้งสามารถสื่อสารภาษาไทยได้มากขึ้น นอกจากนี้การจัดตั้งวัดขึ้นในชุมชน ทำให้มีการสวดมนต์ พัฒนาจิตใจ ในขณะที่ชุมชนบ้านทุ่งจำเริงมีการก่อตั้งโรงเรียนขึ้นในปี 2513 ในปัจจุบันสอนในระดับอนุบาลถึงประถมศึกษาปีที่ 6 มีนักเรียนทั้งหมด 120 คน การที่มีโรงเรียนมาประมาณ 40 ปี ทำให้คนในชุมชนส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาในระดับประถมศึกษา และมีคนจำนวนมากได้รับการศึกษาในระดับปริญญา คนในชุมชนเกือบทั้งหมดจึงสามารถสื่อสารภาษาไทยได้ นอกจากนี้ใน พ.ศ.2519 ได้จัดตั้งสำนักสงฆ์ทุ่งเจริญธรรม ในปัจจุบันได้ยกฐานะขึ้นเป็นวัด ผลของการจัดตั้งโรงเรียนและวัดเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาชุมชน สอดคล้องกับข้อคิดเห็นของนายสัมฤทธิ์ ศิริวรรณ อาจารย์โรงเรียนบ้านทุ่งจำเริง ซึ่งเป็นกะเหรี่ยงไปเกิดที่บ้านทุ่งจำเริงเห็นว่า

“...การเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านเริ่มต้นที่มีโรงเรียน ซึ่งในตอนนั้น ชุมชนขอไปที่อำเภอ ตอนที่ผมไปเรียนโรงเรียนนี้ยังไม่มี...การเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านทุ่งจำเริง อาจจะมาจากการมีศาสนาเข้ามา สร้างวัดในปี 2518 ...พระจะแนะนำสั่งสอนประชาชน ในวันพระ วันตามประเพณีต่างๆ ...ถ้าเป็นวันพระธรรมดาคนจะน้อย เนื่องจากมีภาระ แต่ถ้าเป็นวันพระสำคัญ หรือช่วงเข้าพรรษาก็จะมาเยอะ...”

(สัมฤทธิ์ ศิริวรรณ, สัมภาษณ์, 5 มิถุนายน 2552)

สอดคล้องกับนายพะลี กิตติธีรยาน ผู้อาวุโสของบ้านโป่งกะไหลซึ่งสรุปว่าการพัฒนาหมู่บ้านดีขึ้นเมื่อมีศูนย์การเรียน

“...ดีขึ้นเมื่อครูมาอยู่ 10 กว่าปี...ครูบอกหมู่บ้านให้พัฒนา ถนนหมู่บ้าน ทำบ้านให้สะอาด ปลูกไม้กินได้ ปลูกกล้วย มะละกอ ขนุน ถึงเวลาให้ชาวบ้านมาตากหญ้า ตามทางถ้าเดินไม่ได้ ก็ให้ชาวบ้านช่วยกัน เอากอบมาทำให้เรียบ หมูไม่ให้ปล่อย จับขัง ชาวบ้านเชื่อมั่น...”

(พะลี กิตติธีรยาน, สัมภาษณ์, 15 มิถุนายน 2552)

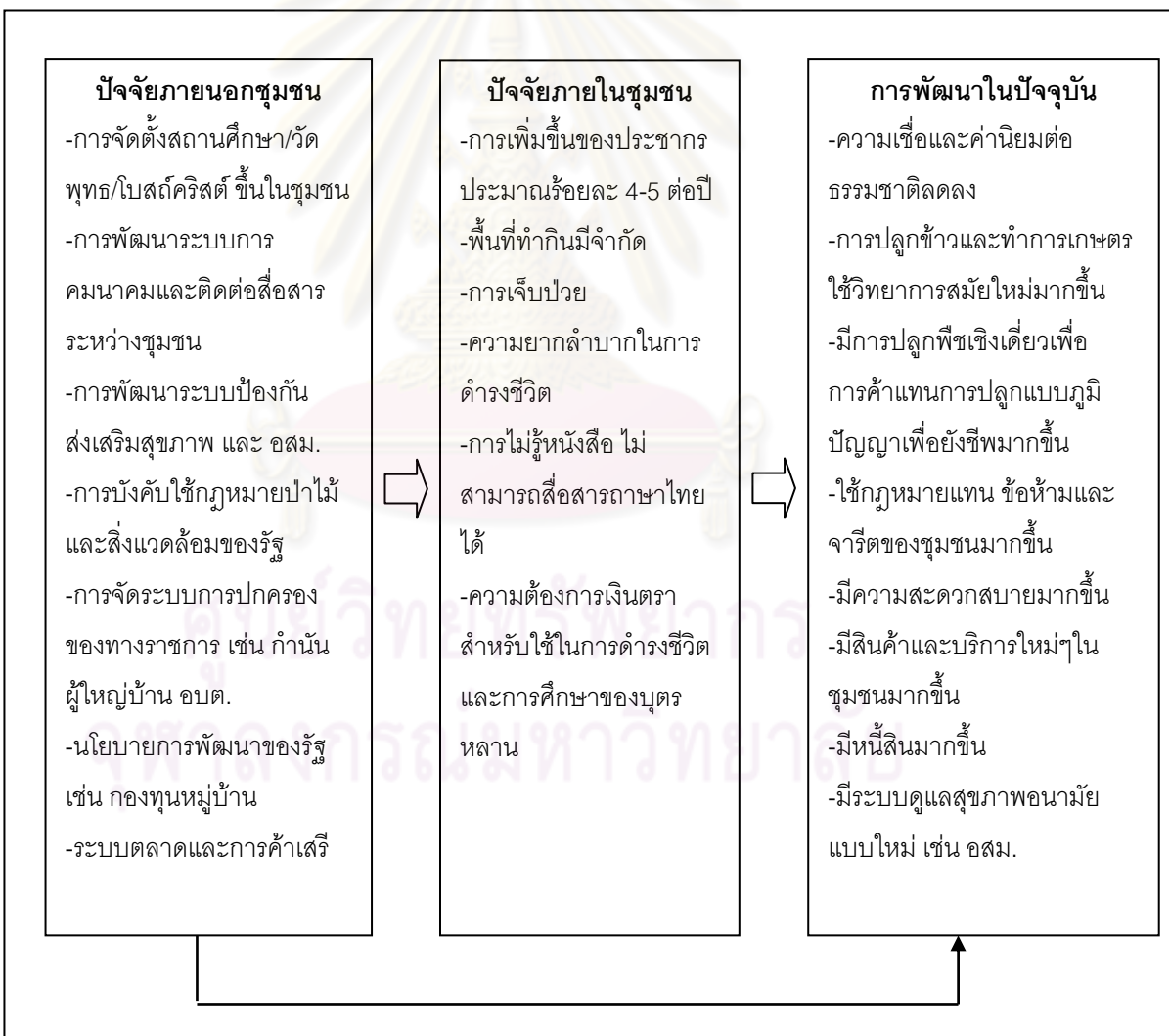
2. ปัจจัยภายในชุมชน เกิดจากการเพิ่มขึ้นของประชากร ประมาณร้อยละ 4-5 ต่อปี ทั้งเกิดจากอัตราการเกิดที่สูงและการอพยพมาจากพื้นที่อื่นๆ ทำให้ในระยะเวลา 20 ปี ชุมชนมีประชากรเพิ่มขึ้นมากกว่าหนึ่งเท่าตัว เป็นสาเหตุสำคัญทำให้พื้นที่ทำกินมีไม่เพียงพอกับความ ต้องการ ปัญหาการเจ็บป่วยจากโรคต่างๆ เช่น มาลาเรีย โรคระบบทางเดินอาหาร เป็นต้น ชุมชนมีความยากลำบากในการดำรงชีวิตอันเกิดจากการคมนาคมที่ไม่สะดวก อากาศหนาวเย็น การไม่รู้หนังสือ ไม่สามารถสื่อสารภาษาไทยกับคนในพื้นที่อื่นๆได้ และความต้องการเงินตราสำหรับการดำรงชีวิต และการศึกษาของบุตรหลานเพิ่มมากขึ้นจากในอดีต

ตัวอย่างการเพิ่มขึ้นของประชากรบ้านโป่งกะไหล ในปี 2536 มีประชากร 90 คน 18 หลังคาเรือน ต่อมาในปี 2552 ประชากรเพิ่มเป็น 156 คน 32 หลังคาเรือน หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 70 ในเวลา 16 ปี ในขณะที่ชุมชนบ้านทุ่งจำเริง บ้านห้วยปลูหลวงและบ้านพลังแทก็ประสบปัญหาเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ในชุมชนบ้านทุ่งจำเริงมีคนเผ่าอื่นๆ มาอาศัยอยู่ด้วยทั้ง คนลัวะ และคนพื้นราบ ทำให้มีการผสมผสานวิถีชีวิตกับคนพื้นเมืองซึ่งเป็นกะเหรี่ยงไป ในขณะที่ชุมชนบ้านโป่งกะไหล ห้วยปลูหลวงและพลังแทไม่มีคนเผ่าอื่นมาตั้งบ้านเรือนอยู่ด้วย ในหมู่บ้านมีเฉพาะเผ่าของตนเองเท่านั้น ชุมชนบ้านทุ่งจำเริงมีลักษณะคล้ายกับชุมชนเมือง มีสาธารณูปโภค สิ่งอำนวยความสะดวก

สะดวกในการดำรงชีวิตเหมือนกับในเมือง ในขณะที่ชุมชนอื่น ๆ มีลักษณะเป็นชุมชนแบบดั้งเดิม ประชาชนยังมีวิถีการผลิตแบบยังชีพเหมือนในอดีต

ผลของการเปลี่ยนผ่านการพัฒนา ถึงแม้จะทำให้ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีความสะดวกสบายในการดำรงชีวิตมากขึ้นแต่ก็ทำให้มีความเชื่อและค่านิยมต่อธรรมชาติลดลง การปลูกข้าวและทำการเกษตรใช้วิทยาการสมัยใหม่มากขึ้น ในชุมชนมีการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้าแทนการปลูกแบบภูมิปัญญาเพื่อยังชีพมากขึ้น มีการใช้กฎหมายแทน ข้อห้ามและจารีตของชุมชนมากขึ้น มีสินค้าและบริการใหม่ๆ ชุมชนมีหนี้สินมากขึ้น นอกจากนี้ในชุมชนยังมีระบบดูแลสุขภาพอนามัยแบบใหม่เพิ่มขึ้น เช่น อสม. สามารถสรุปได้ตามแผนภาพที่ 15

แผนภาพที่ 15 ปัจจัยการเปลี่ยนผ่านการพัฒนาในปัจจุบันของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

ตอนที่ 2 การวิเคราะห์การเปลี่ยนผ่านชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

ผลการศึกษาพบว่าชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงทั้ง 4 ชุมชน มีความพยายามในการปรับวิถีชีวิตของตนเอง ทั้งที่เป็นไปตามความเชื่อและวิถีการปฏิบัติดั้งเดิมของชุมชน รวมทั้งได้รับเอาประสบการณ์ใหม่จากภายนอกมาใช้เพื่อทำให้ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน ด้วยการปรับรูปแบบพิธีกรรมให้สอดคล้องกับเงื่อนไขของชุมชน คงวิถีการปลูกข้าวเชิงประเพณีไว้ ในชุมชนที่ยังปลูกข้าวไร่อยู่ ปรับพื้นที่ๆเหมาะสมสำหรับทำนาซึ่งให้ผลผลิตสูงกว่าการปลูกข้าวไร่ มีการจ้างแรงงานผสมผสานกับการเอาแรงกัน ใช้ระบบธนาคารข้าวเพื่อแก้ปัญหาข้าวไม่พอกิน มีการจัดการพื้นที่ป่าตามภูมิปัญญาของชุมชนกับตามแบบของราชการ การใช้ปุ๋ยหมักปุ๋ยชีวภาพ มูลสัตว์ รักษาระบบเหมืองฝายไว้ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมพัฒนาของกลุ่มสตรี และรักษาประเพณีของชุมชน เช่น การผูกข้อมือ การเคารพต่อผี การไปวัดในเทศกาลต่างๆ สรุปได้ตามตารางที่ 13

ตารางที่ 13 สรุปการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

การพัฒนาของชุมชน	การเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชน
1.การรักษาความเชื่อและค่านิยมต่อธรรมชาติ	1.1การปรับรูปแบบพิธีกรรมให้สอดคล้องกับเงื่อนไขของชุมชน 1.2การคงวิถีการผลิตแบบยังชีพไว้ในชุมชนที่มีพื้นที่จำกัด
2.การรักษาวิถีการปลูกข้าวเชิงประเพณีของชุมชน	2.1การปลูกข้าวเชิงประเพณีไว้ในชุมชนที่ยังปลูกข้าวไร่ 2.2การทำนาข้าวในชุมชนที่มีพื้นที่เหมาะสม 2.3การรักษาระบบเหมืองฝายไว้ 2.4การผสมผสานระหว่างการเอาวันและการจ้างแรงงาน 2.5การใช้ระบบธนาคารข้าวเพื่อแก้ปัญหาข้าวไม่พอกิน
3.การรักษาภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ	3.1การจัดการพื้นที่ป่าตามภูมิปัญญาของชุมชนผสมผสานกับแบบของทางราชการ 3.2การใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยชีวภาพ มูลสัตว์ ในการเพิ่มผลผลิต 3.3การจัดการน้ำ เช่น การใช้ท่อพีวีซีแทนท่อไม้ไผ่ การใช้น้ำใต้ดิน แทนน้ำผิวดิน การกรองน้ำ การพักน้ำ

ตารางที่ 13 (ต่อ)

การพัฒนาของชุมชน	การเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชน
4.การรักษาจริยธรรมของชุมชน	4.1การผสมผสานวิถีจัดการชุมชนแบบดั้งเดิมกับแบบใหม่ 4.2การส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการพัฒนา เช่น กลุ่มสตรี 4.3การรักษาประเพณีของชุมชน เช่น การผูกข้อมือ การเคารพต่อผี การไปวัดในเทศกาลต่างๆ 4.4การบังคับใช้กฎหมายและกฎประเพณีของชุมชน
5.การพัฒนาอื่นๆ	
5.1รายได้และหนี้สิน	5.1.1การจัดตั้งร้านค้าของชุมชน 5.1.2การจัดระบบสวัสดิการ เช่น เงินออมผู้สูงอายุ เงินยืมดอกเบี้ยต่ำ 5.1.3การรักษาวิถีการใช้ประโยชน์จากป่า เช่น การเลี้ยงวัวควาย หาเห็ด ผักป่า 5.1.4การผลิตสินค้าจากภูมิปัญญาชุมชน เช่น ทอผ้า จักสาน ข้าวคอบ
5.2กองทุนพัฒนาชุมชน	5.2.1การจัดตั้งกองทุนการพัฒนา เช่น กองทุนหมู่บ้าน กองทุนอาชีพ 5.2.2 การจัดตั้งกลุ่มสัจจออมทรัพย์ 5.2.2การจัดตั้งกลุ่มต่างๆร่วมกับโครงสร้างแบบเดิมเช่น กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน เข้ามาร่วมในการพัฒนา
5.3การดูแลสุขภาพอนามัย	5.3.1อาสาสมัครสาธารณสุข(อสม.)เข้ามาทำหน้าที่ร่วมกับแพทย์ 5.3.2การรักษาพยาบาลที่ใช้แพทย์แผนปัจจุบัน 5.3.3การรักษาตามความเชื่อดั้งเดิม เช่น การผูกข้อมือเรียกขวัญ 5.3.4การใช้สมุนไพร 5.3.5การจัดระบบสุขภาพีบาล และการรักษาความสะอาดของชุมชน 5.3.6การส่งเสริมการใช้ส้วม

อย่างไรก็ตามการจะพัฒนาชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงให้กลับไปยึดแนวทางการพัฒนาในแบบดั้งเดิมของชุมชนเป็นไปได้ยากลำบากเนื่องจาก ชุมชนได้เปลี่ยนผ่านการพัฒนาโดยรับเอาแนวคิดการพัฒนาที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ มีการเปลี่ยนแปลงความเชื่อและค่านิยมที่มีต่อธรรมชาติไป ลดการใช้ภูมิปัญญาของชุมชนมาจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้เกิดปัญหาจริยธรรมขึ้นในชุมชน ดังนั้นการที่จะทำให้ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีการพัฒนาที่ยั่งยืนได้สามารถนำแนวคิดการเรียนรู้จากการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ (Transformative Learning) ของ Jack D Merzirow มาวิเคราะห์กระบวนการเปลี่ยนผ่านการพัฒนาของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง ซึ่งประกอบไปด้วย 3 ส่วน คือ

1 การเปลี่ยนแปลงสมมติฐานเดิม

สมมติฐานเดิมที่แท้จริงของชุมชนกะเหรี่ยง มีความเชื่อในลักษณะของความเป็นองค์รวมทั้งในเรื่องของเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม มีความหลากหลายหลายในวิถีการปฏิบัติ ประกอบไปด้วย การรักษาความเชื่อและค่านิยมต่อธรรมชาติ การรักษาวิถีการปลูกข้าวเชิงประเพณีของชุมชน การใช้ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการรักษาจริยธรรมของชุมชนตามวัฒนธรรมและประเพณี

แต่ต่อมาสมมติฐานดังกล่าวได้เลื่อนไปจากชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงเนื่องมาจากการที่ชุมชนมีการติดต่อสื่อสารกับชุมชนภายนอกมากขึ้น ทำให้เกิดการแพร่กระจายของวัฒนธรรมจากภายนอกเข้าสู่ภายในชุมชน โดยการออกไปรับจ้างหรือศึกษาต่อภายนอก การเข้ามาพัฒนาของหน่วยงานรัฐ การจัดการศึกษาในชุมชน ตลอดจนการศึกษาเรียนรู้จากสื่อสารมวลชนในรูปแบบต่างๆ และพ่อค่านายทุนที่เข้ามาขายสินค้าและบริการใหม่ๆ ในชุมชน เมื่อเปรียบเทียบกับคนในเมืองที่เจริญและทันสมัยกว่าทำให้ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงรู้สึกไม่พอใจต่อสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง การมีรายได้น้อย ความยากลำบากในการดำรงชีวิต ความไม่แน่นอนของผลผลิต สุขภาพอนามัยไม่ดีเมื่อเจ็บป่วยออกไปรักษาพยาบาลได้ยาก บุตรหลานขาดโอกาสทางการศึกษา คนกะเหรี่ยงต้องการความเจริญเหมือนอย่างของคนในเมืองมี ทำให้ชุมชนกะเหรี่ยงได้ปรับเปลี่ยนมโนทัศน์การพัฒนาชุมชนของตนเองใหม่ โดยรับวิถีการพัฒนาที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ แต่อย่างไรก็ตามผลการวิจัยในตอนที่ผ่านมาพบว่าชุมชนประสบปัญหาหลายประการ การพัฒนาที่ผ่านมาได้พิสูจน์แล้วว่าเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลง

การจะเปลี่ยนผ่านชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นจำเป็นต้องให้ชุมชนได้ทบทวน วิเคราะห์ปัญหาอุปสรรคในการพัฒนาที่ผ่านมาของตนเอง รวมทั้งรื้อฟื้น

สมมติฐานเดิมซึ่งเป็นความเชื่อและภูมิปัญญาของชุมชนขึ้นมาใหม่ นอกจากนี้ยังต้องพิจารณาถึง ส่วนดีและส่วนด้อยของความเชื่อตลอดจนเทคโนโลยีใหม่ๆ ซึ่งจะนำไปสู่การยอมรับ ปรับใช้ เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอนได้

2 การเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์เพื่อหาแนวทางการพัฒนาใหม่

ในช่วง 50 ปีที่ผ่านมาชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงได้มีโครงการพัฒนาต่างๆ ทำให้ สื่อสารกับคนภายนอกมากขึ้น เช่น การสร้างถนน การจัดตั้งโรงเรียน การเป็นแหล่งท่องเที่ยว แหล่งผลิตผลทางการเกษตร แหล่งแรงงานทำให้ชุมชนเกิดปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ทำให้ชุมชน กะเหรี่ยงในพื้นที่สูงได้เปลี่ยนชุมชนของตนเองไปสู่การพัฒนาแบบใหม่

การทำให้ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้นั้นจำเป็นต้องมีการ เปลี่ยนแปลงมโนทัศน์ของชุมชนให้เกิดการยอมรับ มีความเชื่อในภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ มีความเชื่อและค่านิยมต่อธรรมชาติ มีการรักษาวิถีการปลูกข้าวเชิงประเพณีของชุมชน มีการใช้ภูมิ ปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มีการรักษาจริยธรรมของชุมชน สามารถเลือกสรรความรู้ สมัยใหม่มาประยุกต์ซึ่งได้แก่ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพอนามัยและการบริหารจัดการชุมชนแบบใหม่ ตามความจำเป็นและเหมาะสมกับบริบทของชุมชน

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวต้องเกิดทั้งจากปัจจัยภายใน ซึ่งได้แก่บุคคลที่อยู่ภายใน ชุมชนต้องเห็นพ้องเกิดเป็นความต้องการและขับเคลื่อนไปสู่การปฏิบัติ โดยการทบทวนปัญหา อุปสรรคของการพัฒนาที่ผ่านมาของชุมชน มีการวิเคราะห์คุณค่าของภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน รวมทั้งวิเคราะห์คุณค่า จุดอ่อนจุดแข็งของภูมิปัญญาสมัยใหม่ที่มีต่อชุมชน รวมทั้งมีกำหนดวิธีการ ปฏิบัติที่สอดคล้องเป้าหมายและความต้องการที่เหมาะสม เพื่อประโยชน์ทั้งในปัจจุบันและอนาคต สำหรับปัจจัยภายนอกชุมชนซึ่งได้แก่หน่วยงานราชการในการกำหนดนโยบาย แนวทาง ตลอดจน ความรู้เพื่อสนับสนุนให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

3 การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของชุมชน

การขับเคลื่อนชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น จำเป็นต้องมีการ ทำให้เกิดการเรียนรู้ตามประเพณีของชุมชน นอกเหนือไปจากการเรียนรู้ในแบบใหม่ การพัฒนา จำเป็นต้องสอดคล้องกับสภาพปัญหา วิถีชีวิตและความต้องการของชุมชน เป็นการพัฒนาอย่าง ต่อเนื่องค่อยเป็นค่อยไป ให้ความสำคัญต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งการรักษาประเพณีและ วัฒนธรรมของชุมชนไว้ มีลักษณะเป็นการพัฒนาแบบองค์รวม ให้ความสำคัญต่อความเป็นชุมชน

มากกว่าส่วนบุคคล มีความเชื่อและค่านิยมต่อธรรมชาติ รักษาหรือฟื้นฟูการปลูกข้าวเชิงประเพณีของชุมชน ผสมผสานความรู้ภูมิปัญญาใหม่ในการดูแลสุขภาพพจนามัยและการบริหารจัดการชุมชน

แนวคิดทั้ง 3 ขั้นตอนสามารถสรุปได้ตามแผนภาพที่ 16 ดังนี้

แผนภาพที่ 16 กระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

ตอนที่ 3 การจัดทำโครงการพัฒนาชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

การจัดทำโครงการพัฒนาเพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงผ่านของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาและจัดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของกะเหรี่ยงในชุมชนพื้นที่สูง พื้นที่สำหรับใช้ในการศึกษาในขั้นตอนนี้คือ ชุมชนบ้านห้วยปูหลวง และชุมชนบ้านพลังแท การศึกษาในขั้นตอนนี้ โดยผู้วิจัยได้คัดเลือกสมาชิกในชุมชนทั้งหมดจำนวน 17 คน มาจากบ้านห้วยปูหลวง 9 คน และบ้านพลังแท 8 คน เพื่อร่วมกันจัดทำโครงการพัฒนาในชุมชนของตนขึ้น โดยมีการสนทนากลุ่มวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาชุมชน พร้อมทั้งกำหนดความต้องการการพัฒนาและหัวข้อในการเรียนรู้ หลังจากนั้นจึงได้ให้ผู้เข้าร่วมไปศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับชุมชนบ้านทุ่งจำเริง ซึ่งมีผลงานดีเด่นในเรื่องที่ชุมชนต้องการศึกษาดูงาน เพื่อเพิ่มพูนวิสัยทัศน์ ความรู้ และฝึกทักษะในการปฏิบัติงาน ในเรื่อง 3 เรื่อง คือ การทำเกษตรอินทรีย์ การจัดสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมในครัวเรือนและชุมชน การบริหารจัดการชุมชน ในระหว่างวันที่ 6-9 พฤศจิกายน 2552 หลังจากนั้นผู้เข้าร่วมได้วิเคราะห์ปัญหาของชุมชน และกำหนดแผนการปฏิบัติงาน โดยสรุปได้ดังนี้

1. ปัญหาของชุมชน

1.1 บ้านห้วยปูหลวง

ชุมชนบ้านห้วยปูหลวง การผลิตข้าวยังมีปัญหาไม่พอกินอยู่บ้าง ครัวเรือนที่มีข้าวไม่พอกินเสมอจำนวน 5 ครัวเรือนเนื่องจากเป็นคนชรา ครัวเรือนส่วนใหญ่พึ่งพิงการปลูกข้าวไร่ ซึ่งให้ผลผลิตต่อไร่ต่ำและอาศัยธรรมชาติเป็นหลัก มีแปลงหมุนเวียนในการทำข้าวไร่ 9 แปลง ในบางปีที่ฝนมาไม่สม่ำเสมอหรือตกเร็วเกินไปการเผาไร่ไม่สม่ำเสมอ ทำให้ผลผลิตน้อย ชุมชนเคยได้รับการช่วยเหลือให้จัดตั้งธนาคารข้าวแต่ทำอยู่ 3-4 ปี หลังข้าวที่เป็นกองทุนหมดและไม่สามารถเรียกคืนจากชาวบ้านได้จึงหยุดดำเนินการ

รายได้ของชุมชนมาจากการรับจ้างกรมป่าไม้ 30 คน ได้ค่าแรงวันละ 100 บาท มีการปลูกกาแฟเป็นรายได้เสริม 5 ครัวเรือน มีรายได้ประมาณ 2,000-3,000 บาทต่อปี มีการเลี้ยงวัว 5-10 ตัวต่อครัวเรือน รวมมีวัวประมาณ 400 ตัวเป็นการเลี้ยงแบบปล่อยในป่า ชุมชนประสบปัญหาขาดทุนจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยว มีครัวเรือน 35 ครัวเรือน ที่ปลูก กะหล่ำปลี มะเขือเทศ แล้วประสบปัญหาขาดทุนติดต่อกันหลายปี เนื่องจากจากราคาผลผลิตไม่แน่นอนและมีการใช้ปุ๋ยเคมี ยากำจัดแมลงมากทำให้ต้นทุนการผลิตสูง นอกจากนี้ชุมชนยังมีการปลูกกาแฟ การปลูกพริก และจักสาน ผลจากการขาดทุนทำให้สมาชิกส่วนหนึ่งของชุมชนยืมเงินกองทุนหมู่บ้านมาแล้ว

ไม่ยอมให้หนี้กองทุน โดยมีคนยืมกองทุนหมู่บ้านไปครัวเรือนละ 20,000 บาท 48 ครัวเรือนแล้ว เกือบทั้งหมดไม่ใช้คืน โดยยอมเสียดอกเบี้ยร้อยละ 3 ต่อปีแทน

บ้านห้วยปลูหลวงตั้งอยู่ในพื้นที่ต้นน้ำขุนแม่หาด มีพื้นที่ป่าชุมชนขนาดกว้าง 1 กิโลเมตร ยาว 3 กิโลเมตร ใช้เป็นที่เลี้ยงวัวและหาของป่า สภาพพื้นที่โดยรอบเป็นป่าที่ได้รับการดูแลรักษาเป็นอย่างดี ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ใช้เป็นพื้นที่ต้นน้ำของชุมชน โดยทั่วไปไม่มีปัญหาเรื่องขาดแคลนน้ำ แต่มีปัญหาจากระบบประปาภูเขาของชุมชนขาดบ่อยในช่วงฤดูฝน ทำให้น้ำไม่พอใช้ เนื่องจากชุมชนตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ต้นน้ำขุนแม่หาดและอยู่ห่างจากที่ทำการของราชการประมาณ 3 กิโลเมตร ป่าต้นน้ำจึงมีปริมาณน้ำมากไหลตลอดปี ในฤดูฝนจะมีปริมาณน้ำมาก ความแรงของน้ำทำให้ท่อขาดเสมอ กรรมการที่มีหน้าที่ในการดูแลไม่ค่อยว่างพร้อมกันที่จะมาซ่อมแซม

ชุมชนยังมีปัญหาสุขภาพอนามัย ซึ่งมีคนเจ็บป่วยมาก โรคที่พบมากได้แก่โรคระบบทางเดินหายใจ โรคผิวหนัง โรคระบบทางเดินอาหาร ชุมชนเดินทางไปรักษาพยาบาลที่สถานีอนามัยบ้านแม่ลานหลวง หรือไม่ก็ไปที่อ้อมก้อย สภาพแวดล้อมในชุมชนยังไม่จัดระเบียบ สุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมยังไม่ดีนักครัวเรือนร้อยละ 70 มีส้วมใช้ นอกจากนี้ยังมีปัญหาการบริหารจัดการชุมชนที่ไม่มีประสิทธิภาพ ถึงแม้จะมีกรรมการหมู่บ้าน แต่การบริหารงานไม่ประสบความสำเร็จ เช่น กรรมการไม่สามารถให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ใช้หนี้กองทุนหมู่บ้านได้ ธนาคารข้าวของชุมชนต้องล้มเลิกกิจกรรมเพราะสมาชิกไม่ยอมคืนข้าวที่ยืมไป

1.2 บ้านพลังแท

ชุมชนบ้านพลังแทส่วนใหญ่มีอาชีพทำนาและทำไร่ข้าว โดย 15 ครัวเรือนทำไร่ข้าวอย่างเดียว และ 45 ครัวเรือนมีพื้นที่ทำนาด้วย ในการทำไร่ข้าวชุมชนบ้านพลังแทมีแปลงหมุนเวียน 6 แปลง ผลผลิตข้าวของชุมชนโดยปกติพอเพียงกับการบริโภคเนื่องจากมีพื้นที่นามาก นอกจากนี้บางปีที่ประสบกับอุทกภัยน้ำท่วมทำให้ข้าวซึ่งอยู่ในนาบริเวณห้วยแม่ลอบเสียหาย ชุมชนยังมีระบบเหมืองฝายสำหรับการทำนา 4 กลุ่ม

รายได้ของชุมชนมาจากการเลี้ยงวัวแบบปล่อย ครัวเรือนละ 5-10 ตัว มีวัวทั้งหมดประมาณ 500 ตัว ทุกครัวเรือนมีการเลี้ยงหมูและไก่สำหรับประกอบพิธีกรรมและจำหน่าย เคยมีการปลูกพืชเชิงเดี่ยว 3 ราย ราคาไม่สม่ำเสมอบางปีก็ขาดทุนปัจจุบันไม่ปลูกแล้ว หลังจากฤดูกาลทำนาคนในชุมชนร้อยละ 50 ของครัวเรือนออกไปรับจ้างภายนอกชุมชน ในการเก็บเกี่ยวพืชผลทางการเกษตร มีรายได้เฉลี่ยวันละ 150-200 บาทต่อคน ในชุมชนไม่มีการนำเงินไปฝากเนื่องจากอยู่

ห่างไกลจากอำเภอและชาวบ้านเขียนหนังสือไม่เป็น ในชุมชนมีกองทุนหมู่บ้าน มีคนกู้เงิน 15 คนๆ ละ 10,000 - 40,000 บาท ชุมชนคิดดอกเบี้ยร้อยละ 2 สมาชิกส่วนใหญ่มีการจ่ายคืนตามเวลา

บ้านพลังแทมีปัญหาด้านพื้นที่ป่าชุมชนโดยเฉพาะที่เป็นของหมู่บ้านตนเอง ป่าที่มีอยู่ใช้ร่วมกับหมู่บ้านอื่น คือ บ้านกองป้อ บ้านทั้งที บ้านห่างหลวง และบ้านทิกะแย ทำให้การใช้ประโยชน์ทั้งการเลี้ยงวัว หาชของป่า มีไม่เพียงพอกับความต้องการของหมู่บ้าน ชุมชนอยากได้ป่าเฉพาะของหมู่บ้านตนเองเพื่อจะได้มีพื้นที่เลี้ยงวัวและหาของป่าได้มากขึ้น นอกจากนี้ยังมีปัญหาการขาดน้ำในฤดูแล้ง เนื่องจากพื้นที่ต้นน้ำของประปาภูเขาของชุมชนมีขนาด กว้าง ยาว เพียง 100 เมตร ซึ่งถือว่าเล็กมาก ในฤดูแล้งน้ำมักจะไม่มีชุมชนต้องการไปหาพื้นที่ต้นน้ำใหม่ที่อยู่ห่างออกไปอีก 7 กิโลเมตร แต่ก็เป็นที่อยู่ในพื้นที่ของชุมชนอื่น การจัดทำระบบประปาภูเขาต้องมีค่าใช้จ่ายที่สูงมากและชุมชนไม่มั่นใจที่จะบำรุงดูแลรักษาป่าต้นน้ำได้หรือไม่

ชุมชนบ้านพลังแท มีปัญหาเรื่องการสื่อสารภาษาไทย โดยที่มีคนในชุมชนประมาณร้อยละ 50 พูดภาษาไทยได้บ้าง ในขณะที่อีกร้อยละ 10 สามารถอ่านและเขียนภาษาไทยได้ ทำให้การพัฒนาเป็นไปได้ช้า ในชุมชนมีกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มเยาวชน กลุ่มแม่บ้าน ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมสร้างรายได้เสริมจากงานประจำ แต่การดำเนินงานยังไม่ชัดเจนมากนัก ชุมชนต้องการให้มีวัดเป็นของตนเอง แต่ไม่มีพระมาอยู่ประจำ พระธรรมจาริกที่เคยนิมนต์มาทุกปีไม่สามารถจะอยู่ประจำที่ในหมู่บ้านได้ เพราะต้องมีกิจที่จะต้องส่งเสริมเผยแพร่ศาสนาในชุมชนอื่นๆ ด้วย ชุมชนยังมีปัญหาสุขภาพอนามัย โดยเป็นโรคระบบทางเดินอาหาร และโรคผิวหนังมาก ระบบสุขภาพบาลิงเวดล้อมยังไม่ดี คริวเรือนร้อยละ 20 มีส้วมใช้ นานๆ จะมีเจ้าหน้าที่อนามัยเข้ามาในชุมชน เมื่อออกไปหาแพทย์ภายนอกใช้เวลาในการเดินทางมาก เมื่อเจ็บป่วยชาวบ้านนิยมกินยาแผนปัจจุบัน การใช้สมุนไพรน้อยลง

กล่าวโดยสรุปชุมชนทั้งสองแห่งมีปัญหาค้ำค้ำกัน เช่น การมีหนี้สินจากการขาดทุนการทำเกษตรเชิงเดี่ยว ปัญหาการเจ็บป่วยและความสะอาดเรียบร้อยของชุมชน ปัญหาการสื่อสารภาษาไทยไม่ได้ และปัญหาการบริหารจัดการชุมชนของผู้นำหมู่บ้าน ในส่วนที่แตกต่างกันพอมีอยู่บ้างกล่าวคือ ชุมชนบ้านพลังแทผลิตข้าวเพียงพอต่อการบริโภค จนสามารถเหลือจำหน่ายให้กับชุมชนอื่นๆ เพราะคริวเรือนส่วนใหญ่ทำนา ในขณะที่ชุมชนบ้านห้วยปูหลวงยังมีปัญหาข้าวไม่เพียงพอต่อการบริโภคอยู่ นอกจากนี้ชุมชนบ้านห้วยปูหลวงไม่มีปัญหาเรื่องความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ป่า เพราะอยู่ใกล้กับสำนักงานของหน่วยต้นน้ำรวมทั้งปริมาณน้ำสำหรับระบบประปาภูเขาก็มีมากพอ ในบ้านพลังแทไม่มีป่าชุมชนโดยเฉพาะของหมู่บ้านตนเอง ต้องใช้ร่วมกับหมู่บ้านอื่น ส่งผลให้ปริมาณน้ำของระบบประปาภูเขาไม่พอโดยเฉพาะในฤดูแล้ง

2. เป้าหมายการปฏิบัติงาน

2.1 บ้านห้วยปูหลวง ได้กำหนดเป้าหมายการพัฒนาของชุมชนตนเอง โดยแบ่งการดำเนินงานออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนบุคคลมีแผนการดำเนินงาน 2 เรื่องคือ การทำเกษตรอินทรีย์และการจัดสุขภาพสิ่งแวดล้อมในครัวเรือน ในส่วนของชุมชน จะมีการนำความรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรอินทรีย์ การจัดสุขภาพสิ่งแวดล้อมในครัวเรือนและชุมชน และการบริหารจัดการชุมชน ไปใช้ในการพัฒนาชุมชนของตนต่อไป โดยกำหนดเป็นแผนการปฏิบัติงาน ตามตารางที่ 14

ตารางที่ 14 แผนการปฏิบัติงานของชุมชนบ้านห้วยปูหลวง

ขั้นตอนการดำเนินงาน	เวลา	ผู้รับผิดชอบ
1.การพัฒนาสุขภาพสิ่งแวดล้อมในครัวเรือนและชุมชน		
1.1 เชิญเจ้าหน้าที่จากสถานีอนามัยแม่ลาน มาร่วมจัดโครงการชุมชนน่าอยู่	ธันวาคม 2552	นายวิจิต มูลอย นายประเสริฐ เชื้อสะอาด
1.2 ประชุมชี้แจงและให้ความรู้แก่ชุมชนเรื่องการจัดทำโครงการ ชุมชนน่าอยู่	มกราคม 2553	นายวิจิต มูลอย นายประเสริฐ เชื้อสะอาด
1.3 มีการประกวดบ้านหน้าอยู่ จำนวน 3 ครั้ง ทุก 3 เดือน	เมษายน 2553 กรกฎาคม 2553 ตุลาคม 2553	นางสาววาสนา มูลอย นางชาดา จิตถาวร นางปุพอ พิไลนพ นายประเสริฐ เชื้อสะอาด
2.การทำเกษตรอินทรีย์		
2.1 ทำแปลงสาธิตการทำเกษตรอินทรีย์ที่ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ได้แก่ ปุ๋ยน้ำชีวภาพ น้ำส้มควันไม้	มีนาคม 2553	นายประเสริฐ เชื้อสะอาด
2.2 อบรมให้ความรู้แก่ชาวบ้าน	พฤษภาคม 2553	นายวิจิต มูลอย นายอดดอ พิไลนพ นายประเสริฐ เชื้อสะอาด

ตารางที่ 14 (ต่อ)

ขั้นตอนการดำเนินงาน	เวลา	ผู้รับผิดชอบ
3.การบริหารจัดการชุมชน		
3.1ชี้แจงผู้ใหญ่บ้านและกรรมการหมู่บ้านเกี่ยวกับผลการไปประชุม และหารือแนวทางการปรับปรุงการทำงานของกรรมการ	พฤศจิกายน 2552	นายวิจิต มูลอย นายอะดอ พิไลนพ นายสมชาย อิศระโอกาส นายสรพงษ์ พงศ์สรรเสริญ นายประเสริฐ เชื้อสะอาด
3.2 ติดตามการดำเนินงาน	มีนาคม และ มิถุนายน 2553	กรรมการหมู่บ้าน

2.2 บ้านพลังแท

ชุมชนบ้านพลังแทได้กำหนดเป้าหมายการปฏิบัติงานของตนเองขึ้น โดยแบ่งดำเนินงานออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนบุคคลทำ 2 เรื่องคือ การทำเกษตรอินทรีย์และการจัดสุขภาพสิ่งแวดล้อมในครัวเรือน สำหรับในส่วนชุมชนจะมีการทำเกษตรอินทรีย์ การจัดสุขภาพสิ่งแวดล้อมในครัวเรือนและชุมชนและการบริหารจัดการชุมชน โดยกำหนดเป็นแผนการปฏิบัติงาน ตามตารางที่ 15

ตารางที่ 15 แผนการปฏิบัติงานของชุมชนบ้านพลังแท

ขั้นตอนการดำเนินงาน	เวลา	ผู้รับผิดชอบ
1.การพัฒนาสุขภาพสิ่งแวดล้อมในครัวเรือนและชุมชน		
1.1 จัดประชุมขอความร่วมมือจากชุมชนให้มีการจัดทำบ้านเรือนให้สะอาด จัดเก็บขยะทำทางระบายน้ำ	ธันวาคม 2552	นายอะล่วย กระจาหวัน นางพัชรินทร์ อ้วนชุ่ม

ตารางที่ 15 (ต่อ)

ขั้นตอนการดำเนินงาน	เวลา	ผู้รับผิดชอบ
1.2 ส่งเสริมการทำส้วมในครัวเรือนเพิ่มขึ้น โดยจะขอการสนับสนุนจาก อบต.	กุมภาพันธ์ 2553 เป็นต้นไป	นายอะล่วย กระจาหวัน นายสุรัชย์ กันไพฑูรย์ นางเหละมุย มิตรสาธิต นางพัชรินทร์ อ้วนชุ่ม
1.3 จัดประกวดบ้านสะอาด 2 ครั้ง	มีนาคม 2553 มิถุนายน 2553	นายอะล่วย กระจาหวัน นางเหละมุย มิตรสาธิต นางพัชรินทร์ อ้วนชุ่ม
2.การทำเกษตรอินทรีย์		
2.1 กลุ่มเยาวชนจะจัดทำหัวเชื้อปุ๋ยน้ำ ชีวภาพแจกจ่ายแก่ชุมชน	กุมภาพันธ์ 2553	สุรัชย์ กันไพฑูรย์ นางสาวไสรยา มิตรสาธิต นางสาวกาพ พัลลภศิริ นางพัชรินทร์ อ้วนชุ่ม
3.การบริหารจัดการชุมชน		
3.1 คัดเลือกคนที่จะทำหน้าที่เลขาของ กรรมการหมู่บ้านให้เขียนภาษาไทย จดบันทึก ได้	ธันวาคม 2553	นายอะล่วย กระจาหวัน นายเนตตะ ปราศจากอทธิพล
3.2 การอบรมให้ความรู้แก่กรรมการกลุ่ม ต่างๆในชุมชน	เมษายน 2553	สุรัชย์ กันไพฑูรย์ นางพัชรินทร์ อ้วนชุ่ม

3. ผลการดำเนินงาน

ผู้เข้าร่วมได้ติดตามการดำเนินงานของชุมชนในแต่ละบ้านจำนวน 2 ครั้ง ในเดือน
กุมภาพันธ์และสิงหาคม 2553 มีผลการดำเนินงานดังนี้

3.1 บ้านห้วยปลูหลวง

การพัฒนาส่วนบุคคล การพัฒนาสุขภาพสิ่งแวดล้อมในครัวเรือน พบว่าบ้าน
ของผู้ร่วมวิจัยที่เป็นผู้หญิงทั้ง 3 คน มีการปรับปรุงภายในบ้าน บริเวณรอบๆบ้าน ห้องส้วมเป็น

ระเบียบและสะอาดดีขึ้นมาก ในขณะที่บ้านของผู้ชายที่เข้าร่วมโครงการดีขึ้นเพียงเล็กน้อย สำหรับการเกษตรอินทรีย์พบว่า มี 4 คนทำปุ๋ยชีวภาพใช้ที่บ้านของตนเอง อีก 3 คนไปขอปุ๋ยน้ำชีวภาพจากโรงเรียนมาทดลองใช้ที่บ้านของตนเอง อีก 2 คนไม่ได้นำไปใช้เลย สำหรับการใช้น้ำส้มควันไม้ นั้น 7 คน ไปขอจากโรงเรียนไปใช้ที่สวนของบ้านตนเอง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชุมชนยังมีความตระหนักถึงประโยชน์และข้อจำกัดของการใช้สารชีวภาพไม่พอ เมื่อนำไปใช้ในระยะสั้นแล้วไม่ประสบความสำเร็จก็พร้อมจะเปลี่ยนกลับไปใช้สารเคมีในแบบเดิม ซึ่งนายสรรพพงษ์ พงศ์สรรเสริญ กล่าวว่า

“...ผมไปขอปุ๋ยน้ำของโรงเรียนมาลองทำดู สองขวด ก็เหมือนๆเดิม แต่บางคนปีนี้เขาเอาขี้วัวไปลงไร่ ข้าวงามดี ผมขอปุ๋ยน้ำส้มควันไม้มาจากครู ลองฉีดกะหล่ำ พอได้แต่ไม่อยู่ เลยต้องใช้น้ำของร้านเขาถึงจะได้...”

(สรรพพงษ์ พงศ์สรรเสริญ, สัมภาษณ์, 13 มิถุนายน 2553)

การพัฒนาในชุมชน สภาพโดยทั่วไปของชุมชนมีการจัดระเบียบมากขึ้นกว่าเดิม มีการทำรางระบายน้ำเพิ่ม เพื่อมิให้น้ำเสียจากบ้านเรือนไหลผ่านทางเดิน บ้านส่วนใหญ่มีการสานไม้ไผ่เป็นถังขยะ บริเวณรอบๆสะอาดมากขึ้น สัตว์เลี้ยง เช่น หมู ไก่ ถูกจำกัดบริเวณ แต่ก็ยังมีบ้านหลายหลังที่มีสภาพและ ไม่มีการจัดการน้ำเสีย ในชุมชนมีการประกวดตามแผนที่กำหนดไว้จำนวน 3 ครั้ง คนที่ได้รับรางวัลได้รับของขวัญมาจากครู เจ้าหน้าที่สถานีอนามัย นายประเสริฐเชื้อสะอาด ครูอาสา กล่าวว่า

“ทำตามแผน แรกๆก็ไปขออนามัยมาช่วยสอนเพิ่มให้ ทั้งการทำ ความสะอาดบ้าน เสื้อผ้า การตาก การเก็บ การจัดบ้าน กรรมการก็ช่วยกันทั้งอนามัย ครู อสม. จัดวันซูดร่อนน้ำ นัดวันไปให้คะแนน ประกาศผลพวก ผู้หญิงตื่นเต้นมาก รางวัลผมไปขอเขามา เช่น ผงซักฟอก ยาสระผม สบู่ ดีครับชาวบ้านอยากให้เราเรื่อยๆ แต่เราต้องไปหารางวัลให้...”

(ประเสริฐเชื้อสะอาด, สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2553)

สำหรับการพัฒนาการบริหารจัดการในชุมชนนั้น ภายหลังจากที่ไปอบรมกลับมา กรรมการหมู่บ้านมีการประชุมทุกเดือน ครูช่วยจัดบันทึกการประชุมให้ ชุมชนรู้สึกว่าการเปลี่ยนแปลง ซึ่งนายวิชิต มุลอย กล่าวว่า

“...ตอนนี้มีประชุมทุกเดือน พ่อหลวงกลับจากอำเภอมา วันพุงก็ประชุม มีทั้งกรรมการและชาวบ้าน ครูก็ช่วยจดเอาไว้ว่าอย่างไร ผมคิดว่าจะดีขึ้น...”

(วิจิต มุลอย, สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2553)

สำหรับที่ศูนย์การเรียนรู้มีการจัดทำปุ๋ยชีวภาพ แปลงเกษตรอินทรีย์ นำส้มควนไม่ การเลี้ยงสัตว์อินทรีย์ ไว้ให้นักเรียนและชุมชนเรียนรู้ สำหรับปัญหาอื่นๆที่เคยเป็นอยู่ เช่น ปัญหา การไม่ยอมใช้หนี้กองทุนหมู่บ้านของชุมชนยังมีอยู่เหมือนเดิม ซึ่งเป็นคนเดิมที่กู้ยืมเงินไปแล้วยังไม่ นำมาคืน ถึงแม้ว่าจะมีการพูดคุยในที่ประชุมหมู่บ้าน แต่ก็ไม่มีใครยอมที่จะคืนก่อนเป็นคนแรก กรรมการหมู่บ้านเกือบทั้งหมดก็อยู่ในกลุ่มผู้ไม่ยอมคืนเหมือนกัน ซึ่งนายพิทักษ์ อุดธิ ครู อาสาสมัครของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านห้วยปู่หลวงในปัจจุบัน ได้เล่าความก้าวหน้าในการ ดำเนินงานของชุมชนว่า

“...ทั้งกรรมการแหละครับ ยืมเงินกองทุนแล้วยังไม่ใช้คืน เคยๆกันหมด พ่อหลวงก็ไม่รู้จะทำอย่างไร...โครงการรักษาความสะอาดของชุมชน ยัง ทำอยู่ ไม่มีการประกวดแล้วแต่ให้นักเรียนช่วยกันรักษาความสะอาด ของบ้านตัวเอง ผมไปเยี่ยมบ้านเด็กก็คอยๆดู ถ้าไม่เรียบร้อยก็แนะนำ เด็กตื่นแต่เช้าช่วยกันจัดบ้าน กวาดบ้าน...สภาพในชุมชนผมว่า เหมือนๆเดิม เวลาฝนตกและ ไม่ซ่อมร่องน้ำ รถวิ่งดินและชาวบ้านเดิน ไม่ได้ สวมมะเขือส้มก็ยังทำอยู่เหมือนเดิมได้บ้างขาดบ้าง นายทุนออก ให้อ่อน...”

(พิทักษ์ อุดธิ, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2554)

การดำเนินงานในชุมชนบ้านห้วยปู่หลวงนั้น ถึงแม้จะทำให้เกิดการพัฒนา เปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการจัดบ้านเรือนและรักษาความสะอาดของชุมชนขึ้นในระยะเวลาสั้น เนื่องจากมีการสร้างแรงจูงใจกระตุ้นให้คนในชุมชนดำเนินการเห็นผลอย่างเป็นรูปธรรม แต่ใน ขณะเดียวกันงานที่ต้องใช้เวลาให้ผลในระยะยาวและเป็นนามธรรม เช่น การใช้สารชีวภาพใน การทำการเกษตรนั้นไม่ประสบความสำเร็จเนื่องจากชุมชนต้องการเห็นผลในระยะสั้น ต้องการ แก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่ชุมชนประสบอยู่ นอกจากนี้ยังไม่สามารถแก้ปัญหาจริยธรรมในการไม่ยอม ใช้หนี้กองทุนหมู่บ้านของชุมชนได้

3.2 บ้านพลังแห

การพัฒนาส่วนบุคคล การพัฒนาบ้านเรือนของผู้ไปอบรมมาส่วนใหญ่ดีขึ้นมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งบ้านของกลุ่มที่เป็นผู้หญิงทั้ง 4 คน สามารถเป็นแบบอย่างให้สมาชิกในชุมชนได้ บ้านของทั้งหมด 7 คน มีส่วนใช้ โดยทำขึ้นมาใหม่ 5 หลัง อีก 2 หลังมีอยู่แล้วแต่เดิม ส่วนการทำเกษตรอินทรีย์นั้น ได้มีการใช้ปุ๋ยคอกไปใส่ที่โน่นไว้ ในสวนมากขึ้นกว่าเดิมเพื่อให้ดินสมบูรณ์ขึ้น ส่วนปุ๋ยชีวภาพมีที่โรงเรียนนำมาใช้บ้างเล็กน้อย เนื่องจากในชุมชนไม่มีฝักและผลไม้มาฝากที่จะเป็นวัตถุดิบของการทำปุ๋ยชีวภาพได้

การพัฒนาในชุมชน สภาพแวดล้อมในชุมชนบ้านพลังแห สะอาดและเป็นระเบียบขึ้น มีระบบการกำจัดขยะของชุมชน โดยกำหนดสถานที่ทิ้งขยะ แต่ละหลังคาเรือนมีถังขยะของตนเอง มีการสอนให้รู้เกี่ยวกับการแยกขยะ เก็บขวดพลาสติกไว้ขาย มีการทำทางระบายน้ำสองสาย เพื่อระบายออกไปจากชุมชน มีการทำสวนเพิ่มขึ้นอีก 10 หลัง พร้อมทั้งทำทางระบายน้ำบริเวณกึ่งกลางรวมของชุมชน เพื่อไม่ให้น้ำขัง นายสุรัชย์ กันไพฑูรย์ กล่าววว่า

“...อบต.สนับสนุนหัวส่วนมา 10 หัว สังกะสี 4 แผ่น ต่อหลัง แล้วก็ปูนอีก 1 ถุง ชาวบ้านออกไม้ ออกแรงเอง มีคนสนใจมาก แบ่งๆกันไป ปีนหน้าว่าจะขอมาใหม่ บ้านเฮายังขาดอยู่อีกครั้งหนึ่ง เขาเห็นว่ามีประโยชน์ก็จะทำกันเอง แต่น้ำไม่ค่อยดีช่วงแล้งนำมาไม่ค่อยเสมอ...”

(สุรัชย์ กันไพฑูรย์, สัมภาษณ์, 21 มิถุนายน 2553)

มีการประกวดความสะอาดของบ้านเรือน โดยได้รับความช่วยเหลือจากสถานีอนามัยในการมาอบรมความรู้ให้แก่ชุมชน สำหรับการบริหารจัดการชุมชน ผู้ใหญ่บ้านพยายามให้มีเลขาจดบันทึกการประชุม แต่เนื่องจากยังไม่สามารถเขียนและสรุปใจความได้เร็วทำให้จดได้บ้างไม่ได้บ้าง สำหรับการทำบัญชีกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มสตรี ซึ่งต้องทอผ้าเป็นอาชีพเสริม มีการลงบัญชีโดยการที่ครูสอนให้ แล้วให้สมาชิกลงตาม ซึ่งนางพัชรินทร์ อ้วนชุ่ม กล่าววว่า

“...การจัดกิจกรรมช่วยกระตุ้นให้ชุมชนตื่นตัว เช่นการทำบ้านให้สะอาด พอมีการประกวดก็อยากจะได้รางวัล โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนที่ไปอบรมช่วยเป็นแกนนำเพราะเขาเคยช่วยโรงเรียนอยู่แล้ว เมื่อไปทำที่บ้านจึงไม่ยาก ส่วนการบันทึก การลงบัญชีของหมู่บ้าน หรือกองทุนต่างๆนั้น ชาวบ้านทำยากเพราะไม่เคยทำมาก่อน หนังสือพออ่านเขียนได้แต่ช้า

ใช้เวลามาก ในกลุ่มอาชีพของสตรี บังคับทำถ้าไม่ทำก็ไม่ซื้อ ไม่รู้ต้นทุน
ไม่รู้รายได้ เอาเด็กใหม่ๆมาช่วยทั้งทอผ้าและทำบุญซี...”

(พัชรินทร์ อ้วนชุ่ม, สัมภาษณ์, 22 มิถุนายน 2553)

จากการสอบถามความก้าวหน้าของการดำเนินงานในปัจจุบัน นายมังกร ต้อนรับ
ครูอาสาสมัครในศูนย์การเรียนบ้านพลังแทกล่าว่า

“...ตอนนี้จัดระเบียบหมู่มบ้าน ให้ทำคอกหรือมัดไว้ ห้ามปล่อย
ออกมา สภาพทั่วไปสะอาดขึ้น การประกวดไม่ได้ทำแล้วชาวบ้านก็ยัง
ทำกันอยู่ ไม่ทิ้งขยะ ครูให้นักเรียนออกตรวจ ถ้าพบบ้านใครไม่สะอาด
ต้องช่วยกันบอก...ห้องส้วมทำเพิ่มขึ้น มีสองสามคนที่ออกเงินทำใหม่
เอง ไม่รอ อบต. ลูกโตเป็นสาวอยากจะมีห้องส้วมเหมือนคนอื่น มีสอง
คนไม่มีเงินทำเป็นส้วมหลุม จะได้ไม่ต้องออกเข้าป่า...ขาดอยู่แต่น้ำใน
หน้าแล้ง มาไม่เสมอ รอบ อบต.อยู่ถ้าได้ต้องไปวางท่อใหม่อยู่ห่างกว่า
6-7 กิโลเมตร...”

(มังกร ต้อนรับ, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2554)

ผลการดำเนินงานในชุมชนบ้านพลังแท่นคล้ายกับบ้านห้วยปลูหลวง ซึ่งมีการ
เปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการรักษาความสะอาดของครัวเรือนและชุมชน เนื่องจากมีครูอาสาสมัครเป็น
ผู้ขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระยะสั้น และค่านิยมต่อการพึ่งตนเองของชุมชนได้
เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมทำให้ต้องอาศัยความสนับสนุนจากรัฐ

3.3 ผลการดำเนินงาน

ผลการดำเนินงานข้างต้นพบว่ากรณีที่ชุมชนบ้านห้วยปลูหลวงเปลี่ยนความเชื่อและ
ค่านิยมดั้งเดิมของชุมชนเกี่ยวกับธรรมชาติ แล้วไปทำการเกษตรเชิงเดี่ยว ละเลยต่อวิถีการปลูก
ข้าวเชิงประเพณีและภูมิปัญญาของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จนทำให้มีปัญหาต่อ
จริยธรรมของชุมชน การพัฒนาที่ชุมชนจัดขึ้นยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่แท้จริงของชุมชนได้
เพราะไม่สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่เป็นรากฐานของชุมชน กิจกรรมที่ทำอยู่เป็นเพียงกิจกรรม
ภายนอกที่มีรูปธรรมซึ่งไม่สามารถแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในระดับจิตสำนึกของชุมชนได้ ซึ่งพบได้ว่า
ทั้งกรรมการและชุมชนยังไม่ชำระเงินค้ำกองทุนหมู่บ้าน

สำหรับชุมชนบ้านพลังแพถึงแม้ว่ายังมีความเชื่อและค่านิยมเกี่ยวกับธรรมชาติอยู่มาก แต่มีแนวโน้มลดลงเนื่องจากชุมชนปรับรูปแบบการปลูกข้าวจากการทำไร่มาเป็นการทำนามากขึ้น การทำนามีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น การใช้ปุ๋ย ยากำจัดแมลง ซึ่งเป็นใช้ประโยชน์จากธรรมชาติมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เทียบกับการทำไร่ธรรมชาติ พื้นดินลดความอุดมสมบูรณ์ลง ขัดแย้งกับความเชื่อพื้นฐานเดิมของคนกะเหรี่ยงที่จะขออนุญาตใช้ทรัพยากรธรรมชาติเท่าที่จำเป็น อย่างไรก็ตาม การจัดโครงการพัฒนาในครั้งนี้ถึงแม้บางกิจกรรมดูเหมือนจะดีขึ้น แต่การเรียนรู้ยังไม่เพียงพอที่จะสร้างจิตสำนึกในการพึ่งตนเองได้ ดังจะเห็นว่าชาวบ้านส่วนหนึ่งต้องรอคอยความช่วยเหลือของ อบต. ในการสนับสนุนงบประมาณการมีส่วนร่วมใช้ในครัวเรือนของตนเองรวมทั้งระบบประปาภูเขาของชุมชน

4. ผลการวิเคราะห์การจัดโครงการพัฒนาในชุมชน

ในการจัดทำโครงการพัฒนาจริงในชุมชนบ้านห้วยปู่หลวงและชุมชนบ้านพลังแพมีข้อจำกัดหลายประการ ทำให้การเรียนรู้ของชุมชนในครั้งนี้ยังไม่เพียงพอที่จะเปลี่ยนทัศนคติของชุมชนจนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ กล่าวคือ

4.1 ปัจจัยทางการศึกษา

ในการวิจัยครั้งนี้ชุมชนบ้านห้วยปู่หลวงได้ส่งคนรุ่นใหม่ที่จะจบการศึกษาตั้งแต่ชั้น ป. 4 เข้ามาร่วมดำเนินงาน จำนวน 4 คนหรือคิดเป็นร้อยละ 50 ในขณะที่ชุมชนบ้านพลังแพส่งคนรุ่นใหม่ที่จะจบการศึกษาตั้งแต่ชั้น ป. 4 จำนวน 3 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 44 ผลจากการพัฒนาในอดีตที่ผ่านมาทำให้ความเชื่อและค่านิยมที่มีต่อธรรมชาติของชุมชนลดน้อยลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาแบบใหม่ ซึ่งคนรุ่นใหม่มีความต้องการทางด้านวัตถุ ความสะดวกสบายอย่างที่คนในเมืองมี คนรุ่นใหม่มองว่าการเพาะปลูกข้าวเชิงประเพณีล้าหลัง ไม่ทันสมัย ไม่เพียงพอต่อความต้องการ ไม่คุ้มกับความเหนื่อยยาก ควรมีทางเลือกอื่น ๆ ที่จะทำให้เกิดรายได้สูงกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งจะแตกต่างจากคนรุ่นเก่าที่จะเห็นความสำคัญของการปลูกข้าวเชิงประเพณี ตามความเห็นของ นางสาวโสธยา มิตรสาธิต กลุ่มเยาวชนของบ้านพลังแพ

“...หนูไปช่วยพ่อทำไร่เหมือนกัน เหนื่อยมาก หนูว่าไม่คุ้มได้ข้าวนิดเดียว แต่ต้องทำงานมาก น่าจะทำอย่างอื่นดีกว่า ไปรับจ้างวันหนึ่งได้เงินร้อยปาย ไม่เหนื่อยเท่า หรือทำสวนบางที่ก็ได้เงินเอามาซื้อข้าวก็ได้...”

(โสธยา มิตรสาธิต, สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2552)

การศึกษาแบบใหม่ทำให้คนในชุมชนละเลยต่อคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น พร้อมแสวงหาเงินตราเพื่อตอบสนองความต้องการทางวัตถุ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ในขณะที่คนรุ่นเก่ายังให้ความสำคัญต่อการความเชื่อและค่านิยมที่มีต่อธรรมชาติอยู่ ยังให้ความสำคัญต่อการปลูกข้าวเชิงประเพณีอยู่นายเนเตะ ปราศจากอิทธิพล กรรมการหมู่บ้านพลังแห้ว ว่า

“...ผมทำนาด้วย ไร่ด้วย ทำมาตั้งแต่สมัยปู่ย่าแล้ว ต้องทำไปข้าวถึงจะพอกิน ถ้าไม่ทำก็ไม่รู้ว่าทำอะไร อยากอยู่บ้านไม่อยากไปไหน ทำอย่างอื่นบางทีก็ขาดทุนเนาะ...”

(เนเตะ ปราศจากอิทธิพล, สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2552)

การฟื้นฟูความเชื่อและภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนได้นั้นจำเป็นต้องอาศัยคนในชุมชนที่เป็นภูมิปัญญา ที่เข้าใจในคุณค่าของภูมิปัญญานั้นๆ สามารถอธิบายให้คนรุ่นใหม่เข้าใจ เห็นคุณค่า เกิดความภาคภูมิใจ ศรัทธาสามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันของตนเองได้

4.2 ปัจจัยทางความเชื่อ

เนื่องจากชุมชนบ้านห้วยปูลงวงมีการเปลี่ยนแปลงความเชื่อ โดยเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์ทั้งหมด การเชื่อผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นข้อห้ามของศาสนา ชุมชนไม่ทำพิธีกรรม และจะใช้วิธีสวดที่โบสถ์ในวันอาทิตย์แทน ทำให้ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับธรรมชาติ การรักษาวิถีการปลูกข้าวเชิงประเพณีของชุมชนจึงลดลงไปด้วย ดังนั้นการศึกษาทางด้านความเชื่อของชุมชนจึงมีความแตกต่างไปจากชุมชนที่ยังมีความเชื่อในเรื่องผีอยู่

คำสั่งสอนของศาสนาคริสต์สอดคล้องกับความเชื่อทางวิทยาศาสตร์ตามรูปแบบ การศึกษาศสมัยใหม่ ทำให้ชุมชนเข้าใจว่าตนเองมีความทันสมัยเหนือกว่าคนรุ่นเก่าหรือคนที่มี ความเชื่อแบบเก่า จนละเลยต่อภูมิปัญญาและความเชื่อดั้งเดิม การเปลี่ยนวิถีชีวิตจากการผลิต แบบยังชีพมาสู่การค้าขายตามค่านิยมสมัยใหม่ทำให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติจนเกิน ความสามารถที่จะฟื้นตัวได้เอง ชุมชนไม่สามารถพึ่งตนเองได้ การเปลี่ยนความเชื่อและทัศนคติ ของชุมชนไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนทำได้ยากและต้องใช้เวลามากขึ้น

4.3 ปัจจัยเกี่ยวกับตัวครู

ครูเป็นผู้ได้รับความเชื่อถือจากชุมชน ครูมักจะเป็นผู้ชี้แนะ กำหนดแนวทางตามความเคยชิน ในการวิจัยครั้งนี้มีครูทั้งสองชุมชนเข้าร่วมโครงการด้วย ในฐานะที่เป็นผู้แทนส่วนราชการเดียวที่อยู่ในชุมชน ครูมีความมุ่งมั่นที่จะให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ ผลการดำเนินงานเป็นไปตามแผนงานที่กำหนดไว้ แต่ในขณะเดียวกันไม่สามารถที่จะเปลี่ยนแปลงในระดับความเชื่อและพฤติกรรมของชุมชนภายในระยะเวลาอันสั้น

4.4 ปัจจัยเกี่ยวกับการสื่อสารและระยะเวลาในการปฏิบัติงาน

เนื่องจากข้อจำกัดทางภาษา ทำให้การสื่อสารทำความเข้าใจในระดับนามธรรมไม่สามารถเข้าใจได้ครบถ้วน จึงเป็นความยุ่งยากที่จะถ่ายทอดความรู้สึก ความเชื่อ เชิงคุณค่า ออกมาได้อย่างครบถ้วน

ประกอบกับการมีระยะเวลาจำกัดทำให้ไม่สามารถใช้เวลาอยู่ในชุมชนได้เป็นระยะเวลายาวนาน ทำให้ไม่สามารถค้นพบคนที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชน ซึ่งจะเป็นบุคคลสำคัญในการขับเคลื่อนและถ่ายทอดความรู้ คุณธรรมของชุมชนที่ได้สะสมสืบต่อมา

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 7

การเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนผ่านชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

การสังเคราะห์การเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอแนะแนวทางในการจัดการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนผ่านชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง ไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยข้อมูลที่ใช้ในการศึกษามาจาก 8 ชุมชน คือ

1. บ้านเรกะติ หมู่ที่ 5 ตำบลแม่อุสุ อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก
2. บ้านหนองอึ่งใต้ หมู่ที่ 7 ตำบลนาเกียน อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่
3. บ้านแก่งปลาเลา หมู่ที่ 10 ตำบลนาปู่ป้อม อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน
4. บ้านห้วยเสือเผ่า หมู่ที่ 4 ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
5. บ้านทุ่งจำเริง หมู่ที่ 3 ตำบลอมก๋อย อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่
6. บ้านโป๊กกะโหล้ง หมู่ที่ 1 ตำบลแม่แดด อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่
7. บ้านห้วยปูลวง หมู่ที่ 4 ตำบลยางเปียง อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่
8. บ้านพลังแท หมู่ที่ 12 ตำบลนาเกียน อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่

สำหรับผลการศึกษาแบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ ตอนที่ 1 ภูมิปัญญาของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงที่สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน ตอนที่ 2 การเรียนรู้ของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง และตอนที่ 3 การเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน มีรายละเอียดดังนี้

ตอนที่ 1 ภูมิปัญญาของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงที่สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

ภูมิปัญญาของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงที่สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน มีลักษณะสำคัญ คือ ประกอบไปด้วยตัวความรู้และคุณธรรมควบคู่กัน ผลการศึกษาสามารถจำแนกตามตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง ซึ่งประกอบไปด้วย ความเชื่อและค่านิยมต่อธรรมชาติ วิธีการปลูกข้าวเชิงประเพณีของชุมชน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และจริยธรรมของชุมชน ได้ดังนี้

ความเชื่อและค่านิยมต่อธรรมชาติ

ความคิดพื้นฐานของคนกะเหรี่ยงเชื่อว่า “ทุกสรรพสิ่งล้วนมีเจ้าของ” มนุษย์มีสิทธิเพียงแค่การใช้ประโยชน์ แต่ไม่มีสิทธิในการครอบครองเป็นเจ้าของโดยเด็ดขาด ดังนั้นเมื่อต้องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ เช่น ป่า ดิน น้ำ จึงต้องมีการประกอบพิธีกรรมเพื่อขออนุญาตต่อเจ้าของหรือผีก่อน และเมื่อใช้ทรัพยากรธรรมชาติเรียบร้อยแล้ว ก็ต้องมีพิธีกรรมเพื่อแสดงถึงความสำนึกในบุญคุณ ในการขอใช้แต่ละครั้งก็ใช้ตามความจำเป็นของตนเองเท่านั้น ในอดีตชุมชนกะเหรี่ยงมีวิธีการเรียนรู้เพื่อสืบทอดความเชื่อและค่านิยมต่อธรรมชาติโดยการผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ ทำให้คนกะเหรี่ยงได้ซึมซับความเชื่อและวิธีการประกอบพิธีกรรมไปในเวลาเดียวกัน ซึ่งนายประชาสิงขรสิริเดช ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านห้วยเสือเฒ่า กล่าวว่า

“...เลี้ยงผีดอยหลวง คนในหมู่บ้านต้องมาทั้งหมด ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ สามปีถึงจะมีครั้งหนึ่ง เป็นผีเจ้าที่ ให้อยู่เย็นเป็นสุข ให้ข้าวมีน้ำพอ ทำมาตั้งแต่สมัยปู่ย่าแล้ว รุ่นผมก็ยังไปทำที่หมู่บ้านเก่า เด็ก ๆ ก็ไป เป็นงานประจำปีของหมู่บ้าน ได้พบกันทั้งหมด บอกให้ช่วยกันดูแลป่าดูแลห้วย ต้องทำต่อ ๆ ไป...”

(ประชา สิงขรสิริเดช, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2552)

พิธีกรรมและความเชื่อเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง และเป็นพื้นฐานของการดูแลการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ตามปกติทุกหมู่บ้านจะมีงานปีใหม่ในช่วงเดือนมกราคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ ยกเว้นกะเหรี่ยงโปที่ จะมีงานปีใหม่ของตนอีกครั้งประมาณเดือนสิงหาคม ในงานนี้มีการทำพิธีกรรมเพื่อขออนุญาตเจ้าที่และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อขอใช้น้ำ ป่า และพื้นดินในการทำมาหากิน นายพงษ์เดช ศรีสกุลคีรี ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านบ้านโป่งกะโหล่งกล่าวว่า

“...จัดงานปีใหม่ เริ่มที่บ้านฮีโขก่อนเนาะ ต้องไหว้ผีเจ้าที่ เจ้าป่าก่อน บอกให้คุ้มครอง ให้ใช้ป่าใช้น้ำได้เนาะ ให้ไม่ป่วย ให้มีข้าวกินเนาะ พอเสร็จแล้วก็ค่อยๆไปบ้านคนอื่น ฮีโขมัดมือให้คนแก่ก่อน แล้วก็เวียนกันไปทำจนครบทั้งหมู่บ้าน เด็กหนุ่มๆสาวๆสนุกกัน มีการกินเลี้ยงบ้านโน้นที่ บ้านนี้ที่ จนครบเนาะ บางที่ไม่ได้นอนกันทั้งคืน ...”

(พงษ์เดช ศรีสกุลคีรี, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2552)

ผู้วิจัยพบว่า ระหว่างการไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ จะมีการสวดเพื่อบอกกล่าวก่อนเสมอ ขั้นตอนดังกล่าวเป็นการถ่ายทอดความคิด ความเข้าใจของคนกะเหรี่ยง จากคนรุ่นเก่าที่ทำพิธีไปยังคนรุ่นใหม่ที่อยู่ในพิธี ทำให้เกิดการเรียนรู้สืบทอดต่อ ๆ กันมา หลังจากนั้นในช่วงเดือนตุลาคมถึงพฤศจิกายนของทุกปี ก่อนช่วงเกี่ยวข้าวหรือหลังจากเกี่ยวข้าวเสร็จก่อนนำข้าวมาเก็บไว้ที่บ้าน ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงจะประกอบพิธีกรรมเพื่อแสดงการขอบคุณต่อผีไร่ ผีนา ที่บันดาลความอุดมสมบูรณ์ให้มีข้าวเพียงพอ ผลผลิตไม่เสียหาย ซึ่งนายพงษ์เดช ศรีสกุลศิริ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านบ้านโป๊กะโหล้งเล่าต่อว่า

“...อีกตอน พอเกี่ยวข้าวแล้วเนาะ มีเลี้ยงผีอีกที มีไก่ มีเหล้า มีหมาก ไปไหว้ ว่าจะเอาข้าวกลับบ้านแล้วเนาะ ให้ช่วยคุ้มครองให้เรียบร้อย ฝนไม่ตก ไม่เปียกให้ข้าวเสียหายเนาะ ตอนนี้อย่างทุกคนต้องช่วยกัน สูดท้ายแล้ว จะได้พักเดือนสองเดือน...”

(พงษ์เดช ศรีสกุลศิริ, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2552)

นอกจากนี้เด็กกะเหรี่ยงที่เกิดใหม่หลังจากที่ตัดสายสะดือแล้ว พ่อแม่จะนำสายสะดือของเด็กทารกห่อไว้ แล้วนำไปผูกไว้ที่ต้นไม้ในป่าของหมู่บ้านที่เรียกว่า “ป่าสะดือ” พร้อมทั้งมีการประกอบพิธีกราบไหว้ เพื่อขอให้ผีเจ้าที่ที่รักษาป่าและต้นไม้ได้คุ้มครองชีวิตของเด็กให้อยู่รอดปลอดภัย พิธีกรรมดังกล่าวพบในกะเหรี่ยงทุกกลุ่ม ทั้ง สะกอ ไป ตะยาและตองสู นายเหมาะคาเลอ ขุนเลิศวารี ผู้อาวุโสของบ้านโป๊กะโหล้ง เล่าว่า

“...ป่าสะดือ ทำกันต่อ ๆ มาตั้งแต่ก่อน พ่อของพ่อก็ทำแล้ว พ่อเอาสะดือของลูกมาทำให้เรียบร้อยก่อนเนาะ แล้วก็ห่อผ้า ไปผูกไว้ที่ต้นไม้ บางคนฝังไว้ในดินใกล้ต้นไม้ คนที่ไปเป็นผู้ใหญ่บ้าง พี่น้องกันไปช่วยกัน แล้วก็ไหว้ ให้เทวดา เจ้าที่ คุ้มครองทุกอย่างทั้ง ทั้งตัวเด็ก พ่อแม่ ในการทำอะไร ให้มีฝนตก ข้าวดี อยู่ร่มเย็นเป็นสุข...”

(เหมาะคาเลอ ขุนเลิศวารี, สัมภาษณ์, 15 มิถุนายน 2552)

คนกะเหรี่ยงเชื่อว่าขวัญของเด็กจะอยู่กับต้นไม้ ไม่นอญญาติให้ผู้ใดตัดฟันต้นไม้เหล่านั้น ความเชื่อเหล่านี้ช่วยในการรักษาป่าเอาไว้ อีกทั้งยังเป็นการปลูกจิตสำนึกในการรักษาป่าและความผูกพันระหว่างคนกับป่าไปยังรุ่นต่อไป นอกจากนี้ขวัญของคนกะเหรี่ยงยังเกี่ยวข้องกับความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุการเจ็บป่วยด้วย คนกะเหรี่ยงเชื่อว่าการเจ็บป่วยเกิดขึ้น 3 ทางคือ การที่ขวัญหนีออกจากร่างกาย ผีเป็นผู้กระทำให้เกิดความเจ็บป่วย ความเจ็บป่วยที่เกิดจากธรรมชาติ

วิธีการรักษาจะรักษาไปตามสาเหตุของโรค เช่น ถ้าเจ็บป่วยเกิดจากการที่ขั้วฉี่หนีออกจากร่างกาย ก็จะใช้วิธีเรียกขั้วฉี่ นายตะวา รัชนีบุญมากุล หมอผีของบ้านระเกะติเล่าว่า

“...ต้องเรียกขั้วฉี่ก่อน เอาญาติพี่น้อง คนแก่คนเฒ่ามารวมกันทั้งหมด เอาของไหว้มีไก่ บางบ้านเป็นหมูแล้วแต่จะมี มีเหล้า มียาสูบ สวดก่อน บอกผีบ้านผีเรือน พอเสร็จ ให้ฮีโซมัดมือให้คนป่วย แล้วพ่อแม่ และมัด ต่อๆไปทุกคน เสร็จแล้วก็กินข้าวกัน...”

(ตะวา รัชนีบุญมากุล, สัมภาษณ์, 16 มีนาคม 2552)

พิธีกรรมการมัดมือเรียกขั้วฉี่ดังกล่าว นอกจากจะเป็นการเสริมสร้างกำลังใจ ให้แก่คนป่วยแล้ว ยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์กันระหว่างคนในชุมชน การให้ศีลพรตแก่กันเป็นการปรารถนาดีต่อกัน ไม่คิดร้ายต่อกัน ทำให้เกิดความสำนึกในบุญคุณซึ่งกันและกัน การมัดมือเรียกขั้วฉี่จะทำในทุกพิธีกรรม ทั้งการขึ้นบ้านใหม่ ประเพณีปีใหม่ การไหว้ผีเจ้าที่ ผีบ้าน ผีนา ผีไร่ ในทุกช่วงของการปลูกข้าว การเข้าร่วมในพิธีกรรมของคนหนุ่มคนสาวและเด็กซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ สามารถซึมซับความเชื่อเหล่านี้ไว้ เมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่จึงสามารถสืบสานพิธีกรรมต่าง ๆ ได้ตามที่ได้รับถ่ายทอดมาจากคนรุ่นก่อน คนกะเหรี่ยงจึงคงความเชื่อไว้ ด้วยการนำมาเป็นพื้นฐานทางศีลธรรม และกฎเกณฑ์การปกครองภายในชุมชน รวมทั้งการจัดการทรัพยากร จึงมีความเชื่อที่ว่า “การกระทำใด ๆ ก็ตามถึงแม้ว่าคนไม่เห็น แต่ผีเห็น”

ในปัจจุบันหลายหมู่บ้านได้คลายความเชื่อและการปฏิบัติเหล่านี้ลง เนื่องจากข้อจำกัดทางเศรษฐกิจที่คนในชุมชนต้องออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน หรือต้องศึกษาเล่าเรียน นายตะ ตะศิริวรรณ อดีตผู้ใหญ่บ้านทุ่งจำเริง เล่าว่า

“...การเลี้ยงผีถึงมืออยู่ แต่ก็ลดลง เพราะเดี๋ยวนี้งานยุ่งมีงานปลูกผัก ทำให้สำคัญน้อยลง สำหรับคนที่ไปเรียนหนังสือมาเมื่อมีอาชีพอื่น ส่วนใหญ่จะไม่เลี้ยงผี เลี้ยงเจ้าที่แล้ว ถึงแม้ว่าจะทำนาอยู่...”

(ตะ ตะศิริวรรณ, สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2552)

สอดคล้องกับนายพะลือ กิตติธีรยาน ผู้อาวุโสของบ้านเป็กกะโหล่งที่ว่า

“...ทำพิธีเมื่อก่อนต้องมาครบ เดี่ยวนี้ไม่ต้องเอาเฉพาะคนที่อยู่ใน หมู่บ้านพอ ลูกบางคนไปเรียนหนังสือที่เชียงใหม่มาได้ จำเป็นก็พอ เปลี่ยนได้ กลับมาแล้วค่อยมาไหว้เพิ่มเติมตอนหลัง แล้วมัดมือให้...”

(พะดี กิตติธียราน, สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2552)

ในชุมชนบ้านห้วยปูหลวง และครัวเรือนของหมู่บ้านอื่นที่เปลี่ยนไปนับถือศาสนา คริสต์ ไม่มีการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อดั้งเดิมต่อไป นายสมชาย อิศระโอกาส กรรมการ หมู่บ้านห้วยปูหลวงกล่าวว่า

“...ไม่ได้เลี้ยงผีมาหลายปีแล้วตั้งแต่ไปโบสถ์...”

(สมชาย อิศระโอกาส, สัมภาษณ์, 6 สิงหาคม 2552)

ในขณะที่บางชุมชนที่ยังคงมีความเชื่ออยู่จึงมีการประกอบพิธีกรรมต่อไป สอดคล้องกับนายสุรชัย กันไพฑูรย์ กรรมการหมู่บ้านพลังแท่งกล่าวว่า

“...ผีต้องเลี้ยงประจำ ขาดไม่ได้ เป็นกลุ่มๆ ฝ่ายใครฝ่ายมัน ต้องช่วยกัน รักษา จะได้มีข้าวพอ...”

(สุรชัย กันไพฑูรย์, สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2552)

การรักษาความเชื่อของคนกะเหรี่ยงในเรื่องการขอยืมน้ำใช้ในระบบเหมืองฝาย แล้วให้น้ำไหลคืนกลับสู่ลำห้วยตามเดิม เป็นการปลูกฝังความไม่ยึดเอาไว้เป็นของตน เพียงแต่ขอ ใช้น้ำที่จำเป็น จึงไม่เป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ การประกอบพิธีกรรมทำให้กระบวนการ เรียนรู้และความเชื่อของคนกะเหรี่ยงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่ รุ่นเป็นไปอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้การเรียนรู้ของชุมชนกะเหรี่ยงยังผ่านการร้อง “เพลงทา”⁶ เพลงทาเป็น วัฒนธรรมของคนกะเหรี่ยงที่ใช้ภาษากะเหรี่ยง มีเนื้อหาเกี่ยวกับการดำรงชีวิต คำสอน ประเพณี การร้องเพลงทาจะใช้ในหลายโอกาส เช่นในงานศพ ซึ่งเป็นงานสำคัญของกะเหรี่ยง ทุกคนที่รู้จัก แม้จะต่างหมู่บ้านจะมาร่วมงาน มีการเก็บศพไว้กลางบ้าน เอาผ้าคลุมไว้หรือใส่โลง มีคนอยู่เป็น

⁶ เพลงทาเป็นเพลงพื้นบ้านของคนกะเหรี่ยงใช้ร้องกับพิณ 6 สาย ในโอกาสต่างๆ เช่น งานศพ งานแต่งงาน

เพื่อนศพทุกคน และมีการร้องเพลงทากัน ตอนคำจะเป็นเพลงโคกเศรำถึงผู้ตาย แต่พอดกติกจะเป็นเพลงของหนุ่มสาวโต้ตอบกัน เนื้อเพลงไม่ได้เจาะจงที่จะเกี่ยวพาราสิกันอย่างชัดเจน โดยมากจะร้องกันเป็นหมู่ สำหรับคนที่แต่งงานแล้วและคนเฒ่าคนแก่จะร้องเพลงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการขึ้นลงต้นไม้ ซึ่งเปรียบเทียบเหมือนชีวิตมนุษย์ เมื่อเด็กก็เหมือนกำลังปีนอยู่โคนต้น ครั้นแก่หรือถึงกำหนดเวลาตาย ก็เหมือนขึ้นไปอยู่บนยอดไม้ และเก็บผลไม้รับประทาน การขึ้น ๆ ลง ๆ ต้นไม้เปรียบเทียบกับการเวียนว่ายตายเกิด เป็นการเตือนคนว่าไม่ให้โลภ เพราะในที่สุดทุกคนจะต้องตาย ซึ่งนายสัมฤทธิ์ ศิริวรรณ ครูโรงเรียนบ้านทุ่งจำเริงเล่าว่า

“...ในประเพณีเกี่ยวกับงานศพ จะมีผู้ใหญ่มาร้องเพลงทากัน มีวัยรุ่นหนุ่มสาวมาร้องเพลงโต้ตอบกัน เพื่อให้สนุกสนาน เพราะต้องการส่งวิญญาณผู้ตาย จะใช้ภาษากะเหรี่ยง ขนาดผมเองก็ร้องไม่ได้ เพราะไปเรียนหนังสือแต่เล็ก มาตอนนี้จำไม่ได้แล้ว มันใช้ความจำทั้งหมดเลย เป็นเพลงโดยเฉพาะ เนื้อหาจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการส่งวิญญาณของผู้ตายให้อยู่เย็นเป็นสุข จะเป็นการพูดคุยกันถึงความเป็นอยู่ การอยู่ร่วมกัน ทำอย่างไรถึงจะให้เข้าใจกัน ถ้าเป็นป่าวสาว ก็จะเป็นการถ่อมตัว ว่าตัวเองจะทำอย่างนี้ สร้างความเข้าใจกัน เป็นการส่งวิญญาณ...”

(สัมฤทธิ์ ศิริวรรณ, สัมภาษณ์, 5 มิถุนายน 2552)

คนกะเหรี่ยงชอบเล่านิทาน ซึ่งจะช่วยสร้างจินตนาการและความสุขให้กับเด็ก ๆ การเล่านิทานเป็นการสานสัมพันธ์ของคนในครอบครัวและในชุมชน เป็นการถ่ายทอดความรู้ ความคิด คุณธรรมให้แก่กัน ในปัจจุบันนิทานของคนกะเหรี่ยงเริ่มสูญหายไป เพราะถูกแทนที่ด้วยสื่อสารมวลชนในรูปแบบต่าง ๆ การฟื้นฟูความรู้ ภูมิปัญญา คำสั่งสอนของชุมชนกะเหรี่ยง เพื่อให้มีการถ่ายทอดไปสู่เด็กรุ่นใหม่ จึงใช้วิธีการสืบค้นนิทานเก่า ๆ ของชุมชน แล้วให้นักเรียนนำมาเล่าเขียน และวาดรูป นางสาวกวิกาญจน์ รำไพ ครูอาสาสมัครบ้านโป่งกะโหล่ง เล่าว่า

“...เด็ก ๆ ทุกคนเนี่ยต้องมีหน้าที่ถามนิทานจากพ่อแม่มาเล่าให้เพื่อน ๆ ฟัง แล้วหนูก็ให้เด็ก ๆ มาเขียน มาวาดรูป บางทีก็ให้มาแต่งเรื่องโดยการผูกเรื่องของตัวเองรู้มา บางทีหนูก็จะแอบเอาของเด็กมาแต่งเรื่องเพิ่มให้ บางทีหนูก็ไปฟังชาวบ้านเล่านิทานด้วย ก็รู้ว่าเรื่องของเรื่องคืออะไร รู้สึกว่าเป็นตัวกระตุนที่ดีกับชาวบ้าน แล้วช่วยกันบอกว่ามีประโยชน์อะไร นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้ว่าจะอย่างไร...”

(กวิกาญจน์ รำไพ, สัมภาษณ์, 5 มิถุนายน 2552)

ตัวอย่างของนิทานเรื่อง “หน่อวาเลอที” ซึ่งเป็นตำนานในการไม่ฆ่าชะนีของคนกะเหรี่ยง นำไปสู่การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้และลำห้วย ครูกิวกาญจน์ จำไพ ได้นำไปสอนเด็กนักเรียนบ้านโป๊กกะโหล่ง สรุปได้ใจความว่า

“...หน่อวาเลอที เป็นลูกสาวคนเดียวของพ่อแม่ ยากจนไม่มีเงินทอง พ่อแม่ให้หน่อวาเลอทีปลูกกะท่อมทำไร่เลี้ยงควายอยู่คนเดียว ต่อมาหน่อวาเลอทีได้เจอกับชะนีซึ่งจะแอบมากินข้าวในไร่ ชะนีได้ชักถามหน่อวาเลอทีเกี่ยวกับการทำไร่ จนรู้ว่ามีความยากลำบากกว่าจะได้ข้าวมากิน ชะนีเกิดความสงสารหน่อวาเลอทีเลยให้สัญญาว่าจะไม่แอบขโมยกินข้าวในไร่อีกต่อไป และขอให้หน่อวาเลอทีไปบอกคนกะเหรี่ยงอื่น ๆ ว่าห้ามฆ่าชะนีด้วย มิฉะนั้นจะทำให้ต้นไม้และลำห้วยไม่อุดมสมบูรณ์ คนกะเหรี่ยงจะอยู่กันอย่างยากลำบาก...จึงเป็นกฎของการไม่ฆ่าชะนีของคนกะเหรี่ยงมาจนบัดนี้...”

(กิวกาญจน์ จำไพ, สัมภาษณ์, 5 มิถุนายน 2552)

วิธีการปลูกข้าวเชิงประเพณีของชุมชน

ในอดีตชุมชนกะเหรี่ยงมีวิธีการเรียนรู้เพื่อที่จะรักษาวิธีการปลูกข้าวเชิงประเพณีของชุมชน โดยกำหนดเป็นปฏิทินประจำปีของชุมชนว่า ในแต่ละช่วงจะทำอะไร ปฏิทินดังกล่าวสอดคล้องกับสภาพภูมิอากาศ ฤดูกาลและพิธีกรรม มีการกำหนดถึงบทบาทหน้าที่ของแต่ละคนที่จะต้องทำอะไรในแต่ละช่วงเวลา ทั้งการทำมาหากินและการประกอบพิธีกรรม โดยในช่วงเดือนกุมภาพันธ์หลังจากงานปีใหม่ผ่านพ้นไปแล้ว ผู้นำหมู่บ้านและผู้ใหญ่จะมีการประชุมปรึกษาหารือกันเพื่อเลือกพื้นที่ที่เหมาะสมกับการปลูกข้าวไร่ประจำว่า จะเลือกพื้นที่ไหน มีเหตุผลอย่างไร ความรู้ดังกล่าวมีการถ่ายทอดจากรุ่นพ่อรุ่นแม่มายังลูกหลาน นายพงษ์เดช ศรีสกุลคีรี ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านโป๊กกะโหล่งเล่าว่า

“...เขาห้ามเลือกพื้นที่หลายข้อเนาะ ห้ามทำไร่ที่เป็นกิว ที่น้ำเข้าน้ำออก ที่น้ำขีมน้ำขับ ที่เป็นเกาะใหญ่ เด็กผมก็ไม่รู้ เขามีประชุมกันเนาะ แรกๆ ก็ประชุมไป ว่าอย่างไรก็ตามเขาเนาะ นานๆก็เข้าใจขึ้นว่าเขาห้ามที่ไหนบ้าง ก็ทำตามตามกันตามที่พ่อแม่บอกไว้เนาะ...”

(พงษ์เดช ศรีสกุลคีรี, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2552)

เมื่อเลือกพื้นที่ที่จะปลูกข้าวไร่ได้แล้ว จะออกไปสำรวจร่วมกัน เพื่อจัดแบ่งเขตพื้นที่ให้แต่ละครัวเรือนอย่างเป็นธรรมอีกครั้ง เช่น คนแก่ควรได้พื้นที่ใกล้กว่าของคนอื่น ครัวเรือนที่ปีนี้มีคนมากขึ้น จะได้รับพื้นที่ขนาดใหญ่ขึ้น ใครทำพื้นที่ซ้ำมาหลายปีต้องย้ายไปพื้นที่อื่นเพื่อหมุนเวียนให้คนอื่น หลังจากที่ดินถูกแบ่งเขตทำไร่ข้าวแล้ว ครัวเรือนที่อยู่ในกลุ่มเดียวกันจะนัดกันออกไปถางป่า ตัดฟันต้นไม้ รวมทั้งการเผาทำความสะอาดไร่

นอกจากนี้ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงยังมีประเพณีการเอาวันกัน เพื่อเป็นการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สำหรับในช่วงที่มีงานหนักและระยะเวลาที่มีน้อย ในช่วงของการเอาวันกันเป็นช่วงที่ชุมชนได้มีปฏิสัมพันธ์กัน ทำให้เกิดความรู้สึกช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เกิดสำนึกในบุญคุณ การเอาวันยังเป็นช่วงหนึ่งของการถ่ายทอดความรู้ เรื่องเล่าเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ความรู้ ภูมิปัญญา การปฏิบัติตามประเพณี รวมทั้งปรึกษาหารือวิธีการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้น กิจกรรมที่นิยมเอาวันกันได้แก่ การเผาไร่ การปักไร่ การตายหญ้า การเกี่ยวและนวดข้าว นายโหมะใจ ระพีเจ็ดสหัสดี ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหนองอึ่งใต้ กล่าวว่า

“...ช่วงเอาวันกัน ต้องช่วยกัน หนุ่มสาวจะชอบ ได้คุยเล่น แหย่กัน บางคนก็ร้องเพลง คนแก่ชอบเล่าเรื่อง บางที่เป็นนิทานบางที่เป็นเรื่องเก่าๆ เจ้าของไร่ก็คอยถามว่ามีปัญหาอย่างนี้จะทำอย่างไรดี เจ้าของต้องคอยทำอาหารให้คนอื่นกิน...”

(โหมะใจ ระพีเจ็ดสหัสดี, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2552)

ในช่วงเอาวันกันจะมีการปรึกษาหารือวิธีการแก้ปัญหาที่พบ เช่น ในช่วงเผาไร่จะมีการสอบถามหาวันเวลาที่เหมาะสมว่าจะเผาเมื่อใด จะเริ่มเผาตรงจุดไหนก่อน ซึ่งผู้ใหญ่จะมีประสบการณ์โดยดูจากอากาศ เมฆ ทิศทางลม สามารถคาดการณ์ได้ว่าควรจะทำอะไร เมื่อใดอย่างไร หรือในการถางไร่ ผู้ใหญ่จะอธิบายเด็ก ๆ ว่าต้นไม้แบบไหนควรตัดอย่างไร เพื่อไม่ให้ตาย ในขณะที่เดียวกันก็มีการร้องเพลงโต้ตอบของหนุ่มสาว เป็นการสร้างความรู้ ความบันเทิง เสริมสร้างกำลังใจ สามัคคีให้สามารถปฏิบัติงานได้เรียบร้อย ตัวอย่างของการร้องเพลงในการเอาวันกันช่วงถางไร่

“...เสียงกู่ๆที่ตัดท่อนไม้	สอ กู่ๆจอกโก่ เสา พู
น้องอยู่บ้านได้ยินไหม	หน่อ โอะ เลอะ เตอะ บะ หน้า สู่
พี่เก็บหัวน้องเก็บท้ายไร่	โก่ ซี โช่ พอ โก่ ซี คี
พี่ปลูกพริกน้องปลูกแตงกวา	สู่ ลอ หลู่ พอ สู่ ลอ ดี

ที่เก็บข้างห้องเก็บกลางไร่ โก่อ๋ ซี้ เมอ พอ โก่อ๋ สี้ ตอ
ปลูกทั้งฟักปลูกทั้งผักพืช สู่ ลอ หลู่ เค เดอ ต่า เต้าะ...”

(ถาวร กัมพลกุล, 2547 : 61)

ตัวอย่างของการร้องเพลงในการเอาวันกันช่วงปักไร่

“...ปักและหวานให้ทันกันนะ โก่อ๋ แซะ แผก่ คลี เลาะ คลี เลาะ
เดี่ยวข้างอกจะไม่เทียมกัน เตอะ คลี บือ โฟ ถ่อ ตือ เซาะ
ด้ามเสียมไม้บังเหลืองอร่าม กลอ ลอ มกา โบ เลอะ หว่า บอ
ห้องไม่หวานที่ไม่อยากปัก หน่อ เตอะ แผก่ จอ โก่อ๋ เตอะ ลอ
ด้ามเสียมดังตรูห้องหวานลง มกา โบ ส่อ ตรู หน่อ แผก่ ลอ
ห้องแต่งแล้วใครจะหวานกับพี่ หน่อ ปกา เมอะ ตา เกอะ แผก่ จอ
เมขขึ้นท้องฟ้าดำทึมทึบ ต่า เออะ เลอะ มู ลอ เกอะ เลอ

เจ้าคือเม็ดข้าวรอหวานนะ หน่อ เหม่ บือ คลี โอะ ปะ เจอ...”

(ถาวร กัมพลกุล, 2547 : 68)

นอกจากนี้ในระหว่างการเอาวันกันยังมีการเล่นนิทานเพื่อเป็นคติสอนใจ ไม่ให้ข่มเหงรังแกคนที่อ่อนแอกว่า เพราะจะทำมาหากินไม่ขึ้น ผู้ชายและผู้หญิงต้องรู้จักช่วยเหลือซึ่งกันและกัน รวมทั้งจะแทรกเกร็ดความรู้เกี่ยวกับการปลูกข้าวเอาไว้ด้วย มีตัวอย่างนิทานว่า

“...ครั้งหนึ่งมีผู้ชาย 30 คน อวดว่าตนเองแข็งแรงกว่าผู้หญิง 30 คน เมื่อเลือกที่สำหรับถางไร่ก็เลือกเอาพื้นที่ที่เป็นป่าดงดิบ เมื่อเวลาเผาไร่ก็เผาเรียบร้อย ในขณะที่ผู้หญิงรู้ว่าตนเองอ่อนแอกว่า เลือกที่เผาไร่ที่เป็นไร่เก่า ต้นไม้ไม่ใหญ่มากนัก เมื่อเวลาเก็บเกี่ยวมาถึงปรากฏว่าไร่ของผู้หญิงให้ข้าวมากกว่าของผู้ชาย ทำให้ผู้ชายทั้ง 30 คนข้าวไม่พอกิน ต้องมาขอข้าวจากผู้หญิงกิน เพราะว่าป่าดงดิบจะมีความชื้นสูง ข้าวจะลึบไม่มีเมล็ด...”

(ถาวร กัมพลกุล, 2547 : 126)

ในปัจจุบันการเอาวันหรือลงแขกของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีแนวโน้มลดลงเนื่องจากมีระบบการทำนาเข้ามาแทนมากขึ้น รวมทั้งการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว เช่น กะหล่ำปลี มะเขือเทศ ซึ่งทำให้แต่ละครัวเรือนต้องรีบเร่งการทำนาของตนเองให้เสร็จโดยเร็ว ไม่

สามารถรอให้คนอื่น ๆ มาช่วยได้ เพื่อจะได้ทำสวนผักต่อไปให้ทันกับสภาพภูมิอากาศ ในชุมชนบ้านทุ่งจำเริงและบ้านห้วยปูลวงส่วนใหญ่ใช้ระบบจ้างแรงงาน ส่วนการเอาวันยังพบบ้างในกลุ่มที่เป็นญาติพี่น้อง

ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีพันธุ์ข้าวที่ปลูกหลากหลาย แต่แปลงจะมีการใช้พันธุ์มากกว่า 3-4 ชนิด แต่ละชนิดจะมีคุณสมบัติแตกต่างกัน ทั้งระยะเวลาในการเก็บเกี่ยว ปริมาณผลผลิต รสชาติ ความหนัก สี กลิ่น และขนาด เมื่อแยกครอบครัวใหม่จะใช้พันธุ์ข้าวที่สืบทอดจากพ่อแม่ฝ่ายหญิง ในขณะที่เดียวกันก็จะหาพันธุ์ใหม่มาแทนเพื่อให้ได้ข้าวที่เหมาะสมกับตนเอง พันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูกจะต้องมีความสัมพันธ์กับผู้ปลูกด้วย โดยเมื่อนำพันธุ์ข้าวชนิดไหนมาปลูกแล้วผู้ปลูกหรือคนในครอบครัวเกิดเจ็บป่วยขึ้นมากก็จะไม่นำพันธุ์นั้นมาปลูกอีก คนกะเหรี่ยงเรียนรู้เกี่ยวกับพันธุ์ข้าวจากพ่อแม่ในระหว่างการช่วยงานในไร่ สามารถแยกแยะความแตกต่างของแต่ละพันธุ์ นอกจากนี้ในแปลงข้าวไร่ยังมีพืชผักที่หลากหลายด้วย เช่น พริก ข้าวโพด พักทอง บวบ มะเขือ ผักกาด อ้อย แตงกวา งาม เป็นต้น พืชไร่เหล่านี้จะปลูกปะปนอยู่ในแปลงข้าว การเก็บรักษาพันธุ์ คนกะเหรี่ยงจะมีความรู้ในการเก็บพันธุ์พืชต่าง ๆ โดยเลือกเมล็ดจากต้นและผลที่สมบูรณ์สำหรับเมล็ดพันธุ์ถั่ว พริก มะเขือ จะเก็บไว้บนร้านเหนือเตาไฟ เพื่อไม่ให้แมลงมาทำลาย พันธุ์ข้าวจะใส่กระสอบไว้ในยุ้งข้าว สำหรับข้าวโพดและข้าวฟ่างจะใช้วิธีแขวนเมล็ดพันธุ์ไว้ที่ร่มในบ้าน เมล็ดพันธุ์เหล่านี้จะใช้ปลูกในฤดูกาลถัดไป ถ้าคนไหนไม่มีพันธุ์ที่ตนเองต้องการก็จะใช้วิธีการแลกเปลี่ยนพันธุ์กับคนอื่น ความรู้ดังกล่าวเกิดจากการสังเกต การบอกเล่าจากพ่อแม่ รวมทั้งการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับเพื่อนบ้าน ปัจจุบันคนกะเหรี่ยงมีแนวโน้มที่จะปรับพื้นที่บริเวณใกล้แหล่งน้ำให้เป็นพื้นที่ทำนามากขึ้น การใช้พันธุ์ข้าวมุ่งให้มีผลผลิตต่อไร่สูงสุด จึงใช้พันธุ์ข้าวใหม่ที่ได้รับการส่งเสริมจากเจ้าหน้าที่เพียงพันธุ์เดียว พันธุ์ข้าวดังกล่าวอ่อนแอต่อโรคและศัตรูพืช จำเป็นต้องมีการใส่ปุ๋ยและใช้สารเคมีในการป้องกันกำจัดแมลงศัตรูพืช ทำให้ความหลากหลายของพันธุ์ข้าวที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมลดลง รวมทั้งการใช้พันธุ์พืชไร่ พันธุ์พืชผักที่ซื้อมาจากพ่อค้า แม้จะให้ผลผลิตสูงกว่าพันธุ์พื้นเมืองและมีความสะดวกกว่า แต่ชาวบ้านไม่สามารถเก็บพันธุ์เหล่านี้ไว้ใช้ได้ ซึ่งแตกต่างจากพันธุ์พื้นเมืองที่ให้ผลผลิตน้อยกว่า แต่สามารถเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้ใช้ใน ปีต่อไปได้ ทำให้สามารถพึ่งพาตนเองได้

ตามปกติจะมีการถ่ายทอดความรู้ระหว่างสมาชิกในครอบครัวจากพ่อแม่สู่ลูก ผ่านการปฏิบัติจริงตามวิถีการดำรงชีวิต ปัจจุบันเมื่อสภาพการดำรงชีวิตเปลี่ยนไป เด็กต้องมาเรียนหนังสือ ทำให้การเรียนรู้ภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนน้อยลง ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญามีโอกาสสูญหายง่าย การศึกษาในระบบโรงเรียนไม่สามารถสอนได้ วิธีการเรียนรู้จำเป็นต้องให้พ่อแม่หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

การจัดการทรัพยากรดิน คนกะเหรี่ยงมีวิธีการเรียนรู้เพื่อที่จะรักษาภูมิปัญญาในการจัดการดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ สามารถปลูกข้าวได้เพียงพอกับการบริโภค ความรู้ดังกล่าวประกอบไปด้วย การปักพื้นไร่ การตัดพินต้นไม้อินการถางไร่ การเผาไร่ การปลูกตามไฟ การปักไร่ ตลอดจนการจัดการวัชพืช รวมทั้งนก หนู ที่จะมากัดกินทำลายให้ผลผลิตเสียหาย วิธีการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติจริงในระหว่างการช่วยครอบครัวทำงาน และการสังเกตว่าทำอย่างไรถึงจะดีขึ้น เมื่อชุมชนประสบกับปัญหาก็นำมาพูดคุย ปรัชญาหรือแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์กัน ทำให้สามารถแก้ไขปัญหาได้

ในชุมชนบ้านเป็กกะโหล่งมีการรักษามูลค้ำควาวไว้สำหรับการปลูกข้าวในชุมชน จากข้อจำกัดที่ชุมชนไม่สามารถเพิ่มพื้นที่หมุนเวียนในการปลูกข้าวได้ และการมีประชากรเพิ่มขึ้น ทำให้พื้นที่ต่อครัวเรือนลดลง ชุมชนต้องใช้วิธีการเพิ่มผลผลิตต่อไร่แทน นอกจากนี้บางชุมชนยังใช้สารเคมีทั้งในรูปของปุ๋ยและยาฆ่าแมลง ทั้งผ่านเจ้าหน้าที่รัฐ พ่อค้า และตัวชาวบ้านไปเห็นจากชุมชนอื่น ๆ จึงเกิดการเลียนแบบ บางครั้งเมื่อนำไปใช้เกิดปัญหาขึ้นต้องหาทางแก้ไข ดังตัวอย่างการใช้ปุ๋ยหมักชีวภาพทดแทนการใช้ปุ๋ยเคมีสำหรับการปลูกข้าวที่บ้านทุ่งจำเริง ความตระหนักดังกล่าวเกิดจากผู้นำชุมชนพบว่า หลังจากที่มีการใช้สารเคมีมากขึ้น ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น และมีผลกระทบต่อสุขภาพของผู้ปลูกด้วย นายสิงห์แก้ว ต๊ะสู๋ กรรมการชุมชนบ้านทุ่งจำเริง เล่าว่า

“...มีคนป่วย อ้วกออกมาหลังจากฉีดยาในสวนผัก หลายคน หลายๆวัน
เช้า ชาวบ้านก็มาคุยกันว่าเป็นอย่างไร แล้วก็มอบให้พ่อหลวงไปหาหมอ
ที่โรงพยาบาล พวกเราก็ไปกัน เอาหมอมมาเจาะเลือดไปตรวจ...”

(สิงห์แก้ว ต๊ะสู๋, สัมภาษณ์, 7 มิถุนายน 2552)

ในการเปลี่ยนแปลง ชาวบ้านยังไม่เปลี่ยนโดยทันที แต่กลุ่มผู้นำต้องทำเป็นตัวอย่างก่อน นายกล้า ศิริวรรณ ผู้ใหญ่บ้านบอกว่า

“...เขาต้องทำเป็นตัวอย่างก่อน สีหน้าคนของกรรมการทำก่อนเพื่อนทำให้
คนอื่นเห็นว่าเป็นไปได้ พอเขาเห็นเขาก็จะทำตามเอง ตอนนี้มีคนทำ
ตามมาสิบปายแล้ว เขาคิดว่าต้องมีคนตามอีก...”

(กล้า ศิริวรรณ, สัมภาษณ์, 7 มิถุนายน 2552)

การเรียนรู้วิธีการจัดการป่าของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง ในอดีตผ่านการปฏิบัติตามประเพณีของชุมชน เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิต และประกอบพิธีกรรมตามประเพณีของชุมชน แต่ในปัจจุบันด้วยข้อจำกัดตามกฎหมายทำให้ประชาชนกะเหรี่ยงไม่สามารถจะมีกรรมสิทธิ์เหนือพื้นที่ได้ จึงมีการปรับรูปแบบการบริหารจัดการป่าผสมผสานกับรูปแบบของทางราชการ เพื่อให้ประชาชนสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้ และต้องช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ด้วย การบริหารจัดการแบบใหม่มีการแต่งตั้งกรรมการป่าของชุมชน มีการออกกฎระเบียบในการดูแลรักษา โดยผ่านกลไกของกรรมการซึ่งรับรองความชอบธรรมโดยเจ้าหน้าที่ป่าไม้ มีการออกมาตรการลงโทษผู้ฝ่าฝืน มีการออกตรวจตรา จัดทำแนวกันไฟป่า การควบคุมบังคับนอกจากจะใช้กฎของชุมชนแล้วยังใช้กฎหมายของบ้านเมืองมาจัดการควบคุมไปด้วย การเรียนรู้วิธีการบริหารจัดการป่า ผ่านระเบียบข้อบังคับที่เป็นลายลักษณ์อักษร มีประกาศข้อบังคับของกรรมการป่าของชุมชน ซึ่งคนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงจะรับรู้ข้อมูลจากแผ่นป้ายขนาดใหญ่ที่ติดในบริเวณหมู่บ้าน

สำหรับการจัดการทรัพยากรน้ำ ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีการเรียนรู้เกี่ยวกับการใช้ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรน้ำโดยผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ ได้แก่ การเลี้ยงผีฝาย ซึ่งมีการรักษาไว้ในทุกชุมชนที่ยังมีการทำนาอยู่ ผีฝายในความเชื่อของคนกะเหรี่ยงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลน้ำในลำห้วยอยู่ คนกะเหรี่ยงจะขอยืมน้ำจากลำห้วย ให้น้ำไหลผ่านระบบเหมืองมาสู่ที่นาและจะให้คืนกลับไปสู่ลำห้วยเหมือนเดิมภายหลังจากการทำนาเรียบร้อยแล้ว ผีฝายจะช่วยน้ำให้มีน้ำเพียงพอ ฝายมีความมั่นคงแข็งแรง การช่วยกันดูแลระบบเหมืองฝายของชุมชน ทำให้เกิดการเรียนรู้ในระหว่างการทำงาน มีการพบปะพูดคุยกันระหว่างสมาชิกในระบบเหมืองฝายเดียวกัน เพื่อนัดหมายและกำหนดวิธีการซ่อมแซมฝาย ซ่อมแซมเหมือง กำหนดวันเลี้ยงผีฝายในแต่ละปี มีการแบ่งหน้าที่กันทำงาน สำหรับน้ำในระบบประปาภูเขาที่เช่นเดียวกัน มีพิธีกรรมในการเลี้ยงผีต้นน้ำ เพื่อให้มีน้ำสำหรับในระบบประปาภูเขาเพียงพอ สม่ำเสมอตลอดปี รวมทั้งมีระบบบำรุงดูแลรักษา การปรับระดับความดันน้ำ การป้องกันการอุดตันของท่อน้ำ การป้องกันไฟป่าไม่ให้เผาทำลายท่อ น้ำ การรักษาความสะอาดของต้นน้ำ วิธีการแก้ไขปัญหาเมื่อน้ำไม่ไหล เด็กรุ่นใหม่มีโอกาสได้เรียนรู้ในระหว่างการทำงาน ที่จะบำรุงดูแลรักษาประปาให้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งการรักษาพื้นที่ต้นน้ำไว้ให้คงความอุดมสมบูรณ์ตลอดไป

จริยธรรมของชุมชน

การรักษาจริยธรรมของชุมชนไว้ให้ได้ นั่น เป็นการเรียนรู้กฎระเบียบของชุมชนตามจารีตที่มีมาแต่เดิม ทำให้ชุมชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ โดยมีความเคารพต่อทุกคนในชุมชนด้วยกันเอง ต่อธรรมชาติ และต่อสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ คนกะเหรี่ยงมีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์คน

ที่ทำตนไม่ดีย่อมต้องได้รับการลงโทษ เพราะเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์สามารถเห็นได้ นอกจากนี้คนกะเหรี่ยง ต้องมีการอบรมบุตรหลานให้รู้จักความดีความชั่ว รวมทั้งเป็นแบบอย่างที่ดีด้วย นายพะลี กิตติธีรยาน ผู้อาวุโสของบ้านโป๊กะโหล่งกล่าวว่า

“...คนดีของกะเหรี่ยงหมายถึงคนที่มีศีลธรรม ไม่รังแกคนอื่น ไม่ทำให้คนอื่นเดือดร้อน แต่งานตามประเพณี...รู้จักดูแลลูกหลาน มีความรัก ไม่ทะเลาะกัน... ต้องทำพิธีต่างๆได้ รู้ดีรู้ชั่วสามารถถ่ายทอด อบรม ลูกหลานได้ รู้เวลาว่าควรจะทำหรือไม่ทำอะไร และสามารถช่วยเหลือ คนที่อ่อนแอกว่า หรือ เจ็บป่วยได้...”

(พะลี กิตติธีรยาน, สัมภาษณ์, 15 มิถุนายน 2552)

ในการประกอบพิธีกรรมจะมีผู้นำตามธรรมชาติ โดยชุมชนกะเหรี่ยงโป๊กะโหล่ง “แคลงคู” ชุมชนกะเหรี่ยงสะกอมี “ฮือไซ” ทำพิธีที่เกี่ยวกับการทำนา ทำไร่ของชุมชน งานแต่งงาน งานปีใหม่ ต้องตัดสินข้อขัดแย้งของสมาชิกในชุมชน ผู้นำต้องประพฤติตนเป็นตัวอย่างที่ดี จะทำให้เกิดความศรัทธาของชุมชน เคารพเชื่อฟัง ซึ่งจะคงความเชื่อในจริยธรรมของชุมชนไว้ได้ ถ้าหากชุมชนไม่ยอมรับ ผู้นำก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ นายสัมฤทธิ์ ศิริวรรณ ครูโรงเรียนบ้านทุ่งจำเริงเล่าต่อว่า

“...บทบาทก็จะเป็นผู้นำทางศาสนา เวลาทำพิธีกรรมต่างๆ เช่น การแต่งงาน พิธีเกี่ยวกับการทำนา ทำไร่ แคลงคูต้องทำให้เป็นตัวอย่าง ถ้าไม่ดีก็อาจจะโดนขับไล่ได้...”

(สัมฤทธิ์ ศิริวรรณ, สัมภาษณ์, 5 มิถุนายน 2552)

การจัดการชุมชน จำเป็นต้องใช้ภูมิปัญญาเดิมร่วมกับวิธีการสมัยใหม่ของทางราชการ การพัฒนาชุมชนต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน ผู้ปกครองสมัยใหม่รับคำสั่งจากทางราชการ ในขณะที่ผู้ปกครองในสมัยก่อนเป็นแบบอาสาสมัครไม่มีผลตอบแทน ดังนั้นการบริหารงานต้องมีความโปร่งใส ตรวจสอบได้ ผู้นำต้องมีความสามารถในการสื่อสาร บันทึกข้อมูล นำเสนอ นำการประชุม แก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งระหว่างสมาชิกได้ เป็นที่ยอมรับของทั้งประชาชนและส่วนราชการ มีการบังคับใช้กฎหมายควบคู่ไปกับการใช้กฎชุมชน การพัฒนาชุมชนจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน ทั้งชุมชนบ้านโป๊กะโหล่งและชุมชนบ้านทุ่งจำเริง ภายหลังจากผู้ใหญ่บ้านไปประชุมประจำเดือนที่อำเภอแล้วเมื่อกลับมาที่หมู่บ้านในวันถัดไปจะมีการประชุมหมู่บ้านด้วยทุกเดือน เพื่อเป็นการแจ้งข้อมูลข่าวสาร สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่มาประชุมกันครบทุกครัวเรือน ในการทำกิจกรรมของชุมชนมีข้อกำหนดร่วมกันว่าทุกหลังคาเรือน

จะต้องส่งสมาชิกมาเข้าร่วมอย่างน้อย 1 คน อาจจะเป็นพ่อบ้านหรือแม่บ้านก็ได้ นอกจากนี้ยังมีการประชุมหารือเฉพาะกิจเป็นครั้งคราว ในกรณีที่มีโครงการใหม่หรือมีปัญหาเกิดขึ้นในชุมชน ผู้ใหญ่บ้านจะเรียกประชุมกรรมการหมู่บ้านและผู้เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมบทบาทของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนา เช่น **บ้านไปกะโหล่ง** สตรีจะมีบทบาทในการพัฒนามาก กลุ่มสตรีมีบทบาทในการห้ามจำหน่ายเหล้าในชุมชน เป็นผู้นำในการรักษาความสะอาดของชุมชน ในขณะที่ชุมชน **บ้านทุ่งจำเริง** สตรีมีบทบาทนำในการพัฒนาทางเศรษฐกิจ เช่น เป็นผู้ฝึกสอนจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชน ขยายงานพัฒนาไปยังกลุ่มอื่น ๆ กระตุ้นให้ชุมชนขับเคลื่อนการพัฒนา ทำให้ชุมชนบ้านทุ่งจำเริงได้รับการยอมรับทั้งในระดับอำเภอและจังหวัด สำหรับในบางชุมชนที่ขาดการจัดการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างแท้จริง เช่น **บ้านห้วยปลูหลวง** ทำให้การบริหารจัดการชุมชนไม่มีประสิทธิภาพ ชุมชนไม่ตระหนักถึงศีลธรรม ความรับผิดชอบที่มีต่อส่วนรวม ถึงแม้จะมีกรรมการหมู่บ้านแต่การบริหารงานไม่ประสบความสำเร็จ เช่น ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ยอมใช้น้ำกองทุนหมู่บ้าน ธนาคารข้าวของชุมชนต้องล้มเลิกกิจกรรมเพราะสมาชิกไม่ยอมใช้ข้าวคืน

นอกจากนี้การพัฒนาชุมชนในปัจจุบัน ไม่ได้มีเพียงชาวบ้านเท่านั้นที่เกี่ยวข้อง การเข้ามามีส่วนร่วมของเจ้าหน้าที่รัฐยังเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การเรียนรู้สมัยใหม่มีความแตกต่างไปจากอดีต มีหน่วยงานและองค์กรหลายแห่ง เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล ครู เจ้าหน้าที่อนามัย ซึ่งนำรูปแบบและวิธีการพัฒนาต่าง ๆ เข้ามาในชุมชน บางเรื่องถึงแม้ว่าจะทำให้ชุมชนมีความสะดวกสบายมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันอาจจะนำมาซึ่งการพึ่งพิง รอคอยความช่วยเหลือจากคนอื่น ๆ หรือการจัดกิจกรรมที่เน้นรางวัลมากกว่าจะปลูกจิตสำนึกของชุมชน ทำให้การทำกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ยั่งยืน เช่น กรณีของ **บ้านพลังแท้** ที่ชุมชนรอกการสนับสนุนหัวส้วม และท่อน้ำประปาภูเขาจากองค์การบริหารส่วนตำบลนาเกียน ทั้ง ๆ ที่เป็นการจำเป็นของชุมชน หรือการส่งเสริมการรักษาความสะอาดของชุมชนโดยการให้รางวัล ทั้งชุมชน **บ้านห้วยปลูหลวง** และชุมชน **บ้านพลังแท้** จึงไม่สามารถขับเคลื่อนให้เกิดการพัฒนาต่อในระยะยาวได้ เพราะไม่ได้ปลูกจิตสำนึกของชุมชน

กล่าวโดยสรุปชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีภูมิปัญญาที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างยั่งยืน ต้องประกอบไปด้วยทั้งความรู้และคุณธรรม ดังนี้

คุณธรรม

คุณธรรมเป็นภูมิปัญญาอย่างหนึ่งของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนมี 7 ประการคือ

1. การไม่ใช้สิทธิครอบครองในธรรมชาติ

มาจากความเชื่อที่ว่า คนมีสิทธิเพียงแค่การใช้ประโยชน์ แต่ไม่มีสิทธิในการครอบครองทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่เหนือธรรมชาติเป็นเจ้าของที่แท้จริง สิทธิในการใช้ประโยชน์เป็นของส่วนรวม ไม่มีคนใดคนหนึ่งเป็นเจ้าของโดยเด็ดขาด การเข้าใช้จึงเป็นเพียงการขอยืมชั่วคราวแล้วคืนให้เมื่อใช้เสร็จเรียบร้อยแล้ว คุณธรรมดังกล่าวจึงมีคุณค่าในแง่ของการไม่ยึดไว้เป็นของส่วนตน จึงเกิดความอบอุ่นที่จะใช้ด้วยความเกรงใจ และยอมรับแบ่งปันการใช้ร่วมกับผู้อื่น

2. การสำนึกในบุญคุณทั้งต่อคน ธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ

การสำนึกในบุญคุณเป็นพื้นฐานทางศีลธรรมของคนกะเหรี่ยงที่อยู่ในพื้นที่สูง ไม่ว่าจะเป็นคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ คุณค่าของคุณธรรมดังกล่าวทำให้คนกะเหรี่ยงมีความอ่อนน้อมต่อสรรพสิ่ง ทั้งที่มองเห็นและมองไม่เห็น ช่วยทำให้เป็นการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและคุณธรรมของชุมชนเอาไว้ได้

3. ความเป็นธรรม

ความเป็นธรรมถือว่าเป็นคุณธรรมสำคัญของชุมชนกะเหรี่ยงอีกประการหนึ่ง ความเป็นธรรมปรากฏอยู่ในหลายส่วนของการดำเนินชีวิต เกี่ยวข้องทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เช่น การกำหนดพื้นที่ปลูกข้าว การแบ่งปันพื้นที่สำหรับเลี้ยงวัวในป่า การพิจารณาตัดสินข้อพิพาท เป็นต้น การรักษาคุณธรรมดังกล่าวไว้ในชุมชนกะเหรี่ยงไว้ จะช่วยทำให้ชุมชนเกิดความมั่นคง มีความเท่าเทียมกัน ไม่ขัดแย้งแบ่งแยกกัน นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

4. การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

การช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นคุณธรรมที่ดีของคนกะเหรี่ยง ช่วยทำให้สังคมเกิดความสงบสุข มีความผูกพันกัน สามารถทำงานที่ใช้แรงงานมากให้สำเร็จได้โดยเสียค่าใช้จ่ายน้อย การช่วยเหลือกันผ่านกิจกรรมหลายรูปแบบ เช่น การเอาวันในการทำข้าวไร่ การสร้างบ้าน การช่วยเหลือตามประเพณีขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน เป็นต้น นอกจากนี้ชุมชนกะเหรี่ยงยังมีการมัดมือเรียกขวัญในการประกอบพิธีกรรมทุกอย่าง ปีหนึ่ง ๆ จะมีการมัดมือเรียกขวัญมากกว่า 5 ครั้ง ผู้มีอาวุโสกว่าจะเป็นผู้ผูกข้อมือ และสวดอ้อนวอนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ให้ปกป้องรักษาผู้อาวุโสน้อยกว่าให้เป็นคนดี มีสุขภาพแข็งแรง มีความสุข เป็นการแสดงความปรารถนาดีต่อกัน ซึ่งผู้รับและผู้ให้เกิดความ

ตระหนักร่วมกัน ทำให้เกิดความผูกพันต่อกัน มุ่งให้ต่างคนประสบแต่สิ่งที่ดี การช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นคุณธรรมที่ทำให้ชุมชนเกิดความร่มเย็นเป็นสุขมีความเอื้ออาทรต่อกัน

5. ความพอเพียง

ความพอเพียงเป็นลักษณะสำคัญของคนกะเหรี่ยง คนกะเหรี่ยงจะทำการเพาะปลูกแบบยังชีพ พอเหมาะกับครอบครัวในแต่ละปี ไม่เก็บสะสมเอาไว้ คนกะเหรี่ยงจะทำการกิจกรรมอะไรก็ตามแต่พอตัวให้สามารถพึ่งตนเองหรือเอาแรงกันในชุมชนได้ คุณธรรมดังกล่าวทำให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเท่าที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตอยู่ของครัวเรือนและชุมชน ทำให้ทรัพยากรสามารถฟื้นตัวได้เองตามธรรมชาติไม่เสื่อมสลายลงไป

6. การมีศีลธรรมและเคารพผู้อาวุโส

สังคมของคนกะเหรี่ยงโดยทั่วไปมีความเคารพในผู้อาวุโสกว่า รวมทั้งเป็นคนที่เชื่อมั่นในคุณงามความดี คนอาวุโสจะประพฤติตนเป็นแบบอย่างให้แก่ผู้อ่อนอาวุโสกว่า ผู้อาวุโสจะถ่ายทอดทั้งความรู้และคุณธรรมให้แก่ผู้อ่อนอาวุโส หากมีการประพฤติไม่เหมาะสมผู้อาวุโสสามารถตักเตือนแนะนำได้ ผู้อ่อนอาวุโสกว่าจะยอมรับเชื่อฟังปฏิบัติตาม ทำให้สังคมไม่เกิดความขัดแย้ง เกิดการเรียนรู้สืบทอดต่อกันไป

7. การมีส่วนร่วมในการพัฒนา

ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง เป็นชุมชนที่ให้โอกาสคนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการปกครองและพัฒนาตนเอง ไม่กีดกันหรือแบ่งแยก เมื่อมีกิจกรรมในชุมชน จะมีการประชุมปรึกษาหารือกัน แบ่งงานความรับผิดชอบ ช่วยเหลือกัน ชุมชนกะเหรี่ยงไม่กีดกันทางเพศ ทุกคนมีความเสมอภาคได้รับการปฏิบัติที่เหมาะสมทั้งบุรุษ สตรีและคนชรา คุณธรรมดังกล่าวจะช่วยทำให้เกิดการเรียนรู้และขับเคลื่อนการพัฒนาไปสู่ความยั่งยืน

ความรู้

นอกจากคุณธรรมที่เป็นพื้นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืนแล้วชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงจะต้องมีความรู้ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่จำเป็นในการดำรงชีวิตอีก 12 เรื่อง คือ

1. การเลือกพื้นที่เพาะปลูก

พื้นที่ทำกินส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ภูเขา ที่มีความลาดชันสูง การขาดความรู้ในการเลือกพื้นที่ทำกินจะทำให้เกิดการชะล้างพังทลายของดิน ระบบนิเวศน์เสียหาย ไม่สามารถรักษาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติไว้ได้ ทำให้เกิดความไม่มั่นคงทางอาหารของชุมชน ความรู้ดังกล่าวเป็นภูมิปัญญาที่สะสมมาผ่านกฎ ข้อห้ามของชุมชน เช่น ชุมชนจะไม่ใช้พื้นที่ที่มีจอมปลวก หรือพื้นที่ต้นน้ำซึ่งจะทำให้เกิดความเสื่อมโทรม เป็นต้น

2. การจัดสรรพื้นที่

เนื่องจากชุมชนพื้นที่สูงมีพื้นที่ทำกินจำกัด แต่ละคนต้องการพื้นที่มากที่สุดอุดมสมบูรณ์ที่สุด การจัดสรรพื้นที่ทำกินเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดความเป็นธรรมแก่คนที่อยู่ในชุมชน การจัดสรรต้องให้ความเป็นธรรม ต่อคนที่อ่อนแอในสังคม เช่น สตรี คนชรา คนพิการ รวมทั้งความต้องการที่ไม่เท่ากันของแต่ละครอบครัว และการหมุนเวียนการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์แตกต่างกันด้วย

3. ความหลากหลายของพันธุ์พืช การคัดเลือกพันธุ์

วิธีการปลูกข้าวเชิงประเพณีของคนกะเหรี่ยง เป็นการสงวนรักษาไว้ซึ่งความหลากหลายของพันธุ์พืช ทั้งพันธุ์ข้าว พันธุ์ผักพันธุ์พืชไร่ ถึงแม้จะให้ผลผลิตต่ำ แต่เป็นความสามารถของชุมชนกะเหรี่ยงในการจัดการทรัพยากรที่เหมาะสมกับภูมิอากาศ ภูมิประเทศ ไม่ใช้สารเคมี รักษาความสมดุลของธรรมชาติ ความรู้ดังกล่าวมีตั้งแต่การคัดเลือกพันธุ์ การเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ เป็นต้น ความรู้ดังกล่าวช่วยทำให้ชุมชนมีความมั่นคงทางอาหารและสามารถพึ่งตนเองได้

4. การเพาะปลูกและการบำรุงดูแลรักษา

ความหลากหลายของพันธุ์พืชในท้องถิ่น ทำให้มีความจำเป็นต้องอาศัยความรู้เฉพาะในการดูแลรักษาที่แตกต่างกัน คนกะเหรี่ยงไม่ใช้ปุ๋ยเคมี ไม่ใช้สารเคมีในการกำจัดศัตรูพืช คนกะเหรี่ยงใช้ความรู้ ทั้งด้านดิน น้ำ ลม ไฟ มาบริหารจัดการ ซึ่งแตกต่างจากความรู้สมัยใหม่ในพื้นที่ราบ เช่น การใช้ไฟในพื้นที่หัวไร่ วิธีการตัดไม้ เป็นต้น

5. การเก็บเกี่ยวและการใช้ประโยชน์

การอยู่บนพื้นที่สูง มีชีวิตอยู่ได้ด้วยการพึ่งพิงความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ ซึ่งในแต่ละช่วงเวลาในรอบปีมีความแตกต่างกัน ชุมชนกะเหรี่ยงได้พัฒนาพันธุ์ให้มีความหลากหลาย

ทั้งพืชผักและพืชไร่ การเพาะปลูกในรูปแบบของการผสมผสาน ที่สอดคล้องกับการนำไปใช้ประโยชน์ที่แตกต่างกันทั้งวัตถุประสงค์และช่วงเวลา ทำให้เกิดความรู้เฉพาะเรื่อง เชื่อมโยงการทำงานของคน ชุมชน การเก็บเกี่ยว การเก็บเมล็ดพันธุ์พืชในแบบต่าง ๆ พริก มะเขือ ถั่ว จะเก็บไว้เหนือเตาไฟเพื่อป้องกันมอดและมด ข้าวโพดข้าวฟ่างจะแขวนฝักไว้ในที่ร่ม ข้าวเปลือกจะใส่กระสอบเก็บไว้ การแปรรูปถนอมอาหาร เพื่อให้มีอาหารเพียงพอต่อการบริโภคตลอดปี คนกะเหรี่ยงจะทำหน่อไม้ดอง ทำปลาร้าเก็บไว้ในกระบอกไม้ไผ่ มีการถนอมอาหารโดยการตากแห้ง เช่น ผักกาดตากแห้ง หน่อไม้ตากแห้ง ถั่วเน่า เป็นต้น รวมทั้งการปลูกพืชผักที่หลากหลายทำให้สามารถเก็บผลผลิตได้ตลอดปี

6. การจัดการพื้นที่ดิน

พื้นที่ทำกินของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีข้อจำกัดเนื่องมาจากสภาพภูมิประเทศที่เป็นภูเขา การรักษาความอุดมสมบูรณ์ของพื้นดินจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการเพาะปลูกให้ได้ผลผลิตเพียงพอต่อการบริโภค ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีความรู้ในการจัดการพื้นที่ดินให้คงความอุดมสมบูรณ์หลายประการ เช่น การทำไร่แบบหมุนเวียน การจัดพื้นที่ การถางไร่ การเผาไร่ เพื่อให้เถาถ่านกระจายอย่างทั่วถึง การจัดการวัชพืช

7. การจัดการพื้นที่ป่า

ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงอาศัยพื้นที่ป่า ทั้งเป็นแหล่งอาหาร ที่อยู่ ที่ทำกิน ที่ประกอบพิธีกรรม รวมทั้งเป็นแหล่งต้นน้ำ ลำธาร เป็นที่เลี้ยงวัวสำหรับไว้จำหน่ายเป็นรายได้ที่เป็นเงินตราของครัวเรือน ชุมชนกะเหรี่ยงมีวิธีการในการจัดการพื้นที่ป่าเพื่อคงความสมดุลเอาไว้ ให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืนต่อไป

8. การจัดการน้ำ

น้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต น้ำมีความสำคัญทั้งเป็นน้ำดื่ม น้ำใช้ในชีวิตประจำวันและเป็นแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรทั้งการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ ชุมชนกะเหรี่ยงรู้จักวิธีนำน้ำจากที่สูงแล้วทอนน้ำมาใช้ในภายในชุมชนเรียกว่าระบบประปาภูเขา ถ้าใช้ในการทำนาจะเป็นระบบเหมืองฝาย การจะมีน้ำใช้อยู่ตลอดเวลาจำเป็นต้องอาศัยภูมิปัญญาของชุมชนทั้งการบำรุงดูแลรักษาและการพัฒนาให้ตีมีประสิทธิภาพขึ้น

9. การประกอบสัมมาอาชีพของชุมชน

การประกอบอาชีพโดยสุจริต เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนอยู่ได้ด้วยความสะดวกสุข คนกะเหรี่ยงมีภูมิปัญญาของตนโดยเฉพาะ ในการทอผ้า ซึ่งมีวิธีการที่แตกต่างจากคนเผ่าอื่นๆ แม้จะเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ในการปั่นด้าย ทอผ้า เย็บผ้า ย้อมผ้า ให้แก่ลูกผู้หญิง นอกจากนี้ยังมีงานบ้านงานเรือน ส่วนลูกผู้ชายจะมีการสอนให้จักสาน ตีมีด ถ่าสัตว์ เพื่อเป็นอาชีพเสริมในยามว่างจากการทำไร่

10. การรักษาความเจ็บป่วย

ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีความรู้ เกี่ยวกับสมุนไพรในการรักษาโรค ความรู้ดังกล่าวมีการสืบทอดต่อกันมา ในระดับครอบครัวจะมีความรู้สมุนไพรทั่ว ๆ ไป เช่น สมุนไพรที่บรรเทาการปวดเมื่อย รักษาไข้ แมลงกัดต่อย เป็นต้น ในครอบครัวที่เป็นหมอยาจะมีความรู้ที่ลึกซึ้งมากขึ้น การใช้สมุนไพรในการป้องกันรักษาโรคจะทำให้คนในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้เมื่อเจ็บป่วย

11. การใช้กฎ ระเบียบ และจารีตของชุมชน

คนกะเหรี่ยงที่อยู่ในพื้นที่สูงต้องอาศัยธรรมชาติ ทั้งด้านอาหาร ที่อยู่อาศัย การรักษาโรค ถ้าธรรมชาติไม่เป็นไปตามวิถีที่เคยเป็น คนกะเหรี่ยงจะเกิดความเสียดังได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติสูงมาก จึงเชื่อว่าถ้าทำให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติอยู่ไม่ไกลจะบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ดังนั้น กฎ ระเบียบ จารีตของชุมชน จึงมีลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการห้ามทำผิดต่อธรรมชาติเป็นหลัก เช่น การเลือกพื้นที่ทำกิน ผิดจากจารีตของชุมชนจะส่งผลให้เกิดความเจ็บป่วย ห้ามตัดไม้บางชนิด เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีจารีตที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ทำให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

12. การประกอบพิธีกรรม

พิธีกรรมเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตคนกะเหรี่ยงตั้งแต่เกิดจนตาย การประกอบพิธีกรรมมีความสำคัญ เพราะเป็นสื่อกลางที่จะเชื่อมระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้รักษาความเชื่อและค่านิยมของชุมชนที่มีต่อธรรมชาติไว้ได้ พิธีกรรมแต่ละเรื่องจะมีความแตกต่างกัน ในแง่ของจุดมุ่งหมาย เครื่องเซ่นไหว้ ระยะเวลา วิธีการ ความรู้ในการประกอบพิธีกรรมจำเป็นที่คนกะเหรี่ยงต้องอนุรักษ์ไว้

กล่าวโดยสรุปชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีภูมิปัญญาที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้อย่าง
ยั่งยืน ต้องประกอบไปด้วยคุณธรรม 7 ประการและความรู้ที่จำเป็นในการดำรงชีวิต 12 เรื่อง สรุป
ได้ตามตารางที่ 16

ศูนย์วิทยพัชกร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 16 ภูมิปัญญาของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

ตัวชี้วัดการพัฒนายั่งยืน	ภูมิปัญญาของชุมชนกะเหรี่ยง	
	คุณธรรม	ความรู้
ความเชื่อและค่านิยมต่อธรรมชาติ	<ol style="list-style-type: none"> 1. การไม่ใช้สิทธิครอบครอง 2. การสำนึกในบุญคุณ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. การประกอบพิธีกรรม 2. การรักษา ป้องกันการเจ็บป่วย
วิธีการปลูกข้าวเชิงประเพณี	<ol style="list-style-type: none"> 1. ความเป็นธรรม 2. การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน 	<ol style="list-style-type: none"> 1. การเลือกพื้นที่เพาะปลูก 2. การจัดสรรพื้นที่ 3. ความหลากหลายของพันธุ์พืช: การคัดเลือกพันธุ์ การเก็บรักษา 4. การเพาะปลูก การดูแลรักษา 5. การเก็บเกี่ยว การใช้ประโยชน์
การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ	<ol style="list-style-type: none"> 1. ความพอเพียง 	<ol style="list-style-type: none"> 1. การจัดการพื้นดิน 2. การจัดการพื้นที่ป่า 3. การจัดการน้ำ
จริยธรรมของชุมชน	<ol style="list-style-type: none"> 1. การมีศีลธรรม 2. ความเป็นธรรม 3. การมีส่วนร่วม 4. เคารพผู้อาวุโส 	<ol style="list-style-type: none"> 1. การรักษาจารีต ฎาระเบียบของชุมชน 2. การประกอบสัมมาอาชีพ

ตอนที่ 2 การเรียนรู้ของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

จากผลการศึกษาภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนายั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง ซึ่งประกอบไปด้วยทั้งคุณธรรมและความรู้ โดยการเรียนรู้มีลักษณะเป็นการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมของชุมชนที่สืบต่อมาเป็นเวลานาน เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิตตั้งแต่แรกเกิด ผลการศึกษาประกอบไปด้วย วิธีการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้

วิธีการเรียนรู้

ผลการศึกษาพบว่า วิธีการเรียนรู้ของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีอย่างน้อย 4 วิธี ดังนี้

1. การเรียนรู้ในชีวิตประจำวัน

เป็นการเรียนรู้ที่ได้ในระหว่างการประกอบอาชีพ การปฏิบัติจริง โดยมี ตา ยาย ปู่ ย่า พ่อ แม่ พี่ เป็นผู้สอน ให้คำแนะนำ ความรู้ที่เป็นไปตามสถานการณ์เฉพาะหน้า เป็นการถ่ายทอดความรู้แบบค่อยเป็นค่อยไป เก็บสะสมไว้เป็นประสบการณ์หลาย ๆ ครั้ง ความรู้ก็จะเพิ่มพูนขึ้น เป็นการเรียนรู้ที่จะทำให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ นอกจากนี้ยังเป็นการเรียนรู้โดยการทำตามแบบ ผู้ใหญ่ต้องทำตัวให้เป็นแบบอย่างแก่คนอื่น ๆ ทั้งในแง่ของการประกอบอาชีพและการปฏิบัติตนให้เป็นคนดีมีศีลธรรม ดังสรุปในตารางที่ 17

ตารางที่ 17 การเรียนรู้ในการดำรงชีวิตประจำวัน

การเรียนรู้	รายละเอียด
เป้าหมายการเรียนรู้	1. เพื่อให้มีความรู้และทักษะในการดำรงชีวิต 2. เพื่อให้มีคุณธรรม สามารถอยู่ในสังคมได้
เนื้อหาความรู้	1. การทำไร่ข้าว เช่น การเลือกพื้นที่ การถางไร่ การเผาไร่ การปักไร่ การถางหญ้า การเก็บเกี่ยว การเก็บรักษาพันธุ์ 2. การปลูกพืชผัก พืชไร่ 3. การทำนา การจัดระบบเหมืองฝาย 4. การเลี้ยงสัตว์ 5. งานบ้าน งานเรือน 6. การทอผ้า การตีมีด การจักสาน 7. การป้องกัน รักษาโรค การใช้สมุนไพร
ผู้ให้ความรู้	ตา ยาย ปู่ ย่า พ่อ แม่ พี่

2. การเรียนรู้ผ่านการปรึกษาหารือของชุมชน

ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมการปรึกษาหารือกัน ให้ความสำคัญต่อความคิดเห็นของคนอื่นในสังคม มักมีการปรึกษาพูดคุยกัน แสวงหาทางออก ร่วมกัน ไม่เอาความคิดเห็นของตนเองเป็นใหญ่ จึงมีการประชุมพบปะกันเสมอ ซึ่งเท่ากับเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่เชื่อมโยงความรู้เก่าและความรู้ใหม่ ทำให้เกิดความเข้าใจกัน เช่น การเรียนรู้ผ่านการเอาวันกัน เป็นการเรียนรู้ข้ามครอบครัวในระหว่างที่มีการทำงานช่วยเหลือกัน จะมีการปรึกษาหารือเพื่อหาวิธีการแก้ปัญหาอุปสรรค เล่าประสบการณ์ของแต่ละคนทั้งความรู้และความบันเทิงไปในเวลาเดียวกัน นอกจากนี้การเรียนรู้ที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนพันธุ์พืช เกิดจากชุมชน

พื้นที่สูงมีพันธุ์พืชที่หลากหลาย แต่ละชนิดมีคุณสมบัติแตกต่างกัน แต่ละครัวเรือนมีพันธุ์พืชไม่เหมือนกัน เมื่อมีการแลกเปลี่ยนพันธุ์พืชจะมีการพูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับคุณสมบัติ ข้อดี ข้อจำกัดของพันธุ์พืชแต่ละชนิด รวมทั้งวิธีการเก็บรักษา ขยายพันธุ์ต่อไป สรุปตามตารางที่ 18

ตารางที่ 18 การเรียนรู้ผ่านการปรึกษาหารือของชุมชน

การเรียนรู้	รายละเอียด
เป้าหมายการเรียนรู้	1. เพื่อรักษาคุณธรรมของชุมชน 2. เพื่อให้การทำงานประสบความสำเร็จ 3. เพื่อร่วมกันพัฒนาและแก้ไขปัญหาในชุมชน
เนื้อหาความรู้	1. จารีต ประเพณี ค่านิยม ความเชื่อ และพิธีกรรม 2. การทำมาหากิน เช่น เพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ 3. ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน 4. ประวัติความเป็นมา และการพัฒนาของชุมชน
ผู้ให้ความรู้	ผู้อาวุโส และสมาชิกในชุมชน

3. การเรียนรู้ผ่านพิธีกรรม

ในการประกอบพิธีกรรมนอกจากจะมีคุณค่าและความศักดิ์สิทธิ์ในแต่ละขั้นตอนแล้ว ผู้ประกอบพิธีกรรมยังมีการสวดอ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ผู้เข้าร่วมในพิธีกรรมเกิดความเข้าใจ มีความซาบซึ้งถึงจุดมุ่งหมาย จนกระทั่งสืบต่อในภายหลัง ในพิธีกรรมส่วนใหญ่จะมีการผูกข้อมือเพื่อเรียกขวัญ ทำให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจ ทั้งตามประเพณีความเชื่อของชุมชน โดยผู้อาวุโสกว่าจะอบรมสั่งสอนให้เป็นคนดีมีศีลธรรม เป็นการสร้างกำลังใจ และสืบทอดจริยธรรมของชุมชนด้วย ดังสรุปในตารางที่ 19

ตารางที่ 19 การเรียนรู้ผ่านพิธีกรรม

การเรียนรู้	รายละเอียด
เป้าหมายการเรียนรู้	1. เพื่อเป็นการสืบทอดความเชื่อและค่านิยม 2. เพื่อให้มีคุณธรรม สามารถอยู่ร่วมในสังคมได้ 3. เพื่อแก้ปัญหา ไม่ให้มีอุปสรรค อยู่ดีมีสุข

ตารางที่ 19 (ต่อ)

การเรียนรู้	รายละเอียด
เนื้อหาความรู้	1. ขั้นตอน/พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย การประกอบอาชีพ ประเพณีต่างๆ เช่น ปีใหม่ ขึ้นบ้านใหม่ 2. ความสัมพันธ์ระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ 3. จารีต ประเพณี ค่านิยมของชุมชน
ผู้ให้ความรู้	ผู้นำของชุมชน ผู้อาวุโส พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย

ตัวอย่างคำสวดในพิธีกรรมวันขึ้นปีใหม่ของคนกะเหรี่ยงสะกอ ซึ่งจะมีประมาณเดือนกุมภาพันธ์ จะมีพิธีมัดมือเรียกขวัญโดยฮีโร่ของหมู่บ้านจะเป็นผู้ทำที่ครอบครัวของตนเอง ก่อน หลังจากนั้นแต่ละครัวเรือนก็ทำตาม มีของที่ใช้ในพิธีประกอบไปด้วย ข้าวใส่ในขันโตก แขนงหนึ่งถ้วย เหล้าหนึ่งแก้ว ข้าวปุกสามกำ ข้าวต้มสามมัด กล้วยและอ้อยทั้งหมดวางในขันโตก แล้วหัวหน้าครอบครัวจะเป็นผู้อธิษฐานเป็นภาษากะเหรี่ยง นายถาวร กำพลกุล (2547: 7) ได้แปลไว้ว่า

“...เจ้าผืนดิน เจ้าผืนน้ำ เจ้าฟ้า เจ้าแผ่นดิน เจ้าดิน เจ้าป่า เจ้าเขา เจ้าลำห้วย เรียกชื่อท่านไม่หมด เอ่ยชื่อท่านไม่ทั่ว วันนี้เป็นวันมัดมือปีใหม่ ปักหลักรอยต่อเดือน ปักหลักรอยต่อปี ลงมาตีหัวเกล้าของข้า รินลงให้ท่าน

กินเสร็จแล้วโปรดดูแลข้าด้วยเถิด ดูแลบ้าน ดูแลชุมชน ดูแลถนน ดูแลชีวิต ดูแลการงาน ดูแลไร่ ดูแลหมู ดูแลไก่ ดูแลวัว ดูแลควาย ดูแลให้ทั่ว ดูแลให้ถ้วน ดูแลทั้งกลางวัน ดูแลทั้งกลางคืน ดูแลขณะเดินป่า ดูแลขณะเดินดอย ดูแลขณะทำไร่ ดูแลในขณะทำสวน

ต่อไปนี้ขอให้ข้าเดินไปพบกับที่ร่ม ท่องไปพบกับที่ราบ เดินไปพบกับดอกไม้หอม กลับมาพบดอกไม้งาม จากนั้นไปข้าจะลงมือถางไร่ ลงมือฟันไร่ โปรดประทานลม ประทานอากาศแจ่มใส ให้ข้าวตก ให้หญ้าโล่ง ฝนตกตามฤดูกาล ฝนแล้งตามฤดูกาล ตกกลางคืนหยุดกลางวัน โปรดกลางวัน โปรดกลางคืน วางกับดักได้กินหนู ถางไร่ให้ได้กินข้าว อย่าปล่อยให้หอดอยาก อย่าปล่อยให้ขาดแคลน ให้อยู่ดีกินดี ได้อยู่กับที่ราบ ได้อาศัยกับที่ร่ม ขอให้ข้าอยู่เย็นเป็นสุขด้วยเถิด...”

หลังจากจบคำอธิษฐานแล้ว ภรรยาจะมัดมือให้สามีก่อน โดยหีบด้ายเส้นหนึ่ง ขึ้นมาจุ่มลงในเหล้า ตะบนข้าว หัวข้าวปึก หัวข้าวต้ม กัวยและอ้อย หลังจากนั้นสามีจะมัดมือ ให้แก่ภรรยา แล้วลูกลูกต่อ ๆ กันไปจนถึงคนสุดท้าย เมื่อมัดมือเสร็จแล้ว นำเหล้ามาแต่ที่เสาบ้าน ที่นอน หลังจากนั้นภรรยาและลูก ๆ จะตีหม้อเป็นพิธี หลังจากนั้นจึงกินข้าวกันในครอบครัว เมื่อเสร็จแล้วสมาชิกในครัวเรือนจะไปที่บ้านฮีโซเพื่อทำพิธีมัดมือ เมื่อเสร็จพิธีจึงพากันไปบ้านอื่น ตามลำดับอาวุโสในชุมชน

ชุมชนกะเหรี่ยงจะมีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตลอดปี ได้แก่ พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการปลูกข้าวไร่ตลอดทุกขั้นตอนของการผลิต คนกะเหรี่ยงเชื่อว่าผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะเป็นผู้คุ้มครองให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ พิธีกรรมที่เกิดขึ้นเพื่อคุ้มครองในขณะทำงานให้ได้ผลผลิตมาก และเพื่อเป็นการขอโทษที่ไปล่วงเกินเจ้าของพื้นที่ ขั้นตอนที่สำคัญ ได้แก่ เครื่องเซ่นไหว้ ส่วนใหญ่ประกอบไปด้วยไก่ เหล้า ข้าว หมากพลู ยาสูบ สมาชิกในครอบครัวจะต้องไปร่วมพิธีทั้งหมดผู้ชายจะเป็นผู้อธิษฐานอ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งมีความหมายคล้ายคลึงกันเกือบทุกพิธี หลังจากนั้นจะมีการมัดมือเรียกขวัญผู้มาร่วมงานและกินข้าวร่วมกันในท้ายที่สุด พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องได้แก่

พิธีขึ้นปีใหม่เพื่อจุดประสงค์ขออนุญาตเจ้าที่เพื่อขอใช้น้ำ ป่า ดินในการทำมาหากินในปีใหม่ที่กำลังจะมาถึง

พิธีเลี้ยงผีไร่ในแต่ละชุมชนหรือครัวเรือนจะมีรายละเอียดที่แตกต่างไปบ้าง แต่มีจุดประสงค์หลักเพื่อขอให้ช่วยดูแลข้าวให้เจริญงอกงาม ไม่ให้ผีร้ายมาทำลายข้าว เช่น หนู นก จะมีการเลี้ยงหลายครั้งตั้งแต่การถางไร่ เผาไร่ ปักไร่ และในระหว่างที่ข้าวเจริญเติบโต ไปจนถึงเก็บเกี่ยว

พิธีกินข้าวใหม่ เป็นพิธีกรรมที่ยกย่องข้าว ให้คุณค่าข้าวว่าเป็นสิ่งสูงสุด รวมทั้งขอให้ข้าวอยู่นานๆมีกินตลอดปี

พิธีเลี้ยงผีฝาย ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับการทำนา หลังจากที่มีการซ่อมแซมฝายกั้นน้ำ ถ้าเหมืองเพื่อนำน้ำมาในนาแล้วจะมีการเลี้ยงผีฝายเพื่อให้เหมืองฝายมีความแข็งแรงมีน้ำเพียงพอตลอดเพื่อจะทำนาได้ผลผลิตมาก

นอกจากพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูกแล้ว ยังมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการรักษาอาการเจ็บป่วย การไหว้เจ้าป่า เจ้าเขา ผีต้นน้ำ รวมทั้งพิธีกรรมเกี่ยวกับ การแต่งงาน การเกิด และงานศพ

4. การเรียนรู้ผ่านบทเพลงและนิทาน

ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีการถ่ายทอดความเชื่อ ความรู้ ผ่านบทเพลงและการเล่านิทาน เนื่องจากชุมชนพื้นที่สูงอยู่ห่างไกลไม่มีแหล่งบันเทิง จึงมีการสร้างสรรค์บทเพลงที่เรียกว่าเพลงทาชั้น เพลงทาทาเป็นภูมิปัญญาของคนกะเหรี่ยง นอกจากเพื่อการบันเทิงแล้วยังมีการสอดแทรกเรื่องการทำมาหากิน คุณธรรมของคนในโอกาสต่าง ๆ เช่น งานปีใหม่ งานแต่งงาน งานศพ แต่ในปัจจุบันมีคนร้องเพลงทาทาได้น้อยลงแล้วเนื่องจากไม่รู้ภาษากะเหรี่ยง และการเข้ามาแทนที่ของเพลงสมัยใหม่ นอกจากนี้ยังมีการเรียนรู้ผ่านการเล่านิทาน คนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงชอบเล่านิทาน ทั้งเพื่อความบันเทิง มีคติสอนใจ มักจะเล่าในระหว่างที่มีการเอาแรงกัน ใครมีนิทานใหม่ ๆ มาเล่าถ่ายทอดให้คนอื่นฟัง ทำให้ไม่เหนื่อย หรือภายหลังจากการเก็บเกี่ยวแล้ว บางครั้งเป็นประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน นิทานมักจะสอดแทรกคุณธรรมค่านิยมของชุมชนไว้เสมอ ทำให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์และคุณธรรมของชุมชนไปในเวลาเดียวกัน นิทานและบทเพลงทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่อบอุ่นระหว่างคนในครอบครัวและชุมชน ดังสรุปในตารางที่ 20

ตารางที่ 20 การเรียนรู้ผ่านบทเพลงและนิทาน

การเรียนรู้	รายละเอียด
เป้าหมายการเรียนรู้	1. เพื่อเป็นการสืบทอดคุณธรรม ความเชื่อและค่านิยม 2. เพื่อให้ความบันเทิง
เนื้อหาความรู้	1. ประวัติความเป็นมาของชุมชน 2. ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน เช่น เด็กกับผู้ใหญ่ ลูกกับพ่อแม่ สามีกับภรรยา เป็นต้น 3. ความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ 4. วิธีการทำมาหากินตามประเพณี 5. การประพฤติตนให้อยู่ในศีลธรรม
ผู้ให้ความรู้	ผู้อาวุโส

กระบวนการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต ตั้งแต่วัยเด็กจนชรา มีการผสมผสานทั้งคำสอนและพิธีกรรมควบคู่ไปในทุกขั้นตอนของการดำรงชีวิต เป็นการทำซ้ำแล้วซ้ำอีก ทำให้ซึมซับความรู้ คุณธรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องระหว่างความสัมพันธ์ของคนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งที่เหนือกว่าธรรมชาติ เข้าไปในเวลา

เดียวกันของทุกช่วงชีวิต ความรู้ที่ถ่ายทอดเป็นความรู้ที่ทำให้ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง สามารถดำรงชีวิตอยู่ในร่วมกันโดยพึ่งพาธรรมชาติได้ คือ

1. วัยเด็ก

ในช่วงเป็นทารกชุมชนกะเหรี่ยงจะมีการนำสายสะดือของเด็กทารกไปฝากไว้ที่ต้นไม้ใหญ่ในป่าสะดือของชุมชน ในการประกอบพิธีกรรมดังกล่าวเป็นขั้นตอนที่สำคัญของครอบครัว เพราะพ่อจะต้องเป็นคนทำพิธี ด้วยความเชื่อว่าเจ้าที่ที่สถิตอยู่ในต้นไม้ใหญ่นั้นจะปกป้องรักษาลูกให้แข็งแรง ปลอดภัย ทำให้เกิดการผูกพันระหว่างคนในครอบครัวกับป่า จะมีการดูแลรักษาต้นไม้ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นตัวแทนชีวิตของคนให้อยู่รอดไม่ตัดทำลาย

หลังจากนั้นเมื่อเด็กโตขึ้น เด็กจะเข้าร่วมในพิธีกรรมหลายอย่าง เช่น เมื่อเด็กมีอาการเจ็บป่วยจะมีการมัดมือเรียกขวัญ โดยผู้อาวุโสของครอบครัวและในชุมชน มีการสวดอ่อนวอนต่อเจ้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ให้คุ้มครองดูแลรักษาให้คนป่วยหายจากโรคภัยต่าง ๆ พิธีกรรมดังกล่าวนอกจากจะเสริมสร้างกำลังใจแล้ว ยังทำให้เกิดการผูกพัน สำนึกในบุญคุณระหว่างคนกับคน และคนกับสิ่งที่อยู่เหนือกว่าธรรมชาติ รวมทั้งการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคเป็นต้น นอกจากนี้เด็กยังต้องช่วยพ่อแม่ในการประกอบอาชีพ เช่น การถางไร่ การเผาไร่ การปักไร่ หยอดข้าว การทำนา การดายหญ้า การเก็บเกี่ยว การปลูกพืชผักต่าง ๆ การซ่อมแซมเหมืองฝาย การเลี้ยงสัตว์ การทำงานบ้าน เป็นต้น ทำให้เด็กได้รู้วิธีในการทำมาหากิน นอกจากนี้ในแต่ละขั้นตอนของการประกอบอาชีพ มีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ควบคู่กันไป รวมทั้งการได้มีโอกาสฟังนิทาน เพลงทา ทำให้เด็กซึมซับความรู้ ความเชื่อ สามารถปฏิบัติสืบต่อมาได้

2. วัยผู้ใหญ่

ภายหลังจากการแต่งงานแล้ว ผู้ใหญ่จะมีหน้าที่ในการประกอบอาชีพเลี้ยงดูครอบครัวและสืบทอดวัฒนธรรมของชุมชนด้วย โดยการนำความรู้ คุณธรรมและประสพการณ์ที่ได้รับมาตั้งแต่ตอนเป็นเด็กมาปฏิบัติสืบต่อ ทั้งการทำมาหากินและพิธีกรรมต่าง ๆ เช่นเดียวกันกับที่พ่อแม่เคยทำมาก่อน รวมทั้งการถ่ายทอดความรู้ ความเชื่อให้แก่ลูกของตนเอง ในขั้นตอนของผู้ใหญ่จะมีการวิเคราะห์ สังเคราะห์ความรู้ โดยผ่านการประชุมปรึกษาหารือร่วมกัน การช่วยเหลือทำงานของชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น การรักษาภูมิ จารีตของชุมชน รวมทั้งการพัฒนาใหม่ ๆ ในชุมชน เป็นการต่อยอดความรู้และประสพการณ์ของชุมชน

3. วัยชรา

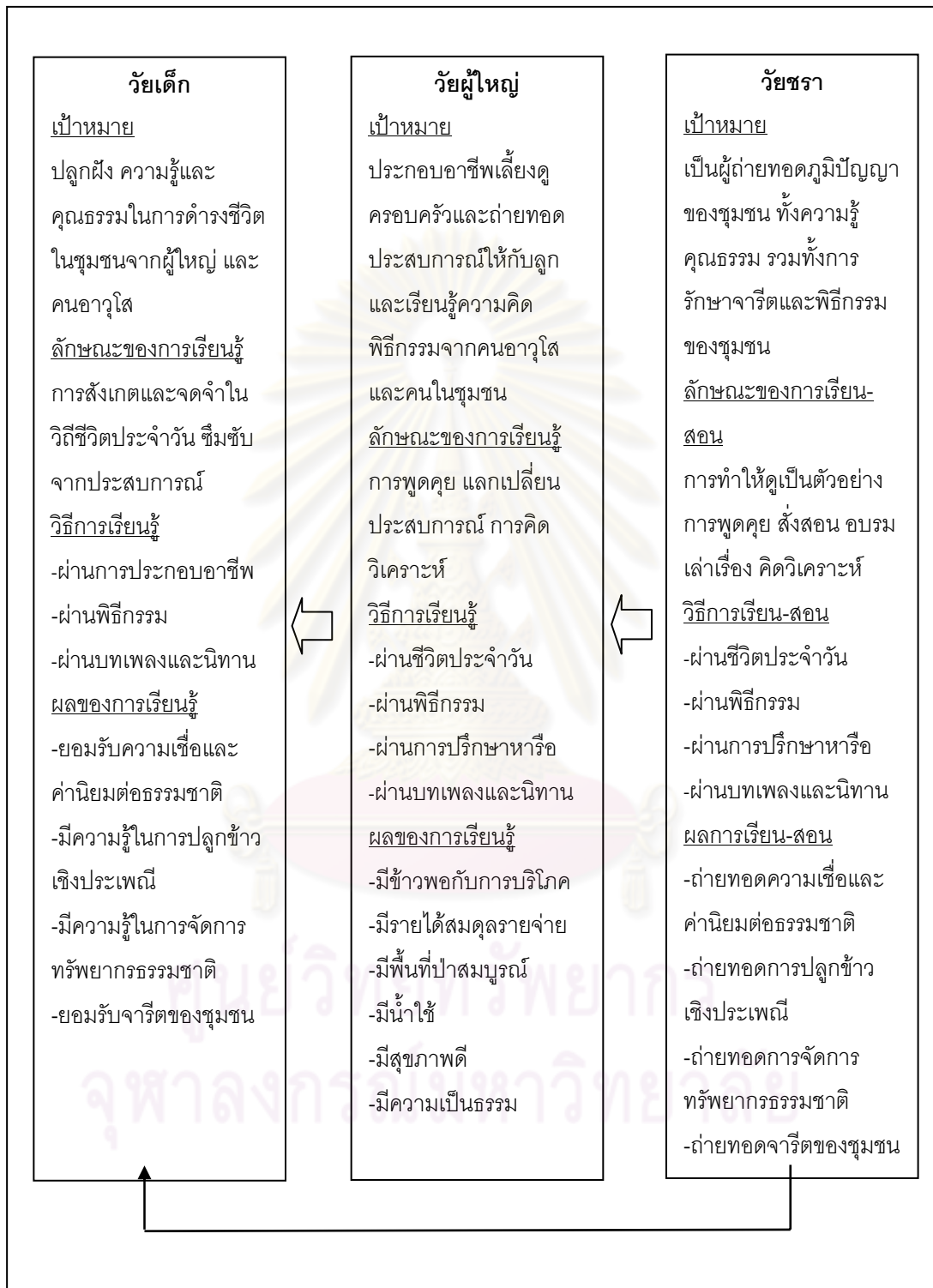
เป็นช่วงสุดท้ายของชีวิต เป็นระยะที่ลูกเติบโตเป็นผู้ใหญ่สามารถประกอบอาชีพ เลี้ยงดูแลครอบครัว คนกะเหรี่ยงสูงอายุจะทำหน้าที่ในการอบรม ปลูกฝังคุณธรรมให้กับบุตรหลาน และคนในชุมชน เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ รวมทั้งการให้คำปรึกษาแนะนำในการ แก้ไขปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นทั้งภายในครอบครัวและชุมชน คนสูงอายุมักเล่าประวัติความเป็นมา ของชุมชน นิทาน ความเชื่อ ให้แก่เด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและเป็นศูนย์กลาง ของการเคารพนับถือของคนชุมชน เมื่อแต่ละครัวเรือนมีพิธีกรรมใด ๆ มักจะเชิญผู้อาวุโสของ ชุมชนไปร่วมงาน ทำให้เป็นการรักษาสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน

ทั้งนี้ กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงสามารถสรุปได้ตาม แผนภาพที่ 17 ดังนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภาพที่ 17 กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

ตอนที่ 3 การเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

ผลการศึกษาที่มี 2 ประเด็น ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงวิธีการเรียนรู้ของชุมชน และการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

การเปลี่ยนแปลงวิธีการเรียนรู้ของชุมชน

เดิมชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีการเรียนรู้เชิงประเพณีมี 4 แบบ คือ การเรียนรู้ผ่านชีวิตประจำวัน การเรียนรู้ผ่านพิธีกรรม การเรียนรู้ผ่านการปรึกษาหารือ และการเรียนรู้ผ่านบทเพลงและนิทาน ภายหลังจากที่มีการพัฒนาสมัยใหม่เข้าไปในชุมชนทำให้เกิดการเปลี่ยนผ่านการเรียนรู้ ดังนี้

1. การเรียนรู้ในระบบโรงเรียน

การจัดตั้งเป็นสถานศึกษาทำให้มีการเปลี่ยนผ่านวิธีการเรียนรู้เชิงประเพณี มาเป็นการศึกษาภาคบังคับในระบบโรงเรียนตามที่รัฐจัดให้ รัฐจัดตั้งสถานศึกษาในชุมชนกะเหรี่ยงพื้นที่สูงทั้งหมด เพื่อเป็นสถานที่เรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นการศึกษาค้นคว้าของเด็กที่อายุครบเกณฑ์จะต้องเข้าเรียน การศึกษาในระดับดังกล่าวชาวบ้านไม่ต้องจ่ายค่าเล่าเรียน รัฐสนับสนุนสื่อ แบบเรียน เครื่องแบบ อาหารกลางวัน อาหารเสริมนมให้แก่เด็กนักเรียนทุกคนทั้งที่มีสัญชาติไทยหรือไม่ก็ก็ตาม หลังจากเรียนจบในระดับประถมศึกษาแล้วส่วนใหญ่มักจะเรียนต่อในระดับมัธยมในหมู่บ้านใกล้เคียง โดยมีรายละเอียดสรุปได้ดังนี้

บ้านเรกะติ มีการจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเมื่อ พ.ศ.2528 เปิดสอนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 และการศึกษาผู้ใหญ่ เด็กส่วนใหญ่เมื่อเรียนจบแล้วจะไปศึกษาต่อในระดับชั้นมัธยมศึกษา มีครู 2 คน เป็นคนไทยพื้นราบ 1 คน และครูผู้ช่วยเป็นคนกะเหรี่ยง 1 คน

บ้านหนองอึ่งใต้ การจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเมื่อ พ.ศ.2536 เปิดสอนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 และการศึกษาผู้ใหญ่ เด็กส่วนใหญ่เมื่อเรียนจบแล้วจะไปศึกษาต่อในระดับชั้นมัธยมศึกษา มีครู 2 คน เป็นคนไทยพื้นราบ 1 คนและครูผู้ช่วยเป็นคนกะเหรี่ยง 1 คน

บ้านแก่งปลาเลา การจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเมื่อ พ.ศ.2545 สอนเฉพาะผู้ใหญ่ แต่เด็กนักเรียนไปศึกษาที่โรงเรียนบ้านไทรงองเต้า เด็กส่วนหนึ่งเมื่อเรียนจบแล้วจะไม่ไปศึกษาต่อเพราะไม่มีบัตรประจำตัวประชาชน เป็นครูพื้นราบทั้งหมด

บ้านห้วยเสือเฒ่า มีการจัดตั้งเป็นโรงเรียนเมื่อ พ.ศ. 2524 เปิดสอนในระดับอนุบาลและประถมศึกษาปีที่ 1-6 เด็กส่วนใหญ่เมื่อเรียนจบแล้วจะไปศึกษาต่อในระดับชั้นมัธยมศึกษา เป็นครูพื้่นราบทั้งหมด

บ้านเปือกะโหล้ง การจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนชุมชนเมื่อ พ.ศ.2537 2537เปิดสอนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 และการศึกษาผู้ใหญ่ เด็กส่วนใหญ่เมื่อเรียนจบแล้วจะไปศึกษาต่อในระดับชั้นมัธยมศึกษา มีครู 2 คน เป็นคนไทยพื้่นราบ 1 คนและครูผู้ช่วยเป็นคนกะเหรี่ยงในหมู่บ้าน 1 คน

บ้านทุ่งจำเริง ได้จัดตั้งโรงเรียนเมื่อ พ.ศ.2513 เปิดสอนระดับอนุบาล และประถมศึกษาปีที่1-6 เด็กส่วนใหญ่เมื่อเรียนจบแล้วจะไปศึกษาต่อในระดับชั้นมัธยมศึกษา มีครูที่เป็นคนกะเหรี่ยงในชุมชน 1 คน

บ้านห้วยปูหลวง การจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนชุมชนเมื่อ พ.ศ.2537เปิดสอนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 และการศึกษาผู้ใหญ่ สำหรับเด็กเมื่อจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 แล้วส่วนใหญ่ผู้ปกครองจะส่งไปเรียนต่อในโรงเรียนศาสนาคริสต์ มีครู 2 คน เป็นคนไทยพื้่นราบทั้งหมด

บ้านพลึงแท การจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนชุมชนเมื่อ พ.ศ.2537 เปิดสอนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 และการศึกษาผู้ใหญ่ เด็กประมาณร้อยละ 50 เมื่อเรียนจบแล้วจะไปศึกษาต่อในระดับชั้นมัธยมศึกษา อีกส่วนที่ไม่ไปเรียนเพราะต้องไปอยู่ประจำ มีค่าใช้จ่ายสูง มีครู 2 คน เป็นคนไทยพื้่นราบทั้งหมด

หลักสูตรที่เรียนเป็นหลักสูตรกลางของประเทศ ใช้เรียนทั้งในโรงเรียนและศูนย์การเรียนชุมชนฯ เป็นแบบเดียวกัน วิชาที่เรียนแบ่งเป็น 8 กลุ่มสาระได้แก่ ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม สุขศึกษาและพลศึกษา ศิลปะ การงานอาชีพและเทคโนโลยี และภาษาต่างประเทศ มุ่งให้เด็กนักเรียนมีความรู้เป็นไปตามมาตรฐาน ทัดเทียมกันทั้งประเทศ

วิธีการเรียนรู้จะใช้ครูเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ตามหลักสูตร และสื่อการเรียนการสอนตามที่รัฐจัดให้ ครูผู้สอนส่วนใหญ่เป็นคนไทยพื้่นราบ มีครูกะเหรี่ยงในศูนย์การเรียนชุมชนเป็นครูผู้ช่วย โดยมีการจัดการเรียนการสอน 2 แบบ คือ

แบบโรงเรียน จะเปิดเรียนในวันจันทร์ถึงวันศุกร์ หยุดในวันเสาร์และวันอาทิตย์ ระหว่างเวลา 08.00-15.00 น. โดยเรียนปีละ 200 วัน และปิดภาคเรียนในเดือนตุลาคม และเดือนมีนาคม-พฤษภาคมเช่นเดียวกับโรงเรียนอื่น ๆ ในประเทศ การประเมินผลจะใช้แบบทดสอบและการประเมินตามมาตรฐานของประเทศ

แบบศูนย์การเรียนรู้ชุมชน จะเปิดเรียนทุกวันเดือนละประมาณ 20 วัน ต่อเนื่อง ไม่มีวันหยุดเสาร์อาทิตย์ แต่จะหยุดต่อเนื่องในช่วงปลายเดือนประมาณ 8-10 วัน เพราะครูผู้สอนจะต้องหยุดพักแล้วลงไปในอำเภอ ไม่มีการปิดภาคเรียน การประเมินผลการเรียนรู้จะใช้ของกลุ่มเป็นเกณฑ์ในการประเมิน

2. การเรียนรู้ในระบบโรงเรียน

ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีการเรียนรู้เพิ่มเติมจากการเรียนรู้ตามประเพณี และการเรียนในระบบโรงเรียน คือการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของครัวเรือนและชุมชนตามแนวคิดการพัฒนาสมัยใหม่ และการยกระดับรายได้ การเรียนรู้ในแบบนี้เกิดจากรัฐเข้าไปส่งเสริมตามนโยบาย หน่วยงานส่วนใหญ่เป็นหน่วยงานที่มีความรับผิดชอบเฉพาะด้าน มีเป้าหมายการพัฒนาของตนเองโดยเฉพาะ ประกอบไปด้วยหน่วยงานทั้งส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่นที่เข้าไปมีบทบาทการพัฒนาในชุมชนพื้นที่สูง

ผลการวิจัยพบว่า หน่วยงานส่วนท้องถิ่นที่มีบทบาทหลักในการพัฒนาในชุมชนพื้นที่สูง คือ องค์การบริหารส่วนตำบล โดยแต่ละชุมชนจะมีสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลของชุมชนตนเอง ทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลผลประโยชน์ให้แก่ชุมชน องค์การบริหารส่วนตำบลโดยทั่วไปมีบทบาทในการดูแลการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก สนับสนุนงบประมาณในการพัฒนาสาธารณูปโภคของชุมชน ในหลายพื้นที่มีการจัดโครงการพัฒนาที่เกิดจากความต้องการของประชาชน เช่น ที่บ้านพลังแห่งองค์การบริหารส่วนตำบลนาเกียนทำการก่อสร้างถนนเข้าชุมชน ทำโครงการส่งเสริมการใช้ส้วม เป็นต้น

หน่วยงานส่วนภูมิภาค ที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนพื้นที่สูงมีหลายหน่วยงาน เป็นหน่วยงานที่สังกัดอำเภอและจังหวัด ผลจากการวิจัยพบว่า สถานีอนามัย สำนักงานสาธารณสุข และโรงพยาบาลชุมชน มีบทบาทในการส่งเสริมสุขภาพอนามัยของประชาชน มีการจัดตั้งอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ขึ้นมาช่วยทำหน้าที่ดูแลชุมชน มีการอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับโรค วิธีการป้องกันดูแลรักษา สุขาภิบาลสิ่งแวดล้อม หน่วยควบคุมโรคติดต่อ นำโดยแมลง ซึ่งทำหน้าที่ในการควบคุม รักษาโรคที่เกี่ยวข้องกับยุง เช่น โรคมาลาเรีย ใช้เลือดออก

เป็นต้น นอกจากนี้มีครูอาสาสมัครของสำนักงานบริหารการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ทำหน้าที่สอนและจัดโครงการพัฒนาต่าง ๆ ในชุมชนด้วย สำนักงานปกครองซึ่งมีนายอำเภอ ปลัดอำเภอและกำนันผู้ใหญ่บ้าน มีบทบาทสำคัญเกี่ยวกับทะเบียนราษฎร แจ่งข้อมูลข่าวสารและนโยบายต่าง ๆ ของรัฐ สำหรับสำนักงานพัฒนาชุมชน สำนักงานเกษตร สำนักงานปศุสัตว์ มีบทบาทบ้างแต่ไม่มากนัก วิธีการดำเนินงานของส่วนราชการจะมุ่งบรรลุนโยบายที่กำหนดมาจากส่วนกลาง มีการสนับสนุนปัจจัยการผลิต การอบรมให้ความรู้แผนใหม่ มีการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านขึ้น เพื่อให้คนในชุมชนมีแหล่งเงินทุน เพื่อยกระดับรายได้ของครอบครัว

หน่วยงานในสังกัดราชการส่วนกลางที่มีบทบาทเกี่ยวกับชุมชนพื้นที่สูงมาก ได้แก่ หน่วยงานในสังกัดกรมป่าไม้ และกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพรรณพืช ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ดูแลพื้นที่ป่าไม้โดยตรง รับผิดชอบตามกฎหมายที่เกี่ยวกับป่าไม้ของประเทศ มักจะมีปัญหาข้อขัดแย้งกับประชาชนเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ในพื้นที่

นอกจากส่วนราชการแล้วยังมีองค์กรเอกชนต่าง ๆ เข้าไปมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนพื้นที่สูงอีกหลายองค์กร เช่น มูลนิธิรักษ์ไทย มีบทบาทในการส่งเสริมความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน องค์กรทางศาสนาคริสต์ มีบทบาทในการเผยแพร่ศาสนาและการศึกษาของชุมชน เป็นต้น รวมทั้งพ่อค่านายทุนที่เข้ามาส่งเสริมการทำเกษตรเชิงเดี่ยว การจำหน่ายวัสดุอุปกรณ์เครื่องมือการเกษตรแผนใหม่ เนื่องจากชุมชนที่อยู่ในพื้นที่สูงมีภูมิอากาศที่เหมาะสมกับการปลูกพืชผักเมืองหนาว จึงมีการส่งเสริมให้คำแนะนำ รวมทั้งการรับซื้อผลผลิตและให้ยืมปัจจัยการผลิต เช่น เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย และยากำจัดศัตรูพืชให้แก่เกษตรกรก่อน เมื่อจำหน่ายผลผลิตได้แล้วจึงใช้คืนในภายหลัง ประชาชนในพื้นที่สูงเมื่อประสบปัญหาการเพาะปลูก เช่น โรคพืช พืชไม่เจริญเติบโต เป็นต้น ส่วนใหญ่จะไปปรึกษาขอคำแนะนำจากตัวแทนของบริษัท หรือนายทุนที่ส่งเสริมการเพาะปลูก นอกจากนี้ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงยังเรียนรู้วัฒนธรรมใหม่ ๆ จากสมาชิกในครอบครัวหรือชุมชนที่ออกไปศึกษาต่อหรือรับจ้างในเมือง จากโทรทัศน์ และสื่อสารมวลชนในรูปแบบต่าง ๆ ด้วย

3. ปัญหาของการเปลี่ยนแปลงการเรียนรู้

เนื่องจากความไม่คุ้นเคยต่อการเรียนรู้และการพัฒนาในรูปแบบใหม่ ทำให้ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงได้รับผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงการเรียนรู้หลายประการ กล่าวคือ การเรียนรู้ในระบบโรงเรียนไม่ได้ส่งเสริมให้คนมีความรู้ในการทำมาหากินอยู่ในชุมชนตามแบบอย่างบรรพบุรุษ เด็กไม่มีส่วนร่วมในการเรียนรู้เพื่อสืบต่อภูมิปัญญาของชุมชน การศึกษามุ่งส่งเสริมให้คนทิ้งออกไปเรียนต่อและทำงานนอกชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อและค่านิยมที่มีต่อธรรมชาติลดลง ความรู้สึกในการครอบครองทรัพยากรธรรมชาติมีมากขึ้น การปลูกข้าวเชิง

ประเพณีลดลง ถูกทดแทนด้วยการปลูกข้าวแบบใหม่ที่ใส่สารเคมีและเครื่องจักรกล มีการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้าแทนการเพาะปลูกแบบยังชีพ ทำให้มีการใช้ปุ๋ยเคมี ยากำจัดแมลงและวัชพืช มีการใช้ทรัพยากรป่าไม้ ดินและน้ำจนเกินขีดความสามารถที่จะฟื้นตัวได้เอง ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว ส่งผลกระทบต่อทางสังคม ประเพณีและวัฒนธรรมที่ดีของชุมชน ชุมชนเป็นหนี้สินเพราะขาดทุนจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยว คนในชุมชนต้องทำงานหนักมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องมาจากการเปลี่ยนผ่านการเรียนรู้เชิงประเพณีมาเป็นการเรียนรู้ในแบบสมัยใหม่ที่ขัดแย้งกัน ดังสรุปในตารางที่ 21

ตารางที่ 21 เปรียบเทียบการเรียนรู้เชิงประเพณีและการเรียนรู้แบบใหม่

การเรียนรู้	การเรียนรู้เชิงประเพณี	การเรียนรู้แบบใหม่
เป้าหมายของการเรียนรู้	สามารถดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนโดยพึ่งพิงธรรมชาติได้	มีชีวิตทันสมัย สะดวกสบาย
สาระการเรียนรู้	เป็นภูมิปัญญาของชุมชน ทั้งความรู้ที่ใช้ในการประกอบอาชีพและคุณธรรมที่จะอยู่ร่วมกับธรรมชาติและคนในชุมชน	เป็นความรู้ตามหลักสูตร ที่เน้นวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพื่อมุ่งให้มีการศึกษาต่อในระดับสูง หรือการประกอบอาชีพที่ใช้ความรู้และทักษะสมัยใหม่
วิธีการเรียนรู้	เรียนรู้ผ่านการปฏิบัติจริงในระหว่างการประกอบอาชีพ การประกอบพิธีกรรม การปรึกษาหารือ บทเพลงและนิทานพื้นบ้าน	เป็นการเรียนในห้องเรียน ตามหนังสือแบบเรียน และแผนการสอน หรือตามแบบแผนของราชการ
เวลาในการเรียนรู้	ตลอดเวลา ตลอดชีวิต	เฉพาะเวลาทำการ
ผู้จัดการเรียนรู้	ทุกคนในชุมชน	ครูและเจ้าหน้าที่รับผิดชอบ
การประเมินผล	ดูจากการกระทำ	มีแบบทดสอบที่เป็นมาตรฐานของประเทศ

การเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

จากตารางที่ 21 เห็นได้ว่าเป้าหมายและวิธีการเรียนรู้ตามประเพณีกับการเรียนรู้แบบใหม่มีความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ทำให้ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงต้องประสบปัญหาหลายประการ เนื่องมาจากความรู้แบบใหม่ที่เรียนทั้งในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียนไม่สามารถตอบสนองความต้องการจำเป็นของชุมชนได้ เนื้อหาการเรียนรู้แบบใหม่ได้ละทิ้งภูมิปัญญาของ

ชุมชน คนรุ่นใหม่ไม่สามารถดำรงชีวิตในแบบเดิมได้ ชุมชนอ่อนแอลง ดังนั้นการที่จะเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงจำเป็นต้องให้ชุมชนมีการเรียนรู้ใหม่ ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถนำไปปฏิบัติในวิถีชีวิตประจำวันตามบริบทของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การเรียนรู้เชิงประเพณี

ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงต้องเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาตนเอง จึงจะทำให้เกิดการสงวนรักษา และสืบทอดต่อไป วิธีการจำเป็นต้องมีการปลูกฝังตั้งแต่วัยเป็นเด็ก ทั้งโดยผ่านการเรียนรู้ตามประเพณีซึ่งพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้และคุณธรรมให้ และการเรียนรู้สมัยใหม่ที่มีครูเป็นผู้ถ่ายทอด จำเป็นจะต้องมีการจัดการเรียนการสอนเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาของชุมชนไว้ นางสาวกวีกาญจน์ รำไพ ครูอาสาสมัครประจำศูนย์การเรียนรู้บ้านโป๊กกะโหล่ง เล่าเกี่ยวกับการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องการปลูกข้าวไร่ โดยใช้ผู้นำในชุมชนมาช่วยให้ความหมายของคุณค่า และวิธีการทำไร่ข้าวแก่นักเรียน ว่า

“...ชาวบ้านยังมีวิถีชีวิตอยู่ โรงเรียนก็มาทำเรื่องหลักสูตรท้องถิ่น โรงเรียนยังมีการทำไร่ข้าวด้วย เด็กชอบมากเลย ให้ผู้ช่วยไปสอน ว่าทำไม ถึงทำอย่างนี้เพราะอะไร ชาวบ้านแบ่งที่ให้เลย ชาวบ้านก็ชอบ เพราะว่าเด็กๆจะได้ทำอะไรเป็น...”

(กวีกาญจน์ รำไพ, สัมภาษณ์, 17 มิถุนายน 2552)

การรื้อฟื้นภูมิปัญญาจะต้องเป็นภารกิจร่วมกันของชุมชน ผู้นำต้องมีการประพฤติปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่าง โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมของชุมชน จึงจะเป็นแบบอย่างแก่คนอื่น ๆ ได้ นางศรีตีบ อัครวรรการ กลุ่มแม่บ้านโป๊กกะโหล่ง เล่าเกี่ยวกับนายพงษ์เดช ศรีสกุลศิริ ซึ่งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านโป๊กกะโหล่งว่า

“...ผู้ช่วยเป็นคนดี เหล้าบ่กิน ผีนบ่สูบ ชยันทำงาน ชอบช่วยเหลือลูกบ้าน เวลาคนขัดกัน ผู้ช่วยตัดสินอย่างไร คนก็เชื่อ แกเป็นคนดี...”

(ศรีตีบ อัครวรรการ, สัมภาษณ์, 18 มิถุนายน 2552)

กล่าวโดยสรุป การรื้อฟื้นภูมิปัญญาของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงจะต้องมีการวิเคราะห์คุณค่าของภูมิปัญญาเป็นลำดับแรก เพื่อให้ชุมชนเกิดความรู้ ความเข้าใจ มีความ

ภาคภูมิใจ หลังจากนั้นจึงจะเกิดการปฏิบัติเพื่อสืบต่อ และจะเกิดความยั่งยืนต่อเนื่องได้จะต้องมีผู้นำที่ทำเป็นแบบอย่าง

คำอธิษฐานในพิธีกรรม บทเพลง นิทาน เป็นภูมิปัญญาอย่างหนึ่งของชุมชนในการถ่ายทอดความรู้ คุณธรรม ให้แก่สมาชิกในชุมชน การวิเคราะห์คุณค่าเพื่อนำไปเป็นบทเรียนให้นักเรียนและชุมชน ส่งเสริมให้มีการปฏิบัติจริง ให้ความเคารพยกย่องภูมิปัญญาที่มีความสามารถในการประกอบพิธีกรรม ร้องเพลงและเล่านิทาน

ผลการศึกษาในตอนที่ผ่านมาพบว่า การรักษาสภาพภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง ต้องประกอบด้วยคุณธรรม 7 ประการ ได้แก่ การไม่ใช้สิทธิครอบครองในธรรมชาติ การสำนึกในบุญคุณทั้งต่อคน ธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ ความเสมอภาค ความพอเพียง การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การมีศีลธรรมและเคารพผู้อาวุโส และการมีส่วนร่วมในการพัฒนา นอกจากนี้ยังมีความรู้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของชุมชนอีก 12 ข้อ คือ การเลือกพื้นที่เพาะปลูก การจัดสรรพื้นที่ การคัดเลือกพันธุ์และการเก็บรักษา การเพาะปลูกและการดูแลรักษา สัมมาอาชีพของชุมชน การเก็บเกี่ยวและการใช้ประโยชน์ การจัดการพื้นดิน การจัดการพื้นที่ป่า การจัดการน้ำ กฎระเบียบและจารีตของชุมชน การประกอบพิธีกรรม และการรักษาป้องกันการเจ็บป่วย

2. การเรียนรู้ในระบบโรงเรียนและการพัฒนาชุมชน

การรักษาสุขภาพอนามัยเป็นความรู้ใหม่ที่จำเป็นต่อการพัฒนาชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง พบว่ามีโรคจำนวนมากที่คนกะเหรี่ยงไม่เคยรู้จักมาก่อน ความรู้ดังกล่าวควรผสมผสานกับความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชน ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพิบาลชุมชน การรักษาความสะอาด การกำจัดขยะของเสีย และการใช้ส้วม เป็นความรู้ที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตในปัจจุบันให้มีคุณภาพที่ดี คนกะเหรี่ยงจำนวนมากตายเนื่องจากการไม่รู้วิธีดูแลสุขภาพ ไม่สามารถดูแลป้องกันตนเองได้ และการจัดระบบอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) ในการส่งเสริมสุขภาพในอดีตใช้หมอมือ หรือหมอพื้นบ้านในการดูแลรักษาการเจ็บป่วย แต่เมื่อวิทยาการมีความก้าวหน้าขึ้นจำเป็นต้องมีคนรุ่นใหม่ที่มีพื้นฐานในการสื่อสาร ช่วยบุคลากรทางการแพทย์ซึ่งมีอยู่จำกัดให้เข้าถึงประชาชนในกลุ่มต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น

โดยพื้นฐานชุมชนกะเหรี่ยงมีคุณธรรมที่สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนอยู่แล้ว แต่ในบางชุมชนอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงผ่านการพัฒนาแตกต่างออกไป ดังนั้นจึงมีความจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทั้งของส่วนบุคคลและชุมชนให้สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน เช่น การ

เปลี่ยนแปลงวิธีการเพาะปลูกจากพืชเชิงเดี่ยวมาเป็นการปลูกแบบผสมผสาน จากการใช้สารเคมี มาสู่การใช้สารชีวภาพ บริโภคอุปโภคของที่มีประโยชน์และจำเป็นต่อการดำรงชีวิต การให้คุณค่า กับวัฒนธรรมของชุมชนมากกว่าวัฒนธรรมเมือง

การปรับเปลี่ยนวิธีการเรียนรู้ นอกจากการเรียนรู้ตามประเพณีของชุมชนแล้ว ใน ปัจจุบันสภาพสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไป คนกะเหรี่ยงจำเป็นต้องมีการปรับตัวให้มีการเรียนรู้เชิง วิพากษ์ เพราะชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงคุ้นเคยกับการเรียนรู้ตามประเพณี ซึ่งเป็นการเรียนรู้ทาง เดียว คือ ตามต้นแบบ ด้วยการท่องจำ เป็นความเชื่อถือว่าความรู้นั้นถูกต้อง แต่ความรู้สมัยใหม่ที่ เข้ามามีหลากหลาย ทั้งที่มีประโยชน์และไม่มีประโยชน์ ถ้าชุมชนกะเหรี่ยงเชื่อถือโดยปราศจากการ คิดวิเคราะห์ ก็อาจจะเกิดโทษได้ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีความรู้เชิงวิพากษ์ด้วย เพื่อจะได้วิเคราะห์ ผลกระทบจากการเลือกปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติ เช่น ผลกระทบในการเปลี่ยนวิธีการผลิตเพื่อยังชีพมา สู่การผลิตเชิงเศรษฐกิจ ความต้องการเงินตราสำหรับการดำรงชีวิตในสังคมสมัยใหม่ ทำให้ชุมชน กะเหรี่ยงต้องถูกผลักดันเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจสากลมากขึ้น ในขณะที่ชุมชนมีเพียงความรู้และ ประสบการณ์ในการผลิตระบบการยังชีพเท่านั้น จำเป็นต้องได้รับความรู้สมัยใหม่ที่เท่าทันต่อการ เปลี่ยนแปลง เช่น ความรู้เรื่องราคา การตลาด การใช้สารเคมี ผลกระทบจากการใช้สารเคมี เพื่อ สามารถปรับตัวได้ทันกับระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ การแสวงหาทางเลือกที่เหมาะสม

การเรียนรู้จากบุคคลภายนอกชุมชนที่มีความชำนาญเฉพาะด้าน เป็นการ ถ่ายทอดความรู้จากภายนอกชุมชน เป็นความรู้สมัยใหม่ ชุมชนไม่รู้มาก่อน ส่วนใหญ่ใช้วิธีการ ฝึกอบรมโดยหน่วยงานทางราชการควบคู่ไปกับการให้บริการ โดยมีเป้าหมายการพัฒนาเฉพาะ ของส่วนราชการนั้น เช่น การพัฒนาด้านสาธารณสุข การพัฒนาด้านการเกษตร การพัฒนาชุมชน การจัดตั้งกลุ่ม กระบวนการกลุ่ม เป็นต้น การพัฒนาและการเรียนรู้ดังกล่าวต้องเหมาะสม สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของชุมชน นอกจากนี้ยังมีการศึกษาดูงานในชุมชนต่าง ๆ ทั้งที่ประสบความสำเร็จและไม่สำเร็จ ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เรียนรู้ปัจจัยของ ความสำเร็จ สามารถกำหนดทางเลือกที่เหมาะสมกับตนเองได้

รูปแบบการพัฒนาสมัยใหม่ มักจะมีกลุ่มต่าง ๆ เกิดขึ้นจำนวนมากในแต่ละชุมชน แต่ละกลุ่มมีเป้าหมายและภารกิจแตกต่างกัน ชุมชนจำเป็นต้องประยุกต์ความรู้เดิมที่มีระบบกลุ่ม อยู่แล้วกับกลุ่มในความหมายปัจจุบัน ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับการจัดตั้งกลุ่ม กองทุนหมู่บ้าน ระบบ สวัสดิการของชุมชน กองทุนอาชีพ ร้านค้าชุมชน ธนาคารข้าว การทำให้กลุ่มประสบความสำเร็จ ชุมชนจะต้องมีทักษะในการสื่อสาร สร้างความเข้าใจทั้งต่อคนในชุมชนและคนภายนอกชุมชน เช่น การจดบันทึก การลงบัญชี การจัดการ การตลาด เป็นต้น เป็นความรู้ที่มีความซับซ้อนกว่าในอดีต

ความรู้แบบใหม่จะช่วยทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง สามารถที่จะต่อรองกับคนจากนอกชุมชนได้ แก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งระหว่างสมาชิก

3. การจัดโครงสร้างชุมชนเพื่อบูรณาการการเรียนรู้

ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงได้มีการปรับโครงสร้างการบริหารจัดการของชุมชนให้เหมาะสม ทั้งเกิดการเรียนรู้และการพัฒนาเพื่อนำไปสู่ความสำเร็จ โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ โครงสร้างส่วนที่ทำหน้าที่ขับเคลื่อนการพัฒนาของชุมชน ทั้งการรับความเจริญจากภายนอกที่เข้ามาสู่ชุมชน และการกำหนดแนวทางการพัฒนาตามความต้องการของชุมชน ประกอบด้วยผู้นำที่เป็นทางการ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน เป็นต้น กลุ่มคนในส่วนนี้มักเป็นคนรุ่นใหม่สามารถสื่อสารภาษาไทยได้ ผู้ใหญ่บ้านจะเป็นคนกะเหรี่ยงซึ่งมีกำเนิดในหมู่บ้าน ส่วนกรรมการคนอื่นอาจเป็นคนกะเหรี่ยงหรือคนกลุ่มอื่นที่ได้รับการยอมรับจากชุมชนและส่วนราชการ รวมทั้งกลุ่มสตรี และครู อาสาสมัครสาธารณสุข และโครงสร้างส่วนที่ทำหน้าที่ในการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชน ประกอบด้วย ผู้อาวุโส ผู้นำทางความเชื่อ ซึ่งเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมของชุมชน กลุ่มคนที่อยู่ในส่วนนี้เป็นคนรุ่นเก่า มีความสามารถสื่อสารภาษาไทยได้น้อย ทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาและประเพณีของชุมชน นอกจากนี้ยังทำหน้าที่ตัดสินความขัดแย้งหรือการละเมิดจารีตของสมาชิกในชุมชนด้วย

ตัวอย่างการเกิดโครงสร้างทั้งสองวง เช่นที่บ้านโปกกะโหล่งและบ้านทุ่งจำเริง เป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อให้เกิดการพัฒนาใหม่ ๆ ขึ้นในชุมชน ในขณะเดียวกันยังสามารถรักษาวัฒนธรรมประเพณีเดิมไว้ได้ การทำงานของโครงสร้างทั้งสองวงมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงสอดคล้องกัน ทำให้ลดความขัดแย้งของคนในชุมชน ดังแผนภาพที่ 18

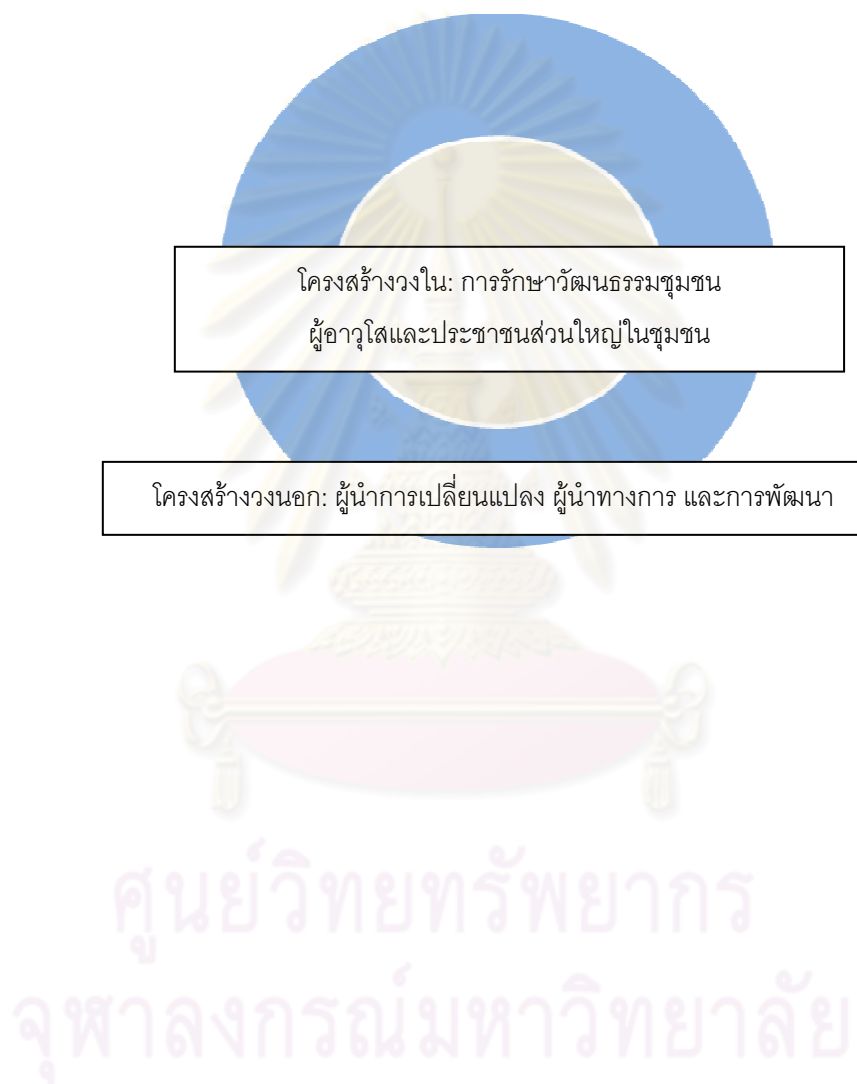
จากแผนภาพดังกล่าวเป็นการจำลองโครงสร้างการพัฒนาของชุมชนที่จะเปลี่ยนผ่านไปสู่ความยั่งยืนได้นั้น โครงสร้างทั้งสองส่วนต้องทำหน้าที่ประสานสอดคล้องกัน ดังนี้

1. การพัฒนาที่เริ่มต้นจากชุมชน เกิดจากความต้องการที่แท้จริงของคนส่วนใหญ่ในชุมชน มีลักษณะเป็นการพัฒนาที่สอดคล้องกับจารีตประเพณี คติความเชื่อและวัฒนธรรมของชุมชน ผู้นำที่อยู่ในโครงสร้างวงนอกจะมีบทบาทนำในการติดต่อประสานกับคนอื่นที่อยู่ภายนอกชุมชนให้บรรลุเป้าหมาย เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันทั้งชุมชน

2. การพัฒนาที่เข้ามาจากภายนอก ผู้นำทางการในชุมชนจะต้องมีบทบาท ปะทะกลั่นกรอง เลือกรสรร บูรณาการให้เหมาะสมกับสภาพของวัฒนธรรมชุมชน รวมทั้งการทำความเข้าใจ

เข้าใจ ขับเคลื่อนการพัฒนา ให้เกิดการเรียนรู้กับคนกลุ่มใหญ่ที่อยู่ในชุมชน ถ้าแนวคิดใหม่ที่เข้ามา
ขัดแย้งกับความเชื่อพื้นฐานคติความเชื่อเดิมจะทำให้เกิดการพัฒนาไม่ยั่งยืน

แผนภาพที่ 18 โครงสร้างการบริหารจัดการของชุมชน

บทที่ 8

สรุปผลการวิจัย การอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง การพัฒนากระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) พัฒนาตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง 2) วิเคราะห์กระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง และ 3) เสนอแนะแนวทางในการจัดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

การวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) อยู่บนพื้นฐานของชุมชน ซึ่งมีการผสมผสานเทคนิคการวิจัยหลายประเภท เพื่อตอบคำถามในประเด็นที่ต่างกักัน การวิจัยแบ่งออกเป็น 3 ตอนคือ ตอนที่ 1 เป็นการสร้างตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง ตอนที่ 2 เป็นการวิเคราะห์กระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง และตอนที่ 3 เป็นการสังเคราะห์การเรียนรู้ของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

พื้นที่ศึกษาวิจัยเรื่องนี้เป็นชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงทั้งหมด 8 ชุมชน ตามขั้นตอนของการศึกษาวิจัย คือ

ตอนที่ 1 มี 4 ชุมชน ประกอบด้วย

1. บ้านเรกะติ หมู่ที่ 5 ตำบลแม่อุสุ อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก
2. บ้านหนองอิงใต้ หมู่ที่ 7 ตำบลนาเกียน อำเภอ อมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่
3. บ้านแก่งปลาเลา หมู่ที่ 10 ตำบลนาปู่ป้อม อำเภอปางมะผ้า จังหวัด

แม่ฮ่องสอน

4. บ้านห้วยเสือเฒ่า หมู่ที่ 4 ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ตอนที่ 2 มี 4 ชุมชน ประกอบไปด้วย

1. บ้านโป๊กกะโหล้ง หมู่ที่ 1 ตำบลแม่แดด อำเภอ แม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่
2. บ้านทุ่งจำเริง หมู่ที่ 3 ตำบลอมก๋อย อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่
3. บ้านห้วยปูลหวง หมู่ที่ 4 ตำบลยางเปียง อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่

4. บ้านพลังแห หมู่ที่ 12 ตำบลนาเกียน อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่

ตอนที่ 3 เป็นการสังเคราะห์ข้อมูลทั้ง 8 ชุมชนข้างต้น

สรุปผลการวิจัย

ตอนที่ 1 ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

ศึกษาชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง 4 ชุมชนคือ บ้านเรกะติเป็นชุมชนกะเหรี่ยงสะกอ บ้านหนองอึ่งใต้เป็นชุมชนกะเหรี่ยงโป บ้านแก่งปลาเลาเป็นชุมชนกะเหรี่ยงตองสู และบ้านห้วยเสือเผ่าเป็นชุมชนกะเหรี่ยงคะยา พบว่า

1. ความแตกต่างระหว่างกลุ่ม

ความต้องการจำเป็นของชุมชนกะเหรี่ยงทั้ง 4 กลุ่ม คือ สะกอ โป คะยาและตองสู ไม่มีความแตกต่างกัน แต่จะมีความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมลดลงในชุมชนบ้านแก่งปลาเลา และบ้านห้วยเสือเผ่าเพราะมีการรับเอาวัฒนธรรมของไทยใหญ่เข้ามา เนื่องจากการอยู่ร่วมกัน ประกอบกับการคมนาคมและการสื่อสารสะดวก

2. ความต้องการจำเป็นของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง พบว่ามีความต้องการจำเป็น 6 ประการ คือ

2.1 การมีข้าวเพียงพอต่อการบริโภค

2.2 การมีรายได้สมดุลง่าย

2.3 การมีพื้นที่ป่าใช้สอย

2.4 การมีน้ำใช้เพียงพอกับความต้องการ

2.5 การมีความเป็นธรรมในชุมชน

2.6 การมีสุขภาพดี

3. วิธีการคิดของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง มีลักษณะสำคัญ 2 ประการคือ

3.1 ความเป็นองค์รวม (Holistic) เชื่อมโยงทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม มีความสัมพันธ์ทั้งความคิด จิตใจของตนเอง ของชุมชน รวมทั้งความสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งที่อยู่เหนือกว่าธรรมชาติ และให้ความสำคัญต่อการเป็นชุมชนมากกว่าส่วนบุคคล

3.2 ความหลากหลาย (Diversity) ของวิธีการดำรงชีพ เพื่อจะดำรงชีวิตอยู่ได้ในพื้นที่สูง ซึ่งมีความจำกัดทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติอันเนื่องมาจากสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศที่มีความเฉพาะของตน มีความหลากหลายของผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อ และความหลากหลายของพืชพันธุ์ในการประกอบอาชีพ

4. ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง มี 4 ตัวชี้วัดคือ

4.1 การรักษาความเชื่อและค่านิยมของคนกะเหรี่ยงที่มีต่อธรรมชาติ

ตัวชี้วัดดังกล่าวมาจากความเชื่อของคนกะเหรี่ยงว่า “ทุกสรรพสิ่งล้วนมีเจ้าของ” และ “อำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นผู้ดูแลทรัพยากร สามารถบันดาลทำให้เกิดผลทั้งด้านดีและไม่ดีแก่คนได้” การทำผิดตามความเชื่อดังกล่าวจะส่งผลต่อการเจ็บป่วยของคน ครอบครัว และชุมชนของผู้เกี่ยวข้องด้วย คนกะเหรี่ยงจึงพยายามประพฤติตนตามจารีตของชุมชน มีการใช้ทรัพยากรแต่เพียงความจำเป็น ไม่ยึดครอบครองไว้เป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัว ทำให้ชุมชนกะเหรี่ยงสามารถดำรงอยู่อย่างมีความสุขและรักษาทรัพยากรธรรมชาติไว้ได้

4.2 การรักษาวิถีการปลูกข้าวเชิงประเพณีของคนกะเหรี่ยง

ตัวชี้วัดดังกล่าวมาจากเงื่อนไขของชุมชนกะเหรี่ยงที่ตั้งอยู่บนพื้นที่สูง ทำให้มีข้อจำกัดของพื้นที่ทำกินที่มีลักษณะลาดชัน ที่ราบมีน้อย ภูมิอากาศหนาวเย็น ชุมชนกะเหรี่ยงได้พัฒนารูปแบบการปลูกข้าวมี 2 รูปแบบคือ ข้าวไร่สำหรับพื้นที่ลาดชันและข้าวนาสำหรับพื้นที่ราบ การปลูกข้าวสำหรับคนกะเหรี่ยงถือว่าเป็นเรื่องสำคัญที่สุด เพราะประเพณีและพิธีกรรมเกือบทั้งหมดของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงล้วนเกี่ยวพันกับการเพาะปลูกทั้งสิ้น สาระสำคัญของการปลูกข้าวเชิงประเพณีของชุมชนกะเหรี่ยง คือ การเลือกพื้นที่ที่เหมาะสมไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

การจัดสรรพื้นที่เพาะปลูกอย่างเป็นธรรมแก่ทุกคนในชุมชน การใช้พันธุ์ข้าวที่หลากหลาย เพื่อการใช้ประโยชน์ที่แตกต่างกันตามคุณสมบัติของพันธุ์ข้าวแต่ละชนิด ในแง่ของสิ่งแวดล้อมแล้วเป็นปัจจัยที่ยังไม่ให้โรคและแมลงศัตรูข้าวระบาด นอกจากนี้ประเพณีการ “เอาวัน” เป็นการช่วยเหลือกันและกันของคนกะเหรี่ยง ซึ่งนอกจากจะทำให้ทำงานของแต่ละครัวเรือนสำเร็จตามเป้าหมายแล้ว การ “เอาวัน” ยังช่วยทำให้สมาชิกในชุมชนได้มีโอกาสสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกัน เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ของแต่ละคน การรักษาวินัยการปลูกข้าวเชิงประเพณี จะทำให้ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีข้าวเพียงพอต่อการบริโภค รักษาสิ่งแวดล้อมไว้ได้ รวมทั้งสามารถปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อของชุมชนได้

2.3 การรักษามิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ตัวชี้วัดนี้สะท้อนแนวคิดของคนกะเหรี่ยงว่า “ได้กินจากป่าต้องรักษาป่า ได้กินจากน้ำต้องรักษาน้ำ” ดังนั้นการดำรงชีวิตของคนกะเหรี่ยงที่ผูกพันอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติ จึงมีความจำเป็นต้องรักษาป่าและน้ำเอาไว้เพื่อความอยู่รอดของของชุมชน การปลูกข้าวไร่ของคนกะเหรี่ยงมีลักษณะเป็นพื้นที่หมุนเวียน เป็นการทำไร่ในระยะเวลาสั้นแต่ทิ้งป่าให้ฟื้นตัวในระยะยาว (Short Cultivation-Long Fallow) มีลักษณะเป็นการปลูกแบบยังชีพ ผลิตข้าวเพื่อการบริโภคในครัวเรือน พร้อมกันนี้ยังมีการปลูกพืชผักอื่น ๆ ควบคู่ไปกับการปลูกข้าวด้วย วิธีการดังกล่าวเป็นการใช้ทรัพยากรไม่มากจนเกินไป การใช้และรักษาป่าอย่างสมดุลกันทำให้ทรัพยากรฟื้นตัวขึ้นเองตามธรรมชาติได้ ในการปลูกข้าวไร่ยังต้องอาศัยภูมิปัญญาในการตัดฟันไม้ การถางไร่ การเผาไร่ การปลูกตามไฟ และการปักไร่ หากทำอย่างหนึ่งอย่างใดไม่สมบูรณ์จะทำให้ธรรมชาติเสียสมดุลและผลผลิตจะได้น้อยกว่าที่ควรจะเป็น นอกจากนี้ยังต้องมีภูมิปัญญาในการจัดระบบน้ำของชุมชนซึ่งประกอบไปด้วย น้ำในระบบเหมืองฝายสำหรับการทำนาข้าว และระบบประปาภูเขาสำหรับน้ำดื่มมาใช้ในชุมชน

2.4 การรักษาริยธรรมของชุมชนกะเหรี่ยง

ตัวชี้วัดนี้สะท้อนความเชื่อของคนกะเหรี่ยงเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่า “คนไม่เห็นแต่ผีเห็น” ดังนั้นคนกะเหรี่ยงโดยทั่วไปจะประพฤติตนให้ถูกต้องตามจารีตของชุมชนซึ่งสอดคล้องกับหลักศีลธรรมทั้งต่อหน้าและลับหลังผู้อื่น เช่น การไม่เบียดเบียนคนอื่น การเคารพผู้

อาวุธ การไม่ลักทรัพย์ การไม่ผิดประเวณี สำหรับการตัดสินความผิดของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง ชุมชนจะใช้หลักความเป็นธรรม มีการรับฟังความเห็นของคนต่างๆ โดยเฉพาะผู้อาวุธ กรรมกรหมู่บ้าน การลงโทษเป็นไปตามลำดับความผิด ตั้งแต่การตักเตือน การปรับไหม และให้ออกจากหมู่บ้าน คนทำผิดถ้าไม่ยอมรับสารภาพที่จะย้ายออกจากหมู่บ้านไปได้

ตอนที่ 2 ผลการวิเคราะห์การเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

ผลการศึกษาชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง 4 ชุมชนคือ บ้านโป๊กกะโหล่ง บ้านทุ่งจำเริง บ้านห้วยปูลหวง และบ้านพลังแห พบว่า

1. การพัฒนาของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงปัจจุบัน

ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงในปัจจุบันมีการพัฒนาหลายประการทั้งเป็นผลดีและไม่ดีต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ

1.1 ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีการเปลี่ยนแปลงการนับถือผีมาเป็นการนับถือศาสนาที่เป็นสากลด้วย โดยชุมชนส่วนใหญ่นับถือผีร่วมกับการนับถือศาสนาพุทธ ส่วนน้อยนับถือศาสนาคริสต์ สำหรับครัวเรือนที่นับถือศาสนาคริสต์จะไม่นับถือผี และบางชุมชนที่เปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์เพียงศาสนาเดียว การเปลี่ยนแปลงความเชื่อดังกล่าวนำไปสู่การปรับลดพิธีกรรมลง

1.2 ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงทุกชุมชนยังคงพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิต ทั้งเป็นแหล่งอาหาร ที่อยู่อาศัย ที่ทำมาหากิน และประกอบพิธีกรรม

1.3 ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงที่ยังคงความเชื่อและค่านิยมที่มีต่อธรรมชาติแบบดั้งเดิมยังคงมีการผลิตแบบยังชีพ โดยการปลูกข้าวตามประเพณี มีการใช้ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้คงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติไว้ได้

1.4 ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีการเปลี่ยนผ่านความเชื่อและค่านิยมที่มีต่อธรรมชาติไป มีการเปลี่ยนรูปแบบการเพาะปลูกจากเพื่อยังชีพมาเป็นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า มีการใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ มาใช้ในการเพาะปลูก ทำให้มีผลผลิตสูงขึ้น แต่ทรัพยากรธรรมชาติก็เสื่อมโทรมลงด้วย

1.5 ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงทุกชุมชน มีการเปลี่ยนผ่านการเรียนรู้จากแบบดั้งเดิมมาเป็นการศึกษาศาสน์ใหม่ที่จัดให้โดยรัฐ ทำให้เด็กและเยาวชนรุ่นใหม่สามารถสื่อสารภาษาไทยได้มากขึ้น ทำให้มีการรับรู้ข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น โทรทัศน์ หนังสือ เป็นไปอย่างกว้างขวาง ทำให้คลายความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และยอมรับวัฒนธรรมใหม่ ๆ ได้ง่ายขึ้น

1.6 ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงที่รับเอาวิถีการพัฒนาศาสน์ใหม่ที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ทำให้ชุมชนมีสาธารณูปโภคและเกิดความสะดวกสบายมากขึ้น รัฐและเอกชนเข้ามามีบทบาทสูงในการพัฒนา ในขณะที่บางชุมชนที่ยังคงวิถีชีวิตในแบบเดิม เน้นการพึ่งพาตนเอง การพัฒนามีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป ปัญหาจริยธรรมและความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนยังมีน้อย

1.7 ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงที่รับเอาวิถีการดูแลสุขภาพและการรักษาพยาบาลสมัยใหม่มาใช้ในวิถีชีวิต มีการใช้ส้วมมากขึ้น บางชุมชนมีน้ำประปาใช้ มีการจัดการขยะและสภาพแวดล้อมภายในชุมชน มีการจัดระเบียบสัตว์เลี้ยงให้อยู่ภายในบริเวณที่กำหนด ทำให้ประชาชนมีสุขภาพอนามัยดีขึ้น

1.8 ชุมชนมีการปรับโครงสร้างการบริหารจัดการของชุมชนใหม่ เหมือนกับชุมชนอื่น ๆ ของประเทศ จากเดิมที่มีลักษณะเป็นชุมชนที่มีอิสระในการปกครองและการประกอบพิธีกรรมของตนเอง ดังนั้นผู้นำในอดีตจึงเป็นทั้งผู้ปกครองและผู้ประกอบพิธีกรรม ในปัจจุบันชุมชนไม่ได้มีอิสระเหมือนในอดีตต้องขึ้นกับรัฐ มีกำนัน และผู้ใหญ่บ้านทำหน้าที่เป็นผู้แทนของรัฐที่อยู่ในชุมชน ผู้นำแบบใหม่เป็นบุคคลที่มีความสามารถในการสื่อสารภาษาไทยและมีความรู้ความเข้าใจวิถีการพัฒนาศาสน์ใหม่

1.9 ชุมชนมีแนวโน้มเป็นหนี้สินมากขึ้นเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตมาปลูกพืชเชิงเดี่ยวแล้วประสบปัญหาการขาดทุน ครอบครัวยืมค่าใช้จ่ายในการศึกษาของลูกมากขึ้น มีสินค้าอุปโภคบริโภคใหม่ ๆ ที่ชุมชนสามารถเข้าถึงมากขึ้น ในขณะที่รายได้ที่เป็นเงินสดมีความไม่แน่นอน คนกะเหรี่ยงไม่ชอบเป็นหนี้สิน แต่มีแหล่งให้กู้ยืมในแบบต่าง ๆ มากขึ้น ทั้งของรัฐ ชุมชนและเอกชน เช่น กองทุนหมู่บ้าน กองทุนพัฒนาอาชีพ เงินผ่อนค่าสินค้า วัสดุลงทุน การเกษตร ทำให้มีค่าใช้จ่ายมากขึ้น ชุมชนมีความพยายามในการแก้ปัญหาโดยการนำวิธีการจัดตั้งกองทุนไว้สำหรับเป็นแหล่งเงินทุนไว้ใช้ในยามจำเป็น ทั้งเพื่อลงทุนในการประกอบอาชีพและการนำไปใช้สอยในครัวเรือนในยามที่จำเป็น มีการส่งเสริมให้ชุมชนมีการออมเงินเพื่อการพึ่งตนเอง เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ จัดตั้งระบบสวัสดิการของชุมชนทั้ง คนชรา การฌาปนกิจศพ เป็นต้น

2. ปัจจัยในการเปลี่ยนผ่านการพัฒนาของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงเปลี่ยนผ่านการพัฒนาจากแบบดั้งเดิมมาสู่การพัฒนาสมัยใหม่ที่เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ มี 2 ประการ คือ

2.1 ปัจจัยภายในชุมชน เกิดจากการเพิ่มขึ้นของประชากร ประมาณร้อยละ 4-5 ต่อปี ทั้งจากการเกิดและการอพยพมาจากพื้นที่อื่น ทำให้พื้นที่ทำกินมีไม่เพียงพอกับความ ต้องการ ปัญหาการเจ็บป่วย ชุมชนมีความยากลำบากในการดำรงชีวิตเนื่องจากการคมนาคมที่ไม่สะดวก อากาศหนาวเย็น การไม่รู้หนังสือ ความต้องการเงินตราสำหรับใช้ในการดำรงชีวิต และการศึกษาของบุตรหลานเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่อำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนไม่สามารถแก้ปัญหาความต้องการแบบใหม่ได้ ชุมชนกะเหรี่ยงจึงยอมรับการพัฒนาแบบใหม่ซึ่งสามารถตอบสนองต่อความต้องการได้มากกว่า

2.2 ปัจจัยภายนอกชุมชน เกิดจากการตั้งสถานศึกษาทั้งในรูปแบบโรงเรียนหรือศูนย์การเรียนรู้ การเข้ามาของศาสนาสากลได้แก่ ศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์ การพัฒนาระบบการคมนาคมและการติดต่อสื่อสาร การพัฒนาระบบป้องกันและส่งเสริมสุขภาพ การบังคับใช้กฎหมายป่าไม้และสิ่งแวดล้อมของรัฐ การจัดระบบการปกครองของทางราชการ นโยบายการพัฒนาของรัฐ และระบบการค้าเสรีซึ่งทำให้เอกชนเข้ามาส่งเสริมการค้าขายมากขึ้น เป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการเปลี่ยนผ่านชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงไปสู่การพัฒนาที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

3. กระบวนการเปลี่ยนผ่านชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

การเปลี่ยนผ่านชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้นั้น ชุมชนกะเหรี่ยงต้องให้ความสำคัญต่อภูมิปัญญาและแนวทางการพัฒนาในแบบดั้งเดิม โดยเรียนรู้จากการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ (Transformative Learning) ไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีขั้นตอนในการเปลี่ยนผ่าน 3 ขั้นตอนคือ

3.1 การเปลี่ยนแปลงสมมุติฐานของชุมชน ต้องทำให้ชุมชนมีความตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาที่เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เกิดความประสงค์ที่จะแสวงหาแนวทางใหม่ซึ่งเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน มีความสมดุลทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ให้ความสำคัญต่อความเชื่อดั้งเดิม วัฒนธรรมประเพณีของชุมชน

3.2 การเปลี่ยนมโนทัศน์เพื่อหาแนวทางการพัฒนาใหม่ เกิดจากบุคคลที่อยู่ภายในชุมชนต้องเห็นพ้อง มีความต้องการและขับเคลื่อนไปสู่การปฏิบัติ โดยการทบทวนปัญหาอุปสรรคของการพัฒนาที่ผ่านมาของชุมชน มีการวิเคราะห์คุณค่าของภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน รวมทั้งวิเคราะห์คุณค่า จุดอ่อนจุดแข็งของภูมิปัญญาสมัยใหม่ที่มีต่อชุมชน กำหนดวิธีการปฏิบัติที่สอดคล้องกับเป้าหมายและความต้องการที่เหมาะสม เพื่อประโยชน์ทั้งในปัจจุบันและอนาคต นอกจากนี้หน่วยงานราชการมีบทบาทในการกำหนดนโยบาย แนวทาง ตลอดจนความรู้เพื่อสนับสนุนให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

3.3 การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของชุมชน เป็นการขับเคลื่อนชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงไปสู่การปฏิบัติเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น จำเป็นต้องมีการเรียนรู้ตามประเพณีของชุมชนนอกเหนือไปจากการเรียนรู้ในแบบใหม่ การพัฒนาจำเป็นต้องสอดคล้องกับสภาพปัญหา วิถีชีวิตและความต้องการของชุมชน เป็นการพัฒนาอย่างต่อเนื่องค่อยเป็นค่อยไปให้ความสำคัญต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น ผสมผสานความรู้แผนใหม่ในการดูแลสุขภาพอนามัยและการบริหารจัดการชุมชน

ตอนที่ 3 ผลการสังเคราะห์การเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

1. ภูมิปัญญาของชุมชนกะเหรี่ยง

จากการศึกษาพบว่าภูมิปัญญาของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงเป็นปัจจัยสำคัญในการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ภูมิปัญญาดังกล่าวมี 2 ส่วนประกอบกัน คือ

1.1 คุณธรรมของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง เป็นภูมิปัญญาที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนที่จำเป็นต้องสงวนรักษาไว้ มี 7 ประการ ประกอบไปด้วย

1) การไม่ใช้สิทธิครอบครองในทรัพยากรธรรมชาติ คุณธรรมดังกล่าวนี้มีคุณค่าในแง่ของการไม่ยึดไว้เป็นของส่วนตน จึงเกิดความนอบน้อมที่จะใช้ด้วยความเกรงใจ และยอมรับแบ่งปันการใช้ร่วมกับผู้อื่น

2) การสำนึกในบุญคุณทั้งคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ซึ่งช่วยทำให้มีการรักษาทรัพยากรธรรมชาติไว้ได้ และทำให้เกิดความเคารพเชื่อฟังกันระหว่างคนในสังคม

3) ความพอเพียง เป็นลักษณะสำคัญของคนกะเหรี่ยงที่มีการเพาะปลูกแบบยังชีพ พอเหมาะกับความต้องการของครอบครัว ไม่เก็บสะสมเอาไว้ ไม่ใช้ทรัพยากรมากจนเกินขีดความสามารถที่จะฟื้นตัวได้เองตามธรรมชาติ

4) ความเป็นธรรม เป็นคุณธรรมสำคัญของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงซึ่งมีจารีตในการจัดการสังคมให้มีความเสมอภาคทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

5) การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นวัฒนธรรมที่ดีของคนกะเหรี่ยงในการจัดการงานให้สำเร็จ ช่วยทำให้สังคมเกิดความสงบสุข มีความผูกพันในทุกข์สุขร่วมกัน

6) การเคารพผู้อาวุโสและคนดี สังคมของคนกะเหรี่ยงโดยทั่วไปมีความเคารพในผู้อาวุโสกว่า รวมทั้งเป็นคนที่เชื่อมั่นในคุณงามความดี คนอาวุโสจะประพฤติตนเป็นแบบอย่างและถ่ายทอดความรู้และคุณธรรมให้แก่ผู้อ่อนอาวุโส ทำให้สังคมมีความมั่นคง

7) การมีส่วนร่วม ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงเป็นชุมชนที่คนมีส่วนร่วมในการปกครองและพัฒนาตนเอง ไม่กีดกันหรือแบ่งแยก เมื่อมีกิจกรรมใด ๆ ในชุมชน จะมีการประชุมปรึกษาหารือกัน แบ่งงานความรับผิดชอบ ช่วยเหลือกัน ชุมชนกะเหรี่ยงไม่กีดกันทางเพศ

1.2 ความรู้ที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

ความรู้เป็นภูมิปัญญาเฉพาะของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง สามารถทำให้ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข สงวนรักษาทรัพยากรธรรมชาติไว้ได้อย่างสมดุล มี 12 เรื่องดังนี้

1) การเลือกพื้นที่เพาะปลูก เพื่อให้สามารถรักษาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติไว้ได้ ทำให้เกิดความไม่มั่นคงทางอาหารของชุมชน

2) การจัดสรรพื้นที่ ทำให้เกิดความเสมอภาคต่อทุกคนในชุมชน รวมทั้งคนอ่อนแอในสังคม เช่น สตรี คนชรา คนพิการ เป็นต้น และสนองความต้องการที่ไม่เท่ากันของแต่ละครอบครัว และการหมุนเวียนการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์แตกต่างกันด้วย

3) ความหลากหลายของพันธุ์พืช การคัดเลือกพันธุ์ ซึ่งเป็นความสามารถในการจัดการทรัพยากรที่เหมาะสมกับภูมิอากาศ ภูมิประเทศ ไม่ใช้สารเคมี รักษาความสมดุลของธรรมชาติ ความรู้ดังกล่าวมีตั้งแต่การคัดเลือกพันธุ์ การเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ เป็นต้น ความรู้ดังกล่าวช่วยให้ชุมชนมีความมั่นคงทางอาหารและสามารถพึ่งตนเองได้

4) การเพาะปลูกและการบำรุงดูแลรักษา คนกะเหรี่ยงใช้ความรู้ทั้งด้านดิน น้ำ ลม ไฟ มาบริหารจัดการ ซึ่งแตกต่างจากความรู้สมัยใหม่ในพื้นที่ราบที่ใช้ปุ๋ยเคมี และสารเคมีในการกำจัดศัตรูพืช

5) การเก็บเกี่ยวและการใช้ประโยชน์ การพัฒนาพันธุ์พืชให้หลากหลายสอดคล้องกับการนำไปใช้ประโยชน์ที่แตกต่างกันทั้งวัตถุประสงค์และช่วงเวลา ทำให้เกิดความรู้เฉพาะเรื่อง เช่น การเก็บเกี่ยว การแปรรูปถนอมอาหาร เพื่อให้มีอาหารเพียงพอต่อการบริโภคตลอดปี

6) การจัดการพื้นที่ดิน การรักษาความอุดมสมบูรณ์ของพื้นดินเป็นปัจจัยสำคัญในการเพาะปลูกให้ได้ผลผลิตเพียงพอต่อการบริโภค ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีความรู้ในการจัดการพื้นที่ดินให้คงความอุดมสมบูรณ์ เช่น การทำไร่แบบหมุนเวียน การจัดพื้นที่ การถางไร่ การเผาไร่ เพื่อให้เถาถ่านกระจายอย่างทั่วถึง การจัดการวัชพืช

7) การจัดการพื้นที่ป่า ป่าเป็นทั้งเป็นแหล่งอาหาร ที่อยู่ ที่ทำกิน ที่ประกอบพิธีกรรม รวมทั้งเป็นแหล่งต้นน้ำ ลำธาร เป็นที่เลี้ยงวัวสำหรับไว้จำหน่ายเป็นรายได้ที่เป็นเงินตราของครัวเรือน ชุมชนกะเหรี่ยงมีวิธีการในการจัดการพื้นที่ป่าเพื่อคงความสมดุลเอาไว้ ให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืนต่อไป

8) การจัดการน้ำ ชุมชนกะเหรี่ยงรู้จักวิธีในการนำน้ำจากแหล่งที่อยู่สูงกว่าแล้วทอนน้ำมาใช้ในภายในชุมชนเรียกว่าระบบประปาภูเขา ถ้าใช้ในการทำนาจะเป็นระบบเหมืองฝาย การจะมีน้ำใช้อยู่ตลอดเวลาจำเป็นต้องอาศัยภูมิปัญญาของชุมชนทั้งการบำรุงดูแลรักษา และการพัฒนาให้ดีขึ้น

9) สัมมาอาชีพของชุมชน คนกะเหรี่ยงมีภูมิปัญญาของตนโดยเฉพาะที่จะประกอบอาชีพโดยสุจริต เช่น การทอผ้า จักสาน ตีมีด ล่าสัตว์ เป็นต้น

10) การรักษาความเจ็บป่วย ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีความรู้ เกี่ยวกับสมุนไพรในการรักษาโรค ความรู้ดังกล่าวมีการสืบทอดต่อกันมา ทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน

11) กฎ ระเบียบของชุมชน ชุมชนกะเหรี่ยงมีกฎ ระเบียบ จารีตของชุมชนที่มีลักษณะเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการห้ามทำผิดต่อธรรมชาติเป็นหลัก นอกจากนี้ยังมีจารีตที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ทำให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

12) การประกอบพิธีกรรม เนื่องจากพิธีกรรมเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตคนกะเหรี่ยงตั้งแต่เกิดจนตาย การประกอบพิธีกรรมมีความสำคัญ เพราะเป็นสื่อกลางที่จะเชื่อมระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้รักษาความเชื่อและค่านิยมของชุมชนที่มีต่อธรรมชาติไว้ได้

2. วิธีการเรียนรู้ของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

การเรียนรู้ของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต ตั้งแต่วัยเด็กจนชรา มีการผสมผสานทั้งคำสอนและพิธีกรรมควบคู่ไปในทุกขั้นตอนของการดำรงชีวิต เป็นการทำซ้ำแล้วซ้ำอีก ทำให้ซึมซับความรู้ คุณธรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องระหว่างความสัมพันธ์ของคนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งที่เหนือกว่าธรรมชาติ เข้าไปในเวลาเดียวกันของทุกช่วงชีวิต ความรู้ที่ถ่ายทอดเป็นความรู้ที่ทำให้ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง สามารถดำรงชีวิตอยู่ในร่วมกันโดยพึ่งพาธรรมชาติได้ เป็นการเรียนรู้เชิงประเพณีมี 4 วิธี คือ

2.1 การเรียนรู้ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ การประกอบอาชีพการเกษตร เลี้ยงสัตว์ งานบ้านงานเรือน การใช้สมุนไพรและการดูแลสุขภาพเจ็บป่วย การทอผ้า ตีมีด จักสาน ซึ่งทำให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้

2.2 การเรียนรู้ผ่านการปรึกษาหารือของชุมชน เป็นการเรียนรู้ในระหว่างการประชุมเพื่อแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชน เป็นการถ่ายทอดจากผู้นำอาวุโสมาสู่ผู้นำรุ่นใหม่ ได้แก่ จาริต ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม ความสัมพันธ์ของคน ประวัติความเป็นมาของชุมชน

2.3 การเรียนรู้ผ่านพิธีกรรม ทำให้ชุมชนซึมซับความรู้ คุณธรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งที่เหนือกว่าธรรมชาติ พิธีกรรมที่สำคัญจะมีตลอดปี คือ พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการปลูกข้าวไร่ พิธีขึ้นปีใหม่ พิธีเลี้ยงผีไร่ ในแต่ละชุมชนหรือครัวเรือนจะมีรายละเอียดที่แตกต่างไปบ้าง พิธีกินข้าวใหม่ พิธีเลี้ยงผีฝาย นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการรักษาอาการเจ็บป่วย การไหว้เจ้าป่า เจ้าเขา ฝัดน้ารวมทั้งพิธีกรรมเกี่ยวกับ การแต่งงาน การเกิด และงานศพ

2.4 การเรียนรู้ผ่านบทเพลงและนิทาน

คนกะเหรี่ยงมีการถ่ายทอดความรู้ คุณธรรมและความบันเทิงผ่านบทเพลงและนิทาน การร้องเพลงทำได้หลายโอกาส เช่น ในระหว่างการเฝ้าไร่กันช่วงทำไร่ งานประเพณีต่างๆของชุมชน เช่น ในงานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานศพ หรือในยามว่างจากการทำไร่ การเล่านิทานของคนกะเหรี่ยงส่วนใหญ่จะจำต่อ ๆ กันมาในลักษณะของตำนานความเชื่อ การ

ทำมาหากิน สุภาสิตสอนใจ ประวัติความเป็นมาของชุมชน ทำให้เกิดความซาบซึ้ง อยากรู้อยากเห็น ปฏิบัติตามคำสั่งสอนเหล่านี้ ตัวอย่างสุภาสิตของคนกะเหรี่ยงหลายเรื่องที่สะท้อนวิถีคิด สามารถจดจำได้ง่าย สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน เช่น

“คนไม่เห็นแต่ผีเห็น” เป็นคำสอนให้ประพฤติดีทั้งต่อหน้าและลับหลัง

“ได้กินจากป่าต้องรักษาป่า ได้กินจากน้ำต้องรักษาน้ำ” เป็นคำสอนให้อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของคนกะเหรี่ยง

“ทำพอเหมาะ กินพอควร ทำกับมือ กินกับปาก อย่าโลภ อย่ากอบโกย” เป็นคำสอนให้เดินสายกลาง อยู่อย่างพอเพียง ไม่โลภมาก

“ผู้หญิงเจ้าของไร่ ผู้ชายเจ้าของนา” เป็นภาพสะท้อนว่าผู้หญิงทำงานในไร่เป็นหลักเพราะมีความละเอียดอ่อน ในขณะที่ผู้ชายมักจะทำงานในนา เพราะต้องใช้แรงมากทำให้เสร็จในเวลาสั้น

“ไปเยี่ยมเยียนหมู่ญาติพี่น้อง มีห่อของติดมือมามากมาย” เป็นภาพสะท้อนคนกะเหรี่ยงเวลาไปเยี่ยมญาติ จะห่อเอาเมล็ดพันธุ์พืชไร่ พันธุ์ผักซึ่งตนเองมีอยู่มากหลากหลาย ไปแจกหรือแลกกับญาติพี่น้องด้วย

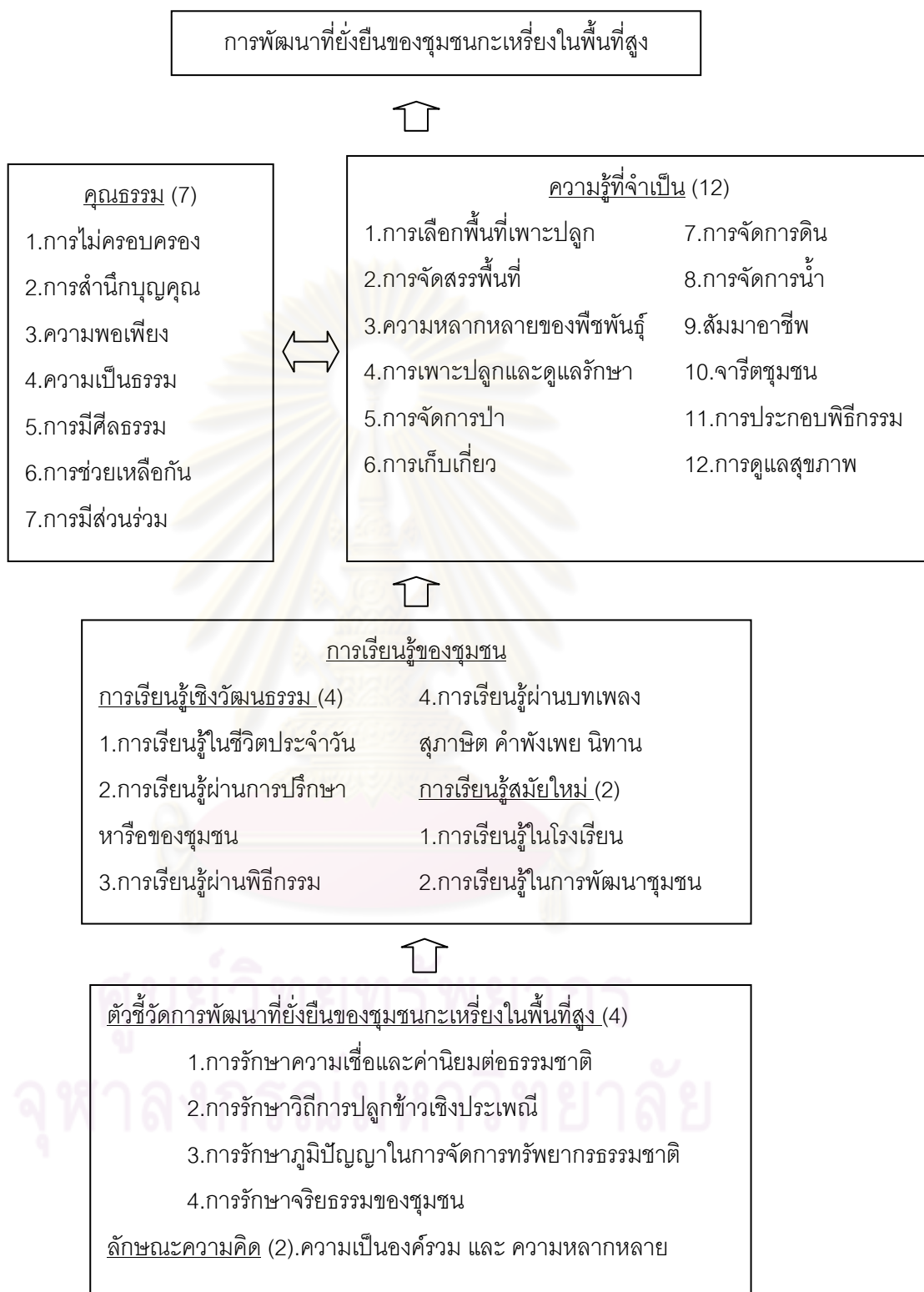
3. การเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนผ่านชุมชนกะเหรี่ยงไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนจำเป็นต้องปรับวิธีการเรียนรู้ของชุมชนใหม่ ประกอบด้วยดังนี้

1. การเรียนรู้เชิงวัฒนธรรม 4 วิธีการ เพื่อให้มีการรักษาภูมิปัญญาของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง ประกอบไปด้วยคุณธรรม 7 ประการ และความรู้ 12 เรื่อง ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตอยู่บนพื้นที่สูง

2. การเรียนรู้สมัยใหม่ในระบบโรงเรียนและการพัฒนาชุมชน รวมทั้งการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งในระดับบุคคลและชุมชน การปรับเปลี่ยนวิธีการเรียนรู้ ให้มีการเรียนรู้เชิงวิพากษ์ การเรียนรู้จากภายนอกชุมชน

แผนภาพที่ 19 สรุปผลการศึกษา

การอภิปรายผล

จากข้อค้นพบในการวิจัยมีประเด็นที่สามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังนี้

1. ภูมิปัญญาเดิมของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงสอดคล้องกับแนวความคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

วิถีคิดพื้นฐานของคนกะเหรี่ยงมีลักษณะเป็นองค์รวม มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ทั้งด้านความเชื่อ การทำมาหากิน คุณธรรมในการอยู่ร่วมกัน การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ สุขภาพอนามัย การคิดของคนกะเหรี่ยงไม่ได้มีลักษณะแยกเป็นส่วน ๆ ไม่มุ่งเรื่องหนึ่งเรื่องใดโดยเฉพาะ แต่จะทำทุกเรื่องให้สอดคล้องไปในเวลาเดียวกัน การดำรงชีวิตของคนกะเหรี่ยงไม่เอาชนะธรรมชาติ แต่มีลักษณะเป็นการพึ่งพาอาศัย ขอเอืมใช้ทรัพยากรธรรมชาติด้วยความอ่อนน้อมและสำนึกในบุญคุณ การกระทำของบุคคลเรื่องหนึ่งเรื่องใดผิดอาจส่งผลกระทบต่ออีกหลายเรื่องได้ ทั้งด้านการทำมาหากิน สุขภาพอนามัย ซึ่งไม่เฉพาะแต่ตัวเขาเองแต่อาจเป็นคนทั้งชุมชน เช่น ข้อห้ามในการทำอะไรในพื้นที่น้ำซับของคนกะเหรี่ยงที่เชื่อว่าเป็นที่อยู่ของเจ้าป่า ใครฝ่าฝืนจะทำให้เกิดการเจ็บป่วยทั้งของตนเองและครอบครัว การทำมาหากินจะผิดเคือง จากข้อห้ามดังกล่าวคนกะเหรี่ยงจึงสามารถรักษาพื้นที่ต้นน้ำของชุมชนเอาไว้ได้ ทำให้มีน้ำใช้ทั้งการเกษตรการอุปโภคบริโภค เป็นต้น วิถีคิดแบบองค์รวมทำให้คนกะเหรี่ยงดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างปกติสุข ในสภาพแวดล้อมที่ทุรกันดารห่างไกล ในภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสูงมีอากาศหนาวเย็นตลอดปี รวมทั้งขาดแคลนสิ่งอำนวยความสะดวกที่เป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตสมัยใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนของพระธรรมปิฎก (2539: 106-109) ว่าเป็นการพัฒนาที่บูรณาการเพื่อทำให้เกิดองค์รวม ซึ่งองค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องต้องมาประสานกันครบ การพัฒนาต้องบูรณาการกิจกรรมทางชีวิตของมนุษย์ให้เข้ากับสังคมและสิ่งแวดล้อมไว้ด้วยกัน จนกระทั่งเกิดความสมดุล จึงเรียกว่าการพัฒนาที่ยั่งยืน และการพัฒนาดังกล่าวต้องอยู่ร่วมกันด้วยดี เบียดเบียนกันน้อยลงและเกื้อกูลกันให้มากขึ้น ไม่มุ่งเอาชนะธรรมชาติ โดยใช้หลักมัชฌิมาปฏิปทาซึ่งเป็นทางสายกลาง เป็นวิถีแห่งความพอดี ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในระบบความสัมพันธ์เจริญงอกงามขึ้นอย่างมีดุลยภาพและเกื้อกูลกัน

การพัฒนาประเทศในช่วง 50 ปีที่ผ่านมา เป็นวิธีการพัฒนาที่ขัดแย้งกับวิถีคิดดั้งเดิมของชุมชนกะเหรี่ยงที่มีลักษณะเป็นแบบพึ่งตนเอง มีความสมดุลกันทุกด้าน การพัฒนาแบบใหม่เป็นการพัฒนาที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมากกว่าด้านอื่น ทำให้ชุมชนกะเหรี่ยงที่อยู่ในพื้นที่สูงที่เคยดำรงชีวิตด้วยการแลกเปลี่ยนสิ่งของที่เป็นระหว่างกัน มาเป็นการใช้เงินตราเป็น

สื่อกลาง ประกอบกับความเจริญทางการคมนาคมสื่อสารทำให้มีสินค้าและบริการใหม่ ๆ เข้ามาสู่ชุมชนพื้นที่สูงมากขึ้น ทำให้ชุมชนกะเหรี่ยงต้องเปลี่ยนวิธีการผลิตจากเพาะปลูกแบบยังชีพ มาเป็นปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า รวมทั้งการออกไปรับจ้างเป็นแรงงานในเมืองเพื่อแสวงหาเงินตรา ความไม่รู้เท่าทันทำให้คนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงต้องประสบกับปัญหาขาดทุนเป็นหนี้สินมากขึ้น โดยเฉพาะจากเงินกองทุนหมู่บ้านและพ่อค้านายทุนที่ส่งเสริมการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงพึ่งตนเองได้น้อยลง ซึ่งเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน

2. ตัวชี้วัดการพัฒนายั่งยืนในบริบทของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

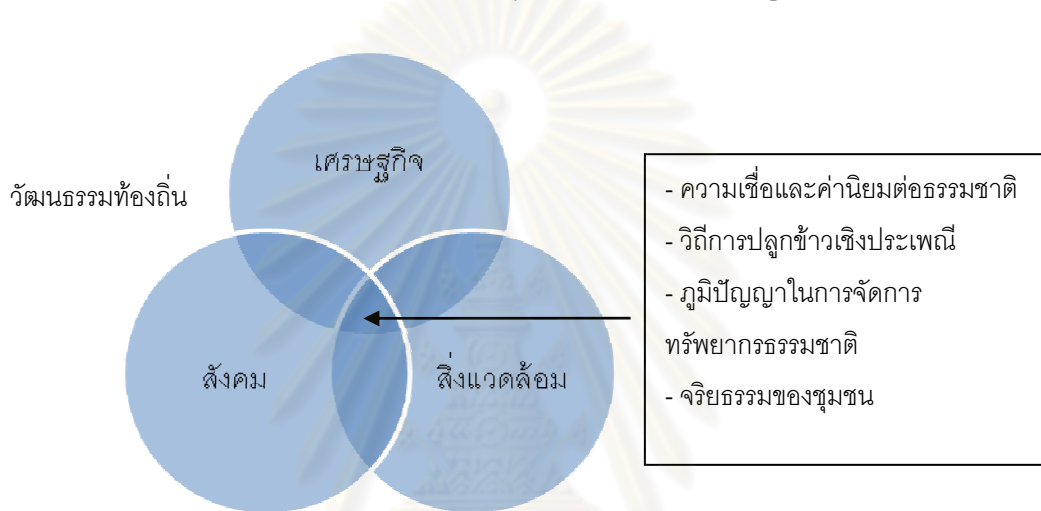
จากลักษณะทางภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงที่มีความเฉพาะของตนเอง ความไม่มั่นคงเพราะต้องพึ่งพิงธรรมชาติในการดำรงชีวิต ทำให้มีความต้องการพัฒนาแตกต่างจากพื้นที่อื่น ได้แก่ ความต้องการข้าวให้เพียงพอต่อการบริโภค ความต้องการน้ำสำหรับอุปโภคบริโภค ความต้องการพื้นที่ป่าที่สมบูรณ์สำหรับที่อยู่ ที่ทำกินและที่ประกอบพิธีกรรม ความต้องการความเสมอภาคเท่าเทียมกันในชุมชน การมีเงินรายได้ที่เพียงพอกับรายจ่าย และการมีสุขภาพดี ความต้องการดังกล่าวเป็นความต้องการพื้นฐานเพียงเพื่อจะดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมั่นคง ไม่ต้องการสะสมเพื่อความมั่งคั่งของครอบครัวและชุมชน

จากผลการวิจัยพบตัวชี้วัดที่แสดงให้เห็นว่าชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีการพัฒนาที่ยั่งยืนมีองค์ประกอบ 4 ประการ คือ การรักษาความเชื่อและค่านิยมต่อธรรมชาติ การรักษาวิถีการปลูกข้าวเชิงประเพณีของชุมชน การใช้ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการรักษาจริยธรรมของชุมชน ตัวชี้วัดดังกล่าวเกิดจากเงื่อนไขและความต้องการโดยเฉพาะของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงที่สะท้อนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมไปในเวลาเดียวกัน ซึ่งจะมีความแตกต่างจากแนวคิดที่แบ่งตัวชี้วัดเป็นด้าน ๆ แล้วประเมินการเปลี่ยนแปลงหรือความสำเร็จที่ละตัวชี้วัดหรือทีละด้าน ซึ่งอาจจะทำให้เกิดการพัฒนาที่ไม่สมดุลกัน

ตัวชี้วัดทั้ง 4 ตัวดังกล่าวเป็นตัวชี้วัดที่แสดงการขับเคลื่อนไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง มีความสอดคล้องกับแนวคิดของ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย (2549) ที่ว่าตัวชี้วัดการพัฒนายั่งยืนในระดับภาค ต้องคำนึงถึงการพัฒนาของภาคว่ามีการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นได้สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนหรือไม่ ทั้งนี้เนื่องจากลักษณะของทุนดั้งเดิม วิถีชีวิต สภาพภูมิศาสตร์ สภาพสังคม สภาพเศรษฐกิจ สภาพแวดล้อม ลักษณะประชากร แนวคิดขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม ประเพณี และวัฒนธรรมของแต่ละภูมิภาคมีความ

แตกต่างกัน นอกจากนี้ตัวชี้วัดดังกล่าว ยังสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาขององค์การศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (พทฐี ศิริบรรณพิทักษ์, 2546) ซึ่งให้ความสำคัญแก่วัฒนธรรมเป็นหลักในการพัฒนา เนื่องจากการพัฒนาที่ผ่านมามุ่งความเจริญทางวัตถุจนละเลยคุณค่าของมนุษย์และวัฒนธรรม ดังนั้นหลักการพัฒนาแบบใหม่จะต้องพัฒนาให้เกิดความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจกับวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน คือการสร้างเสริมความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและรักษาคุณค่าของมนุษย์ไว้ การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวคิดนี้จึงเป็นการพัฒนาควบคู่กับวัฒนธรรม

แผนภาพที่ 20 ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

3. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกะเหรี่ยงพื้นที่สูงและคนไทยพื้นราบ

กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในประเทศไทยเดิมจัดเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ตั้งถิ่นฐานกึ่งถาวร ปัจจุบันส่วนใหญ่ได้เปลี่ยนมาตั้งถิ่นฐานถาวรแล้ว เนื่องจากข้อจำกัดในเรื่องพื้นที่ทำมาหากินและการบังคับใช้กฎหมายของประเทศ กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงเป็นชนกลุ่มน้อยของประเทศไทย แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่โดยใช้เกณฑ์ความแตกต่างทางภาษา คือกลุ่มตองสู-โป และกลุ่มคะยา-สะกอ กะเหรี่ยงทั้ง 4 กลุ่ม คนที่มาจากต่างกลุ่มกันไม่สามารถพูดกันได้ในทุก ๆ ที่มีวัฒนธรรมและประเพณีเกือบจะเหมือนกัน ทั้งด้านความเชื่อ การประกอบพิธีกรรม ภูมิปัญญาการทำมาหากิน กะเหรี่ยงโปและสะกออยู่ในประเทศไทยมาเป็นเวลานานหลายร้อยปีแล้ว ในขณะที่กะเหรี่ยงตองสูและคะยาเพิ่งจะอพยพมาจากสหภาพพม่าเข้ามาอยู่ในประเทศไทยประมาณ 30-40 ปี ส่วนใหญ่เข้ามาอยู่กับชุมชนไทยใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ทำให้มีการผสมผสานวัฒนธรรมกับคนไทยใหญ่ซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่เดิมและนับถือศาสนาพุทธ ในขณะที่มีวิถีชีวิตและการทำมาหากินคล้ายคลึงกัน คือ การปลูกข้าวไร่ซึ่งเป็นการเพาะปลูกเชิงประเพณี มีการประกอบพิธีกรรมตาม

ความเชื่อ การมีกฎ ข้อบังคับในการรักษาจริยธรรมของชุมชนที่คล้ายคลึงกัน รวมทั้งภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

การอาศัยอยู่ในภูมิประเทศซึ่งเป็นพื้นที่สูงของคนกะเหรี่ยงมาเป็นระยะเวลา ยาวนาน ทำให้คนกะเหรี่ยงได้พัฒนาความรู้เฉพาะของชุมชนขึ้น เพื่อที่จะดำรงชีวิตอยู่ในพื้นที่สูง อย่างเป็นปกติสุขได้ ความรู้ดังกล่าวได้ถูกสะสมจนเป็นข้อห้าม ประเพณีและเป็นวัฒนธรรมของ ชุมชนขึ้น ซึ่งมีความแตกต่างจากชุดความรู้ที่ใช้ในพื้นที่ราบ ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ทำให้การติดต่อ ระหว่างชุมชนเป็นไปได้ความยากลำบากไม่เฉพาะกับคนกะเหรี่ยงด้วยกันเท่านั้นยังรวมไปถึงคน กลุ่มอื่นของประเทศ ในปัจจุบันเมื่อการพัฒนาการคมนาคมและสื่อสารทันสมัยมากขึ้น ทำให้ ชุมชนที่อยู่ในพื้นที่สูงมีโอกาสติดต่อกับโลกภายนอกสูงขึ้น ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงพยายาม ปรับตัวเองในการเรียนรู้ภาษาไทย ยอมรับในการปกครองของรัฐ รวมทั้งปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต ยอมรับความรู้และวัฒนธรรมใหม่ ๆ จากภายนอกชุมชน การบริหารจัดการพื้นที่ป่าตามคำแนะนำ ของรัฐ คนกะเหรี่ยงในประเทศไทยไม่ได้ก่อปัญหาความขัดแย้งใด ๆ ให้เกิดขึ้นในสังคม ซึ่ง สอดคล้องกับแนวคิดในการวิเคราะห์ของ อมรา พงศาพิชญ์ (2541:167-172) กล่าวถึงแนวคิดการ ปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์มีหลายรูปแบบ เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนไป ความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติ พันธุ์จำเป็นต้องเปลี่ยน ตัวอย่างของการปรับตัวคือ การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม การบูรณา การทางวัฒนธรรม โดยมีลักษณะของการปรับตัวให้สามารถอยู่ร่วมกันในสังคม ไม่ให้เกิดการ ขัดแย้งที่รุนแรง และเกิดการบูรณาการทางวัฒนธรรม

4. ภูมิปัญญาของชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญการเปลี่ยนผ่านไปสู่พัฒนาที่ ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

ผลการศึกษาพบว่า ภูมิปัญญาของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงประกอบไปด้วย 2 ส่วน คือ คุณธรรม และความรู้ คุณธรรมที่จำเป็นในการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของ ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมี 7 ประการคือ การไม่ถือสิทธิครอบครอง การสำนึกในบุญคุณ ความ พอเพียง ความเสมอภาค การช่วยเหลือและการปรารถนาดีต่อกัน การเคารพผู้อาวุโสและ คนดี และการมีส่วนร่วม เป็นคุณธรรมพื้นฐานของคนกะเหรี่ยง ซึ่งสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียง ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานให้แก่ประชาชนชาวไทย (สำนักงาน คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549: สฐ) ความรู้และคุณธรรมดังกล่าวทำ ให้ชุมชนกะเหรี่ยงมีการรักษาความเชื่อและค่านิยมต่อธรรมชาติ การรักษาวิถีการปลูกข้าวเชิง ประเพณีของชุมชน การใช้ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการรักษาจริยธรรม ของชุมชน

คุณธรรมทั้ง 7 ประการ และความรู้ 12 เรื่อง เป็นภูมิปัญญาของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงที่มีมาแต่เดิม การพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนจำเป็นต้องสงวนรักษาความรู้และคุณธรรมดังกล่าวไว้ หากเสื่อมสูญไปแล้วยากที่จะทำให้กลับคืนมาได้โดยง่าย ดังตัวอย่างผลการวิจัยในตอนต้นที่ 2 ที่ได้จัดทำเป็นโครงการพัฒนาชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง พบว่าชุมชนบ้านห้วยปูลวงมีครัวเรือนจำนวนมากไม่ยอมคืนเงินกองทุนหมู่บ้าน เป็นปัญหาทางจริยธรรมของชุมชน ซึ่งขัดแย้งกับพฤติกรรมและความเชื่อตามปกติของคนกะเหรี่ยง ที่สันโดษ ไม่นิยมเป็นหนี้สินใคร และมีความสำนึกในบุญคุณไม่เฉพาะแต่คนด้วยกันเท่านั้น ยังรวมถึงคนกับผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วย สาเหตุมาจากการเปลี่ยนแปลงความเชื่อของชุมชน ภายหลังจากที่ชุมชนบ้านห้วยปูลวงมาศึกษาดูงานที่บ้านทุ่งจำเริง ซึ่งมีประสบการณ์ในการดำเนินกองทุนต่าง ๆ ของชุมชนจนประสบความสำเร็จได้รับการยอมรับทั้งในระดับจังหวัดและประเทศ เมื่อชุมชนบ้านห้วยปูลวงนำไปทำ ปรากฏว่าปัญหาดังกล่าวยังไม่คลี่คลายลง คนเกือบทั้งหมดในชุมชนยังไม่ยอมชำระเงินยืมคืนกองทุน เนื่องจากในกระบวนการแก้ไขปัญหาชุมชนไม่ได้มีเป้าหมายไปที่สาระสำคัญตามความรู้และคุณธรรมทั้ง 8 ประการ วิธีการแก้ไขปัญหาของชุมชนจึงทำได้แต่เพียงเปลือกนอก ไม่สามารถที่จะเข้าไปแก้แก่นแท้ของปัญหาได้ การเสริมสร้างความรู้และคุณธรรมดังกล่าวต้องใช้เวลาที่ยาวนาน ดังนั้นการสงวนรักษาไว้ซึ่งความรู้และคุณธรรมที่มีมาแต่เดิมของชุมชนจึงเป็นสิ่งที่สำคัญ

5. วิธีการเรียนรู้ของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงแตกต่างจากการศึกษาแบบใหม่

จากผลการศึกษาพบว่าวิธีการเรียนรู้ดั้งเดิมของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงนั้น เป็นการเรียนรู้ตามประเพณีเกิดขึ้นภายใต้วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชนเอง ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ เพ็ญศิริ จีระเดชากุล (2541) ที่ว่าการเรียนรู้ของชุมชนกะเหรี่ยงเป็นกระบวนการที่ทำให้สามารถดำรงชีวิตกับผู้อื่นในชุมชนและธรรมชาติได้อย่างกลมกลืน และเป็น การสืบทอดวัฒนธรรมของชุมชนกะเหรี่ยงไปด้วยในขณะเดียวกัน อาศัยแหล่งการเรียนรู้ที่มีอยู่รอบตัว ทั้งในครอบครัว ในหมู่บ้าน ในธรรมชาติซึ่งประกอบไปด้วย ดิน ป่า แม่น้ำลำธาร ภูเขา สัตว์ คน และชุมชน โดยมีเนื้อหาของการเรียนรู้ที่จะรวมถึงทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับชีวิตคือ ชีวิตสังคม ได้แก่ ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม จริยธรรม ที่มาของบรรพบุรุษ ศิลปะต่างๆ เช่น การร้องเพลง เต้นรำ การทอผ้า การเลือกที่ตั้งหมู่บ้าน การจัดองค์กรและความสัมพันธ์ในครอบครัว ในชุมชน การดูแลสุขภาพ เป็นต้น และการทำมาหากิน ได้แก่การทำไร่ ซึ่งรวมถึงการเลือกพื้นที่ทำไร่ การถางไร่ การตากไร่ การเผาไร่ การปัก การควบคุมวัชพืชและโรคพืช การเกี่ยวข้าว และการเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น ความรู้เหล่านี้ไม่ได้แยกเป็นด้านๆ อย่างที่กล่าวไว้ หากมีความสัมพันธ์กันเป็นองค์รวมสอดแทรกอยู่ในชีวิตจริง ทั้งยังเป็นความรู้ที่ไม่ได้แยกเนื้อหาหรือทฤษฎีออกจากการปฏิบัติ หาก

ผสมกลมกลืนอยู่ในเนื้อเดียวกัน ผู้สอนจะไม่ได้จำกัดอยู่ที่คนใดคนหนึ่ง อาจจะได้แก่ พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย รุ่นพี่ ผู้อาวุโส หมอผี รวมถึงการเรียนรู้ด้วยตนเอง กระบวนการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ ตลอดเวลาทั้งกลางวันและกลางคืน ทั้งเวลาทำงานในไร่ งานประเพณีต่าง ๆ การพบปะสนทนา และเกิดขึ้นได้หลายวิธี เช่น การถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ผ่านตำนาน นิทาน ทา ผ่านข้อห้ามและ ข้อปฏิบัติต่าง ๆ ประเพณี พิธีกรรม อาจจะเป็นการถ่ายทอดโดยตรงจากพ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ เช่น ผู้ชายให้รู้จัก การสาน การตีมีด ล่าสัตว์ ส่วนผู้หญิงจะสอนให้ทอผ้า ทำงานบ้าน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการเรียนรู้โดยการปฏิบัติจริง การเรียนรู้โดยการสังเกตจากธรรมชาติ และการ เลียนแบบ กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกเป็นส่วน ๆ อาจเกิดขึ้นจากหลาย ๆ วิธีใน ขณะเดียวกัน นอกจากนี้คนกะเหรี่ยงยังเรียนรู้จรรยาบรรณไปในขณะเดียวกันด้วย ในขณะที่การจัด การศึกษาสมัยใหม่โดยรัฐนั้น มีแหล่งให้การศึกษาในรูปแบบของโรงเรียนและห้องเรียน เนื้อหาของ การเรียนรู้จะปรากฏอยู่ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน เหมือนกับโรงเรียนทั่วประเทศ ความรู้ที่ กำหนดให้เรียน เช่น วิชาภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ เป็นต้น ซึ่งกำหนดเป็นหลักสูตร แกนกลางร้อยละ 80 และให้โรงเรียนกำหนดหลักสูตรท้องถิ่นเองร้อยละ 20 ครูจะเป็นผู้สอนหลัก เนื่องจากครูได้รับการฝึกอบรมมาทั้งในด้านเนื้อหาความรู้ที่จะสอน และวิธีการสอน เวลาเรียนมัก กำหนดตามปฏิทินของกระทรวงศึกษาธิการ แต่ก็อาจยืดหยุ่นตามฤดูกาลทำการเกษตรของชุมชน บ้าง แต่ก็ยังมีการกำหนดระยะเวลาในการเรียนตลอดหลักสูตรเอาไว้ชัดเจน วิธีการวัดและ ประเมินผลส่วนใหญ่ใช้ข้อสอบเพื่อวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เนื่องจากเป็นวิธีการที่ถือว่าเป็น “มาตรฐาน” และ “ตรวจสอบ” ได้

แม้ว่าในภาพรวมชุมชนทั้ง 8 แห่งเป็นคนที่มีความเชื่อสายกะเหรี่ยงเหมือนกัน แต่ชุมชน แต่ละแห่งมีความแตกต่างกัน เนื่องจากมีบริบทและเงื่อนไขจากการปรับตัวต่อสภาวะแวดล้อมที่ แตกต่างกัน อันเนื่องมาจากระยะเวลาของการเริ่มต้นการพัฒนาที่แตกต่างกัน การคมนาคม สื่อสารระหว่างชุมชนเป็นตัวกำหนดความยากง่ายของการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม การอยู่ ร่วมกับคนเผ่าพันธุ์อื่นซึ่งเป็นปัจจัยอีกประการหนึ่งในการทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ รวมทั้ง การเปลี่ยนศาสนาและความเชื่อเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่แตกต่าง กัน เช่น ชุมชนบ้านห้วยปูลงได้ปรับเปลี่ยนความเชื่อและค่านิยมที่มีต่อธรรมชาติไปแล้ว เนื่องจากการเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์มาประมาณ 20 ปี ในขณะที่ชุมชนบ้านพลึงแท้งคงนับ ถือผี และการคมนาคมสื่อสารระหว่างชุมชนยังมีความยากลำบากอยู่ ทำให้การแพร่ของวัฒนธรรม เมืองเข้ามาในชุมชนมีน้อย ชุมชนยังมีคติความเชื่อและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมอยู่ ดังนั้นในการจัดการ เรียนรู้ต่อชุมชนที่มีเงื่อนไขแตกต่างกันควรมีวิธีการที่แตกต่างกันด้วย

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการพัฒนาของชุมชน

1.1 ชุมชนควรปรับรูปแบบพิธีกรรมให้สอดคล้องกับเงื่อนไขที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมีการวิเคราะห์คุณค่าเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรม ชุมชนเห็นคุณค่าเกิดความภาคภูมิใจและนำไปปฏิบัติ

1.2 ชุมชนควรคงวิถีการผลิตแบบยังชีพไว้ เนื่องจากเป็นภูมิปัญญาของชุมชนพื้นที่สูง ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและสามารถพึ่งตนเองได้ ในขณะที่การทำเกษตรเพื่อการค้า เป็นการปลูกพืชเชิงเดี่ยว มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติมากทำลายสิ่งแวดล้อม การลงทุนสูงแต่ราคาผลผลิตขึ้นกับตลาดภายนอก ชุมชนยังมีความรู้ไม่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาด

1.3 ชุมชนควรรักษาวิถีการปลูกข้าวเชิงประเพณี เนื่องจากจะทำให้มีการผลิตข้าวเพียงพอต่อการบริโภคแล้ว ยังเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนของชุมชนไว้ด้วย

1.4 ควรมีการผสมผสานวิธีการจัดการป่าตามประเพณีและแบบราชการ ซึ่งจะทำให้ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีพื้นที่สำหรับการทำมาหากิน ที่อยู่อาศัย ประกอบพิธีกรรม ในส่วนการจัดการป่าตามแบบราชการนั้นจะช่วยรักษาพื้นที่ป่าให้สมบูรณ์เป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยรวมต่อไป

1.5 ควรใช้ระบบธนาคารข้าวเพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนข้าวตามฤดูกาล การมีธนาคารข้าวจะช่วยทำให้ครัวเรือนที่ขาดแคลนสามารถยืมข้าวจากธนาคารข้าวไปใช้ก่อน แล้วนำมาคืนในภายหลัง เมื่อตนเองผลิตข้าวในฤดูกาลใหม่ได้แล้ว

1.6 ควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของกลุ่มต่าง ๆ ในการพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มสตรี ซึ่งมีบทบาทในการดูแลคุณภาพชีวิตของคนในครัวเรือนอยู่แล้ว

1.7 ชุมชนควรมีการรักษาวัฒนธรรมและประเพณีไว้ เช่น การผูกข้อมือ การเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือผี การเอาวัน ซึ่งจะช่วยให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นการรักษาคุณธรรมของชุมชน

1.8 ควรมีการใช้กฎหมายควบคุมไปกับกฎตามประเพณีของชุมชน ในการกำกับควบคุมสมาชิกในชุมชนให้มีการปฏิบัติตนสอดคล้องกับกฎหมายบ้านเมืองและบรรทัดฐานในชุมชน

1.9 ควรมีการผสมผสานวิธีการดูแลสุขภาพ โดยใช้วิทยาการสมัยใหม่ ซึ่งชุมชนไม่มีความรู้มาก่อน เช่น ความรู้เกี่ยวกับเชื้อโรค สุขาภิบาลอาหาร สุขาภิบาลสิ่งแวดล้อม และภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน เช่น สมุนไพร การผูกข้อมือเรียกขวัญ เป็นต้น ซึ่งจะทำให้พึ่งตนเองได้

1.10 ส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วยความรู้และคุณธรรม รวมทั้งการอนุรักษ์พิธีกรรม บทเพลง นิทาน

2. ข้อเสนอแนะในการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาของส่วนราชการและองค์กรภายนอก

2.1 ควรยอมรับภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง เนื่องจากได้ผ่านการพิสูจน์มาเป็นเวลาหลายร้อยปีว่าชุมชนกะเหรี่ยงสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติในพื้นที่สูงโดยไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ

2.2 รัฐควรควบคุมพื้นที่สูงไม่ให้ทำการเกษตรเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า เพราะจะทำให้ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่สูงเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้จะทำให้ขาดทุนเป็นหนี้เพิ่มขึ้นแล้วชุมชนกะเหรี่ยงยังเกิดปัญหาสังคมอีกหลายประการ

2.3 การพัฒนาใด ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง ควรตรงกับความต้องการ ไม่ขัดแย้งกับวัฒนธรรม ส่งเสริมการมีส่วนร่วมจากทุกกลุ่มในชุมชน โดยไม่ให้ขัดแย้งกับคุณธรรม 7 ประการ ที่สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การไม่ครอบครอง การสำนึกในบุญคุณ ความพอเพียง ความเสมอภาค การช่วยเหลือและการปรารถนาดีต่อกัน การเคารพผู้นำอาวุโสและคนดี และการมีส่วนร่วม

2.4 ควรส่งเสริมการดูแลสุขภาพอนามัยของชุมชน เพราะชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงประสบกับปัญหาความเจ็บป่วย อันเนื่องมาจากความรู้เดิมของชุมชนมีไม่เพียงพอต่อการดูแลสุขภาพ จึงต้องการความรู้สมัยใหม่ที่ผสมผสานกับความรู้เดิม โดยเฉพาะสมุนไพรในการรักษาการเจ็บป่วยของชุมชน นอกจากนี้ควรพัฒนาระบบสุขภาพของชุมชน การใช้ส้วมน้ำสะอาด รวมทั้งส่งเสริมบทบาทของ อสม. ในการส่งเสริมสุขภาพของชุมชน

2.5 ควรนำความรู้การบริหารจัดการชุมชนสมัยใหม่มาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมของชุมชน เช่น การจัดการกองทุนต่าง ๆ ของชุมชน การบันทึกการประชุม การส่งเสริมบทบาทของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน

2.6 ควรมีแผนการพัฒนาชุมชนที่หลากหลาย เนื่องจากชุมชนแต่ละแห่งมีความแตกต่างกัน ทั้งในเรื่องของวัฒนธรรมและสภาวะแวดล้อม

3. ข้อเสนอแนะในการจัดการเรียนรู้ของสถานศึกษา

3.1 ควรมีการวิเคราะห์คุณค่าประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่แท้จริง ชุมชนเกิดความเข้าใจและตระหนักในความสำคัญ เกิดความภาคภูมิใจและสามารถปฏิบัติตามได้

3.2 ส่งเสริมให้มีการถ่ายทอดคุณธรรม ความรู้ ภูมิปัญญาของชุมชน ด้วยบทเพลง นิทาน พิธีกรรม โดยใช้ครูท้องถิ่น

3.3 จัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่ออนุรักษ์และสืบสานประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน โดยจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น สามารถปฏิบัติจริงในวิถีชีวิตประจำวันของชุมชนได้ เช่น การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ

3.4 การจัดการเรียนการสอนให้เอื้อต่อการเรียนรู้เชิงประเพณีของชุมชน ทำให้นักเรียนสามารถเรียนรู้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทำมาหากิน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนกะเหรี่ยงได้โดยตรง

4. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

เนื่องจากการวิจัยในครั้งนี้มีระยะเวลาจำกัดและมุ่งศึกษาภาพรวมการพัฒนาของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงในแง่ของความแตกต่างจากคนไทยพื้นราบ ทำให้ขาดรายละเอียดทางมานุษยวิทยาเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างกลุ่มกะเหรี่ยงสะกอ ไป ตองสูและคะยาเอง ซึ่งการศึกษาดังกล่าวจะมีประโยชน์ในการกำหนดแนวทางการพัฒนาในชุมชนกะเหรี่ยงทั้ง 4 กลุ่มที่มีความแตกต่างกัน ดังนั้นในการวิจัยครั้งต่อไปควรมีการศึกษาเปรียบเทียบการพัฒนาและการเรียนรู้ของกลุ่มกะเหรี่ยงสะกอ ไป ตองสูและคะยา

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กนก ฤกษ์เกษม และคนอื่นๆ. **การศึกษาความยั่งยืนของระบบเกษตรที่สูง**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาแห่งประเทศไทย, 2537.

การศึกษานอกโรงเรียน, กรม. **นโยบายกรมการศึกษานอกโรงเรียนสำหรับชุมชนบนพื้นที่สูง**. กรุงเทพมหานคร: กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2538.

การต่างประเทศ, กระทรวง. **แผนการปฏิบัติการ 21 เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน**.

กรุงเทพมหานคร: กระทรวงการต่างประเทศและสมาคมเพื่อชีวิตและสิ่งแวดล้อม, 2537.

กล้า ศิริวรรณ, **สัมภาษณ์**, 7 มิถุนายน 2552.

กาญจนา นินันติ, **สัมภาษณ์**, 8 มิถุนายน 2552.

กาพ พัลลภศิริ, **สัมภาษณ์**, 17 สิงหาคม 2552.

กิวกาญจน์ ราไพ, **สัมภาษณ์**, 17 มิถุนายน 2552.

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (บรรณารักษ์). **มติดูสภาพ: กระบวนทัศน์ใหม่เพื่อสร้างสังคมแห่งสุขภาวะ**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, 2545.

ขจัดภัย บุรุษพัฒน์. **ชาวเขา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสภาพความมั่นคงแห่งชาติ, 2528.

ขวัญชีวัน บัวแดง และคนอื่นๆ. **วิถีชีวิตชาติพันธุ์ในเมือง**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2546.

ขวัญชีวัน บัวแดง. **อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และการเปลี่ยนแปลงศาสนา: ศึกษากรณีกลุ่มชนกะเหรี่ยงในประเทศไทยและพม่า**. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2546.

คะตอ พิไลนพ, **สัมภาษณ์**, 8 สิงหาคม 2552.

คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. **การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทย**. เอกสารประกอบการประชุมประจำปี 2546 ศูนย์การประชุมและแสดงสินค้าอิมแพ็ค เมืองทองธานี จังหวัดนนทบุรี, วันที่ 30 มิถุนายน 2546.

คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบ พ.ศ.2550-2554**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด วิ.จี.พรินติ้ง, 2550.

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน และสิ่งแวดล้อมไทย, สถาบัน. **คู่มือการจัดทำตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย**. โครงการพัฒนาดัชนีชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย ระยะเวลาที่สอง, 2549.

งามพิศ สัตย์สงวน. **หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท รามาการพิมพ์ จำกัด, 2543.

เฉลิมศักดิ์ ชัดตียะ. **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตด้านการเกษตรของชุมชนกะเหรี่ยง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541.

ชนิตา รัชทรัพย์เมือง. **การศึกษาเพื่อการพัฒนาประเทศ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์, 2532.

ชนิตา รัชทรัพย์เมือง. **พื้นฐานการศึกษา หลักการและแนวคิดทางสังคม**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์ดี จำกัด, 2534.

ชนิตา รัชทรัพย์เมือง กรรณิการ์ สัจกุล รัตนา ตุงคสวัสดิ์ และ พชรวรรณ จันทร์รางสุ. **รายงานผลการวิจัยการศึกษาของชาวไทยใหญ่ จีนฮ่อ ลัวะ และ กะเหรี่ยง: การศึกษาเฉพาะกรณีบ้านไม้ลุงชน บ้านถ้ำ บ้านกองลอย และบ้านผาแตก**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.

ชาย โพธิ์สิตา. **ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอัมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2549.

ชิตชยางค์ ยมาภัย. **ยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อการพัฒนาชาวไทยภูเขาตามแนวทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.

ชัยยศ อิมสุวรรณ์. **การพัฒนารูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

ไชยวัฒน์ สายธารอิสระ, **สัมภาษณ์**, 15 มีนาคม 2552.

ซาโนกี อัครบวร, **สัมภาษณ์**, 16 มิถุนายน 2552.

ดลพัฒน์ ยศธร. **การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธศาสตร์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

ดารรุ่ง พงศ์พวง, **สัมภาษณ์**, 6 มิถุนายน 2552.

ดำรงค์ ราศีโรช, **สัมภาษณ์**, วันที่ 19 มีนาคม 2552.

ตะวา รัชนี้บุญมากุล, **สัมภาษณ์**, 16 มีนาคม 2552.

ติ๊ะ ศิริวรรณ, **สัมภาษณ์**, 6 มิถุนายน 2552.

- ทรงพล รัตนวิไลลักษณ์. **การสร้างตัวตนผ่านการปฏิบัติเกี่ยวกับป่าของชุมชนปกากะญอ.**
วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์ปริญญาโท สาขาวิชาการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏ
มหาวิทาลัยเชียงใหม่, 2546.
- ทิพวรรณ คำมา. **การดำรงอยู่ของความเชื่อเรื่องผีของกะเหรี่ยงคริสต์.** วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2546.
- ทัศนีย์ ฉิมสุด. **แบบแผนการดูแลรักษาสุขภาพตนเองด้วยวิธีการแพทย์พื้นบ้านของ
ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง บ้านมอเกอร์ยาง อำเภอพบพระ จังหวัดตาก.** วิทยานิพนธ์
ปริญญาโท มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542.
- ทัศนีย์ หิรัญวงศ์. **การถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านนิเวศวิทยาของชาวกะเหรี่ยง ในพื้นที่อุทยาน
แห่งชาติดอยอินทนนท์.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาการจัดการมนุษย์
กับสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2546.
- ธาวินี สุพุทธิกุล. **ผลของการจัดกิจกรรมการศึกษานอกกระบบโรงเรียนตามทฤษฎีการ
เรียนรู้จากการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ที่มีต่อพฤติกรรมแบบพึ่งพาของผู้ป่วยติดยา
เสพติดของศูนย์บำบัดยาเสพติดในเขต 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้.** วิทยานิพนธ์
ปริญญาโท สาขาวิชาการศึกษานอกกระบบโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2550.
- นริรัตน์ เรืองกิจเงิน. **พฤติกรรมสุขภาพส่วนบุคคลของสตรีวัยเจริญพันธุ์ชาวปกากะญอ.**
วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาศึกษานอกกระบบโรงเรียน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2547.
- นิตยา แสงเล็ก. **รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการแก้ไขปัญหาอนามัยแม่และเด็ก
ชาวเขา.** ลำปาง: ศูนย์พัฒนาอนามัยพื้นที่สูง, 2545.
- นิวัติ ตามี. **โศกนาฏกรรมคนชายขอบ.** เชียงใหม่: ศูนย์ปฏิบัติการร่วมเพื่อแก้ไขปัญหาประชน
บนพื้นที่สูง (ศปส.), 2550.
- นิตา ชูโต. **การวิจัยเชิงคุณภาพ.** กรุงเทพมหานคร: บริษัท พรินต์โพร จำกัด, 2548.
- เนตะ ปราศจากอิทธิพล, **สัมภาษณ์,** 16 สิงหาคม 2552.
- แน ไพรผ่องแผ้ว, **สัมภาษณ์,** 21 เมษายน 2552.
- ปานจิตร สายรอดคำ และณัด ไบยา. **ฮักเมืองน่าน: กว่าจะสรรหามาบนเส้นทางแห่งการเรียนรู้.**
น่าน: มูลนิธิฮักเมืองน่าน, (มปป.).
- บัวคำ ณ เชียงใหม่, **สัมภาษณ์,** 8 มิถุนายน 2552.
- บัวพันธ์ พรหมพักพิง. **การเปลี่ยนผ่านของสังคมเกษตรกรรมและการเปลี่ยนแปลง
ความสัมพันธ์ระหว่างหญิงและชายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.** เอกสาร

ประกอบการประชุม ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) วันที่ 27-29 มีนาคม 2549.

ถาวร กัมพลกุล (ป้อพอ). **ไร้หมุนเวียนในวงจรวิตชนเผ่าปกากะเยอ**. เชียงใหม่: เครือข่าย กองบุญข้าว, 2547.

ประจวบ คำบุญรัตน์ อนุรักษ์ ปัญญานูวัฒน์ และเคน แคมป์. **แนวโนม้ด้านสังคมเกี่ยวกับ ชุมชนบนพื้นที่สูงในทศวรรษหน้า**. เชียงใหม่: สำนักงานกิจการพิเศษ กระทรวงศึกษาธิการ และมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539.

ประชา สิงขรสิริเดช, **สัมภาษณ์**, 20 เมษายน 2552.

ประชาสงเคราะห์, กรม. กองสงเคราะห์ชาวเขา. **ทำเนียบชุมชนบนพื้นที่สูง 20 จังหวัดในประเทศไทย พ.ศ.2540**. นนทบุรี: สหมิตรพริ้นติ้ง, 2541.

ประภัทร ประเสริฐศิริ, **สัมภาษณ์**, 15 มีนาคม 2552.

ประเสริฐ ตระการศุภกร. **การสืบทอดความรู้เกี่ยวกับระบบการทำไร้หมุนเวียนของชุมชน เผ่ากะเหรี่ยง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540.

ประเสริฐ เชื้อสะอาด, **สัมภาษณ์**, 7 สิงหาคม 2552.

ประเสริฐ เชื้อสะอาด, **สัมภาษณ์**, 12 มิถุนายน 2553.

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคนอื่นๆ. **วิถีใหม่แห่งการพัฒนา: วิถีวิทยาศึกษาสังคมไทย**.

กรุงเทพมหานคร: คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

ปิ่นแก้ว ยานะจิตร. **ปัจจัยที่มีผลต่อการบริโภคอาหารของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง อำเภอสบเมย จังหวัดแม่ฮ่องสอน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชาโภชนาการศึกษานอกระบบ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544.

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. **ภูมิปัญญาในเวศวิทยาชนพื้นเมือง: ศึกษากรณีชุมชนกะเหรี่ยงในป่าทุ่งใหญ่นเรศวร**. กรุงเทพมหานคร: โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ, 2539.

เปรมพร ชันติแก้ว. **การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกระบวนการกลายเป็นคนไทยของชาว กะเหรี่ยงในหมู่บ้านแพะ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน**. วิทยานิพนธ์ ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544.

พงษ์เดช ศรีสกุลศิริ, **สัมภาษณ์**, 16 มิถุนายน 2552.

พจนา เอื้องไพบูลย์. **รูปแบบกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน :**

การศึกษาแบบพหุกรณี. ใน มนัสวาศน์ โกวิทยา (บรรณาธิการ) การศึกษานอกระบบ โรงเรียน: แนวทางการศึกษาและกิจกรรมที่หลากหลาย. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ตำราและเอกสารทางวิชาการ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

พัฒนาสังคมและสวัสดิการ, กรม. **ทำเนียบชุมชนบนพื้นที่สูง 20 จังหวัด ในประเทศไทย**

พ.ศ.2545. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เนติกุลการพิมพ์ (2541) จำกัด, 2545.

เพ็ญศิริ จีระเดชากุล. **สถานภาพและการดำรงชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย**

ไทย: การศึกษาของชาวเขาในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2541.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2549.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, 2539.

พระมหาสุทนต์ อากาศโร. **เครือข่ายธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชน (สรส.), 2547.

พลตรี ศิริบรรณพิทักษ์. **เอกสารประกอบการสอนวิชาการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน**.

เอกสารโรเนียว: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

พะไล กิตติธีรยาน, **สัมภาษณ์**, 15 มิถุนายน 2552.

พัชรินทร์ อ้วนชุ่ม, **สัมภาษณ์**, 22 มิถุนายน 2553.

พิทักษ์ อุดธิ, **สัมภาษณ์**, 20 มีนาคม 2554.

พุดเมษา หมีนคำแสน. **ความสามารถในการดูแลตนเองและภาวะสุขภาพของผู้สูงอายุชาวกะเหรี่ยง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542.

ไพฑูรย์ สีนลารัตน์ และคณะ. **การเปลี่ยนผ่านการศึกษาเข้าสู่เศรษฐกิจฐานความรู้**.

กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ, 2550.

ไพฑูรย์ วิริยะอาทร, **สัมภาษณ์**, 5 เมษายน 2552.

มังกร ต่อนรับ, **สัมภาษณ์**, 20 มีนาคม 2554.

มาร์ แมนคอลล. สดใส ชันติวรพงศ์. (แปล). **ฐานันตธาร “ความสุขมวลรวมประชาชาติ” คิดใหม่เกี่ยวกับการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา, 2550.

มือแหลละ พันธุ์กลาง, **สัมภาษณ์**, 16 มีนาคม 2552.

ยนต์ ชุ่มจิต. **การศึกษาและความเป็นครูไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไอดีเอ็นเอสไตร์, 2546.

ยศ สันตสมบัติ และคนอื่นๆ. **นิเวศวิทยาชาติพันธุ์ ทรัพยากรชีวภาพและสิทธิชุมชน**.

เชียงใหม่: บริษัท วิทอินดีไซด์ จำกัด, 2547

รัตมี ศิริชโลม, **สัมภาษณ์**, 16 มีนาคม 2552.

รุ่ง แก้วแดง. **คินภูมิปัญญาไทยสู่การศึกษาของชาติ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2541.

เรณู ลีสุวรรณ. **นโยบายและการจัดการศึกษา โครงการศูนย์การศึกษาเพื่อชุมชนในเขตภูเขา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2534.

ลดาวลัย ชาติไทย (พ.ต.ต). **ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตของประชากรตามแนวชายแดน**.

วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ สาขาประชากรและการพัฒนา คณะสถิติประยุกต์ สถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์, 2548.

เลขาธิการสภาการศึกษา, สำนักงาน. **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพริกหวานกราฟฟิค จำกัด, (มปป.).

เลขาธิการคณะกรรมการนโยบายและอำนวยการแก้ปัญหาความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับชุมชนสิ่งแวดล้อมและการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง, สำนักงาน. **แผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชน สิ่งแวดล้อม และการควบคุมสารเสพติดฉบับที่ 2 (พ.ศ.2540-2544)**.

และจ้ง ราศีโรช, **สัมภาษณ์**, 18 มีนาคม 2552.

วรรธน์ อภินันท์กุล. **แนวคิดทฤษฎีทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ตำราและเอกสารทางวิชาการ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

วาณี ปิ่นประทีป และ สุรณี พิพัฒน์โรจนกุล บรรณาธิการ. **รวมตัวชี้วัดเกี่ยวกับความอยู่เย็นเป็นสุข**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ (สปรส.), 2548.

วาสนา ตุ่นศรี. **การศึกษาปัญหาการใช้หลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งพาตนเอง สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดเชียงราย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2537.

วาสนา มูลอย, **สัมภาษณ์**, 7 สิงหาคม 2552.

วิจิต มูลอย, **สัมภาษณ์**, 7 สิงหาคม 2552.

วิจิต มูลอย, **สัมภาษณ์**, 12 มิถุนายน 2553.

วิลาลินี อโนมะศิริ พรหมภา บุรพาชีพ และ ณรงค์ ใจหาญ. **ชาวเขากับการอนุรักษ์**

ทรัพยากรธรรมชาติ: ป่าไม้และน้ำ. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2541.

วิศนี ศิลตระกูล. **การพัฒนารูปแบบการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตและสังคมตามแนวความคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในเขตอุตสาหกรรม**. วิทยานิพนธ์

ปริญญาคุชฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2541.

ศรีติบ อัครวรการ, **สัมภาษณ์**, 18 มิถุนายน 2552.

ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคเหนือ. **หลักสูตรสถานศึกษาสำหรับชุมชนบนพื้นที่สูง.**

เอกสารโรเนียว, 2549 .

ศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา กรมการศึกษานอกโรงเรียน. **ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน (ศรช.).**

กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนอรุณการพิมพ์, 2542.

ส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, กรม. **แผนหลักและแผนปฏิบัติการสิ่งแวดล้อมศึกษา พ.ศ.**

2540-2545. (มปป.).

สิ่งแวดล้อมไทย, สถาบัน. **ห่วงอนาคตเมืองไทยพัฒนาไม่ยั่งยืน.** กรุงเทพมหานคร: ส.เจริญ
การพิมพ์, 2550.

สมควร ใจกระจ่าง และคนอื่นๆ. **คุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมของชุมชนพื้นที่สูง.** ลำปาง:

ศูนย์พัฒนาอนามัยพื้นที่สูง, 2544.

สมชาย อิศระโอกาส, **สัมภาษณ์**, 6 สิงหาคม 2552.

สรพงษ์ พงศ์สรรเสริญ, **สัมภาษณ์**, 13 มิถุนายน 2553.

สเตฟาน พิธินเนอร์. **ความสุขมวลรวมประชาชาติ: วิสัยทัศน์การพัฒนาของภูฐานและ**

ปัญหาท้าทาย. ในจินตลา วิเศษกุล บรรณาธิการ **ความสุขมวลรวมประชาชาติ มุ่งสู่**

กระบวนการทัศน์ใหม่ในการพัฒนา เจษณี สุขจิรัตติกาล แปล. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
สวนเงินมีมา, 2547.

สันติ กะพอ, **สัมภาษณ์**, 18 มิถุนายน 2552.

สัมฤทธิ์ ศิริวรรณ, **สัมภาษณ์**, 5 มิถุนายน 2552.

สิงห์แก้ว ต๊ะสู, **สัมภาษณ์**, 7 มิถุนายน 2552.

ไสรยา มิตรสาธิต, **สัมภาษณ์**, 18 สิงหาคม 2552.

สุจิตต์ลักษณ์ ดีผดุง และ สรินยา คำเมือง. **สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์: กะเหรี่ยงโป.** นครปฐม:

สำนักงานวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชียอาคเนย์ สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อ

พัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล ณ ศาลายา, 2539.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. **ชาติพันธุ์สุวรรณภูมิ บรรพชนคนไทยในอุษาคเนย์.** กรุงเทพมหานคร:

บริษัท พิษณศ พรินท์ติ้ง จำกัด, 2547.

สุรัชย์ กันไพฑูรย์, **สัมภาษณ์**, 16 สิงหาคม 2552.

สุรัชย์ กันไพฑูรย์, **สัมภาษณ์**, 21 มิถุนายน 2553.

สุรัชย์ หวันแก้ว. **สังคมวิทยาโลกาภิวัตน์.** เอกสารโรเนียว, 2550.

- สุริยา รัตนกุล และ สมทรง บุรุษพัฒน์. **สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์: กะเหรี่ยงสะกอ**. นครปฐม: สำนักงานวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชียอาคเนย์ สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล ณ ศาลายา, 2538.
- สิริวรงค์ ปัญญาแก้ว. **กระบวนการเรียนรู้ในการดูแลสุขภาพของชาวกะเหรี่ยง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2548.
- สิริสิน สายเกิด. **การเปลี่ยนแปลงสภาพการผลิตข้าวไร่ของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต คณะเกษตรศาสตร์ สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542.
- สีลาภรณ์ นาคทรรพ. **แนวคิดเกี่ยวกับเครื่องชั่งวัดคุณภาพชีวิตและสังคม : ระดับกลุ่มชุมชน**. ใน อนุชาติ พวงสำลี และอรทัย อัจฉา บรรณาธิการ การพัฒนาเครื่องชั่งวัดคุณภาพชีวิตและสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2541.
- เสรี พงศ์พิศ. **รู้ให้เท่า ตามให้ทันการเปลี่ยนแปลง: ร้อยคำที่ควรรู้**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พลังปัญญา, 2547.
- สังคีต จันทนะโพธิ. **คนภูเขาชาวกะเหรี่ยง**. นนทบุรี: สำนักพิมพ์ธารแก้ว, 2542.
- เหมาะคาเลอ ขุนเลิศวารีย์, **สัมภาษณ์**, 15 มิถุนายน 2552.
- โหมะใจ ระพีเจ็ดสหัสดี, **สัมภาษณ์**, 19 มีนาคม 2552.
- อมรา พงศาพิชญ์. ใน อุทัย ดุลยเกษม บรรณาธิการ. **คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา**. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2537.
- อมรา พงศาพิชญ์. **ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (วิถีวิทยาและบทบาทในประชาสังคม)**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- อมรา พงศาพิชญ์. **การสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและพัฒนาสังคมโดยชุมชนมีส่วนร่วม**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- อดุลย์ วงศ์ศรีคุณ. **การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง: การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาอภิมาณ**. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- อดิสรณ์ กองเพิ่มพูล. **ทัศนคติของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอมก๋อย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต คณะเกษตรศาสตร์ สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543.
- อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์. **การศึกษาชุมชนเชิงพหุลักษณะ: บทเรียนจากวิจัยภาคสนาม**. กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), 2548.

อะชะ เลิศธรรมอุดม, **สัมภาษณ์**, 19 มิถุนายน 2552.

อะล่วย กระจายหวัน, **สัมภาษณ์**, 15 สิงหาคม 2552.

คุทัย แสงสุวรรณ และคนอื่นๆ. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่องการจัดการเรียนการสอน
หลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่สอดคล้องกับชุมชนในเขตพื้นที่สูง (ชนเผ่า)
ตำบลห้วยชมภู อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
(สกว.), 2548.

อภินพ ธณะสาร. การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของชาวเขาเผ่า
กะเหรี่ยง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาษาอังกฤษ

- Ashcraft Nancy. **At the scent of water.** Christian Literature Crusade, United States of America, 1986.
- Bartsch, Henry. The impact of trekking tourism in a changing society: a karen village in northern Thailand. In Jean Michaud (ed.), **Turbulent Times and Enduring People.** Richmond: Curzon Press, 2000.
- Kunstadter, P., Chapman, E.C. and Sabhasri, S. (Eds.). **Farmers in the forest: Economic Development and Marginal Agriculture in Northern Thailand.** Honolulu: University Press of Hawaii. 1998.
- Mckerron, Morag. **Neo-tribes and traditional tribes: Identity construction and interaction of tourists and highland people in a village in northern Thailand.** Presented at dic.dlib.indiana.edu/archive/00001139/00/Morag_McKerron.pdf, 2003.
- McGonigal, Kelly. **Teaching for transformation: from learning theory to teaching strategie.** The Center for Teaching and Learning: Stanford University. Spring Newsletter; 14 (2), 2005.
- Mischung, Roland. **Environment "adaptation" among upland people of northern Thailand: A karen/ hmong (meo) case study.** Forbenius Institute University of Frankfurt/ Main West Germany, 1986.
- Noimi, Yomi. Introduction. In Jordanhill College, **Environmental education for sustainable development. synthesis of world environment day.** Workshop organized by the forth group of participants on environment education course at Jordanhill College, 5 June 1991.
- Praful Bidwai. **From what now to what next reflections on three decades of international politics and development,** pp. 29-63. Sweden: Mediaprint Uddevalla, 2006.
- Redclif, Michael. Sustainable development: Economic and the environment. In M. Redclif and C. Sage (eds.), **Strategies for Sustainable Development: Local Agenda for the Southern Hemisphere.** U.K.: John Wiley & Sons Ltd., 1994.
- Renard, R.D. **Kariang: History of Karen - Tai relations from the beginnings to 1923.** A Thesis Submitted in Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of History, The University of Hawaii, 1980.

UNESCO. *A situational analysis of education for sustainable development in the Asia - Pacific Region*. Bangkok, 2005.

UNESCO. *CLC regional activity report (1999-2000)*. Bangkok, 2001.

Walker, Andrew. *Agricultural transformation and the politics of hydrology in northern Thailand*. Institute of Social Studies 2003. UK: Blackwell Publishing, 2003.

World Commission on Environment and Development. *Our common future*. Oxford, Great Britain: Oxford University Press, 1987.

Yamamoto, Kumiko. *Religion and religion change in a hill karen community of northwestern Chiang Mai province*. *Journal of the Siam Society*, pp. 124-137. 1991.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายชื่อผู้ให้ข้อมูล

1. รายชื่อครูอาสาสมัครผู้ให้ข้อมูลการเลือกพื้นที่

ชื่อ นามสกุล	บทบาทรับผิดชอบ	หมายเหตุ
1. นายนิติพงศ์ ธนภัทรศักดิ์กุล	ตำบลนาเกียน	เป็นกะเหยิงไป
2. นางยุพิน บัวคอม	อำเภออมก๋อย	
3. นายเศกศิลป์ สังขบุรณ์	จังหวัดตาก	
4. นายนิติ รักษาไพร	อำเภอท่าสองยาง	เป็นกะเหยิงสะกอ
5. นางวิไลลักษณ์ สุขสาย	อำเภอแม่แจ่ม	
6. ว่าที่ รต. ธนิต แท่งทองคำ	จังหวัดแม่ฮ่องสอน	

2. รายชื่อผู้ร่วมประเมินสภาวะชุมชนเพื่อพัฒนาตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืน

1 บ้านเรกะติ มีผู้ร่วมประเมินสภาวะชุมชนและให้ข้อมูล จำนวน 16 คน ดังนี้

ชื่อ นามสกุล	บทบาท
1. นายประภัทร ประเสริฐศิริ	ประธานกรรมการหมู่บ้าน
2. นายตะวา รัชนีบุญมากุล	หมอผี
3. นายสุวัชช์ ดำรงค์ไพโรจน์	กรรมการหมู่บ้าน
4. นายไชยวัฒน์ สายธารอิสระ	กรรมการหมู่บ้าน
5. นายพะแอะ ชอบซองขาว	กรรมการหมู่บ้าน
6. นายชัยยุทธ อัครไพโรจน์	ชาวบ้าน
7. นายพากล่อแฮ พบแก้วแก้ว	ชาวบ้าน
8. นายปรีดี มักศิริไพร	ชาวบ้าน
9. นายนิทัศน์ รุ่งแสนสวย	ชาวบ้าน
10. นางสาวซึ่โพ สิ้นพนากุล	ชาวบ้าน

11. นางฤทัยรัตน์ มโนใจมัน	ชาวบ้าน
ชื่อ นามสกุล	บทบาท
12. นายชวยเช่ มักศิริไพโร	ชาวบ้าน
13. นางวาคือ ผลบุญอุดม	ชาวบ้าน
14. นายแอบวา พนาปราจิณ	ชาวบ้าน
15. นางมือแหะ พันธุ์กลาง	ชาวบ้าน
16. นางสาวรัศมี ศิริชโลม	ครูอาสาสมัคร ศศช.บ้านเรกะติ

2.บ้านหนองอิ่งใต้

มีผู้ร่วมประเมินสภาวะชุมชนและให้ข้อมูล จำนวน 15 คน ดังนี้

ชื่อ นามสกุล	บทบาท
1. นายและจ้ง ราชีสโรช	ผู้ใหญ่บ้าน
2. นายดำรงค์ ราชีสโรช	สมาชิก อบต.
3. นายโหมะใจ ระพีเจ็ดสวัสดิ์	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
4. นายแจจใจ เครือฟ้าพิลาส	กรรมการหมู่บ้าน
5. นายจักรธรรม ประยูรเวียง	กรรมการหมู่บ้าน
6. นายดวยกั้ง สีขเรศเพชร	ชาวบ้าน
7. นายปึกด้วย วจิตไสว	ชาวบ้าน
8. นายบือใจ มะลอย	ชาวบ้าน
9. นายลั้งใจ มะลอย	ชาวบ้าน
10. นางทังก่า เฟื่องฟ้าลอย	ชาวบ้าน
11. นางกลือพะ ราชีสโรช	ชาวบ้าน
12. นางสาวมัทนีย์ คมชายชาญ	ชาวบ้าน
13. นางสาวสิงห์คำ เงินสุขใจ	ชาวบ้าน
14. นายพงศ้อมร คำมณเฑียร	ครูอาสาสมัคร ศศช.บ้านหนองอิ่งใต้
15. นางสาวนุชนภา สุขฝัน	ครูอาสาสมัคร ศศช.บ้านหนองอิ่งใต้

3.บ้านแก่งปลาเลา

มีผู้ร่วมประเมินสภาวะชุมชน จำนวน 8 คน ดังนี้ ชาวบ้าน ชาวบ้าน ชาวบ้าน และ นายบุญทับ ชาวบ้าน

ชื่อ นามสกุล	บทบาท
1. นายคู ธรรมชาติพิพัฒน์	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
2. นายไพฑูญ วิริยะอาทร	กรรมการหมู่บ้าน
3. นายสู๋ รังสีนวกุล	กรรมการหมู่บ้าน
4. นายบุญธรรม วิริยะอาทร	กรรมการหมู่บ้าน
5. นายออด วีราจรรณ์	ชาวบ้าน
6. นายมนต์ ธรรมชาติพิทักษ์	ชาวบ้าน
7. นางสุทธิดา ธรรมชาติพิทักษ์	ชาวบ้าน
8. นายบุญทับ	ชาวบ้าน

4.บ้านห้วยเสือเต่า

มีผู้ร่วมประเมินสภาวะชุมชนและให้ข้อมูล จำนวน 8 คน ดังนี้

ชื่อ นามสกุล	บทบาท
1. นายประชา สิงขรสิริเดช	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
2. นายบุญมาก ทะเวทอง	กรรมการหมู่บ้าน
3. นายจงพัศร พิทักษ์จันทรา	สมาชิก อบต.
4. นายสู๋ ฤกษ์ชวลิต	กรรมการหมู่บ้าน
5. นายแฮ รุ่งฤดีพร	กรรมการหมู่บ้าน
6. นายแน ไพรผ่องแผ้ว	ชาวบ้าน
7. นายผา แก้วอร่ามยิ่ง	ชาวบ้าน
8. นายเพชร ชอบพนา	ชาวบ้าน

3.รายชื่อผู้ให้ข้อมูลเพื่อศึกษากระบวนการเปลี่ยนผ่านของชุมชนกะเหรี่ยง

1.บ้านโป๊กกะโหล้ง

มีผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึกและสนทนากลุ่ม จำนวน 14 คน ดังนี้

ชื่อ นามสกุล	บทบาท
1. นายพงษ์เดช ศรีสกุลคีรี	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
2. นายชานันท์ อัครวรร	กรรมการหมู่บ้าน
3. นายพะลื กิตติธีรยาน	ผู้อาวุโส
4. นาย เหมาะคาเลอ ขุนเลิศวาริ	ผู้อาวุโส
5. นายสันติ กะพอ	อสม.
6. นายมอโทะพอ ปัญญาอรัญโรจน์	อสม.
7. นางแพแซ ชาญอำนาจ	ชาวบ้าน
8. นายดวงตา ตาสี	ชาวบ้าน
9. นางเปอะเปอะ คุณเลิศวาริ	ชาวบ้าน
10. นางสาวสมพร อัครวรรการ	ผู้ช่วยครู
11. นางหน้อยคี่ อัครวรรการ	กลุ่มแม่บ้าน
12. นางอะชะ เลิศธรรมอุดม	กลุ่มแม่บ้าน
13. นางศรีตีบ อัครวรรการ	กลุ่มแม่บ้าน
14. น.ส.กิวกาญจน์ รำไพ	ครูอาสาสมัคร ศศช.บ้านโป๊กกะโหล้ง

2.บ้านทุ่งจำเริง

มีผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึกและสนทนากลุ่ม จำนวน 11 คน ดังนี้

ชื่อ นามสกุล	บทบาท
1. นายกล้า ศิริวรรณ	ผู้ใหญ่บ้าน
2. นายดีะ ศิริวรรณ	อดีตผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้อาวุโสของหมู่บ้าน
3. นางบัวคำ ณ เชียงใหม่	ประธานกลุ่มสัจจะออมทรัพย์
4. นายสิงห์แก้ว ต๊ะสู	ผู้อำนวยการศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง เฉลิมพระเกียรติ
5. นายจอดี ปู่เงิน	ชาวบ้าน
6. นายสมศักดิ์ ปู่กั้ง	ชาวบ้าน
7. นางศรีหยด อินทะหลุก	ชาวบ้าน
8. นางดาวรุ่ง พงศ์พวง	กลุ่มแม่บ้าน
9. นางกาญจนา นีวันติ	กลุ่มแม่บ้าน
10. นางภาวิณี พัฒนาชาตินิยม	ชาวบ้าน
11. นายสัมฤทธิ์ ศิริวรรณ	ครู โรงเรียนบ้านทุ่งจำเริง

4.รายชื่อผู้ร่วมวิจัยเชิงปฏิบัติการ

1.บ้านห้วยปูหลวง

มีผู้เข้าร่วมการวิจัยเชิงปฏิบัติการ จำนวน 9 คน ประกอบไปด้วย

ชื่อ นามสกุล	บทบาท
1. นายวิชิต มุลอย	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
2. นายอะดอ พิไลนพ	สมาชิก อบต.
3. นายสมชาย อิศระโอกาส	กรรมการหมู่บ้าน
4. นายสรพงษ์ พงศ์สรรเสริญ	กรรมการหมู่บ้าน

ชื่อ นามสกุล	บทบาท
5. นางชาดา จิตถาวร	กลุ่มแม่บ้าน
6. นายพะสุ เปรมไผทพิทักษ์	ชาวบ้าน
7. นางสาววาสนา มุลอย	อสม.
8. นางปุพพ พิไลนพ	กลุ่มแม่บ้าน
9. นายประเสริฐ เชื้อสะอาด	ครูอาสาสมัคร ศศช. วิทยาลัยหลวง

2. บ้านพลังแห

มีผู้เข้าร่วมการวิจัยเชิงปฏิบัติการ จำนวน 8 คน ประกอบไปด้วย

ชื่อ นามสกุล	บทบาท
1. นายอะล่วย กระยาหวัน	ผู้ใหญ่บ้าน
2. นายสุรชัย กันไพบูรย์	สมาชิก อบต.
3. นายเนตตะ ปราศจากอิทธิพล	กรรมการหมู่บ้าน
4. นางแซงแก้ว พัลลภศิริ	กลุ่มแม่บ้าน
5. นางสาวกาพ พัลลภศิริ	กลุ่มเยาวชน
6. นางเหล่มุย มิตรสาธิต	อสม.
7. นางสาวไสรยา มิตรสาธิต	กลุ่มเยาวชน
8. นางพัชรินทร์ อ้วนชุ่ม	ครูอาสาสมัคร ศศช. บ้านพลังแห

ศูนย์วิทยทวพยกร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายอภิสิทธิ์ ฝั่งพร เกิดวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2505 ณ บ้านเลขที่ 48 หมู่ 1 ตำบล วัดตูม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้รับการศึกษาในระดับประถมศึกษาที่ โรงเรียนรัตน ประสาทและโรงเรียนประตู่ชัย ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นที่ โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มัธยมศึกษาตอนปลายที่ โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา กรุงเทพมหานคร ในปีการศึกษา 2527 ได้รับปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาประมง คณะประมง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในปีการศึกษา 2537 ได้รับปริญญาพัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ มีประวัติการทำงานดังนี้

พ.ศ.2528-2530 ปฏิบัติงานในกรมประมง ตำแหน่งนักวิชาการประมง
ประจำโครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กและโครงการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้

พ.ศ.2530-2533 ปฏิบัติงานโครงการตามพระราชดำริ สมเด็จพระเจ้าลูก
เธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ ตำแหน่งนักเกษตร รับผิดชอบโครงการมัস্যารมย์ฟาร์มและพระ
ตำหนักจักรีบังกช

พ.ศ.2533-ปัจจุบัน ปฏิบัติงานโครงการส่วนพระองค์สมเด็จพระเทพ
รัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี สังกัดสำนักพระราชวัง ตำแหน่งนักจัดการงานในพระองค์
รับผิดชอบเกี่ยวกับการวางแผนและปฏิบัติการโครงการพัฒนาตามพระราชดำริฯ

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย